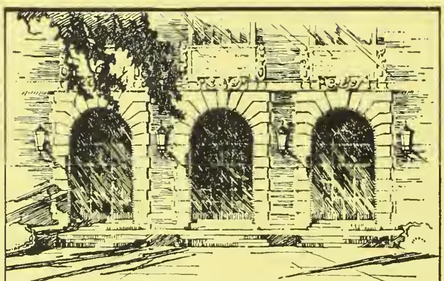

GLASNIK

ZEMALJSKOG MUZEJA
u
BOSNI I HERCEGOVINI.

UREDNIK:

DR. ĆIRO TRUHELKA.

ГЛАСНИК

ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА
у
БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

УРЕДНИК:

ДР. ЋИРО ТРУХЕЛКА.

XXIII.

1911.

Uredništvo:
Sarajevo, bos.-herc. zemaljski muzej.

Administracija:
Sarajevo, zemaljski ekonomat.

Godišnja cijena Glasnika s poštarinom 4 K.
Pojedine sveske stoje s poštarinom 1 K 60 h.

Dopisi i novčane pošiljke u stvari pretplate i oglasa neka se uprave na *Zemaljski ekonomat kao administraciju Glasnika zemaljskog muzeja.*

Уредништво:
Сарајево, бос.-херц. земаљски музеј.

Администрација:
Сарајево, земаљски економат.

Годишња цијена Гласника с поштарином 4 К.
Поједине свеске стоје с поштарином 1 К 60 х.

Дописи и новчане пошиљке у ствари претплате и огласа нека се управе на *Земаљски економат као администрацију Гласника земаљског музеја.*

SARAJEVO — САРАЈЕВО
ZEMALJSKA ŠTAMPARIJA — ЗЕМАЉСКА ШТАМПАРИЈА
1911.

SADRŽAJ. — САДРЖАЈ.

I. Arheologija i povjest. — I. Археологија и повјест.

II. Nauka o narodu. — II. Наука о народу.

III. Nauka o prirodi. — III. Наука о природи.

Imenik spisatelja. — Именик списатеља.

Strana — Страна

Sarajevo, januar—juni. **1911.** Сарајево, јануар—јуни.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive.

Priopćio

dr. Ćiro Truhelka.

Predgovor.

Minule jeseni 1910., mjeseca oktobra, boravio sam u Dubrovniku, da nastavim sistematsko proučavanje dokumenata te arhive, koji se specijalno odnose na povijest Bosne. Za jedne pauze u tom vrlo zahvalnom ali i dosta napornom poslu, počeo sam da dozvolom upravitelja arhiva, g. prof. Josipa Gelčića, pretražim jedan sanduk sa vrlo oštećenim fragmentima starih spisa, ne ću li naći tu koji ulomak, koji bi me mogao možda zanimati. Pabirčeći neko vrijeme dogje mi u ruke jedan sultanski ferman, gore ukrašen tugrom a dolje ispisan hrvatskim jezikom a onom vrstom slovjenskog pisma, koje je bilo običajno u dubrovačkoj kancelariji i u susjednim zemljama te se u Bosni sačuvalo u katoličkim manastirima do XVIII. vijeka a u muslimanskim odličnim porodicama do nedavno, pa se već obzirom na geografsko rasprostiranje, na historički i paleografski kontinuitet svoj prozvalo bosanicom.

Ovaj obret ponukao me da dalje tražim te sam u istoj škrinji našao još dva slična dokumenta.

Prof. Gelčić kazivaše mi, da su fragmenti, pohranjeni u ovoj škrinji, ulomci stonskoga arhiva te da je već prof. dr. Konst. Jireček megju njima našao nekoliko zanimivijih pisama, koje je sredio, regestima providio te su smješteni u jednom fascikulu u ormaru, u kome se čuvaju takozvana Acta Sanctae Mariae Maioris. I megju tim pismima bijaše nekoliko turskih dokumenata pisanih bosanicom.

Kako je već Miklošić u svojim *„Monum. serb.“* [1]) priopćio niz tursko-slovjenskih dokumenata a prof. Vučetić nekoliko njih u „Srgju“ iz gradskog arhiva dubrovačkog, koji su svi išli u isto doba kao i moji, t. j. u XV. i XVI. vijek, slutio sam, da će tih dokumenata biti obilnije, te sam se odmah dao da dalje tražim.

Gosp. prof. Gelčić bio je tako ljubezan te mi je dozvolio da pretražim ono 250 svežanja turskih pisama, što su iz divone (dogane) preneseni u arhiv te su tamo

[1]) U tridesetim godinama prošloga vijeka preneseno je iz dubrovačkog arhiva u c. i kr. dvorski arhiv u Beču vrlo mnogo arhivalija. Jezgru Miklošićevoj knjizi sačinjavaju baš ovi dokumenti, ali kako sam se osvjedočio, sravniv Miklošićevo izdanje sa inventarom prenesenih spomenika, koji se čuva u Dubrovniku, Miklošić vrlo mnogo slovjenskih dokumenata ove zbirke nije publicirao, a naročito ne one, koji su nedatirani. Sva je prilika, da će i megju ovima biti po gdjekoji dokumenat turskih vladara i velmoža, koji će trebati vremenom publicirati.

godine i godine čamili a da se niko našao nije, koji bi imao vremena i volje, da ove dokumente pogleda a kamo li da ih razvrsta.

Mogu reći, nisam požalio, što sam nekoliko dana gutao onaj stogodišnji prah, koji se slegao megju pojedine listove onih smotaka papira!

Bilo je tu na tisuće dokumenata pisanih turskim i arapskim pismom, koji meni, nevještom ovim jezicima, doduše nisu mogli nikako poslužiti, ali se megju njima zavukao i po koji tursko-slovjenski, bosanicom pisani dokumenat raznih sultana, sandžakbega i drugih odličnika iz dobe, koja počinje sultanom Muratom II. a završuje Sulejmanom Velikim.

Ti pod naslovom *„Acta turcica“* u dubrovačkoj arhivi u jednoj maloj sobici nakrcani dokumenti nisu od sto godina dospjeli u ruku historičaru, a kako je uregjenje ostalog arhiva absorbiralo svu radnu snagu arhivara, nije ni on dospio, da se njima pozabavi i da ih sredi, već taj posao još i danas čeka orijentalistu, koji raspolaže potrebnom historijskom i paleografskom spremom, da ih sistematski prouči i sredi.

Prebirući spisima našao sam, da je jedan — dakako maleni dio — turskih spisa donekle uregjen: našao sam pojedine komade umotane u posebni papir a na njemu je zapisan ili regest sadržaja ili čitavi talijanski prijevod originala. Ta regesta i ti prijevodi načinjeni su koncem XVIII. vijeka, jer je većina njih pisana istom rukom, kojom je pisan kodeks sa prijevodima turskih dokumenata, uvršten u arhivu pod naslovom *„Traduzioni de Capitulazioni e Firmani de sultan Mehmedo II., Bajazito II., Selimo I., Solimano II.“* etc. te idu na 1174 stranice sve do dobe Osmana II.

Ova knjiga započeta je god. 1784. a da su regesta, odnosno prijevodi, što ih nagjoh uz neke turske originale, načinjeni u isto doba, kada su odnosni tekstovi upisani u ovaj kodeks, ustanovio sam time, što sam se u nekoliko slučajeva osvjedočio, da se indikature na omotima slažu sa onima u spomenutom kodeksu.

Žalim, što mi do sada nije uspjelo ustanoviti ime onoga marljivog čovjeka, koji je pod kraj XVIII. vijeka uregjivao turske spomenike dubrovačke arhive.

Ali i ove nekoć uregjene dokumente nisam našao odvojene i kronološki poredane, nego posve izmiješane sa daleko brojnijim ostalim dokumentima, koje još niko nije ni pregledao ni uredio.

Prof. Gelčić je u svom „Opisu dubrovačke arhive“[1]) spomenuo, da su ti dokumenti isprva bili „po turskom običaju“ strpani u vrećama te su se čuvali u divoni a on je tek isposlovao, te su preneseni u arhiv. Kod tog prenosa sve je u hitrini smotano u konvolute — njih oko 250 na broju — i smješteno u sobici na uglu kneževskog dvora.

Megju ovim turskim dokumentima našao sam obilan broj — oko 120 — originalnih dokumenata, pisanih bosanicom, a uz to i nekoliko prepisa i prijevoda izginulih dokumenata, načinjenih u dubrovačkoj kancelariji ili u Carigradu. Ja ih sviju objelodanjujem u ovoj svojoj zbirci tursko-slovjenskih dokumenata a nadopunjujem ih sa nekoliko savremenih turskih spisa, koji su s njima u savezu, koje sam takogjer tamo našao, te sa nekoliko zapisa iz ostalih odsjeka arhiva.

Osim toga, da zbirka bude potpunija, donosim i neke dokumente, što ih je Miklošić publicirao i to *in extenso* one, koje sam mogao, bilo po originalu bilo po originalnom duplikatu u dubrovačkoj arhivi, osobno revidirati i — što je često potrebno bilo — popraviti a u izvadku one, koji mi nisu došli u originalu do ruke,

---

[1]) Glasnik zem. muzeja 1910.

nego tek po Miklošićevoj publikaciji. Da popunim historičku i kultarnu sliku, što se odrazuje s naših dokumenata, donosim i nekoliko pisama, što ih je našao prof. Vučetić u gradskom arhivu te ih je već priopćio u raznim brojevima dubrovačkog časopisa Srgja. To činim i s toga razloga, jer je gotovo nemoguće dobaviti sve odnosne brojeve ovoga lokalnog lista i jer je prof. Vučetić, koji je namjeravao prirediti separatno izdanje svojih „Spomenika“, nesmotrenošću štamparije, koja je bez njegova znanja razvalila slog, bio zapriječen da tu svoju namjeru izvrši.

Sve dokumente, što sam našao, prepisao sam u Dubrovniku po originalu te sam i načinio fotografske reprodukcije, koje su mi služile kod korekture i revizije tekstova.

Desetak dokumenata, pisanih arapskim slovima i turskim, odnosno arapskim jezikom, izdajem po prepisu, načinjenom od g. Šejh Sejfudin Kemure, koji je na moju želju došao u Dubrovnik. Gosp. Fehim ef. Spaho obavio je iz prijateljstva ne samo reviziju tekstova, nego mi je pomogao nizom dragocjenih primjedaba, koje sam upotrijebio kod sastavljanja regesta na čelu tih pisama. Superreviziju turskih tekstova obavio je gosp. Dr. Savfetbeg Bašagić-Redžebpašić.

Kako mi bez njihove pomoći nebi bilo moguće i te u mnogo čemu zanimive dokumente uvrstiti u svoju zbirku, dužan sam, da im ovdje na prijateljskoj pomoći od svega srca zahvalim, a gosp. dru. Savfetbegu Bašagiću, koji kao orijentalista i historičar raspolaže svom potrebnom spremom, i ovom prilikom toplo preporučam, da se zauzme za proučavanje turskih dokumenata dubrovačke arhive, koji će jamačno novim svjetlom rasvijetliti tminu, u kojoj se još uvijek kreće povijest Bosne za turske vlade.

Imam ovoj svojoj publikaciji još nešto u tipografskom vidu pripomenuti. Originali dokumenata, što ih iznosim — osim turskih i talijanskih, odnosno latinskih, — pisani su bosanicom. Trebalo bi prema tome, da ih i ovim pismom reproduciram. Naša zemaljska štamparija dala je u svoje vrijeme, kada sam se bavio proučavanjem starobosanskih natpisa, rezati posebna slova, koja odgovaraju lapidarnom karakteru pisma na našim stećcima, ali ne odgovaraju u svemu kurzivnoj bosanici. Pošto se, osim toga, većina starijih dokumenata naše serije manje ili više dosljedno služi akcentima, držim, da bi filologa zanimalo, ako se, u koliko to dozvoljavaju tipografska sredstva, i ovi naglasi reproduciraju. To je bilo moguće samo na taj način, da se kod reprodukcije upotrijebe slova crkovne ćirilice, koja su udešena za akcentuaciju.

Ovo je jedna velika mana moje publikacije, ali će mi ju svako rado oprostiti, koji zna, kakov li bi kapital valjalo potrošiti, da se dadu naročito rezati i saljevati posebna slova, koja bi odgovarala grafičkom karakteru originalnog pisma.

Molim za to čitatelje, da mi ovu anahronističku ili da jasnije reknem anatopističku uporabu crkvene ćirilice u reprodukciji dokumenata, pisanih posve različnim pismom, onako oproste, kako je to prije mene oprošteno jednom Pucić u, Miklošiću i Jirečeku, a da se paleografski karakter ovih pisama bar donekle prikaže, donosim na kraju tekstova niz faksimiliranih reprodukcija osobito tipnih rukopisa.

I.

Spomenici.

1.

1430., 10. jula **u Drinopolju.**

Sultan Murat zamjerava Dubrovčanima, da, premda oni trguju u njegovoj zemlji i nalaze tu koristi, dosele nijesu slali poslanstva da mu se poklone i da se sprijatelje. Dalje zove ih da šalju poslanike, koji će odgovarati na tužbu Radoslava (Pavlovića) da zigju grad na njegovoj zemlji i da su mu, kada je to branio, sasjekli loze i zatrli žita. Zapovjeda da poprave štetu i da vrate grad Sokol i zemlju, što su mu uzeli.

Nosioc lista je carev „verni vlastelin“ Karač.

ѡдь великога г(о)сп(о)дара и великаго амире сȣлтана мȣрат̑ бега мног(о)племенитем и мног(о) почтеним̑ премȣдремь и преȣкрашенним кнеземь и властеломь дȣбровчаномь мног̑(о)честно любовно поздравлениіє и радо-ваниіє

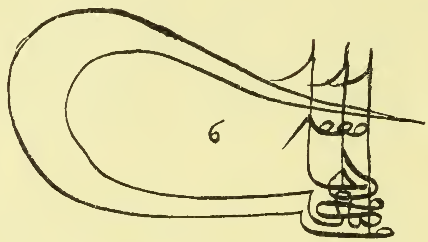

да приме племенство ви како почтени власт̑елӥ.

да да бȣде ведомȣ вашемȣ племенствȣ̈, ере ви по всех̑ моах̑ землах̑ ходите тер тръгȣетё и що ви іе потребно ѡдь моȣ̈ землю всё иматё а ѡдь вас̑ никьдарь ч(о)в̑(е)кь не е дошел̑, да поздрави г(о)сп(о)дво ми̇ и да ме видӥ, да ȣчинимо познаниіє мегю себе и да имамо добро приꙗтелство: да мног̑(о) се чȣдȣ, како сь всакимь г(о)сп(о)даремь, що сȣ сȣмегници с вами, имате познаниіє, а г(о)сп(о)д(ст)во ми познаниіє с вами не имамь, ни ви̇ со мномь. седа чȣх̑, како сте пошли̇ да зигете град на момȣ верномȣ и препочтенномȣ ми̑ воеводȣ радославȣ землю, и ѡнь вамь защо ви неѡставиль, пошле сте тер мȣ сте лозны иссеклӥ и жита затрилӥ и инȣ великȣ чтетȣ ȣчинили. да такои да знате: несте немȣ ни іеднȣ чтетȣ ȣчинилє̈, нȣ мнё ȣчинистё, ере ѡнь іесть мои ч(о)в̑(е)кь и мнё плакы данокь. за темь пишȣ вамь: чтетȣ, що мȣ сте ȣчинилє̈, да платитё а землю, що мȣ дръжите, вратете мȣ ѡпеть. а ѡдь вас̑ не де догю добрӥ властелӥ, да се стане сь воеводе радосава людӥ ѡчи на ѡчӥ, да видимо мегю вамь, щѡ е правӧ и да ȣчинимо с вами приꙗтелство, како да знамь да ви хранȣ ѡдь неприꙗтелё. аколи ви недогю поклисꙗри, що да станете с людми

воеводе радосава, такои да знате: дати кю воиске велике, да догють, да запале землю, що е на дворь из град(а) и да ви посекꙋть ѡвоке¹) все, паче и да затворе и градь, да да не бꙋде грех до мне.

за темь пꙋстихь мога верна властелина карача, да що ꙋзрече вашемꙋ племенствꙋ, да верꙋете немꙋ. нꙋ град соколь и села и земли, що е биль ꙋ вашь²) заложиль воевода радосав, да мꙋ вратите ѡпеть.

и б(ог)ь ви весели.

месца іꙋлꙗ дьнь і на адрианополь ва лето ҂аꙋл.

Otraga: *Fata in 1430 . . . la debia porta . . .*

Original na papiru visina 43. širina 16·5 *cm.*

U tugri: مراد خان حفظه الله t. j.: „Murad han hafezeh ullah“ = Murad han. da ga Bog sačuva.

---

¹) ОВОКЕ = voće.

²) Ovako mjesto ꙋ васи.

2.

(1430.) 6939 6. decembra **(u Drinopolju).**

Sultan Murat II. izdaje Dubrovčanom na molbu poklisara Piera Lukarevića i Žuhe Gučetića povelju, kojom im jamči da niko od susjeda njihovih bližnjih ili dalečnih, „koji su u povelji“ njegova carstva, ne čini ni štete ni rat a trgovci da im hode slobodno po svoj njegovoj zemlji, po zapadnim stranama i po istočnim, po suhu i po moru, u Srblja, Arbanasa i u Bosni¹).

ꙗ велики господарь и велик амирꙋ амꙋрат бегь син великога гѡс(по)д(а)ра и великога амире сꙋлтана махемет бега хоке и заповиеда гѡспоцтво ми по сем повеленю: покли племенити и часни и славни и ꙋ све любими гѡс(по)тцва ми кнезь дꙋбровачки и часни властеле негѡви показаше любавь и приꙗтелство право и часно ка госпоцтвꙋ ми и послаше властеле и поклисаре своѥ на портꙋ гос(по)цтва ми племенитога кнеза²) де лꙋкари и жꙋха гѡчетика и просише саи прошенꙗ ѡд гос(по)цтва ми, ѥрь землꙗ них да бꙋде безьзабавна ѡд сꙋснедь них, кои ѥсꙋ ꙋ повели госпоцтва ми, и ѡще просише за трьговце, да ихь свиех, ѥрь да ходе по свиех землꙗх госпоцтва ми и хотевь повелениѥ и дарова им таи попрошенꙗ, да си чине законни трьгь, како но и по дрꙋзиех землꙗх трьговци госпоцтва ми, ѥрь да никто не смие ѡд сꙋснедь них ближних али далечних, кои ѥсꙋ ꙋ повели госпоцтва ми, да им кою чтетꙋ ꙋчини али коѥ размириѥ ꙋ землꙋ им: а трьговце почтенога кнеза дꙋбровачкога и свиех властео и ѡпкине них, да имь трьговци ходе слободно по свои земли госпоцтва ми и да си чине трьгь законом,

кꙋдіє ꙋсходє по западниєх и по источниєх странах и по сꙋхꙋ и по морꙋ, ꙋ срьбиіє, ꙋ арпанась, ꙋ босиꙋ и по ѡнєх землꙗх и градовєх и жꙋпах господства ми, кои сꙋ ꙋ повели господства ми, да трьгꙋю сваки трьгь и да па(д)каю, какои гди є законь[3]), царинє правє и никто да имь нє смє забавити али ниєко безьзаконіє ꙋчинити, лихо що є вишє речено ꙋписано свакє правдє. тко ли що ꙋчини-м брез правдіє, да их позабави, али що ꙋзмє, али на трьзнєх трьговцєм, да знаіє сваки: имати ќє чтєтꙋ ѡд господства ми за то и расань тием ради.

сеи повеленіє записах им, да на маніє нє придеть ѡвои.

лиєта рож(ь)ства .ѕ. хилꙗда и .ѳ. цать л̃ѳ.

Otraga originalnom rukom:

Poueglia schrita in schiauo ritrata d una letera griega fata a Raguzei per signor Muratij che li merchadanti possano trafigare per tuti paiexi la(do)ve che comanda Muratbeg. Die 27 Julij 1431.[4])

Drugom rukom:

De li 3 privilegi de franchixia lo terzo schrito in schiauonescho fo dato per misser lo rector ser Benedito de Gondola co lo suo consiglio ch el portasse a mostrare a Eschalia fiol de Issabeg.

[1]) Ovaj dokumenat je službeni prijevod, načinjen po grčkom originalnom spisu. Slovjenski originalni dokumenat priopćio je Miklošić u svojim *Monumentima* na str. 362. Razlikuje se od ovoga prijevoda, načinjena po grčkom originalu, osim na mjestima, koja sam u notama spomenuo, različnom stilizacijom i ortografijom i time, što su zadnje rečenice u Miklošićevom izdanju nešto opširnije stilizovane. Miklošić publicirao je originalni slovjenski egzemplar ovog dokumenta, koji se čuva u c. kr. dvorskom arhivu u Beču i koji je jamačno identičan sa onim, koji se u bilješci na kraju našega egzemplara zove „*lo terzo schrito in schiauonescho*“. Taj dokumenat datiran je tamo 6. decembra 6939. god. a datum 27. jula u bilješci jamačno je kancelarijska nota.

[2]) U originalnoj listini, što ju priopćuje Miklošić u Monum. Serb., str. 262. piše mjesto кнєза дє лꙋкари — пієра лꙋкаревикꙗ, dočim mjesto жꙋха гѡчєтика piše и к нємꙋ цориџи дє гоџи.

[3]) U originalnoj povelji stoji mjesto toga: заповєднꙋ царинꙋ по законꙋ.

[4]) Ovo je precrtano.

3.

(1431.)[1]) 9. juna **na Čoku planini.**

Sultan Murat šalje Alibega, da od Radosava Pavlovića uzme Klobuk sa župom Vrmom i Trebinje sa Lugom i da popiše mjesta i zemlju.

ѡд вєликога господара и вєликога амирє сꙋльтан мꙋрать бєга много племєнитомꙋ и мꙋдромꙋ и всєкои чести до—

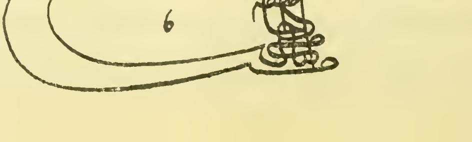

стоинномȣ кнезȣ градȣ дȣбровечькомȣ и властеломь много поздравлѣние и херетисание да има племенитьство ви.

ѡд господства ми да ȣзнаие племенитьство ви, ере посла господство-ство ми многоверьнога склав(а) ми алибега, како да ȣзметь ѡд Радослава ѡд павловикы таи градови: клобȣкь и жȣпомь, коы се зове врѣмь, и требине с лȣгомь заедно и вьса колико пишѣ места и землю ȣ заклетние, што смо ȣчинили. и нарȣчихмо имь речи склавȣ ми алибегȣ, да за колико ви кѣ реки, да га верȣиете и послȣшити. и бгь ви веселить.

месеца июна .а. данъ ил.[2])

на чокȣ на планинȣ.

Iz vana: кнезȣ дȣбровничькомȣ.

Drugom rukom: *Lettera adusse Alibeg de Signor Murat beg schriuue che debia cosignar e dar Clobuch Vrm e Tribine et tute pertinentie.*

Tugra se čita kao u br. 1.

Papir visok 39, širok 13.

---

[1]) Za datiranje ove listine služe ovi momenti, vagjeni iz spisa dubrovačke arkive: 9. decembra 1430. pisali su dubrovački poklisari na Porti u Dubrovnik, da su veziri zaključili slati Alibega haznadara u Dubrovnik; 6. januara 1431. bijaše Alibeg već na Drini, 22. januara u Dubrovniku.

Po drugi put dolazi Alibeg u julu 1431. u Dubrovnik. *Consilium Rogatorum* 21. jula 1431. opširno raspravlja o njegovom dolasku i dočeku. 22.—25. jula raspravlja se opširno sa Alibegom radi njegove misije a 26. jula zaključi vijeće darovati Alibegu 2000 dukata, ako im on, prema carevoj darovnici, osobno predade župe i grad Klobuk. Prema tome izdana je gornja povelja god. 1431.

[2]) Ova dva zadnja slova nejasna su; možda se smije misliti na to, da se u njima krije datum (ѕцл.а.), jer su pisana u formi monograma.

4.

1441., 13. juna **na Vučijem trnu.**

Šabadinbaša sandžak Zapadnim Stranam piše Dubrovčanom i daje im vjeru za poklisare, koje žele slati k njemu i koje će on, ako ustreba, slati caru te ih štititi i čuvati. U to ime im se zaklinje svečanom zakletvom. S pismom šalje svoga sklava Jagupa.

ѡд башие и госпдра свем западним странам шабадин башие плем(е)нитим и мȣдрим кнезȣ и власт(е)лом и свеи опкин(е) град(а) дȣбровника хертисание да примет.

очим ни сте пис(а)ли и порȣчали по нашем човекȣ са свем разȣмесмо. да ере ни пишет(е), да верȣ дамо поклис(а)рем, кои кет(е) послат к нам, да ваше речи говори, да се не бою: аво даемо верȣ нашȣ поклис(а)рем вашем, коих кет(е) дослать к нам, да иду слоб(о)дно и безабави(о), да се нища не бою, ни ȣбиениа, ни ȣхвак(е)ныа ни коега дрȣгог зла, тькмо доиео

да ваше речи повед(а)ю, тере ако бȣде работа ваша коꙗ, да
се съвршит кои нас͡, такои да се свршит и да се ѿд овде
опет врате вамь читав͡: ако ли бȣде работа, коꙗ да се кои͡
ц(а)ра велик͡(о)га направи, а ѡно да их пошлюемо ц(а)рȣ
велик͡(о)мȣ с нашим човек͡(о)мь. и пак͡ опет читавех да их
пошлем вам. и на тем заклинамо с͡(е) ȣ б(о)г͡а творца небȣ
и земли и ȣ пророк͡(а) велик͡(о)га нашега мȣхамед(а) и ȣ
седьм мȣсафех, коих ми верȣемо и поведемо и на д(ȣ)шȣ
мою и на главȣ ми, ере инако да не бȣде. и паки пос-
ласмо опет чкл(а)в͡а нашега югȣпа тер осташе[1]) речи наш͡(е)
ви к͡(е) ѡн͡ повед(е)ть.
и б(о)г͡ ви вес(е)ли.

Dole: мес͡(е)ца юниꙗ днь г͡ на бȣчием трьнȣ.
Otraga: *Die 27. Maij 1441 de bassa per Jagub.*
Turski potpis na strani je nečitljiv.
U tekstu ima blegjim crnilom korektura a slova, koja su nečitljiva, popravljena su mjestimice istom rukom i istim blijedim crnilom.
Original papir; visina 31, širina 17 *cm.*

[1]) Mislim da valja ovako čitati.

5.

1442.[1]), 7. februara **u Drinopolju.**

Zakletva dubrovačkog kneza i vlastele, kojom su se kleli sultanu Muratu, da će biti vjerni i da će mu svake godine slati poklisara i na dar srebrna sugja u vrijednosti od 1000 dukata.

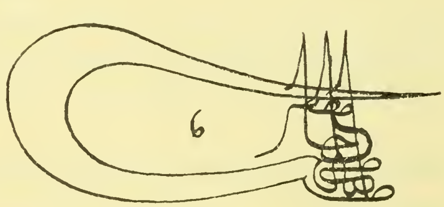

заклинаюм се азь кнезь и властел͡(е) дȣбровчане вь б(о)г͡а сьтворшаго
н(е)бо и землю и вь г(о)с͡(по)да нашег͡ исȣс͡ христ͡а, б(о)г͡а истинн͡а и
вь светою и свещен͡но евангелїе и вь чьс͡тнаго и жївотворещаго крс͡та и
вь пречистȣю матер свѣ͡та и вь прѣчистих͡ таинь христовех͡ и вь пре-
хвалних͡ и светих͡ двападесет апостол͡ врьховних͡ и вь хотещии сȣдь
им͡же хощем͡ сȣдити се нази и ѡбременени, ꙗко ѿт днь͡шнаго дне, да смо
верни и прави великом͡ гос͡подарȣ сȣлтан͡ амȣратбегȣ и да пȣщамо ȣ

годищє єдности поклисар(а) сь дарем̑ ȣ сȣдех среборнех̑ вредности хилад дȣкат златих̑.

аще ли престȣпимо клетвь сих̑, да ни ȣхватет клетви сїе їнꙗ[2]) и вь бȣдȣщим̑ вецѣ.

м̑сца февр. з̑ дн̑ь писан̑ ȣ едренопол̑.

Otraga: *Letera adusse Allisselo Gigo? per li sagramenti fece lj onor de duc. 1000.*
Tugra se čita kao u br. 1.
Original na papiru visok 28, širok 13 *cm.*

[1]) Nema sumnje da je ova listina pisana godine 1442. i to s razloga, što se sultan Murat iste godine i istoga mjeseca kleo Dubrovčanima, da će im čuvati povlastice, jer su ovake zakletve bile uvijek objestrane, to je gornja jamačno u savezu i istovremena sa kletvenicom Muratovom u Miklošića, *Monumenta.* str. 409. i sl., koju takogjer donosimo.
[2]) Ovako!

6.

1442. mjeseca februara.

Sultan Murat II. kune se Dubrovčanima svečano a na molbu poklisara Nikole Gučetića i Pjera de Primo, da će im očuvati njihove povlastice a oni da su mu za to dužni slati svake godine poklisara sa srebrnim sugjem u vrijednosti od 1000 dukata.

И велики господ(а)р̑ и велики амира сȣлтан̑ Мȣрат бегь, синь много нарочитагѡ и великагѡ гѡспода амире сȣлтана Махеметь бега, заклинам се, тако ми бога, ко-иє створио небо и землю, и тако ми великога пророка Махьмета, и тако ми .з̑. мȣсафи, що верȣиємо ми мȣсромание, и тако ми .҂рк҂д. (= 124000) пророкь божиєх, и ѡчевȣ дȣшȣ и дедовȣ и дȣшȣ мою и ȣ саблю, чим се ѡпасȣю, и ȣ главȣ мою, како ѡд данашнега дне напреда заклехь се честитомȣ кнезȣ и властеломь дȣбровьчанѡм, защо честити кнезь и властеле и ѡпкина дȣбровачка послаше на порьтȣ господства ми почтене даре и своиє поклисаре, Николȣ де Гоци и ш-ним Пиера де Премо, за то поставих ш-ними правȣ верȣ и любовь наместнȣ, и ка свакомȣ чловекȣ и трьговцȣ них̑, тко се назове дȣбровчанинь, виеки виека да моꙗ риечь и вꙗ мои записьнa мане не доиде, що сам ȣ нем рекао и записао, да имь не ȣчиним никоиє разьмириє или кою четȣ дȣбровьникȣ или зема-и-м или них̑ь владаню или них̑ь трьговцем или них̑ людем или иманю, господ̑ство ми али везиерѣиє ми али ѡд моєх сȣбашь али ѡд моєх̑ последьнєх или ѡд кога годе моєга чловека, ни ѡд кога, тко іє подь моиє господство, или кои ми харач̑ давають, наче них̑ градь и

них владаниѥ стоит ȣ своѥх҃ законех и ȣ слободахь, и людиѥ всакога ѥзика по морȣ и по сȣхȣ да могȣ к ним доходити и стоꙗти и походити како све ȣ слободьни градь и ȣ владаниѥ негово, да не имаю за тои ниѥдьнȣ забавȣ ѡд господства ми ни ѡд кога моѥга чловека, ни тко ми харачь даю.

И ѡще им ȣчини милость господство ми, да трьговци и людиѥ них с трьзи и с иманиѥм них да могȣ ходити по морȣ и по сȣхȣ безь ниѥдне забаве по натолиѥ, по романиѥ, по бȣгарьскои и по влашкои земли, по срьблех, по арьбанасех, по босне и по свех҃ инех҃ мистех, земльꙗх҃ и градовех҃ господства ми, да не плакаю пȣтем ѡд своѥх҃ трьгь ниѥдне царѣне ни дохотка поснопога никомȣ, такмо да плакаю, аге(!) догю с трьгом ȣ миесто царьства ми, що продадȣ, ѡд .р҃. аспри .в҃. аспре, каконо ѥ законь ȣ ендронополю и ȣ филипополю и ȣ кратове. ако трьгь не продадȣ, да си га понесȣ слободьно, камо им драго, не платив ниѥдне царѣне.

И ѡще им ȣчини милость царство ми, за све дȣгове, коиѥ имаю или ѡд ново ȣчине дȣбровьчане ȣ српскои земли али ȣ бȣгарскои али ȣ сребренице, тер им дȣжник ȣдрь ȣ бахь, да се законе дȣбровьчанинь самьтретинь своиѥ дрȣжине, и да мȣ се тои плати.

А коꙗ годе би пра била мегю мȣсломанина и дȣбровьчанина, да поидȣ предь кадию, терь како ѥ божиѥ повелениѥ, такои да им се сȣди.

И ѡще им ȣчини милость царьство ми: кою годе би прȣ имали дȣбровьчане мегю собомь за иманиѥ или за кою сагрехȣ, да ѡни тои мегю собомь сȣде: ако ли ѡд них кои ȣзище, да поиде предь кадию, да им кадиꙗ сȣди.

И ѡще им господство ми посȣди, да не бȣде преȣзамь ѥдномȣ за дрȣгога, нȣ истаць, кои бȣде дȣжань, да плати-х.

И ѡще им ȣчини милость царство ми: ако би ȣмрьль дȣбровьчанинь ȣ землю царьства ми, да ниѥгово иманиѥ ни ꙗ царь велики, ни ниѥдань мои властелинь не ȣзьме, него да ѡнои иманиѥ врате дȣбровьчане ѡпеть ȣ дȣбровьникь.

И ѡще им ѡбетова царьство ми: ако бих имао коиѥ разьмириѥ с коѥм господарьѡм источьнем или западьнем, али коѥ годе ине земле, по морȣ или по сȣхȣ, кога годе ѥзика, да кнезь и властеле дȣбровачци и них людьиѥ стоѥть ȣ своиѥ слободиѥ, а трьговци да имь ходе слободно по земльꙗх҃ господства ми.

и wще им Ѕчини милость царьстоо ми кнезѕ и оластелом дѕброоь-чаном: тко годе би се за них задно с коном злоком, тр им Ѕчинио кою коарь Ѕ них рѕсагѕ и Ѕ них трьгооцех или Ѕ них людех или Ѕ них иманю, толико ближни члооекь колико даони, кои сѕ подь господстоом-и, или кои ми харачь даю, да им чтетѕ плати, кою би-мь Ѕчинио, а wд господстоа ми да премѕ гнеоь и робьство нать цобомь.

а кнезь и оластеле дѕброоачци да доиѕщают на порьтѕ царьстоа ми всако годище поклисара з дарwм Ѕ сѕдооех срьбрьнех бредьности .ꙗ. дѕкать златех, а да почине бройти wд данась до годища з даром.

и wще им Ѕчини милость царьстоо ми, да осоень моиега поклисара ниедань ини члооекь да не поидеть Ѕ них градь, да им кои зли законь Ѕчини, или Ѕ них владание, лихо да стое Ѕ сооиех законех и слободиыхь.

Cod. ragus. fol. 55.: Priuilegio, che feçe Murat beg turcho a la signoria de Ragusi in MCCCCXLII. freuaro.

Stari prijepis dubrovačke kancelarije. Priopćio ga Miklošić u svojim Monum. Serb., str. 409—411. ali jezično ispravljen i sa nekim pogrješkama. Tako piše амирь mjesto амире, broj .ркд. mjesto /рк/д (t. j. 124 mjesto 124000). арбанасехь mjesto арьбанасех. Osim toga na dva mjesta ispustio je po jednu riječ a pri kraju čitav jedan redak.

7.

Poslije 1454., 1. februara **u Skoplju.**

Vojvoda Isabeg, koji se u *postscriptum*-u zove bratom hercegovim a vojvodu Petra (Pavlovića) svojim sinovcem, daje Dubrovčaninu Franku preporučno pismo na svoje sluge a osobito knezu Hamzi i knezu Dobroslavu, da ga pomažu i štite, kuda bi došao u Pavlovića zemlju ili u Moravicu ili u Hercegovinu, jer Franko trguje njegovim novcem.

мастю бжиwм и пооел(е)нием гдна ми цра ми воеода есеб(е)га давам на знание сием и соаком моѕ слѕзе и ктогоде ие под wбласт нашѕ, како Ѕчиних м(и)л(о)сть франькѕ дѕброоьчанинѕ и препорѕчам га слѕгамь моем сѕбашам и кнезооом, премикюром а наиластито га препорѕчам кнезѕ хамзе и кнезѕ доброслаоѕ и инем моем слѕгам, где гwдер се би примериw речени кнез франько или него слѕга и негооо бл(а)го да га сьчѕоате, wбарѕете и прооодате, кѕде би искаw, али Ѕ паоьловикы землю, али преко Ѕ мораоице, али Ѕ херцегооинѕ и wтѕда кьд би глас даw, да га имате прим(и)ть и прооодит и сьчѕоать, ере с моемь пенезом хwди и трьгѕие.

писан мсца фр а Ѕ скопю.

Voštani ovalni pečat nečitljiv.

Na margini: такогєр ако би гдє кто хотєѡ мȣ жаѡ ȣчинить али би биѡ слȣга брат(а) ми херьцега али синовьца ми воєводє пєтра, да мȣ нє вольи нєдьно зло ȣчинит, кто нє сȣпротив мєнє воєводє єсєбєгȣ.

Originalno pismo na papiru dugom 27·5 *cm*, širokom 10·5 *cm*.

8.

Poslije 1454., 14. novembra.

Vojvoda Isabeg izdaje Dubrovčanima povelju, kojom im dozvoljava da slobodno trguju po carevoj zemlji bez ikoje zaprjeke; isto tako daje i vjeru onima, koji bi im tovare nosili, bili oni ljudi hercegovi ili vojvode Vladislava. Ko bi se o njih zadio te im uzeo, što je vrijedno jedno „vlakno“, bio subaša, turčin ili martolozin, da plati glavom.

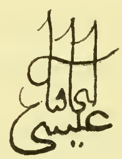

млстию бжиѡм и повєл(є)нием гдна ми амир сȣлтан ц(а)ра мехмєтбєга ми воєвода єсєбєгь давам на знанье свєм и свакѡмȣ, кѡмȣ сє подоба показать сьи нашь вѥровани лисгь, како ȣчиних м(и)л(о)сть и слободȣ трьговцєм дȣбровьчькием повєлєнием г(о)сподара голємога, да имь ѥ вєра и слобода, да гредȣ своєм трьгомь ȣ царєвȣ зємлю, да имь нє бȣдє ѡбȣриваниꙗ, ни на пȣтȣ запираньꙗ, ни єдьнє хȣдобє, ни єдьнь чл(о)в(є)кь да имь нє вольи ȣчинит, ни мȣсромании ни христьꙗнии: по царєвє заповєсти да ихь имамо сьблюсть, них и них бл(а)гѡ. и кто би них товарє носил, али бȣдȣ людиѥ херьцєгови, али бȣдȣ людиѥ воєводє владисава, да имь є вєра царєва и моꙗ, воѥводє єсєбєга, слободно да догю ȣ царєвȣ зємлю и товарє да донєсȣ и ѡпєт здраво и вєс(є)ло да си погю своєми конми ȣ своюзємлю: да сє нє боє ни пороблієньꙗ, ни ѡбȣзєтꙗ, ни єдьнє злє мєщьрнє: да имь нє вольнь никтор ȣчинит ни сȣбаша ни ини тȣрчинь ни мартолозин, да имь никьтор жаѡ нє ȣчини. кто ли сє за них задєнє, що є врєдно єдьно влакно да имь ȣзьмє, ȣ нєвєрȣ и расьп своѡм главом да плати, а инєм ничим да сє нє ѡдкȣпи.

писа новємврия ді днь.

Turski natpis na čelu pisma čita se: عيسى بن اسحاق بك t. j.: „Isa bin Ishak-beg“ — Isa, sin Ishak-begov.

Original na papiru visina 26, širina 13 *cm*.

9.

Poslije 1454.

Mehmed Čelebija, unuk Ishakbegov i vojvoda Pavlovića zemlje, moli Dubrovčane da Andriju vrača potvrde u svojoj službi, jer je on poslužio i vojvodu i njega i sina mu Baraka te je, premda vremenom mlad, stare i mudre pameti.

ѡд исакбегова ѹнѹка[1]) воеводе̏ мехмедь чел(е)биѥ, павловика земле господар(а), плем(е)нитимь и мѹдрѣмь и вьске чьсти достоинимь нашимь дразимь старемь приꙗтелмь кнезѹ и властелмь и вьсои ѡпкини град(а) дѹбровника мног(о) здравие и хер(е)тисание и м(и)л(о)сть божию да имаа племенство ви.

властеле да знате ерь е андриꙗ врачь на ѡвѹи годинѹ мног(о) потрѹдиѡ и послѹжиѡ прьво кои воеводе паки кои мен(е) и ком мога сина барака, зато ви е воевода писаѡ, молеки се за нега. и ми вам се мног(о) молимо ѡд наше стране, како нашиѥмь добремь приꙗтелемь, ѹкрепите андрию мегѹ вами и не пѹстите га измегѹ себе, и воеводине воле ради и наше воле ради, ерь ке ѡнь иѡщь потребовати и воеводи и намь и нашимь млагимь и паки вамь: ерь ако е андреꙗ и младь временомь, али га смо видили старе и мѹдре памети. мног(о) се вашои м(и)л(о)сти за нега ради молимо, да га имате ѹ милости кои себе.

и бгь да вес(е)ли плем(е)нство ви.

Turski natpis na lijevoj margini čita se: محمد بن اسحاق بك t. j.: „Mehmed bin Ishak-beg" = Mehmed Ishak-begov sin.

Original na papiru visina 28, širina 13·5 *cm*.

[1]) U originalu piše ѹнака ali, da valja čitati ѹнѹка zaključujem po tome, što je Mehmed doista bio unuk Ishakbegov. Sr. i turski napis u sahu na margini.

10.

1457., 22. decembra.

Despot Lazar potvrgjuje Dubrovčanom, da su mu po njegovu vlastelinu Damjanu Žunjeviću poslali sav ostatak njegovog poklada te im zahvaljuje na tome.

Zajedničkog im pisma o tome sa svojim bratom Stefanom nije izdao, jer je poslao po Damjanu dva posebna pisma, jedno svoje a drugo Stefanovo, misleći da je to dosta.

Javlja im, da je u Pragu umr'o kralj ugarski i da će se na Vasiljev dan sastati u Budimu ugarske velmože, da biraju novoga kralja. Car dohodio je na Plovdiv, ali se opet vratio u Drinopolje.

Adresa: ✝ почтенои нашои братиѥ и добрим приꙗтелѡм кнезѹ ѡбраномѹ и вьсоі ѡпкинѣ властель дѹбров(а)чькихь

✝ ѡд деспота лазара почтенои нашои братїѥ и добрим приꙗтелем кнезѹ ѡбраномѹ и вьсои ѡпкин(ѣ) властель дѹбровьчких.

властел҇ аво чѹх, що ми сте писали и що ми сте порѹ̈чили по властелинѹ нашем҇ дамїанѹ жѹ̈пиевникю. благодарих б(ог)а и ѡьрадовасмо҇ се, ѹзнавши ѡ вашем҇ здравїю и почтеном҇ стоıанїю. и мь̈ м(и)л(о)с҇тїю б(о)жїѡм имаамо се добре, како ıе воля б(о)жїя.

пак҇ властел҇ що ми сте послали по речном҇ дамıанѹ ѡстатьк҇ поклада н(а)шега, що ıе било ѹ вас҇, донесел҇ мї ıе все на пѹно, како ни сте ѹписали. захвалıам҇ властел҇ и бл҇(а)годарим҇. б҇(ог)ь знаа властел҇ инако ни сьда несте ѹчин҇(и)ли него колико да би ни ѡд свога иманїя ѡвои послали к овой нашой сьдьшнои потребѣ на ѡвои врем҇, ере нї ıе такв и потреба глав҇на, како он ıесьм҇ и прегїе писал҇. да бл҇(а)годарнмо властеле, ере сте ради нашемѹ добрѹ и нашемѹ почтенїю. такой вї ıе и треб҇(а), ере той знаамо и ѹфанїи смо за той и томѹи се наадамо҇ ѡд вас҇ и дог(о)де смо҇ живи и по нас҇ тко бѹд(е), ере тко се ıе год на ваше брат҇ство наслонил҇ ѡд все г(о)с҇подѐ, всаки ıе бил҇ мирьн҇ покоıан҇ вами. и напред смо ѹфани ѹ вас҇.

а що ми сте писали властел҇(е), како да бисмо ви ѹчинили книгѹ под висѹком҇ печатю з братом҇ ми г҇ном степаном҇, ере смо҇ вьс҇ поклад ѡд вас҇ прїмили, властеле, послали ви смо҇ книг(е) по дамїанѹ, еднѹ ѡд г҇на степана, дрѹгѹ ѡд нас҇, ѹписавши, кое ни се книге мнѐ за доста томѹи послѹ. да пак҇, кьд ивѡщ щет҇, а то ви смо҇ книгѹ ѡтворенѹ под висѹком҇ печатю ѹчин҇(и)ли и предали ю смо҇ речномѹ дамїанѹ ѡд нıега ю гледаите.

а що ми сте писали властел҇, да ви ѹпишѹ ѡ гласовех҇, властел҇, ради бисмо ви колıе гласове писатї. да како б҇(ог)ь хокıе онакои ıе. да знате, властел҇, доспаше ми г(о)с҇пода арсаг҇(а) ѹгрьски, декıем҇врїа .г҇. д҇нь ере ıе г҇нь крал҇ ѹгрьски преминѹл҇ сеган҇ света ѹ празе и ѹчинила сѹ г(о)с҇пода рок҇ по божикю на василıев҇ д҇нь, да ıе свак҇ ѹ бѹдим҇, да изберѹ кога те кралıем҇ поставит и да ѹчин҇(е), що кıе бит на хрс҇тїıанско҇ добро. а ѡд тѹрьк҇ да знате властел҇, царь дох(о)ди ѹ плов҇диви и пак҇ се ѡпет врати ѹ дрено-попол҇, а напред, що год бѹдѐ, ѹписати ви кıемо҇ да знате. и що ми сте порѹ̈чили по речном҇ дамїанѹ казал҇ мї ıе и ıа ви сьм҇ ѡпет по нıем҇ ѡ всем҇ ѡдпорѹ̈чил҇. б҇(ог)ь знаа властел҇, затой бѹдет ѹфани, ере ми, що год҇ можемо, ради смо вашемѹ всакомѹ добрѹ и всакомѹ почтенїю.

и б҇(ог)ь да ви вес(е)ли ⁘

декıем҇врїа .кв. д҇нь.

Ispod adrese: *1458. adi V. zenar signor despot Laxar confesa hauer hauuto tuto l resto dello depoxito zo che fo in Ragusa regraziando.*

Item schriue che re de Ongaria e morto.

Die 6. januarij 1458. lettera per quam despotus Lazarus fatetur se recepisse residuum omnium despositorum.

Originalno pismo visoko 26·5, široko 27 *cm* bilo je zapečaćeno papirnim pečatom, na kome se slabo razabire grb, ali se još može dobro čitati napis:

господинь ✡ деспоть ✡ лаз[арь]

11.

1458., 23. oktobra **u Skoplju.**

Sultan Mehmed II. javlja Dubrovčanom, da su im poslanici (Paladin Mar. Gundulić i Paladin P. Lukarević) došli na portu, da ih je saslušao te se opet smirio s Dubrovčanima i zapisao im povelje. Ujedno primio je i 1500 dukata.

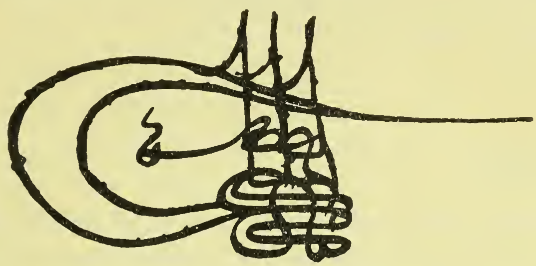

ѡдь̈ □елйкаго гѡ҃сподара и □елйкаго амире сȣлта҃н(а) мехемéт бега мȣдромȣ и племенитомȣ и □асáкоіе части досто҃инномȣ почтеномȣ кнéзȣ и □ластелом҃ь дȣбро□áчким̈ь много здрá□иѥ҇ и херетисáнниѥ да при́мит҃ племѐньст□о □и.

И да □и ѥ҇ ȣ знáнниѥ҇, ѥре дóгошѣ □лáстели □áши на пóрьтȣ царьст□а ми, тере по них҃ь ȣзнáхмо свé, що сте порȣчил҃(и). да ето се ȣмирихмо с □áми и зáписѣ[1]) записáли по законȣ, како кет(е) ȣзнáт ѡдь̈ нихь. и прим(и)хмо ѡдь̈ них̈ь ти́сȣкȣ и петсáть дȣкáте злáте, що ни стѣ дослáли.

И щó □и рекȣ □лáстел҃ □áши, □éрȣните них̈ь, ѥ҇ре сȣ речи царьст҃□а ми:

Na dnu: м҃сца октóбрија к҃г дань̈ ȣ с҃копиѥ.

U tugri (grbu) piše ovo: „Mehmed bin Murad hafeze-hullah.“ To jest: Da Bog čuva Mehmeda, sina Muradova.

Otraga: *M°IIII^{c}LVIII adi XI. Nouembrio breuillegio de gran Turcho Machmet beg el qual confesa hauer hauuto del comun de Ragusa per lli ambassatori per ser Palladin Mar. de Gondola e per ser Palladin Pe. de Lucari duc 1500.*

Original na papiru visok 43, širok 13·5 *cm.*

---

¹) Korigirano, prije запишѣ.

12.

1458., 11. novembra.

Bosanski sandžakbeg Isakbaša daje dubrovačkim poklisarima Paladinu (Marina Lukarevića) i Paladinu (Lukareviću) vjerodostojnicu, kojom veli, da će ovi naustice javiti, što im je govorio.

Nema ni tugre ni muhura.

ѡд исак̑ь баше мȣдрим̑ и плем̑(е)нитим и ȣ всем̑ почтеним и всакои хвале и ч(а)с̑ти достоиним̑ изьбранномȣ кнезȣ владȣщега град(а) дȣбровника и всем властелом мнѡг̑(о) любимӧ херетизмо да прим(и) племн̑ьс̑тво ви.

властел̑, ако догоше ваши почтени властеле и поклисарье паладин̑ іедн̑ь и дрȣ̈ги паладин̑ и донесоше н̑и книгȣ за веровании̑е, да его им смо и ми неколико рѣ̈чи нарȣ̈чили, да що̑ ȣзбеседё племн̑ьствȣ ви с нашё странё, да знате, іере сȣ речи мое.

Otraga: *1458. adi XI. nouebrio riceuuta per li ambassatori ser Palladin Mar. de Lucarj et ser Palladin de Lucarj de Isach bassa.*

Original na papiru visina 18·5, širina 14 *cm.*

13.

(1459.) 6967. 7. marta.

Sultan Mehmed II. kune se svečano a na ruke dubrovačkih poklisara Paladina Gundulića i Paladina Lukarevića, da će Dubrovčanom biti prijatelj, da će ih štititi te im dozvoljava slobodu trgovine i prometa na istoku i zapadu, po Bugarskoj, Vlaškoj, Srbiji, Albaniji, Bosni i t. d. i da im se neće uzeti druga carina, nego od svako 100 aspri, što ih uzmu za prodanu robu, 2 aspre a što je neprodane robe, da se pronosi slobodno, a ako im se uzme više, da kadija sudi, da im se višak vrati. Ako bi koji od njegovih podanika utekao krivnjom u Dubrovnik, da mu se tamo sudi po običaju, a ako bi Dubrovčanin umr'o u Turskoj, da mu imetak pripane rodbini. Jamči im slobodu trgovine i u ratno doba i da niko od njih ne smije da traži danka, osim godišnjeg harača od 1500 dukata, što će ga Dubrovčani svake godine početkom januara slati porti.

Traduzione della Capitulazione di sultan Mehmed 2º dell anno 1459. stata concessa in tempo delli ssigri ambasciatori ser Palladino Marino de Gondola e ser Palladino Luccari tradotta dal greco l'anno 1730. e trascritta in questo libro l'anno 1758.

Io grande Imperatore, e Gran Prencipe Mehmed Begh figlio del Gran Imperatore e Gran Prencipe Sultan Murat Begh giuro per il sigr. Iddio del Cielo, e della Terra, e per il Grande Mio Profeta Mahomete, e per i sette Capitoli dell alcorano che abbiamo, e confessiamo Noi Muslimani, e per li cento ventiquatro migliaia di Profeti di Dio, e per l'anima del Mio Avo, e del Mio Padre, e per la vita mia, e dei miei figlioli, e per la spada, che cingo, che dal giorno d'oggi, che corre, io amo l'onorato Rettore di Ragusa, con i suoi Consiglieri, l'interessi loro, i mercanti loro, et universalmente tutti i sudditi loro, et avendo mandato li ssig^ri^ amb^ori^ con la ricognizione verso la Porta del mio Imperio il Sig^r^ Palladino Gondola e il sig^r^ Palladino Lucari, affinche intraprende, e conservi il puro amore verso di loro, e verso tutti quelli, che si dicono Ragusei, ovunque siano sempre, e per tutto il tempo e che nessuno faccia guerra ne io, ne li miei Vesiri, ne gli Subasci miei, ne gli altri miei officiali, ne contro loro, ne contro il Popolo loro, ne contro il Paese loro, e che alcuno Esatore Tributario dell Imperio mio non tratenga, ne noccia loro, e che siano le Citta loro, et il Paese loro, et i lor Sudditi imuni dalle contribuzioni di questi, e siano imuni da tutte le cose di qualunque genere, e che possano andare nelle citta loro, e nel distretto loro, e per mare, e per terra senza paura, e senza

impedimento, e che per cio non habbiano alcuna molestia ne dall' Imperio Mio, ne da quelli, che danno il Harac al mio Imperio: Ordina la Maestà mia, che li Mercanti loro. et i loro Vomini con il loro essere, e con i loro negozij caminino liberamente, e senza paura, e senza impedimento alcuno il Paese mio dell' Occidente, e dell Oriente per mare, e per terra, per Bulgaria, per Valachia, Servia, Albania, Bossnia, e per tutte le città e luoghi del Mio Imperio: che nessuno prenda dazio delle merci di transporto in fuori di quello, che è imposto, cio e quando vendono aspre cento aspre due, secondo la tassa d' Adrianopoli, Fillipopoli e Cratoa, ma se non avranno venduto le mercanzie loro, che le prendano, e transportino senza impedimento dove vogliono. Di piu commando, che, se sara loro preso dazio, che non dovavano pagare, giurino due, o tre Ragusei d' esserli stato preso d° dazio, vengano al giudicato Mussulmano, presentandosi al Cadi, qual determini, giusta il giudizio di Dio, che sia fatto, e non contrasti uno contro l' altro ma quel che deve sodisfi. Se qualche d' uno avendo preso alcuna cosa d' un altro sara andato à Ragusa, che se li faccia giustizia secondo che la fanno à loro stessi, e nessuno audisca d' aprir la bocca contro il giudicato. Se qualche d' uno dei Ragusei morira nello stato mio, che nessuno prenda il suo essere ne io, ne alcuno del mio Imperio, ma venga il suo Congionto, o Parente per prenderlo. E se i nemici miei mi farano guerra o all' Imperio mio d' Occidente, o dell Oriente o per mare, o per terra il Rettore, Consiglieri, et il Popolo di Ragusa stiano zenza paura, senza molestia per riguardo dell Oltraggiatori, e li mercanti loro caminino il paese mio senza paura. Ordina ancora la Maesta mia, che nessuno li faccia oltragio, o danno nelli Paesi loro, o ai loro mercanti, o alli loro Omini, o alli negozij loro, e chiunque sara che paghi il danno à loro. Il Rettore, e Consiglieri di Ragusa, che mandino ogni anno, cio e a capo del anno del mese di Genaro i loro Nobili al mio Imperio flori. ossiano Ongari annui mille cinque cento.

Scritto li 7 del Mese di Marzo dell indizione 6967, quali corrispondono all' anno 1459.

Prijevod originalnog turskog dokumenta, načinjen u dubrovačkoj kancelariji i uvršten u knjizi: *„Traduzioni di Capitulazioni et de Firmani.“*

14.

(1459.) 6968., 7. novembra **u Carigradu.**

Sultan Mehmed II. potvrgjuje, da mu je dubrovački poklisar Jaketa predao od lanjskog harača 1500 dukata (za god. 1459.), a što mu je poručio, to je saslušao i odgovorio mu.

Tugra.

ѡдь великаго гѡсподара и великаго амире сȣлтана мехемет бега мȣдромȣ и племенитомȣ и васакоје части достоиномȣ кнезȣ и властеломь дȣбровачкимь много здравије и херетисаније да прим(и) племеньство ви.

и да ви је ȣ знаније, јере доге властелинь ви јакета и донес(е) тисȣкȣ и петсать дȣкатѣ знате[1]) за ланьско годистѣ и той примисмо ва лето ҂ѕцѯи мсца ноіебрна.

и дрȣго свѣ, що ни ще по нимь порȣчил(и), све чȣхмо и веровахмо и за свѣ ѡдьговорихмо, да да га верȣјетѣ, јерѣ сȣ речи царьства ми.

мсца ноіебрия з дань ȣ цариградȣ ~ ҂ѕцѯи: ~

Otraga: *Expeditoria de tributo schrito in schiauo Misser Jacomo 1459.* Original na papiru visina 41·5, širina 13 *cm.*

[1]) Ovako mj. златє.

15.

Poslije 1459.

Sultan Mehmed II. zaklinje se Dubrovčanom, da će im štititi povlastice i slobodu trgovine i pravosugja u Turskoj te ih obvezuje, da mu svake godine na 1. novembra šalju poklisara sa darom od 1500 mletačkih dukata.

Priuilegio de l' Imperator Mehemed Turcho.

Милсти великаго гспдра и великаго амирь сѹлтан мехемеда, сина великога цара и великаго господара сѹльтан мѹрата, заклинамь се ѹ живаго бга створшагѡ небо и землѹ и великаго нашег пророка мехемеда и ѹ седамь мѹсафи, щѡ вѣрѹѥмо ми мѹсломани и ѹ .р.к.д пророкь божѣхь и ѹ дѹшѹ ѡтца моѥго и дѣда моѥга и ѹ живот мои и дѣтца моѣхь и сабьлѹ, коиомь се опасѹю, како ѡд данашьнега дне напрѣда заклехь се честитомѹ кнезѹ и властелом дѹбровачцѣмь. и опькина нихь послаше на порьтѹ гспоцтва ми почьтена властелина своѥга сь даровми, н꙽ка бѹникы, за тои поставих ш нимь правѹ вѣрѹ и лѹбовь на пѹно и кь свакомѹ чл҃вкѹ и трговцѹ нихь и кои се казѹѥ дѹбровчанинь, векѣ вѣкѹ да не доге речени запись цр҃ства ми на мане и да имь не ѹчинѹ разьмирьѥ ни кою чтетѹ ни нимь, ни нихь земли, ни нихь владанию, ни нихь трговцемь, ни нихь лѹдемь, ни нихь иманиемь, ни гспоцтво ми, ни везѣри ми, ни сѹбаше ми ни нѣдань мои слѹга ни тко ѥ под гсподцтвом ми, ни тко ми даа харачь, него да ѣ нихь градь и нихь землы и нихь лѹди ѹ законѹ нихь слободни и лѹди свакога езика по морѹ и по сѹхѹ да могѹ к нимь доходити и ѹ владанѣ нихь, како ѹ свако слободнѡ мѣсто и слободань градь и за тои да не имаю забавѹ нѣднѹ ѡд гспдцтва ми ни ѡд кѡга мѡга чл҃вка ни ѡд кѡга ми харачника.

И още имь ѹчиних милость, да могѹ нихь трговци и нихь лѹди сь иманием и с тргомь ходити безь нѣдне забаве по земли царства ми по романии и по натолиниѥ по морѹ и по сѹхѹ и по блгарской земли и по срьблѣхь и по влашкои земьли и по арбанашкои и по босни и по свѣхь градовѣхь црства ми и да им се не ѹзме пѹтьна царина ни ѡд нихь трговинаа ни нѣдань доходакь, него да плакаю ѹ мѣсто, гдѣ прода,

законьнꙋ царинꙋ ѡдь р҃ аспри двѣ аспре, како ѥ законь ꙋ дренополꙋ, ꙋ пловдинꙋ и ꙋ кратовꙋ, и ако си не продадꙋ трьгь, да си га ꙋзьмꙋ слободнѡ и понесꙋ, кꙋде имь бꙋде драгѡ.

и още имь ꙋчинихь мл҃сть, да си ꙋзимаю дльгове своіе, где их имаю васегьда; ако ли тко ꙋдри ꙋ бахь, да се заклинаю по законꙋ два али три дꙋбровьчани, да имь плакяю дльжници.

ако би имали кою прꙋ с тꙋ҃рци мегю мꙋсломани и дꙋбро҃вчани, да погю прѣдь кадию и да, како ѥ повеле҃ніе божѣ, да бꙋде.

и да не бꙋде приꙋ҃зма іедномꙋ за дрꙋгога, него (ко)и бꙋде дл҃жань да плакя.

ако ли би тко ꙋзель тꙋге има҃нѣ терь пошаль ꙋ дꙋбро҃вникь, да мꙋ се ꙋчини сꙋдь по законꙋ, да не изьгꙋби чл҃вкь има҃ніе.

и още имь ꙋчинихь мл҃сть, ако би кои дꙋбро҃вчани ꙋмр҃ли ꙋ зе҃мли ц҃рства ми, да мꙋ не ꙋзьмꙋ има҃нѣ ни ꙗ, ни ніеда҃н дрꙋги чл҃вкь, него да догѣ рѡди неговь, да си ꙋ҃зме.

и ако би ц҃рство ми имало коѣ ра҃змирніе на коѣмь гс҃подаре҃м или исто҃чнѣмь или запа҃днѣмь или ине коѣе зе҃мле, по морꙋ и по сꙋхꙋ, кѡга годе ѥзика, кнезь и власте҃л дꙋброва҃чки и нихь лꙋди да стоіе слободни а тр҃го҃вци нихь да ходе слободно по зе҃мли ца҃рства ми.

и още имь ꙋчи(ни)хь мл҃сть кнезꙋ и властело҃м дꙋброва҃чцѣмь, тко годерь ѡдь нихь задаль тере мꙋ ꙋчини кою злобꙋ ꙋ нихь рꙋсагꙋ или нихь тр҃го҃вцемь или нихь или нихь[1]) има҃ню, толико бли҃зни чл҃вкь колико д(а)л҃нь, кои ѥ под гс҃пдцтво҃м ми или ми харачь даю, да имь щетꙋ плати, кою би мꙋ ꙋчиниль и да прими ѡд гс҃пдцтва ми гневь и рѡ҃бство надь собомь.

и да посила кнезь и властеле дꙋброва҃чки м҃сца новемьбра п҃рви дань свакꙋ годинꙋ властелина свога са тисꙋкю и петь сать дꙋкать златѣхь бнета҃чцѣхь ꙋ дарь.[2])

Prepis dubrovačke kancelarije u kodeksu: *Liber privilegiorum* str. 115'., 116.

Izdao i Miklošić oc. na str. 524., 525. koji donosi na kraju datum: (мѣсеца новембрıа .і. дань ꙋ констандинопѡлѣ), koji ali fali u pomenutom zborniku.

[1]) Ovako dva puta.

[2]) Kraj ove stavke napisano je lijevo na margini: *Tributo de duc. 1500.*

16.

(Prije 1463.)[1].

Mehmedbeg, gospodar srpske zemlje, javlja Dubrovčanom, da mu se Radivoj Vrljak, sin Nikolin, potužio, kako je sa majkom Milicom ostavio u zlatara Stjepana 400 dukata u poklad a on mu ih ne vraća te su to posvjedočili svjedoci Obrad Radovčić, Radenko Šišić i Vladić Hreljković. Moli da nastoje, da se novci vrate, jer ako bi Radivoj pošao na portu, moglo bi to Dubrovčanima biti nedragost.

ѡд гѡсподар(а) срьбске̑ земле̑ мехмедбега̑ мȣдромȣ̑, и плем̑(е)нитомȣ̑ и ȣ всем̑ нарочи̑томȣ̑ и вьсакой̑ чьсти̑ достоиномȣ̑ кнезȣ̑ и всем власте̑лом̑ дȣбровьничькем̑ многѡ̇ здравие̑ и поклониение̑ да прим(н)те̑.

и да ви ие̑ ȣ знание̑, аво дох(о)ди̑ радивой̑, синь николе̑, врьлиак̑ тер ми̑ гово̑(о)ри, како ие̑ поставил̑ своюм̑ матерью̑, с милйцом̑, д҃ ста̑ дȣкат ȣ поста̑вȣ ȣ степан̑(а) златара̑ и за той̑ ѡвьде̑ пред нами̑ сведоке̑ изве(е), кмети̑ верова̑не̑ имено̑м ѡбрад радовьчикй и раде̑нька̑ шишикь и владик̑ хрелковик. и пред нами̑ сведочише̑ и заклеше̑ с(е) по законȣ̑ б(о)жиемȣ̑ и по сȣд(ȣ) царевȣ̑, како ие̑ истином̑ поставил̑ радивой̑ с матерью м̑(ȣ) ȣ степан̑(а) златара̑ д҃ ста̑ дȣкат.

да власте̑л молимо̑ ви се̑, и за векȣ̑ работȣ сȣдиде̑ и ѡправлиате и за ѡвȣи̑ работȣ̑ ѡправите ѡвомȣи̑ сиромахȣ̑ а царевȣ̑ чл(о)в(е)кȣ̑, како и ми̑ вашим̑ лȣдем̑ ѡправлиамо̑, кой̑ ѡвде̑ мегю̑ нами ходе. да немоите̑ ȣчинит да погие̑ преко нас̑ на царевȣ̑ порьтȣ̑, иерь кьд погие̑ иедном̑ и дрȣгѡвй на царевȣ̑ порьтȣ̑ и вашемȣ̑ кие гѡспоствȣ̑ недрагѡсть бит. а ми̑ смо̑ ваши̑ приате̑л(е) и вам добро мислимо̑.

Na rubru: и вамь̑ дадосмо̑ на знание̑ а вамь̑, како ие̑ ȣгѡдно̑, такой̑ ȣчинит(е). и бгь ви̑ дрьжи̑ ȣ почте̑нию̑.

Na čelu pisma turski napis, na kome se čita: الاصح الاصح محمد بن منت زاده To jest: El esah, el esah, Mehmed bin Minetzade. (= Zaista, zaista, Mehmed sin Minetovića.

Original na papiru visina 32, širina 13 *cm*.

---

[1]) Ova listina ide s toga prije god. 1463. jer je Mehmedbeg identičan sa Mehmedbegom Minetovićem, koji je bio srpski sandžak, a iza osvojenja Bosne 1463. postao je bosanskim sandžakom.

17.

(1463.) 6971., 7. jula **na Sinicah (Sjenici).**

Sultan Mehmed II. zapovijeda svim sandžakom, kadijama, subašama, timarnikom i carinikom po Romaniji, Anadolu, Vlaškoj, Srbiji, Albaniji i Bosni, da štite dubrovačke trgovce, da od njih ne uzmu druge putne carine osim 2% od robe, što bi je prodali, a što ne bi prodali da slobodno nose kuda im drago.

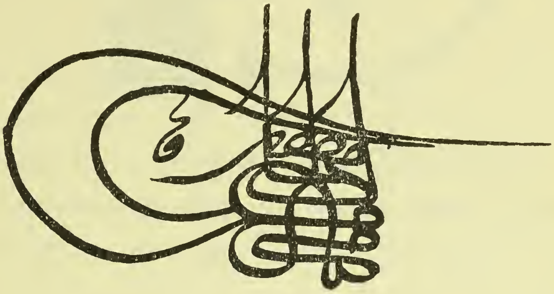

милостию божю ми вел(и)кь гѡсподара и вел(и)кь амире сꙋлтан мꙋхамеда по свех земла гѡсподства м(и), по ром(а)ние, по анатоліе, по влашкои земли, по срьбих, по арбанасих, по босних свем санчаком и кадием, сꙋбашам и тимарником, цареником и свакои врьстем лꙋдем, кто ие подь господством-ї али кто мі харачи дава, заповад мі, да тко неке на се примит гнев и робиство господства мі, не задени се некьм злом и неправдом али коном извррьтицом за властеле дoff дубровачикем и них грагꙗнем и трьговцем, (к)ои ке ходит и трьговати ꙋ землех и господства м(и) него ї вьздань схранит и сиблꙋдит и приꙗтелевати как све моие варне. и да им се не ꙋчини некоꙗ неопщина ни ꙋ иедном место, ни да плате пꙋтне царине, него где продадꙋ да платꙋ в҃ аспрї ѡдь р҃ аспрї а шито[1]) не продадꙋ да понесꙋ кꙋде мꙋ ие драго. а ко л бı се заденоѡ[2]) за не ктогоде неправдом коньм, да се педепсе и примı гнев и робство над собом.

писа на синицах мсца юлꙗ з҃ дань и почелѣ свата з҃ сꙋкь и а сати и о҃а лѣтѡ.

Otraga: *Chomandamento in schiauo per li merchadanti aduse ser Illia de Bona e ser Nicola de Palmota.*

1463 adi 21 luglio.

Visina 33, širina 13 *cm.*

---

[1]) Ovako mjesto що.

[2]) Ovako mjesto заденꙋѡ.

18.

1463., 19. juli **na Lepenici.**

Mahmut paša javlja, da je došao na Bosnu do Jajca te predbacuje Dubrovčanima, što još nijesu poslali poklisare, da se poklone caru. Nalaže im, da to učine odmah i da mu pošlju dva kantara salitre i toliko sumpora i 9 hiljada dubrovačkih dinara.

ѡд великога баше и пирваго везира и г(о)сподар премѡрскии и романскии г(о)сподар г(о)сподарѡм и свем запатни(и)м странам махмѹт баше ѹ допровасцем властелом много здравие и херетисание да примите ѡд г(о)спостви ми.

досли шмо[1]) на боснѹ дори на ıацѹ[2]) и ѡд вам[3]) несѹ досли апоклисарии на цара и на г(о)спостви ми како прииатели. и нека токю[4]) апоклисарии. иинако да не чините. тои час, що примите заповет г(о)спостви ми, и послете и на г(о)спостви ми тва каньдар[5]) салитра и в каньдар сѹмпѹр[6]) и та поспешно докю и бiѡ онамо на вам ѳ хиладѣ динаре допровасцем и твѡр павловикинѹ. и нека дове властели ѡд вам, да говоре за свем, ере имамо ми место ѡд кле[7]) кемо ѹзети. и нека дове поспешнѡ чловек влацели[8]) ѡд вам. и бгь да ви ѹмнѡжи.

мес(е)ца юлıа ѳı дан пис. на лепенцѹ.

Gore u imzi piše: محمود عدلى عصمه الله to jest: „Mahmudi adli asama-hullaj" = Mahmud pravedni da ga Bog očuva.

---

[1]) Ovako mjesto дошли смо.

[2]) Treba jamačno čitati дори на ıаицe.

[3]) Ovako mjesto ѡд вас.

[4]) Ovako mjesto нека довѹ.

[5]) Ovako mjesto два кантара.

[6]) U originalu slovo м dvaputa više riječi napisano.

[7]) U originalu: ѡд кте mjesto ѡд кле.

[8]) Ovako mjesto властелинь.

19.

1454.—1463., 6. april **u Mihalići.**

Sultan Mehmed II. nalaže Dubrovčanom da vrate što su uzeli nekom njegovom „molebniku" a pisao je i svome sklavu Isak (begu).

Tugra.

ѡд великога и премȣдрога и похвалнога и в[еле] прославнога и храброга и чьстнаго б(о)жїе м(и)лости ц(а)ра сȣлт[ана ам]ирь махомедь бега кь властеломь и ѡбчине добровьничке кь велимь и кь малимь.

какѡ да знаете, ѥре сте ȣзели нашемȣ молебникȣ ȣ ба ѿ нась и ѡ вьсемь мире що е ималь за дȣшȣ мало и велико тере сте ѡтнели ȣ вашемь градȣ, да ȣрисȣе мое црство сȣлтаново, поскоро да мȣ вратите све, мало и велїе, сь чьстиѡмь и сь добромь и сь хваломь: ере ȣ момь ц(а)рствȣ не хоће никомȣ криво бити, ако ли не хоћете сь хваломь и сь миромь ѡнои повратити, хоћȣ ȣрисати мое сȣлтаново ȣризмо и вамь нехоће добро бити: ѡт малои добити хоћете по много изгȣбити, аке[1]) мȣ не вратите све, що мȣ сте ȣзели. такои да знаете, ино дрȣгѡ да не ȣчините.

и б(ог)ь ȣмножи (ми) лѣта и године сь моимь приательми вь вѣки амин.

писа се книга мсца апрїла ȣ михаличи вь днь .ѕ.

паче а то порȣчахь и момȣ склавȣ исакȣ: ѡно що мȣ сте допȣстили ȣ каше градȣ ѡбрȣбити, [ако] не вратите, гледа(и)те, како че ѡнь ȣ[чи]нить.

Pismo a i tugra sasvim nevješto, papir grub.
Papir visok 35, širok 12 *cm*.

---

[1]) Ovako popravljeno, a prije bilo je pogrješno napisano: и ађе.

20.

(1465?), 8. novembra **u Sazlidere.**

Sultan Mehmed II. potvrgjuje, da su mu Dubrovčani po poklisaru Nikši Žoretiću poslali 1380 dukata a za „guardi“ i za „skardaže“ 120 dukata, dakle svega 1500 dukata za godinu 870. ili 1465. Ujedno daje dubrovačkim trgovcima slobodu da trguju po njegovoj zemlji.

Tugra.

ѡдь □елкаго цара и □елкаго амире сȣлт(а)н мȣхамеа племенитом и мȣдром кнезȣ дȣбро□еччаном и □ластелом и со□ѡи опкином много здра□ѥ и □еселѥ да примете ѡдь цар□а м(н).

такогере да знаѥ племенисто□о □(н), ѥре доиде □ластелин и поклисари племенисто□ȣ □(н) никша жоретик и донесе дар цар□ȣ ми дȣкатҍ злат бенетицки тисȣкю и т ста . и п . а за гȣарди и за скардаже рк, да ѥ на пȣлно токмо платено за годнȣ тисȣкю и петсати и на годнȣ нашемȣ пророкȣ ѿ сат о а □ашемȣ кристосȣ ҂ачѯе лѣто платено до прь□и дань но□ебрю мсцȣ. такогере да знаѥте, ѥре и тркго□ци ослободихмо, како

ћете ȣзнати ѡдь вашего поклисиꙗра, да ходе и да тръгов҃ слободно како но и сви лȣдѥ царьс҃вȣ ми҃.

и много в҃ лѣта

мс҃ца новебрꙗ и҃ дань ȣ сазлидара.

Otraga: *Ser Nichola de Palmota 1465. (?)*

Original papir, visok 42, širok 13 *cm.*

21.

1466., 5. Juni **u Dubrovniku.**

Dubrovčani potvrgjuju, da je herceg Stefan za svoga života po svome poklisaru knezu Pribisavu Vukotiću uručio svoj testamenat i razlažu, pod kojim im je uvjetima dozvoljeno otvoriti i pročitati ga. Ujedno da su primili i blago, što je Stefan dao u pohranu, te ga izbrojiše i izmjeriše u prisutnosti metropolita Davida, kneza Pribisava Vukotića, krstjanina Tvrdisava, krstjanina Čerjenka i pred komornikom Radoem Krajčinovićem.

милостию божиѡм ми кнез ѡбрани и влас҃теле и сва ѡпћина властель дȣбровачцнех свакомȣ госп и свакое врсте чловѣкȣ, предь кога се изнесе ѡвь нашь листь ѡтворени а под нашѡм҃ печать вѣрованѡм҃ висȣћомь давамо на знанье, како славнѡ поменȣтье свето почивши гдн҃ь херцегь стѣпань, прави и наипоглавитѣи граꙗнинь и властелинь града дȣбровника хотѣе ȣказати свемȣ свѣтȣ нескровнȣ любавь и пȣно ȣфанье, кое ѥ вздаималь на своѥм҃ срцȣ и кь свои старои кȣћи, градȣ дȣбровникȣ и кь нигх властелѡм҃ мимо ине све градове и приꙗтелѥ, хотѣ и нареди и к намь досла свога почтенога кѡм҃(о)рника, витеза кнеза прбисава вȣкотића и по немь намь посла свои тестаменать напокони затворень и запечаћен. по законȣ, како се д(о)стои. и ȣс тои посла свѡга блага и иманьꙗ вла(с)титога бров и потегȣ, како се ниже пише, да мȣ този прим(и)мѡ ȣ нашь комȣнь на похранȣ и на поставȣ, да ест за живота господствȣ на волю и на свакою заповѣдь а по скончаню и прим(инȣ)тю своѥмь, како бȣде нарединѡ по реченѡм своѥм тестаментȣ. кое иманьѥ броѥм҃ и мѣрѡм҃ подпȣнѡ, како се ниже пише, доброво(л)но прим(и)смо и ȣ нашь комȣнь постависмо на поставȣ и на похранȣ. и речени тестаменать с реч҃(е)нием благѡм҃ ѡдстависмо. а с овѣмь ȣвѣтом га нареди по реченѡм своем кѡм(о)рникȣ, по витезȣ кнезȣ пр(и)бисавȣ вȣкотићȣ ѡдь згѡрь именованȣ, да е дръжимо ȣз реч҃(е)нѡ благѡ за живота ньегове свѣтлости, а скончавше и приминȣвше сеган свѣта, да бȣдȣће пришли ȣ дȣбровник҃ три синове господства мȣ, гдн҃ь воевода владисавь, гдн҃ь кнезь

влатко и гдиь киез стѣпаиь, сви три иа заедио, или своим киигѡм, или по своих͡ добрехь людехь а ш иихь листом вѣрованием ѡдь свакѡга иих͡ свои властеле и бѫдѫће мегю собом ѡд͡ ѫгогиа, да им͡ се ѡтвори и прочти, да им га смо држании тай часъ ѡтворити и прочтѣти и дѣлѡм͡ тай часъ вршити, що би се комѫ по речеиѡм тестамеитѫ д(о)стоиало, да мѫ ѥ ѡставиѡ гдиь херцегь стѣпаиь.

ие пришаче ли сви три ѫ дѫбровиик͡ или по себие или по своех͡ добрѣх͡ людех͡, да се ие може ѡтворит по иѣдаиь иачииь, рази ако би приша(о) гиь киезь влатко по себи, ѣли по своих͡ ли добрѣхь людех͡, тер хоти с коем годи брата, да мѫ се ѡтвори реч(е)ии тестаменат; такогере и гдиѫ киезѫ стѣпаиѫ. и згодиоше ли се самрть гдиѫ киезѫ влаткѫ или мѫ братѫ, гдиѫ киезѫ стѣпаиѫ, да ко би иию ѡстаѡ, да може рѣти, да мѫ се ѡтвори речеии тестаменат и прочти. иинако да се ие може ѡтворит ии ѡтпечатит, а ѡтвориоше га, ѡбѣтѫѥмѡ се и записѫѥмо свакомѫ иихь трѣх͡ братѣиаца ѫчиит иа пѫиѡ ѡд речеиѡга поклада и иимь и свакомѫ иномѫ за свакои ѫзрокь, како е хтѣиѥ и заповедь виие реч(е)иога гдиа херцега стѣпаиа а по речеиѡм своѥм тестамеитѫ безь иѣдиога поречеиьа.

и такои се згоди. светопочиоши гдиь херцегь прим(и)иѫ сеган свѣта а ие пригодиоше ѫ дѫбровиикѫ виие имеиоваии сииове г(о)спостиа мѫ: тада ми киезь ѡбраии и власте͡л дѫбровачци, хотѣ по иашех͡ правех͡ почтеиѡм ѡбичаю свакомѫ иашѫ правь показати иа примлѥию реч(е)иѡга поклада ѫ иашь комѫиь, прим(и)смо га, зброисмо и змѣрисмо прѣдь бгѡм почтоваиием гиѡмь митрополитѡм давидѡм, прѣдь ви(ше) имеиоваиием витезѡм киезом пр(и)бисавѡм вѫкотиѣемь, прѣдь кр(с)тьаииииѡм тврдисав(м), прѣ(д) крстьаииииѡм чериеикѡмь и прѣ(д) коморииком киезом радоем краичииовиѣемь, и иа то иа све ротисмо се и заклесмо иа светѡм͡ еваигелию б(о)жием͡ и иа часиѡм͡ кр(с)тѫ, како ии ѫ чемѫ виилереч(е)иѡмь и ѫписаиѡм͡ иа маиие иеѣемо прит. писа се . . .

5 zugno 1466.

Otraga: *Copia de lo deposito de signor cherzeg Stipan.*

Suvremeni prepis originala, koji se sada nalazi u c. kr. dvorskom arhivu u Beču, što ga je priopćio Miklošić u *Mon. Serb.* str. 495.—497. U potonjoj listini slijedi inventar deponovana blaga.

Ovaj prepis, što sam ga našao megju turskim spisima dubrovačke arhive, dosta se razlikuje od Miklošićeve listine pa ga zato i donosim.

Br. 32. (696.), *slika 14.*

Kupa, visoka 0·184, promjer otvora 0·146, sa dvije vodoravne ručke, na vrlo visokoj noški (srednji dio, koga nema, nadomješten je sadrom). Usna je malo oštećena. Sa obadvije strane trupa po dva volaka *(murex brandaris)*, a pored njih s jedne strane dva stilizovana cvijeta i jedna rozeta a s druge jedna rozeta i nekoliki potkovasti ornamenti. Inače imade samo na noški tragova pruga, koje teku u naokolo. Fina, žutkasta glina sa bjelkastom presvlakom. Ornamenti su od crnosmegjega firnisa. Nagjeno i nabavljeno u Jalisu (Rod).

Usp. A. Furtwängler und G. Loeschke, Myken. Vas., tab. VIII., 47 , takogjer iz Jalisa i Dumont i Chaplain, Les céramiques, tab. III., 6

Slika 14. Kupa iz Jalisa (Rodos).

Br. 33. (685.)

Kupa, visoka 0·08, promjer otvora 0·121, suzuje se jako prema dolje, s malom noškom i okomitom ručkom. U naokolo pruge a na gornjem dijelu trbuha megju dvije pruge još sistemi trokuta. Fina, čišćena, glatka glina sa žućkastom presvlakom. Ornamenti od svjetlo-smegjeg firnisa. Nagjena i nabavljena u Jalisu (Rod).

Usp. radi oblika n. pr. Furtwängler-Loeschke, Myken, Vas. tab. VIII. 48.

Br. 34. (171.)

Mala amfora, visoka 0·103, sa dvije ručke na trupu. Grlo pokriveno crnilom. Na ramenu u okolo pruge. Na trupu u obje strane po jedna valovita crta, dok su ručke urešene okomitim crtama. Grlo je iznutra firnisano, glina je svjetlo smegja, na površini više sivo-smegja, firnis je crnkast i blijed. Nagjena na Salamini a nabavljena u Ateni.

Usp. o sličnoj posudi Botho Graef, Die ant. Vas. von der Akropolis, sveščić II. tab. VIII. 237.

Geometrička keramika.

Geometričke posude, koje spadaju najbolje sačuvanima našega muzeja, poredao sam po zemljama, kako to predlaže S. Wide (Jahrbuch, sv. XIV. 1899.) p. 26 i dalje, u opravdanom osvjedočenju, da svaki grčki kraj pokazuje po jedan domaći geometrički stil za se. Unutar ove, u neku ruku topografske suvislosti, poredao sam posude po obliku i ako sam si svijestan da su često, unutar geometričkoga stila, dvije posude istog oblika vremenom jako udaljene. Muzej ima samo atičke i bojotske robe. Atički primjerci

pripadaju klasi dipilonskoj; tako obično zovu ovu vrst posuda po vrlo bogatim nalazima na dipilon-vratima u Ateni. U našoj zbirci nema ni jedne od onih velikih karakterističnih posuda ovog stila, koje služe kao grobne žare. Samo dva fragmenta spadaju amo, br. 48 i 49. Za fragmenat br. 61, koji je uvršten megju bojotske posude moram priznati, da dvojim, dali je pravo uvršten. Bojotska mala zdjelica br. 56 već je okrajak geometričkog stila i po vremenu bliži protokornitskoj grupi O atičko-geom. posudama usp. S. Wide, Jahrbuch, sv. XIV. (1899.) p. 188 i dalje; O bojotsko-geometričkima usp. Boehlau, Boiotische Vasen, Jahrbuch, sv. III. (1888.) p. 325. i dalje; S. Wide, Jahrbuch, sv. XIV. (1899.) p 78. i dalje.

a) Atička grupa.

Br. 35. (13.), *slika 15.*

Slika 15. Posuda iz Atene.

Slika 16. Posuda iz Atene.

Velik vrč, visok 0·324, promjer otvora 0·17, grlo je nešto oštećeno, ručka nadvišena i spojena od prilike u sredini jednom gredicom s grlom posude. Pretežu vodoravne pruge, ali na ramenu okomite. Ručka i usna pokriveni su crtama. Oko ruba u naokolo pruge i prutica od kukastih križića. Grlo je razdijeljeno u pet polja. od ovih je ispunjeno srednje svastikom a četiri okrajna po jednom pticom. Svako je polje još urešeno sa svakovrstnim cig-cag crtama, zrnastim i valovitim crtama, šrafiranim trokutima i stilizovanim cvijećem. Ostatak je grla opet urešen sa šest pruga a megju svake tri imade prutica od kukastih križića. Na ramenu ima niz šrafiranih okana, nalik na omfalos, koji su rastavljeni jedan od drugoga po jednom okomitom cig-cag crtom. Trup je urešen s vodoravnim prugama, megju svake tri teče jedan put prutica od kukastih križića a drugi put prutica od krugova, koji su povezani tangentama. Donji dio posude pokriven je sa dvije široke, crnkaste pruge. Žućkasta glina a firnis crn prelazeći u crnu boju. Nagjen i nabavljen u Ateni.

O sličnoj posudi usp. Ἐφεμερίς ἀρχαιολ. 1898. II. IV. 8.

Br. 36. (159.), *slika 16.*

Mala amfora, visoka 0·146, sa dugim, lijevkastim grlom i dvije ručke na trupu. Usna malo oštećena Na grlu teku u naokolo pruge, zatim meandar-ornamenat i oko pruge piknjasta crta. Rame je crno firnisano. Na trupu imadu s obje strane megju dvije okomite pruge sa ornamentom linearnim i u obliku ribje hrptenice po jedan četverolist sa više zvijezdica. Donji dio trupa i noška firnisovani Ručka je pokrita prugastim crtama. Žućkasta glina, crnkast firnis i tragovi crvene boje. Nagjena i nabavljena u Ateni.

O sličnoj posudi usp. Annali di corr. arch. sv. XLIV. (1872.) tav. d'agg. ill. 7.

Br. 37. (170.)

Mala amfora, visoka 0·096, sa visokim, širokim, gotovo lijevkastim grlom, sa dvije okomite ručke (jedna je odlomljena) i noškom. Megju po tri pruge, što teku u naokolo ima cig-cag crta na grlu. Gornji dio trupa s obje je strane urešen s jednim rešetkastim trokutom. Prostor je izpunjen kukastim ornamentom. Na donjem dijelu trupa i na noški u naokolo pruge. Glina crvenkasto žuta, firnis tamno-smegj. Nagjena u Atici.

Oblik kao br. 36, samo je noška mnogo veća.

Slika 17. Zdjelica iz Atene.

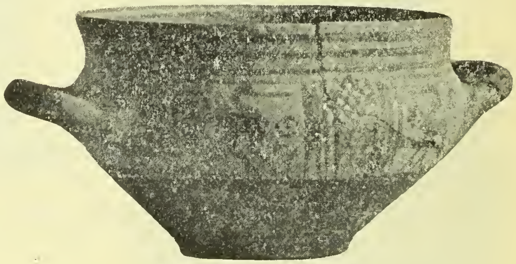

Slika 18. Zdjelica iz Atike.

Br. 38. (172.)

Brokva, visoka 0·164, s lijevkastim grlom i jednom ručkom. Usna oštećena. Na grlu, po rubu i pri prijelazu na trup teku u naokolo pruge. Prazan je prostor ispunjen svastikom, istočkanim kružnicama i istočkanim crtama. Po ručki je valovita crta. Glina žućkasta, firnis crn. Nagjena i nabavljena u Ateni.

O vrsti geom. posuda ovoga oblika usp. S. Wide, o. c. Jahrbuch, sv. XIV. (1899.) str. 204. i dalje.

Br. 39. (167.)

Brokvica, visoka 0·061, s otvorom nalik na list od djeteline, s jednom ručkom. Grlo i ručka urešeni su prugama, koje teku u naokolo. Na ramenu karirani trokuti. Trup je firnisan. Glina crvenkasto-žuta, firnis crn. Nagjena u Atici, nabavljena u Ateni.

Br. 40. (174.), *slika 17.*

Plitka zdjelica, visoka 0·054, promjer otvora 0·092, polukuglasta, dolje sploštena, sa dvije okomite ručke. Oštećena. Sprijeda tri polja, rastavljena s po tri okomite crte, a urešena s četverolistom. Ostraga dva polja rastavljena prugom u obliku ribje hrptenice i s okomitim crtama, takogjer ispunjena s četverolistima. Prazan prostor ispunjen je svastikom i geometričkim pticama. Oko ostalog trupa teku naokolo pruge. Glina žućkasta, firnis tamno-smegj. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 41. (161.), *slika 18.*

Plitka zdjelica, visoka 0·075, promjer otvora 0·122, s kratkim grlom, na usni oštećena, sa dvije ručke. Oko ruba i grla teku u naokolo pruge. Na trupu su sa svake strane po dva polja, rastavljena prugom od okomitih crta i iskockanom sredinom. U svakom polju po jedna ptica. Prostor je ispunjen svastikom i istočkanim kružnicama. Ručka i donji dio trupa crveni kao opeka, unutrašnjost posude tamno-crvena, ostalo crno firnisano. Glina žućkasta. Nagjena u Atici, a nabavljena u Ateni.

O sličnoj posudi usp. A. Conze, Geschichte der Anfänge, tab. VI. 2.

Slika 19. Posuda iz Atene.

Br. 42. (182.), *slika 19.*

Plitka zdjelica, visoka 0·054, promjer otvora 0·089, sa dvije ručke. Megju ručkama s obje strane u ograničenom polju pasu po dva dipilon-konja. Prostor je ispunjen točkama, cig-cagom i iskockanim trokutima. Na ručkama su vodoravne crte. Iznutra je firnisana. Glina žućkasta, firnis tamno-smegj. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Usp. A. Conze, Geschichte der Anfänge, tab. III. 5.

Br. 43. (185.)

Plitka zdjelica, visoka 0·058, promjer otvora 0·074, sa dvije nadvišene ručke. Na gornjem dijelu imadu, izmegju četiri pruge, koje teku u naokolo, s obje strane sistemi rombâ. Dônji dio i unutrašnjost posude firnisani su. Glina žućkasta, firnis tamno-smegj. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Oblik kao br. 42.

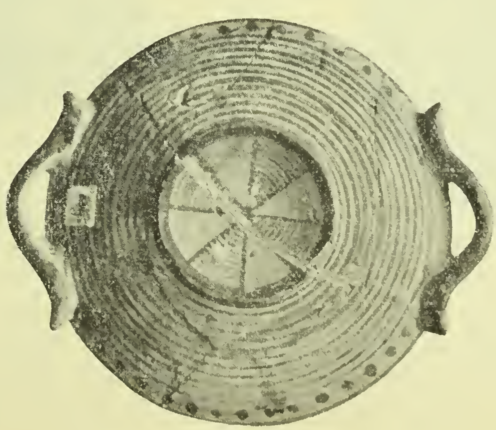

Slika 20. Plosnata zdjela iz Atike.

Br. 44. (176.), *slika 20.*

Plosnata plitica, promjer 0·206, sa dvije zaokružene ručke. Oštećena. Spoljašnja strana urešena je po rubu točkama, koje su tangentama povezane. Slijedi niz koncen-

tričkih krugova. U sredini su unakrst spojena četiri šrafirana trokuta. Usna je pokrivena sistemom crta. Unutrašnjost i ručke firnisani su. Glina žućkasta, firnis crven poput opeke do tamno-smegj i sjajan. Nagjena u Atici, nabavljena u Ateni.

O sličnoj plitici usp. Collignon-Couve, Vas. d' Athènes, tab. XV., 347.

Slika 21. Mala žara iz Atike.

Br. 45. (184.), *slika 21.*

Žara, visoka 0·062, promjer otvora 0·066, sa prilično visokom, širokom noškom i dvije vodoravne ručke na trupu. Na gornjem dijelu posude imade cig-cag linija izmegju dvije pruge, koje teku u naokolo. Megju ručkama je s obje strane prutica od kukastih križića, ograničena s po četiri okomite crte. Dônji je dio, zajedno s noškom pokriven s prugama, koje teku u naokolo. Na ručkama i na rubu noške imadu okomite pruge. Iznutra je firnisana. Glina žućkasta, firnis svjetlo-smegj (vrlo oštećen). Nagjena u Atici, nabavljena u Ateni.

Slika 22. Brokva iz Atene.

Slika 23.
Fragmenat amfore sa dva vojnika iz Atene.

Br. 46. (183.)

Mala Kupa, visoka 0·045, promjer otvora 0·06, s jednom ručkom. Po rubu i dônjem dijelu trupa teku u naokolo pruge a megju njima sistemi cig-cag linija. Ručka je vodoravno isprutana. Iznutra je firnisana. Glina žućkasta, firnis crvenkasto-crn. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 47. (18.), *slika 22.*

Brokva, visoka 0·226, s jednom ručkom, s otvorom, nalik na list od djeteline. Usna malo oštećena. Trup ispunjen koncentričnim krugovima. Unutar središnjega

kruga od ova tri sistema krugova nalaze se mali krugovi, povezani tangentama. Prazni prostor megju sistemima krugova rese manji sistemi istočkanih kružnica. Grlo i najdônji dio posude firnisani su. Spoljašnja strana ručke urešena je valovitom crtom. Glina žućkasta, firnis crn i sjajan. Nagjena i nabavljena u Ateni.

O sličnim posudama usp. Jahrbuch, sv. XIV., str. 212, sl. 90., 91.

Slika 24. Visoka zdjela iz Tebâ.

Br. 48. (37.), *slika 24.*

F r a g m e n a t k r a s n e a m f o r e, od prilike visoke 0·105. Na njoj ratnik s dvostrukim kopljem, bodežem i dipilon-štitom. Pred njim stoji jednako oboružani ratnik na kolima. Dolje, megju ratnicima, gornji dio jedne guske. Na lijevom rubu fragmenta ima tragova štita jednoga trećega ratnika. Prazni prostor ispunjen je točkama, rozetama i kukastim crtama. Glina crvenkasto-žućkasta, firnis crno-smegj. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 49. (35.)

F r a g m e n a t g r l a i r a m e n a j e d n e v e ć e p o s u d e, visok od prilike 0‘102. Na ramenu je pet osoba sa uzdignutim rukama, koje rastavljaju okomite pruge u obliku ribje hrptenice. Na grlu ima prutica od kukastih križića, prugâ i ornamenat od istočkane pruge. Glina je crvenkasto-žućkasta, firnis crno-smegj. Nagjen i nabavljen u Ateni.

b) B o j o t s k a g r u p a.

Br. 50. (14.), sl. 25.

V e l i k a z d j e l a, visoka 0.256, promjer otvora 0·304, na visokoj šupljoj noški, koja se prama dolje proširuje, sa dvije vodoravne ručke. Pokraj svake od njih s obje strane po jedna bradavica. Rub usne i ručka pokriveni su prugama. Oko ruba ima cig-cag linija izmegju dvije pruge, koje teku u naokolo. Glavni ures otpada na pravi trup zdjelice te je rastavljen od ostalih dekoracija i gore i dolje sa dvije crvene pruge. Cijela glavna pruga raspada u četiri polja; od ovih u svakom ima orao. Kao u drugih poznatih „zdjelica s orlovima“ prikazano je perje ptica na ramenu s povezanim polukružnicama, a krila s ljestvičastim motivom — u dvije ptice jednostavno pravcima šrafirano — a rame i krila spojenim polukruzima. Ptice rastavljaju okomite pruge, jedna od njih sastoji iz u zig-zag crtu spojenih kovrčaka, a ostale tri sastoje iz pruga rešetkastih trokuta. Površina, preostala pod jednom ručkom, karirana je. Na noški se nalazi cig-cag crta megju dvjema prugama, koje teku u naokolo. Dalje slijede okomiti sistemi valovitih crta i napokon okomito izrešetkani trokuti. Pruge, koje teku u naokolo,

odjeljuju pojedine sisteme ornamenata jedne od drugih. Na rubu noške teče takogjer u naokolo pruga. Iz nutra urešena je zdjelica samo sa tri široke prutice, koje teku u naokolo. Glina je crvenkasta, firnis crn, boja crvena. Nagjena u Tebama.

O sličnoj posudi usp. Collignon-Couve, Vas. d'Athènes, tab. XVIII., 434.

Slika 25. Zdjela iz Bojotije.

Br. 51. (173.), *slika 25.*

Zdjela, visoka 0·085, promjer otvora 0·205, s jednom ručkom i pravokutnim nastavkom megju dvjema bradavicama na mjestu druge. Oko ruba teče pruga okomitih crta. Glavna ploha razdijeljena je u dva nejednaka polja. U većem su dva orla, koja na desno lete. Iza svakog orla ima stilizovana palmeta. U drugom polju ima samo jedan orao. Krila i ramena u svih su izrešetkana ili pomoću cig-cag ornamenta sačinjena. Prostor ispunjavaju izrešetkani trokuti. Najdonji dio posude pokriven je s ispunjenim trokutima, koji teku u naokolo. Na dnu noške tri su kruga a u sredini njihovoj rozeta, na usni, ručki i nastavku s bradavicama kratke ravne pruge. Unutrašnjost je urešena samo sa pet prutica, koje teku u naokolo. Glina crvenkasta, firnis tamno-smegj. Nagjena u Bojotiji.

O sličnoj posudi usp. Collignon-Couve, Vas. d'Athènes, tab. XVII., 429. i XVIII., 431.

Br. 52. (27.), *slika 26.*

Velika plosnata zdjelica, visoka 0·072, promjer otvora 0·351, sa dvije vodoravne, zaokružene ručke. Rub usne pokriven je sistemima crta, ručka s po tri pruge, pored kojih teku istočkane crte. Oko ruba teče u naokolo jedna pruga i jedna istočkana crta. Oko trupa zdjelice teče zmijolika crta, ispunjena pruticom od kukastih križića. Prostor ispunjavaju koncentrički sistemi krugova a svaki je od ovih okružen jednim glavnim krugom. Glavna scena ograničena je i gore i dolje sa po tri pruge, koje teku u naokolo. Na dnu noške ima izrešetkani osmerolist. Prazni prostor u osmerolistu

takogjer je ispunjen koncentričkim krugovima, unutrašnjost zdjelice jednostavno je firnisana. Pet rupa na gornjoj ručki dokazuje, da je ova zdjelica služila više za vješanje na zid, nego li za dnevnu potrebu. Oštećena je. Glina crvenkasta, firnis crn. Nagjena u Bojotiji.

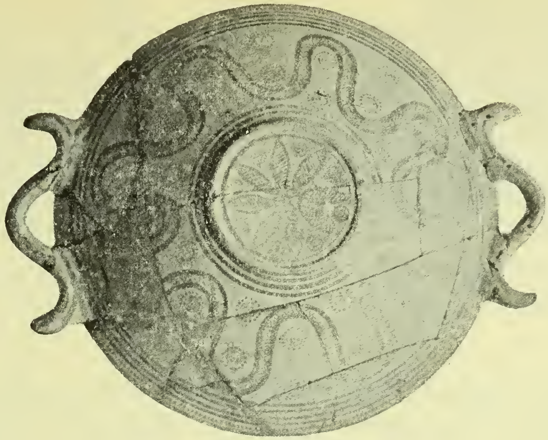

Slika 26. Zdjela iz Bojotije.

Br. 53. (55.), *slika 27.*

Plitka zdjelica, visoka 0·113, promjer otvora 0·165, sa dvije nadvišene, plosnate i široke ručke. Na rubu usne i oko oboda sistemi crta i naokolo pruge. Na gornjem je dijelu posude s obje strane ista ornamentacija. Tri polja rastavljena su jedno od drugoga cig-cag crtama, u srednjem je geometrički konj. U oba postrana polja po jedan sistem koncentričkih krugova. Slijede u naokolo pruge. Dônji dio posude i unutrašnjost firnisani su. Svaka je ručka pokrivena jednom okomitom cig-cag crtom. Crvenkasta glina, crno-smegji firnis. Nagjena u Bojotiji.

Slika 27. Posuda iz Bojotije.

Slika 28. Posuda iz Bojotije.

Br. 54. (54.)

Plitka zdjelica, visoka 0·101, promjer otvora 0·155, sa dvije nadvišene, plosnate i široke ručke. Na rubu otvora su sistemi crta, a oko oboda u naokolo pruge. Gornji je dio prugama razdijeljen u polja, od ovih je svako ispunjeno sa tri cig-cag crte megju dvije prutice ribjom hrptenicom. Na dônjem dijelu u naokolo pruge različito

široke. Ručke su urešene s po jednom okomitom cig-cag crtom. Glina crvenkasta, firnis crn. Nagjena u Bojotiji.

Oblik sličan kao u br. 54.

Br. 55. (65.), *slika 28.*

Plitka zdjelica, visoka 0·096, unutarnji promjer otvora 0·08, sa širokom usnom, koja u nj zalazi 0·114, sa dvije okomite ručke. Nema poklopca. Na usni su sistemi crta i u naokolo pruge. S obje strane, po trupu, po dva polja rastavljena megjusobno i od ručki okomitim prugama. U svakom po jedna ptica. Prostor pokraj ptica ispunjen je gore svastikom i istočkanom rozetom, a po strani sa dva, odnosno tri karirana trokuta. U naokolo pruge i široka prutica nadomještaju ures dônjega dijela posude. Na trupu pod ručkama po jedan karirani trokut. Na ručkama po jedna prutica i sistem pruga. Glina crvenkasta, firnis crn i sjajan. Nagjena u Bojotiji.

O sličnoj posudi s poklopcem usp. Collignon-Couve, Vas. d'Athènes, tab. XII., 222.

Br. 56. (162.)

Plitka zdjelica, visoka 0·128, promjer otvora 0·148, suzuje se dolje, s noškom i dvije nadvišene ručke. Na gornjem dijelu s obje strane po tri sistema valovitih crta. Prazni prostor ispunjen je s horizontalnim, kratkim prugama. Megju dvije pruge, koje teku u naokolo, i opet s obje strane, a odgovarajući valovitim crtama po tri okomita sistema crta. Cijeli je dônji dio pokriven prugama, koje teku u naokolo, samo izmegju prve dvije pruge teče naokolo valovita crta. Ručke su po sredini urešene vodoravnim crtama. Unutar posude teče oko ruba crvena prutica. U dnu su dvije rupe. Glina žućkasto-crvenkasta, firnis crn, boja crvena, gotovo na izmjence. Nagjena u Bojotiji, nabavljena u Ateni.

Br. 57. (163.)

Malena, plitka zdjelica, visoka 0·04, promjer otvora 0·075, dolje sploštena, sa dvije ručke. Megju dvije pruge, koje teku u naokolo s obje strane po tri okomita sistema pravaca i cig-cag crte. Dônji dio posude i ručke firnisane su. Glina svjetlo-crvenkasta, firnis tamno-smegj. Nagjena u Bojotiji.

Br. 58. (56.)

Malena, plitka zdjelica, visoka 0·045, promjer otvora 0·06, sa malom noškom i dvije ručke. (Jedna odlomljena). Megju ručkama s obje strane cig-cag crta. Dalje do noške u naokolo pruge. Glina crvenkasta, firnis tamno-smegj. Nagjena u Tebama, nabavljena u Ateni.

Br. 59. (57.)

Vrlo malena, plitka zdjelica, visoka 0·029, promjer otvora 0·04, sa dvije ručke. Isti oblik i ornamentacija kao br. 58. Glina crvenkasta, firnis crn, boja crvena. Nagjena u Tebama, nabavljena u Ateni.

Br. 60. (164.), *slika 29.*

Mala kolutasta brokva, visoka 0·07, dônji promjer 0·06, s ravnim otvorom i plosnatom ručkom. Na grlu okomite cig-cag crte megju dva kruga, koji teku u naokolo. Gore, na kolutu u prugama što teku u naokolo, pojedini listovi, na strani cig-cag pruge i pruge, koje teku u naokolo. Glina crvenkasta, firnis crnosmegj. Nagjena u Bojotiji.

O sličnoj brokvi usp. K. Masner, Katalog, br. 36., tab. I.

Slika 29. Kolutasta brokva iz Bojotije.

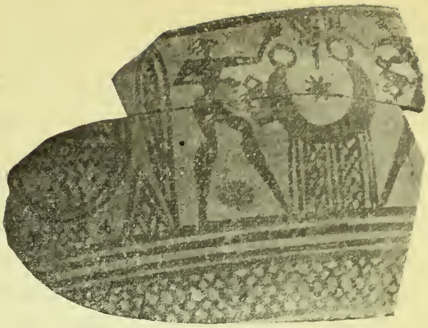

Slika 30. Ulomak posude iz Tebâ.

Br. 61. (36.), *slika 30.*

Fragmenat ruba jedne veće posude, visok 0·123. S obje strane tronoga za kotao stoje dva muža s uzdignutim desnicama. Prostor je ispunjen s četverokutima, sistemima trokuta, zvijezdom, stilizovanim listovima, križićem s kukama i koncentričkim krugovima, koji su ispunjeni s četiri trake od tročlanih cig-cag sistema. Dolje ima prutica od kukastih križića s obje strane okružena prugama, koje teku u naokolo. Glina crvenkasta, firnis blijedo-crn i sjajan. Nagjen u Tebama, nabavljen u Ateni.

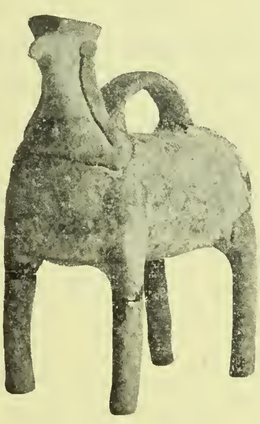

Slika 31. Posuda u obliku konja iz Tebâ.

Slika 32. Brokva iz Tebâ.

Br. 62. (70.), *slika 31.*

Posuda nalik na konja, visoka 0·148, duga 0·104, s otvorom u glavi i s jednom ručkom na legjima. Glava je prije čovječja s dugačkim, izbočenim nosom. Oči i usta naznačeni su bojom, dok su uši i kosa u relijefu izragjeni. Dekoracija prednje strane posve je geometrička. Megju dvije vodoravne pruge leže tri izrešetkana, okomita trokuta a pod njima prutica od kukastih križića, ograničena dolje jednom prugom. Na otvoru, na glavi i na spuštenoj kosi ima po jedna cig-cag crta. Od repa ima samo neznatnih tragova. Glina crvenkasta, firnis crn i tragovi crvene boje. Nagjena u Tebama, nabavljena u Ateni.

„Protokorintska“ keramika.

Tako zvani protokorintski stil obuhvata, kako su to već mnogi učenjaci naglasili posude srodne i u obliku i u ornamentiranju s geometričkim i orjentalnim elementima. (L. Couve, Revue archéol. sv. XXXII. [1898.], str. 213. i dalje.) Što se tiče triju protokorintskih posuda naše zbirke budi spomenuto, da je br. 63. zapravo samo po obliku protokorinski, dok obzirom na ornamenat prije pripada zadnjem razdoblju geometričkoga stila. Isto bi mogli reći o finoj, tankoj ali još ne tako dobro izragjenoj glini ove posude. Na sve tri posude samo je linearni ures. Firnis kutije br. 64. prilično je oštećen. O ovoj klasi posuda usp.: A. Furtwängler, Archäologische Zeitung, 1883., str. 153. i dalje; F. Dümmler, Jahrbuch, 1887., str. 18. i dalje; E. Wilisch, Die Altkorintische Thonindustrie, Lipsko, 1892., str. 6. i dalje. C. Smith, Jour. Hell. Stud. sv. XI. (1890.), str. 167.

Br. 63. (63.), *slika 32.*

Brokva, visoka 0·102, s otvorom nalik na list od djeteline (oštećen), sa širokim, plosnatim dnom i s jednom ručkom. Cijela posuda pokrivena je krugovima, koji teku u naokolo, samo se na ramenu nalazi, gotovo još geometrička, zmija. U praznom su prostoru, pokraj zmije, sistemi cig-caga. Ima i okomitih pruga megju krugovima, koji teku u naokolo po grlu. Na ručki su gore okomite, dolje vodoravne, kratke crte. Glina teška i žućkasta, firnis svjetlo smegj. Nagjena u Tebama, nabavljena u Ateni.

O sličnom obliku usp. Annali corrisp. arch. 1877. p. 46 i dalje, tav. d' agg. CD 1.

Br. 64. (58.)

Kutija s poklopcem, visoka 0·07, promjer otvora 0·102, sa tri široke, niske noške. Trup kutije u naokolo pokriven prugama. Jednako je poklopac urešen koncentričkim krugovima, samo su prostori po sredini sasvim ispunjeni točkama. Glina zelenkasto-žuta, firnis tamno-smegj.

O sličnoj posudi usp. A. Furtwängler, Vas. im Antiqarium, str. 43, br. 322.

Slika 33. Aribalos iz Tebâ.

Br. 65. (149.), *slika 34.*

Aribalos, visok 0·096, usna i grlo pokriveni ornamentom od štapića. Cijeli trup posude urešen je u naokolo širokim pruticama. Prazni prostor megju pruticama ispunjen je sa dva reda štapića, koji izlaze odozgo i odozdo. Na dnu rozeta s više trakova. Glina žućkasta, firnis tamno-smegj. Nagjen u Tebama, nabavljen u Ateni.

O sličnoj posudi usp. E. A. Gardner, Catalogue of the Vases of the Fitzwilliam Museum, Cambrigde 1897, br. 27.

Korintska keramika.

Neda se ustanoviti prijelaz od protokorintskoga stila korintskomu ili bolje rečeno početak pravoga korintskoga stila. Samo je gotovo sigurno, da se je ova vrsta, kod koje se uvijek ističu orjentalski utjecaji, pod konac VII. stoljeća pr. Hr. jako raširila na grčkomu kopnu. Napose započinje u najbogatijem trgovačkom gradu Korintu — po njem je ova klasa vaza i prozvana — produkcija ovih posuda na veliko a njegovi brodovi razvoze tu robu u sva stovarišta sredozemnoga mora. Osobito su karakteristični za starije produkte ove klase fina, zelenkasta glina, znatna uporaba graviranja i naslaganja boja dok se oblik posuda dosta zanemaruje. U našoj zbirci nema velikih posuda toga stila, već samo malenih aribala, od kojih valja osobito istaknuti aribalos br. 66. Posudu mlagje klase ovoga stila, u koje se pretežno susreće crvena glina a sliku ima u neobojenom polju, već sam pridijelio pravim crno-figuriranim vazama. (O ovom stilu usp. E. Willisch, Die altkorinthische Thonindustrie, p. 13. i dalje; E. Pottier Catalogue des vas. ant. de terre cuite, sv. II p. 417 i dalje; S. Birch- H. B. Walters, History of ancient pottery, sv. I. p. 303; o rodskokorintskim posudama usp. E. Willisch, o. c. p. 127. i dalje).

Br. 66. (23.), *slika 34.*

Aribalos, visok 0·205, dolje splošten, s ručkastim, probušenim nastavkom. Glavni su ures dva reda ratnika, koji idu na lijevo s kacigama i s okruglim štitovima. Samo se vide glave i noge ratnika. Oba reda ratnika rastavljeni su jedan od drugoga sa dva kruga, koji teku u naokolo. Prazni prostor ispunjen je istočkanim rozetama. Scena je gore i dolje okružena sa više krugova u naokolo. Na otvoru je u krugovima šipkasti ornamenat. Rub usne urešen je točkama. Od nastavka na grlu ide šipkasti ornamenat. Dno je pokriveno u naokolo šipkastim ornamentom i koncentričkim krugovima. Glina žućkasto-zelena, firnis crn, srednji dio štitova crveno naslikan. Orisi kaciga i štitova uparani su. Nagjen u Bojotiji.

O sličnoj posudi usp. Collignon-Couve, Vas. d'Athenes, tab. XXII. 512.

Slika 34. Aribalos iz Bojotije.

Br. 67. (6.)

Aribalos, visok 0·068, kuglast, s jednom ručkom. Dolje je glava ratnika sa šljemom i velikom kristom. Prostor ispunjen rozetama. Usna pokrivena s listovima a njezin rub s točkama. Glina zelenkasto-žuta, firnis crn. Orisi uparani. Nagjen u Bojotiji.

O sličnoj glavi ratnika usp. P. Gardner, Catalogue of the Greek Vases in the Ashmolean Museum, Oxford 1893., st. 3., sl. 9.

Br. 68. (148.), *slika 35.*

Aribalos, visok 0·082, sa ravnim otvorom i s jednom ručkom. Dva lava stoje pred drugim s otvorenim ždrijelima. Prazni prostor prepunjen je rozetima. Po otvoru

i grlu ima šipkasti ornamenat. Dolje na zaobljenom dnu ima istočkana rozeta. Glina zelenkasta, firnis crn, boja tamno-crvena. Uparane crte. Nagjen u Tebama.

Br. 69. (170.)

Aribalos, visok 0·086, oblika kao br. 68. Na usni i grlu šipkasti ornamenat. Po rubu usne su točke. Po trupu ima pijetao megju mnogim rozetama. Dolje je, kao u svih posuda ove kategorije, poveća istočkana rozeta. Na ručki ima okomita cig-cag prutica. Glina žućkasta s prijelazom u zeleno, firnis crn. Orisi i potankosti uparani su. Nagjen u Tebama.

Br. 70. (180.)

Aribalos, visok 0·065, nezgrapan, dolje splošten, s vrlo širokim otvorom i s jednom ručkom. Na trupu harpija. Prazni prostor do nje ispunjenje rozetama razne veličine. Dolje kao i na usni imadu koncentrički krugovi. Glina zelenkästo-žuta, firnis crn. Potankosti i orisi uparani su. Nagjen u Tebama.

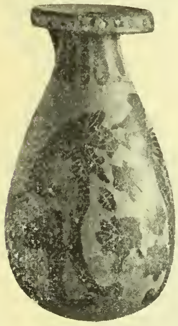

Slika 35. Aribalos iz Tebâ.

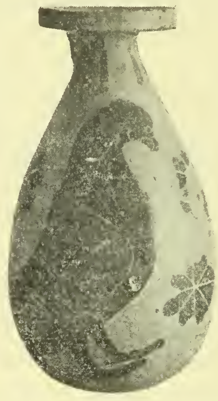

Slika 36. Aribalos iz Tebâ.

Slika 37. Lekitos iz Tebâ.

Br. 71. (147.), *slika 36.*

Aribalos, visok 0·095, s ravnim otvorom i probušenim nastavkom ručke. Sprijeda ptica nalik na orla, do nje rozete. Na usni i po grlu šipkasti ornamenat. Dolje po dnu istočkana rozeta. Glina zelenkasto-žuta, firnis crn, boja crvena. Uparane crte. Nagjen u Tebama.

Br. 72. (150.)

Aribalos, visok 0·078, oblika kao br. 68. Na usni i po grlu šipkasti ornamenat. Sprijeda dva pantera, koji stoji jedan protiv drugoga, s glavama en face. U praznom prostoru su rozete. Dolje istočkana rozeta. Glina žućkasta, firnis crn, boja tamno-crvena. Orisi i potankosti uparani.

Br. 73. (146.), *slika 37.*

Lekitos kuglasti, visok 0·092, s jednom ručkom, s vrlo plosnatom noškom. Po trupu panter s glavom en face pred jednim labudom. Prostor ispunjen rozetama. Dolje je scena omegjena prugama u naokolo. Takogjer na usni teku pruge u naokolo. Na ramenu izlazi iz nastavka ručke šipkasti ornamenat. Ručka i gornji dio firnisani su. Glina zelenkasto-žuta, firnis sjajan. Uparane crte. Nagjen u Tebama.

Br. 74. (659.)

Mali kolutasti aribalos, visok 0·065, s malom ručkom, kratkim grlom, ravnim otvorom. Na vanjskoj strani koluta dva jahača, svaki upravlja dva konja. Unutarnja strana koluta firnisana je. Stijene su s krugovima, grlo i otvor šipkastim ornamentom pokriveni. Vrlo otrt. Fina zelenkasto-žuta glina, bijelo-žuto presvučena, firnis crn. Uparani su orisi jahača, konja i ostali ornamenti (lišće, pruge). Nagjen u Kamiru (Rod) u jednom grobu, koji je u mekoj stijeni iskopan kao rov. Nabavljen u Kalavardi kod Kamira. (podatak K. Gerojannisa).

Način, kako su prikazani konj i jahač, vrlo nas sjeća na metalnu radnju. O tom usp. M. Hoernes, Wanderung archaischer Zierformen, Jahresheft des Österr. arch. Inst., sv. I., str. 10. i dalje.

O obliku usp. n. pr. E. Pottier, Catalogue Vas. ant du Louvre, sv. I., tab. XIV., sl. 428.

Crno-figurirane vaze.

U ovom sam odjelu združio sve one posude i fragmente raznih škola a i raznih razdoblja, kojima je zajedničko obilježje reprodukcija jedne prikaze u crno-figuriranoj slikarskoj tehnici. Fragmenat br. 90. pripada sigurno, koliko po njegovom sadašnjem stanju možemo zaključiti, najstarijem atičkom crno-figuriranom stilu. Ne mogu pokušati odrediti vrijeme, u koje pada iznimno vrlo jako nadopunjena posuda br. 75. Olpa br. 76. pripada mlagjoj klasi rodsko-korintske slikarije. Najveći dio ovoga odjela tvore atički fabrikati. Gotovo svi lekiti ove klase karakteristični su za kasniji stil crno-figurirane slikarije. Najpraktičniji je megju ovima bez sumnje lekitos br. 86., koji je nagjen na Visu. Ne možemo se ovdje upuštati potanje u pitanje o grčkom izvozu u Dalmaciju i susjedne zemlje, ali ćemo spomenuti, da naš lekitos nije prvi svjedok trgovačkih sveza grčkih s Dalmacijom. (Usp. o tom R. Schneider, Über die bildlichen Denkmäler Dalmatiens u Arch.-epigr. Mitt. aus Österreich., sv. IX. (1885.), str. 32. i dalje; L. Jelić, F. Bulić i S. Rutar. Vogja po Spljetu i Solinu, Zadar 1894., str. 156., tab. XIII.; H. Gutscher, Vor- und frühgeschichtliche Beziehungen Istriens und Dalmatiens zu Italien und Griechenland, Graz 1903.) Amo spada i zdjelica br. 87., navodno nagjena u Baru, sa slikarijom vrlo jako silhuetnom. Osobito su zanimivi od lokalno bojotskih produkata fragmenti br. 91. — 3., koji, kako je vrlo vjerojatno, potječu iz kalibriona u Tebama. (O tom usp.: W. Judeich, W. Dörpfeld und H. Winnefeld, Athen. Mitt., sv. XIII. [1888.], str. 81. i dalje i 412. i dalje; O. Kern, Hermes, sv. XXV. [1890.], str. 1. i dalje; H. Smith, Journal of Hellenic Studies, sv. XI., str. 346. i dalje; H. B. Walters, Journ. of Stud., sv. XIII., str. 77. i dalje.)

Br. 75. (32.)

Mala tronožna vaza (kadionica = E. Pernice, Kothon und Räuchergerät, Jahrbuch, sv. XIV. [1899.], str. 60. i dalje, sl. 5.), visoka 0·072, promjer otvora 0·136. Posuda je samo u fragmentima sačuvana. Nije jasna radnja poradi nepovoljnog stanja. Na najbolje sačuvanoj noški vidi se jedna žena u hitonu, s koprenom preko glave, gdje se na lijevo okreće golom čovjeku, koji je preko lijevoga ramena prebacio kabanicu. S obje strane ove grupe stoje po tri osobe. Na drugoj noški vide se mršavi tragovi dônjih dijelova od sedam figura. Na zadnjoj nozi i opet sedam osoba, od ovih tri plešu (?) Glina tamno-crvenkasta, firnis crn, unutarnje crtanje uparano. Nagjena u Ateni.

O obliku sr. E. Pottier, Vas. Louvre, sv. II., tab. F. 151.

Br. 76. (652.), *slika 38.*

Slika 38.
Olpa iz Kamira (Rodos).

Olpa, visoka 0·21. Slika na neobojenom polju. Sprijeda četveropreg, kojim upravlja mlad čovjek u kabanici. Do njega žena, sasvim zavita u kabanicu. Na glavi ima koprenu. Do kola koraca najprije Apolon u dugoj odjeći igrajući na kitaru. (Njegova je kosa svezana vrpcom.) Pred kitaroedom kroči Dioniz, koga prepoznajemo po vijencu od bršljana, takogjer u dugom plaštu. Do konjskih glava, da se jedva razabire, Hermes u kratkoj odjeći, s krilima na sandalama i s rabdom. To je svatovska povorka Zevsa i Here. Slika je gore obrubljena sa tri reda ornamenata; ornamenat: šahovske daske, grana bršljana i meandar. Osobito su lijepo uparani orisi crtanja i potankosti. Pojedinosti na odjeći, konjskoj opremi i Hermesova krila islikani su tamno-crvenom bojom. Lice Herino prikazano je bijelom bojom. Firnis crn i sjajan. Oštećena. Nagjena u Kamiru (Rod) u grobu, koji je u mekoj stijeni isklesan kao rov. Nabavljena u Kalavardi kod Kamira.

O amfori u istom stilu i s istom slikom (samo je još tu Afrodita naslikana), takogjer s Kamira, usp. H. B. Walters, Catalogue Vas. Brit. Mus., sv. II., str. 131., tab. V. O predmetu usp. R. Foerster, Die Hochzeit des Zeus und der Hera, Vratislava 1867.

Br. 77. (421.), *slika 39.*

Slika 39. Kotile iz Tebâ.

Kotile, visoka 0·11, promjer otvora 0·183. Oko oboda i na dônjem dijelu posude po jedna crna pruga. Dvije slike rastavljene pod svakom ručkom jedna od druge s po jednim bršljanovim grmom. *A)* Dva silena napadaju na dvije bježeće menade u hitonu s rukavima s plaštom; ove ustrašeno pogledaju na silene. *B)* Nepristojan čin dviju silena sa dvije gole menade. Posred čina žena u hitonu i himationu, koja se zgraža. Posuda je iznutra firnisana. Oštećena. Nagjena u Tebama, nabavljena u Ateni.

Br. 78. (411.)

Lekitos, visok 0·196, nezgrapan, dolje jako sužen. Usna, ručka i dônji dio jako su firnisani. Na ramenu je gragja od štapića i prutica od lotosovih pupoljaka. Na klini leži ovjenčani, bradati Dioniz, komu su dônji dio i lijeva ruka zaviti kabanicom. Gleda na lijevo na jednu menadu, koja pleše u hitonu i himationu. Njemu do nogu sjedi na klini druga, sasvim odjevena žena, valjda Ariadna. Posve na lijevo pleše silen, gledajući na desno. Sliku nadomješta pet prutica od bršljana, koje teku u raznim smjerovima. Straga oškrnjen. Glina fina i crvenkasta, firnis crn i sjajan, boja je tamno-crvena. Nagjen u Bojotiji, nábavljen u Ateni.

O crno-figuriranim slikama na vazama s Dionizom úsp. K. Sittl, Dionysiches Treiben und Dichten, Würzburg 1898.

Slika 40. Lekitos iz Bojotije.

Slika 41. Lekitos iz Atene.

Slika 42. Lekitos iz Atene.

Br. 79. (12.)

Lekitos, visok 0·103, noška i otvor su odlomljeni. Na ramenu su dva reda šipkasta ornamenata. Rame i grlo rastavljeni su crvenom pruticom. Glavna je scena dvoboj dvaju ratnika, od kojih je svaki oboružan šljemom, pasom, štitom u ljevici, kopljem u desnici a mačem za pasom. Lijevi se ratnik bori klečeći. Iza svakog od oba ratnika po jedan momak s kopljem za pričuvu i s plaštom gleda boj. Dônji je dio posude crno firnisan. Glina crvenkasta, firnis crn. Hitra radnja. Nagjen u Atici, nabavljen u Ateni.

Br. 80. (409.), *slika 40.*

Lekitos, visok 0·211, vitak, s malenom ručkom. Na ramenu dva reda šipkasta ornamenta. Na trupu je Atena u kacigi, hitonu, s egidom i kopljem u desnici pokročila daleko na desno, pa se bori pored ratnika, koji do nje kleči s visokom perjanicom, oklopom, štitom i kopljem, s amazonkom u friškoj kapi i kabanici na konju. Iza Atene je druga amazonka takogjer na konju, odjevena kao prva. Ratnik je prema tome očito Tezej. Gore je, dokle slika seže, prutica iz bršljanovog lišća a i scena je istim ornamentom urešena. Dolje je slika ograničena sa tri pruge, koje teku

u naokolo. Otvor, ručka i dônji dio firnisani su kao i noška. Polegjica se odljuštila. Glina crvenkasta, firnis crn, bijela a može biti i crvena boja. Većina uparanih crta kasnije je dodata, te je posve neuspjela. Nabavljen u Ateni.

Br. 81. (410.)

Lekitos, visok 0·195. Na ramenu je u prvom redu gragja od štapića a u drugom prutica traka. Na trupu se bori četveropreg s ratnikom. Gonič ima dug hiton, ratnik kacigu, hiton s pasom, štit i koplje pa je ispao na desno a pri tom je glavu obrnuo posvema na lijevo. Konji u skoku. Gore i posred scene su prutice bršljana, a dolje u naokolo dvije pruge. Usna, ručka i dônji dio posude crno su firnisani. Glina je crvenkasta, firnis crn i blijed Slikarija je nemarna ali su za čudo orisi izvrsno nacrtani. Nabavljen u Ateni.

Br. 82. (412.), *slika 41.*

Lekitos, visok 0·165. Na ramenu je u prvom redu gragja iz štapića, a u drugom trake. Na trupu se bori goli Herakle s kretskim bikom. Pored junaka Atena u dugom hitonu i sa kacigom s perjanicom. Paranjem je naznačena i egida. Do stijene Heraklov mlat i lavje krzno. Iza Atene a i pored bika ima prutice bršljana. Scena je, dokle seže, porubljena meander-pruticom, a dolje prugama, koje teku u naokolo. Glina crvenkasta, firnis crn. Nabavljen u Ateni.

O borbi Herakla s bikom usp. I. Schneider, Die Zwölf Kämpfe des Herakles in der griech. Kunst, Lipsko, 1888. p. 49. i dalje.

Br. 83. (414.), *slika 42.*

Lekitos, visok 0·123. Na ramenu je pijevac, a pred njim i za njim bršljanov list. Na prednoj su strani trupa dva velika oka, rastavljena dvjema rozetama. U svakom su oku zjenice tamno-crvene, a šarenica na crnom dnu naznačena samo uparanim krugovima, porubice su prikazane bijelom bojom, obrve crnom. Noška, donji dio i ručka firnisani su. Glina je crvenkasta, firnis crn i sjajan. Nabavljen u Ateni.

O značenju oka usp. P. Bieńkovski, „Malocchio“ u Eranos Vindobonensis, Beč 1893. p. 285, gdje ima daljna literatura.

Br. 84. (415.), *slika 43.*

Lekitos, visok 0·196, ali mu grlo i ručka ne pripadaju. Na ramenu je u dva retka gragja od štapića. Na četveropregu stoji uz ovjenčanog goniča bradati i ovjenčani Dioniz u plaštu s tirzom u ruci. Pored konja i pred njima po jedna menada. Prva se k bogu okrenula. Gore i posred scene prutice iz bršljana. Firnis je blijed. Nabavljen u Ateni.

Br. 85. (22.)

Lekitos, visok 0·197, nezgrapan, jako sužen prema dolje. Ručka mu ne pripada. Po ramenu teče u naokolo ornamenat iz štapića, a onda prutica iz lotosovih pupoljaka. Na trupu je prikazan ples dviju menada u tijesnim i kratkim hitonima sa dva silena. Sileni se giblju na lijevo, menade na desno, ali glave su im na lijevo obrnute, tako da sve četiri osobe gledaju na jednu stranu. Donji je dio zajedno s noškom firnisan. Glina je tamno-smegja, firnis blijed i crn. Prednja je strana jače ispečena. Valjda lokalni bojotski fabrikat. Nagjen u Tebama.

Br. 86. (707.), *slika 44.*

Lekitos, visok 0·166. Na ramenu su dva na boj spremna pijetla. Sprijeda na trupu sjedi na stolcu, u plašt zaogrnut, pedagog (?). U desnici drži palicu (koplje?) Pred njim je gô mladić s kopljem u desnici i, valjda, komadom kože za čišćenje u ljevici. S obje strane ove grupe stoji po jedan efeb u kabanici i drži u vis koplje. Slika je ograničena dolje s krugom, koji teče u naokolo. Usna, ručka i donji dio zajedno s noškom firnisani su. Glina fina, crvenkasta, firnis crn i sjajan. Nagjen na otoku Visu, potječe iz ostavštine pok Šime Ljubića, ravnatelja zagrebačkog muzeja, a nabavljen je od učitelja P. Sarjanovića u Mostaru.

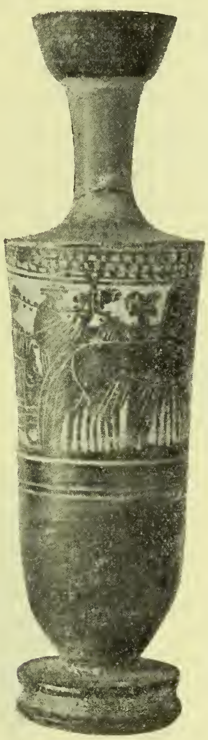

Slika 43. Lekitos iz Atene.

Slika 44. Lekitos sa otoka Visa.

Br. 87. (186.), *slika 45.*

Zdjelica, visoka 0.075, promjer otvora 0·126, sa dvije ručke, s niskom, širokom noškom. Oko oboda u naokolo pruga. Na trupu je prikazan, megju ručkama a slikan na način silhuete, dvoboj dvojice ratnika, od kojih je jedan oboružan štitom i kopljem, a drugi pokrovcem za zaštitu i kopljem. S obje strane grupe do ručki po jedna palmeta. Ista slika i isti ornamenat opetuju se na drugoj strani trupa. Kruzi u naokolo ograničuju scene. Donji dio s noškom, ručka i unutrašnjost firnisani su. Glina crvenkasta, firnis tamno-smegj. Navodno nagjen u Baru.

O sličnoj, na način silhuete slikanoj zdjelici usp. De Ridder, Catalogue des vas. peints de la Bibliotheque nat. sv. I. tab. X. 344.

Slika 45 Zdjelica iz Bara.

Br. 88. (655.), *slika 46.*

Alabastron, visok 0·153, po običaju s dva mala nastavka mjesto ručki. Slike su nanešene na bijelom dnu. Sprijeda sjedi na stolcu sviračica na frulu u hitonu i himationu. S druge je strane plesačica. Scene rastavljaju četiri okomite crte. Megju po dvije od njih nalaze se četiri resp. tri vodoravne, kratke prutice sa istočkanim crtama. Više slika nalazi se gragja od okomitih štapića megju krugovima, koje teku u naokolo na bijelom polju. Usna, grlo i donji dio firnisani su. Gore na ramenu i dolje na dônjem dijelu teku u naokolo krugovi na naravnoj površini posude. Glina crvenkasta, firnis sjajan i crn. Nagjen u Kamiru (Rod), a nabavljen u Kalavardi kod Kamira.

Slika 46. Alabastron iz Kamira (Rodos).

Slika 47. Ulomak kabirske posude iz Tebâ.

Slika 48. Ulomak kabirske posude iz Tebâ.

Br. 89. (656.)

Askos, visok 0·04, promjer 0·09, u sredini udubljen. Donji dio, cijev za isticanje i ručka su firnisani. Na površini posude ima spiralni meandar. Tri polja ispunjena su točkama i kukama. Površina je kod ručke malo zgniječena. Crvenkasta, fina glina, firnis crn i sjajan. Nagjen u Kamiru, a nabavljen u Kalavardi kod Kamira.

O ornamentu usp. G. Wilke. Spiral- und Mäander Keramik und Gefäßmalerei, Würzburg 1910, p. 6. i dalje.

Br. 90. (30.)

Fragmenat grla jedne amfore, visoke 0·127, promjer otvora 0·17, sa širokom usnom i dvije fragmentirane ručke. Na usni ima niz labudova, koji se kreću na lijevo. Na rubu okomite cig-cag linije megju dva kruga, koji teku u naokolo. Na grlu (dio odlomljen) koraca na desno šest ženskih likova. Kabanice žena dijelom su crvenom bojom oličene. Na ramenu posude nalazila se je, kako to dokazuju preostali tragovi, niz panterâ s glavama en face. U praznom su prostoru rozete. Unutar fragmenta crvena prutica a zatim sam firnis. Glina crvenkasto-žuta, firnis crn, boja crvena. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 91. (131.), *slika 47.*

Fragmenat ruba jedne kabirske posude, visoke 0·04. Muž u kratkoj, opasanoj odjeći nosi legjen (košaru) na glavi. Za njim ide drugi, gol, noseći štap u ljevici. Tamno-siva glina, crn firnis. Uparane crte. Nagjen u Tebama.

Br. 92. (132.), *slika 48.*

Fragmenat kabirske posude, visok 0·065, s itifalskim mužem. Glina i firnis kao br. 91. Nagjen u Tebama.

Br. 93. (133.), *slika 49.*

Fragmenat ruba kabirske posude, visok 0·04, s glavom karikiranog, valjda itifalskog muža. Glina i firnis kao br. 91. Nagjen u Tebama.

Slika 49. Ulomak kabirske posude iz Tebâ.

Br. 94. (138.)

Ulomak vase, visok 0·03, gornji dio žene u hitonu i himationu. Kroz cijeli fragmenat provlači se bršljanovo lišće. Prljava, crvenkasta glina, crn, blijed firnis. Nabavljen u rimskoj trgovini.

Crveno figurirani stil.

Iskapanja na Akropoli iz zadnjih decenija prošloga stoljeća dokazala su, da je ova tehnika slikanja, t. zv. crveno-figurirani stil, uvedena u Ateni već u VI. stoljeću, ako u opće nije tamo izmišljena. Naša zbirka, koja sadržaje pretežno vaze i fragmente, koji pripadaju crveno-figuriranom stilu nema ni jedne posude a ni znatnijega ulomka iz ovog početnog doba. Ako izuzmemo malo lijepih fragmenata, koji spadaju u najbolje doba crveno-figurirane slikarske tehnike, razabiremo na većini posuda već tragove

doba propadanja ove tehnike. No naša zbirka ima veliku prednost, da svi primjerci potječu direktno iz same Grčke a većina iz Atene, najznatnijega središta ovoga stila. Moramo žaliti da, ako izuzmemo neke dobro sačuvane posude bez većega interesa izuzev lijepi riton br. 102 iz Kamira, većinu crveno-figurirane keramike predstavljaju više ili manje veliki ulomci, i ako valja mnoge od njih osobito istaknuti, tako fragmente br. 104, 106, 117, 118 i t. d.

Br. 95. (416.), *slika 50.*

Krater, visok 0·23. Oko oboda prutica iz lovora megju dvije pruge, koje teku u naokolo. Dolje se svršava slika naizmjence pruticom meandra i uzorkom na način šahovske daske. Oko svakog nastavka ručke ima ornament od ehinusa. Pod svakom ručkom jedan akantov list.

Slika 50. Krater iz Tebâ.

A. Dioniz, mlad, gol, sa vrpcom u glavi, ovjenčan, sjedi na stijeni, pokrivenoj njegovom odjećom. U ljevici drži tirsos a desnicom se upire o stijenu. Pred njim je bradat, ovjenčan silen sa lirom od sedam žica u ljevici a s plektronom u uzdignutoj desnici, te mu očito govori. Iza silena, koji svira na liru, stoji djevojka, ovjenčana, sa dugim, opasanim hitonom i narukvicom na desnici. U ruci drži bršljanovu granu. Četvrta osoba, iza Dioniza je silen, koji stoji kao sve druge osobe ovjenčan, takogjer s bršljanovom granom u rukama, koja je valjda namijenjena onomu silenu, koji svira.

B. Tri t. zv. „osobe u kabanici“ sa svezama u kosi (bijelo), od kojih se dvije obraćaju na desne trećoj, koja govori i maše rukama. Do zida je strigilis i jedan alabastron.

Vijenci, bršljanovo lišće u praznom prostoru i neravnosti tla prikazani su bijelom bojom. Firnis crn i sjajan. Nagjen u Tebama, nabavljen u Ateni.

Br. 96. (417.)

Mali krater, visok 0·14. Po obodu gragja od štapića. Pod ručkama srcolik list bršljana.

A. Velika ženska glava, kosa joj je u mreži.

B. Palmeta, koja ispunjava cijelu stranu.

Firnis tamno-crn i nejednak. Nabavljen u Ateni.

Br. 97. (413.), *slika 51.*

Lekitos, visok 0·168. Na nastavku grla ima jednostavna gragja od štapića. Na ramenu je pet megjusobno svezanih palmeta. Na gornjem rubu trupa samo je sprijeda meandar-ornamenat, djevojka u hitonu s rukavima i u himationu, s kosom u mreži, žrtvuje iz male zdjelice nad malim žrtvenikom, koji pred njom stoji. Firnis je sjajan ali nije jednoličan. Nabavljen u Ateni.

Slika 51. Lekitos iz Atene.

Slika 52. Riton iz Kalavarde.

Br. 98. (657.)

Mali, vrlo trbušasti lekitos, visok 0·052. Ručke su odlomljene. Na trupu je prikazana košuta u trku, blijedo-crn firnis, ali jako oštećen. Nabavljen u Kalavardi kod Kamira (Rod).

Br. 99. (658.)

Mali lekitos, visok 0·073. Na prednjoj je strani palmeta obrubljena okvirom. Crn firnis. Nagjen u Kamiru, nabavljen u Kalavardi.

Br. 100. (20.)

Mala oinohoe, visoka 0·06, s ručkama, koje njoj ne spadaju. Na sačuvanom polju sličica, obrubljena gore i dolje ornamentom iz jajastih štapića, a po strani sa dva pravca. Mali dječak sjedi na zemlji, drži u desnici igračku a lijevom se opire o tle. Gleda na lijevo i promatra oinohoeu, koja pred njim stoji. Firnis crn i nedovoljno ispečen. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 101. (653.)

Oinohoe, visoka 0·132. Eros pred žrtvenikom. Crn i sjajan firnis. Površna radnja. Nagjena u Kamiru, nabavljena u Kalavardi kod Kamira.

Br. 102. (654.), *slika 52. i 53.*

Riton, visok 0·17, promjer otvora 0·096, s jednom ručkom. Na mješini leži satir, rukama se drži ručkastih hvataljki a nogama se uza nju privio, s obilježjima pohotnog satira. Njegova ćelava glava viri iz ždrijela panterskog krzna, koje se i na ramenima vidi. Uši su mu duge i šiljate (jedno fali), oči velike i duguljaste, nos širok i tup, brci dugi, usta otvorena a brada samo po rubu. Pravu posudu nosi na legjima. Nasli-

Slika 53. Scena prikazana na ritonu.

kana scena lahko se razabire. Bradati, goli Herakle s tenijom u kosi bježi s ugrabljenim tronogom pred Apolonom. Jer Apolo trči za junakom, da plijen opet povrati, diže Herakle desnicom kijaču. Idući na desno, ogleda se na Apolona, koji proganja Herakla u hleni i s tenijom u kosi, sa skitskim lukom i strijelama u ljevici. Njegova shematski natrag bačena ruka svjedoči njegovu hitrinu. Zavagjenima dolazi u susret u trku s lijeva bradati Zevsov glasnik Hermes. U hitnji mu je s glave pao njegov petasos. Odjeven je samo hlamidom i krilatim sandalama, ljevicu je na prvo pružio a u natrag svinutoj desnici drži rabdos. Polje naznačuje palmovo drvo iza Hermesa. Megju Hermesom i Apolonom ima natpis Καλός. Riton stoji na noški, sukanoj kao konop, koja je crveno presvučena. Firnis sjajan i crn. Nagjen u Kamiru, nabavljen u Kalavardi kod Kamira.

Br. 103. (407.).

Piksis, visoka 0·122, sa tri široke noške. Na poklopcu s hvataljkom teku u naokolo dvije pruge ornamenta jajaste pruge, a megju ovima ima, takogjer u naokolo, oveća gragja od štapića. Okolo trupa sedam žena, svaka s jednim predmetom za toaletu, kao alabastrom, zrcalom, kutijicom za nakit, koprenom i t. d. Posuda je danas složena iz velikog broja rbina. Mnoge su rbine morale biti u ognju, jer je slikarija na njima gotovo posve opaljena, te se jedva razabire. Najdonji rub trupa urešen je gragjom od štapića. Nagjena u Kornitu, nabavljena u Ateni.

Br. 104. (28.), *tabla I.*

Fragmentni prednji dio jednoga kratera, od prilike 0·21 visok. Slika je završena gore lovorikom, koja teče u naokolo megju dva kruga a dolje pruticom od palmeta. Scena : boj dviju vojska razdijeljenih u grupe od dvije resp. tri osobe. Glavna je osoba jahač — gotovo u sredini sačuvane slike — s opasanim hitonom i sa kacigom na glavi. (Slična kaciga nagjena je u Dodoni, usp. C. Carapanos, Dodone et ses ruines, Paris 1878. tab. LVI. 7). Ljevicom upravlja konja, a desnicom tura koplje na gologa mladića, koji pada. Ovaj ima na glavi istu kapu, u ljevici okrugao štit, kojim se hoće zakloniti, a u desnici, o tle uprtoj, kamen. Na desnoj se strani niže uz glavnu grupu dvoboj jedne osobe s opasanim hitonom i kapom protiv mladića s ratnom kapom, koji ima dugoljast štit i kamen. Odjevena osoba, čiju kratku kosu valja istaknuti, ima peltu i koplje. Dolje je praznina ispunjena jednom peltom. Najzanimivija faza boja predočena je desno od glavne grupe. Tu se je boj razvio u dva reda. Gore, gdje se figure samo do polovice vide, bori se odjevena osoba kao i prije opisane s peltom i kopljem protiv mladića u kacigi, ali ovaj osim dignutog štita ima u uzdignutoj desnici mač. S lijevoga ramena spušta se preko prsa kajiš mača pokrivenih korica. Čini se, da hoće na desno pobjeći. U pomoć mu trči iza napadača gol ratnik, takogjer s kapom na glavi, kopljem i štitom. Vidimo od tri dugoljasta štita samo unutrašnjost, dakle hvataljke i naokolo namještene petlje. Ispod opisane scene ima nova grupa od dvije osobe. Mladić, koji si je glavu pokrio s kapom, u hlamidi, koja mu s legja visi a s kopljem u desnici (ljevica se ne vidi) bori se s drugim, takogjer golim ratnikom s kapom, okruglim štitom i mačem. Grupa bez sumnje dokazuje, da su borci muškarci i ako je jedna stranka opremljena odjećom i štitovima, karakterističnima za amazonke. Naša slika po tom ne prikazuje amazonomahiu. Zadnji goli ratnik ne može nikako biti amazonka, tomu se protivi kratka kosa, gragja tijela. a osobito to, što je prikazan gol, stvar, koja se u grčkoj umjetnosti kod amazonki nikada ne javlja. Druge odjevene osobe i opet ne mogu biti amazonke, jer se tomu protivi kao protivnik u zadnjoj grupi naslikani, odjeveni mladić. Mi tu vidimo borbu Grka s barbarima ili barbara s barbarima. Od stražnje strane posude sačuvan je vrlo malen trag jedne glave. Do nje je disk (?). Firnis crn, nije jednolično pečen. Nabavljen u Ateni.

Br. 105. (33).

Dva fragmenta jednog velikog kratera, od prilike 0·44 visokoga.

A. Po obodu teče u naokolo — koliko se je sačuvala prutica od lovora, a pod njom ornamenat od jajastih štapića. Dolje je slika završena meandar-pruticom. Na stijeni sjedi mladić u frigijskoj kapi, u tijesnoj šarenoj odjeći s rukavima i hlačama, a preko toga ima kabanicu. Megju nogama stoji Eros i pruža mu zdjelicu. Osim Erosa

približuje se pastiru Hermes, koga prepoznajemo po rabdosu i krilatim sandalama, ima hlamidu (samo djelomice sačuvanu). Iza Zevsovog glasnika stoji žena, od koje su samo noge sačuvane. U pastiru smijemo Parisa gledati, kojemu Hermes dovodi tri boginje. Nad glavom Parisovom vidi se prednji dio krave, a obzirom na ručku, koja se ovdje nastavlja ima druga do njegovih nogu. Tik do ruba trupa ima pas.

B. Na polegjici je velik, bradat satir s tirsom; iza njega menada s kantarom. Pred satirom ima tragova druge jedne menade. Firnis crn, sjajan. Polegjica je u opreci s naličjem nemarno ragjena. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 106. (31.)

Fragmentni dio velike hidrije, visoke od pr. 0·28. Na ostacima grla ima tragova ornamenta od jajaste pruge. Na ramenu je prikazana otmica jedne djevojke. Hlamidom odjeveni mladić otimlje djevojku u hitonu (glave obih osoba nisu sačuvane) u dvopregu s visokim naslonom, drži ju megju rukama a s rukama upravlja uzde i drži povrh toga štap u jenoj (bič?). Djevojka hvata otmičara za desnicu a u isto vrijeme diže drugu, tražeći pomoć. Pred kolima trči muž u hlamidi sa dvije sulice (samo dijelom sačuvane). Ovomu dolazi trkom u susret djevojka a on joj, sudeći po gestikulacijama priča dogagjaj. Desno do ove djevojke dvije druge — sve tri u peplu a prve dvije povrh toga i u himationu — trče ustrašene za kolima i ogledaju se natrag. Na desno tri mladića progone kola, svi su u hlamidi a prvi i treći drže po dvije sulice, sva tri sa shematski dignutom ljevicom. Radi zloga stanja slikâ ne možemo protumučiti scenu.

Slika trupa završena je gore s meandrom, koji teče u naokolo a sa strana sa dvije okomite prutice palmetâ. Sprijeda stoji (vrlo okrnjen) Dioniz, bradat i ovjenčan, sa tirzom u ljevici. Menada s tenijom u kosi i s tirzom u ljevici naljeva mu iz oinohoe u kantaros, koga on drži u desnici. Iza Dioniza je druga menada, takogjer s tenijom u kosi i s tirzom u ruci. Obje menade a i Dioniz odjeveni su u dugi hiton s rukavima. Dioniz je još prebacio kabanicu. Firnis crn i sjajan, vrlo lijepa radnja, danas dosta oštećena. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 107. (29.)

Fragmentni gornji dio hidrije, od prilike 0·15 visok. Rub usne pokriven ornamentom od jajastih štapića. Oko grla teče u naokolo prutica od palmetâ. Na trupu fragmenta vide se gornji dijelovi od tri žene i tragovi jedne četvrte u peplu; jedna je još prebacila himation. Najbolje sačuvana žena drži u ljevici liru sa sedam žica i okreće se na lijevo drugoj ženi, koja joj pruža kutijicu s nakitom. Radnja treće žene neda se protumačiti. Sjajni firnis. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 108. (15.)

Fragmentni gornji dio pelike, visok 0·12. Na rubu usne i preko fragmentne slike na trupu ima ornamenat od jajastih štapića. Na prednjoj strani približuje se Eros dvjema mladićima; do stijene disk. Na polegjici sačuvane su samo glave od dva mladića. Megju njima se vidi jedna strigilis, koju jedan od njih drži. Valjda s obje strane život efeba. Firnis jako oštećen. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 109. (17.)

Gornji dio oniohoe, visok od pr. 0·08, sa trobridom ručkom. Usna je oštećena. Na prednjoj su strani dva ovjenčana mladića; od ovih drži jedan koprenu a drugi

jedan cvijet. Radnja nejasna. Firnis sjajan a radnja vrlo lijepa. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 110. (418.)

Fragmenat grla lutrofora, visok 0·25. Na rubu usne ima valoviti ornamenat od jajastih štapića. Megju ručkama su s obje strane slike.

A. Žena u hitonu s rukavima prebacila je kabanica preko lijevog ramena, ima kosu u mreži i drži s obim rukama grobnu amforu. Pred njom korači mlad i ovjenčan frulač, koji joj siže samo preko kukova, a njegova se φορβειά točno vidi.

B. Žena u hitonu s rukavima i himationu, s tenijom u kosi nosi obim rukama baklju.

Br. 111. (419.)

Fragmenat grla lutrofora, visok 0·26. Vrlo razmrskan. Dolje teče u naokolo meandar i prutica palmetâ. Megju ručkama su dvije žene u hitonu i himationu. Ručke su imale po sredini podporanj, koji je — po sačuvanim trgovina sudeći — bio islikan, jer s jedne su se strane sačuvali dugo-odjevene osobe.

Br. 112. (420.)

Fragmenat grla lutrofora, visok 0·28. Više slikâ ima ornamenat ribje hrptenice a niže slikâ ornamenti od lovora, trokutâ i napokon štapića. Megju ručkama stoji po jedna žena u hitonu i himationu, jedna ima mrežu na kosi.

Br. 113. (422.)

Fragmenat grla lutrofora, visok 0·14. Na rubu usne i na ostacima ručka ima tragova valovitoga ornamenta. Više slike je meandar. Gornji dijelovi dviju žena, obje s tenijama u kosi a jedna nosi grobnu amforu.

Br. 114. (34.), *slika 54.*

Poklopac pikside, promjer 0·06. Satir u ekstazi pada u natrag. Firnis sjajan.

Br. 115. (408.)

Fragmenat poklopca pikside, prerez od pr. 0·067. Djevojka u opasanom hitonu drži u desnici kutijicu a u ljevici maramu. Do djevojke druga kutijica s nakitom. Prazni prostor ispunjen je palmetama. Rub poklopca urešen je ornamentom od jajastih štapića. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 116. (142.)

Rbina bijelo-figuriranog lekita, visoka 0·05. Gol mladić okrenuo glavu na lijevo, opire desnicom o bok a ljevicom se štapom opire o tle. Srednji dio tijela uništen je. Sve je jako oštećeno. Nabavljena u Ateni.

Br. 117. (639.), *slika 55.*

Rbina vaze, visoka od pr. 0·132. Na kamenu, pokrivenom panterovim krznom, sjedi mlad, ovjenčan satir i drži u desnici dvojnice. Zamišljen upro je glavu o lijevu ruku. Legjima se naslonio na deblo. Iza njega su ostaci veće osobe, koja stoji i koja je — po sačuvanim tragovima — bila bogato odjevena. Poza osobe sigurno je bila svečana, kako to pokazuje koplje, na koje se naslanja. Na grudima ima tragova štita. Nehotice pomišljamo na Palas Atenu i Marziju. Apolon je pobjednik u svirci, pa kitaroedu leti u susret Nika s pobjedničkim vijencem. Iz držanja i izražaja Marzije, koji je ovdje prikazan mlad razabire se njegov nemir, njegovo beznagje i očajnost.

Ostaci Nike, vijenac Marzije i cvijetovi na stablu bijelo su slikani. Lijep, sjajan firnis. Nabavljena u Ateni. Usp. Ἐφημερ. ἀρχαιολογ. 1886 πιν. 1.

Br. 118. (640.)

Rbina vaze, visoka 0·09. Mladom čovjeku s dugim kosama i kabanicom oko koljena koji sjedi, drži u desnici baklju, u ljevici štap, približava se djevojka u hitonu, s narukvicom na desnoj ruci i pruža mu cvijet. Iza djevojke sjedi takogjer ovjenčan, bradat silen i drži goruću baklju. Iza mladića koji sjedi, ima još tragova jedne ruke. To je Dioniz okružen silenima i menadama. Vijenci, oganj, cvijeće i narukvica djevojčina bijelo su naslikani. Sjajan firnis. Nabavljena u Ateni.

Slika 54. Rbina vaze iz Atene.

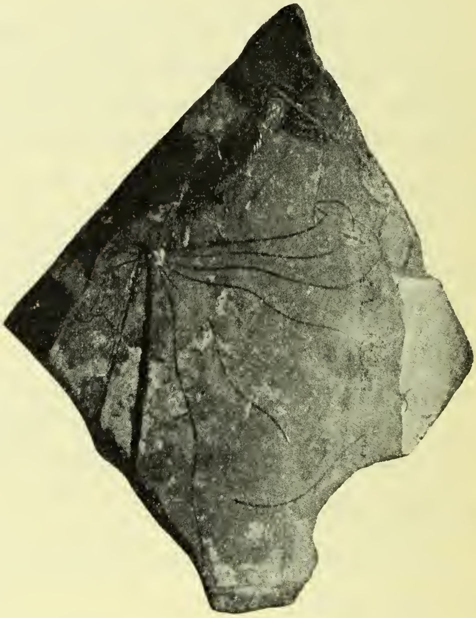

Slika 55. Ulomak vaze iz Atene.

Br. 119. (425.)

Rbina vaze, visoka 0·08. Djevojka s diademom u kosi, s naušnicama, u hitonu i himationu, drži u svakoj ruci po jednu goruću baklju. Desno ima tragova žene, koja se je okrenula, s diademom u kosi a lijevo glava mladića s tenijom u kosi, koji se okrenuo djevojci. Tenija i oganj baklje slikani su tamno crvenom bojom. Sjajan firnis. Nabavljena u Ateni.

Br. 120. (424.)

Rbina vaze, 0·13 visoka. Dolje ima tragova meandra. Hetera stoji i gestikulira rukama. U kosi ima teniju. Cijelo tijelo i tenija crveno su oličeni. Kosa je crna. Na tijelu je slikano žutom bojom. Firnis je blijed i nije dobro ispečen. Nalazište nije poznato, nabavljena u Ateni.

Br. 121. (405.)

Rbina velike vaze, visoka 0·1. Vidi se gornji dio mladića, koji sjedi u frigijskoj kapi sa šarenom, tijesnom odjećom s rukavima. U desnici drži štap. Biće Paris pred boginjama. Nagjena i nabavljena a Ateni.

Br. 122. (139.)

Rrbina vaze, od prilike 0·04 visoka. Mladić u himationu, s tenijom u kosi pruža drugom, ovjenčanom, zdjelicu. Nabavljena u Ateni.

Br. 123. (140.)

Rbina vaze, visoka 0·05. Djevojka u hitonu s rukavima nosi na glavi hidriju. Gore ima tragova ornamenta od jajastih štapića.

Br. 124. (141.)

Rbina vaze, visoka od pr. 0·08. Bradatog Poseidona prepoznajemo po ostvi, koju drži u ljevici. Za njim tragovi ženskoga lica. Nabavljena u Ateni.

Slika 56. Ulomak vaze iz Atene.

Slika 57. Ulomak vaze iz Atene.

Br. 125. (384.), *slika 56.*

Rbina vaze, visoka od pr. 0·12. Vidi se glava i gornje tijelo bradatog muža u hitonu i hlamidi, koja je prikopčana grivnom. S glave mu pada petasos. Vrlo lijepa radnja, krasan, sjajan firnis. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 126. (385.)

Fragmenat dna zdjelice. Promjer od pr. 0·11. Naokolo, dokle je sačuvan, meandar. Donji dio dviju muževa u kabanicama; od ovih jedan poduprt o štap pruža drugomu loptu. Blijed firnis. Nagjen i nabavljen u Ateni.

Br. 127. (386.)

Rbina vaze, visoka 0·13. Vidi se mladić u kabanici, koji se oslanja na svoj štap, s dignutom ljevicom i stoji megju dvije jako fragmentno sačuvane žene, odjevene u dugo odijelo. Gore ima ornamenat od bršljanova lišća. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 128. (387.)

Rbina vaze, visoka 0·1. Ima tragova ornamenta od štapića. Vidi se fragmenat žene, koja jednom rukom drži na glavi predmet nalik na košaru. Lijevo do nje druga žena. koja se brani i napokon glava ovjenčanog mladića. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 129. (388.)

Rbina vaze, visoka 0·06. Glava žene s mrežom na kosi, na desno obrnuta. Gore se vide tragovi ornamenta od štapića. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 130. (389.)

Rbina vaze, visoka 0·07. Tragovi meandra. Vidi se gornji dio žene na desno obrnute, u kabanici sa trakastom stefanom u kosi. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 131. (390.)

Rbina vaze, visoka 0·08. Vidi se gornji dio Nike u hitonu i himationu s raširenim krilima i uzdignutom desnicom, na lijevo obrnuta. U kosi ima teniju. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 132. (391.)

Rbina vaze, visoka 0·047. Ostanci gornjeg dijela tijela djevojke u hitonu, desno okrenute, koja drži u rukama otvorenu kutiju za nakit. Nagjena i kupljena u Ateni.

Br. 133. (392.)

Rbina vaze, od prilike 0·07 visoka. Vidi se desno okrenuta glava i gornje tijelo mladića, koji svira na frulu. Jako oštećena. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 134. (393.)

Rbina vaze, visoka 0·06. Glava i ruka mladića. Pred njim je lira sa pet žica, koju valjda nosi druga osoba. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 135. (394.)

Rbina vaze, visoka 0·03. Gornji dio mladića s kabanicom preko lijevog ramena. Pred njim su ostaci vijenca. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 136. (395.), *slika 56.*

Rbina vaze, visoka od prilike 0·06. Vidi se mladić u sitno nabranom hitonu i hlamidi, koja je na vratu zatvorena grivnom. Sjajan firnis, vrlo lijepa radnja. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 137. (396.)

Rbina vaze, visoka 0·045. Fragmenat mladića na desno okrenuta, koji sjedi. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 138. (397.)

Rbina oveće vaze, visoke 0·09. Vide se ostaci odjeće dviju osoba Firnis oštećen. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 139. (398.)

Rbina vaze, visoka 0·04. Orolav (prednji dio) napada psa. Blijed firnis. Nagjena u Bojotiji, nabavljena u Ateni.

Br. 140. (399.)

Rbina vaze, od prilike 0·09 visoka. Eros u letu pruža bradatom, ovjenčanom mužu teniju. Do Erosa tragovi ženske glave. Iza muža podignuta ruka. Biće doček. Herakla u Olimpu. Gore ima ornamenat od štapića. Prvotno pozlaćen. Sjajan firnis. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 141. (400.)

Rbina vaze, visoka 0·06. Žena (samo joj je glava sačuvana) nosi kutijicu za nakit. Pred njom je Eros s tenijom. Ima tragova ornamenta od jajastih štapića. Blijed firnis. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 142. (401.)

Rbina vaze, od prilike 0·045 visoka. Glava mladića s vrpcom u kosi. Pred njim su ostaci jednog Nikinog krila. Do zida ostaci diska. Gore ornamenat od jajastih štapića. Prvotno pozlaćen. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 143. (402.)

Rbina vaze, visoka 0·05. Gornji dio Nike, koja leti na desno sa girlandom u rukama. Gore ima tragova ornamenata od štapića i jajastih štapića. Prvotno pozlaćen. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 144. (403.)

Rbina vaze, visoka od prilike 0·04. Gornji dio Erosa, koji leti s girlandom u ljevici. Ima tragova jedne žene i jedne posude. Prvotno pozlaćena. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 145. (404.)

Rbina vaze, visoka od prilike 0·041. Fragmenat ženske glave s ogledalom. Na obje strane po jedan Eros. Pred jednim samo ostaci krila. Gore ornamenat od jajastih štapića. Prvotno pozlaćena. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 146. (406.), *slika 57.*

Rbina vaze, visoka 0·1. Bradat muž s kabanicom vidi se od straga. Glava je na desno obrnuta. U kosi je vijenac naznačen bijelom bojom. Ljevicom je opro o kuk. Vrlo lijepo izragjene kose Firnis je sjajan ali oštećen. Nagjena i nabavljena u Ateni.

Br. 147. (423.)

Rbina vaze, visoka 0·09. Žena u hitonu i himationu pruža lijevu ruku. Vide se tragovi odjeće druge žene. Nabavljena u Ateni.

Br. 148. (426.)

Rbina vaze, visoka 0·06. Vide se ostatci osobe, koja sjedi, a pred njom je ruka s bakljom. Nabavljena u Ateni.

Br. 149. (625.)

Rbina vaze, visoka 0·1. Djevojka (fragmenat) pred kaneliranim stupom, nosi baklju. Pred njom tragovi druge osobe. Nabavljena u Ateni.

Br. 150. (626.)

Rbina vaze, visoka od prilike 0·095. Ostaci odjeće dviju stojećih osoba. Nabavljena u Ateni.

Br. 151. (627.)

Rbina vaze, visoka 0·06. S obje strane glatkog stupa vide se tragovi dviju osoba, od kojih lijeva nosi baklju. Nabavljena u Ateni.

Br. 152. (628.)

Rbina vaze, visoka 0·04. Ostaci odjeće, biće osobe s kabanicom. Nabavljena u Ateni.

Br. 153. (629.)

Rbina vaze, visoka 0·05. Lice i gornje tijelo djevojke u hitonu. Iza nje trag četverouglastog fragmenta, koga si ne možemo protumačiti. Nabavljena u Ateni.

Br. 154. (630.)

Rbina vaze, visoka 0·1. Noge triju osoba; od ovih dvije s dugom odjećom. Dolje meandar. Nabavljena u Ateni.

Br. 155. (631.)

Rbina vaze, visoka 0·03. Fragmenat konjske glave. Vrlo lijepa, delikatna radnja. Nabavljena u Ateni.

Br. 156. (632.)

Rbina vaze, visoka 0·055. Ostaci odjeće osobe s kabanicom. Nabavljen u Ateni.

Br. 157. (633.)

Rbina vaze, visoka 0·09. Fragmenat osobe u kabanici, koja drži obim rukama baklju prama djevojci s hitonom i himationom. Nabavljena u Ateni.

Br. 158. (634.)

Rbina vaze, visoka od pr. 0·04. Ostaci nogu velike osobe. Nabavljena u Ateni.

Br. 159. (635.)

Rbina vaze, visoka 0·04 Ostaci odjeće dviju osoba. Nabavljena u Ateni.

Br. 160. (636.)

Rbina vaze, visoka 0·09. Djevojka u hitonu i himationu nosi na desnoj ruci kutijicu za toaletu. Nabavljena u Ateni.

Br. 161. (637.)

Rbina vaze, visoka od pr. 0·12. Ostaci hitonom i himationom odjevene osobe. Nabavljena u Ateni.

Br. 162. (638.)

Rbina vaze, visoka 0·084. Noge osobe u dugoj odjeći. Dolje dvije pruge i ostaci ornamenata iz palmeta. Nabavljena u Ateni.

Br. 163. (683.)

Fragmenat zdjelice, prerez od pr. 0·05. Sredina osobe u kabanici, koja drži u ljevici štap. Nagjen i nabavljen na Rodu.

Br. 164. (684).

Rbina vaze, visoka 0·09. Srednji dio muža u kabanici, koji drži u ljevici štap. Desnicu je pružio preda se. Pred njim ruka osobe, koja mu nasuprot stoji. Sjajan firnis. Nagjena i nabavljena na Rodu.

Br. 165. (686.)

Rbina vaze, visoka 0·035. Glava i grudi djevojke sa stefanom u kosi. Nagjena i nabavljena na Rodu.

Različito.

U ovom sam odjelu pribrao sve one male posude i fragmente, koji nijesu dovoljno karakterisani vanjskim obilježjima ili nemaju tragova ornamentacije, da po njoj odredimo njihov stil. Još ću primijetiti, da opis fragmenta br. 158. nije mogao biti točniji radi njegovog lošeg stanja.

Br. 166. (160.)

Amfora, visoka 0·094, kuglasta, sa dvije male ručke. Usna crveno oličena. Cijela je posuda bijelo presvučena a sa nastavka grla i sa dna cig-cag linija. Samo tragovi presvlake i crvene boje. Glina žućkasta, nedovoljno i ispečena. Nagjena u Bojotiji, nabavljena u Ateni.

Br. 167. (166.)

Brokvica, visoka 0·07, sa otvorom nalik na list od djeteline, dolje jako sploštena, s jednom ručkom. Cijela je posuda bijelo presvučena, a sa nastavka grla izlaze crvene trake. Ručka je urešena vodoravnim crtama. Glina žućkasta, nedovoljno ispečena. Nagjena u Atici, nabavljena u Ateni.

Br. 168. (687.)

Ulomak vaze s relijefnim prikazima, najveća visina 0·067, najveća širina 0·053. Megju dvije istočkane crte dvije su rozete. Onda u dva reda, nastavljeni istočkanom crtom, ratne scene. U prvom retku ratnik na konju, sa zašiljenom kapom (frigijskom?), drži u desnici mač i hoće da ubije ratnika, koji leži konju pod nogama. Pred jahačem je en face prikazan ratnik s oklopom, pasom oko bokova i potkoljenicama, ima dugoljast štit u ljevici i prijeti mačem u uzdignutoj desnici neprijatelju, koji na nj s legja navaljuje. Vidi se ruka potonjega. Na tlima, ratniku do nogu, leži štit. U drugom su redu, samo fragmentarno sačuvani, pali konj s jahačem. Možda su to scene iz amazonomahije. Glina siva, prije tamno-smegje presvučena. Nagjen i nabavljen na Rodu.

Slika 58.
Posuda u obliku glumca sa Rodosa.

Br. 169. (693.), *slika 58.*

Posuda, visoka 0·148, u obliku komičkog glumca. Veći otvor na glavi a na legjima lavja glava kao izljev (rupa). Glumac sjedi na četverouglatoj plinti *en face,* s maskom. Odjeća mu je sastavljena iz hitona s rukavima, koji mu megjutim dosiže samo do stegana, i iz kabanice preko lijevog ramena. Ruke je složio na krilu, a noge, bez sandala, prekrstio. Crvenkasta glina, crn firnis, jako satrt. Nagjena i nabavljena na Rodu.

Spomenuta u k. Patscha, Das Sandschak Berat in Albanien, Beč 1904., p. 117 u svezi sa sasvim sličnom statuom iz vapnenca.

Br. 170. (96.)

Mala posuda, nalik na žaru, visoka 0·03, prerez otvora 0·03, s okomito probušenom ručkom. Žućkasta glina, zlo ispečena.

Br. 171. (97.)

Mala posuda, nalik na zdjelu, visoka 0·02, prerez otvora 0·04, sa vodoravnom, uzvijenom ručkom na rubu. Žućkasta glina.

Br. 172. (98.)

Posuda, nalik na žaru, visoka 0·045, prerez otvora 0·038, sa okomitim prividnim ručkama na trupu. Žućkasta Glina, mršavo ispešena.

Br. 173. (99.)

Posuda (nije šuplja), visoka 0·054, sa poklopcem, koji se zašiljuje ali nemože odizati i četiri okomite rupe. Žuta glina, zlo pečena.

Br. 174. (100.)

Kupasta posuda, visoka 0·04, promjer otvora 0·04, bez ručki, dolje sploštena. Crvenkasta glina.

Br. 175. (101.)

Mala oinohoe, visoka 0·041, sa nadvišenom ručkom. Crvenkasta Glina.

Br. 176. (102.)

Malen vrč, visok 0·05, trbušast, sa širokom noškom. Žuta glina, crveno prevučena.

Br. 176. (102.)

Mali vrč, visok 0·05, trbušast sa širokom noškom. Žuta glina, crveno prevučena.

Br. 177. (103.)

Kuglast vrč, visok 0·051, trbušast, s konkavnim dnom. Crvenkasta glina, nedovoljno ispečena.

Br. 178. (104.)

Mala posuda, visoka 0·03, sa dvije ručke, vrst pelike. Žućkasta glina, nedovoljno ispečena. Br. 170—178. potječu iz grobova u Atici i Bojotiji. Nabavljeni su u Ateni.

Br. 179. (105.)

Mali vrč, visok 0·05, sa lijevkastim, dolje raširenim grlom, širokom noškom i s jednom ručkom. Trup posude izrebran je, izuzev površinu pod ručkom. Žućkasta glina, svjetlo-crveno prevučena. Nabavljen u Ateni.

Br. 180. (106.)

Plosnata, okrugla posuda, visoka 0·08, sa dvije ručke (jedne nema). Na jednoj strani ima oko jedne izbočene bradavice udubljeni spiralni ornamenat. Žućkasta glina, slabo ispečena, bez presvlake. Nabavljena u Ateni.

Br. 181. (175.)

Mali, kuglasti vrč, visok 0·06, dolje malo splošten, s jednom okomitom ručkom i sa dva vodoravna, probušena nastavka, nalik na ručke, koji su prilijepljeni na trup. Crvenkasta glina, slabo ispečena. Nagjen u Atici, a nabavljen u Ateni.

Br. 182. (177.)

Mala zdjelica, visoka 0·04, promjer otvora 0·06 s izljevom i jednom vodoravnom ručkom. Ovomu s obje strane po jedan nastavak. Žućkasta glina, slabo ispečena. Nagjena u Atici, nabavljena u Ateni.

Br. 183. (694.)

Kuglast vrč, visok 0·06, dolje splošten, s jednom ručkom. Glina crvena poput opeke, bez presvlake. Nagjen i nabavljen na Rodu.

Br. 184. (561.)

Mala zdjelica, visoka 0·03, promjer otvora 0·05, s jednom ručkom, vrlo fragmentna. Na vanjskoj strani teku u naokolo prutice, ali su tako otrte, da nastaju likovi nalik na životinje. Glina crvenkasta, firnis tamno-smegj i blijed. Nagjeno u polju Mononar kod sela Karbunari (Tesprotija). Nabavio potkonzul Pisko u Janini.

Br. 185. (234.), *slika 59.*

Glinena boca, visoka 0·156, s dugim grlom i visokom noškom, sa dvije prividne ručke na trupu. Nakit čine četiri kruga, koji teku u naokolo po grlu i dva po trupu, zajedno s tamno-smegjom presvlakom donjega dijela s noškom. Crvenkasta glina.

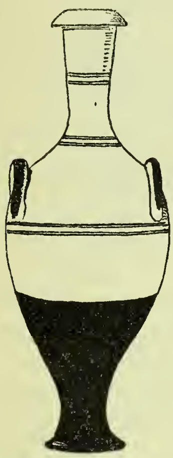

Slika 59. Posuda iz Mononara (Tesprotija).

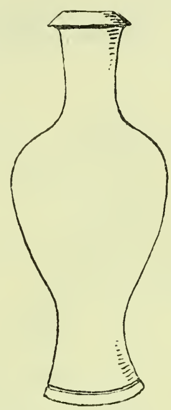

Slika 60. Boca iz Mononara (Tesprotija).

Slika 61. Boca iz Mononara (Tesprotija).

Br. 186. (235.)

Glinena boca, visoka 0·13. Grlo i otvor su odlomljeni. Bez ručke i presvlake. Oblik kao u br. 185. Crvenkasta glina.

Br. 187. (236.), *slika 60.*

Glinena boca, visoka 0·102, prilično trbušasta. Presvučena tamno-smegje, ali i dosta otrta. Crvenkasto-žuta glina.

Br. 188. (237.)

Glinena boca, visoka 0·08. Grlo i otvor odlomljeni. Crvenkasto-žuta glina, bez presvlake, slabo pečena.

Br. 189. (238.)

Glinena boca, visoka 0.105 i vitka. Crvenkasta glina, bez presvlake. Oblik kao u br. 185.

Br. 190. (241.)

Trbušasta, glinena boca, visoka 0·082, grlo odlomljeno. Crvenkasta glina. Presvlaka crvena kao opeka.

Br. 191. (242.), *slika 61.*

Glinena boca, visoka 0·153, vrlo vitka. Crvenkasta Glina, bez presvlake.

Br. 192. (364.)

G l i n e n a b o c a, visoka 0·09, vitka. Grlo i noška odlomljeni. Crvenkasta glina, bez presvlake. Oblik kao br. 191.

Br. 193. (365.)

G l i n e n a b o c a, visoka 0·1. Jednako oštećena kao i br. 192. Crvenkasta glina, bez presvlake, slabo ispečena.

Br. 194. (366)

M a l a g l i n e n a b o c a, visoka 0·053, grlo odlomljeno. Crvenkasta glina.

Br. 195. (367.)

M a l i v r č, visok 0·044, s jednom ručkom i dva probušena nastavka na trupu te s visokom, dijelom odlomljenom noškom. Žućkasta glina, bez presvlake.

Br. 196. (367.)

M a l a z d j e l i c a, visoka 0·022, promjer otvora 0·045. Žućkasta glina, bez presvlake, slabo ispečena.

Br. 197. (368.)

D n o m a l e p o s u d e, išupljeno. Promjer 0·048. Žućkasta glina, bez presvlake, zlo ispečena.

Br. 198. (369.)

K u p a, visoka 0·046, promjer otvora 0·04, bez ručke. Glina crvena poput opeke, bez presvlake.

Br. 199. (370.)

D i o d n a p o s u d e, promjer 0·054, s graviranom rozetom. Crvenkasta glina, tragovi smegje presvlake.

Br. 200. (371.)

N o š k a p o s u d e, visoka 0·028, išupljena. Crvenkasta glina, crna presvlaka. Br. 185.—200. nagjeni su u polju Mononar kod sela Karbunari (Tesprotija) a nabavljeni su u Janini.

Tabla I.

Ulomak kratera sa amazonomahijom iz Atene.

Стара хришћанска црква у Сарајеву.

Приопћио

Шејх Сејфуддин Кемура, Сарајлија.

Од како сам постао и почео силазити у чаршију занимао сам се за старе зграде у нашем лијепом шехер-Сарајеву, у коме сам и овај блажени свијет први пут угледао. Учио сам тарихе, гдје год би ми под руку дошли, а особито ме је занимало, кад бих у старим списима шта нашао о нашој Босни и о Сарајеву или бих чуо што год од старих људи, кад би причали и казивали прошле догођаје или за старе грађевине, биле које вјере.

Тако сам чуо још у дјетинству, да је народ називао стару хришћанску цркву „на Вароши", а касније нађох у тариху мувекита Салих еф., да говори о тој цркви, и Евлијаи-Челебија у својој Сејахатнами.

Листајући у ћутубхани (библиотеци) код Цареве џамије сицилe, нађох тамо и званична говора о тој цркви, а данас ћу нешто о њој изнијети, да се види, да Турци баш нијесу били они барбари против културе и против свега, што се није звало турско, како неки увијек хоће.

Мерхум Салих еф. мувекит вели у свом тариху, да до 940. (1533.) године хришћански народ у Сарајеву није имао за се богомоље, па је за то замолио тадашњега босанског санџак-бега Гази Хусрев-бега да им дозволи, да направе за се богомољу у Сарајеву. Поменути Гази Хусрев-бег да им је дозволи, да је направе у близини његове џамије, коју је био довршио прије седам година. И тако да је настала прва хришћанска црква у Сарајеву, скромна зграда, начињена од плота (шепера), која је постојала до 1140. (1727.)

Исте године дође на Босну као валија Скопљак Гази Ахмед-паша Хрустемпашић, те отпочевши правити садањи сарајевски град (кастео), замолише га хришћани, становници сарајевски, да им дозволи, да саграде од камена цркву на мјесто оне старе од шепера. Ахмед-паша им дозволи, те ју и направише али без звоника.

Евлија Челебија вели опет у својој Сејахат-нами на 436. страници описујући свој пут кроз Сарајево 1071. (1660.) године овако: „Све су им цркве малешне, манастира са звоником нема, српске и латинске богомоље су оправљене, Франци и Грци (Уруми) обављају богослужење у овим црквама."

Мула Мустафа Баш-ескија опет вели у својој кроници: „25. вечер рамазана 1202. (1787.) године у четири сахата ноћи показа се ватра из нове куће Јуде

Мутемевила, која је била крај Чифутхане, а пошто је била велика суша, а многи народ и отишао на Дубицу на војску, породи се ватра и заузме толико маха, да је изгорјело 17 ханова, око 50 кахви, дућанима и кућама ни броја не знам, што је погорјело од Газине Бање, Ћуприје ћумурије до Табачке џамије, од Ћурчића махале до Абдест-хане. Изгорјела је Колобара и у њојзи двојица Јехудија; по Вароши народ, мислећи да је црква тврда, те трпајући свој иметак и робу у цркву, изгорје црква, роба и у цркви шест хришћана“.

У сиџилу број 33., на страни 158. нађох један царски ферман од 1207. (1792.) године, писан у Цариграду, који говори о тој цркви, те га овдје доносим:

صورت فرمان شريف عاليشان

دستور مكرم مشير مفخم نظام العالم مدبر امور الجمهور بالفكر الثاقب متمم مهام الانام بالرأى
الصائب ممهد بنيان الدولة والاقبال مشيد اركان السعادة والاجلال المحفوف بصنوف عواطف
الملك الاعلى بوسنه واليسى وزيرم حسام الدين پاشا ادام الله تعالى اجلاله واقضى قضاة المسلمين اولى ولات
الموحدين معدن الفضل واليقين رافع اعلام الشريعة والدين وارث علوم الانبياء والمرسلين المختص
بمزيد عنايت الملك المعين مولانا سراى بوسنه قاضيسى زيدت فضائله توقيع رفيع همايون واصل
اولجق معلوم اوله كه سنكه مولاناى موى اليهسن بودفعه طرفندن درعليه يه تقديم اولنان برقطعه
اعلامكده وسراى بوسنه واروشنده متمكن روم وصرب رعايالرينك رومى وتركى محاضر وعرضحاللرنده
بيك ايكيوز ايكى سنه سنده وقوعبولان حريقده ذكر اولنان رعايايه مخصوص كليساى قديمه لرينك
پوشيده سيله حولوسى اطرافنده اولان ديوارلرى وصوندرمه صاچاقلرى محترق اولديغى واول
وقتدنبرو پوشيده سز كر آچيق قالوب يغمور اصابتيله كمرك صوەسى فناپذير اولوب آيينلرينى اجراده
عسرت كشيده اولدقلرى وقرب جوارلرنده كليساى مزبوره دن غيرى كليسا بولنمديغندن تعميرى
رعايا فقراسنك باعث استقرارلرى بيانيله يدلرنده اولان فتواى شريفه موجبنجه وضع قديمسى
اوزره تعمير وترميم اولنمسى مشعر فرمان عاليشانم اصدارى رجاسنده اولدقلرى تحرير واعلام
ونياز واسترحام وكليساى مزبور جدا مجدم مرحوم ومغفرت نشان سلطان احمد خان طاب ثراه
زماننده دخى محترق اولوب تعميرى نياز اولندقده يدلرنده اولان فتواى شريفه موجبنجه فتح
خاقانيدن برو يدلرنده ترك اولنمش كليسا ايسه وضع قديمى اوزره بلا توسيع ولا ترفيع برنسنه زياده
ايتمكسزين تعميرينه ممانعت اولنمامق اوزره ويريلان امر شريف دخى ابراز اولنمغله مبارك ركاب
مستطاب شاهانه مه لدى العرض شرفريز صدور اولان خط همايون شوكتمقرونم مضمون ومؤداسى
و وجه شرعى ووضع قديمى اوزره بلا توسيع ولا ترفيع برنسنه زياده وعلاوه اولنمقسزين تعميرينه
ممانعت اولنمامق فرمانم اولمغين ايمدى كليساى مزبور فتح خاقانيدن برو يدلرنده ترك اولنمش
قديمى كليسا يدلرنده اولان فتواى شريفه موجبنجه تعميره محتاج اولان محللرينك وضع قديمى
ومساغ شرعى اولديغى وجه اوزره بلا ترفيع ولا توسيع برنسنه زياده ايتمكسزين تعمير وترميمنه
مخالفت اولنميوب ولكن بو بهانه ايله خلاف امر ورضا رعايادن آقچه اخذينه جسارتدن ووضع

قديمى تجاوز و زياده برنسنه احداثنه رخصتدن غاية الغايه حذر و مجانبت ايليه‌سز شويله‌كه بو ماده
ايچون سراً و علناً بر آقچه و بر حبه كمسنه طرفندن آلنمق و آلديرلمق لازم كلورسه طرف دولت
عليه‌مدن بهرحال تحقيق اولنوب جسارت ايدنك ورخصت ويرنك بلا امهال مظهر غضب ملوكانه‌م
قلنه‌جغى محققدر اكا كوره حركت اولنمق بابنده فرمان عاليشانم صادر اولمشدر بيوردمكه وصول
بولدقده بو بابده وجه مشروح اوزره شرفيافتهٔ صدور اولان فرمان واجب الاتباع ولازم الامتثالمك
مضمون اطاعتمقرونيله عمل وحركت وخلافندن زياده حذر و مجانبت ايليه‌سز شويله بيله‌سز
علامت شريفه اعتماد قيله‌سز تحريراً فى اواسط شهر رجب المرجب لسنة سبع ومائتين والف

قسطنطنيه

المحروسه

Садржај овоме ферману је овај:

„Одабрани овлашћениче, високоштовани муширу, управниче свијета, бистроумни урећивачу људских послова, извршитељу свјетских потреба, мислиоцу праведних мисли, темељ ступу мога царства и сваке среће, одабраниче између мојих веледостојанственика, који си заодјенут разним добрима мога царства, босански валијо мој везир (Хусамуддин)-пашо, да те велики Бог на части уздржи! И еј ти муслимански надкадијо, првијенче правовјерника и изворе знаности, који издајеш вјерске шеријатске иламе, нашљедниче знања пејгамберâ и божијих посланикâ, кога је Бог одликовао својом милошћу од осталих, мевлана Сарај-босански кадијо, да ти Бог знање помножи и част повиси! Када ти овај мој високи царски ферман дође прими на знање:

„Стигао је сада моме царству један твој илам, а од моје грчке (урумске) и српске раје, која станује у Сарај-Босни на Варошн, молба на турском и урумском језику, из којих се разумије, да је пожаром 1202. (1782.) године изгорјела покривка њихове старе цркве те околни дуварови, сундурме и тријемови испод сундурма, и од тога времена до сада свод стоји без покрова, кад киша пада квари им се креч по ћемеру и по дуваровима, у кишна времена, да им је врло тешко обављати богослужење, да нема у близини друге цркве осим те, па да би се сиромашна раја врло обвеселила и обрадовала, кад би им се дозволио поправак исте и да су показали и лијепу фетву, која гласи, да им се може дозволити поправак по староме и на основу горе наведених узрока замолили су, да им се о томе издаде мој царски високи ферман. Показавши ферман мога деде умрлог и од Бога помилованог султана Ахмеда хана, да му Бог подијели мјесто у рају, који им је издао на основу фетве ради поправка њихове цркве, која им је била изгорјела у његову времену, а која им је остављена у рукама од фетха, замолише, да им сада дозволим поправак под увјетом, да је по шеријатском закону не прошире, да је не повисе и да уз њу ништа на ново не дозидају.

„Будући тако, на основу њихове молбе, твога илама и старог фермана, издајем свој високи ферман, да им се не брани поправити ју без проширивања, без повисивања и без новог ма какова дограђивања, него на исти начин, онако као што им је била и прије.

„И то, ако је та црква стара и ако им је остала у рукама од фетха, нека поправе мјеста потребна поправка на основу фетве, коју имају у рукама и шери-

атског размјерења и пописа. Да се нико не усуди узети за дозволу, која ће им се издати ради поправка, ма шта било од сиромашне раје; ако би тко узео ма и једну акчу или једно зрно, ја ћу истраживати и распитивати јавно и тајно, а ако сазнам, строго ће бити кажњен од моје царске стране.

„У томе смислу издајем свој високи царски ферман и заповиједам вам, кад вам стигне овај мој високи царски ферман, коме се треба свак да покорава и да га слуша, ваља вам се по њему равнати а противности посве се чувати и клонути.

„Тако знајте и о мој се знак ослањајте. Написа се у половици реџеба 1207. (1792.) године“.

У истом сиџилу, на страни 159. има писмо великог везира Мехмед паше босанском валији, писано на основу овог фермана.

Садржај овог везировог писма скоро се дословно слаже са текстом припоћеног фермана, а на крају препоручује везир валији ствар и изриче наду, да ће радити онако, као што ферман гласи, а завршује, желећи му од Бога, да дуго времена буде здрав и у потпуном задовољству.

У истом сиџилу налази се и валина бујурулдија, с којом нарећује сарајском кадији и осталим првацима и одличницима, да не стају на пут поправку старе цркве, јер им је поправак дозвољен ферманом, а на темељу фетве.

За ту дозволу не смије се од раје узети ништа, а ако би тко узео, ма тко био да био или од везирових службеника, или кадија, или когод од народа, строго ће се казнити и онај који узме и онај који дадне.

На означеном мјесту, стр. 189. налази се и шериатска мурасела, којом сарајевски кадија, Осман-Мантики еф., нарећује сарајевском наднеимару Хаџи Мехмеду, сину Мустафину, да оде са Садик еф., подкадијом, изаслаником шериатског суда на Варош у урумско-српску цркву, те да прегледају пожаром порушена мјеста и да све размјере и попишу, а шериатском суду да поднесу точно извјешће. Тај попис налази се на 190. страни, а гласи:

„У Босни-Сарају на Вароши изгорјели су прије неког времена у урумско-српске старе цркве покривка и околни дуварови, сундурме и саџаци, те је сиромашна раја замолила, да им се дозволи поправак порушених мјеста, јер сводови још стоје без покривке, малтар се батали од кише и да с великом муком обављају вјерске обреде; а пошто нема за њих друге цркве осим те, дозволило им се на темељу шериатске фетве ферман м и валином бујурулдијом, јер им је та црква остављена у њиховим рукама од фетха.

„На основу те дозволе затражили су њихови одличници од стране шериата, да им се размјере и попишу мјеста потребита поправку, на што шериатски суд отпрема Садик еф., подкадију, с наднеимаром Хаџи Мехмедом и они написаше тефтер након прегледа 25. шевала 1207. (1792.) године.

„Тефтер: У поменуте цркве свод је био покрит ћеремитом, а ту стреху треба поновно направити 14 аршина дугу; треба поправити сводове, који држе велико кубе, пометати нов ћеремит и омалтарити сводове и дуварове; у дворишту треба на све четири стране на ново сундурме начинити, оздол их поковати, (пошишетити); околни су дуварови пожаром нарушени, треба их поправити; у дувара на западној страни порушена од пожара треба поправити 38 аршина у дуљину и 9½ аршина у ширину, према сокаку 41½ аршина у дуљину и 11½ аршина у ширину, према истоку има се направити дувар 38½ аршина у дуљину

и $9^1/_2$ аршина у ширину, а прама сјеверу поквареног дувара $36^1/_2$ аршина у дуљину и $9^1/_2$ аршина у ширину. У поповским собама изгорјела су два прозора, која треба поправити, у средњој соби изгорјела су два прозора, треба их поправити; пожаром су покварена троја врата, која треба поправити и то једна од опћег пута, једна од башче и једна средња.

„Написа овај тефтер на основу фермана и заповиједи валине бујурулдије Ес-сејјиди Осман Мантики еф., кадија у граду Сарајеву у Босни."

Налазим још један шериатски худет од 17. џемазул-евела 1208. (1793.) год. у сиџилу број 34., на страни 66., који гласи:

„Урумски српски попови и њихови одличници дођоше на шериатски суд и замолише, да се одреди комисија, која има прегледати у њиховој старој цркви на Вароши поправљена мјеста и ствари, на што шериатски суд одреди и отпремн Салих Сидки еф., сарајевског подкадију и Чоходара Хасанагу и Ћехају Абдулвахид еф. и Хасан-башу музура, који дођоше на лице мјеста у стару цркву на Варош, гдје бијаше искупљено много сиромашне раје, попова и њихових одличника и неколико неутралних праведних муслимана. Отворивши ту шериатско вијеће отпочеше рајетници:

„1202. (1787.) године у нашем се граду показа ватра, те у ове наше цркве изгорје кров, који је био дрвен и обатали се малтар, около авлије дуварови, сундурме, потковнице и остало, што би дрвено, изгорје, а црквени камени дувар, кубе, троја гвоздена врата и осам прозора оста неозлијеђено, као што се види. З тражисмо дозволу за поправак на темељу фетве и шериатског размјерења, на то нам се даде ферман, писмо великог везира и бујурулдија босанског валије, да ју моремо поправити без повисивања и без проширивања, и давши нам се још дозвола од стране шериата, ми ту цркву оправисмо и поправисмо, а сада тражимо потврду, да смо је поправили као што нам је дозвољено, да се то попише и да нам се у руке дадне."

„На то речени поткадија, неимарбаша и остали зађоше, те прегледаше сваку ствар на по се како изнутра тако и извана, те сравнише са старим пописом и испитавши старе људе, да ли се шта проширило, повисило или додало, који сви одговорише да је црква овака и прије била, те да није ништа на ново уз њу подигнуто нити је додато.

„Споменути поткадија на мјесту пописавши с горе наведеним дође на шериатски суд и доказавши то с доље наведеним свједоцима, у сиџил се заведе.

„Свједоци: Ахмедага Пиревић, серден-гечдија; Алиага Бојаџија, серденгечдија; Османага Хрло, серденгечдија; Мустафа Хрњо, хасечија; Салихага Кујунџија, серденгечдија и Мухарембаша Карић, јамак".

Толико о поправку старе цркве на Вароши, а осим тога нађох и худет у сиџилу број 24. на страни 110. од 13. реџеба 1199. (1784.) год., којим је некакав Мато преписао цркви своју кућу на врх Вароши, која је граничила с једне стране бањом башчаршијском.

У сиџилу број 33. на страни 188. опет је овај худет, писан 19. шеввала 1207. (1792.) године:

„Поп Тодосија, заступник владике синајског, долази на шериатски суд и у присуству Ахмедаге Тахмишчије подиже проти њега тужбу и вели:

„Прије осам година увакуфила је Ана, кћи Стјепанова, своју кућу у Ферхадбеговој махали, која је под мукатом Тавила Хаџи Мустафе, а граничи са Гази

Хусрев-беговом вакуфском кућом, за преноћивање синајских попова, када дођу купити од народа милодаре за цркву синајску и предала ју је надзорнику, другом попу Тодосију, кога је именовала мутевелијом те куће.

О том је издана и шериатска потврда прије неколико година. Умријевши речена Ана без насљедника узео је овај Ахмедага Тахмишчија, као чувар државних добара, ову кућу, те данас тражим, да ми се уручи. Шериатски судац, испитавши Ахмедагу, изрече осуду у корист попа и нареди Ахмедаги, да кућу истоме преда.“

Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive.

Priopćio

dr. Ćiro Truhelka.

II.

Razjašnjenja.

1. Rasulo Hercegovine.

Felix, qui potuit rerum cognoscere causas
Atque metuum omnes[1]).

Za bolje razumijevanje zbirke dokumenata, što sam ih u prvom dijelu priopćio, potrebno je ocrtati bar u velikim crtama važnije historičke momente doba, iz kojega većina potječe. Učiniću to na osnovu službenih zapisnika dubrovačkih, a osobito vijeća umoljenih, koje je upravljalo dubrovačkom izvanjskom politikom i dobivalo iz prve ruke sve vijesti iz susjedne Bosne. Slika o stanju Bosne u doba iza osvojenja njena, koju ćemo tu razgaliti, ne može sa dva razloga biti savršena: jedno s toga, što je jednostrana te ju obasjava svjetlo samo s jedne strane — vrelo tome svjetlu je dubrovačka arhiva — a što je s onu stranu granice toga svjetla, ostaje u tami; drugo, ta je slika rastrgana, nesuvisla, kao što su vremenom rastrgani i kvaterni arhive te su mukom složeni u susljedne nizove a kuda okom baciš, ostaju manje ili veće praznine, manje ili veće šupljine u prikazivanju historičkog razvoja. Dokumenti ove arhive, prem su naše najbogatije historičko vrelo a po svojoj autentičnosti prvoga reda, ipak imadu još jedan nedostatak, jer u njima, kao u svakoj tvorevini ljudske ruke, igra subjektivni momenat veliku ulogu: u zapisnicima često su sitnice opisane epskom širinom sredovječnog kurijalnog stila a historički važni momenti mnogo puta se tek mimogred ili čak nikako ne spominju, jer kancelar ili nije shvatio važnost momenta ili su se takovi momenti pertraktirali tajinstvenošću, diktiranom od vječnog straha, od koga su strepili dubrovački trgovci — političari pred susjednim Turcima; jer za Dubrovčane uvijek je vrijedila ona: *Novit paucos secura quies!*[2])

Povjesne podatke iz dobe prije god. 1463. ovdje ne iznosim, nego samo iznimno, u koliko je potrebno za bolje razjašnjenje kasnijih momenata i ličnosti, jer to je tema, koju će trebati u bolje vrijeme potanje obraditi a ovdje iznosim tek one bilješke, koje karakterišu prilike u Bosni i njen odnošaj naprama Dubrovniku u doba od 1463. pa do zasijedanja sultana Sulejmana Velikog, a toj dobi pripada i velika većina naših tursko-slovjenskih dokumenata.

---

[1]) Epigram zabilježen na zadnjem listu XIII. sveske serije *Libri Consilii Rogatorum* dubrovačke arhive.

[2]) Glosa, zabilježena od kancelara na omotu jedne sveske Libri Rogatorum.

Kada je godine 1463. Jajce palo, razdvojila se turska vojska. Car se s jednim dijelom vratio i u Sjenici, gdje ga je pozdravilo dubrovačko poklisarstvo, odmarao a Mahmudpaša Hrvat je s drugim dijelom pošao dalje, da osvoji južnu Bosnu — Humsku zemlju. Iz Lepenice, dakle sa podnožja Ivanplanine, piše Dubrovčavom pismo, 19. jula 1463. (br. 18., str. 22.) i zahtjeva, da mu šalju dva kantara salitra i dva kantara sumpora, jer je za tadanji način vojevanja Osmanlija, bilo još značajno, da su na bojnom polju ne samo ljevali topove, nego i pravili barut. Iz Lepenice prirodni je put a stara trgovačka cesta pokazala Mahmud paši, kuda mu valja dalje poći. Ta cesta vodila je preko Ivana u Konjic, preko Boraka na visoko polje nevesinjsko a otale širokim poljem i udobnim dolom u Gacko, na Ključ, tvrdi grad hercegov, a ovaj Ključ bio je u punom smislu riječi pravi ključ Hercegovine, jer tu se širom otvaraju vrata Dônje Hercogovine.

Kako je Ključ i Blagaj osvojen, poznato je a poznato je, kako je najstariji sin hercegov, vojvoda Vladislav, jedini od čitave hercegove kuće, koji se usudio braniti se protiv Turaka, opet pred jesen oslobodio Ključ i tako se osmanlijska bujica tu bar za čas zajazila. Da je Mahmut paša zbilja pošao gore naznačenim putem, dokazuje to, da turska administrativna organizacija zemlje slijedi istim redom, kojim i on ide do mora. Prvi turski vojvode ove dobe stolovahu u Nevesinju a tek poslije nastaju redomice druge vojvodine: Rudine, Trebinje, Mostar, Dônji Vlasi.

Osobna svojstva hercega Stjepana, tog narodnog junaka u dane njegove moći i slave karakteriše ona latinska: *Prosperum ac felix scelus virtus vocatur* a konačni rezultat njegove dugogodišnje vlade može se reasumirati u ovo par riječi: *Ubi non est pudor, neque cura juris, sanctitas, fides, pietas, instabile regnum est* [1]).

Ali taj isti herceg Stjepan, vas svoj vijek turska pridvorica, koji im je iz sebičnih interesa širom otvarao vrata Bosne, koji je porti plaćao harač, koji je u svakoj razmirici, bilo s kraljem bosanskim, bilo s Radosavom Pavlovićem, bilo s Dubrovčani, bilo s Mlečani, pa i u samim kućnim razmiricama sa ženom i sa svojim sinovima prizivao autoritet porte, u odlučnoj godini 1463. nije ustao na branik svoje države, već je na vrat na nos gledao da spasi jedino, za što je život živovao: svoje blago i svoju ostarjelu glavu i utekao sa svojom obitelji i dvorom u Novi na moru a blago je poslao u Dubrovnik na pohranu. Tu je 1466. umr'o a dan pred smrt napisao svoj testamenat, koji je bio uzrokom novome razdoru u kući hercegovoj.

Turska kronika piše, da je sultan osvojiv Bosnu razdijelio Hercegovinu na dvoje: Dônju ostavio je hercegu a Gornju „rodniju“ uzeo je sebi; ali nije je uzeo zato, jer je rodna, nego jer je bila sa turske strane bliža i pristupnija: iz Vrhbosne preko Ivanplanine, iz Foče preko Sutješkog klanca.

Kada je herceg Stefan umr'o, naslijedio ga je u vlasti najstariji sin, vojvoda Vladisav, koji je iza očinje smrti u cara Mehmeda II. isprosio, da ga je potvrdio u očevu vladanju, 3. augusta 1466. izdao je sultan u Drinopolju ferman (br. 22., str. 26.), kojim javlja Dubrovčanom, da je „stvorio milost“ sinu hercega Stjepana, vojvodi Vladisavu i dao mu, što poiska od očinje zemlje a od svoje baštine te mu je o tome zapisao berat. Opominje Dubrovčane, da mu budu prijatelji, cara radi, jer dok su s carem prijatelji, valja da budu i s njime prijatelji, a tko bude njemu neprijatelj, neprijatelj je i carev.

---

[1]) Dva epigrama zabilježena kao glose na uvezu jednog sveska Libri Rogatorum iz dobe, o kojoj radimo.

Sudeći po ovom, izvan svake sumnje autentičnom dokumentu, sultan je priznao najstarijeg sina hercega Stjepana njegovim nasljednikom ali on kao da se odrekao ovoga našljedstva. Mi ga nalazimo s ugarskom gospodom, koja su iza toga dolazila u ove krajeve, nalazimo ga časomice u Mletcima a poslije u Hrvatskoj, dolazio je nekoliko puta i Dubrovniku, ali zemljom, koju mu je sultan zajamčio, nije vladao on, nego mlagji mu brat Vlatko, koji je preuzeo i naslov hercega. Što je bio razlog, da je Vladisav ostavio svoju očevinu, to je za sada nepoznato. Do sada poznati spomenici ne govore o tome ništa a mi bismo tu prazninu tek mogli ispuniti hipotezom, da se je bojao, neće li izbiti na javu njegovo paktiranje sa Ugrima, sa Venecijom, sa raznom talijanskom gospodom, sve samim otvorenim neprijateljima Osmanlija.

Kada je stari herceg sklopio oči, bila je tradicionalna omraza u kući njegovoj u punom jeku. Vladislav i brat mu Vlatko svagjali su se radi ostavštine a Stjepan bio još malodoban, pod dojmom brata Vlatka. Stari herceg odredio je u testamentu, da se ovaj otvori samo privolom dvojice braće a pošto je Stjepan bio malodoban a Vladislav nije pristao da se otvori, ponudiše Dubrovčani stanak najprije na Lokrumu a onda u Gružu, da se tu zavagjena braća nagode. 7. dec. 1466. nagovarali su još Dubrovčani Vladislava, da pristane na to, da se testamenat otvori, što je i učinjeno dva dana poslije u prisutnosti poklisara trojice braće i dubrovačkih konzula. Ali tek što se testamenat pročitao, uložio je Vladislav protest protiv izvršenju i zahtijevao je, da se ostavština sekvestira. Zaludu su Dubrovčani 15. decembra slali zavagjenoj braći četvericu plemića, da ih izmire: Vladislav se obratio kralju ugarskom Matiji Korvinu i ovaj je stavio imetak hercega Stjepana pod sekvestar. Vlatko se obratio u nevolji opet u Mletke, ne bi li signorija sklonula Dubrovčane, da dignu sekvestar. Iz Mletaka dogje u julu 1467. poklisar Filip Pasqualigo, zahtijevajuć, da se sekvestar digne, ali Dubrovčani uskratiše se to učiniti bez kraljeve dozvole a 12. augusta mu javiše, da kralj te dozvole nikako ne daje. Hercegovi sinovi megjutim dizali su jedan predujam za drugim u ime svoje baštine, dok je ne iscrpiše.

Iza smrti staroga hercega nastali su izmegju Dubrovnika i susjednih turskih zemalja prilično mirni odnošaji, koje je mutilo jedino intrigiranje hercegovih našljednika, a osobito herceg Vlatko, da se osveti Dubrovčanom, što mu ne digoše sekvestra s očina imanja, rovio je protiv Dubrovniku i na porti i kod krajišnika i kod vrhbosanskog sandžaka. U jednu ruku ovom zakulisnom radu, u drugu otporu Dubrovčana, da porti plate mjesto dosadanjeg harača od 3000 dukata 2000 više[1]) valja pripisati vojnu, kojim susjedni Turci zavojštiše na Dubrovnik. 23. februara 1471. navali iznenada vojvoda Hamzabeg[2]) sa vojskom u Župu i opljačka osobito Podstranje a otale projuri plijeneć i harajuć cijelim Konavljem. Kod Jasena u Bosni ubijeno je mnogo trgovaca, koji su polazili robom u Tursku[3]). Dubrovčani pobojaše se, da se ne vrati strava, koja ih je izmučila 63. godine. i 26. februara sastadoše se umoljeni na vijeće: Kastelan grada Sokola i knez konavoski dobiše zapovjed, da se izbavi izokolni narod: što je djece ispod 10 godina da zaklone u gradu Sokolu, ostale konavoske bjegunce u predgragju, a što je ljudi za oružja da ostane na okupu izvan gradskih zidina, spremno na obranu grada, ako ustreba (R. 21, 50).

---

[1]) Sravni Anale priopćeno od Nadila str. 68. i Ranjinine Anale.

[2]) U kronikama zove se Hasanbegh, Hasenbeg Chassambeg.

[3]) Gundulićeva kronika na ozn. mj. str. 384.

„*Pacem velle victori expedit: victo necesse est*“ [1]) i Dubrovčani zaključiše s toga, još pod dojmom prvog straha, slati poklisara na portu, da ju ublaži a 28. februara 1471. dodan je komisiji poklisaru Ivanu Palmotiću, koji je imao poći na portu, nalog, da tamo obeća novaca, ne bi li isposlovao, da se vrati i ugrabljeni plijen i roblje.

Valjalo se pobrinuti i za sigurnost ostalog Konavalja i za sam Dubrovnik, da se ne nagje iznenada u neprilici, ako bi se Turcima prohtjelo, iznova navaliti. 1. marta odaslan je jedan plemić sa 30 trabanta i vojnika u Cavtat a na raspolaganje mu se dalo dvije barke sa po šest ljudi; 5. marta smješteno je 50 ljudi na Željeznoj ploči a 20 u Petrovu selu, da čuvaju put do Dubrovnika a bjegunci, koji se sjatiše pod okriljem grada sv. Blaža, zaklonjeni su u Cavtat, ako su iz tamošnje okolice, a oni iz Crne Gore na Lokrum. Na svakog bjegunca odregjeno je za 15 dana po varićak (starich) pšenice i ječma i to: $^2/_3$ ječma i $^1/_3$ pšenice. Da grad Cavtat uzmogne odoljeti, ako bi neprijatelj sasuo na nj vatru, poslano je tamo 800 limenih ploča, da se pokriju krovovi (R. 21, 68.).

1. marta odaslan je i drugi poklisar na portu, Blaž Kabužić, da se radi ovih nasilja potuži. Megjutim hercegu Vlatku nije bilo dosta, da je potajno Turke nahuškao protiv Dubrovnika, nego je i on zaredao nasiljem. U aprilu navališe njegovi ljudi na jednu karavanu dubrovačkih trgovaca Alojzije Gjorgjića i Živana Zoića te ih orobiše a plijen sakriše u Vrsinju, kamo su Dubrovčani 6. aprila poslali nešto vojske, da taj plijen otmu.

Prosvjed dubrovačkih poklisara na porti, braće Kabužića, Ioka Bunića i Nikše Palmotića radi Hamzabegove navale u Konavlje urodio je dobrim uspjehom, jer već 15. aprila bijaše carski sklav u Dubrovniku, izaslan od porte, da razvidi štetu, što je Hamzabeg počinio u Konavljima a odregjeno je poslati s njime na lice mjesta dva plemića. U isto doba bio je u Dubrovniku i poklisar vrhbosanskog vojvode Ajazbega, Vlah Svinjarević, a pregovori, koji su se tu vodili, ponukali su Dubrovčane, da opozovu jednu odluku, koju su prihvatili pod dojmom neprijateljske navale Hamzabegove te su, bojeći se za sigurnost samoga grada, zabranili „Vlasima i ostalim vazalima turskim“ ulaz u grad. 18. aprila 1471. izdalo je vijeće umoljenih *salvum conductum*, kojim se opet dozvoljava, da Vlasi i drugi podanici turski smiju opet slobodno dolaziti u grad i na dubrovačko zemljište te ondje bez zapreke prebivati, trgovati i premetati se, ali pod uvjetom, da se vladaju mirno i uredno i da se ne udalje od „prava puta“. Od tog *salvum-conductum*-a isključeni su samo oni, u čijim rukama bi se našao koji dubrovački zarobljenik, odvučen za navale Hamzabegove, a ako bi se u kojega našla ugrabljena stoka, ne vrijedi ni za nju taj *salvum-conductum*, već se ima prema sudačkoj odluci predati prvašnjim vlasnicima, koji uzmognu dovoljno dokazati, da je bila njihovo vlasništvo i da im je za navale ugrabljena. (R. 21, 76'.).

Od ovog salvumkondukta izključeno je prije svega pet kuća Konavljana iz Dube i Straže, koji su se protiv samoga Dubrovnika pobunili i prionuli uz hercega Vlatka. 5. juna 1471. dalo je dapače vijeće umoljenih kapetanu dubrovačke vojske u Konavljima i tamošnjem knezu nalog, da ljude iz ovih buntovničkih kuća uhvate i predadu svezane u vlast Dubrovnika. (R. 21, 99.) Megjutim su dubrovački poklisari na porti 15. maja 1471. ishodili povelju, što je priopćujemo pod br. 32. na str. 33., kojom car otvara dubrovačkim trgovcem puteve u carevini te zapovijeda, da im herceg Vlatko vrati vosak i ćohu što je, kako gore rekosmo, oteo dubrovačkim trgovcem

[1]) Glosa na koricama jedne sveske *Libri Rogatorum* ove dobe.

pred Trebinjem ali zapovjeda, da Dubrovčani za ovu godinu plate 9000 dukata harača a od slijedeće 10.000. U drugom jednom fermanu, pisanom mjeseca juna iste godine, piše sultan Dubrovčanom, da je na molbu njihovih poklisara zapovjedio hercegovačkom gospodaru i kadijam romanijskim, da sve, što bi našli u koga od roblja, što je Hamzabeg za svoje provale u februaru iz Konavlja odvukao i imanje „do jednoga vlakna" vrate. (Sr. dokum., br. 33 , str. 34.) Ova epizoda, koja se odigrala u Konavlima opomenula je Dubrovčane, da se brinu dalje za sigurnost grada i posjeda na kopnu. Oko grada počeše počam od Pila opasati bedem jarkom — današnjim posatom (od talj. fossato) a zidine, koje opasivahu Cavtat imale su se po zaključku od 1. jula 1471. dovršiti, da se u nevolji uzmognu tamo zakloniti familije iz Konavalja.

Pod gradom Sokolom bijaše jedna strma stijena, do koje se moglo uspeti samo stepenicama a na toj se stijeni iza provale Hamzabegove zaklonilo mnogo konavôskih familija, a kako su Dubrovčani praktički upoznali strategičnu vrijednost ove stijene, zaključiše 19. jula, opasati je bedemom, da time stvore zaklonište izokolnom seoskom narodu (R. 21, 114.).

Ako su Dubrovčani preko svojih poklisara na porti dobili garancije, da će turski upravitelji u susjedstvu od sele mirovati te vratiti i oteti plijen, nije mirovao herceg Vlatko; ali Dubrovčani, ne bojeći se više Turaka, nisu bili u velikom strahu. Njihova vojska megjutim stajala je cijelo ljeto na okupu. 8. oktobra odlučilo je vijeće, da se pošalje knezu i provizuru konavoskom pismena zapovjed, da sazovu zbor, na koji će imati doći svi ljudi iz Konavalja, Cavtata i Crne gore i neka razglasa na tom zboru, ako bi herceg Vlatko ili njegovi ljudi započeli ikoje neprijateljstvo ili bi kojem dubrovačkom podaniku nanijeli kaku štetu ili uvredu, da knez i provizur sa Konavljani imaju navaliti na hercegovo zemljište i bez obzira tamo robiti, paliti, ubijati i plijeniti i u svemu postupati, kako se postupa sa neprijateljskom zemljom, a što bi tko ugrabio, da se ima smatrati njegovim zakonitim vlasništvom. Ali, ako bi herceg Vlatko mirovao, da se niko ne usudi, išta neprijatna protiv njegovog zemljišta učiniti. Zapovjednikom ove narodne vojske izabran je Ivan Palmotić kao „caput gentium Canalis" (R. 1471.).

*

Dok se ovo dogagjalo na dubrovačkoj granici, učiniše Turci-osvajači na Neretvanskoj Krajini korak dalje.

Pošto je o Božiću 1463. kralj Matijaš Turcima oteo grad Jajce, koji se je slijedeće godine junački opro ponovnom opsijedanju sultana Mehmeda Fatiha, stavio si Matija Korvin veliku zadaću, o kojoj je snovao vas svoj život: oteti Osmanlijama Bosnu i protegnuti vlast ugarske krune do mora. Dok je na sjeveru Bosne organizovao bosansku krajinu — jajački i srebrenički banat — nastojao je, da si i na jugu osigura strategičko uporište u blizini mora i Dubrovnika, ne bi li mogao operirati sa dvije strane protiv osmanlijskih osvajača Bosne.

Kao najzgodnija tačka za taj pothvat odabran Počitelj a da se Dubrovčani i herceg Stefan potaknu, da se i oni živo zauzmu za taj pothvat, poslao je kralj Ivana Rozgonya, koji se netom vratio sa poklisarstva iz Rima, gdje je imao papu da predobi za kraljeve osnove i Ivana Tuza.

Ovi stigoše u novembru 1465. u Dubrovnik sa velikom vojničkom pratnjom, ali Dubrovčani vijerni svojoj tradicijonalnoj sumnji, uslijed koje su se bojali upuštati oružana stranca u grad, bojeći se, da im ga ne bi oteo, ne pustiše vojnike u grad, ispričavajući se, da je prepun stanovništva, već im priskrbiše udobne stanove izvan grada u neposrednoj blizini.

Dubrovački kroniste bilježe, da su ove mjere opreznosti bile opravdane, jer da je zadaća poklisara bila ta, da Dubrovčanom otmu ili sam Dubrovnik ili bar Ston, koji je gotovo neosvojiv, a o toj namjeri da ih je izvijestio sam kraljev vojskovogja Gjorgjić. Pothvat osujetio je i nenadani požar, koji je u noći nastao kraj kuće pokojnog hercega Hrvoje, uslijed česa se narod zgrnuo a Madžari, misleći da to biva radi njih, povukoše se.

Megju tim stigao je u Dubrovnik sa juga glas, da su Turci opet osvojili komad hercegova zemljišta — Cernicu a pod dojmom ove vijesti bili su i herceg i Dubrovčani skloni, da, ne dajući pedlja svoje zemlje, po mogućnosti podupru kraljeve osnove (decembar 1465.). Kod rasprava, koje su se tu vodile, htio je da prisustvuje i najstariji hercegóv sin, vojvoda Vladislav, ali Dubrovčani, bojeći se, da će se zamjeriti Turcima, ako puste u grad njihovog najljućeg protivnika, poslaše mu 7. decembra poklisara, koji ga je imao moliti, da ne dogje u grad, jer je to opasno ne samo za grad, nego i za dubrovački posjed na kopnu a osobito za dubrovačke trgovce u Turskoj, a opasnost je to veća, što im se radi njega grozio pismeno sam car i vojvoda Isabeg. Jedva se dubrovačko vijeće sklonulo 8. decembra dozvoliti vojvodi Vladisavu, da po noći dogje na Lokrum a odavle da ga barka vodi u susret ugarskoj gospodi, koja je sa 500 vojnika imala doći u grad a ujedno zamoliše ove, da vojvodu ne vode sobom nikako u grad. Kako su se Dubrovčani bojali, da im Vladislav ipak ne ugje u grad, razabire se po tome, da su strogo naložili, da se šuti o svemu, što bi se u ovo doba govorilo bilo o Turcima, bilo o Madžarima, bilo o kom drugom vladaru.

Za pregovora, koji su se sada vodili, zaključeno je, utvrditi grad Počitelj kod Posrednice i staviti u nj ugarsku posadu. Dubrovčani obrekoše isplatiti 2000 dukata, čim ugarska vojska pregje Neretvu (12. decembra 1465.) a 28. decembra zaključeno je, da se za Počitelj načini jedan most na trošak Dubrovčana *„ut exercitus Hungarorum possit trajicere ad has partes“*. S kakovim li se zanosom sve zagrijalo za ideju kralja Matijaša, da se na Neretvi stvori baza za operacije protiv Turaka, vidi se najbolje po tome, da su dva Madžara, koji su došli s vojskom u Dubrovnik, ponudila, da će taj most sagraditi o svome trošku, ali su Dubrovčani tu ponudu odbili.

Sve je živo prionulo, da se ova namisao, gradnja mosta preko Neretve odmah ostvari: 3. januara 1466. poslana je lagja sa drvenom gragjom u Neretvu, a s njome tesari i radnici, koji će sagraditi ćupriju; 9. januara naloženo je da se kupi 500 starija žita i šalje u Neretvu; 19. januara naloženo je dubrovačkom inžiniru Paskoji, da ide u Neretvu i upravlja gradnjom mosta; 7. februara šalje se 4 *„tarassios parvos“*, 200 libra praha, 100 dasaka i 1000 klinaca da se utvrdi grad Počitelj i jedan majstor sa jednim djetićem, koji će tamo načiniti barake za posadu. 15. marta šalje se na zahtjev Ivana Rozgonja i bana Ivana Tuza jedan zidar knezu Pavlu, koji je imenovan knezom Počitelja i Posrednice.

Odsele šalju Dubrovčani redovito potpore ugarskoj posadi u Počitelju, bilo u novcu, bilo živeža ili oružja. Ali glavne troškove oko ovih velikih gradnja nisu nosili samo Dubrovčani. U ljeto vratiše se Rozgoy i Tuz sa vojskom na Neretvu te poslaše kao poklisare Benedikta i Grgura Farkaša hercegu Vlatku sa zahtjevom, da kralju dade u ime ovih poslova pripomoć od 20.000 dukata. Ove poklisare pratili su do hercega dubrovački poklisari Paladin Lukarević, don Jakov Gundulić i Ilija Bunić, ali herceg Vlatko tek je pristao, da se iz očeve ostavštine isplati kraljevim izaslanicima 9000 dukata a 8. oktobra zaključilo je vijeće umoljenih, da se taj novac iz ostavštine staroga hercega isplati Ivanu Rozgonju i Ivanu Tuzu. Osim toga je papa

Pavao II. 10. februara 1467. predao kralju Matiji onih 10.000 dukata, što ih je herceg Stjepan ostavio testamentom, da se upotrebi kao njegovo zadušje, jer da u ono doba nema boljega zadušja nego li vojevati na Turke. S ovim novcem napredovala je radnja ne samo oko mosta neretavskog nego i oko utvrgjivanja grada Počitelja.

31. oktobra 1466. odrediše Dubrovčani da se šalju na kraljev trošak u Počitelj inžiniri *(magistri ingenarii)*, klesari, kovači, zidari, barke, drvljad, klinci i dr.

Tragovi ovih radnja dosta se jasno vide i danas još u Počitelju: onaj masivni, od tesana kamena sazidani bedem, koji štiti gornji rub amfiteatralnog polukruga grada Počitelja protiv svake navale, što bi je neprijatelj pokušao sa strane visoravni, sa koje se Počitelj obara prema koritu Neretve, nesumnjivo je postao u ovo doba, dočim mostu, koji se sagradio, da ugarska vojska može prelaziti Neretvu, pod Počiteljem nema ni traga.

Držim da taj most nije ni sagragjen pod samim Počiteljom, jer je tu Neretva i njena obala preširoka a da bi se mogla na brzu ruku premostiti a da ga tu nije ni bilo, dokazuje i to, da je baš okolica ispod Počitelja u arheološkom vidu pomno pretražena, ali se nije nigdje našlo ni najmanji trag kakovom mostu ili bar kakom stupu mosta.

Pošto se Neretva odmah više Počitelja suzila u tijesan neprohodni klanac, koji je velikom mukom probijen tek kod gradnje željezničke pruge izmegju Mostara i Metkovića, valja tu ćupriju tražiti tek u mostarskom polju, preko koga je prije okupacije išla jedina komunikacija iz Bosne u Počitelj a ja držim, da je ona identična sa starom ćuprijom u Mostaru, koju novija tradicija pripisuje Rimljanom.

Da je to posve neopravdana priča, koja je nikla tek u glavi modernih turista, to ne treba tek dokazati, jer je poznato, da je ćuprija u današnjem svom obliku turska rekonstrukcija, ali svi tragovi gradnje kralja Matijaša nisu nestali, jer za lijevim čelom te ćuprije sačuvani su još ostanci staroga stupa.

Strategičnu važnost te ćuprije posvjedočuju obje kule s lijeve i desne joj strane a daljnu strategičku vezu proslijediti ćemo lahko na desnoj obali Neretve. Tu ćemo sve do ušća Rame moći proslijediti stari vojnički put a preko svake pritočice Neretve, na ovoj strani lahko ćemo naći manje-više sačuvane ostanke kamenih ćuprija, sagragjenih u istom stilu kao mostarska. Osobito lijepa gragjevina je ćuprija na Drežanki.

Nešto više ušća Rame prešla je ta cesta na lijevu stranu Rame te su stupovi te nekadanje, danas oborene ćuprije, posve dobro sačuvani a cesta išla je otale uz Ramu preko planine Makljena u dolinu Vrbasa a niz ovu u Jajce.

Time je uspostavljena strategička veza izmegju Jajca i Počitelja. Tom cestom doduše nisu pošle mnoge vojske, ali je ona služila potomstvu, jer je time stvorena druga cesta iz Hercegovine u Bosnu, uporedo dosadanjoj jedinoj preko Gacka, Nevesinja i Boraka a koristila je u velike potomstvu. Zanimivo je, da se uz tu cestu u gustoj prugi sačuvao katolički elemenat bosanski, dočim je uz onu potonju na mnogo mjesta prorijegjen, na mnogo i sasvim ponestao!

I tako je blago hercegovo, što ga je kao Harpagon za svoga vijeka nakrcavao, bar iza njegove smrti upotrebljen u korisnu svrhu, a ako za ikoga, vrijedila je za njega ona zgodna glossa: *Custos, non dominus, constat avarus opum!* [1])

Tako je nadošla i godina 1471. i provala Hasanbegova u Konavlje a kada je Hamzabeg, valjda po nalogu porte, morao da povuče odavle svoje čete, okrenuo se, da ne budu besposlene prema Počitelju.

---

[1]) Glosa zapisana od dubrovačkog kancelara na zadnjem listu 13. sveske *Partes Consilii Rogatorum.*

Kapetani počiteljski poslaše u Dubrovnik poklisara, da im nabavi na račun kraljev za 200 dukata baruta a vijeće umoljenih je 9. septembra 1471. zaključilo poslati im baruta, što se u Dubrovniku nagje, a ostalo da se dobavi izvana. Da li je taj barut ikada stigao u Počitelj, to ne znamo; a prije će biti da nije, jer već 16. septembra stigao je glas u Dubrovnik, da je Hamzabeg opasao Počitelj a Dubrovčani odlučiše poslati opsjednutim u pomoć 80 dukata. Toga se dara malo ko naužio, jer već četiri dana poslije, 20. septembra 1471., stiže u Dubrovnik poklisar Hamzabegov da Dubrovčanima javi veselu vijest, da su Turci osvojili Počitelj.

I Dubrovčani, na sve strane lojalni, votiraše glasonoši u znak radosti 40 perpera!

Odsele zapovjedao je gradom Počiteljom turski dizdar, kome nalazim prvi spomen 1475. kada mu Dubrovčani votiraše dar: sukna za 25 perpera (R. 22., 248.)

*

Ali ako su Turci i osvojili Počitelj i protjerali ugarsku posadu, nije im se dala Neretavska Krajina pod jaram, jer je na njenom braniku stojao Hrvat Januš, kapetan kraljevih pograničnih gradova a uza nj Ivaniš Vlatković, jedna od najsimpatičnijih bosanskih ličnosti u doba, kada je ona, potkopana moralnim rasulom, i materijalno razasula se. Već za kobne godine 1463. je Ivaniš Vlatković uz vojevodu Vladisava junački branio svaki pedalj hercegove zemlje od Turaka a od onda je Neretavska Krajina postala razmirnom krajinom, gdje je proteklo mnogo krvi i na turskoj strani i na onoj maloj oazi, koja je tu reprezentirala ostatak slobodne Bosne. Uz Ivaniša vojevala su i njegova braća Žarko i Tadija a da su Dubrovčani, prem su bili „vazda vijerni“ haračnici porte, potajno podupirali Vlatkoviće i Hrvata Januša, to je lahko razumljivo, a dokazano u protokolima vijeća umoljenih.

Ali kada je Počitelj pao a zadnji ugarski vojnik ostavio Hercegovinu, pobojaše se za se a imali su i razloga, jer je Hamzabeg htio da zauzme gradić Posrednicu, koji je bio dubrovačko vlasništvo u neposrednoj blizini Počitelja i time da osvoji zadnju strategičku točku na dônjoj Neretvi.

Nema sumnje, da se na ovaj grad odnosi pismo sultana od godine 1471.[1]) pisano krajišniku Hamzabegu, u kome mu javlja, da su dubrovački poklisari na porti poricali, da su oni „kod Neretve na kraju od Drijeva“ sagradili grad te mu se nalaže, da razvidi, je li to istina, a na isti se predmet odnosi i prijevod fermana, poslana Hamzi u istoj stvari, što ga priopćujemo pod brojem 39., iz koga razabiremo, da su uzrokom ovom podhvatu bili hercegovi sinovi, koji su Dubrovčane obijedili, da su na mjestu, koje je bilo dosele pusto sagradili grad te se nalaže Hamzabegu da to razvidi, a ako je objeda istinita, neka obori grad. Ovo pismo doduše datirano je za godinu prekasno (1472. mjesto 1471.), ali tome je možda kriv talijanski prevagjač, koji se prevario u čitanju godine[2]) a možebiti i sporost uredovanja na porti. Bilo kako mu drago, ono se sigurno odnosi na Posrednicu, jer se u spisima ove dobe ne spominje nikoji prijeporni grad osim ovoga.

Dubrovčani, možda i ne sluteći, da imadu hercegu Vlatku zahvaliti, što im prijeti gubitak gradića Posrednice, pobojaše se, da krajišnik, zahtijevajući taj grad tek namjerava učiniti prvi korak daljnjeg osvajanja u dubrovačkom Primorju i oni zamo-

---

[1]) Broj 35. na str. 34. naših spomenika.

[2]) Ovo je tim vjerojatnije, što je pismo datirano po turskom kalendaru redžepa 877. a po kršćanskom 1473. mjesto 1472., što bi odgovaralo turskom datumu, pa kada se prevagjač tu prevario, mogao se prevariti i čitajući arapsku godinu!

liše krajišnika, da se kani Posrednice, jer je ona njihovo vlasništvo a oni su carevi haračnici. 14. oktobra stigao je u Dubrovnik Hamzabegov poklisar, njegov ćesnegjer Smajl, komu su imali Dubrovčani pokazati povelju, kojom će dokazati, da je Posrednica zbilja dubrovačko vlasništvo a u isto vrijeme, 17. oktobra, poslaše u Posrednicu jednu bombardelu, da bude pri ruci posadi, ako bi Turci ipak pokušali juriš. Dok se izmegju Dubrovnika i turskih izaslanika pregovaralo, što će biti sa Posrednicom izabralo je vijeće umoljenih mali odbor, koji će izraditi predlog, kako da se čuva ovaj gradić a ovi predložiše 8. novembra „reportum", kojim se odregjuje, da se dubrovački vojnici, koji su kao posada u Posrednici bili, drže još mjesec dana, dok se vidi, kako će se svršiti pregovori. Dalje da se pošalje onamo 100 dasaka, 1500 eksera bilo iz Dubrovnika ili iz Stona i jedan tesar, da načini stanove za vojnike i da u gradu uredi što treba. Konačno preporučava taj reportum, da se uznastoji na svaki način izmiriti vojvodu Ivaniša i kneza Žarka sa Turcima i sa krajišnikom Hamzom, ne bi li na Krajini prestalo vječno razmirje, koje je ugrožavalo dubrovački posjed, a ako već ne će da miruju, neka bar ne četuju u okolici Posrednice, da oni za to ne stradavaju. (R. 21., 152.)

Riješenje pitanja oduljilo se do preko nove godine 1572. U januaru nalazimo vijest, da je Ivaniš Vlatković bolestan a Dubrovčani upotrebiše tu priliku, da nastave svoje nastojanje oko izmirenja Ivaniša sa Turcima i obećaše mu 125 dukata, ako ih posluša.

21. januara izabrani su dubrovački poklisari Frano Pucić i Ivan Palmotić, da idu Hamzabegu, da ugovaraju i ponesoše sobom sve dokumente, koji se odnose na isplatu hercegove ostavštine i povelju, na kojoj su Dubrovčani temeljili svoje pravo vlasništva na Posrednicu. Hamzabeg je, valjda na želju dubrovačkih poklisara, zaključio poslati pouzdanika da razvidi na licu mjesta, kako stoje stvari sa Posrednicom i ovi zamoliše, da se on uvrati najprije u hercega Vlatka, onda u Dubrovnik a otale u Posrednicu. (R. 11. febr. 1472.)

Što se je u Dubrovniku raspravljalo sa tim povjerenikom nije poznato, ali 25. februara zaključi consilium rogatorum, da razori grad a 4. marta bila je Posrednica već popaljena, jer Dubrovčani šalju vojvodi Ivanišu tri zarobljenika, koji su bili u sažganoj Posrednici zatvoreni. Isti dan zaključeno je, da se pošlje krajišnikov povjerenik, haznadar Hamzabegov, da pregleda Posrednicu.

Time svršava druga etapa turskih osvajanja u Krajini Neretavskoj. Turci doduše ne mogoše oteti svojim haračnicima grada Posrednice, koji bi im možda tu na Krajini mogao smetati, ali ih znadoše prisiliti da ga obore.

*

Treća etapa bilo je dokinuće jednog od najvažnijih starobosanskih emporija, neretavske gabele (gabella di Narente), stare Drijevske carine a današnje Gabele.

Ona je bila od starine vlasništvo kuće Kosače a zapala je iza smrti hercega Stjepana njegovom sinu hercegu Vlatku. Tik do nje bijaše u Osobljanima glasovita dubrovačka kolonija, jedan od najvažnijih emporija na ulazu na bosansko tlo, a ta kolonija, na tugjem zemljištu, imala je posebnu svoju autonomnu upravu i sudstvo. Veliki dio svoga blagostanja imao je Dubrovnik da zahvali baš toj koloniji, jer sva trgovina i promet, koji je preko Drijeva strujao u Bosnu, prolazio je tu kroz dubrovačke ruke. Dubrovčani bili su zakupnici carine i solane, trgovci a i brodari, na čijim se lagjama dovažala i odvažala roba.

Dokinućem carine usahnulo je vrelo, od koga je živjela i napredovala ta kolonija a dubrovačkim kolonistima, koji su tu stoljeća živjeli kao na svojoj vlastitoj zemlji ne osta ino, nego da se rasele. Ova odluka prihvaćena je 10. oktobra 1472. u vijeću umoljenih, koje je na predlog oficijala, koji su imali izraditi u toj stvari posebni „provedimentum“, odredilo, da se Neretvani, koji žive u Osobljani, još tečajem ovoga mjeseca imadu otale dići i preseliti u Ston. Tamo da se nastane u kućama, koje su prazne i da plaćaju stanarine, bogatiji po 10 perpera a siromašniji po 5 perpera od kuće. Onim Neretvanom, koji nemaju u Stonu vlastite kuće, dozvoljeno je, da okupiraju neizgragjeno zemljište, koje je podijeljeno kod diobe Stona Dubrovčanom, da grade tamo kuće a pravo prvašnjih vlasnika, koji do sada nijesu sagradili kuća na tom zemljištu, proglašeno je ništetnim. Bjegunci iz Osobljana oprošteni su za dvije godine od dužnosti, da idu na gradsku stražu a i njihova juridička eksteritorijalnost, što su je uživali u Drijevima, ostala im je zajamčena te su se imali suditi *„in li judicij secondo lor consuetudine antica“*.

Tako je pao opet jedan spomenik starobosanske sredovječne kulture pred osmanlijskim osvajačima. Junak Neretavske Krajine Ivaniš Vlatković umr'o je godinu dana poslije, 1473., i Krajina se smirila.

Njegova udova Katarina prebjegla je u Ston, gdje ju je pohodio Tadija.

Megjutim je i hercegu Vlatku dodijao neprijateljski odnošaj naprama Dubrovčana tim više, što je u ostavinskoj parnici, što ju je vodio protiv Dubrovčana, pukla osuda fočanskog kadije Eminudina (sr. dok. br. 37.) u prilog Dubrovniku te se tu nije bilo nadati ikakom dobitku, a osim toga uskratili su Dubrovčani hercegu Vlatku za doba ovih razmirica njegov dio konavoskog dohotka, posve u smislu povelje, kojom je ta župa cedirana Dubrovniku, koja veli, da se taj dohodak za vrijeme, kada bi humska gospodu zaratila, nema isplaćivati. Da se Vlatko dobavi toga, makar i dosta malenog prihoda, odlučio je sklopiti mir te je u julu 1473. poslao u Dubrovnik poklisare, nugjajući općini mir. 31. jula pristalo je vijeće umoljenih na to, da se sklopi taj mir i da se zakletvom obeća mirovati tako dugo, dok bude herceg miran i to ako se i on na to zakune. (R. 22., 51.)

18. augusta prihvatilo je isto vijeće formular zakletve, koja se imala položiti, donešen od hercegovih poklisara u Dubrovnik na odobrenje i zaključilo je, da od toga mira budu isključeni krvnici *(cherunici)* (Ib. 22., 60.) a 26. augusta proglašen je u Dubrovniku i po svim dubrovačkim mjestima izvan grada mir, sklopljen sa hercegom i odlučeno je, da se to notificira i samom Vlatku. (R. 22.—61')

20. novembra 1473. isplaćene su hercegu Vlatku i bratu mu knezu Stefanu rate konavôskog dohotka, koje su Dubrovčani za vrijeme razmirica bili uskratili i tako se uklonila zadnja prijeporna točka, koja je izmegju hercega i Dubrovnika postojala te se grad mogao nekoliko godina naužiti mira.

*

Novi nemir donijela je Dubrovčanom godina 1480. Zgode, koje su se onda desile, ne možemo ocrtati na osnovu rasprava vijeća umoljenih i to s rasloga, jer sveska, koja sadrži *„partes consilii rogatorum“* od 1478.—1481. u dubrovačkoj arhivi fali, ali imamo nekoliko kronika[1]) koje su, bar u koliko se dobe tiče, o kojoj radimo, napisane na osnovu istih dokumenata, pa ćemo hiatus, koji bi nam tu ostao, popuniti na osnovu ovih kronika.

[1]) Gundulićeva i Anali, priopćeni od Nadka Nodila.

1479. završila je afera Pripčinovića, o kojoj rade i neki naši dokumenti, time, da je porta predala ove Dubrovčanom a ovi se obvezaše za to platiti 3000 dukata. Slijedeće godine zahtijevala je porta od mletačkih poklisara opet tih 3000 dukata. veleći da su se obvezali na taj danak za uvijek a Dubrovčani uskratiše platiti ovu povišicu harača, tvrdeći da je to 3000 dukata trebalo platiti jednom za uvijek. Porta, da Dubrovčane prisili na plaćanje, odluči upotrebiti nasilje: kako razabiremo iz našeg pisma br. 66., str. 59., nakanila je Dubrovniku oteti jedan dio njegovih zemalja „da bude područan“ sandžakom a provedenje tih represalija povjereno je hercegovačkom krajišniku Ajazbegu [1]).

15. aprila 1480. provališe turske čete u Konavlje, opljačkaše kraj izmegju Ljute i Prijevora i odvedoše mnogo roblja. Dubrovčani poslaše Ivana Palmotića i Jakova Bunića na portu, da ju ublaže i da isposluju oslobogjenje zarobljenika. Ovi su svojim poslanstvom uspjeli, jer je porta zapovjedila, da se roblje vrati i dala poklisarima sklava sa oštrom zapovjedi, da s njima traži i vrati to roblje. I ovi tako oslobodiše većinu zarobljenika; samo one, koji su odvučeni u Anadol i koji pomriješe, ne mogoše vratiti u domovinu.

Da Dubrovčani nijesu zabadava postigli povratak zarobljenika, razumljivo je a troškove oko toga rasporezali su na čitavo žiteljstvo u Dubrovniku, Stonu, Ratu i Konavlima. Ali ako se je porta pokazala uslužnom napram svojih haračnika, nije odustala od svog zahtjeva, da Dubrovčani plaćaju i nadalje 15.000 dukata harača, na što ovi pristaše uz pogodbu, koja je Dubrovniku bila od velike koristi. Dosada se naime u Turskoj prodavala strana sô, većinom dalmatinska, a odsele se to zabranilo te se smjela prodavati samo dubrovačka i ono malo soli, što se proizvagjalo u slanicama pod Novim i to u ove četiri solane izvan Dubrovnika: u Novom, Slanom, Risnu i Neretvi (Gabeli) a prihod ovih solana imao se dijeliti na pola porti, na pola Dubrovniku. Na osnovu toga ugovora imala je porta nositi sve troškove oko svojih hamaldara i pisara u tim solanama a u savezu s tim ugovorom je i naš ferman od 30. novembra 1480., što ga priopćujemo pod br. 67., na str. 59., kojim sultan Mehmed II. osim harača prima i 1250 dukata viška kao polugodišnju plaću za gjumruk te je za to Dubrovčanom opet „potvrdio državu, koju drže i vladanje i ljude i veliko i malo“ ...

Kada je zasio 1481. sultan Bajazid II. na vladu, snizio je 22. novembra Dubrovčanom opet harač na 12.500 dukata i izdao im povelju, kojom im potvrgjuje sve njihove dosadanje povlastice (br. 71., str. 63.); ali tek što je ova povelja stigla u Dubrovnik, stigao je 8. januara 1482. za njom drugi ferman, pisan u Drinopolju 17. decembra 1481. Tu kori sultan Dubrovčane, da mu se potužio Ajazpaša, vojvoda hercegove zemlje, da oni pomažu Ugre u Novome, da im šalju hranu i glasove, da se u njih „svrhovala“ svaka potrebna rabota i, dok Ajazpaša vojuje na Novi, oni im još daju hrane i glasove. Sultan ih opominje, da pomažu carevoj vojsci a ne da joj odmažu i prijeti im se, ako se u napredak što tako uščuje, biće mir sa carstvom svršen (br. 73., str. 67.).

Krajišnik Ajazbeg je zbilja u doba, kada je ovaj ferman stigao bio pod Novim (Castel Novo), da iz njega protjera ugarsku posadu, koja je amo metnuta za vrijeme, kada je ugarska posada metnuta i u Počitelj. Dubrovačka republika, bojeći se careve prijetne i besposlene vojske Ajazbegove pod Novim, da ova ne bi iznenada oplijenila

---

[1]) U kronikama pogrješno Bajazitbeg, odnosno Asitbeg.

Konavlja, posla 16. januara knezu konavôskomu nalog, neka bude dobro na oprezu ne prijeti li Konavlima kakva opasnost, a ako bi je bilo, neka naredi narodu, da se razbjegne i spasi, kako znade. (R. 24., 47.)

Posada nije u Novom dugo odoljela.

Predaja grada u ruke Ajazbegove uslijedila je megjutim posve mirno a valjda posredovanjem samog kraljevskog poklisara Nikole, biskupa kninskog, koji je u to doba boravio u Dubrovniku, dočim je znatna vojnička pratnja, koja ga je iz Senja dopratila amo, bila ukonačena na otoku Lokrumu. 28. januara 1482. bio je u Dubrovniku poklisar Ajazbegov, Ferhat-vojvoda, da javi, da se je Novi predao Turcima i da zaište od Dubrovčana barke, na kojima će se ugarska posada, koja je kapitulirala, vratiti kući. Vijeće umoljenih odredilo je odmah 3 barke da idu pod Novi te je javilo vijest o predaji Novoga kraljevskim galijam, koje su nedaleko krstarile a knezu konavoskom i poklisarima, koji su bili u Konavlima na putu u Carigrad da nose harač, naloženo je, da odu pod Novi i da se poklone Ajazbegu. (R. 24., 49.')

1. februara naložilo je vijeće umoljenih rektoru i malome vijeću da se brine, kako će ugarsku posadu novsku, koja je imala doći u Dubrovnik otpremiti kući (ib. 24., 50.).

Većina ovih vojnika prešla je megjutim u dubrovačku službu a mnogi se tamo oženiše i ostadoše stalno u Dubrovniku.

Tako je pao i zadnji pedalj nekadanje zemlje hercegove u turske ruke a herceg Vlatko, koji je bio po imenu gospodarem ovih ruševina nekadanje Hercegovine, uteče 1483. u Ugarsku. Dubrovačke kronike pričaju, da je uzrok tome bijegu bio taj, da su ga poklisari, koje je poslao na portu, izdali a herceg Vlatko svrativ se na bijegu u Dubrovnik, da je Dubrovčanom savjetovao, neka se čuvaju i oni svojih poklisara.

Uprava zemlje, kojom je herceg Vlatko još pod kraj vladao, povjerena je privremeno jednom subaši, od kojih se 1487. spominje neki Skender *„qui venit in* ‚Chomska xemglia‘ *in tenutam locorum, quos tenebat cherzech Vlatcho“* (R. 25., 130.) a njega je naslijedio subaša Alibeg *„qui tenet, quod tenebat Vlatchus cherzech et voyuoda Augustinus“*, koji je Dubrovčanom najavio svoje zasijedanje oko 10. novembra 1488. (R. 25., 279.) Ovaj Vlatkov dio bio je vrlo malen, jedva dvije župe: Rudine (bilećke) i južni kraj, što s njima graniči, takozvani Dônji Vlasi. Turci osvojiv i ova dva zadnja ostanka povjeriše upravu posebnim vojvodama, rudinskom i dônjo-vlaškom.

Ovime prestaju svi ratni pokreti u Hercegovini i u dubrovačkom susjedstvu. Samo u godini 1492. bio je Dubrovnik u velikom strahu, jer se pronijela vijest, da se velika turska vojska sprema, da navali na Dubrovnik. Dubrovčani poslaše kralju ugarskom poklisare, da ga zamole da im pošalje na obranu vojske. 18. maja 1492. poslaše dva plemića u Konavlje i Cavtat a jednoga u Župu da pripaze, da se drže dobre straže a čim bi osjetili, da prijeti pogibelj, da spase sve, što nije za oružja, a što je za oružja da ostane na obranu.

25. maja pisali su susjednom sandžaku pismo, da saznadu, kuda li će vojska, koja se zgrnula u susjedstvu. Megjutim stigla je i vojska, što ju je kralj poslao u pomoć Dubrovniku. Ali opasnost je minula, vika je bila bez osnova, Dubrovčani zadržaše samo 300 puškara i 200 trabanta, a ostale vratiše natrag, zahvaliv se kralju na pomoći. (R. 26., 275.)

2. Crtice o odnošajima ove dobe.

Kolikogod su Osmanlije, osvajajuć pedalj po pedalj balkanskog zemljišta, bili vojnici kojima nijedna vojska nije odoljela, toliki su bili vješti upravnici u zemljama, što su ih pretvorili u sandžake. Osmanlija nije širio svoju vlast, obarajući i uništujući kulturne tradicije, što bi ih zatekao, do temelja, da na njima sagradi svoju islamsku kulturu, nego si je prilagodio autahtone kulturne prilike i na njima snovao svoju gragju. Ona tvrdnja, koja se povlači po svim školskim historijama, da su oni nemilice obarali kršćansku kulturu u osvojenim zemljama, ne odgovara — bar što se Bosne tiče — nikako istini. Oni tu nisu na silu isturčili ni kmeta ni vlastelina, nisu proganjali kršćane, nisu obarali crkve i manastire, nisu otimali staroj vlasteli vlastelinstva i privilegije, već su posao asimilizacije prepustili vremenu, koje razgragjuje, ali i iznova gradi. Osobito su dokazali svoju državničku vještinu u tome, što osvojenom narodu nisu nametavali ni svoga jezika, a baš u tome se odlikovahu od svih ostalih naroda, koji su kao osvajači zahvatili u paoke kola svjetske historije, a baš tomu ima se možda pripisati silni razvoj turske carevine. Nijemci, kad osvoje pedalj tugje zemlje, germaniziraju, Francuzi galiciziraju, Rusi rusificiraju a za ruskim vojnikom stopu za stopom slijedi pop sa pravoslavljem; a zloglasni Turci? Oni su Grcima ostavili grčki jezik, grčkom gospodom dopisivala je porta grčkim jezikom i pismom, latinskoj gospodi pisala je latinski a sa slovjenskom gospcdom dopisivala je porta slovjenskim jezikom i pismom. Od Murata pa do Sulejmana vigjamo, kako na porti rade posebne slovjenske kancelarije, u kojima se pišu fermani, koji se šalju u Srbiju, Bosnu i Dubrovnik a na dvoru bosanskih sandžakbega, krajišnika i vojvoda nalazimo slovjenske dijake, koji koncipiraju i pišu za svoje gospodare slovjenska pisma. Narodni jezik ostao je u Bosni punih 50 godina iza osvojenja isključivim uredovnim jezikom a turski jezik se ograničio na šerijatsko uredovanje, kao što se arapski ograničio na vjerske nauke.

Običaj, da je porta dopisivala s Dubrovnikom slovjenskim pismom tako se uvriježio, da se dubrovačko vijeće umoljenih, kada mu je 1477., s porte donio carski sklav prvo tursko pismo, našlo u neprilici, što će s njime te je 18. marta zaključilo, primiti to pismo tek onda, „ako je zbilja na njih adresirano“ a dva dana poslije zaključilo je *„de mittendo ad faciendum translatari in litteram sclauam literam turcham, presentatam per sclauum,“* i naložilo je knezu i malome vijeću, da oni dobave taj prijevod, kako znadu. (R. 23., 103., 105.)

Da je bilo teško naći koga, koji je vješt ovakovu prijevodu, razumije se po sebi, a razumjeti će se tim bolje, ako reknemo, da 12 godina poslije u Dubrovniku nije bilo još nikoga, koji bi takav posao mogao obaviti te je vijeće 16. januara 1489. moralo slati u Novi po čovjeka *„qui scit legere et scribere in turcho“* (R. 26., 5.). Da ni ovaj put nije uspjelo naći takog vještaka, razabiremo po tome, što su Dubrovčani 1494. još morali na sve strane tražiti, ne bi li našli čovjeka, koji će im jednu molbenicu, što su je imali slati na portu, prevesti *„in turcheschum“*. (R. 27., 127.)

Dubrovčani pisali su do početka XVI. vijeka sve spise, što bi ih slali na portu caru i vezirima, a osobito Ahmetpaši Hercegoviću, *„in sclauo“*, pisali su slovjenski i same teskere a poklisarima, dali bi za njihovu osobnu informaciju, prijevode tih spisa *„in latino“*. Samo jednu vrstu dokumenata dobivali su Dubrovčani počam od dobe Bajazida, pisane turskim jezikom a to su bile namire za harač, predan carskoj hazni. Razlog biti će tome taj, da je tu slovjensko uredovanje prestalo, ali su Dubrovčani za to ipak zahtijevali, da im se kraj turske namire dade i duplikat, pisan slovjenskim pismom.

Tako se 5. februara 1494. naregjuje poklisaru Martolici, koji je nosio harač na portu *„fareti ue far expeditoria consueta tanto in turchescho, quanto in schiauo“* a poklisarima, koji su pošli 1503. s haračem u Carigrad, naregjeno je, da zaištu *„opportune expeditorie tanto in turchescho, quanto in lingua nostra“*. (R. 17., 28., 126.)

Da su Osmanlije poštivali jezik balkanskih Slovjena, pripisati je donekle i tome, da su već u doba, kada si je sultan Mehmed II. sticao počasni naslov Fatiha (osvajača), poturčenici iz Bosne, Srbije i Hrvatske na portu došli do velikoga ugleda. Eno megju svima se ističe Hrvat Mahmudpaša Opuković, najveći vojskovogja Mehmedov, a uza nj se nanizao Hercegovac Ahmedpaša, sin hercega Stefana. Na porti dogjoše do velika ugleda Angelovići, Bogojevići, Vraneševići i mnogi drugi, koji su ugledali život u Bosni ili u najbližem susjedstvu a nijedan od njih nije izgubio uspomenu na svoju nekadanju domovinu, svaki je imao uza se po kojeg zemljaka, makar i ostao kršćanin, koji ga je sjećao domovine. Eno Ahmetpaše Hercegovića, velikog vezira, koji je imao na svom dvoru Grgura Desisalića, Radića Bogašinovića, i svog krštenog kuma, Dubrovčanina Andriju Sorkočevića.

Pojedine dvoranike na porti, rodom Bošnjake, rado je porta slala u Dubrovnik ili u Bosnu kao poklisare, jer je znala, da će ovi, poznavajući lokalne prilike, povjerenu misiju bolje i sa više takta izvršiti, nego ikoji Osmanlija. Tako je 1470. došao sa porte, da riješi zamršenu ostavinsku raspravu o imetku hercega Stjepana carski sklav i ćesnegjer Alibeg, sin Ivana Vlahovića u Dubrovnik i hercegu Vlatku vodeći sobom i brata svoga Smailbega a prirodno je, da su se Bošnjaci, koji su bili dvoranici porte, otimali za svakom posaobinom, koja bi ih vodila u blizinu domovine — u Dubrovnik — te bi odanle posjetili svoj zavičaj i kršćansku rodbinu. Eno Ibrahima Vraneševića, careva kancelara, koji je dolazio 1474. u Dubrovnik radi hercegove ostavštine i posjetio rodbinu a 1476. se po drugi put vratio, da čestita ocu svomu Heraku Vranešu, komu je, prem je ostao kršćanin povjerena uprava Trebinja i Popova.

U godini 1483. nalazimo, kako Dubrovčani šalju počasne darove Radivoju, bratu careva zeta Ferhatbega. 1500. godine donio je carev soluftar Ahmed Krajčinović u Dubrovnik vijest o osvojenju Motona i Korona a vijeće mu darovalo jedan skrletni i jedan paunasti kavad. Kada je 1515. ulak cara Selima, Ferhad, donio carev izvještaj o njegovim pobjedama na dalekom istoku, posjetio je on i svoga oca Radosava Katušića i poveo ga s bratom u Dubrovnik te ih Dubrovčani darivahu kao odličnu gospodu.

Kako su se bosanski poturčenici, koji su na porti došli do časti i ugleda sa ljubavlju sjećali svoje kršćanske rodbine i nastojali, da ju dobave u Carigrad, dokazuje nam najbolje slijedeće pismo čaušbaše Ferruha, pisano rukopisom Skenderbega dragomana, od čije ruke nalazimo nekoliko pisama i fermana u našoj zbirci. Pismo donosimo radi (lašnjeg čitanja u transskripciji:

U vsem' poč'tenomu i plemenitomu i nam' že dragomu prïjatelju knezu izab'ran'nomu i vlastelom' dub'rovač'cem mi izab'ran'noga sluge čes'titoga cara Fer'ruh' čaušbaša posilamo vi mnogo ljubov'nenïje i zdravije da prïmï vaša milost' i po sem' davamo na znanije vašemu prïjatel'svu, kako prege ovaj za našu brat'ju i ses'tre posalь radi, što s'mo bilï sь znaniem' čes'titoga cara k vamï knige pisalï i po carevu sklavu pos'lalï i po zapoves'tiju čes'titoga cara i našega prïjatel'stva volje radi, vaša milos'tï učiniv' dob're, po vašem' brodu es'te onoga našega roda pos'lalï i kako je brodь došadь a oni niesu došlï: da togaj radi učinili s'te nam' volju. Zatoj vi zahvaljam' kako našem' dobrem' prijatelom'; ali za nih'no nedošastije nas' vele sьrd'ce boli; da togaj radi drugovija i opet' vašemu gos'pos'tvu se molimo i prosimo, kako opet' pot'rudiv' za nasь radi drugovija, pak tamo našoj rod'nine nekoga

muđ'ra čl(ove)ka da poš'lete tere, kako uzaz'nate, da ih' ovamo zoveť i pregovoritь i do vas ih' dovedeť, ere vi kju vamь za ovaj posal' dob're zahvaliti i veliku har' imati i do veka vaše dob'ro pomenovati. Vaša milos'tь takoj da znaeť.

Pis'. mes(e)ca sehtem'vrija 21. dan' u Carigradu.

Porta je osobito rado povjeravala upravu Bosne i Hercegovine baš potomcima bosanskih vlasteoskih kuća a u doba, o kojem radimo, nalazimo od ovih kao sandžake u Bosni Sinanpašu Borovinića, i Mustafabega Juriševića a u Hercegovini Mustafabega Milivojevića, Mehmedbega Obrenovića, Hasanbega Mihajlovića, Skenderbega Vraneševića, Mustafabega Bogojevića. O starim junacima soja Balibega Malkočevića, Alibega i Skenderbega Mihajlovića da i ne govorimo!

Obzir prema narodu i mudra politika Osmanlija zahtijevahu, da su na dvorovima sandžakbegova bili pripušteni službi i kršćani, dapače mi vigjamo, da su ih sandžaci ragje i češće, nego li same muslomane, upotrebljavali u diplomatskim misijama Da spomenemo nekoliko primjera iz prvih četiri decenija iza osvojenja Bosne: Glasoviti Isabeg imao je dva dijaka-kancelara, kršćana, Heraka Vraneša, oca carskog dragomana Ibrahima i Mihajla a na posaobine slao bi Tvrdišu Bogutovića, Branisava, Teodora, kefaliju Stefana, Branilu Stjepanovića, Aleksu, ceribašu Vlaha Svinjarevića i Dubrovčanina Živana Pripčinovića. Sinanbeg hercegovački imao je za dijaka Petra a kao poklisare upotrebljavao je Stjepana Sratinovića i Vuka Vraneša strica carskog dragomana Ibrahima; u Ajazbega nalazimo Vlaha Svinjarevića, Braila i Tvrtka, u Hamzabega Heraka, u Mustafabega Milivojevića Pokrajca Vlaha, Milivoja Mihoćevića, Vuka Baličevića, Ivana Radičevića, Ivku Konjhodžića a kao kancelara Pokrajca Dijakovića. U vojvode Ahmeda sretamo kao poklisare Radoju Vučetića i Vukana Dubravčića.

Kršćane nalazimo i kao predstojnike viših administrativnih oblasti: kao trebinjske vojvode Heraka Vraneša (1477.) i Radivoja 1505., kao kneza Vuka a u Donjim Vlasima kneza Heraka Vladisalića.

Ovo je tek nekoliko primjera a potpuna lista bila bi daleko opširnija; ali i to malo dokazuje dovoljno, kakim su se oštroumljem Osmanlije znali poslužiti duševnimi silami osvojena naroda, pogodujuć mu po mogućnosti, ne vrijegjajući mu narodnog osjećaja i pomlagjujući njime snagu turske imperije.

*

Osmanlije, osvojiv Bosnu, razdijeliše je u dvije pokrajine, koje predstavljahu jedan vilajet Na čelu bijaše sandžak vrhbosanski a uz njega, kao vladar Hercegovine, krajišnik, koji je isprva dugo vremena stolovao u Foči, poslije izmjenice i u Novom ili u Mostaru a tek u XVI. vijeku prenio je definitivno svoju stolicu u Mostar. Na čelu pojedinih kotara, koji odgovarahu sredovječnim županama bijahu posebni vojvode, a kada je vremenom uz vojvodu došao i posebni kadija, nastadoše razni kadiluci, kojima se opseg vremenom nije puno mijenjao.

Vrhbosanske sandžake i hercegovačke krajišnike, koji su vladali do dobe Sulejmana Velikog donosimo napose a i vojvodama, koji su upravljali u to vrijeme pojedinim županama imamo spomena u dubrovačkim spisima cijelom nizu, osobito hercegovačkim, jer su ovi bili bliži Dubrovniku i češće dolazili s njime u doticaj, a što su dalje župe to se rjegje ili nikako ne spominju njihove vojvode.

Vojvode, koji su u doba prije i poslije osvajanja kao i sandžaci dulje ostali u vlasti, poslije se češće mijenjaju, jer svaki sandžak ili krajišnik mijenjao je stare vojvode novima i tako goni kadkada jedan drugoga sa stolice. Najbliže vojvodine

Dubrovniku bile su Trebinje i Novi, Rudine, Donji Vlasi, Nevesinje, Banjani, Cernica i Primorje, Dabar i Mostar.

Ovdje iznosim popis nekolicine vojvoda, što sam ih, listajući po dubrovačkim protokolima, ispisao a uz ime dajem i godinu, u kojoj se spominje.

Trebinje i **Novi** (od 1482. zajedno) Hasan vojv. 1477. — Ferhat vojv. 1482. — Alija 1483. — Hamza vojv. novski, trebinjski i popovski 1492., 1496. — Sebalija, vojv. novski 1499. — Radivoj vojvoda trebinjski 1505., 1506., prije, zajedno sa Vukom [1]), knez trebinjski. — Elez vojv. 1505. — Hasan vojv. 1506. — Sulejman vojv. 1506. — Bali vojv. 1507. — Halil vojv. 1508. — Pervan vojv. novski, trebinjski i zubački. — Alija vojv. novski 1515.

Rudine. Mehmed vojv. 1484. — Daut subaša 1486. — Musa 1491. — Skender 1493.—95. — Džafer 1502. — Mehmed 1505. — Skenderbeg 1505. — Musa vojv. 1508. — Husejn vojv. 1511., — Chonach vojv. 1513. — Alija vojv. 1513. — Mustafa vojv. 1514. — Skender vojv. 1516. — Ramadan vojv. 1516. — Mustafa vojv. 1516. — Bajazid vojv. 1517. — Alija vojv. 1519.

Dônji Vlasi. Herak Vladisalić knez 1483. — Junuz vojv. 1488. — Mustafa vojv. 1493. — Džafer vojv. 1502. — Hasan vojv. 1504.—1505. — Musa vojv. 1507. Jahija vojv. 1508. — Husejn vojv. 1509. — Hasan vojv. 1518.

Dabar. Anonimni vojvoda spominje se 12. decembra 1508.

Nevesinje. Husejin vojv. 1470. — Skender vojv. 1472. — Sagan vojv. 1474. — Carausius (= Karagjoz) vojv. 1475.—1477. — Hasan vojv. 1477.

Mostar. Anonimni vojv. 1476. — Baglin vojv. 1477. — Anonimni „voyuoda mostarschi“ 1483. — dtto 1501. Hasan 1507.

Cernica i Primorje. Alija vojv. 1477.—1483.

Foča. Mehmed 1510.

Od utvrgjenih gradova u Hercegovini spominju se u to doba osim Novoga i Počitelja još i Blagaj (dizdar Singurbeg 1505.) i Ključ (dizdar Hasan 1518.).

*

Osmanlije u Bosni nisu nasilno dokidali starih institucija ni u sudstvu, prem je šerijatom došao u Bosnu posve nov zakon i posve nov sudbeni postupak, koji je vrijedio samo za muslimane dočim su se kršćani sudili i odsele megju sobom porotom, kako su to obikli prošlih vijekova. Samo u trgovačkim poslovima ograničena je kompetencija te porote, ako se radilo o dugovima Dubrovčana te su ovi 6. oktobra 1466. na zahtjev Izabega morali u raspravama o dugovima izmegju svojih trgovaca i Bošnjaka dokinuti porotni sud (R. 19, 122') a s takim tužbama ići pred kadiju; ali i tu su imali tu polakšicu, da su pred kadijom vrijedile i zadužnice pisane od turskih pripadnika Dubrovčanom njihovim jezikom, a još sultan Bajazid izdao je 6. septembra 1485. u Bani ferman, kojim ovo naregjuje a kadijama nalaže, ako ovake dubrovačke „hudžete“ ne znaju čitati, da dozovu njihove „popove“ ili koga drugog, koji zna njihovu „knjigu čitati“ (dok. br. 91. str. 81.). Malo poslije dokinuta je i ta polakšica te je sultan Bajazid na molbu samih Dubrovčana odredio, da se tražbine dubrovačkih trgovaca mogu u kadije uknjižiti u „*libru*“ a kadija im izdavati za to hudžete te im se takove tražbine imadu dosuditi (br. 94. str. 83.)

---

[1]) Vuk se spominje kao knez trebinjski već 1494.

U svim drugim raspravama ostala je porota obični sudbeni postupak a kao primjer take u velikom stilu provedene porote spominjem onu, koja je 1467. sudila u Trebinju. Od burnog vremena rata nakupilo se izmegju dubrovačkih i turskih pripadnika mnogo spornih pitanja. Da se ova riješe sazvao je koncem aprila novski kadija Ahmed u Trebinje zbor *(congregatio)*. Na tom zboru imao je prisustvovati Isabegov izaslanik za Bosnu, vojvoda Ahmet za Hercegovinu a Dubrovčani pozvani su, da pošlju dva plemića. Dubrovčani poslaše Andriju Sorkočevića i Nikolu Palmotića i naložiše im „*quod iustitia per ipsos (*t. j. *cadiam et sclavum) nostris hominibus et per nos eorum hominibus ministrari debeat solum pro maleficiis, factis a tempore, quo imperator cepit Bosnam citra. Et maleficia, ante dictum tempus facta, non memorantur, exceptis tamen debitis legitimis, quandocumque contractis et factis, qui semper huicinde queri possint*". (R. 19., 204.)

*

Već u svojoj studijici „Die geschichtliche Grundlage der bosnischen Agrarfrage" spomenuo sam mimogred i prvi kataster zemalja, što ga je sultan Mehmed II., osvajač Bosne, dao provesti a da dokažem, kako su Turci već par godina iza osvojenja Bosne svoju administrativnu zadaću shvatili sa najozbiljnije strane te kao najbolje jamstvo za sigurnost zemljišnog posjeda proveli ozbiljni kataster, navesti ću i ovdje nekoliko podataka.

Prvi spomen tome katastru nalazimo u godini 1475. u zapisniku sjednice vijeća umoljenih od 7. jula a odnosno mjesto glasi:

„*Prima pars est de donando Turcho, qui venit ad faciendum descriptionem Bosne, qui misit ambassiatam ad dominium nostrum cum dono petiarum 4 zambelloti. Per XXX. Co. I.*

Secunda pars est de donando sibi ducatos trigintaquinque in pannis. Per. XXIV. Co. VII.

Prima pars est de donando tribus nuncijs dicti Turchi ab yperp. trigintaquinque infra in pannis in totum. Per. XX. Co. XI." *(R. 22., 216.)*.

Da je taj „Turčin" imao zaista načiniti prvu katastralnu kartu Bosne, razabire se nedvoumno iz riječi, koje su u našem citatu razmaknuto štampane

Kako je ovaj prvi pokus uspio, nije nam poznato, jer se više nigdje ne spominje taj turski geometar. Biti će da njegov elaborat, izragjen primitivnim sredstvima one dobe a u zemlji, kojoj su jedva probijena vrata, da u nju ugje islamska kultura, bio dosta nesavršen, jer nije prošlo nego dvadeset godina a u Bosni provagja se po drugi put kataster.

Ovaj se put radilo o tome, da se ustanovi i odijeli zemljište na granici dubrovačko-hercegovačkoj, da se po mogućnosti dokinu razmirice na granici. Bilo je to za vlade krajišnika Sulejmanbega, koji je 1496., valjda po želji Dubrovčana, odaslao vojvodu trebinjskog Hamzu da ustanovi granicu prama Konavljima oko *Terrae Novae*. Ovaj, nastupiv tu funkciju, poslao je Dubrovčanom na dar nekoliko stoke, prodane za 12 dukata, a oni mu uzvratiše darom od 900 aspri. Posao njegov megjutim nije osobito napredovao a on kao da je u Dubrovniku dangubio, jer je vijeće umoljenih 16. septembra 1496. zaključilo, dozvoliti rektoru i malom vijeću, da dadu trebinjskom vojvodi dara, koliko im se bude svidilo, samo neka već jednom pogje i svrši posao svoj po nalogu sandžaka te neka uredi granicu oko Bjelemića. (R. 27., 277.').

Ozbiljnije proveden je kataster u Bosni za vlade sultana Selima, god. 1515.

Značajno je za veliki stil, koji je onda karakterizovao upravu osmanlijskog carstva to, da je u isto doba, kada je sultan Selim na istočnoj granici svoga

carstva ratovao veliki rat protiv Perzije, na skrajnom zapadu prostrane države dao provagjati djelo mira *par excellence* — kataster Hercegovine, koji je imao u velike konsolidirati gragjanske prilike.

5. septembra 1515. raspravljalo se u Dubrovniku prvi puta o *eminu, „qui facit descriptionem sanzachatus Cherzegouine"*, koji je imao zajedno sa sandžakom (Mehmedbegom Isabegovićem) proći preko Konavlja u Kastel Novi. U dotičnom zapisniku nazivlje se on *pripiesnich* a u drugim *pripisnich* = pripisnik. Taj pripisnik bio je veliki dostojanstvenik, jer je vijeće zaključilo, darovati mu 100 dukata i dva kavada *„de grano"*, kao što je darivalo sandžaku. 10. septembra zaklučilo je vijeće darivati i njegova pratioca, bio on carski sklav ili kadija *„aut alius in dignitate et auctoritate constitutus apud dictum eminum"*. (R. 33., 213.).

22. septembra je vijeće megjutim svoj prvi zaključak promijenilo te je zaključilo, dati mu na dar 2000 aspri i uz to skrletni kavad. Osim toga je zaključilo poslati Stefana Ivanova Palmotića, da ide u ime dubrovačke općine posjetiti pripisnika i to, ako ga ne bi našao u dubrovačkoj župi Konavljima, neka ga traži dalje *in locis interioris* sve do Gacka a ako bi saznao, da se je vratio u Novi, neka čeka u Konavlima, dok se ne vrati opet.

27. septembra bavilo se vijeće umoljenih opet eminom pripisnikom *„qui describit villas et loca Cherzegovine"*. Valjda je pripisnik smatrao votirani mu dar premalenim te ga odbio, jer se ovaj puta povećava još za 3000 aspri, dakle u svemu na 5000 aspri a Stefanu Palmotiću se pismeno nalaže, ako se emin nebi vraćao iz Novoga preko Konavlja, neka ga traži *„in locis Turcorum vsque ad Gazchum"* i neka ga nagovara da primi darove: ono 5000 aspri i kavad i slatkiše, mirodije i druga jestiva.

Čini se, da se je pripisnik udostojao, primiti ovaj dar, jer na 2. oktobra došao je iz Kastela Novog sin carskog sklava, koji prati emina u Dubrovnik, željan da razgleda grad te je dubrovačkom gospodstvu darovao *„vnam peciam cendati nigri vocati priberegh"* vrijedan 4 dukata i dobio za to dar od 500 aspri.

Radi istog pripisnika odlučili su Dubrovčani 6. oktobra pisati vrhbosanskom sandžaku Mustafabegu Juriševiću. Tu saznajemo, da je nedavno preko Konavalja prešao u Novi a otale u Trebinje i da se o njemu javljaju sandžaku neke novosti, ali ne saznajemo, koje su to bile novosti.

Na nešto neugodan način ponovljena je Dubrovčanom uspomena na tog turskog geometra u januaru slijedeće godine. Onda je Anton Šimunov Stulić, koji je predao novce, votirane na dar pripisniku, polagao račun i zaračunao 200 aspri više i to za to, jer je pripisnik megju predanim asprama našao nekoliko krivih i za to tužio Dubrovčane, koji su osugjeni na globu od 200 aspri. 15. januara 1516. zaključilo je vijeće, da se ti novci Stuliću vrate, ako se zakune, da je bilo doista tako. (R. 33., 259.).

*

Svoj nagli razvoj ima da zahvali Osmanlijsko carstvo jednoj instituciji, koja je u ostaloj Evropi bila nepoznata, a to je institucija adžemioglana. Adžemijom zovu Arapi svakoga, koji nije njihove narodnosti a istim imenom označivahu Turci svakog koji nije Osmanlija ili bar musliman; riječ oglan znači dječaka. Ti adžemi-oglani ili dječaci, koji nisu po narodnosti Osmanlije a po vjeri muslomani, kupili su se po novo osvojenim zemljama u ranoj mladosti prema potrebi u stanovito vrijeme i u stanovitom broju te bi ih odveli u Carigrad, gdje bi ih na porti što pomnije odgojili — razumije se u čisto islamskom i osmanlijskom duhu. Od ovih adžemi-oglana rekrutiralo se u

doba svoje slave janjičarsko kolo a od njih su mladići bistrija duha došli do najviših mjesta uprave osmanlijskog carstva te su kao bašalari i veziri upravljali najvažnijim resortima uprave. Ali nije bitna važnost ove institucije bila u tome, da je osmanlijsko carstvo odgojilo od ovih renegata lavje borioce i oštroumne državnike, još je veća korist od njih bila ta, da su ti nekadanji adžemi-oglani, došav do časti i ugleda bili veza izmegju porte i svoje nekadanje domovine, čiji je ugled zasjao i u seoskoj kolibi ili u kasabici, iz koje su nikli a odanle se širio po okolici a preko te veze i preko toga refleksa sjaja i moći, koji se odrazio na zabitni zavičaj, išla je ma i nevidljiva ona struja, koja je osmanlijskom carstvu odaljene provincije brže asimilovala, nego svaka sila i oružje, koje je islamu sticalo više prozelita nego li najfanatičniji šejh ili hodža.

Ovaj danak, što su ga podjarmljeni kršćani, inače oslobogjeni od vojne dužnosti, morali davati porti, zvao se kako razabiremo iz zapisnika dubrovačke arhive i telos a sabirači tih adžemi-oglana zvali su se telosnici ili sorzije.

Prvog telosnika u Bosni nalazimo već malo godina iza osvojenja — 1467. a došao je u Bosnu — valjda da svakome „ad oculos“ pokaže, kakova li sjajna budućnost čeka one, koji pogju u adžemi-oglane — sa poturicom „Frengom“ Jusufom, sinom dubrovačkog plemića Jakova Bunića. (R. 19., 285.)

U našoj zbirci dokumenata imademo jedan ferman (br. 38., str. 37.) sultana Mehmeda II. pisan u Tur-Ali 24. septembra 1472. u kome se Dubrovčanom javlja, da je naloženo vojvodi Hamzabegu, da po njegovoj „vlasti“ sabere „momke vlaške“ i zapovjeda Dubrovčanom, da dobro paze, da se ne skrije nekoji Vlah ili Vlašić u njihovu „vlast“ i da ne puštaju nikojega od njih kroz svoju zemlju u drugu zemlju; a koji gode Vlah ili Vlašić dobjegne u njihovu zemlju, da ga predadu Hamzabegu. 1474. spominje se neki Mustafabeg kao telosnik Bosne te mu vijeće umoljenih daje 14. februara dar od 20 dukata

Godine 1493. opet se kupio po Bosni telos a car je za to poslao bivšeg karamanskog kadiju u Bosnu a s njime i carskog sklava. Ovaj je jamačno pisao Dubrovčanom, da pripaze, da koji momak ne bi prebjegao, jer inače ne bi bilo povoda, da im šalje dar, za koji oni uzvratiše svojim darom 6. augusta. (R. 27., 63.)

Slijedeći telosnik pobirao je dječake u godini 1502. i 9. jula 1502. vijećalo je vijeće umoljenih: „*Prima pars est de donando Turcho, qui querit pueros per Bosnam, qui donauit dominio tres tapetos, duas habenas et vnum sumach . . .*“ (R. 29., 65.) Ovaj telosnik, postao je, obaviv taj posao, tefterdarom anadolskim a Dubrovčani mu odrediše 17. januara 1503. dar, ako bude zbilja „*in officio tefterdario*“ (R. 29., 101.)

1506. došao je u Bosnu kao telosnik Sinanbeg te je pošao sa svojim „škribanom“ Jakubbegom u Dubrovnik, da tamo traži „*vasallos Turcorum obnoxios ad telos*“ (R. 30, 159').

1518. kupio je po Hercegovini telosnik telosa, mnogo naroda prebjeglo je na dubrovačko zemljište te je ovaj za to pisao radi ovoga razbjegloga naroda a vijeće umoljenih ovlastilo je malo vijeće, da mu odgovori na pismo, kako zna. (R. 34., 202')

Da su janjičari a i viša gospoda, koji su kao adžemi-oglani došli na portu, kada odrastoše i dogjoše do ugleda dolazili u svoju domovinu, da posjete svoju rodbinu, svjedoči nam ovaj zaključak vijeća umoljenih od 15 oktobra 1510.: *Prima pars est de donando janizariis quattuor, qui venerunt ex locis vicinis, in quibus visitauerunt suos*“. (R. 31., 254.)

*

Adžemi-oglani bili su jedini danak u krvi, što su ih podjarmljeni kršćani davali Osmanlijama, jer od vojničke dužnosti bio je svak oslobogjen a za to oslobogjenje

plaćalo se godišnjeg harača — isprva od kuće a poslije od odrasle muške glave — po dukat. Taj dukat megjutim nije bio izum turske fiskalne mudrosti, nego je bio običajan u srednjem vijeku i u Hrvatskoj i Ugarskoj, osobito za prvih turskih ratova. Mi znamo dosta slučajeva, da je sabor u doba, kada se spremala vojna na Tursku, rasporezao porez od dukata na svaku kapiju *(porta)* a od toga se novca namirivali troškovi vojske i rata. Ni u Bosni taj danak nije bio nepoznat, jer je u srednjem vijeku kralj, a u Humu herceg pobirao od svake kmetske kuće po jedan dukat. Ćinovnici koji su taj danak pobirali, zvali su se dukatnici[1]).

Ako su i Osmanlije počeli pobirati harač, nije to prema tome bilo ništa novo, što više, oni ga isprvo nisu zvali ni turskim imenom nego se činovnik, koji je pobirao dukate i u prvo tursko doba kao i u srednjem vijeku zvao dukatnikom. Osmanlije su ovaj danak u toliko teže pritisnuli na ramena kršćanskog naroda, što nisu pobirali dukat od kuće nego od muške odrasle glave a narod, da se tome teškom danku otme, razbježao bi se i posakrio, kada god bi dolazio emin da kupi dukate.

Karakteristički takav primjer predočuje nam naš dokumenat br. 127., str. 113. iz godine 1497. U maju ove godine nalazimo u zapisniku vijeća umoljenih spomen dukatniku i njegovom pisaru, koji je po Hercegovini kupio od raje harač. Bio je to, kako iz našeg dokumenta saznajemo novski emin Kasum Čelebija, koji je porti izvijestio o slabome uspjehu svoga rada a na to je car pisao 23. safera 903. (= 1497.) ferman u Dubrovnik, u kome veli, da se je emin, koji piše Hercegovu zemlju i bere vlaške dukate, potužio, da mnogo ljudi, koji su upisani pod Hercegovu zemlju pregjoše u Dubrovnik te se rasturiše po dubrovačkoj vlasti. On im šalje „katastih" (popis) ovih bjegunaca i zapovijeda im, da svakoga, koji je tamo upisan, vrate na svoje mjesto a u buduće, neka ne dozvole ni jednome bjeguncu, da stupi na njihovo zemljište, nego neka ga bez krzmanja vrate.

U slijedeće vrijeme nalazim još triputa spomena dukatnicima: 3. januara 1510. spominje se bez oznake imena „*duchatnicus ducatus Cherzegouine*", 2. novembra 1507. dukatnik hercegovački Mehmed Cigulić a 2. augusta 1516. emin Mustafa, koji se već zove „*characianus*", to jest haračnik.

*

Sredovječni bosanski velikaši imali su u Dubrovniku ne samo pokretna imetka na pokladu — novca, zlatna i srebrna kova, skupocjena nakita i dr. — nego i nepokretna, kuća i zemalja, što su ih dobivali na dar, kada su im Dubrovčani davali za osobite zasluge plemstvo. Kada je Bosna pala, palo je na bojnom polju bezbroj bosanke vlastele a njihova imanja ostaše u Dubrovniku bez vlasnika. Za to se u prvim godinama iza osvojenja Bosne vode mnogo raspre o tim imanjima, dok se razvidi, tko ima na njih neosporno pravo našljedstva. Imetak bosanskog kralja Stjepana Tomaševića iza osvojenja Jajca reklamirao je kralj Matija Korvin kao pravni našljednik bosanske krune; oko imetka hercega Stjepana vodile su se dugotrajne parnice, koje su svršene na veliku štetu Dubrovnika; konavôski dohodak plaćali su Dubrovčani kroz cijeli niz decenija trim granama kuće Kosače, koje se iza pada Hercegovine rasciepaše; dohodak imetka Pavlovića reklamirao je u ime porte Mehmedpaša Mimetović iza osvojenja Jajca a poslije i sam car; za našljednike ostavštine Braila Tezalovića živo se zauzimahu Isabeg i Ajazbeg a kuće i imetak Hrvojev[2]) reklamirao je 1474. sam car te je dubrovačko

[1]) Vidi o tome moju radnju: Testamenat gosta Rudina.

[2]) Kuća Hrvojeva prešla je na Vlatkoviće po majci Ivaniša Vlatkovića. Kraj nje dogodio se 1466. požar. Kada našljednici Ivaniša, Žarko i Tadija pristaše uz Mlečane u ratovima protiv Turaka, jamačno je porta reklamirala i kuću Hrvojevu za se.

vijeće moralo da potraži sve spise, koji se odnose na njegov imetak (R. 22., 96). Imetak Tvrtka Borovinića reklamirala je kći mu Milica a sama bosanska kraljica Mara došla je da reklamira svoju očevinu iza despota Lazara i imetak iza muža. Te rasprave bile su često vrlo dugotrajne i zamršene a dok se riješe, odredilo je malo vijeće 9. augusta 1468., da se kuće i imanja Bošnjaka, koji su poginuli za rata popišu u jednu knjigu i javnom dražbom daju u najam u korist općine, dok se riješe sporna pitanja našljedstva. (Con. minus 17., 171'.)

Mnoge udovice i sirote poginule bosanske vlastele nagjoše u Dubrovniku zakloništa a i — milostinje, a u Konavlima naselilo se puno bosanskih bjegunaca. Turci zahtijevahu, da se ti bjegunci opet vrate i Dubrovnik je morao 16. maja 1469. izdati naredbu, da se svi ljudi, koji su se tamo, odkada je car osvojio Blagaj i Ključ, naselili vrate u svoju staru postojbinu.

Kada je i zadnji komadić slobodne Bosne, Neratavska Krajina, gdje se vojvoda humski Ivaniš Vlatković borio kao lav, pala a Ivaniš umro, ostaviv junačku sablju bratu si Žarku, koji je u mletačkoj službi bio strah i trepet susjednih Osmanlija, pošla je i njegova udovica Katarina u Dubrovnik, da traži zakloništa i potpore a vijeće ju je 12. septembra 1494. pismeno preporučilo kralju ugarskom, da je podupire. (R. 27, 143.)

Jednom riječi, likvidacija ostanaka imetka bosanskog kraljevstva, koje se čuvalo u Dubrovniku bijaše u prva tri decenija iza osvojenja Bosne jedan od najobičnijih temata, s kojima se bavila dubrovačka vijeća, a megju našim dokumentima ima dosta njih, koji su u tome vidu vrlo zanimivi i iznose posve nova fakta.

*

U saobraćaju izmegju Dubrovnika i susjedne gospode igrali su u predosmanlijsko doba darovi veliku ulogu a još veću u osmanlijsko doba. Poklisari na portu nosili su uza se uvijek bogate darove: za cara, bašalare, tefterdara i za sandžake usput počam od hercegovačkog krajišnika do beglerbega rumelijskog a ako bi car bio u Anadolu i za samog anadolskog beglerbega. Kada god bi došao u Bosnu ili u Hercegovinu novi krajišnik ili sandžak, a u susjedne kotare novi vojvoda, slao bi u Dubrovnik poklisara s darovima, a Dubrovčani odgovorili bi opet s poklisarstvom i slali bi još bogatije darove. Svaki ugledniji Turčin, koji bi dolazio makar iz putničke zvjedljivosti u Dubrovnik, da razgleda taj glasoviti grad „Frenga“ slao bi vijeću darove i dobivao bi ih od njega na uzvrat i tako nije prošla nikoja važnija zgoda a da vijeće umoljenih, a kada se radilo o manjim svotama i vijeće malo, ne bi vijećali o votiranju kakvog dara bosanskim velikašima ili bar njihovim poklisarima, koji su dolazili bilo s kojim poslom u Dubrovnik. Odličnijim ličnostima davali su dubrovčani obično skupocjena svilena, zlatom protkana sukna, brokate i brokatele i razne velute pa srebrninu, a ti skupocjeniji komadi dobavljali su se obično iz Italije, većinom iz Mletaka; ali kako je potreba dobavljanja ove robe bila sve veća, pokušaše načinjati tu robu u Dubrovniku. Iz tugjine dobaviše majstore, koje je vijeće po mogućnosti podupiralo i tako je taj luksus bio osnivačem umjetne industrije dubrovačke, koja započinje koncem XV. a cvate u XVI. vijeku.

Listu običnih darova, što se davahu s jedne i s druge strane iznio je već Konst. Jireček u Arch. f. slav. Phil. pa se za to ne trebamo upuštati u podrobno nabrajanje ovih predmeta a ovdje ćemo to samo u nekoliko popuniti. Za predavanje darova, koje bi Dubrovnik davao stranim poklisarima značajan je ovaj zaključak vijeća umoljenih od

26. septembra 1467. *Prima pars est de declarando, quod cancellarius in lingua sclaua, tam presens, quam futurus, habeat officium portandi dona, que fiunt oratoribus lingue sclaue per commune nostrum, exceptis donis rerum cibariarum, que fieri debeant per custodem carcerum et beueragia, que dabuntur ipsi cancellario in lingua sclaua, diuidi debeant, videlicet medietas sibi et medietas famulis regiminis. Et similiter beueragia, que dabuntur ipsi custodi carcerum diuidi debeant, videlicet sibi medietas et alia medietas famulis regiminis et riueriis. Et dona, que fient a dominio oratoribus aliarum linguarum, fient per notarios, intelligendis illis oratoribus, quibus ipsi portare consueuerant.* (R 19., 262')

Prema tome odregjeno je, da darove, što ih vijeće daje poklisarima „slovjenskog jezika“, a to su bili svi iz Bosne i iz sjevernih balkanskih zemalja, ima predavati kancelar slovjenski, tako zvani *„slavicus“*, a napojnice *(beveragia)*, što bi ih dobivao, dijelio je pola sebi a pola gradskim stražarima; samo jestiva nosio bi nadzornik gradskih tamnica a dijelio bi napojnice na pola sa stražarima.

Od neobičnih darova što ih Dubrovčani slahu u Bosnu spomenuti ću tu sat *„sine contrapensis“* poslan 1498. Ahmedbegu Vraneševiću — prvi žepni sat u Bosni — i mletačka stakla, što su ih dobili po gdjekoji sandžaci za svoje vakufske gradnje, džamije ili banje. Hamzabeg dobio je 1472, kao osobitu rijetkost dva alanska psa i majmuna *(duos canes allanos et vnam simiam)*, a Skenderbeg bosanski sandžak tri sokolića.

Od osobitih turskih darova spomenuti ću *„mensa pellium cordouanorum“*, što ju je darovao 1517. carski sklav a to je putnička sinija od crvene kože, pokovana pucetima od mjedi, kako ju je još pogdjekada naći u starim otmjenim muslomanskim kućama u Bosni. Često su dolazile osim razne stoke u Dubrovnik na dar i jeleni i košute a Sinanpaša smederevski poslao je 1513. ribe morune iz Dunava.

Što je bilo od tih darova jestivo, prodalo se dražbom — *ad incantum publicum* — a skupocjenije stvari pohranile bi se u komunu, te bi se prilikom upotrebljavale opet za darove. Megjutim se tih darova do 1513. u komunu nakupila tolika sila, da je vijeće umoljenih 16. juna prihvatilo ovaj zaključak: *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio vendendi in credentiam brochatellos, velutos et alios drapos communis, existentes in camera, cum termino soluendi per totum mensem decembris cum plegiaria sufficienti acceptanda in minori consilio.* (R. 32, 243')

*

Za urbani odnošaj, koji je vladao izmegju Turaka muslimana i Dubrovčana katolika, značajno je to, da su i muslimanska gospoda često sudjelovala kod najveće narodne svečanosti, na dan sv. Blaža gonfalonera i protektora dubrovačke republike. Od prastare davnine, slavio se taj dan velikim slavljem i narodnim veselicama. U gradu zgrnuo se svijet iz dubrovačke okolice ali i iz Bosne da se proveseli. Tu se pjevalo, sviralo, na placi se plesalo, pred gradom se utrkivalo a kao vrhunac slave, bacalo se s konja kopljem u halku. Izokolna vlastela, Hranići, Pavlovići, Hrvatinići pa i sami bosanski kraljevi, slali bi u Dubrovnik svoje svirače i pehlivane da svojom umjetnošću proslave taj dan i tu su se zgrnuli sa raznih bosanskih dvorova *pifari*, *tubicines*, ili *tubete*, *trombete*, *lautharii*, *hystriones*, *gnachari*, *joculatores* a sutradan darivalo bi vijeće ove sredovječne umjetnike darovima u novcu ili u suknu.

Taj običaj nije prestao ni u ratno doba, jer dan sv. Blaža bio je dan „vjere“; onda je „fida“ bila oglašena za svakog, koji je bilo šta skrivio ili zadužio se, te je mogao doći u Dubrovnik da sudjeluje na toj slavi a da nitko ne dirne u njegovu osobu. To je bilo nešto slična, što je i *besa* u Arnauta.

Kada su Osmanlije osvojili Bosnu a Dubrovčani postali carski haračnici, nije taj lijepi običaj prestao, jer kako su mnoga islamska vlastela, krajišnici i sandžak-bezi bili potomci bosanske vlastele, ostaše vijerni svojim tradicijama te su i kao muslomani pomagali Dubrovčanom slaviti sv. Blaža, šaljući u Dubrovnik svoje svirače i pehlivane. Tako je, da navedemo nekoliko primjera, Isabeg Isaković 1461. poslao svoje *gnachari-je,* koji su zajedno sa pehlivanima bosanskog kralja, hercega Stjepana i vojvode Petra Pavlovića slavili sv. Blaža; 1466. došlo je 5 svirača Ahmedbegova ćehaje u Dubrovnik.

29. januara 1494. zaključilo je vijeće umoljenih ovaj zaključak: *Prima pars est de donando Turcis, qui fecerunt ludos ad plateam... aspros quingentos* (R. 27. 90) a to će biti prvi spomen dramatskoj predstavi u Dubrovniku, koju su glumili turski glumci na *platei,* današnjoj *placi* pred kneževskim dvorom!

Dubrovčani opet odživali su se bosanskoj vlasteli za prijaznost, koju su im iskazivali, šaljući svoje umjetnike time, da su im na Božić slali redovito darove. Taj običaj nastao je u ono doba, kada bi bosanski kraljevi a redovito vojvoda Sandalj i herceg Stjepan o božićnom postu dolazili u blizinu mora: kralj u Neretvu a humska gospoda u Blagaj i tu bi im onda Dubrovčani slali svježih riba, što bi ih hvatale naročito za to izaslane barke a uz ribe slali bi i slatka voća i drugih slatkiša. Ako kralj i herceg ne bi dolazili pred Božić u Primorje, onda bi im Dubrovčani redovito oko 10. ili 15. decembra slali u gelatini začinjenih riba sa slatkišima i mirodijama na dar a taj običaj ostao je i u tursko doba, jer bi oni slali ovaj božični dar i sandžaku vrhbosanskom kao nasljedniku kraljevu, a krajišniku hercegovačkom, kao upravitelju nekadanje zemlje hercegove.

*

Promet izmegju muslimana i Dubrovčana osobito je porastao od onda, kada su ovi dobili ispoličnu prodaju soli u Novom, Risnu, Kleku i Slanom te su radi nadzora, obračuna i diobe prihoda od ove prodaje dolazili u Dubrovnik svaki čas turski hamaldari, emini ili izaslanici novskoga vojvode, pa je trebalo pobrinuti se za zgodni konak ovim gostima, koji su do sada nalazili konačišta većinom u privatnim kućama u predgragjima.

5. juna 1501. viječalo i usvojilo je vijeće umoljenih za to ovaj predlog: *Prima pars est de aptando et accomodando locum pro reditu Turcorum in magazeno et domo communis iuxta parere et reportum dominorum prouisorum et dicti provisores habeant curam aptandi et accomodandi dictum locum, videlicet quod possint committere officialibus laboreriorum de faciendo laboreria, que ipsis videbuntur necessaria. vt Turci ibi habeant commodam residentiam. Que domus est prope sanctum Michaelem.* (R. 28. 283.')

Vijeće je na osnovu ovog zaključka naložilo svome gradskom gragjevnom uredu, da jednu općinsku kuću blizu sv. Nikole pregradi i adaptira za svratište, u kome bi Turci imali udoban stan. Megjutim je već slijedeće godine 24. novembra 1502. odregjeno, da se ovaj *„receptaculum Turcorum“* makne *„ob multos bonos respectus“* s mjesta, na komu je načinjen i naloženo je provizorima, da se brinu, ne bi li našli zgodnije mjesto, te da o tome stave predlog vijeću.

Onda je načinjen onaj „turski han“ na Pločama, naprama lazaretu, gdje su putnici, dolazeći za doba kuge sa istoka, morali odležati četirideset-dnevnu karantenu. Taj han opisao je glasoviti turski putnik XVII. vijeka Evlija Čelebija, ali ne znajući značenja lazareta nadjeo mu ime *Lazarov han.* Danas se na krševitom tlu s onu stranu lazareta još razabiru tragovi zidina ovog turskog svratišta.

*

Promet s robljem često je bio povodom, da je došlo izmegju Dubrovnika i susjedne muslomanske gospode do sporova. Dubrovnik je prije imao takogjer instituciju ropstva a tu i u Gabeli bijaše trg roblja nekoć na najgorem glasu, dok nije ustao bosanski kralj Dabiša i protestirao protiv ove trgovine ljudskim mesom, te je prisilio Dubrovčane, da su je zabranili. U Turskoj megjutim ropstvo nije bilo ograničeno nikojom zabranom, a kako je Dubrovnik bio blizu i slobodan grad, dogagjalo se često, da bi koji rob prebjegao iz Bosne ili iz Hercegovine onamo, a onda bi letjele reklamacije amo i tamo, da se izruči bjegunac. Dogagjalo se je ratnih provala, osobito 1471. i 1480., kada je iz dubrovačkog Konavalja odvučeno sila roblja, u Tursku a onda su poklisari dubrovački letili na portu, da izbave jadnike, odvučene sa rogjene grude u ropstvo. Ali bilo je i slučajeva, da su zločinci upravo i krali ljude, da ih prodadu u robstvo, a kao zanimive navesti ću nekoliko slučajeva. 1464. uhvatiše Dubrovčani dva Vlaha, te ih baciše u tamnicu, jer su otimali ljude i prodavali Turcima u robstvo. Oni su bili podanici vojvode Vladisava Kosače a i ukragjeno roblje bili su mu podanici pa je vijeće umoljenih te zločince izručilo Vladisavu, da im on sudi (Cons. rog. 18., 91.) 1502. vodila se u Dubrovniku velika parnica protiv nekog Simka Bunožića, dubrovačkog podanika, koji je ukrao jednog čovjeka, sina i slugu mu, te ih je prodao za 500 aspri u tursko roblje. Simko bačen je u tamnicu, a pošto je provedena rasprava zapisana je 18. maja u protokol vijeća umoljenih stavka, kojom dubrovački notar i sekretar Bartolomej konstatira, da je u njegovoj prisutnosti, na usta kancelara Prima, zločincu *„in idyomate dalmatico“* stavio na znanje, ako one u roblje prodane ljude za mjesec dana dobavi slobodne u Dubrovnik, da će mu se samo oči iskopati, a ako to ne učini, da će ga objesiti za vrat na vješala tako da umrije i da mu se tijelo rastavi dušom. Ova osuda izvršena je 22. juna, kada Simka objesiše. (R. 29., 53.)

Kako je ova parnica grozna, ovaj zapisnik je ipak od velike vrijednosti, jer po njemu možemo pouzdano ustanoviti narodnu svijest tadanjih Dubrovčana, koji, prem su odgojeni u latinskom i talijanskom duhu, nisu izgubili osjećaja za slovjensku narodnost i hrvatski materinski jezik. U dokaz tome govori, da je kancelar Primo izrekao smrtnu osudu Šimku *„in idyomate dalmatico“* a taj isti Paskval Primo je 27. septembra 1501. izabran dubrovačkim kancelarom *„in idiomate nostro“*. Dubrovčani su prema tome u ono doba zvali *svoj* materinji jezik *dalmatinskim.*

U našoj seriji imamo nekoliko dokumenata, koji se odnose na roblje (br. 45., 46., 107. i 108.). Prva dva odnose se na robove, valjda za provale Hamzabegove 1471. odvučene iz Konavalja u Tursku, koje izbaviše dubrovački poklisari Jakov Bunić i Gjuro Pucić (1475.). U prvom dokumentu potvrgjuje Murat sin Dogana iz Skoplje, da je iz prijateljstva prema Jakovu, koji mu je darovao konja, oslobodio robove Divca i ženu mu Vladnu, Radića i ženu mu Stanu; u drugom svjedoči Ishak Jablanić, da je oslobodio za 20 dukata cijelu porodicu, Radonju i Marušu sa troje djece.

Potonja dva dokumenta odnose se na reklamaciju Mustafabega Milivojevića, koji je osim drugog imetka iza oca Milivoja Mihočevića baštanio i nekoliko roblja, od kojih su četiri robinje, Čavka, Stana, Milica i Jelica, navodno utekli u Dubrovnik, te ih Mustafa na osnovu kadijske osude reklamira. Kako saznajemo iz zapisnika vijeća umoljenih od 31. marta 1489. od tih četiri robinja, našla se jedna doista u Dubrovniku i to u kući plemića Savina Bobalića a saznalo se to, jer je Savinova žena na prozoru svoje kuće glasno govorila, da je ova robinja bila u njenoj kući ali je otišla s namjerom, da prije skoči u more, nego li da se dade Turčinu u ruke. To su čuli ispod prozora gradski stražari a i sluge Mustafabegovi, pa je Savinu

Bobaliću naregjeno, da robinju ili vrati ili da se on kao sukrivac nagodi sa Mustafabegom.

Robinja je doista nagjena, 3. aprila, a stavljena u zatvor a 10. aprila je predana vlasniku uz namiru (dok. br. 180., str. 95.), kojom se Mustafa obvezuje, da će tu robinju imenom Čavku s Prijedala, kćer Radičevu, pustiti na slobodu, ako u istinu dokaže, da nije robinja nego slobodna.

Ovaj dogogjaj je u toliko zanimiv, što je Mustafabeg, o kome se tu radi, identičan sa hercegovačkim gospodarem Mustafabegom Milivojevićem.

Još jedan prinos ovom poglavlju: 1514., ukradoše zločinci jednu dubrovačku djevojku i odvukoše u Tursku, da je prodadu u roblje, ali ju subaša ljubomirski Dautbeg oteo otmičarom i vratio je u Dubrovnik a malo vijeće mu darovalo 500 aspri (R. 33., 32.)

3. Bosanski sandžaci.

Pregled.

Vojvode zapadnih strana:

Ishak Hranušić	1414.—1439.
Barak Ishaković Hranušić zastupa oca	1436.—1438.
Eseb-Alija Ishaković Hranušić	1439.—1440.
Isabeg Ishaković Hranušić	1440.—1463.

Vrhbosanski sandžaci:

Mehmedbeg Mimetović	1463.—1464.
Isabeg Ishaković Hranušić	1464.—1470.
Ajazbeg	1470.—1475.
Balibeg Malkočević	1475.—1476.
Skenderbeg Mihajlović	1478.—1480.
Davudbeg	1480.
Jahjabeg	1482.—1484.
Hadžibeg	1484.
Ajazbeg 2. put	1484.—1485.
Sulejmanbeg	1485.
Skenderpaša Mihajlović 2. put	1485.—1491.
Jakubpaša	1492.—1494.
Jahjapaša 2. put	1494.
Sinanpaša Borovinić	1496.
Skenderpaša Mihajlović 3. put	1499.—1504.
Ferizbeg	1505.—1512.
Junuzaga	1512.—1513.
Sinanpaša Borovinić 2. put	1513.—1514.
Junuzaga 2. put	1514.—1515.
Mustafapaša Jurišević	1515.

A. Vojvode zapadnih strana.

Ishakbeg Hranušić [1]). Megju prvim pionirima islama, koji su davno prije definitivnog osvojenja Bosne imali osmanlijskim vojskama prokrčiti put a islamskoj kulturi otvoriti vrata Bosne, odlikovala se osobito kuća Ishakbegova. Ishakbeg naslijedio je kao zapovjednik na bosanskoj jugoistočnoj granici megju ostalim turskim vojskovogjama i Pašaitbega (Pasaitbeg) koji se pod konac XIV. vijeka tu spominje kao „capitaneus gencium armorum“. Taj Pašait slao je u junu 1399. svoga poklisara Vukosava Nikšića u Dubrovnik a vijeće mu je 19. juna dalo 10 libri bibera i dva kvaterna pamučna papira [2]) (Ref. 31., 61.).

7. oktobra 1399. raspravlja veliko vijeće opet o drugom poklisaru Pašaitova, komu je ime dosta iskvareno: *Felis çephillia Serveçagni.* (Cons. maius.). Ovaj je iden-

[1]) Odakle nam gentilno ime „Hranušić“ razložiće se poslije.

[2]) U originalu *„carta banbaricia“*.

tičan sa Ferizom ćefalijom večanskim, koji je došao u Dubrovnik, da ugovara radi carine[1]) i na koga je adresirano pismo od 10. decembra 1399., u kome se Dubrovčani zahvaljuju, što je Pašaitbeg prisilio Dmitra Gonoma, koji je u Srbiji zarobio nekoliko dubrovačkih trgovaca, da ovima vrati slobodu i otetu im robu[2]).

Taj je Pašaitbeg Dubrovčanima ostao u dobroj uspomeni, jer ga oni spominju, hvaleći se njegovim prijateljstvom mnogo kasnije i to 1429. i 1439. Potonji put u instrukciji poklisaru Lukši Radosaliću, koji je poslan da se pokloni vojvodi Eseb-Aliji u Vrhbosni ili Hodidjedu, komu ima da spomene „blagu uspomenu pokojnog vojvode Pašaita i Isaka“ oca Esebalina.

1429. 16. juna u instrukciji poklisaru u Radosava spominje se Pašait kao otac onog turskog zapovjednika „*il quale è alli nostri confini*“ a pošto je u ono doba bio zapovjednikom na granici baš sam Ishakbeg, valja nam zaključiti, da je isti Pašaitbeg bio otac Ishakov.

Ishaku, osnivaču te kuće, nalazimo već za rana spomena. Kada je ono herceg Hrvoja 1414. izdan od Splećana, koji se privolom kralja Sigismunda od njega odmetnuše, poslao svoga protovistijara Mihu Kabužića i Marina Stefanovića u Drinopolje sultanu, da dovedu u Bosnu tursku vojsku, koja će ga osvetiti[3]), bio je na čelu te vojske i Ishak.

O toj se vojsci pronio glas, da ide u Anadol, ali je krenula na Bosnu. 5. jula bila je u Uskoplju a vojvoda Sandalj digao vojsku da je suzbije; nu videći, da joj nije dorasao, povuče se svojim četama u planinu. Na Skoplju se vojska razdijelila: jedna pola osta tamo a druga projuri Bosnom do Dubočca, do zemlje Ivaniša Nadrojevića (sic!), a jedan odio prošao je čak prema Zagrebu. Plijen poslaše Turci kući a oni se zadržaše još neko vrijeme u Bosni. Ovo je bila treća do sele poznata turska provala u Bosnu[4]).

Pod dojmom ratne strave naravski se narod razbježao bilo u planinu, da se sakrije, bilo u Dubrovnik, gdje se svako osjećao sigurnijim pod zaštitom barjaka sv. Blaža.

Već u proljeće pobrinuli su se Dubrovčani, da uslijed te očekivane provale ne nastradaju njihovi trgovci, koji trguju po Bosni: trgovci u Neretvi dobivaju salvum conductum, da se mogu zakloniti u grad, Ston se osigurava stražom, dvojici kapetana povjerava se briga, da razredaju vojsku, koja će čuvati dubrovački posjed, a Bošnjacima, koji su „*propter adventum Turcorum*“ dobjegli na dubrovačko zemljište daje se zakloništa. Bošnjaci potužiše se naravski Dubrovniku na Kabužića i Marina, koji su bili dubrovačka vlastela, što su na Bosnu naveli Turke, a vijeće zapovjedilo je njihovoj rodbini, da od njih zatraži pismeno razjašnjenje radi svog postupka, a ako ovo ne bi bilo dovoljno, da ih ispriča, da se odrekne ovakovih rogjaka[5]).

U to je umro Hrvoja i time nestao pravi razlog ovoj vojničkoj provali, i turske se čete povukoše u Srbiju. Kako razabiremo iz jednoga pisma Dubrovčana, pisana kralju Sigismundu, bilo je 1515. u Bosni vrlo malo Turaka, ali je Ishak u Skoplju sabirao veliku vojsku, s kojom je namjeravao proći kroz Bosnu u Hrvatsku, da tamo hara. Bosna se doduše nije imala bojati njihova neprijateljstva, jer je bosanski kralj bio carev haračnik, ali Ostoja ipak nije vjerovao Turcima, nego se zatvorio u svoje gradove, da se u nevolji znade braniti[6]).

[1]) Pucić, Spom. I., 25.
[2]) Ibid. 27.
[3]) Kronika Rastićeva.
[4]) Gelcich-Thallóczy, Diplomatarium Ragusanum 737. 38.
[5]) Gelcich-Thallóczy o. c. 737.
[6]) Gelcich-Thallóczy, Diplomatarium 250.

U ove zadnje dvije godine dobjeglo je od straha pred Turcima toliko naroda iz Bosne u Dubrovnik, da je osobito siromašniji bio upravo na teret Dubrovčanom, koji su zato u novembru 1416. izdali naredbu, da se bosanski bjegunci, koji su za bijega zaostali na dubrovačkom teritoriju i podali se prosjačenju, opet protjeraju.

Od sele ostaje Ishak u onom dijelu Srbije, koji je bio pod vlasti porte, tik na granici bosanskoj rek bi na straži, koja budno pazi na sve, što se u Bosni dogagja i što rade bosanski velikaši, koji su kao i sam kralj bili turski haračnici. U svim njihovim razmiricama imao je on u ime porte intervenirati te ih prema tome, kako je njenim interesima prijalo, ili miriti ili razmiriti. Ako ne sva Bosna, mnoge njezine velmože bili su prema sultanu u faktičnom odnosu suzerenskom. Tako je Ishakbeg 1420. od bosanskog velikog vojvode Sandalja, koji je Dubrovčanom bio poklonio svoju polu grada Sokola u Dračevici zahtijevao, da taj grad od njih, koji su podložni kralju ugarskom, vrati te mu prijeti, ako to ne učini, da će po carevoj zapovjesti vojskom poharati njegovu zemlju. I Sandalj morao je da moli Dubrovčane, da mu obzirom na opasnost, koja mu od Turaka prijeti, vrate Sokol, a Dubrovčani mu odbiše tu molbu obzirom na to, da je Sokol sa privolom bosanskog kralja i vlastele i sa samim znanjem sultanovim predan Dubrovčanom.

Da je prijetnja Ishakova bila ozbiljna vidi se po tome, što je mnogo naroda u to doba prebjeglo iz Huma od turskog straha na dubrovačko zemljište, ali Sandalj osim darova i poklisara našao je u Dubrovčana i praktične pomoći u toj neugodnoj situaciji, jer mu ovi poslaše potajno jednu bombardu, 10 balista, 10 stranih balistara, raznih ratnih strojeva i dosta praha, da se uzmogne braniti protiv Ishakbega. Osim toga dosjetiše se i jednoj varci: fingirali su, da je Sokol vraćen te je dubrovački kastelan Sokola dobio nalog, da Sandaljevu povjereniku dade jedan ključ grada, ako bi Ishakbeg slučajno poslao čovjeka, da se osvjedoči o istinitosti predaje, da mu Sandalj uzmogne pokazati ključ (1421.). S tom varkom, a nešto i dukatima i darovima, običajnim sredstvom, kojim su se ovake afere izravnjivale, izbavio se Sandalj iz neugodne situacije, u koju je zapao [1]).

Rano u proljeće 1424. provalio je Ishakbeg iz Skoplja velikom vojskom u Bosnu te je oplijenio neke krajeve, ali se kralj Tvrtko II. za vremena pobrinuo i osigurao vojskom, tako da je prisilio turske čete, da se bez velike štete vrate. Ono malo plijena, što je ovom zgodom Ishakbeg ujagmio, ponio je doduše sobom, ali Bosna nije puno stradala [2]).

1426. poslao je Ishakbeg opet vojnu na Bosnu. Cijelo ljeto prolažahu Bosnom turske čete — njih oko 4000 vojnika a ni kralj ni vlastela se ne digoše, da im zakrče put. Dva puta provališe te čete u Hrvatsku i zarobiše mnogo Hrvata i Vlaha, koji tamo stanovahu; dva puta oplijeniše Usoru i preko Srebrnika provališe u zemlju vojvode Zlatonosovića. Kad progje ljeto, vratiše se turski četnici opet s plijenom kući a malo njih osta u Bosni [3]).

1428. osvojio je Ishakbeg Novo brdo, glasovito sa svojih zlatnih i srebrenih rudnika, gdje je bila velika trgovačka naseobina dubrovačka a vijeće dubrovačko, da svojim gragjanima osigura tamo opstanak, posla Ishaku poklisare s darovima. Despot da se osveti Dubrovčanom, koji su tako naglo priznali ovu novu tursku tečevinu, zarobi nekoliko dubrovačkih trgovaca te ih povede u Bar, kamo se je zaklonio a zarob-

---

[1]) Sr. Jorga. Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croissades. II. 189.—191.

[2]) Ib. 222. Restićeva kronika 227.

[3]) Thallóczy-Gelcich o. c. 319.

ljenike pusti na slobodu tek uslijed intervencije Gjorgje Vukovića svoga sestričića [1]).

Ulogu što ju je Ishakbeg igrao u onom velikom ratu, što ga je zapodjeo vojvoda Radosav Pavlović 1430. otimljući Dubrovčanom Konavlje, ne ćemo ovdje potanje razložiti, jer je to vrlo zamašna tema, koja se ima prilikom pomnije obraditi. Tek ćemo spomenuti, da su Dubrovčani preko vojvode Sandalja, koji je bio prijatelj Ishakov nastojali, da ga za se predobiju. U prvoj godini ovoga rata nije ni mogao ozbiljnije uplivisati na razvoj stvari u Bosni, jer je 1430. vojskom bio provalio u Zetu, nastavljajući osvajanja, započeta osvojenjem Novog brda te je osvojio i zemlju Ivana Kastriote. Pošto je jedna važna trgovačka cesta vodila preko Zete u Dubrovnik, poslaše Dubrovčani na glas o ovom osvojenju poklisare Ishaku, a ako njega nebi našli još kod kuće, njegovu sinu, da isposluju, da se tamo carine snize, jer će to porti uslijed intenzivnijeg prometa više nositi, nego li ako ostanu dosadanje carine [2]). Slijedeće godine dobio je Ishakbeg od porte nalog, da i on zavojšti na Radosava Pavlovića, koji se sada našao posve osamljen protiv četverice saveznika: Dubrovčana, Sandalja, bosanskog kralja i Ishaka a to je bio glavni razlog, da je Radosav uvidio, da ga njegova naprasitost i pohlepa, koja ga je natjerala na taj rat, ne vodi sreći.

Kako razabiremo iz jednog pisma, što ga Dubrovčani pisaše kralju Sigismundu, prošao je Ishakbeg 1432. na čelu vojske od 3000 momaka kroz Bosnu i provalio u Hrvatsku, kroz Liku do Zadra, zaplijenio mnogo stoke i plijena ali nije zarobio puno roblja. Uspjeh je bio u te ekskurzije dosta slab, jer je bilo sve na oprezu i pripravno suzbiti Turke, a osim toga je car Murat, zaokupljen velikom vojnom u Anadolu, naglo vratio vojvodu Ishaka [3]).

Pod zimu godine 1434. imao je on da na sjeveru u Albaniji podupre operacije sultana Murata, koji je na jugu u Epiru zavojštio na Arnaute. Ova ekspedicija megjutim nije uspjela ni na kojoj strani: Murata protjerao je Andrija Thopia iz Epira [4]) a Ishakbega, koji je usred zimnog doba kroz led i snijeg provalio u sjevernu Albaniju, potukao je Arnith Spata na Stjepanj dan 1434. Poraz je bio golem, na bojištu osta mnogo Turaka, mnogo ih je palo u roblje, a Ishak jedva je iznio živu glavu [5]).

1435. govorilo se, da će Ishakbeg vojskom doći u Bosnu, ali nam fale vijesti, koje bi potvrdile, da li je on tu nakanu zbilja proveo. (Jorga. 327.).

Nakon poraza, što ga je Ishakbeg dočekao u Albaniji nema o njemu više mnogo vijesti, tek 1437. čuje se, da je opet krenuo u Zetu [6]) a u dubrovačkim zapisnicima nalazimo tek po koju bilješku, da su mu Dubrovčani slali bilo poklisare bilo dar. Zadnja od tih vijesti potječe iz god. 1437., mjeseca decembra. Možda je Ishak uslijed poraza u Albaniji bio ozlovoljen te je prepustio upravu svoga sandžaka svojim sinovima, koji se od sele više ističu.

Vojvodu Ishaka i misiju, što ju je imao izvršiti u Bosni, ocrtali su 1429. Dubrovčani oštrim crtama u naputku, što ga dadoše svojim poklisarima Sandalju, Marinu Gunduliću i Gjuri Gučetiću. Tu im se nalaže, da reknu Sandalju: „zloba i lukavost ovog Turčina Ishaka nama je dosta jasna, a vašem gospodstvu treba da je

---

[1]) Restić 231.

[2]) Jorga 273.—278.

[3]) Gelcich-Thallóczy, Dipl. 367.

[4]) Restić, kron. 263.

[5]) Sr. pismo Dubrovčana kralju Sigismundu od 16. februara 1435. u Gelcich-Thallóczy str. 389.

[6]) Gelcich-Thallóczy Dipl. 402.

još mnogo bolje poznata, već radi neprestanih odnošaja, što ih imate s njime za vaše poslove. Jer on ni o čemu drugom ne snuje, nego kako će prouzročiti i sijati razdor megju bosanskom gospodom, da uzmogne, kada budu u zavadi, bolje jednoga za drugim uništiti i oboriti; i ovo je od sto godina amo običaj turski, koji u Romaniji, ne imajući nikakoga posjeda, znadoše svojom zlobom zavaditi grčku gospodu te su, obarajući jednog za drugim, došli do velikog gospodstva i moći a tako su učinili megju bugarskim carevima a slično i u raškoj kraljevini . . .“ [1]).

Vladajući Ishakbeg Srbijom i pograničnim dijelovima Bosne ili po službenoj turskoj nomenklaturi „Zapadnim Stranama“, dijelio je on svoju vlast i sa svojim sinovima vojvodom Barakom i vojvodom Eseb-Alijom.

Razlog zašto se Ishakbeg pod kraj svoga života nije bavio upravnim poslovima nego je tu brigu prepustio sinovima, biti će valjda i taj, da je počeo bolovati. Iza godine 1439., kada je vlast uredno predana sinu mu Esebaliji, rijetko se spominje, ali je još živio do godine 1442. Onda je slao poklisara „Cussam-a“ u Dubrovnik, da mu dobavi liječnika, koji će ga liječiti. 7. februara viječalo je vijeće umoljenih o toj molbi i odbilo ju, ali je sutradan zaključilo, poslati mu *„in scriptis consilium medicorum nostrorum circa gubernationem, regimen et mitigationem dicte egritudinis“*, to jest sazvalo je konzilij liječnika a pismeni naputak njihov, kako se ima bolesnik vladati i liječiti, poslan je Ishakbegu. To pismeno liječenje *par distance* jamačno nije uspjelo a Ishakbeg valjda je skoro umro, jer se poslije ni u kojem kašnjem spomeniku ne spominje živ.

Barak vojvoda *(Barach)*, sin Ishakov, spominje se prvi puta 21. aprila 1427. u jednom zapisniku maloga vijeća dubrovačkog, koje mu je votiralo dar a njegovom poklisaru, koji je bio došao u Dubrovnik, rekoše *blandia verba et bona pro verbis per ipsum perlatis“.*

Nakon duge pauze 4. novembra. 1435. zaključilo je vijeće umoljenih poslati mu za 300 perpera skupocjena sukna, koje će mu nositi jedan trgovac. Ovaj dar u savezu je sa činjenicom, da je Barak, vojvoda turski, s Turcima provalio u Bosnu i to u Humsku zemlju [2]) i oplijenio nekoliko zemalja a odanle je krenuo prema Hodidjedu [3]), današnjem Starom gradu kod Buloga više Sarajeva. Za te provale nastradalo je nekoliko dubrovačkih trgovaca, uslijed nasilja soldateske a da ublaže Baraka, zaključiše Dubrovčani 16. marta 1436. poslati mu po jednom pučaninu dar od 500 perpera a 20. marta poslan je Maroje Gjurković kao poklisar Baraku te mu je naloženo, da ga traži u Bosni oko Podvisokog ili Zenice, a ako ne bi više bio ondje, neka ga čeka u Vrhbosni, kamo se Barak ima vratiti. Poklisar imao je Baraka, koji zastupa svoga oca Ishaka, sjetiti kako mu je otac uvijek bio prijatelj dubrovačkim trgovcem i moliti ga, da im i on dade pisanu povelju, a da ga na to sklone, neka mu pokaže sultanovu povelju. Neka ga moli, da zapovjedi vojvodi Stjepanu (Vukčiću) i Radosavu (Pavloviću) da otvore dubrovačkim trgovcem puteve. Ako bi Barak odbio poslani mu dar, jer da „prezire“ Dubrovčane, neka Maroje nastoji ublažiti ga [4]). Megjutim je 10 dana poslije stigao i Barakov poklisar u Dubrovnik a Dubrovčani odgovoriše mu na njegovo poklisarstvo *„cum pulcris verbis amoris tam per presentem quam per futurum et aliis bonis verbis“.* Maroje vratio se već prije 14. aprila sa svog poslanstva te je zahvalom riješen misije.

---

[5]) Jorga 249.

[1]) Regio Calumfelde.

[2]) Gelčić-Thallóczy Dipl. 394.

[3]) Jorga 335.

Zadnju spomen ovom Baraku nagjoh u godini 1439., kada je navalio na jednu dubrovačku karavanu u Bosni a vojvoda Stjepan Vukčić ju obranio.

Eseb-Alija drugi sin Ishakov ili, kako ga dubrovačka vrela pišu, Sebalija, spominje se u naputku, što ga je u martu 1439. dobio Lukša Radosalić, poslan kao poklisar vojvodi Eseb-Aliji u Bosnu i to u Vrhbosnu ili u Hodidjed ili tamo u okolici. U to doba mora da je Esebalija već imenovan našljednikom očevim, jer mu je poklisar imao spomenuti blagu uspomenu pokojnog Pašaita i Ishaka njegova oca i kazati mu, da su Dubrovčani s veseljem čuli glas, da je turski car njemu povjerio stražu i upravu ove zemlje i granice Bosne, što su držali i njegovi predšastnici, da mogu zapovijedati i malom i velikom; a pošto se novi turski upravitelj potužio, da su dubrovački trgovci u jednom okršaju ispod Jajca zarobili neke Turke, neka mu rekne, da to nije istina, jer da su oni velikim strahom utekli u grad i jedva spasili svoju robu i glave. (L. e Comm. 125., 126.).

Slijedeće godine 1440. u januaru dolazio je Sebalijin poklisar Sain u Dubrovnik te mu darovaše dobar pancir *(vnam bonam panceriam)* a to je zadnja spomen ovome sinu Ishakovu u Bosni, jer se uza nj ističe više treći mu sin Isabeg, koji je od sele vladao zemljama, kojima su prije njega vladali otac i dva brata.

Isabeg Ishaković Hranušić. Ako su Ishakbeg, Barak i Esebalija bili pioniri, koji su u Bosni utirali puteve, njihov brat, odnosno sin Isabeg stekao je veliku slavu kao osnivač Vrhbosne, današnjeg Sarajeva. On je u tome gradu, koji je odabrao svojom prijestonicom sagradio cijeli niz javnih zgrada te ih je posvetio u dobrotvorne svrhe. Eno Careve džamije, koju je sagradio osvajaču Mehmedu II. u spomen osvojenju Bosne; eno njegove banje, sagragjene 862. p. H. (= 1459.), kojoj se vakufnama napisana 866. p. H. (= 1461.) sačuvala do danas, eno na Bendbaši bila je nekoć njegova tekija, do nje musafirhana i uz potok Moštanicu 9 mlinova. I veliki han Kolobara u Bazrdžanima, usred današnje čaršije, zadužbina je Isabegova, a nada sve ove zgrade bio je, kako tradicija priča, njegov konak — saraj — po kojem se poslije i sam grad prozvao Sarajevom.

Vladu preuzeo je iza oca i braće i tako se upravna vlast u kući Ishakovoj rek bi kao u jednoj dinastiji baštinila s koljena na koljeno, što je u Turskoj inače vrlo rijetka pojava a to ponajbolje dokazuje veliki ugled ove kuće. I Isabeg, davno prije osvojenja Bosne, vladao je kao vojvoda u takozvanim zapadnim stranama to jest u onom dijelu Srbije, što je čas ugarskom pomoći bilo u rukama despota Gjorgja Brankovića a čas opet, kada je ovaj bježao ispred Turaka, u rukama turskim. Amo je spadala i Srebrnica sa svojim bogatim srebrnim majdanima i Foča, gdje za rana nalazimo turski kadiluk, a već braća mu Barak i Esebalija uhvatila su čvrsta korjena u srcu Bosne — u gradu Hodidjedu i u Vrhbosni. Široka pruga takozvane „zemlje Pavlovića", podložna Turcima vezala je ovaj turski enklave sa ostalim posjedom s onu stranu Drine.

Dubrovački notari, koji su pisali protokole vijeća, nevješti turskim imenima, korumpirali su ime Isabegovo na najrazličitiji način. Čas ga pišu Sabech, Xabech, Esabech, Exebech, Esebech a tek poslije se svikoše pravome njegovom imenu Isabeg, a jednom, u zapisniku vijeća umoljenih 16. augusta 1452., kada su se Dubrovčani nadali, da će Isabeg posjetiti Dubrovnik, zabilježeno je puno mu ime s očinjim i plemenskim: *Isabech Isachovich Cranusich.* Po tome saznajemo, da je porijeklom Kranušić ili Hranušić.

*

Isabegu Isakoviću nalazimo prvi spomen kao vojvodi i zapovjedniku pograničnih dijelova Bosne u godini 1440. On je onda sa romanijskim sandžakom Sebalijom osvojio Srbiju, protjerao despota Gjorgja Brankovića i poslao svoga poklisara Čobana u Dubrovnik, zahtijevajući, da mu Dubrovčani pošlju poklisara, koji će s njime u važnoj stvari raspravljati. Pismo, što ga je taj poklisar onda sobom donio, spominje se i u zapisniku vijeća umoljenih od 14. augusta 1440., ali notar, koji je pisao taj zapisnik nevješt Isabegovu imenu zove ga tu Sabech. (R. 7., 185.).

Svog poklisara poslao je Isabeg valjda u istoj stvari, radi koje je u isto doba dolazio i carev sklav sa porte: da Dubrovčane prisili, da caru plaćaju harač, kako su ga plaćala i izokolna bosanska gospoda, vojvoda Stefan Vukčić i Radosav Pavlović i kako su i oni sami navodno plaćali prije deset godina.

Na ovaj poziv odaslaše oni Jakova Sorkočevića i Stjepku Benešu na portu, da protestiraju protiv ovog zahtjeva i da ga oprovrgnu time, da grad Dubrovnik nikada nije plaćao danka, tek su prije devet godina (1431.) slali caru poklisare s darovima, da se zahvale za uslugu, što im je Murat učinio, prisiliv svog haračnika Radosava Pavlovića na mir. Dubrovnik je u opće slobodan grad, koji ne plaća nikome danka pa s toga ne može ni njemu. Ovo doduše nije bilo istine, jer je on plaćao danak kralju ugarskom a stonski dohodak, mogoriš i konavoski dohodak kralju bosanskom, pa bojeći se Dubrovčani, da bi to poklisarima na porti iznijeli kao argumenat protiv njihove obrane, naloženo je poklisarima reći, da to nisu nikaki danci, nego, da je Dubrovnik od bosanske gospode kupovao razna zemljišta, za koja je platio jedan dio kupovnine a ostatak da otplaćuje u obrocima.

Pošto je malo prije srpski despot Gjurgj, protjeran iz Srbije, utekao u Dubrovnik i tamo našao utočišta a svoje blago u komunu pohranio, bojali su se Dubrovčani, da će ih na porti i radi toga interpelirati te su svoje poklisare naputili, da u tome slučaju brane grad, upirući na njegovo azilno pravo, jer je Dubrovnik od starine slobodan grad i otvoren svakome, koji bi u njemu tražio utočišta, a što se tiče despotova blaga, oni ga nisu ni brojili ni vidjeli, nego ga preuzeli u zapečaćenim vrećama i spremni su vratiti ga, čim despot zaište. U ostalom, što se despota tiče, on više i nije u Dubrovniku, već je sa dvije galije, koje je sam oboružao, otišao. Ovi poklisari pogjoše tek slijedeće godine na portu i to, pošto im je sandžak „zapadnim stranama" Šabadin 13. juna 1441. dao popratno pismo (sravni dokum. br. 4., str. 7.), u kome se svečanom zakletvom zaklinje, da se poklisarima, što će ih Dubrovčani slati njemu, a on, ako ustreba, caru, ne će ništa dogoditi, nego da će ih zdrave vratiti. Ovo pismo pisano je, kako se u njem veli 13. juna, dočim je po kancelarijskoj bilješci stiglo u Dubrovnik 27. maja pa prema tome mora da je jedan od ova dva datuma kriv.

Dubrovčani uza sve moradoše da pristanu bar na jedan zahtjev porte te priznati, pa bilo u najbližoj formi, vrhovnost sultana a 7. februara 1442. svečano se zakleše, da su „verni i pravi gospodaru sultanu Amuratbegu" a odiozni naziv harača mimoidoše time, da se obvezaše, da puštaju „u godište ednosti poklisara s' darem' u sudeh srebr'neh vrednosti hiljad dukat zlatih. (Dok. br. 5., str. 9.)

Iste godine a jamačno i isti dan u mjesecu februaru izdao je opet sultan Murat povelju, kojom se kune Dubrovčanom, da postavlja s njimi „pravu vjeru i ljubav namjesnu", da im ne će činiti nikakova razmirja, ni vladanju im, ni trgovcem, ni ljudem ili imanju, ni on, ni veziri, ni subaše, ni koji od njegovih „posljednjih" (to j. našljednika), ni koji mu harač davaju. Osim toga im u toj povelji zajamčuje potpunu slobodu trgovine u svim zemljama turske carevine, tek da plaćaju od prodane robe po

običaju filipoljskom i kratovskom 2% od prodajne cijene, daje im nekoje važne privilegije u sudstvu i t. d. (Sr. dok. br. 6., str. 10.)

Što se tiče izručenja despota, kojeg je car zahtijevao, da ga smakne, ili kao njegovu braću oslijepi, nisu se Dubrovčani ogriješili o svoje azilno pravo. Kada su vidili, kako porta energički zahtijeva, da ga izruče te im je pače ponudila, da si zadrže sve njegovo blago, samo njega da predadu, savjetovali su sami despotu, da ode. Ovaj je isprva htio da ode u Carigrad svome puncu Paleologu, ali ga Dubrovčani od toga odvratiše, jer Carigrad si sam nije kadar pomoći a kako da pomogne tek njemu! Zato mu savjetovaše, neka ode ragje u Ugarsku, neka ponese nešto od svoga obilna blaga pa razdijeli megju ugarske velikaše a time će sklonuti gubernatora Ivana Hunjada i velikaše, da mu pomognu osvojiti izgubljenu zemlju [1]).

Ovaj savjet doista je bio izvrstan, jer malo poslije ugje despot Gjurgj opet u Srbiju, kamo su ga odvele ugarske vojske, goneći ispred sebe Turke.

Ovaj poraz Turaka osokolio je Dubrovčane i oni prestadoše slati poklisare sa darovima na portu, na što su se bili obvezali svojom zakletvom od 7. februara 1442. Zato je Isabeg po nalogu porte poslao 1446. u Dubrovnik poklisara, zahtijevajuć, da pošalju zaostali harač i ako ne htjednu, da se prijeti, da će vojskom provaliti do mora i poharati Dubrovnik.

Dubrovčani, zastrašeni ovom prijetnjom, odgovoriše Isabegu 3. maja 1446. i poslaše mu na dar sukna za 40 perpera. (R. 9., 223.), a kada im stigoše glasovi o velikoj vojsci, koja se u proljeću zgrnula u Srbiji, poslaše 8. aprila 1446. kurire u Srbiju, da saznadu pouzdano, što se tamo radi i kuda smjera vojska. 23. maja izabraše trojicu pučana, koji će poći kao poklisari Isabegu, da ga ublaže i da mu predadu darove. (Ib. 9., 236', 257.)

U isto doba desio se u Dubrovniku i poklisar despota Gjurgja, koji je savjetovao Dubrovčanom, da pošalju poklisara na portu, da ovu stvar u miru izravnaju. Ovaj savjet bio je posve razumljiv: despot se nije osjećao sigurnim u vraćenoj si zemlji, a ako turska vojska krene na Dubrovnik, prva i najžešća vatra pala bi na Srbiju, gdje se je bila već i zgrnula. Dubrovčani poslušaše savjet despotova poklisara i poslaše Živka Gjurkovića najprije despotu, koji će poslati ili njega na portu ili kojega drugog Dubrovčana iz Srbije, koji se čini despotu vještijim za tu misiju. U naputku, koji je izdan za ovu posaobinu, nalaže se poklisaru, da na porti razloži, da se je Dubrovnik, kada Turci osvojiše Srbiju, doduše obvezao davati caru d a r od 1000 dukata svake godine, ali to je bilo u ime slobode trgovine u Srbiji, a sada, gdje je Srbija vraćena despotu, misle oni, da taj dar više i nisu dužni davati. Da veziri taj sofizam uzmognu brže shvatiti, ovlašten je poklisar, da podmiti na porti bašalare.

10. novembra 1447. zaiskalo je vijeće umoljenih dozvolu od velikog vijeća, da može poslati Isabegu na dar četiri komada sukna vrijedna 80 dukata a tome je možda pripisati, da je slijedeće godine, kada je Isabeg harao i plijenio hercegovom zemljom, dubrovačko zemljište ostalo poštegjeno. Za ove provale dozvolili su Dubrovčani bjeguncima poharanih krajeva, da se sklone sa svojim imetkom i stokom u Stonu, za veću sigurnost odredilo je, da se pomnože straže u Konavlima, Novoj zemlji, Stonu i na Ratu a za bjegunce, koji se sjatiše u Novoj zemlji spremiše barke, koje su ih imale prevesti na Stonski rat. (R. 10., 135', 165')

Isabeg Ishaković nije bio samo vojskovogja i upravnik u najzapadnijim zemljama, koje su se komad po komad nizale na periferiji evropske Turske one dobe, nego je

---

[1]) Restićeva kronika.

mimo svog službenog zvanja bio i dobar trgovac. Jedan tračak njegove trgovačke spekulacije možemo čak i slijediti god. 1451. On je u februaru te godine po sinovima nekog Tvrdiše dao kupiti za 400 dukata sukna i zamolio Dubrovčane, da dozvole, da se to sukno izveze bez običajne izvozne carine. 15. februara 1451. odbilo je vijeće umoljenih ovaj zahtjev te je zaključilo javiti to Isabegu pismeno. (R. 12., 14') Isabeg poslao je na to svoga poklisara Ahmeta u Dubrovnik, koji je ponovio molbu Isabegovu, a sada pristadoše ne samo na to, nego dozvoliše i nekome Bogutu da za Isabegova sina izveze 32 komada sukna, oprostiv mu carinu (1. marta) a tri dana poslije smio je Isabeg pod istim uvjetom pronijeti još za 100 dukata. (Ib. 12., 20. i 23.)

Jedan dokumenat o ovom trgovačkom radu priopćujemo pod br. 7., (str. 11.) To je pismo, kojim vojvoda Isabeg preporuča Dubrovčanina Franka, koji trguje s njegovim novcem, knezu Hamzi i knezu Dobroslavu, da ga pomažu i štite, kuda god bi prošao kroz zemlju Pavlovića, Moravicu ili Hercegovinu.

Za vrijeme rata, što ga je vodio herceg Stjepan protiv Dubrovnika, sina si Vladislava i bosanskog kralja i kada je Ugarska, koja je bila sa Turskom sklopila mir, na porti protestirala protiv toga, da herceg, turski haračnik, vojuje protiv Dubrovnika, intervenirao je krajišnik Isabeg. On je u augustu 1452. preko dubrovačkih poklisara upozorio Dubrovčane na to, da je herceg Stjepan na porti nudio najprije 10 a poslije 30.000 dukata, ako mu car dade 600 timarnika da zavojšte na sina mu Vladisava i na Dubrovnik, ali da car na to privolio nije a njegov poklisar Branisav pratio je careva sklava u Dubrovnik da ugovara sa poklisarima hercegovim. (5. decembra 1452. R. 13., 118.) a kada je došlo izmegju hercega i Dubrovnika do mira a hercegov sin Vladisav, videći se osamljen, poželio takogjer mira, jamačno se obratio na Isabega, da pomogne, ne bi li porta prinukala oca, da i s njime sklopi mir, a da to bolje uspije odlučio je pokloniti Isabegu 1000 dukata, što ih je dubrovačko vijeće 8. marta 1453. u tu svrhu votiralo svome savezniku Vladisavu na dar. (R. 13., 160.)

1454., 14. novembra, izdao je Isabeg Dubrovčanom povelju (br. 8., str. 12.), kojom im, nakon što je sklopljen mir sa kućom Kosačinom, jamči opet za slobodu trgovine po carevoj zemlji a daje vjeru i njihovim ponosnicima, koji bi im tovare nosili, bili oni ljudi hercegovi ili Vladisavovi. Ova potonja stavka odnosi se na jedan od povoda, koji su prouzročili rat izmegju hercega i Dubrovnika, jer je herceg protiv starog običaja snizio teret, što su ga njegovi ponosnici nosili Dubrovčanom, tako jako, da je sada tri ponosnika nosilo toliko, koliko prije jedan uz istu plaću a zato je nametnuo na svakoga namet od $^1/_3$ dukata. Dubrovčani, da se otmu ovom nametu uzimali su tugje ponosnike a herceg je ove opet napastovao. Ovu razmiricu uklanja Isabeg time, što dozvoljava Dubrovčanom, da se po volji služe ponosnicima, bili oni ljudi hercegovi ili Vladislavljevi [1]).

Početkom 1457. dolaze iz Turske zli glasovi. Bili su sigurno ozbiljnije naravi, jer Dubrovčani 5. februara zabraniše, da do daljnje odredbe njihovi trgovci zalaze svojim karvanima u Bosnu a Isabegu Ishakoviću darovaše sukna za 400 perpera.

Porta je te godine po drugi put zahtijevala, da joj Dubrovčani plate harač. U jednom pismu, pisanom 14. novembra 1457. kralju ugarskom, tuže se Dubrovčani, da je carev vojvoda Isabeg Ishaković „gospodar Bosne“ dobio od cara zapovjed, da navali na Dubrovnik, ako ne pošalju poklisara na portu i ne obećaju, da će plaćati danak. Njihov je položaj tim teži, što su bosanska gospoda njegovi „*complices et censuarii*“,

[1]) Vidi o tome moju radnju: Testamenat gosta Radina u Glasn. zem. muz. 1911.

pa zato mole kralja, da im on pomogne i da ih brani protiv cara, koji je pobjedonosan na kopnu i na moru a mole ga, neka svjetuje i bosanskog kralja i bosansku vlastelu na mir i slogu megju sobom, ne bi li se oni složno oprli turskoj provali i tako očuvali Dubrovnik od pogibelji, koja mu prijeti. (L. e Comm. 1454.—60. fol. 114.). Par dana poslije bio je Isabegov poklisar Branisav u Dubrovniku, da valjda urgira plaćanje harača. (R. 174.)

Ovaj put morali su Dubrovčani pristati da porti daju godišnji harač od 1500 dukata a prvi harač poniješe caru u Skoplje poklisari Paladin Gundulić i Paladin Lukarević. Namirnicu o tom priopćujemo pod br. 11. str. 15. a sultanovu kletvenu knjigu, što su je ovom prilikom ishodili, iznosimo po talijanskom prijevodu pod br. 13. str. 16. Oba Paladina, vraćajuć se s porte uvratili su se Isaku — sada već paši — i on im je dao vjerovnu knjigu u kojoj veli, da će poklisari u Dubrovniku naustice reći, što im je poručio. (Br. 12., str. 15.)

Za godinu, u kojoj je osvojena Bosna od Turaka ne čuje se mnogo od Isabega Ishakbegovića. Diplomatiziranje zamijenio je mač a u Bosni koncentrila se sva pažnja na ratne dogagjaje, koji su se konačno svršili opsadom i zauzećem kraljevskog grada Jajca i pogibijom posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomašević. Od turskih velikaša igrali su onda kraj samog cara Mehmeda II. glavnu ulogu vojskovogje a na čelu im veliki vezir Mahmutpaša Opuković, od koga imamo u našoj seriji spomenika pismo, pisano 19. jula 1463. na Lepenici, kojim šalje vijest o osvojenju Jajca i išće sumpora, salitre i novac. (Br. 18., str. 22.)

B. Vrhbosanski sandžaci[1]).

Mehmedbeg Minetović, prije nego li mu je povjerena uprava Bosne, bijaše „gospodarem“ Srbije a ovo mjesto povjereno mu je 1459. kada su Turci za uvijek protjerali Brankoviće i ponovno osvojili Srbiju. Mehmedbeg poslao je u Dubrovnik poklisara Stefana, da im najavi imenovanje, a vijeće umoljenih zaključilo je 10. septembra 1459. poslati darove. Malo zatim provališe turske čete u hercegovu zemlju, gdje se niko opro nije već se sve porazbjeglo. 17. novembra 1459. izreklo je vijeće poklisaru hercega Stefana, Radiću Ostojiću, svoje najdublje sažaljenje radi haranja i pljačkanja Turaka po hercegovoj zemlji, ali mu ne dade vojnike, za koje ih je zamolio. (R. 16. 84.). Turski strah natjerao je Dubrovčane, da su se pobrinuli, da se svuda po Konavlima, Stonu, Ratu i u Novim zemljama postave dobre straže (R. 16. 85) a 3. decembra dozvolili su zakloništa bjeguncima, koji se sjatiše osobito sa Trebinja: Ljubišićem, Medvedovićem, Radivojevićem i Dobruškovićem dozvolise da se sa svojim familijama sklonu u sam grad Dubrovnik, a što je bjegunaca kmetova i stoke da se sklone na Astareji ili u okolici. Jedino „krvnici“ *(rei sanguinis)*, razbojnici i dužnici nisu se smjeli zakloniti. (R. 16. 88').

Mehmedbeg Minetović samo je za kratko vrijeme ratnih operacija kobne godine 1463. upravljao Bosnom.

Njegovog predšasnika Isabega nalazimo još u maju u časti sandžaka, jer 16. marta 1463. votiralo mu je dubrovačko vijeće umoljenih na dar 2000 dukata. O vladi Mehmedbega Minetovića u Bosni sačuvao nam se slabi spomen — njegovo pismo, što ga priopćujemo pod br. 16. na str. 20. datira još iz vremena, kada, je bio

[1]) Upotrebljavam naziv sandžak a ne „sandžakbeg“, jer se upotrebljava i u spomenicima.

srpski gospodar — a one godine, kada je on vladao Bosnom, vladalo se tu sabljom a ne perom.

Isabeg Ishaković brzo je zamijenio Mehmedbega i postao po drugi put bosanskim sandžakom. Prvi mu spomen nalazimo u toj ponovnoj časti 7. februara 1464., kada je vijeće umoljenih dalo knezu i malome vijeću nalog, da mu pošalju darove, koji su mu od prije odregjeni, ako imadu douzdanu vijest, da je Isabeg ponovno vraćen na svoje gospodstvo. (R. 18., 20'). Njegovog predšastnika Mehmedbega Mimetovića zapala je 1464. druga zadaća. Kada je naime sultan Mehmed Fatih po drugi puta obsijedao grad Jajce te je na glas, da gradu dolazi kralj Matijaš sa silnom vojskom u pomoć, na brzu ruku ostavio Jajce te se gotovo u bijegu vratio, zapovjedio je Mehmedbegu, da on nastavi opsijedanje i da zauzme grad. Ali ni ovaj nije bio bolje sreće, već se morao povući za svojim gospodarem.

Tek što je Isabeg po drugi put zasio na sandžačku stolicu, donio je sa papinske kurije Fra Jakov d' Escolo u Dubrovnik papinsko breve, adresirano na osobu Isabegovu. Nema sumnje, da je to breve išlo za time, da Isabeg bosanskim katolicima osigura vjersku slobodu i gragjanska prava te je u savezu sa glasovitom adhnamom, što ju je sultan Mehmed II. na Milodraževu polju izdao Fra Angjelu Zvizdiću. Vijeće umoljenih htjelo je 19. maja 1464. isprva, da taj breve pošalje Isabegu po njegovu poklisaru kefaliji Stjepanu, koji je u to doba bio u Dubrovniku a Fra Jakov d' Escolo da ga prati, ali je taj predlog pao i zaključeno je, da breve ponese Fra Jakov Vuku Grguroviću a ovaj da ga predade samom Isabegu. (R. 18. 53.')

16. jula 1464. nalazimo u protokolima vijeća umoljenih ovu bilješku:

Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio respondendi nuncio voyuode Exebeghi pro facto tributorum de Paulouichi que petit, se excusando. (R. 18. 74'.).

Isabeg je dakle po poklisaru od Dubrovčana zahtijevao neki danak, koji je pripadao Pavlovićima.

Da ovaj zahtjev shvatimo, valja se sjetiti na to, da su Dubrovčani, kada su 1427. od Radoslava Pavlovića kupili njegovu polu Konavalja, obvezali se, plaćati mu godišnji danak a osim toga ostavio je svoga blaga na priplod u pokladu. Kada je sultan navalio na Bosnu te ju osvojio, bili su megju žrtvami, koje ostaše na bojištu i Radoslavova dva brata i baštinika vojvoda Petar i knez Nikola Pavlović. Tako je izumrla kuća Pavlovića a sultan kao gospodar Bosne reklamirao je i njihove dohotke od danka i blaga, što je bilo u Dubrovniku u pokladu. Zemlja je jedva popila krv obih Pavlovića, koji poginuše na braniku svoje domovine a već je, 19. juna 1463., Mahmudpaša, išćući od Dubrovčana sumpora i salitre zahtijevao, da caru pošalju taj poklad Pavlovića, koji je onda iznosio 9000. perpera. Nakon toga razumjeti ćemo ono dosta mračno i nejasno mjesto u pismu Mahmutpašinom, reproduciranom pod br. 18. na str. 22. koje glasi: „i bio na vam 9 hiljade dinare Doprovascem i tovr Pavlovikinu i neka doće od vam, da govore za svem, ere imamo mi mesto od kle uzeti".

Dubrovčani ne isplatiše onda te novce, a kada je godinu dana poslije Isabeg ponovio zahtjev i iskao bar dohodak od tog novca, odbilo je to vijeće *„se excusando"*.

I prošlo je od onda cijeli niz godina a pitanje o ostavštini Pavlovića ostalo je neriješeno 11. septembra 1474. stigao je u Dubrovnik carski sklav Ibrahim sa fermanom od 8. jula 1474., u kome ih sultan sjeća, da je u Dubrovniku 9000 perpera Pavlovića

postave a zato se plaćalo godišnje 450 perpera (= 5 %) dohotka; osim toga ima u Dubrovniku i jedna kuća Pavlovića, koja nosi, godišnje 100 dukata a za Konavlje plaćali su Pavlovićem godišnjega dohotka 700 perpera. Od smrti Pavlovića prošlo je jedanaest godina a oni od tih dohodaka ne poslaše u carsku „haznu" nijedne aspre pa car zapovijeda, da vas zaostali dohodak za ovo jedanaest godina predadu njegovom sklavu Ibrahimu a ako bi imali koju riječ protiv ove zapovjedi, neka pošlju sa sklavom dobru vlastelu, da za to odgovaraju na carevoj porti. (Sravni br. 40. str. 39.).

U zimi, pod kraj godine 1364., složio se Isabeg sa srpskim sandžakom Alibegom Mihajlovićem i rumelijskim Umurbegom, da pomogne turskoj posadi u Zvorniku, koji je kralj Matijaš osobno od 18. oktobra opasao opsadom, ali se posada junački držala, prem su u kraljevoj vojsci prednjačili junaštvom ljudi kao Mirko Zapolja, Šigmund Bužimski, Bertold Ellerbach a pred svima sam kralj, koji je osobno zapovijedao juriš na gornju kulu. Kada se izdaleka ukazaše prve čete predstraže združene vojske triju sandžaka, diže Matijaš na vrat na nos opsadu te se gotovo bježeći povuče preko Save[1]).

1466. dokinuo je Isabeg u vjeresijskim raspravama jednu staru bosansku sudbenu instituciju — p o r o t u. Pošto je to za pravnog historika dosta zanimiv momenat, donosim odnosni zaključak vijeća umoljenih, prihvaćen 6. oktobra 1466 , doslovno:

Prima pars est de ordinando, quod decetero inter nostros et Sclauos siue Bosnenses, subditos Turcorum, non sint nec esse debeant p o r o t e pro causis et litigijs, spectantibus ad debita.

Et etiam pars alias capta pro p o r o t a ducenda et facienda pro filio olim Radicij Bogcinouich sit et intelligatur reuocata, attento quod huius modi porote non sint nec obseruentur. (R. 19. 112'.).

Daljnjih važnijih vijesti o djelovanju ovog glasovitog čovjeka, koji je položio prve temelje turskoj kulturi u Bosni, ne nalazimo u zapisima dubrovačkim a biti će razlog tome taj, da je Isabeg počeo poboljevati, te se nije intenzivno brinuo oko uprave.

Čitavu godinu 1467. bio je Isabeg teško bolestan, a tri liječnika dubrovačka potrudiše se oko njega, da ga izvidaju. 4. maja došao je Isabegov poklisar Stefan kefalija, moleći vijeće, da pošalje kojega od općinskih liječnika dubrovačkih, da liječi bolesnog vojvodu i oni zaključiše, poslati magistra Jeremiju, ostavljajući mu plaću, što je dobivao i za vrijeme, dok bude u Isabega. Slijedeći mjesec došao je Isabegov poklisar te je dopratio magistra Jeremiju, koji je sve to vrijeme boravio uz bolesnika, u Dubrovnik a Dubrovčani darovaše poklisaru na dar sukna za 15 perpera (8. juna 1467.). U jesen je Isabeg iznova obolio, ili mu bolest pozlila, te je u Dobrovčana zamolio liječnika, a oni odrediše 11. septembra poslati mu Emanuela Grka (R. 19. 258'.). 17. decembra zaključilo je vijeće umoljenih dati magistru Andriji potporu, da i on ide liječiti bolesnog sandžakbega. Taj Andrija biti će indentičan sa Andrijom „vračem", radi koga je pisao sin Isabegov a unuk Ishakbegov, Mehmed Čelebija, hvaleći ga, da je on, prem mlad godinama, „stare i mudre pameti" te moli, da ga Dubrovčani „ukrepe megju sobom", to jest, da ga prime opet u svoju službu, jer se on na ovoj godini mnogo potrudio i poslužio, prvo kod vojvode, onda kod njega i kod njegova sina Baraka. Ako je ovo identificiranje opravdano, onda je magister Andrija ostao u Bosni čitavu godinu u službi Isabegovoj a pismo Mehmed Čelebije, što ga priopćujemo pod brojem 9. na str. 13. ide pod konac godine 1468.[2]).

---

[1]) Sravni moju radnju: Kraljevski grad Jajce str. 19.

[2]) Molim čitatelja, da prema tomu više teksta pisma uvrsti ovaj datum.

Zadnji spomen Isabegu nagjoh u zapisniku vijeća umoljenih od 8. februara 1470. Onda je stiglo u Dubrovnik pismo Isabegovo, u kojem se valjda zanimao za ostavštinu Braila Tezalovića — 400 dukata — koji su bili u dubrovačkom komunu na pokladu. Vijeće zaključilo je pisati, da je iza Braila ostalo na postavu 400 dukata a što se prihoda ovoga novca tiče, da će se oni strogo držati uvjeta Brailova testamenta i isplatiti ga onima, koji na to imaju pravo.

Pošto i megju našim dokumentima imade dva, koji se odnose na istu stvar (br. 26. i 43.), neće biti s gorega, ako razložimo, o čemu se tu za pravo radilo. Brailo Tezalović, knez i protovistijar vojvode Pavla Radinovića a poslije i na dvoru Pavlova sina Radoslava Pavlovića, imao je u dubrovačkom komunu poklad od 400 dukata uložen na 5%, od koga mu se davalo godišnjeg prida 20 dukata.

Kada je Brailo umro, dobivala je njegova kći Jelača od god. 1460.—1464. taj prihod a kada je i ona umrla došao je, u novembru 1465., u Dubrovnik Vlatko, sin Radosava Popovića, zahtijevajuću, da se dohodak isplati njemu, jer mu ga je na samrti oporučila Jelača. Vijeće je zaključilo, da će mu se dohodak isplatiti, ako dokaže, da je Jelača bila ovlaštena testamentarno raspolagati tim imetkom. (R 18. 243.).

1. januara 1466. isplatili su Dubrovčani „bližiku i rodijaku" pokojnog kneza Braila Tezalovića i njegove „kćere gospe Jelače" knezu Vlatku Popoviću prema njenom testamentu a na zapovjed vojvode Isabega 20 dukata prida za godinu 1466. (Miklošić, Mon. 495.) a isti Vlatko Popović podizivao je taj dohodak i slijedeće dvije godine.

Ako su Dubrovčani ovomu isplatili ovaj dohodak samo uz stanovitu rezervu, bilo je to posve opravdano, jer se do skora javio drugi baštinik, neki Juraj Bogišić, koji je tvrdio, da je on sinovac Braila Tezalovića te reklamirao, da mu se isplati prihod njegova poklada. U dokaz svojoj tvrdnji iznio je dokumenat, publiciran u Miklošića o. c. na str. 544., u kojem ovu tvrdnju potvrgjuju knez Ružjer Divčić, Pavao Vražičić, Tvrtko Dračić i druga vlastela hercega Vlatka, koji su nekoć služili na dvoru u gospodina vojvode Radosava Pavlovića zajedno sa Brailom Tezalovićem i dobro poznavali njegove obiteljske prilike. Ovaj dokumenat sadržaje vrlo potpunu genealogiju pa ju za to u preglednom nizu iznosimo. Začetnik porodice je Mihoje s prirokom Hval ili Hvao, od koga je postalo obiteljsko ime Hvalovića a žena mu je bila Vladna. To su bili roditelji kneza Braila Tezalovića. Potomstvo bilo im je ovo:

1. Mihoe Hvao
žena
Vladna.

2. Knez Brailo	Vukosav umrije mlad i neoženjen.	Bogiša

Djeca Braila:

3. Radonja	Radosav	Jelača	Vladisava
umrije mlad i neoženjen	umrije mlad i neoženjen	udata u Foči za Mihoča Utvičića, umrla u Drini.	udata za Ivaniša Pičevića umrla u Dabru[1])

Djeca Bogiše:

Vukašin	Bjelijak	Radiša
umrije mlad	N. N. sin	Gjuragj Hvalović.

Ovaj dokumenat, koji nije datiran, mora da je pisan ili koncem god. 1468. ili u prve dane januara 1469., jer u našoj zbirci spomenika imamo namiru od 14. januara.

[1]) Grobnice ovih Pičevića našao sam pred desetak godina u Dabar-polju.

iz koje se razabire, da su Dubrovčani isplatili 20 dukata Brailova dohotka Vlatku Popoviću i rogjaku mu Jurju Hvaloviću ali se na kraju naročito ističe, da se ovom isplatom ne prejudicira pitanju, kome li taj dohodak za pravo pripada.

U tome stadiju bila je ova stvar u vrijeme, kada se Isabeg za to pitanje ponovno zanimao i pisao u Dubrovnik ono spomenuto pismo.

Ta se parnica megju tim nije svršila za njegove vlade, već su radi nje morali intervenirati i njegovi našljednici.

Koliko saznajemo iz dubrovačkih spisa, imao je Isabeg Ishaković dva sina; jednomu je bilo ime Mehmed Čelebija a drugome se ime ne spominje.

Mehmed Čelebija došao je 4. jula 1466. u Dubrovnik kao očev poklisar ali malo poslije postao je zapovjednikom onog dijela Bosne, kojim je nekoć vladao vojvoda Radosav Pavlović to jest krajem oko Vlasenice, Rogatice, Kladnja i Olova. 7. oktobra 1466. spominje se on kao *„dominus territorii de Paulouich“* i votira mu se dar od 100 perpera a da je ova njegova funkcija bila skopčana sa naslovom vojvodskim, vidimo iz zaključka od 23. septembra 1467., kojim se odregjuje, da vojvoda „Zalepia“, sin Isabegov dobije na dar sukna u vrijednosti od 15 perpera, a 1469. 30. juna dobio je 35 dukata. Taj isti Mehmedbeg Isabegović bio je dva puta hercegovački sandžak i to 1506.—1509. i 1513.—1515. Mehmed Čelebija imao je, kako razabiremo iz našeg dokumenta pod br. 9., str. 13., sina imenom Barak.

O drugom sinu Isabegovu ne saznajemo ništa drugo nego to, da je on od prilike koncem marta 1467. umr'o, jer 3. aprila zaključilo je vijeće umoljenih da pošlje vojvodi Isabegu jednoga plemića *„ad condolendum de morte filii sui“*. Da taj sin nije identičan sa Mehmed Čelebijom vidi se po tome, što se ovaj spominje još u septembru ove godine.

Prema rečenom donosim ovdje rodoslovje kuće Ishakovića:

Pašaitbeg zapovjednik pogranične vojske (1399.; 1402 *in partibus Sclauonie).*

Ishakbeg Hranušić vojv. zapadn. stranam 1414.—1439.; umro 1442.

Barak vojv. zastupa oca 1435.—1436.	Eseb-Alija vojv. zap. stranam 1439.—1440.	Isabeg Ishaković Hranušić vojv. zap. str. 1440.—1463. vrhbosanski sandžak 1464.—1470.

Mehmed Čelebija vojv. Pavlovića zemlje 1466.—1469., hercegovački sandžak 1506.—1509.; 1513.—1515.	2. sin umr'o 1467.	Veletbeg subaša drinski (1509.) [1]

*

Isabeg Isaković nije nikako bio ono, što se u Bosni danas označuje imenom turkuše. Prem je sin slavnog turskog vojskovogje, koji je dugo vremena služio osmanlijskoj misli, nije ni on kao ni otac njegov zaboravio na svoje bosansko porijetlo i na

[1]) Spomen ovom Veletbegu nalazim 24. septembra 1509. u *Liber cons. rog.* 31., 145. ovako *„Velethbegh filius quondam Essebeghi veteris, subaslach in Drina“*.

krv, koja ga je vezala bosanskim narodom, te je prema tome štedio osjećaje i tradicije podjarmljenika s kojim je upravljao trideset godina. Ako on sam pismu, kojim preporučava svog trgovca Franka knezu Dubroslavu dodaje naročito, da je brat hercegov a vojvoda Petar da mu je sinovac, vidi se po tome, da on nije zazirao od kršćanluka, nego se dapače nadao koristi, ističući veze, koje ga vezahu sa dvije najslavnije kuće bosanske ove dobe. Još bolji dokaz, kako je on imao za kršćanske Bošnjake ne samo simpatija nego i osobitog povjerenja jest taj, da je na svome dvoru u Skoplju, prije osvojenja Bosne, a u Vrhbosni poslije osvojenja, sabrao lijepi broj kršćana, koji su mu bili pouzdanici i u važnijim stvarima poklisari.

Tako nalazimo na njegovoj posaobini nekog Gjurena (1462.), Teodora (1464.), Heraka (Vraneša) 1466., koji je putem u Dubrovnik u Konjicu obolio, Branila Stjepanovića (1466.), kefaliju Stefana (1466.), Mihajla (1469.), Živana Pripčinovića (1467.) te Vlaha Svinjarevića, dočim muslimani kao njegovi poklisari rijetko dolaze u Dubrovnik: jednom sin mu Mehmed a drugi put Alija Knežić, koji je po imenu rogjeni Bošnjak. Iz toga se vidi, da Turci osvojiv Bosnu nijesu bili zatornici svega što je kršćansko, nego su ove cijenili i povjeravali im razne diplomatske misije.

Dubrovniku je Isabeg bio uvijek sklon i prijatelj a kada se tamo slavila svetkovina svetoga Blaža, slao bi i Isabeg kao i njegovi predšasnici svoje svirače *(gnacharij)* u Dubrovnik, da proslave ovu svečanost (sr. R. 16., 219.) a Dubrovčani bi mu za to takogjer po starom običaju pred Božić slali na dar riba i slatkog voća.

Ajazbeg naslijedio je već u ljetu godine 1470. svoga predšasnika Isabega Ishakovića. U julu dopratili su njegovi i Hamzabega krajišnika poklisari carskog ćesnegjera[1]), sklava Alibega i brata mu Smailbega, sinove Ivana Vlahovića, da interveniraju kod konačne isplate poklada hercega Stjepana odnosno Sandalja, njegovim sinovima Vlatku i Stefanu. Tom prilikom nastali su naši dokumenti br. 28.—30. (str. 30.—32.)

Slijedeće godine, kada je krajišnik Hamzabeg provalio u Konavlje a herceg Vlatko u Trebinju orobio dvojicu dubrovačkih trgovaca u Trebinju te su Dubrovčani odgovorili time, da su turskim podanicima zabranili ulaziti u Dubrovnik, intervenirao je Ajazbegov poklisar Vlah Svinjarević te su Dubrovčani zaključili izdati Vlasima i ostalim vazalima turskim *salvum conductum* od 18. aprila 1471., što ga na drugom mjestu spominjemo.

Kao četnik iskazao se Ajazbeg godine 1472. Pred jesen sabrao je u Bosni oko 30.000 ljudi te je u oktobru provalio u Istru i Furlansku. Plijenio je po okolici Oglaja, Trsta, Kapodistrije, Senja, pa se onda krcat plijenom vratio u Liku i pošao pred Bihać. Pojedine njegove čete dospjele su pri ovoj provali čak do Udine[2]). To je bila iza osvojenja Bosne prva velika provala u Hrvatsku i na mletačko zemljište a ostala je narodu dugo u crnoj uspomeni.

Ajazbeg nekoliko puta je intervenirao radi ostavštine Braila Tezalovića, o kojoj smo gore govorili. O tome rade zapisnici vijeća umoljenih 5. februara 1472., 5. oktobra, 8. novembra i 11. decembra 1473. a da se stvar nije meritorno riješila. Tek 11. februara 1474. zaključeno je, poslati Ajazbegu pismo portino, što su ga u toj stvari netom donijeli poklisari. Za ostavštinu Brailovu javio se, kako razabiremo iz daljnjih zapisnika, i treći baštinik.

---

[1]) Na jednom mjestu se u *Partes* R. ovo ćesnegjer prevagja sa pincerna, prema tome bi to bio podrumdžija.

[2]) Sravni moju monografiju: Kraljevski grad Jajce, str. 21.

Ovaj treći baštinik bio je, kako saznajemo iz našeg dokumenta, Vlatko, sin Radića Ozrisalića. Zahtjeve trojice našljednika ispitali su kadija vrhbosanski i kadija višegradski, ali Dubrovčani sada — 1. marta 1474. — odlučiše isplatiti trećinu dohotka Brailova poklada samo Gjuragju Radašinoviću dočim zahtjeve ostale dvojice, prem su ih podupirali i Ajazbeg i dvije kadije, za sada ne uvažiše. (R. 22., 100.) Tek sliedeće godine, 12. februara 1475. isplatiše taj dohodak Gjuragju sinu Radašina Bogišića i Vlatku sinu Radašina Ozrisalića (naš dokum. br. 43., str. 41.), dočim Vlatku Popoviću nema spomena. Možda je ovaj Vlatko Ozrisalić u tijesnom srodstvu sa bezimenim sinom Bjelijaka u našem rodoslovju, bratom Gjuragja Bogišića.

Od Ajazbegovih poklisara, koji su dolazili u Dubrovnik, spominje se osim ceribaše Vlaha Svinjarevića i neki Tvrtko i Brailo.

7. decembra 1474. pronio se Dubrovnikom glas, da će u Bosnu doći novi sandžak, a njegovom kapidžibaši zaključeno je dati na dar jednu čašu[1]); megjutim ova vijest bila je kriva, jer mi Ajazbega nalazimo još u augustu 1475. u časti. (R. 22., 231.)

Ajazbeg osnovao je 880. p. H. džamije na uglu Franje Josipa ulice i Rudolfove ulice, koja je za požara izgorjela te je danas tamo sagragjen „Ajazbegov dvor“ (Hôtel Central)[2]).

Balibeg Malkočević spominje se prvi put 31. oktobra 1475. kao *„sanzachus Verchbossanie“* te mu vijeće umoljenih votira dar od 300 perpera. On je došao još sa druga dva sandžaka i vojskom u Bosnu a Dubrovčani poslaše Paladina Gundulića i Junija Gradića preda njih, da ih pozdrave. 1. decembra 1475. šalju mu Dubrovčani „po običaju“ riba i slatka voća.

16. oktobra 1476. stigao je iz Vrhbosne Skenderbeg, poklisar carskog dragomana Mustafe, koji je tamo u Vrhbosnu stigao sa porte; malo poslije došao je i sam Mustafa u Dubrovnik a s njime je bio i carev tjelesni liječnik, magister Jakov, kojemu je vijeće votiralo dar od 100 dukata, ako bi bio u časti bašalara, a ako ne bi, 50 dukata. (R. 23., 51., 56., 57.)

Balibeg Malkočević spominje se još 10. decembra 1476. te njemu i hercegovačkom krajišniku Bajazidbegu Dubrovčani votiraju obične božićne darove. (R. 23., 70.) — Za njegove vlade provalio je 1476. Vuk Grgurović u Srebrnicu pa do samog Sarajeva te se velikim plijenom vratio u Srbiju.

Balibeg Malkočević sagradio je na Bistriku nekoliko javnih zgrada, džamiju „Balibegovicu“ te banju i ćupriju u Balibegovici ulici, koja još postoji a sagragjena je 926. p. H.

Skenderbeg Mihajlović. Njemu nagjoh prvi spomen kao vojvodi u Vrhbosni 21. januara 1478. te mu Dubrovčani votiraše na dar 50 dukata, riba i slatka voća kako se to prije običavalo slati sandžacima. (R. 23., 196.) Možda je to isti Skenderbeg, što ga je dvije godine prije slao carev sklav i dragoman Mustafa u Dubrovnik, da najavi njegov dolazak. Njemu smo pripisali i pismo bez oznake godine, pisano 29. jula na gradu Pruscu kod Dônjeg Vakufa, u kome se zahvaljuje Dubrovčanom, što su mu poslali tri sokolića i 50 dukata, koje je bio voljan vratiti jer, kako veli, hvala

---

[1]) Latinski *tacia.* Prevagjam ovako jer tu riječ nalazim u jednom pismu dragomana Kasuma.

[2]) Podatke o pojedinim gragjevinama bosanskih sandžaka donosim po bilješkama g. Šejh Sejfuddin Kemure.

gospodinu bogu i gospodinu caru ima i dukate i aspre dosta a od njih dukate ne išće. Ako su mu već htjeli šta poslati „ljubve radi“, mogli su poslati ćohe ili kumaša a on bi im „spenzu“ oko toga umio i mogao platiti (br. 56., str. 49.).

U Skenderiji je tekija sagragjena po H. 906. (= 1500.) zadužbina Skenderbegova a musafirhana, koju je kraj nje sagradio, porušena je.

Dautbeg (Davudbeg). Ovoga sandžaka ne poznajemo po dubrovačkim zapisnicima, ali za to imamo o njemu drugih, pouzdanih vijesti iz godine 1480.: pismo kralja Matije sultanu Mehmedu II. i izvještaj kraljevih vojskovogja Ladislava Egervara, bana Petra Dojčina i despota Vuka Grgurovića[1]). Po ovim vrelima je Dautbeg kraljevom dozvolom prešao preko Hrvatske da plijeni po Austrijskim zemljama, ali na povratku provališe mu čete u Ugarsku do Rabe, gdje ih je Stjepan Zapolja i Petar Gereb do nogu porazio. Sam kralj, da osveti povredu salvumkondukta prešao je 30. oktobra kod Gradiške u Bosnu, došao u Zvečaj i poslao iz Jajca Petra Dojčina, Vuka Grgurovića, koji u bosanskoj pjesmi i priči još danas živi pod imenom Vuka Jajčanina i Ladislava Egervara, da provale u srce Bosne. Ovi iznenada osvanuše pred Sarajevom u jednu srijedu, mjeseca novembra, a sandžakbeg uteče u planinu. Tri dana plijenio je i palio Vuk Grgurović (Branković) Sarajevo, a onda se krenuo na povratak. U petak stiže vojska negdje do Busovače i tu ih dočeka Dautbeg, koji je megjutim sabrao svoju vojsku te je došlo do bitke. I prelazeći Lašvu, došlo je do ljuta kreševa, ali do odlučne bitke tek kod Travnika. Kako sam kralj izvijesti papu Siksta IV. bila je ta bitka vanredno krvava, jer bojno polje pokriše deset tisuća Turaka. Tri dana poslije ugjoše pobjednici, a na čelu im despot Vuk u Jajce.

U ovo doba idu sve one epizode, kojima narodna pjesma uzveličava junake Vuka Jajčanina i Gjerzelez Aliju.

Pismo kralja Matije a još više silni poraz Dautbegov kod Travnika, jamačno su bili uzrok, da je ovaj dignut brzo sa svog mjesta.

Da se Dautbeg ne spominje u dubrovačkim spisima tome je uzrok taj, da baš ona sveska *Libri rogatorum* (1478.—1481.) fali, koja je suvremena njegovoj vladi; a da baš ova fali, neće biti puki slučaj, nego ju je vijeće valjda sâmo uništilo, pošto se tu raspravljalo sigurno o stvarima, koje su Dubrovčanom mogle škoditi. Mi znamo po jednoj drugoj vijesti[2]), da je u isto doba — nešto prije nego li se spomenute zgode dogagjale na sjeveru Bosne, herceg Vlatko zaratio na Turke ali ga Dautbeg potukao kod mjesta, čije je ime korumpirano u „Menessagite“. Tu su Dubrovčani jamačno sudjelovali, pa se bojali, da se njihova sukrivnja ne otkrije i uništili zapisnike, koji bi im bili možda na štetu.

Jahjabeg. Ovoga vrhbosanskog sandžaka nalazim prvi put godine 1482., a govorilo se o njem u vijeću umoljenih 28. septembra. U Dubrovnik došao je bio neki turski emin sa darovima, valjda kao Jahjabegov poklisar. Jahjabeg se onda jamačno bavio kojom velikom gradnjom, jer je vijeće zaključilo dati mu na dar od stakala, što ih općina ima u zalihi, toliko, koliko se svidi malomu vijeću a na kraju se ovom zaključku dodaje tumač: *qui Jachibeg est sanzachus in Verchbossania.* (R. 24. 101')

Slijedeće godine u februaru intervenirao je Jahjabeg u stvari ostavštine Braila Tezalovića te je Dubrovčanom preporučio neke osobe kao našljednike, ali je vijeće

[1]) Sr. „Jajce“ str. 21., 22.

[2]) Sr. „Jajce“ str. 21.

umoljenih 26 i 27. februara zaključilo, ne odazvati se njegovom zahtjevu, nego ispričati se, a da isprika bude slagja, poslati mu istodobno *„secundum consuetum“* dar od 50 dukata (R. 24., 136., 137')

Malo zatim intervenirao je Jahjabeg u stvari vražde radi umorstva jednog Turčina u Konavlima.

Neki Konavljanin, Stjepan Bjelanović sin Bjelanov, ubio je nekog Aliju, slugu Ahmeta Penzizije i utekao u Dračevicu. Brat umorenoga se potužio na porti radi krvi a ova je odredila, da se stvar riješi vraždom i poslala sklava, da ponese Dubrovčanom carsko pismo, kojim se nalaže, da ili naplate običajnu vraždu (25.000 aspri) ili da izruče ubojicu osvetniku. 4. marta 1483. zaključilo je vijeće umoljenih pozvati oca ubojice, Bjelana, pred malo vijeće te mu naložiti, da u ime vražde plati ili 25.000 aspri ili da svoga sina Stjepana pošalje krajišniku Ajazbegu a Bjelan neka ode bratu umorenoga i carskom sklavu i neka se s njima naredi za krv, kako zna. Ako dogje do nagodbe, neka to javi vijeću, koje je ali već u principu ustanovilo, da troškove oko ove vražde neće platiti općina. 7. marta izabran je Nikola Paškin poklisarom, da ide u Vrhbosnu sandžaku Jahjabegu i Ahmetu Penziziji, da s njima ugovara radi ovog krvnog mira i da ponese potonjem i nešto dara — sukna za 25 perpera.

Ubojica krio se megjutim u Dračevici a Dubrovčani jamačno zamolili su novskog vojvodu Aliju, da ga izruči, a kada to nije uspjelo raspisalo je vijeće nagradu od 50 perpera onome, koji ubojicu i njegovog sukrivca Vukašina Marinovića uhvati i preda u vlast općini.

Onda je vijeće naložilo malom vijeću, da opet piše vojvodi Aliji i zamoli ga, da izruči Stjepana Bjelanovića a da ga na to sklone, obeća mu običajnu 10 postotnu proviziju, koja se u takim slučajevima od vražde (= 25.000 aspri) plaćala onome, koji bi ubojicu izručio, a ako bi to Alija uskratio, da mu piše, kako je Dubrovnik svoje učinio a za daljnje da vojvoda odgovara Ajazbegu i caru.

31. marta 1483. zakjučeno je — pošto je osvetnik pristao na to — dati u ime vražde 15.000 aspri i to vojvodi Aliji u ruke, da si on od toga naplati prihod, koji ga ide *„pro suo recto de X pro cento secundum mores Turcorum“*, ali prije nego će se svota isplatiti, ima vojvoda Alija predati Dubrovčanom namiru vrhu 25 000 (sic!) aspri, potvrgjenu od kadije, te se time vražda smirila. (R. 24., 137' 146.)

Uspomena Jahjabegova sačuvala se do danas u njegovoj džamiji, što ju je 899. po H. (= 1493.) sagradio u Ćurčića mahali.

Hadžibeg (Chasibeg). Prvu vijest o ovom vrhbosanskom sandžaku nalazim u zapisniku vijeća umoljenih od 19. februara 1484. On je bio poslao u Dubrovnik poklisara sa pismom a vijeće zaključilo je, odgovoriti mu i ujedno poslati mu na dar *„secundum consuetudinem“* 50 dukata, riba i voća a poklisaru mu dati dar vrijedan 20 perpera. Ovaj sandžak nije dugo bio na vladi, jer već nakon četiri mjeseca stigao je poklisar njegova nasljednika u Dubrovnik.

Ajazbeg bivši krajišnik hercegovački (od 1478.—1483.) a prije na sandžačkoj stolici vrhbosanskoj od 1470.—1475. došao je na Bosnu po drugi puta u proljeće 1484. a 25. juna bio je njegov imrahor (konjušar) u Dubrovniku. U to doba pisao je Ajazbeg ono pismo, što ga priopćujemo pod br. 85. na str. 75., kojim preporučuje nekog Eleza, koji je otkupio neku robinjicu iz Konavalja.

I njegova je vlada trajala samo nekoliko mjeseci. Umro je, kako to dokazuje dubrovačko pismo od 10. januara 1486. (br. 97., str. 85.) jamačno neko vrijeme prije ovog datuma, a mrtav se spominje i u zapisniku vijeća umoljenih od 28. jula 1490. (R. 26., 112.), koje je raspravljalo o jednoj tražbini baštinika Ajazbegovih. Dubrovački gragjanin Vitko berber bio je — ne zna se za što — Ajazbegu dužan 120 dukata a iz Bosne došao je jedan Turčin, da kao punomoćnik baštinika pokojnog Ajazbega zaište naplatu toga duga. Pošto je megjutim i Vitko umro a gotovine nije bilo u njegovoj ostavštini, zajamčilo je vijeće umoljenih onome Dubrovčaninu, koji bi „Turčinu“ isplatio ono 120 dukata, da će mu se ti novci vratiti od prvih novaca, što će unići od imetka pokojnog berbera Vitka. (R. 26., 112.)

Sulejmanbeg novi sandžak, kada je stigao u Vrhbosnu, poslao je svoga kapidžibašu s darovima u Dubrovnik, a Dubrovčani zaključili su 26. aprila 1485. poslati mu na uzvrat dar od 60 dukata skupocjena sukna (R 25., 23.).

Ovaj je valjda i predao Sulejmanbegovo pismo, što ga iznosimo pod br. 93., str. 82. u stvari pronevjerenja Marka Kozičića a da je naše datiranje toga pisma — 9. aprila 1485. — posve opravdano dokazuje ovaj zaključak vijeća umoljenih od 19. aprila 1485.: „*Prima pars est de firmando literas directivas imperatori et Sulimano, sanzacho Verchbossanie pro facto Marci Cosicich* (R 25., 21.).

Skenderpaša spominje se već u augustu 1485. sandžakom vrhbosanskim. 22. augusta najavio je Dubrovniku svoj nastup i poslao na dar „*4 camuchas, duas petias veluti spizolati, duos zambellotos et duas habenas*“ a vijeće votiralo mu je za uzvrat dar od 100 dukata (R. 25., 53').

Od njega iznosimo u našoj seriji dva pisma: jedno od godine 1486. mjeseca februara, u kome javlja Dubrovčanom, da mu je carski sklav Ehtiman donio carevu zapovjed, da se Dubrovčanin Marko Kozičić uhvati i predade Ehtimanu, jer je, prema tužbi Sari Jakuba, pronevjerio carev novac. Marko ima da se stavi pred kadiju vrhbosanskog na sud, a ako bude nevin, nema se čega bojati, jer će mu se suditi po pravdi (dok. br. 98., str. 86.). Na istu stvar odnosilo se i pismo njegovog predsašnika, Sulejmanbega, priopćeno pod br. 93. na str. 82., iz koga saznajemo, da je taj dug Marka Kozičića iznosio 32.400 aspri.

Drugo je pismo Skenderpašino pisano mjeseca juna 1486., kojim preporučuje Dubrovčanom Eminbega, emerbega bosanskih hamaldara, koji dolazi u Dubrovnik, da prodaje careva olova (br. 101., str. 90.).

U isto vrijeme mora da je Skenderbeg ostavio svoju rezidenciju te je pošao na vojnu, ili je bio premješten, jer 18. jula 1486. zaključilo je vijeće umoljenih, da mu poklisari, koji će nositi harač na portu, usput ponesu i predadu obični godišnji dar od 50 dukata i to ako ga nagju još u časti i vlasti, a ako bi bio dignut, da mu dadu samo dva kavada. (R. 25., 123.)

Skenderpaša spominje se još 10. februara 1489. kada je vijeće umoljenih odobrilo jedan dar, što mu ga je votirao rektor s malim vijećem. (R. 26., 10.)

Jakub paša spominje se u zapisnicima vijeća umoljenih samo jedanput i to 3. marta 1492., gdje se usvaja predlog: *Prima pars est de donando Jacubo basse, sanzacho Verchbossanie, qui misit dono vnum fachilum et vnam habenam et duos tapetos — — ducatos* 40. (R. 26. 147.) Slijedeće godine je Jakub svu Hrvatsku zavio u crno.

Pošao je 1493. sa vojskom od 10.000 ljudi uz slobodni prolaz kroz Hrvatsku da plijeni i hara po Kranjskoj i Koruškoj. Prem se njegova vojska u Hrvatskoj nije ni o 'što ogriješila, naumio je ban Derenčin da joj, prem je izmegju porte i Ugarske bio mir, otme plijen. Uza nj pristaše Bernhard, Nikola i Ivan Frankopani, Karlo Torkvat, Gjuro Blašković, Petar Zrinjski i Ivan Cetinski.

Na Vražjem vrtlu kod Udbine dočekaše Jakubbega i ispunilo se, što je Ivan knez Cetinski kazao banu Derenčinu, kada mu je predbacio da su Hrvati kukavice stoga, što se je protivio, da se u sred mira navali na Turke: Derenčin je vidio, kako se Turci bore i da je laglje po Ugarskoj jašiti od grada do grada i kartati se, nego li se s njima biti! Na bojištu osta 5700 Hrvata, megju njima cvijet hrvatskog plemstva a zarobljenom banu Derenčinu predao je Jakubbeg na skupocjenom pladnju glave rogjena mu sina i brata.

895. p. H. (= 1489.) sagradio je Jakubpaša džamiju u Magudi.

Jahja paša. O njemu vijećalo je vijeće umoljenih 5. decembra 1494., jer je on bio poslao kao sandžak Vrhbosne u Dubrovnik na dar *„quattuor camuchas et duo cauetia veluti pizolati valoris circa ducatorum quadraginta in totum“* a vijeće je zaključilo, uzvratiti mu darom od 5000 aspri u robi. (R. 27., 186.). Drugih nam vijesti o njemu za sada nema.

Sinan paša Borovinić nastupio je vladu negdje u decembru 1496. jer je dubrovačko vijeće umoljenih zaključilo 28. decembra poslati mu kao novom sandžaku vrhbosanskom 100 dukata na dar a za uzvrat na dar, što ga je on, nastupiv na vladu, slao Dubrovčanom.

Skenderpaša Mihajlović spominje se u dubrovačkim protokolima opet 16. aprila 1499., kada mu je došao poklisar i najavio, da je nastupio vladu, a Dubrovčani dadoše tom poklisaru dva kavada. (R. 28., 133.)

O njemu saznajemo iz dubrovačkih spisa dosta malo, ali tim više iz spisa njegovog suvremenika, Marina Sanuta[1]) mletačkog patricija, kroz čije ruke su išli svi važniji službeni spisi, koji se odnose na politički pokret u susjednim zemljama, a po njima ćemo prikazati samo najvažnije momente u tom vidu.

Skenderpaša došao je iz Carigrada u Bosnu s nalogom, da navali na susjedne mletačke pokrajine. Prem rat nije bio naviješten, navalio je već u junu sa 2000 konjanika blizu Nadina u Dalmaciju i plijeneć i harajuć dopre do Zadra a onda pogje u Ostrovicu gdje je udario svoj glavni tabor, da odavle provali u Furlansku. U isto vrijeme operirao je i hercegovački sandžak Sinanbeg protiv mletačkog posjeda u Dalmaciji. Od podora grada Brštanika na Neretvi počeo je graditi naprama Gabeli grad Kosu te provali preko Šibenika do Trogira. Narod izmučen i decimiran od lanjske kuge nije nikako ni odoljevao, te je i Sinanbeg odvukao mnogo plijena i roblja. Koliko je roblja Skenderbeg za svoje provale odvukao, vidi se najbolje po tome, da je 60 po izbor djećaka poslao na dar caru.

U Ostrovici prikupljao je Skenderbeg sve više vojske i šiljao pojedine odjele na mletački teritorij. Te čete prošle su — pošto je izmegju porte i Ugarske bio mir — preko hrvatskog teritorija mirno i uredno, ali kada bi se plijenom vraćali, dočekivali

---

[1]) *De successu rerum Italie et totius mundi libri* LVI. Izdanje madžarske akademije 1849. i d.

bi ih često krajišnici na svoju ruku te bi im otimali plijen. Marin Sanuto sačuvao nam prijevod jednog Skenderbegovog pisma, kojim se ovaj tuži hercegu Ivanu Korvinu radi tih nasilja a osobito za to, što su Hrvati počeli harati po Turskoj, razorili Kamengrad i oteli mnogo roblja (San. I., 69.)

Značajno je za Skenderbega, što o njemu piše Jacomo Lepori: Kada je pošao na Zadar stigao je za dva dana, a njegovi ljudi nisu znali ni kuda ih vodi ni na koga! Ova tajinstvenost karakteriše vas njegov način vojevanja, a uznemirivala je i bana jajačkog Petra Berislavića te je ovaj bio uvijek na straži, neće li od jednoć provaliti i u jajačku krajinu. U augustu vratio se Skenderbeg u Vrhbosnu; govorilo se da polazi na portu, a u istinu je kupio novu vojsku, kojom će poći u Furlansku. Stom vojskom se utaborio u Skoplju nedomak Jajca, ali nije protiv Jajca ništa poduzeo.

Slijedeće godine 1500., sabrao je Skenderbeg opet vojsku, da njom pogje u Srbiju, gdje su Ugri porazili kod Smedereva tursku vojsku. Da se ovaj poraz osveti, imao je Skenderbeg poći na Jajce i osvojiti ga. Već u januaru 1501. sakupio je u Vrhbosni 9000 vojske. Sastalo se šestero paša a megju njima Omerbeg, Malkočbeg Jahjabegović, Nahinatbeg i Mustafabeg Zvorničanin.

S tom vojskom pošao je pred Jajce te ga obsio, ali Ivan Korvin a uza nj knez Krbavski, Zrinjski, Frankopani, Karlovići i Czubor dojuriše, kada je Jajce bilo u najvećoj tjeskobi te potukoše Skenderbega. Od njegove vojske osta 4000 na bojnom polju, od Hrvata 1000.

Slijedeće godine 1502., krenuo je Skenderpašin sin Mustajbeg, koga je otac već kao 16-godišnjeg mladića vodio na vojnu, a sada mu bilo tek 19 godina sa 6000 konjanika i 4000 pješaka na jajačku Krajinu, te ju silno pohara. Livač, Radosalić, Osojniće, Gizdavicu, Slobod'štinu i Lipu pohara i popali a mrtvim glavam i roblju ni broja se ne zna. Ivana Tergeića, koji je došao velikom vojskom u pomoć Jajcu potuče, ali se ovaj osveti i porazi 2. jula Bošnjake kod Kamen-grada, rastjera ih iz okoline Jajce i opskrbi ogladnjeli grad živežom[1]).

Od Skenderpaše nemamo drugih važnijih vijesti. 1503. sklopljeno je ugarsko-tursko primirje i tako nije došlo do kakih četovanja na krajini. U Sanuta (II. 89.) nalazimo prijevod carskog fermana, pisan Skenderpaši god. 1503., kojim mu se nalaže, da sve mletačko roblje, zarobljeno iza mira, ako su kršćani bezuvjetno vrati a ako su se poturčili, da im ostavi na volju, ostati u Turskoj ili vratiti se. U novembru pronijela se vijest, da će Skenderpašu dignuti i da će na Bosnu doći novi paša, bolji — za starog se veli „da je zao“ — ali ova se vijest nije obistinila. Skenderpaša ostaje u Bosni do svoje smrti. Već 17. novembra 1504. dolazi preko Dubrovnika u Mletke privatna vijest, da je Skenderpaša umr'o. U bolesti liječio ga je Gabriel Zerbo uz mjesečnu plaću od 300 dukata. (S. II. 132.)

U dubrovačkim zapisnicima spominju se nekoliko poklisarstva Skenderbega, sandžaka vrhbosanskog: 16. aprila 1499. neki „Turčin“, 27. oktobra 1500. neki ceribaša a 6. aprila 1502. bio je opet jedan ceribaša Skender-pašin u Dubrovniku, te je donio od paše na dar *„duos brochatellos, duos pizolatos, duos tapetos et vnam chamucham viridem“*, sve vrijedno oko 90 dukata (R 29., 42.)

Ferizbeg nastupio je vladu godine 1505. 13. juna izabralo je vijeće umoljenih Stjepana Sorkočevića za poklisara, da ode vrhbosanskom sandžaku Ferizbegu, da mu se pokloni, a za njegov put da vrijede sve odredbe, koje su odregjene 31. maja 1502.,

[1]) „Jajce“ 28.

kada je Daniel Restić bio poslan u Vrhbosnu, da se pokloni njegovom predšasniku (R. 30., 58'). Malo poslije stigao je u Dubrovnik terzibaša Mehmed sa bogatim darovima, vrijednim najmanje 100 dukata, što ih je poslao Ferizbeg, a Dubrovčani darovaše ovom poklisaru 2000 aspri u gotovom (ib. 30., 66.).

Slijedeće godine, 28. apr. 1506. zaključilo je vijeće, poslati Ferizbegu poklisara, da se potuže na dva Dubrovčanina, koji su bili zakupnici srebrničke carine, na braću Antuna i Filipa Marojevića, koji su dubrovačkim trgovcem u Srebrnici činili razna nasilja, a neke čak i pozatvarali. Taj poklisar dobio je i nalog, da sa obojicom potajno govori, te da im savjetuje, da se kane napastovanja i zuluma dubrovačkih trgovaca, a što taka opomena znači, biće razumljivo, ako spomenemo, da bi dubrovačko vijeće svakog svog neposlušnog gragjanina u takom slučaju lišilo i gragjanskog prava i svega pokretnog i nepokretnog imetka, što bi ga imao u Dubrovniku! (ib. 30, 137.)

Početkom 1507. poslali su Dubrovčani Benka Gundulića kao poklisara u Vrhbosnu Ferizbegu, a ovaj se vratio i 10. aprila 1507. položio račun o svojim troškovima na dvoru sandžakovu, a pošto je dosta zanimivo znati, što se onda osobito na razne darove megju dvoranike dijelilo, donosim neke stavke iz ovog računa: 15 perpera i 1 groš platio je poklisar za konje, koji su nosili darove u Vrhbosnu; 1 dukat sandžakovom kapidžibaši; 45 aspri čaušu i kapidžijama; 3 dukata vojvodi Žarku, koji je predao poklisaru darove, poslane mu od sandžaka; 1 dukat kapidžijama, koji su nosili te darove; 40 aspri *„çauso et mechterijs"*; 4 dukata čaušovu haznadaru. Kako se vidi, novac je u takim prilikama i otvarao i zatvarao vrata!

1509. gradio je Ferizbeg u Sarajevu banju[1]), a 11. maja zaključilo je vijeće umoljenih poslati mu na njegovu molbu u tu svrhu dubrovačke majstore i to dva zidara i četiri *„magistros cognere"*. (R. 31., 108.) Ferizbeg bio je, kako još saznajemo iz dubrovačkih zapisa, veliki ljubitelj fine kaplje vina, a Dubrovčani morali su mu često slati i svoj slatki *„moschatello"*, koji raste na njihovom žalu, te je pod imenom malvazije bio u ono doba na svjetskom glasu. Tako mu poslaše malvazije 13. nov. 1507., 6. februara 1510. i 25. oktobra 1511. čak tri tovara.

Zadnju vijest o Ferizbegu kao vrhbosanskom sandžaku nalazim 7. decembra 1512., kada mu Dubrovčani *„secundum consuctudinem"* poslaše na božić riba u gelatini i drugih jestiva. (R. 32., 180.)

Dva dana poslije, stigla je već u Dubrovnik vijest, da Ferizbega zamjenjuje Junuzaga.

U našoj zbirci ima i jedno pismo Ferizbega, bosanskog gospodara, pisano 27. decembra 1511., u kome preporučuje nekog Mahmuta i Jusufa, ortaka Deli-Hamze, koji je na trgovini u Dubrovniku umro, da im se predade ostavština pokojnikova (br. 147., str. 131.).

U drugom pismu, datiranom bez oznake godine (br. 151., str. 135) potvrgjuje, da mu je dubrovački poklisar Benko Mikulinović predao poslane darove. Nema sumnje, da je taj poklisar identičan sa gore spomenutim Benkom Nikulinovim Gundulićem, pa se prema tome ovaj dokumenat ima uvrstiti u godinu 1507.

U oba pisma zanimivo je to, da se u njima Vrhbosna zove u jednom već Saraj, a u drugom Sarajevo, te bi to bio najstariji spomen ovome nazivu.

Ferizbeg sagradio je osim spomenute banje na Baščaršiji u Sarajevu još i medresu u mahali Medresi, koja je porušena za provale principa Eugena, na Muzderiji pod Panjinom kulom na Bakijama imao je nekoć čifluk s konaci, a druge čifluke više Hanbine carine. Danas je od potonjih preostala samo česma[2]).

---

[1]) To je ona, kojoj se vidi podor na Baš-čaršiji.

[2]) Po kazivanju Kemure.

Junuzaga stupio je na vladu kao novi sandžak Vrhbosne u decembru 1512. jer 14. decembra izabralo je dubrovačko vijeće umoljenih Ivana Marina Vučića (Volzio) za poklisara, da se pokloni novom sandžaku i da mu ponese darove: 60 dukata, 2 kavada a mirodija i voća za 30 perpera. (R. 32., 183., 184.)

Slijedeće ljeto bolovao je Junuzaga, te je zamolio Dubrovčane, da mu pošalju liječnika, a ovi odrediše magistra Antuna iz Španije, dubrovačkog medika-kirurga, da ga ide liječiti, ako na to pristane. (ib. 32., 252').

Sinanpaša Borovinić bio je 1496. prvi put bosanski sandžak, a 1504.—1506. sandžak-krajišnik hercegovački. U dubrovačkim spisima spominje se opet novim vrhbosanskim sandžakom 22. novembra 1513., te je zaključilo vijeće umoljenih poslati mu darove i poklisarstvo jednako, kao što je poslano 14. decembra 1512. njegovom predšasniku Junuzagi. (R. 32., 294.) Sinanpaša je sabrao odmah početkom slijedeće godine vojsku, s kojm je pošao pred Cazin, grad Ivana Kasnića, odatle pod Korlatović, popali i obori oba grada i zarobi mnogo roblja, a Ivan Korlatović jedva živ uteče u noći iz goruće kule u Nadin. Odavle provalio je pod Zadar i do Lovrane ali mu vojsku pod Lovranom vratiše topovi.

Junuzaga po drugi put zavladao je bosanskim sandžakom pod konac god. 1514. 5. decembra te godine zaključilo je vijeće umoljenih, poslati mu riba i voća, kao obični božični dar, što se slao lanjske i prvašnjih godina bosanskim sandžacima. (R. 33., 109.)

Junuzagu ide zasluga, da je u Sarajevu osnovao prvu apoteku, kojom je upravljao njegov tjelesni liječnik, magister Matej. Ovaj je 1515. pošao u Mletke, da kupuje ljekarije i pošav onamo ostavio je u Dubrovniku dva sanduka sa ljekarijama u pohrani, a kada se vratio, dozvolilo mu je vijeće umoljenin 31. marta, da ove lijekove, ne plativ carine, nosi u Vrhbosnu (ib. 33., 152.)

Mustafa paša Jurišević nastupio je upravu vrhbosanskog sandžaka negdje u pola god. 1515., jer mu nalazim u zapisnicima vijeća umoljenih prvi spomen 6. oktobra 1515. — a zaključeno je onda poslati mu poklisara, koji će s njime govoriti u stvari emina pripisnika, koji je u ono doba „pisao zemlje i gradove“ po južnoj Hercegovini izmegju Novoga i Gacka. (R. 33., 217'.). 5. decembra iste godine zaključilo je vijeće, poslati mu običajne darove.

U septembru god. 1516. došao je Sinan, kapidžibaša Mustafa paše Juriševića, kao poklisar sandžakov sa bogatim darovima u Dubrovnik. Desetero sluga, koji su pratili poklisara, nosilo je u svečanoj povorci darove vijeću: komad brokatela vrijedna 20 dukata, dva komada zambelota vrijedna 10 dukata, 2 komada kutnije vrijedna 8 dukata, 2 serdžade vrijedne 6 dukata, dva pokrovca vrijedna 3 dukata, 1 buklija za dukat, 2 lûka vrijedna 4 dukata. (ib. 34., 46.)

26. februara 1516. slali su Dubrovčani Mustafabegu Juriševiću malvazije i slatka voća. Kada je 1519. sultan Sulejman zasio na prijesto, zaključilo je vijeće umoljenih 21. jula 1519., da se Mustafapaši vrhbosanskom i Hasanpaši hercegovačkom javi vijest *„nove creationis novi imperatoris“* (ib. 116.) 8. novembra 1519. došao je njegov liječnik u Dubrovnik, da nakupuje razne lijekove te je sa svoje strane predao *„vnam habenam et vnum sumach“* u vrijednosti od 2 dukata (ib. 35., 149.)

Mustafa paša Jurišević opsijedao je 1515. Jajce a kada je Petar Berislavić prelazio Savu s vojskom, kojom je htio Jajcu u pomoć, pogje Mustafapaša preda nj a kod Dubice došlo je do odlučne bitke, u kojoj je Mustafa potučen. Palo je tu oko 3000 Turaka i tako je Jajce opet oslobogjeno a ovaj poraz prinukao je portu pristati na primirje od 4 mjeseca.

(Nastaviće se.)

Забрана пировања о крсном имену и другим светковинама у Боци Которској из 1772. године.

Саопштио:

др. **Владимир Ћоровић.**

Добротом г. Марка Станишића, свештеника из Каменог код Херцег-Новог, дошао сам до једног врло занимљивог документа из 1772. године, важна колико по свом садржају, толико и по свом језику. Саопштавајући га овдје ми ћемо упозорити на главне моменте у њему.

Познато је, да су под утицајем рационалистичких идеја са Запада многи наши људи у Славонији и Јужној Угарској, нарочито Доситеј Обрадовић и Матија Рељковић, живо и оштро устајали против предрасуда у народу, против лоших навика и обичаја у животу, указујући не само на њихову излишност и несмисао, него и на многе штетне моралне и материјалне посљедице од њих. Под утисцима истих идеја узимала је и државна власт, особито у доба Јосифа II., врло активног и понекад енергичног учешћа у сузбијању злих традиција, често непосредно и много више посредно помажући просвјећивање широких маса народних.

Као што се може мислити: сличне прилике, моћ старих традиција, сујевјерје и предрасуде владале су и у осталим нашим крајевима, па наравно и у Боци. И тамо су морали бољи елементи, да са много напора сузбијају ћудљиве и укоријењене навике сировог народа. Дуго је требало которском бискупу Јов. Ант. Кастелу у седамдесетим годинама XVIII. стољећа, да разбије предрасуде народне, како дјевојке не треба да иду у цркву; с много напора борио се његов насљедник Стефан II. де Олео против крвне освете[1]). 1795. године је митрополит Петар I. одлучио од цркве све село Мокрине, јер је, како рече, „тај неразумни и сујевјерни народ“ убио једну невину жену прогласивши је за вјештицу[2]). У првим годинама друге десетине XIX. стољећа устајао је Венедикт Краљевић свом енергијом против лудих обичаја вјерења и жењења младе и недорасле дјеце у Боци, који су тровали морални живот и давали вјерским и државним властима невјероватних примјера.

Зло је морало бити велико, кад се власт одлучила да издаје ове наредбе против пировања крсног имена, против даћа и разних других светковина, кад се у пијанчењу потроши сва мучна уштеда и кад се благи дани прелијевају крвљу и вином. Ова забрана важна по садржају не мање је важна и по том, што је

---

[1]) Schematismus dioecesis catharensis. 1907. Ragusa, стр. 63., 65.—66.

[2]) Архив манастира Савине, fasc. 1700 ff; без броја.

један врло рјечит документ и о томе, како је млетачка република у провођењу оног, што је држала за потребно, била врло енергична и без много обзира. Колико је та забрана у тај мах имала успјеха не зна се; да обичај није престао и да се зле навике нијесу много умањиле види се по том, што су аустријске власти у договору с епископом Јосифом Рајачићем поновиле све те забране. 6. фебруара 1830. наредио је владика, да се има с олтара објавити државна забрана „за не чинити пирове, нї крестна ймена, ни када би се слꙋчила смертъ, токмо онай данъ еданъ ѡбиедъ“ [1]).

Језик ове наредбе је народни. Писар, који је мјестимице хтио да сачува ученији старији облик падао је више пута у недосљедност, јер су му се народни облици као много обичнији сами промицали.

Он је хтио да пише полугласе, па је правио и погрешке и недосљедности; тако има: зъвати, зънаніе, изънедꙋ, съвойеме, бълагдани сасвим погрешно; има кръсно и крснога и ꙋздржанне; има часть и користъ. Писао је керсно, али кр́мине, крсно, црквомъ па чак и срдаромъ. Хтио је да употребљава и оба знака за о, па је писао: потребнѡ и корисно. Употребљавао је щ за шт, а има ипак што. Писао је ћ добро, па је ипак по старијој традицији оставио: родиыци, и ако има роћак.

Х није изговарао. Пише: неволние кꙋћа, ѡвне држава, реченние педекса телесние, ѡтиюћи; једном само има: ѡвнехъ градовахъ. ѣ има редовно као рефлекс *је, ије;* облик телесние дошао је црквеним утицајем, а облици преведрои и приведрога често се мијешају у нашим дијалектима. Пиена за лат. *poena,* тал. *pena,* непотребно је јекавизиран. *Дј* дало је *ђ* у облику ћела.

И мјесто *м* по особинама далматинских дијалеката долази у облицима: чин, щанпана, уз освен има и ѡсвем. *П* и *в* долазе у совра, сопромъ; педепса и уз то педевса. Криво је употребљено *ч* за *ћ*: запричене, ако оно долази од *запријетити,* а не *запријечити.*

Погрешни су и ненародни облици: размислаюкши, ѡдлꙋчꙋюкши. Биће, да је писар у незнању и недоумици између презента и претерита, начинио једну неуспјелу комбинацију од обојега. Или му можда *вш* (наравно погрешно) има да буде за *ћ*, старије *шт?*

Стари су облици датива множине: заповиедникомъ, парокианомъ, капетаномъ и т. д. Синтакса је према талијанском. Погрешка је синтактичка у реченици: „предъ истомъ црквомъ, ꙋ коием се светкꙋе“, али није логичка.

Ми Гаетанъ Молинъ по преведрой скꙋпщини владаніа млетачкога провидꙋр ещраорденаріѡ, расꙋдитель изврани ѡдь Котора, Арбание, Бꙋдве и над Новием и проча.

Гозбе и совре, кое се чине на керсно име, на младе мисе ꙋ време пира, мира, светковине, года, седминъ, кр́мине, свеще слꙋжећи, часть

[1]) Архив которске конзисторије, fasc. 1830., вик. бр. 20.

чинеħи провргоше се на прождрлство и пиıанство, поради чеса падаю на сиромашко лȣди . . . . . (изједено) ѡстаню безъ корнена, бȣдȣħи да ȣ еданъ данъ изъиедȣ чоекȣ, чин би ѡнъ и сви негови кȣħни презимили се, а изъгȣбивши памет ȣ винȣ напиıаюħи с миеромъ и безъ миере, пиюħи потиче се срчба, ȣжиже се на ѡсветȣ нескладнȣ, смȣħна, ȣбиство и расȣħе неволние кȣħа.

Све те неразложне ствари позънаиȣħи ми с поимомъ нашега сȣда, с коиемъ по великои ѡбласти привьедрога принципа имамо ѡпрнет се свакомȣ злȣ и свакȣ користъ искати народȣ ѡвие држава, размислаювши и ѡдлȣчȣювши потребнѡ и корисно провиħене, ѡтиюħи свакоиıако дигнȣти згодни поставленъ ѡбичаи, даемо на зънание ѡчито съ ѡвомъ наредбомъ: да се забранȣие по свакоме миестȣ и свакомȣ и сваке врсте чоекȣ слȣжити ȣ напредакъ гозбомъ и сопромъ свеца и крсно име тако, да на данъ свога свеца и крснога имена нитко не има зъвати къ себи ни приматі ни на рȣчакъ, ни на обиедъ, ни на вечерȣ ни родиıаке ни приıателе, него благовати са съвоиеме кȣħниемъ, що мȣ е Богъ даѡ. Забраниȣе се на исти начинъ скȣпъ и сабираніе лȣди, кои се чини за ести и пити ȣ данъ года мртвие, могȣħи само ближи родиıаци кои и кои ѡдъ кȣħе е, када ȣмре роħак доħи на жалование и спроводомъ за ȣтиешити разговором живе, а не за надодавати жалостъ врхȣ жалости, поħȣвши (!) жалеħи мртвога пропаде и што жив[и].

Исто ȣздржание и опаза заповиеда се да бȣде ȣ вриеме младе мисе, пира и мира, тако да само ближни роħаци, а не дрȣзи могȣ доħи на сопрȣ ȣ сами данъ младе мисе, пира и мира, а не ȣ дрȣге дневи. И тако съ веселиемъ и с радосħȣ бити ħе сиедињена користъ кȣħна щедеħи, а не расипаиȣħи свое и тȣħе имȣħе и не даюħи ȣзрока смȣħни, коıа естъ противна заповиеди божиѡи и принциповои. За све ȣздржава се по декретȣ ѡдъ презȣ[га] сената како ȣ њемȣ.

Бȣдȣħи светковине поставлене за славити бога и негове свете и видеħи да бълагдани посвеħени сȣ на славȣ божиıȣ и на частъ светие ѡбраħаю се на пиıанство и прождрлство и игрȣ и смȣħнȣ предъ истомъ црквомъ, ȣ коием се светкȣе. Тога ради забраниȣе се, да нитко нема носити на продаю къ миестȣ, ħе се чини светковина, ни вина ни ракие ни дрȣгога пиħа ни естива ни за кои мȣ драго ȣзрокъ не ȣставлат се на истиемъ миестима за ести и пити: него помоливши се ȣ цркви и ѡправивши

свою духовна ћела, да се има с миромъ вратити свакъ своиоѡи кући. Вазда кадъ тко или за се или у кућамъ за частити или за продавати на светковинамъ или на путу или у кућамъ ѡсобитемъ смиетъ буде носити или дилити вино или ѡстало пиће и естива, ѡсвемъ изгублена исте ствари, бити ће жестоко педепсанъ бандижанемъ, тамницомъ, галиомъ и осталиемъ педепсамъ на волиу правде. И ко гоћ смиетъ буде преступити ща се е ѡзгора наредило на крсно име, на данъ свеца, года, пира, мира, седмине, кргмине, младе мисе и светковине, ѡсвен више речение педевса телесние бити ће ѡсуђенъ у двадесетъ и петъ гроша.

Становито ради тога наређуе се колунеломъ, капетаномъ, сердаромъ селскиемъ, аранбашамъ и свиемъ главаромъ ѡдъ краина, да на први гласъ, кои се буде чути, да е тко у наимано ствари више реченои при годамъ преступиѡ, що се наредило, имаду наибрже датъ на знане заповиедникомъ ѿ градова, коием су подложни, кои ће ѡнога часа дати потребне наредбе пандуре за да се дигне пиена речена ѡдъ двадесетъ и петъ гроша, ѡдъ коие има се дати полакъ ѡномъ, кои е ѡбиавиѡ, а полакъ пандуромъ и сережаномъ, кои се буду дигнули. Сарануиући се правда ѡ бити с правдомъ за дати ѡстале достоине педевсе ѡзгоръ заприечене, размислиуювши врсту криваца и преступника и преступлениа и да свакому буде ѡчита ѡва наша ѡбећена заповиедъ бити ће щампана, навиещена и свуда послана съ наредбомъ ѡвиехъ градовахъ, заповиедникомъ, парокиiномъ, колунеломъ, капетаномъ, срдаромъ и ѡсталиемъ главаромъ, да се чини навиестити и свудъ разгласити и колико се свакому пристои подпуно извршити.

Ѹ Новоме на 19. ћуниа 1772.

Гаетанъ Молинъ провидур ещраорденаріѡ.

Ріналдѡ Агапити канцр. и вицисакретаръ.

*

У мјесецу августу прочитана је ова наредба у цркви на Топлој „свему пуку и народу, котори су ѿ еа парохіе". 15. августа саопштена је у Савини „ће биаше люди доста"; 8. септембра у Мојдежу, а 9. у Раткошевини; на оба мјеста „биаше све село чути". 26. септембра објављена је у Мокринама; 28. у Каменом и најзад 30. у Подима.

Testamenat gosta Radina.

Prinos patarenskom pitanju.

Priopćio

Dr. Ćiro Truhelka.

(Sa 4 table.)

Megju dokumentima, koje sam prošle godine imao prilike obresti u dubrovačkoj arhivi, bijaše i testamenat patarena Radina gosta, što ga evo priopćujem. Taj dokumenat, koji dosada nije pao u oči ni jednome od učenjaka, koji su proučavali obilnu historičku gragju ove arhive, našao sam u svesci testamenata iz god. 1466. napisan na zadnje četiri stranice ovoga krasnog pergamentnog kodeksa. Kako je on ne samo po svome sadržaju nego i po osobi testatora vrlo zanimljiv dokumenat, držim da će biti vrijedno prije svega iznijeti, što sam mogao o ličnosti testatora saznati iz ostalih zapisa dubrovačke arhive.

Radin bijaše svećenik patarenske crkve te se je kao takav uspeo do visokog zvanja patarenskog gosta. Mi ga nalazimo isprva kao krstjanina na prvoj stepenici patarenske hijerarhije, poslije na višoj, kao starca a najposlije, kao gosta, u časti, koja odgovara biskupskoj u ostalih kršćanskih sljedba[1]).

Prvi put mu nalazimo spomena u godini 1422. u knjizi, pisanoj rukom dubrovačkog logofeta Ruska, sina magistra Kristifora, koja sadržaje prepise slovjenskih pisama dubrovačkih, pisanih izokolnim vladarima i velmožama koncem XIV. i početkom XV. vijeka[2]), na 124. listu a u pismu, pisanom vojvodi Sandalju 31. marta 1422.

Uzrok pisanju ovoga lista bijaše slijedeći: Župa Konavlje bijaše na polu vlasništvo vojvode Sandalja a na pola vojvode Radosava Pavlovića. Sandalj, od starine veliki prijatelj Dubrovčana, prodao je god. 1419. svoju polu Konavalja Dubrovčanom a ovi postaviše ondje posebnoga konavôskog kneza Pavla Restića, koji je imao svoje sijelo u Ljutoj, dočim je Radosavljevim dijelom Konavalja upravljao njegov knez Branko, koji je sjedio u gradu Sokolu, polovičnom vlasništvu Radosavljevom. Čini se, da je izmegju oba kneza došlo do nesloge, jer na pokladni utorak godine 1422. sabra knez Branko svoje „junake“, koji su bili u gradu i izokolnim selima i navali

---

[1]) Rački doduše stavlja tek djeda u paralelu sa biskupom, ali ja držim, da je stepen djeda, koji je načelnik čitave patarenske crkve bosanske, viši nego biskupski, te bi se imao sravniti sa stepenom patrijarhe ili bar metropolite, komu su gosti bili sufragani.

[2]) Ova knjiga registrirana je u dubrovačkoj arhivi kao prva sveska zbirke Lettere e Commissioni di Levante a priopćio ju je Pucić u Biogradu 1858. pod naslovom „Споменици Србски“.

sred noći na kuću dubrovačkog konavôskog kneza u Ljutoj, opljačka je i orobi do temelja, a knez jedva iznese živu glavu.

Ovu činjenicu potvrdio je knez Radič, koji je u ime Sandaljevo upravljao drugom polovicom grada Sokola, vlasništvom Sandaljevim.

28. februara potužiše se Dubrovčani prema zaključku vijeća umoljenih (consil. rogatorum)[1]) pismeno Radosavu radi ovoga nasilja, što ga je počinio njegov knez, a 4. marta pisaše i samom Branku, zahtijevajući od njega, da vrati, što je oteo njihovom knezu.

Oba spomenuta pisma ostadoše bezuspješna. Knez Branko, prem mu je vojvoda Radoslav naložio, ne htjede od ukradenih stvari ništa povratiti. I tako Dubrovčanom ne osta ino, nego da zamole opet svog starog prijatelja Sandalja, da intervenira. Ovaj je, kako se razabire iz dubrovačkog pisma od 31. marta, poslao Radoslavu poklisara a ovaj mu opet poslao kao svoga poklisara svoga „slugu“ Radina (РАДѢНЬ) krstjanina, koji je Sandalju kazivao ispred svoga gospodara, da je zlodjelo, počinjeno na Ljutoj, učinjeno bez znanja Radosavova i da je ovaj zapovjedio Branku, da plijen vrati, što je ovaj navodno i učinio.

I tako se Radin krstjanin pojavljuje prvi puta kao poklisar Radoslavov u pitanju, koje se ticalo Konavalja a u istom pitanju igrao je isti Radin i poslije vrlo važnu ulogu. Megjutim tvrdnja Radinova, da je Branko sve vratio, nije bila istinita; šta više, kada su Dubrovčani dvaput poslali čovjeka, da na osnovu ovih vijesti zaište od njega, da vrati plijen, on nije ni otpisao, nego je osorno odvratio, da je sve učinio po zapovjedi svoga gospodara i da on ništa ne kani vratiti.

Na ponovnu tužbu poslao je Radosav Pavlović Dubrovčanom uz svoje pismo i dva druga; jedno za kneza Branka a drugo za župana Radosava Glavića, u kojima nalaže, da se plijen vrati; ali i to osta bez uspjeha, jer je Branko, primiv pismo svoga gospodara, Dubrovčaninu, koji mu ga je predao, odgovorio još osornije, da će njihovom knezu i nadalje „zlo i nepošteno“ učiniti.

To je Dubrovčane tako ozlovoljilo, da su pismom od 9. maja 1422. zamolili velikog vojvodu Sandalja, koji je baš polazio na zbor u Bosnu da izabere novoga kralja (Tvrtka II.), da spomene na zboru i ovo nasilje, „neka gospoda rusaška vide, jer je nedragostno, što je njegovim prijateljem učinjeno!“

Na ovaj dogogjaj, s kojim se bavi devet pisama u Ruskovom kodeksu [2]), odnosi se i jedan dokumenat, što sam ga našao u zbirci *Lamenta de Foris,* a to je uredovna tužba konavôskog kneza od 4. aprila 1422., u kojoj veli, da je knez Branko iz Sokola navalio sa 15 drugova na njegovu kuću te ju posve orobio [3]).

---

[1]) Sr. „Partes“ toga vijeća III. 75.

[2]) U Pucićevom izdanju br. 280., 281., 282., 284., 286., 287., 288., 289. i 291.

[3]) Da se od prilike vidi kućni inventar odličnijega Dubrovčanina one dobe, koji je vršio funkciju konavôskog kneza, donosim ovdje popis predmeta, ukradenih ovom prilikom, dodan ovoj tužbi. Mislim da će kulturnog historika zanimati, jer je jedan od najpotpunijih popisa kućnog namještaja ove dobe, koji mi je došao pod ruku a dokazuje, da srednji vijek ni na selu nije baš oskudijevao komfortom. Evo taj popis:

Tacias tres argenti; — cuslerios sex argenti; centurias duas argenti; — modicum argenti; — copertorium vnum a lecto de panno, foderatum marture; — copertorium vnum de tela; — pernicam vnam; — mataraçum vnum; — duo paria lentiaminum; — duo paria tugdellarum siue guancaliorum; — tres camisias cum mutandis quatuor paria pedonorum; — nappas magnas tres; — tebaleas a mensa nouem; — tebaleas duas magnas pictas; — tebaleas duas magnas a capite; — vnam siocchan de berettino, foderatam vulpibus; — mantellum vnum beretinum, suffulatum panni blaui; — vnum corettum album, fultum cum panno blauo; — tria paria calegarum; — tria birreta magna et duo parua; vnam diploidem de fustagno — vnam

Ovaj dogogjaj ponukao je Dubrovčane, da pokušaju svoje teritorijalne akvizicije na bosanskom zemljištu nastaviti. Nijesam saznao, kaku su zadovoljštinu dobili za razbojstvo kneza Branka, ali oni još pod dojmom ovoga dogogjaja, 5. marta 1422., zaključiše da ponude Radosavu za njegovu polu Konavalja i Sokola te za Obod istu svotu, koju su platili prije tri godine vojvodi Sandalju za njegove dijelove. Megjutim, kuga, koja se skoro pojavila u Dubrovniku te je trajala sve do jeseni [1]), bila je uzrokom, da su ovi pregovori prekinuti.

Iza kuge, kada je oslabio dojam lupežtine Brankove — početkom slijedeće godine, — postigoše Dubrovčani bar donekle svoju želju. Veliki vojvoda Sandalj, davni i zbilja nesebični prijatelj Dubrovnika, pokloni im svoju polu Sokola a vojvoda Radoslav, kao slavičan čovjek, zaželio je, da i on postane dubrovačkim plemićem kao i vojvoda Sandalj, a prije njega herceg Hrvoja, i pokazao se sklonim, da bar donekle ispuni želje Dubrovčana te im je, valjda nagovorom Sandaljevim, poklonio i svoju polu Sokola uz uvjet, da ga imenuju svojim plemićem i vijećnikom.

Pošto je podjeljivanje plemstva spadalo u kompetenciju velikoga vijeća, zaključilo je vijeće umoljenih *(consilium rogatorum)*, koje je upravljalo vanjskom politikom dubrovačkom, dne 11. februara 1423., da zamoli od tog vijeća ovlaštenje, da može vojvodu Radosava Pavlovića imenovati plemićem „de consilio" [2]). (*C. Rog.* III. 139.) U to doba bijaše upravo sjajno poslanstvo u Dubrovniku, koje je imalo da svečano dovrši tu stvar. Sa strane vojvode Radosava bijahu u toj „s l a v n o j p o s a o b i n i" dva k r s t j a n i n a: Tum'rko i naš Radin te knezovi Budislav i Vukašin, a sa strane velikoga vojvode Sandalja s t a r a c Dmitar i Radovan Vardić. Značajno za veliki upliv, što ga patarenska hierarhija u ono doba imagjaše u politici Bosne, jest, da u ovakom svečanom poslanstvu sudjeluju čak trojica patarenskih svećenika.

---

p o s e d l i n a m blauam foderatam f u s t a g n o; — vnum par pedonorum panni albi; — duos tapetos nouos; — duas carpetas nouas magnas; — quatuor enses; — vnam cultelissam; vnum arcum cum fulcimento; — duos scutos siue clipeos; — vnam lanceam, duos equos, duas sellas, tres habenas, tria paria calcarium, vnam ferreriam seu chorachaçam plenam cloldorum et ferrorum; — quatuor pelles vrsinas aptatas, sex paria; suttularium; — vnum par s t i u a l o r u m; — vnum par calcognarum seu planellorum; — quatuor paria p o t- p l a t a r u m; — duo marsupia pellis; tres funes; — saccos duos de Rassia; — brachia sexaginta canauacij; vnum par bisacharum; — tres cupellos frumenti; — vnum rominum magnum; — tres buchales de Turchia; — vnam patrinam; — quatuor vasa a vino siue b u c a l e s; — vnum frisorium; vnam lucernam; — vnum erchall ab oleo; — vnam securim; — vnum c o s s i r; — vnam inconiam valoris ducat. vnius cum dimidio; — duos anulos aureos; — vnum scrinem panni; — quaternos tres carte; — sex duzenas stringarum; — item cere viridis grossor. quinque; — tres vericulas; grossos septem in mantalis ficub. et vriis siccis; — item vnam cultellariam cum quinque gladiis, vnam cultellariam cum duobus rasoriis foerficalis et aliis fulcimentis; — tres gladios paruos; — vnum par schacchorum; — patenas duas magnas de stagno; — scutellas octo de stagno; — patenas duas paruas de stagno; — salsenos quatuor de stagno; — scutellam vnam magnam de terra; — patenas quinque magnas de ligno; — patenas sex de ligno; — taglerios XII. de ligno; — coclearia de ligno viginti; vnum fulcile de ferro; — vnam pissidem plenam piperate; — tresdecim grossos zaffaraminis; duos gr. candelarum; — vnum speculum; — duos pectenes; — vnum bacile a tonsore; viginti duo grossos anserum et carnium; — vnum carnerum; — sex sonaglas deauratas; — decem sonaglas non deauratos; — vnam sonaglam magnam ab austure; — quatuor tonnellos ab accipitre; — sex cappellittos; — duas formas a capellittis; vnum penniferum cum multis pennis; — vnam venteriam; — vnum stazium; quinque acus magnas et quatuor paruas; — duos catinos de ligno; — quinque polsonos a balista; vnum candelabrum.

[1]) U zapisima *Consil Rogatorum* govori se o njoj od maja do septembra a 8. maja izdani su opširni *Ordines* sa 31 paragrafom, koji zapremaju 10 stranica u III. svesci zapisnika (85'—90') te nalažu, kako se valja za kuge vladati.

[2]) U Dubrovniku je svaki plemić imao aktivno i pasivno izborno pravo u vijeću.

Ovo je poslanstvo imalo da svrši poslove oko predaje grada Sokola i da primi povelju, kojom se podjeljuje Radosavu dubrovačko plemstvo.

Slijedeće dane raspravlja *consilium rogatorum* ponajviše samo o ovom poslanstvu te je napokon izdalo Radosavljevim poklisarom svečanu povelju od 15. februara 1423, kojom se ovaj imenuje dubrovačkim plemićem i vijećnikom, zapisanu u *Liber privilegiorum* na str. 87. i sl. a priopćenu od Miklošića u njegovim Monumentima, str. 319. Da se bar od prilike vidi, kako se postupalo kod ovakih prilika, iznijeću nekoliko sitnica iz rasprava, koje su se onda vodile. Poklisari Radosavljevi zahtijevali su, da se u povelju, kojom mu se podjeljuje plemstvo, uvrsti stavka, da Dubrovčani na svome zemljištu neće primati bjegunaca iz Trebinja ni iz Radosavljeve pole Konavalja, ali se za to Radosav morao obvezati, da će u povelji, što će je on dati Dubrovčanom, uvrstiti sličnu stavku, koja mu brani davati Dubrovčanom i dubrovačkim Konavljanom utočišta na svome zemljištu. Za slavičnost Radosavljevu je značajno to, da su njegovi poklisari naročito zahtijevali, da se u povelji riječi: *„Sandalio, magno voyuode Bosne et Radosavo* imadu zamijeniti riječima *Sandalio magno voyuode Bosne et „Radoslavo voiuode Bosne“,* to jest i Radosav je za sebe tražio naslov vojvode bosanskog.

14. februara zaključilo je veliko vijeće još darivati poklisare te je votiralo četvorici Radosavljevih poklisara, a megju njima dakako i krstjaninu Radinu, po 15 lakata fina florentinskog tkiva a 15. februara je predalo ovim poklisarima povelju plemstva a knez sa vijećnicima vijeća umoljenih svečano se zakleše, da će se držati vijerno svega, što je u toj povelji Radosavu zajamčeno.

Grad Sokol imali su predati Dubrovčanom poklisari Sandaljevi, starac Dmitar i knez Radosav Vardić, a preuzeti su ga imala dva naročito delegirana dubrovačka plemića, dočim je knez konavôski dobio nalog, da preseli u Sokol i da tamo stoji deset dana, dok vijeće ne odašalje naročitog kneza sokolskog, koji će vršiti službu kastelana.

Da se stvar posve zaglavi trebalo je samo još, da i vojvoda Radosav izdade Dubrovčanom povelju, kojom im jamči posjed Sokola i bivše Sandaljeve pole Konavalja te obećaje, kao plemić i vijećnik dubrovački, Dubrovniku vjeru i zaštitu u svakoj potrebi. Koncept te povelje su ponijeli njegova četiri poklisara u Dubrovnik, vijeće je na njemu provelo stanovite ispravke, a dubrovački logofet Rusko sastavio je i predložio 20. februara 1423. definitivni koncept te povelje, koja se danas u originalu čuva u c. i kr. arhivu u Beču,[1]) potpisana i zakletvom Radosava i njegovih dostojanstvenika utvrgjena 7. aprila u Borču.

Uz ove dvije povelje, kojima se svečano svršava epizoda, koja se dogodila na Ljutoj, spomenuo bi samo još neke sitnice: u obje se naime patareni, to jest oba krstjanina Vlatko Tumr'k i Radin te starac Dmitar spominju prije knezova, dakle su u časti viši, šta više, starcu Dmitru daje se naslov gospodin, koji se inače davao samo vojvodama i kralju, a to svjedoči, da je u Bosni patarenska hijerarhija prednjačila svjetskoj. Kada je *consilium rogatorum* 14. februara 1423. vijećalo o tome, da dariva Radosavljeve poklisare, krstjanine Tumr'ka i Radina i knezove Budisava i Vukašina, primljen je ovaj zaključak: *Prima pars est de donando istis oratoribus voiuode Sandalii et voiuode Radossaui Paulouich cuilibet ex iis ad XV. brachia panni florentini fini, si omnes ibunt*[2]) *simul et, si non irent simul, illis omnibus qui ibunt, scilicet*

---

[1]) Miklošić o. c. str. 322.

[2]) Ovo se odnosi na predaju grada Sokola.

duobus patarenis et duobus laicis, a iz toga se razabire, da je naziv patarcn služio za oznaku redovnika a ne svakog pristaše vjerske sljedbe, koja je sačinjavala „crkvu bosansku“, jer su jamačno i knezovi Budisav i Vukašin sljedbenici iste vjere a ipak se za razliku od „krstjana“ zovu laicima. S istog se razloga u zaključku pomenutog vijeća od 16. februara 1422. zove i starac Dmitar patarenom.

Značajna je i ova činjenica, da se megju ličnostima, koje se sa vojvodom Radosavom na Borču zakleše na povelju, izdanu Dubrovniku, nalaze uz ostalu vlastelu i oba poklisara laika, knezovi Vukašin i Budisav, dočim se oba krstjanina Tumr'ko i Radin tu ne spominju a to kao da zasvjedočava mnijenje, da je patarenima (kao redovnicima) zakletva bila zabranjena, dočim je laicima bila dozvoljena.

*

Nakon devet godina nalazimo u dubrovačkim spisima opet ime Radina krstjanina, kao poklisara Radosavljeva. U to devet godina nastao je veliki prevrat u odnošaju izmegju Dubrovčana i Radosava, jer je ovaj, god. 1427. prodao republici svoju polu Konavalja, za kojom su oni odavna težili, ali malo za tim je to požalio, te pokušao, da im oružanom rukom otme to zemljište. Tako je došlo do ljutoga rata izmegju Radosava i Dubrovnika, koji je trajao od proljeća 1430, do ljeta 1432. O potankostima ovoga u mnogom vidu zamašnog rata zabaviću se drugom prilikom a ovdje ću samo istaknuti, da je megju Radosavljevim poklisarima, koji su imali voditi preliminarne pregovore mira, do koga je došlo intervencijom kralja Tvrtka II. bio i Radin krstjanin. Ovo poslanstvo, u kojemu bijahu osim Radina i knezovi Sanko Bogavčić, i Ivaniš Hrebeljanović te dijak „kućanin“ Ostoja, redigiralo je sa dubrovačkim vijećem umoljenih onu povelju mira od 25. oktobra 1432., što ju je izdao Radosav[1]), u koje je, kako saznajemo iz jedne bilješke u *Partes consilii rogatorum* (V., 111.,) prolog sastavljen od dubrovačkog slovjenskog kancelara Nikole de Stella (= Zvizdić) a lista vlastele, koji su se imali na nju zakleti, sastavljena je po naročitoj želji Dubrovčana. Pa i u toj listi je značajno, da megju „rotnicima“ nalazimo i Sanka Bogavčića i Ivaniša Hrebeljanovića a potpisana Ostoju dijaka, dočim megju njima opet fali Radin krstjanin.

Svoj četvorici Radosavljevih poklisara votiralo je vijeće 23. oktobra, kao dar po 30 dukata sukna a osim toga i posebnom pratiocu, što ga je krstjanin Radin imao uza se, 25 perpera. (R. V. 112.)

Ovo je zadnji put, što Radina krstjanina nalazim u službi vojvode Radosava. Njegovo mjesto zauzimlju druga dva „kršćanina patarena“ po imenu Radašin i Juraj, koji se spominju 4. augusta 1438., 29. oktobra 1439., 3. novembra 1539 [2]) dočim je sam Radin prešao u službu vojevode Stefana Vukčića. Ova promjena jamačno je u savezu sa Radinovim unapregjenjem u patarenskoj hijerarhiji, jer, kada ga prvi puta nalazimo, 11. aprila 1437., uz Radovana Vardića kao poklisara vojvode Stefana Vukčića u Dubrovniku, nosi naslov starca [3]).

Ovaj puta misija, što ju je starac Radin izvršavao, nije bila osobito važna. U ostavštini Sandaljevoj našla se naime jedna povelja, kojom se dubrovački gragjanin

[1]) Publicirana u Miklašića, na ozn. mj. str. 366.

[2]) Isti dan raspravlja i *consilium minus* o ovoj dvojici i zove ih *„crestiani patareni“*. Partes cons. min. VIII. 103.

[3]) Radin je prema tome već 1437. bio starac, a ne kako to Daničić u svom Rječniku književnih starina a. v. „Radjen“ veli, 1438.

Radosav Šilković priznaje dužnikom Sandaljevim, te su poklisari vojvode Stjepana, kao našljednika Sandaljeva, došli da zahtijevaju isplatu ovog duga. Megju tim je ovaj iznio povelju Sandaljevu sa njegovom pečatju, kojom se svjedoči, da je Radosav taj dug naplatio i, što više, da ima od Sandalja zahtijevati još 100 perpera.

U sličnim misijama, koje se ticahu ostavštine Sandaljeve nalazimo „počtena muža“ Radina starca i slijedećih godina češće u Dubrovniku kao Stjepanova poklisara i to 15. juna 1438. sa knezom Vukmanom Jugovićem, 18. septembra 1438. sa ovim i sa knezom Radovanom Vardićem te s krstjaninom Radeljom, 7. maja 1440.[1]) sa knezom Vukmanom Jugovićem, a 21 augusta 1441. sa knezom Gjuragjem Čemerovićem.

Jelena, udova velikog vojvode Sandalja a baba vojvode Stjepana Vukčića spominje malo kašnje starca Radina u svom testamentu kao svoga duhovnog savjetnika 25. novembra god. 1442. (Mikl. na ozn. mj. 417.)

U važnijoj misiji došao je starac Radin kao poklisar vojvode Stjepana Vukčića tek u februaru 1445. u Dubrovnik zajedno sa Vukašinom Sankovićem, Vukmanom Jugovićem i Radivojem dijakom. Ovi su najprije — 3. februara 1445. — digli dobitak od Stjepanovih poklada (Mikl. na ozn. mj. 429.) a onda su raspravljali o razmiricama, koje su se ponavljale na granici konavoskoj izmegju ljudi dubrovačkih i vojvodinih. Kako se razabire iz uvoda opširnog „provedimenta“, što ga je zaključio izdati *consilium rogatorum* 3. marta a odobrio *consilium maius* slijedeći dan, dešavale su se na razmegju povrede granice, otimačine i drugo slično, s obje strane. Da se tome doskoči, pristade vijeće umoljenih 26. februara na zahtjev Stjepanovih poklisara, da odsele neće u Konavljima primati nikojega izseljenika iz Trebinja, Vrsinja i Dračevice, nego, koji bi prebjegao, da će ga vratiti (Cons. Rog. IX. 123) a dva dana poslije izručilo je poklisarima i povelju, kojom tu obvezu zajamčuje (Miklošić, 430.). Dalje je pristalo na to, da se sa svake strane odašalje posebno povjerenstvo od tri[2]) lica, koje će izaći na granicu i razsugjivati sve pogranične sporove na posebnom staniku (27. februara, Rog. IX. 124.). Kao direktiva za ovo pogranično povjerenstvo, koje je imalo definitivno ustanoviti granicu izmegju dubrovačkog Konavlja i posjeda vojvode Stjepana, imagjaše da služi već spomenuti *provedimentum.*

I opet nam se za nekoliko godina gubi trag Radinu a nalazimo ga tek u godini 1450. I opet je napredovao u svojoj crkvenoj časti, jer ne nosi više naslova „starca“ nego „gosta“: popeo se na čast, koja odgovara biskupskoj. Prvi puta se spominje kao gost u jednom naputku, pisanom 20. novembra 1450.[3]) dubrovačkim poklisarima u hercega Stefana, Marinu Gjorgjiću i Nikoli Gunduliću.

Ovo poslanstvo imalo je da ublaži hercega, koji se u zadnje vrijeme pokazao vrlo neprijatnim, te je uveo nekoliko zamašnih novosti, protivnih svim starim ugovorima i zakonima a imale su u velike oštetiti dubrovački promet i trgovinu. Kako je poznato, od davne starine — koja se autentički ni ustanoviti ne da — postojao je izmegju Dubrovnika, Kotora i susjednih gospodara ugovor, po kome je ovdje na primorju smjelo biti samo četiri kumjerka (trga) soli: u Dubrovniku, Kotoru, Neretvi (današnjoj Gabeli) i u sv. Srgju na Bojani a narodu bilo je po volji, kupovati svoju sô, gdje mu bude draže i prikladnije. Herceg, da ošteti dubrovački kumjerak, načinio je samovoljno

---

[1]) U „Partes cons. maioris VI. 27“ zove se Radin *„starac cristianus“*, a ime Vukmanovo je korumpirano u Vochnia. Svakomu se votira po 40 perpera dara.

[2]) Kašnje je zaključeno, da se delegira po četiri lica

[3]) Ovaj je naputak odgovor na pismo ovih poklisara, pisano u Trebinju 7. novembra 1450. pa prema tome stoji, da je Radin bio gostom već 1450. a ne kako to Daničić u svom Rječniku iznosi tek 1453.

peto tržište pod Novim u Dračevici a zabranio je svojim ljudem da u opće kupuju dubrovačku sô. Osim toga prenio je svoj kumjerak sôni, koji je od starine bio u Neretvi (=Gabeli), pod Orman a time je Dubrovčane znatno oštetio, jer je u Neretvi bilo staro slavno tržište sa velikom trgovačkom kolonijom dubrovačkom, koja je tu na bosanskom teritoriju imala svoju posebnu autonomnu upravu i svoje sudstvo. Prenesav odavle solanu pod Orman, gubila je Neretva (=Gabela) naravski važnost a posjed dubrovačkih trgovaca u kućama i zemljama gubio je cijenu te se je bilo bojati, da će ta važna kolonija propasti.

I trgovinu dubrovačku ograničio je u toliko, da je dubrovačkim trgovcem branio kupovati osobno po njegovom vladanju sirovine te je htio, da njegovi ljudi sami nose svoju robu u Dubrovnik na prodaju. Time su dubrovački pretrge izgubili veliki dio svoje zarade.

Herceg Stjepan rek bi naumio je posve uništiti dubrovačku trgovinu a dubrovački trgovci bili su izvrženi upravo nečuvenim veksacijama. Njegova mati podigla je u Tjentištima novu carinu; herceg udario je na stoku, što bi se iz Srbije i Turske, gonila u Dubrovnik, carinu od 10%; od trgovaca iskao je novi namet, takozvanu kramarinu, od dubrovačke stoke, koja bi se izgonila na planine u današnju Hercegovinu, uzimao je takozvanu travarinu a uvjete, pod kojima su Dubrovčani naimali dosele ponos za svoje karavane, tako je otešćao, da je za tovare, za koje se prije plaćao jedan ponosnik trebalo plaćati po tri a od svakog ponosnika uzimao je herceg suviše jednu trećinu dukata poreza.

Mimo ovih veksacija fiskalne naravi bijaše ali i javno nasilje napram Dubrovčana na dnevnom redu. Njihovim trgovcima otimala se roba, srebro, vosak, bakar, olovo — jednom čak 280 libara srebra!

Herceg Stjepan dao je povoda i internacionalno-pravnim kontroverzama. Po starom sredovječnom pravu sudilo se zločincu tamo, gdje je zločin počinjen a zločinac uhvaćen: herceg zahtijevao je naprotiv, da se njegovi ljudi, uhvaćeni na zločinu na dubrovačkom zemljištu, ne sude u Dubrovniku, nego predadu njemu. U istu kategoriju ide i ova povreda dubrovačkog ustava: kao dubrovački vlastelin dobio je i vojvoda Sandalj a po njemu herceg, kod diobe Konavalja svoj osobni posjed[1]) — u Dubi na Poviršu (u Konavlima) — te je tu imao svoje kmetove. U Bosni imao je herceg pravo, da osim drugih daća pobire od svojih kmetova godišnje po dukat od svake kuće, ali su Dubrovčani, 1419. god. posebnim zakonom (t. zv. *Ordo pro Canali*[2]) taj harač oprostili žiteljima Konavalja te se tu nije više pobirao. Megjutim je herceg, koji je na svom teritoriju taj harač pobirao, protezao to pravo i na svoje kmetove u Konavlima te je ovima, prem su bili dubrovački državljani i prem je Dubrovnik dokinuo ovaj harač, poslao svog dukatnika u Dubu, da na silu naplati taj danak.

Opasnija od svega dosadanjeg nasilja bila je ova hercegova namjera: uvidivši on, da Dubrovnik imade svoj razvitak u svakom pogledu zahvaliti ne samo prirodnom položaju, nego jednoj svojoj važnoj pravnoj instituciji, a to je *jus asili* (azilno pravo), koje je svaki politički bjegunac uživao u Dubrovniku, te se baš uslijed toga tu

---

[1]) Od Bošnjaka, koji su za diobe Konavalja dobili stanovite dijelove zemalja kao privatno vlasništvo, spominju se imenice: Kralj bosanski, Sandalj, Radosav Pavlović, Radosav Obradović nazvan ban, Vuk Pribilović, Brailo Tezalović i dr. (Sr. *Ordo* u *Partes cons. mai.* III. str. 153.—154.)

[2]) Ovaj zakon votiran je u velikom vijeću 19. jula 1419., a proširen, odnosno korigiran je 30. jula 1419. i 24. juna 1420. Originalni spis nalazi se u *Partes consilii maioris* II. str. 3.

stjecalo svijeta sa svih strana Balkana, odlučio je herceg, da i u tome konkurira te je svome gradu Novom podijelio takogjer isto pravo utočišta.

Sve ovo je prevršilo, kada je herceg zahtijevao, da mu Dubrovčani vrate 4000 dukata, što ih je tobože potrošio kao mito na porti, da izbavi Dubrovnik od turske vojske, jer je sultan naumio da zarati na Dubrovnik za to, što su srpskom despotu na bijegu dali utočišta, a herceg ga navodno ublažio onim mitom!

Kako se vidi, herceg je naumio da Dubrovnik uništi a zadaća spomenutih dubrovačkih poklisara bijaše, da sklone hercega, da od ovih zlobno smišljenih novotarija odustane. Kako je bilo slabe nade, da će to uspjeti samoj njihovoj rječitosti i starim poveljama, trsili su se, ne bi li našli na hercegovu dvoru zgodnu ličnost, koja ima dovoljno upliva i predobili ju za se, ne bi li njenim uplivom uspjelo, dokinuti sve ove novotarije. I tu su ličnost našli u osobi Radina gosta, koji se u informaciji od 20. novembra 1450. spominje samo mimogred, ali se spominje pobliže u informaciji od 13. decembra.

Mi tu saznajemo, da je Radin gost, hercegov „dobar" i „glavni savjetnik" progovorio hercegu u prilog Dubrovčanom, a poklisarima je naloženo, neka oprezno i tajno, a da niko ne sazna, govore sa Radinom, koji poznaje sve prilike i neka nastoje, da hercega nagovara, da se okani novotarija i da ostane u miru sa Dubrovnikom, a Dubrovčani bi pristali na to, da od hercega uzmu u zakup neretavsku carinu za godišnju najamninu od 4000 najviše 5000 dukata.

Ova intervencija ostala je bezuspješna i herceg navali na Konavlje, te ga osvoji. Tako je buknuo onaj dugotrajni rat, što se vodio izmegju hercega i Dubrovnika. Pod dojmom gubitka Konavalja poslaše Dubrovčani Marina Gjorgjića u julu 1451. hercegu da ugovara: javno s njime, a tajno sa Radinom gostom i hercegovim sinom vojvodom Vladisavom[1]). Radin gost stavio se, kako se čini posve u službu Dubrovčana, jer 6. jula pišu Dubrovčani svome poklisaru, neka se zahvali Radinu gostu za ljubav, što je iskazuje Dubrovniku i neka mu obeća — ne u ime plaće, nego u znak prijateljstva — 200 dukata i neka ga nagovori, da uznastoji postići, da ga herceg pošlje kao poklisara u Dubrovnik pa da digne te novce, a ako to ne bude moguće, neka po njih pošlje pouzdana čovjeka.

Da je Radin gost, komu je herceg bio povjerio sve pregovaranje sa Marinom te ovoga nije puštao ni preda se, bio posve u službi dubrovačkoj, to zasvjedočuje i kronista Restić, koji o tim raspravama otvoreno piše ovako: *e siccome il secondo di questi ministri (sc. Radin) era già guadagnato per la republica, cosi non s' ebbe molta difficolta stabilir li patti d' una pace perpetua con le condizioni quasi dettate dalla republica.*

Što se tu raspravljalo izmegju dubrovačkog poklisara i gosta Radina, to je ostala tajna, ali rezultat skoro je izbio na javu: hercegovica utekla je sa svojom kćeri u Dubrovnik, a sin joj, vojvoda Vladisav i vojvoda Ivaniš Vlatković otvoreno se podigoše protiv hercega i sklopiše savez sa Dubrovčanima, kome se pridružio i zet hercegov, bosanski kralj Toma. Tako je rat postao i obiteljskim.

O pojedinim fazama toga rata se nećemo zabaviti, jer se u spomenicima, koji se odnose na pojedine njegove peripetije ne spominje ime gosta Radina, a tek ga opet nalazimo u povelji, kojom herceg Stjepan prašta ženi svojoj Jeleni i sinovima Vladisavu i Vlatku, što su u tome ratu bili na strani Dubrovčana. U ugovoru mira, što

[1]) Naputak od 5. jula 1451.

ga je u Pivi na Pišću sklopio 19. jula 1454.[1]), sa ženom i sinovima, obećaje herceg, da im ne će učiniti nikakova zla „što nebi obiskao i obnašao pravo i cielo i istino gospodinom djedom crkve bosanske i 12 strojnikoma[2]), megju kojemi strojnici bude gospodin gost Radin za svoga života i 12 vlastela našieh poglavitieh“.

Kako se vidi Radin gost, prem je u početku rata očito pomagao i savjetom a jamačno i djelom Dubrovčane, nije izgubio povjerenja svoga gospodara, hercega Stjepana, njegov je ugled i upliv dapače znatno poskočio, te ga herceg od ostalih strojnika crkve bosanske, koji bi eventualno imali u obiteljskim razmiricama hercegove kuće suditi, imenice ističe.

Uslijed ovog mira ostadoše Dubrovčani u ovome ratu protiv hercega osamljeni te se požuriše, da i oni sklope s hercegom mir. Pregovore o tom imali su voditi poklisari Lovro Ranjina i Vuk Bobalić. U naputku, što ga dobiše 9. augusta 1453. nalaže im se megju ostalim, da govore sa Radinom gostom, starim prijateljem Dubrovnika, i da mu obećaju, ako im kod hercega isposluje, da dogje do mira na osnovu *status quo ante,* to jest da im čitavo Konavlje ostane neosporno vlastništvo kao za vrijeme vojvode Sandalja, nagradu od 400 dukata a isto toliko da obećaju i Radovanu Vardiću.

Pregovori su se megjutim otezali, jer 4. septembra 1453. dobivaju spomenuti poklisari nalog, da Radina gosta pitaju, ima li nade, da će doći do mira pod onim uvjetima, pod kojim Dubrovnik želi, a otezali su se sve dalje do slijedeće godine. Tek 10. aprila 1454. potpisao je herceg u Novom povelju, s kojom pristaje na mir sa Dubrovčanima i poslao je s njome posebno poslanstvo — Radina gosta, Ružjera i Pokrajca sa dijakom — u Dubrovnik. To je ona ista povelja, što ju priopćuje Miklošić na ozn. mj. str. 465., za koju su Dubrovčani votirali njenom pisaru (dijaku Radivoju Dobriševiću) dar od 30 perpera (u *Cons. rog.* 14. maja 1454.).

Čini se megjutim, da je Radin gost isprva krio, da nosi uza se gotovu povelju. Ako tome nije bila uzrokom *„sacra auri fames“*, ne bi znao drugi razlog tome postupku, ali sigurno je to, da je još 1. maja 1454. zaključilo vijeće umoljenih, da izabere dva plemića velikog vijeća, koji će potajno ugovarati sa Radinom i obećati mu, ako dogje do mira, koji odgovara željama Dubrovnika, dati ne samo obećanu nagradu, nego da će mu dati i one stvari, *„quas ipse requisivit per interpositam personam“*. (Rog. XIV., 53).

Jamačno je rezultat ovog tajnog pregovaranja bio povoljan po obje stranke, jer je *Consilium rogatorum* 11. maja 1454. zaključilo darovati Radinu gostu *„vnam peciam de morello de grana“* i 100 perpera, Ružjeru i Pokrajcu po jedan komad mantovanskog ili veronskog sukna po 70 i po 50 perpera, a dijaku komad dubrovačkog sukna i

---

[1]) Miklošić o c.: 459.

[2]) Ovaj citat uslijed krivog shvaćanja Račkova, skrivio je, te se držalo, da bosanskom patarenskom crkvom upravljahu upravo 12 strojnika. To se iz citata već s toga ne smije zaključiti, jer bi inače valjalo zaključiti, da je u Bosni bilo samo dvanajstero vlastele. Broj 12 u savezu je sa porotom, koja se tu za buduće obiteljske razmirice u kući hercegovoj ustanovljuje i koja se prema toj ustanovi ima sastojati od 12 crkvenjaka (strojnika) i 12 laika (vlastele). Taj broj nikako ne limitira opći broj strojnika bosanske narodne crkve sljedbe patarenske. Toliko, da se ovo pogrješno shvaćanje u napredak ne propagira u literaturi. Pojam strojnikâ preveli su Dubrovčani latinski sa *„domini maiores christianorum“* u zapisniku sjednice vijeća umoljenih 11. marta 1451. Tu se radilo o sugjenju jedne razmirice, jer je herceg Stefan zahtijevao, da mu Dubrovčani isplate 12.000 dukata poklada Sandaljeva. Oni taj zahtjev odbiše i rekoše *„et in fine ... sumus contenti ponendi judicio dominorum christianorum maiorum ipso chercech et nobis, secundum quod ipsi ambassiatores petierunt.* (Cons. rog. 12. 25.)

50 perpera[1]). Što je Radin osim toga „nagrade" dobio, o tome šute dokumenti, jer to su stvari, o kojima se raspravljalo tajno i usmeno.

Premda je mir izmegju Dubrovnika i hercega Stjepana na svečani način uglavljen, bilo je skoro novog povoda tužbama a Dubrovčani tužili su se već slijedeće godine, kada se u kući Kosače imao slaviti trostruki pir: vjenčanje hercegovo i njegovih sinova Vladislava i Vlatka. Dubrovčani slali su onda svečano poslanstvo, da čestita i po običaju dariva mladoženje, a poklisarom naložilo je vijeće u naputku od 10. maja 1456., da tajno govore sa Radinom gostom i da mu kažu, kako su mu oni, kada se sklapao mir sa hercegom, govorili, da se ugovor mira ne zapiše samo na papir, nego da se ukopa u stanac kamen: pa uzprkos i tome i zakletvama, s kojima je utvrgjen mir, imadu oni razloga, da se tuže na hercega: on krši ugovor svakom prilikom, čini nasilja dubrovačkim trgovcem, pod izlikom da je prokriomčareno iz Raške, otimlje im srebro, a kada mu se dokaže protivno, ne vraća ga trgovcem, već im daje cijenu prenisku i t. d. Zato neka mole gosta, da sklone hercega, ne bi li odustao od ovih nasilja.

Koliko je bilo veliko povjerenje, što su ga Dubrovčani imali u Radina gosta, vidi se najbolje po tome, da su oni 8. novembra 1462., kada se raspravljalo o najmu neretavske gabele, pisali svome poklisaru u hercega Stjepana, Jakovu Gunduliću, da o toj stvari ne govori sa hercegom, ako ne bi bio prisutan Radin gost ili bar njihov drugi puzdanik na hercegovom dvoru, koji im je u teškim časovima činio takogjer po koju uslugu, Pribisav Vukotić. (Cons. rog. 17. 147.)

Kako se iz svega razabire, gost Radin, poglaviti savjetnik hercegov, bio je u najtežim momentima tajni zaštitnik i odvjetnik Dubrovnika. Da on tih usluga nije učinio iz pukog altruizma, to je lahko shvatljivo a mi smo spomenuli dvije zgode, gdje je dobivao novčanu nagradu, koja je u ono vrijeme, kada je dukat imao daleko veću cijenu nego danas, bila upravo sjajna; ali najsjajniju nagradu dobio je u jesen godine 1455. (u novembru): Dubrovčani mu svečanom poveljom, pisanom rukom kancelara Marinka Florio (slavizirano „Cvitković"), pod visućom pečatju zajamčiše za sva vremena zaklonište u Dubrovniku, i obećaše mu dati, kao što su samo davali bosanskim kraljevima i velikim vojvodama, kuću u Dubrovniku; kada god bi došao, da boravi u Dubrovniku, obećaše mu, pomoći ga spenzom, t. j. namiriti mu potrebe života a ako bi želio, da pogje dalje, obećaše mu besplatno dobaviti prevoz, dokle on hoće, a Dubrovčani uzmognu. Ujedno jamče Dubrovčani, katolici *par excellence,* dok bude u njih „da ne bude usilovan od nikogar iziti iz vjere, koju vjeruje, razi ako bi njemu ugodno bilo" [2]).

Da je Radin gost, poznavajući jamačno dobro prilike u Bosni, već u to doba nastojao, da si za svaki slučaj osigura utočište, gdje će se u nevolji zakloniti, simptomatično je za tadanje prilike bosanske, i on kao da je slutio katastrofu, koja Bosnu čeka i koja ju je zadesila godine 1463.

Zadnji puta nagjoh Radina gosta u diplomatskoj misiji sa Radičem Ružicom kao poklisara hercegova u Dubrovniku 1456. te im je dubrovačko vijeće obojici votiralo po 100 perpera kao dar; a kancelaru im Božidaru, koji je bio s njima, 30. perpera. (Consil. Rog. XIV., 262.)

Kada je herceg Stjepan, videći rasulo Bosne i sluteći propast svoje hercegovine pobjegao u Novi na moru, pratio ga je kao prvi od njegovih „kućana" i gost

[1]) Rog. XIV., 57.

[2]) Prepis u *Liber Privilegiorum* str. 115. Priopćio Miklošić na ozn. mj. str. 472.

Radin; a kada je herceg u Novome, dan pred svoju smrt, 21. maja 1466., napisao svoju oporuku, bijaše isti gost Radin uz metropolita Davida i kneza Pribisava Vukotića glavni svjedok na tom dokumentu a to je najbolji dokaz, da si je on uza sve što je u važnim momentima pristajao uz Dubrovčane, znao sačuvati u hercega svoj ugled a njegovo pouzdanje sve do onoga časa, dok taj gordi nasilnik, koji je u velike bio sukrivcem rasulu Bosne, nije za uvijek zaklopio svoje oči.

Kada je herceg umro, preselio se gost Radin u Dubrovnik i nastanio se u kući, koju mu je općina darovala. Tu je već 5. januara 1466. napisao svoju oporuku, kojom raspolaže svojim doista znatnim imetkom, a kako se razabire iz jedne marginale bilješke na notarijalnom prepisu testamenta, umro je tu slijedeće godine 1467. Dan i mjesec smrti njegove nijesam mogao ustanoviti, jer je baš ova nota vrlo oštećena, ali datum smrti možda se može sublizu ovako ustanoviti: Glavni baštinik Radinovog nepokretnog imetka bio je njegov nećak Vladisav, koji je baštinio i kuću, što ju je gost Radin dobio spomenutom poveljom od Dubrovčana na dar. 29. marta 1468. raspravljalo se u malom vijeću o toj kući te je u XVII. sv. str. 136′ zapisnika ovoga vijeća zapisana ova bilješka: *„Prima pars est de prouidendo Vladissauo, nepoti olim Radin gosti, pro affictu domus de grossis triginta in mense pro tribus mensibus.*

Iz toga se razabire, da su — jamačno iza Radinove smrti — Dubrovčani uzeli njegovu kuću u najam za mjesečnu najamninu od 30 groša i isplatili ju za tri mjeseca, a sravniv to sa datumom ovog zaključka, čini se, da je Radin umro koncem prošle godine.

Ono takozvano „apostolsko siromaštvo“, koje bijaše u patarena tobož idealom, bila je tek jedna fraza, jer gost Radin, koji bi već radi svog visokog položaja, morao biti uzorom, umro je kao bogat čovjek i ostavio, kako se iz testamenta vidi. ukupno svega 5640 dukata gotova novca. Što ta svota znači, moći će tek onaj razabrati, koji poznaje cijenu zlata u XV. vijeku i uvrsti će ga megju najbogatije ljude njegove dobe u Bosni. Ali gotovina bila je jamačno manji dio Radinova imetka, a glavni se dio sastojao u zemljišnom posjedu, koji se u testamentu nikako i ne spominje; ali da je toga bilo, zaključujemo po tome, da glavni baštinici Radinovi po muškoj krvi, njegova četiri sinovca, po testamentu dobivaju tek neznatne legate i predmete, koji im imadu biti uspomenom na testatora, a s time se oni sigurno nebi zadovoljili, da nijesu naslijedili nepokretni imetak, koji je morao biti kud i kamo znatniji nego pokretni.

Od skupocjena odijela, što je ostalo iza gosta Radina istaknuti ćemo samo „šubu . . . crvenu od aksamita, podstavlenu cibilini“, što ju je gostu darovao kralj Matijaš, koju testator ostavlja svome prijatelju Andrušku Sorkočeviću; spominjemo ju s toga, jer je taj kraljevski dar najbolji dokaz, kakav je bio velik ugled patarenskog gosta Radina, kad ga je sam kralj Matija darivao šubom. Taj ugled je to veći, što je i Radinov gospodar, herceg Stjepan dobio od kralja Matijaša istom prilikom isto takvu šubu od aksamita[1]). Taj dar dobila su obojica valjda iza Božića godine 1463., kada je kralj Matija osvojio Jajce i snovao o velikom planu, da Bosnu otme Turcima.

Ugled, što ga je gost Radin uživao megju svojim suvjernicima, karakteriše nam i to, da su ovi svoj gotov imetak, davali njemu na poklad i amanet. Tako je bratučed mu, gost Radin, povjerio 170 dukata, uskopaljski gost Vuk 110 dukata a Božičko

[1]) U testamentu hercega Stjepana od god. 1465. spominje se шѹба велика црьлıена акıамита, коıа ıе ѡдь гдна кралıа матиıаша. Po originalu. Sr. Pucić, Spomen. II., 125.

Milošević 160 dukata. Ovi pokladi imadu se prema ustanovi testamenta vratiti vlasnicima, odnosno njihovim pravnim našljednicima.

*

Donoseći na kraju tekst i faksimile ovog važnog pismenog spomenika, ne kanim se zabaviti ni potankim opisom njegovim, niti egzegezom pojedinih stavaka, koja bi u mnogome vidu iznijela zanimiv rezultat. Tek ću spomenuti one momente, koji se osobitim relijefom ističu nad ostalim tekstom a znanstvenu eksploataciju ovih momenata pravcem, na koji nas pojedine stavke teksta upućuju, moći će egzegeta na osnovu publikacije lahko provesti.

Testamenat gosta Radina našao sam u 20. svesci zbirke kodeksa, koja se nalazi u dubrovačkoj arhivi pod nazivom *Testamenta Notariae*. Napisan je na zadnjih 4 stranica ovog kodeksa i to tako, da je zadnja stranica prva u testamenta, predzadnja druga i t. d. Uslijed čestog uporabljivanja ovog kodeksa i listanja, prva je stranica dosta oštećena, pismo je izblijedilo a na mnogo mjesta, osobito na početku, oljuštilo se crnilo mjestimice sa pergamene, koja je tu dosta hrapava, te je uslijed toga čitanje ponešto otešćano. Na ostalim stranicama, prem je i tu crnilo izblijedilo, ne ima tih poteškoća. U početku, na gornjoj margini, ima kancelarijska bilješka, zabilježena godine 1467., koja se odnosi na otvorenje testamenta. Ova je bilješka pogotovo vrlo fragmentarno sačuvana: u prvom sam redu mogao samo pročitati gornju godinu, u drugom bilješku, da je to testamenat gosta Radina i da je valjda otvoren u prisutnosti dvojice sinovaca Radinovih, Vladisava i Tvrtka, koji se ispred našljednika izjaviše zadovoljnim sa oporukom.

Testamenat pisan je 5. januara 1466. a raspolaže gotovinom i pokretnim imetkom Radinovim, dočim nepokretnom imetku, tu nema ni spomena jer se je to imalo jamačno razdijeliti na osnovu običajnog baštinskog prava. Kako se iz uvoda ovom testamentu vidi, gost je Radin već prije načinio jedan testamenat, od koga je jedan egzemplar, pisan rukom Dubrovčanina Tadioka Marojevića, bio pohranjen u dubrovačkoj notariji a drugi u gosta Radina. Ovaj je testamenat anuliran, sa onim, što ga priopćujemo evo ovdje.

Izvršiteljima svoje oporuke imenovao je svoja dva sinovca Vladisava i Tvrtka i svoje prijatelje, dubrovačku vlastelu, ili kako ih laskavo nazivlje, knezove, Andruška Sorkočevića i Tadioka Marojevića.

Ukupna svota, kojom je gost Radin raspolagao i namijenio je na razne legate, iznosila je 5640 dukata.

Najveći legat, 2000 dukata, dobila je nevjesta mu Pava sa dva sina, za njom sinovac Vladisav sa dva sina 1000 dukata. 600 dukata namijenio je na zadušnine, a ostalo je razdijelio u svotama od 10—200 dukata svojti, prijateljima i slugama.

Od Radinove svojte spominju se tu slijedeće ličnosti:

Sestre:[1]) Vukna, u koje bijaše kći imenom Vukava[2]).

Sinovi: dva anonimna već mrtva sina, jer spominje samo nevjeste i to Pavu sa tri sina i K'tavu.

Kćeri: Vučica i Alinica.

---

[1]) Braća su mu valjda pomrla a njihovi pravni našljednici su četiri sinovca.

[2]) Čini se da je gost Radin imao još dvije sestre, Vuknu, koja se za razliku od starije, zove „mlagjom" i Stojsavu „mlagju". U pogledu ove dvojice tekst je dosta nejasan, možda krivnjom kancelara, koji je pogrješno prepisao s originalnog testamenta.

Sinovci: Vladisav sa dva sina, Tvrtko sa kćerkom Vukavom krstjanicom, Juraj i Radić.

Nećak:[1]) gost Radin Seoničanin.

Bratučeda: Radivoj gost i spomenuta Vukava krstjanica sa dva anonimna brata.

Od članova patarenske hierarhije spominju se:

4 gosta: sâm testator Radin, onda Radin Seoničanin nećak njegov, Radivoj, bratučedo gosta Radina, koji je valjda već mrtav, jer se njegov poklad od 170 dukata ima dati njegovu „djetetu“ i Vuk, gost Uskopaljski. Da popunimo ovu listu patarenskih gostova ove dobe, spomenuću još gosta Radosava Bradijevića, koji je 1454. došao kao poklisar Petra i Nikole Pavlovića da diže trogodišnji dohodak od poklada vojvode Radosava Pavlovića[2]).

3 kršćana: Vukša, Dragoje i Radin.

3 krstjanice: Vukava, bratučeda, kći Tvrtkova, druga Vukava „mlajša Vuknina“, Mislava (= Mihna?) Da li valja amo računati i „mlajšu“ Vuknu i Stojsavu („mlajša moja“), nije sigurno ali vjerojatno.

Od sluga, koji su pošli s gostom Radinom u Dubrovnik, spominju se: komornik Vukas, braća Radosav i Vukić Radilovići i Radovan Ostojić; od sluga nevjeste mu Pave: Obrad, Gjuren, Ilija i Milica a kao prijatelji Dubrovčani Andruško Sorkočević i Tadioko Marojević.

Pomanje legate dobivaju još i ove ličnosti, za koje se ne veli, u kojem su odnošaju bili napram gosta Radina: Četverica Gojtanovića i to Radivoj, Mihojo, Radosav i Obrad te Radonja Vukotić i Vukić Vukašinović.

Iz ovoga niza imena, što smo ga izvadili iz Testamenta gosta Radina, možemo već crpati nekoliko zaključaka. Prije svega se načelo „*praecedat ecclesia*“ ističe i u bosanskih patarena, jer kao što se i u listinama „strojnici“ crkve bosanske, starci i djedovi, navagjaju prije vlastele, tako se i gost Radin sjeća u svom testamentu najprije svojih redovnika, gosta Radina Seoničanina te raznih kršćana i krstjanica a onda tek ostale svojte i prijatelja svjetovnika.

Za razumijevanje crkvenih patarenskih ustanova je i ova činjenica zanimiva: do sada se općenito mislilo, da su patareni načelno branili ženidbu, dočim mi tu nalazimo jednog od najviših dostojanstvenika njihove hierarhije, koji ima i priznaje četvero djece, dva anonimna sina i dvije kćeri Vučicu i Alinicu. Prema tome patareni nijesu branili ženidbe ni svojem svećenstvu a kamo li lajicima, a ako je u njih u shvaćanju ženidbe bila razlika napram ostalih kršćanskih konfesija, biti će jedina ta, da su oni ženidbu smatrali društvenom a ne crkovnom institucijom i poricali ju kao sakramenat. Institucija obligatornog celibata svećenstva bila je u njih, kako tu autoritativno razabiremo, nepoznata te se patareni razlikovahu od katolika, u kojih je celibat obvezatan za sve svećenstvo i od pravoslavnih, u kojih je obvezatan za redovništvo, kalugjere i višu hierarhiju, time, što su i najviši patarenski crkveni dostojanstvenici — gosti — bivali oženjeni.

I ovo shvaćanje ženidbene institucije biti će jedan od glavnih uzroka, da je islam, u koga nalazimo posve slično shvaćanje, bosansko patarenstvo sebi tako brzo asimilovao.

---

[1]) Sestra Radinova a mati gosta Radina Seoničanina valjda je mrtva, jer se imenice ne spominje.

[2]) Spominje se u pismu od 26. juna 1454., pisanom rukom dijaka Miotoša, što ga je priopćio prof. Vučetić u Srgju.

I za poznavanje vjerskih načela bosanskih patarena daje nam testamenat Radina gosta, koji svoje crkveno dostojanstvo svaki put ističe, kada o sebi govori, nekoliko važnih podataka, koji neke dosadanje nazore o vjeri patarena znatno modificiraju.

Prije nego li se osvrnem na odnosna mjesta u testamentu istaknuo bi ovo: Odkada je Rački napisao svoju radnju „Bogumili i Patareni" u 7. i 8. svesci „Rada" jugoslovenske akademije, obikli smo mi, oba imena „Bogumili" i „Patareni" identificirati. U kojem su megjusobnom odnošaju bile pojedine sekte, što ih on stavlja u paralelu sa bogumilima, kušao je da prikaže Rački, a ja bi ovdje samo ovo istakao, da do sele ni na kojem bosanskom ili dubrovačkom spomeniku nije nagjen naziv „bogumila". Službeni naziv crkve u listinama bosanskim je „crkva bosanska" a u spisima dubrovačke arhive našao sam pristaše ove crkve jedino pod nazivom patarena, dočim tu imenu bogumila nema nigdje traga. I službeni naziv „bosanska crkva", koji jako akcentuira ono „bosansko" dokazuje, da ta crkva nije bila ni u kakvoj organičkoj svezi sa bugarskim bogumilstvom. Mi dakle moramo prije svega kod oznake sekte eliminirati naziv bogumila a prisvojiti naziv patarena, koji je u dubrovačkoj arhivi za Bosnu u stotine slučajeva dokumentiran.

Uzmemo li originalni tekst Radinova testamenta u ruke, opazićemo na prvi pogled, da je na početku teksta nacrtan veliki krst. Takav krst naći ćemo u početku tekstova na svim dosada poznatim grobnicama patarenske vlastele i na mnogim njihovim poveljama, a suviše uz to kao početak teksta riječi: „Va ime oca i sina i svetago duha. Amen.

To obara dosadanji krivi nazor, da su bosanski patareni prezirali znak krsta. Ovaj krivi nazor uveo je Rački u literaturu i u opće mnijenje na osnovu iskaza jednog lombardijskog Kathara-Patarena, koji je u Pinerolu 1387. pred inkvizicijom megju ostalim izjavio, da tamošnji patareni, koji su navodno bili u nekom odnošaju sa nekim bosanskim doseljenicima preziru krst [1]).

Ovoj, možda pod dojmom terora prijeteće, a možda i efektivno provedene torture sredovječnog inkvizitornog postupka izrečenoj izjavi protive se neoborivim autoritetom testamenat visokog patarenskog crkvenog dostojanstvenika i bezbrojni pismeni spomenici patarenskih vladara i velmoža Bosne, gdje svuda nalazimo znamenje krsta u početku tekstova a ovim je kategorički utvrgjena činjenica, da Patareni nijesu zazirali od znamenja krsta.

Prelazeći opet na analizu testamenta Radinova, osvrnućemo se na „zadušje" što ga namjenjuje „za dušu svoju". U tu svrhu odvaja on od svoga imetka 600 dukata i dijeli tu svotu na dvoje: jednom polom da raspolaže nećak mu gost Radin Seoničanin [2]), dakle pataren po vjeri, a drugom Dubrovčani Tadioko Marojević i Andruško Sorkočević, dakle katolici.

Gosta Radina Seoničanina zaklinje gost Radin „svrhu vjere, koju vjeruje i posta, koji posti" i „svetom nerazdjelimom troicom", da dijeli ono 300 dukata u milostinju i to na ljude dviju kategorija:

1. „Krštenim, koji su prave vjere apostolske, pravim' krstjanom' kmetom' i pravjem' kmeticam' krstjanicam'";

2. „mrsnim ljudem."

Iz ove razdiobe izvodim ove činjenice:

---

[1]) Rački, na ozn. mj. Rad. 8. 130.

[2]) Sr. Seonica k. Konjica.

1. Patareni zvali su svoju crkvu apostolskom, a to će reći, da je (bar po tradiciji) njen osnivač bio jedan od dvanaest apostola[1]);

2. „kmeti krstjani" bili su jamačno članovi hierarhije — redovnici, koji se razlikuju od ostalih sljedbenika — mrsnih ljudi — time, da im je svaki mrs bio zabranjen.

Da su bili redovnici za razliku od laika „nemrsni" ljudi, donekle posvjedočava i to, što gost Radin zaklinje drugog gosta Radina Seoničanina i „postom, koji posti", da pošteno razdijeli zadušje, što ga njemu stavlja na raspolaganje, a u prilog tome govori i to, što sam prilikom našao u protokolima dubrovačkih vijeća bilješku, da su nekolicina patarena, koji su 1404. došli u Dubrovnik i tamo neko vrijeme boravili, trošili vrlo znatne množine ulja.

Prema tome bili su redovnici patarenski — kath' exochen krstjani — vegetarijanci a svjetovnjaci „mrsni ljudi." Milostinja, što ju je gost Radin Seoničanin kao zadušje našega gosta Radina imao da dijeli megju „krstjane" i „krstjanice", imala se dijeliti, da „govore svetu molitvu božiń, na zemlju kolena poklečuće, da bi nas' izbavio gospod' bog' od grjehov' našieh' i pomilovao na strašnom' sudištu vjeku vjekoma", a iz toga razabiremo, da su sljedbenici patarenske vjere: 1. molili bogu klečeći, 2. vjerovali u oproštenje grijeha i 3. vjerovali u strašni sud.

Milostinja imala se dijeliti siromasima u naročite „velike blage dni" i to: u svetu Nedjelju, sv. Petku, na Rogjenje Kristovo, Blagovjest, Uskrs, na sv. Gjura, Uznesenje gospodnje, na sv. Petra, sv. Pavla, sv. Stefana Prvomučenika, arhangjela Mihajla, na sv. dijevu Mariju i na dan Sviju Svetih.

U ovom nizu crkovnih svetkovina pada nam u oči ponajprije sveta Petka. Da to nije indentično sa sv. Paraskijevom odnosno svetom Petkom, krsnim imenom većine Karavlaha, razabiremo po tome da se spominje uporedo sa sv. Nedjeljom na prvom mjestu ispred svih ostalih blagdana. Pod sv. Petkom prema tome neće se imati razumijevati posebna svetica, nego analogno sv. Nedjelji, dan u tjednu — petak, a to mislim nuka nas na misao, da su bosanski patareni svetkovali kraj nedjelje i petak kao dan Krstove muke. Time bi dobili kriterij, kojim se patarenstvo bitno razlikuje od katolicizma i pravoslavlja a opet jedan novi tumač, zašto se patarenstvo tako lahko stopilo s islamom, u koga je petak takogjer blagdan.

Jedna bitna razlika izmegju katoličkog kalendara i patarenskog jest nadalje ta, da katolici slave dan sv. Petra i Pavla na jedan dan, dočim gost Radin tu svetkovinu razdvaja „na dan' svetoga Petra i na dan' svetoga Pavla".

Najzanimivija stavka u čitavom testamentu čini mi se ona, koja spominje „sv. Georgija, moga krsnoga imena".

Mi tu nailazimo na jednu slavu — krsno ime, — koju do sele nitko nije znao protumačiti ni u religioznom ni u etničkom vidu, slavu, koja danas u stanovitim

---

[1]) Tu nam se namiče nehotice cijeli niz sugestivnih pitanja. Ne veli li tradicija, da je apostol Pavao putujući u Rim propovijedao u Iliriku? Ne dovodi li se patarenstvo u najtješnju svezu sa Paulicianstvom? — Nije li apostol Pavao bio protivnik neograničenom autoritetu starog zavjeta, kao što ga zabacuju i patareni? Nije li se on vas svoj život borio protiv ekskluzivizma judejskog kršćanluka? Nije li antagonizam istočne i zapadne crkve, čiji emiseri tu na Balkanu u dosta kasno doba nagjoše prastaru samostalnu crkvenu organizaciju, koja si arogirala apostolsko porijeklo, posve razumljiv, kada ti patareni ne htjedoše da se pokore autoritetu ni jedne ni druge crkve? Ne oprovrgava li naziv „prave apostolske vjere" dosadanju hipotezu, da je osnivač te vjere bio neki pop Bogomil?

etničkim slojevima na sjeverozapadu Balkana kao čisto „narodna“ svetkovina ima najveći ugled, može se reći veći, nego li sam uskrs ili božić. Ni o postanku te slave ni o njenom pravom značenju nije do danas ništa pouzdana poznato. Pravoslavno žiteljstvo Bosne i Crne gore i njihovi suvjernici, koji su se za turskih ratova razselili po Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji naziru u krsnom imenu i krsnoj slavi čistu srpsku i pravoslavnu svetkovinu. Da ona nije ni jedno ni drugo, razabire se iz slijedećih podataka. Pretežni dio pristaša pravoslavne vjere, Rusi, Grci, Bugari i Rumuni tu slavu uopće i ne poznaju [1]; ne slave ju dapače ni svi Srbi u istočnom dijelu kraljevine Srbije, dočim je u Bosni slave i Karavlasi, dakle pleme romanskog porijekla.

Prema tomu nije područje, na kome nalazimo krsnu slavu kongruentno ni sa područjem pravoslavlja ni sa područjem srpstva.

Još zanimivija od ove činjenice je druga, da se krsna slava nalazi i u katolika i u muslimana. Za katolike hercegovačke i konavôske vrlo su me često uvjeravale pouzdane osobe, da ih ima dosta, koje slave krsnu slavu. Gosp. paroh T o m o B r a t i ć u Blagaju, rogjeni Hercegovac i dobar poznavač narodnih običaja, imao je dobrotu pisati mi o tome ovo: „K a t o l i c i v r l o m n o g o s l a v e k r s n o i m e. D u b r o v a č k a b i s k u p i j a g r a n i č i l a j e s a t o k o m B u n e i N e r e t v e t e o n o, š t o j e b i l o p o d n j o m, d r ž a l o j e, a i d a n a s j o š d r ž i „k r s n o i m e“, d o č i m p o d m o s t a r s k o m b i s k u p i j o m t o g a j e v r l o m a l o. P o r o d i c e, k o j e s u u m o j o j b l i z i n i a s l a v e k r s n a i m e n a j e s u o v e: J a r a k, P u l j i ć, V l a i ć s l a v e N i k o l j d a n; K e v a: Š ć e p a n d a n; R a g u ž: L u č i n d a n; P a ž i n: P e t r o v d a n; B a b i ć: G j u r g j e v d a n i t. d. O v e p o r o d i c e s t o j e u m o s t a r s k o m, n e v e s i n j s k o m i s t o l a č k o m k o t a r u a o s i m t o g a g o t o v o s v i s t a r o s j e d i o c i P o p o v a i Š u m e s l a v e k r s n a i m e n a i t a j e s l a v a n a d l a k u j e d n a k a s l a v i k o d p r a v o s l a v n i h“. Da ima i muslimana, koji slave krsnu slavu, to potvrgjuje Vuk Karadžić, koji je zabilježio, da Vučebabići u barskoj nahiji (Crna Gora), prem su muslimani, slave Arangjelov dan kao svoje krsno ime a tako slave i muslimani sela Mrkovići krsna imena [2]. Kako mi kazuje g. dr. Vladimir Ćorović, rogjeni Mostarac, slave i danas muslimani u Dubravama krsnu slavu a imenice naveo mi je Behrame na Rotimlji, kod kojih je sam prisustvovao toj kućnoj slavi [3].

Ako smo gore mogli opaziti, da se područje krsne slave ne podudara sa područjem pravoslavlja i srpstva, dokazuju nam ovi netom navedeni slučajevi, da ono na stanovitoj liniji prelazi i preko njihove konfesionalne i etničke granice.

Ako mi nakon ovoga, što smo letimice spomenuli i što će tek trebati u buduće pomnije proučavati, najstariji spomen zagonetnoj narodnoj krsnoj slavi nagjemo u testamentu jednog visokog patarenskog crkvenog dostojanstvenika, onda nam u to pitanje ulazi bar tračak svjetla, jer nam se od sebe namiče misao, da krsna slava nije ni

---

[1]) Sravni: Nikola Begović: Život i običaji Srba graničara, Zagreb 1887., str. 35.

[2]) Sravni Vukov Rječnik, riječi Mrkovići i Šestani.

[3]) O tome mi piše gosp. Tomo Bratić ovo: „Za muslimane nijesam mogao nigdje doznati, da ga slave, ni pod kakvim imenom, samo sam poznavao porodicu muslimansku J u g o u Jugovićima, koji su mi pričali, da su kao hrišćani slavili Trojičin dan. U tom selu ima crkva veoma stara i ta je crkva slavila Trojičin dan. Taj dan ti muslimani ne bi ništa radili, nego bi došli crkvi; dok bih ja služio u u crkvi, oni bi sigjeli pred crkvom i poslije bi cio dan ostali kod crkve u razgovoru i veselju sa drugim ljudima. Govorilo se je, da su palili i krsnu svijeću, ali su mi sami rekli, da nijesu i da nemaju nikakvih običaja, osim zavjeta, da taj dan ne rade. B e h r a m i su u mojoj blizini i nijesam mogao ni za njih, ni za druge doznati, da i pod kakvim imenom slave išta, što bi sličilo našem krsnom imenu“.

Tabla I.

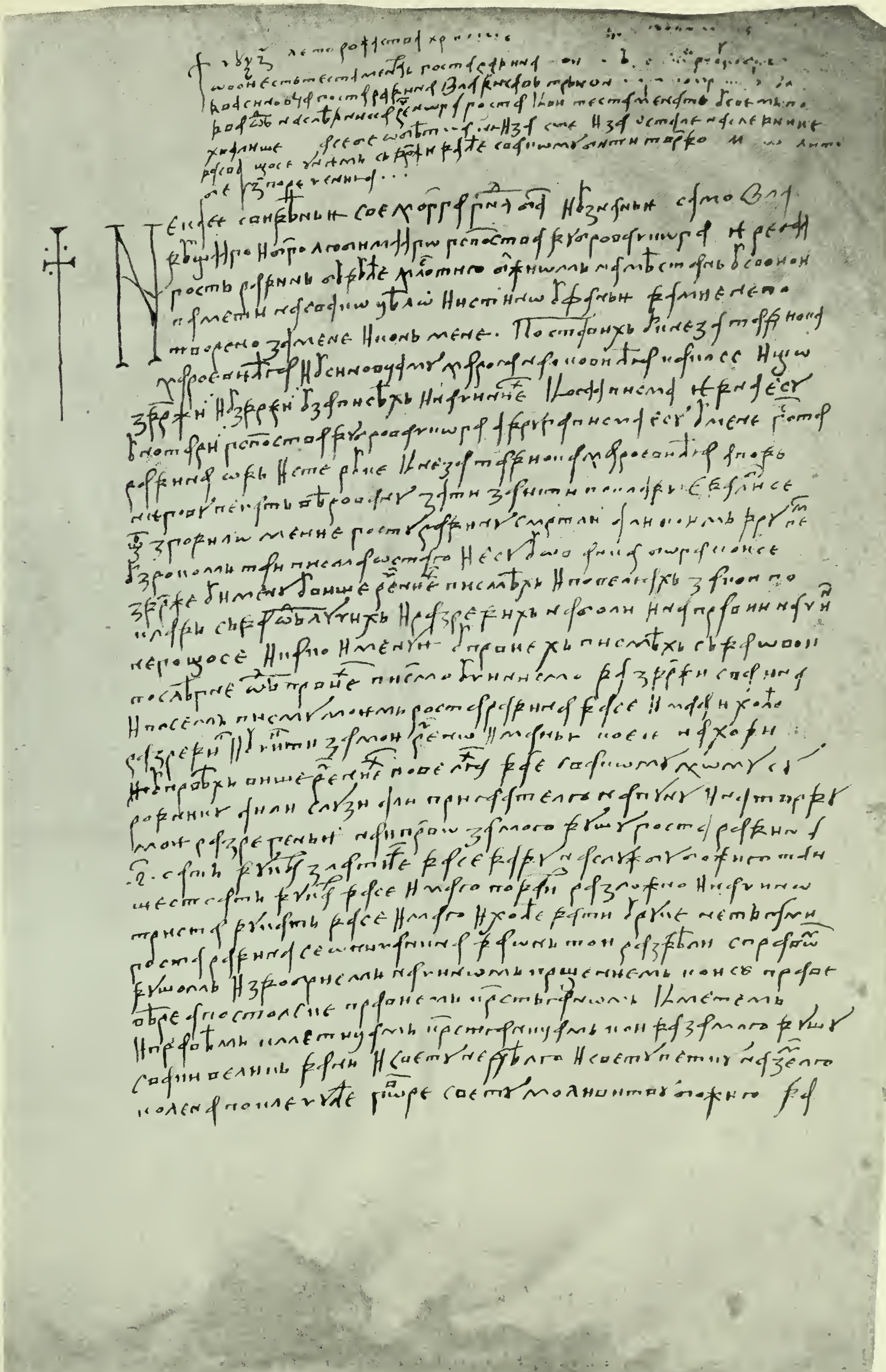

Prva strana testamenta gosta Radina.

²/₃

Tabla II.

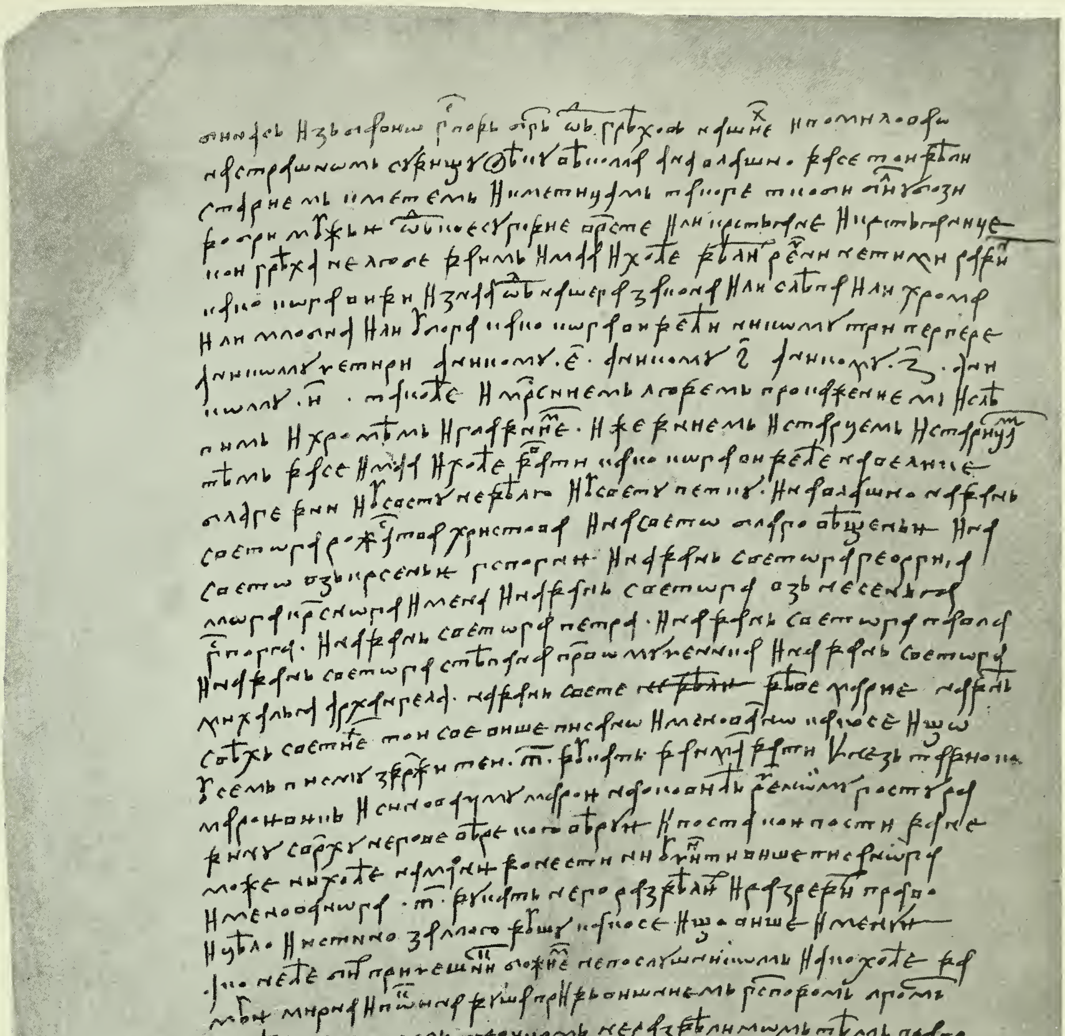

Druga strana testamenta gosta Radina.

Tabla III.

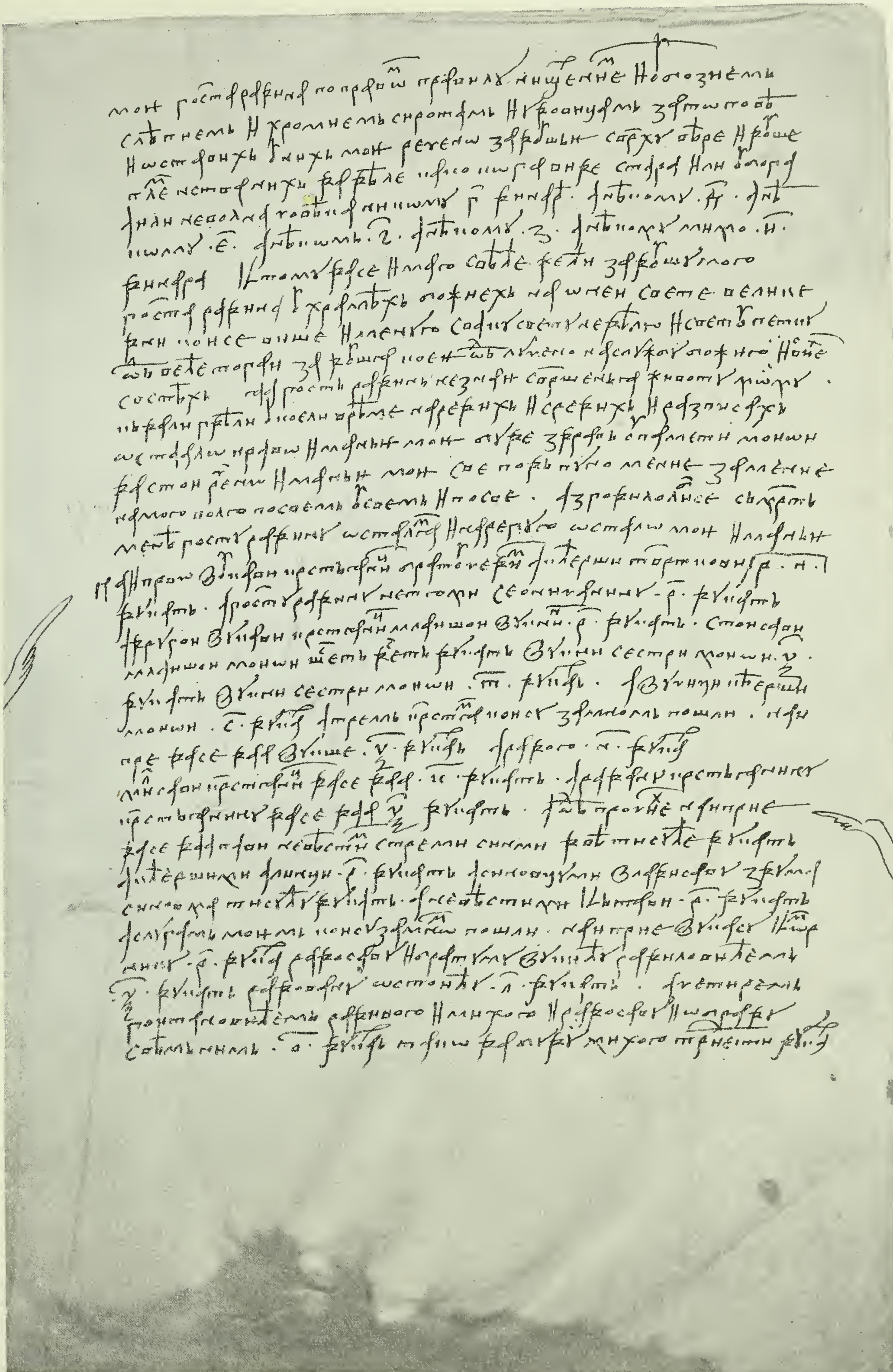

Treća strana testamenta gosta Radina.

Tabla IV.

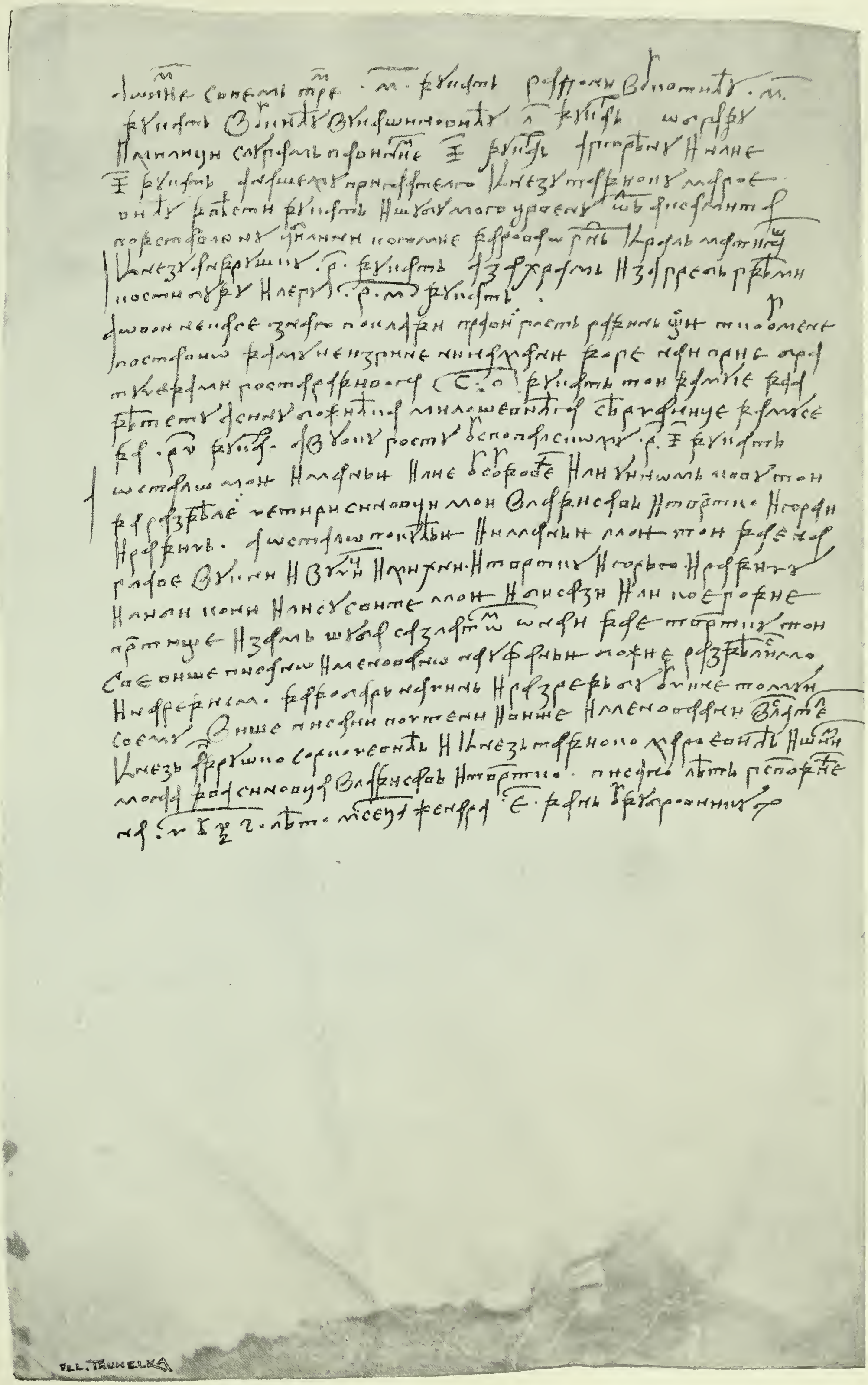

Četvrta strana testamenta gosta Radina.

pravoslavnog ni srpskog, nego patarenskog porijekla. Geografski opseg te slave, u koliko nije u novije doba seobom proširen, identičan je sa geografskim opsegom bosanskog patarenstva, a kada je iza turskog osvojenja Bosne patarenstvo podleglo vjerskom prozelitizmu preostalih konfesija, islamske, pravoslavne i katoličke, sačuvaše konvertiti po svojoj konservativnoj naravi najveću crkvenu slavu svojih patarenskih praotaca — krsno ime — bar kao narodnu ili bolje kućnu slavu, prem su pristalice konfesija, koje za nju ne znadu.

U narodnoj religiji nije to jedini sredovječni relikt, koji ni u pravoslavlju ni u katolicizmu nema svoj iskon; amo ide i narodno svetkovanje božića i badnjaka, jednako u obih konfesija, a i svetkovanje Ilinja i Gjurgjeva-dne, koje jednako nalazimo u kršćana i u samih muslimana.

* * *

Kao zadušje ostavio je gost Radin osim spomenutih 300 dukata jednako veliku svotu na raspolaganje svojim prijateljima Andrušku Sorkočeviću i Tadioku Maroeviću, da ih oni dijele „ništetnim, hromim, sirotam, udovicam, starim, ubogim i nevolnim, kako koga vide“.

Andruško i Tadioko bili su Dudrovčani, dakle katolici, a kod dijelenja ove svote ne stavlja testator posebnih uvjeta glede vjerske pripadnosti onih, kojima će se dijeliti, pa je prema tome očevidno, da je testator ovu svotu namijenio dubrovačkoj sirotinji, koja je po vjeri katolička, a ne patarenskoj.

Ako nam je to — usred srednjeg vijeka, vijeka vjerske nesnošljivosti, — eklatantan dokaz vjerske tolerancije, ne ćemo se tome toliko čuditi, koliko odmah iza toga slijedećoj stavci: „i da se imaju svjeće žeći za dušu gosta Radina u hramovjeh' božjeh“ na gornje svetke!

Da će dva dubrovačka plemića, bilo za koga, u bogumilskom hramu paliti svijeće. to je pomisao, koja u XV. vijeku ne bi nikome došla na um i za to zaključujemo, da je patarenski gost Radin želio, da se te svijeće za njegovu dušu pale u dubrovačkim, katoličkim, crkvama. Ako je jedan patarenski crkveni dostojanstvenik u časti biskupa u svojoj oporuci izrazio, da se u katoličkoj crkvi „za njegovu dušu“ zapali ma i jedna svijeća, onda to svjedoči u jednu ruku, da je u njih ne samo konfesionalna snošljivost bila velika, a u drugu, da dogmatička razlika izmegju jedne i druge crkve nije bila baš tako ogromna, kako smo to obikli misliti po studiji Račkovoj o Bogumilima i Patarenima.

*

Tekst testamenta Radina gosta.

✠ .а.ꙋ.ѯ.ѕ. [ле]то рожаства христова ....

ѡвои есть тестаменать госта радина, кои .... [дꙋбровникь]

два синовца госта радина, владисавь тортко и .... и

два ѡдь наслѣдника р(е)ченѡга госта кои тестаменать ꙋ свемь по-

хвалише и за себе ѡбѣтоваше и за себе и за остале наслѣднике,

да сва, що се ꙋ немь сьдржи, да ће свакомꙋ бити тврдо и [непоколебимо

без пореченьꙗ.

✠ нека ıє свидѣнıє свємог҇га гдна б҇а и ȣ знанıє самовладȣщааго и бг҇олюбимаагѡ госпоства дȣбровачькѡга, ıєрє ıа, гость радинь, бȣдȣћє мл҇остию бжиѡмь намѣстань ȣ мовои памєти на свакѡ цѣлѡ и истинѡ ȣфанıє да ми є нєпотворєно за мєнє и конь мєнє, поставихь ȣ кнєза тадиока маровѣића и ȣ синовца мȣ мароıа иаковића, како се и що зд҇ржи и ȣзд҇ржи ȣ записѣхь и начиниє҇х, коıа писма ıєдна єсȣ ȣ нотари г҇споства дȣбровачкога а дрȣга писма єсȣ ȣ мєнє гос҇та радина ѡдь истє рȣкє кнєза тадиока маровића и подь нєговȣ печать оѵѣровавȣ, за ти за исти покладь, [кд҇а ли би се] що згодилѡ мєниє гостȣ радинȣ, смрт ли [али коимь дрȣгимь] ȣзрокомь, таи писма ѡстаю и єсȣ ѡтаина бѡга, кои се здржє ȣ имєнȣ ȣ вишє р(е)чениє҇х писмѣхь и повєлıахь, за кои покладь, сьда ѡдьлȣчихь и разрєдихь на воли и на правии начинь, нєго що се и како имєнȣıє ȣ провєхь писмѣхь. сьда ѡвои послѣгнє ѡдь провє҇х писмо ȣчинисмо, да зд҇ржи сва ина и по сємь писмȣ моємь, госта радина, да се има и хоћє разрєдит и ȣчин(и)ти за моıє р(е)чєнѡ иманıє, коє се находи ȣ провѣхь вишє р(е)чениє҇х повєлıа҇х, да се свакѡмȣ мѡмȣ сȣродникȣ а или слȣзи али приıатєлю на пȣнȣ и на тврдо моıє разрєгєнıє:

наипрвѡ за моıю дȣшȣ, госта радина, .ѕ. сать дȣкат златиє҇х да се дадȣ на слȣжбȣ божию таи шєст сать дȣкат да се имаю подати разложно и начинѡ(м):

триста дȣкать да се имаю и хоћє дати ȣ рȣкє нєтьıа ми, госта радина сєѡничанина, да ѡнь тои раздѣли с правѡ҇м дȣшомь и з добриємь начинѡмь крщєниємь, кои сȣ правє вѣрє апостолскє, правиємь кр҇стьıаномь, кмєтємь и правѣмь кмєтицамь кр҇ьстıаницамь, кои да за моıю дȣшȣ ȣ сваки вєликь дань и свєтȣ нєдѣлю и свєтȣ пєткȣ, на зємлю колєна поклєчȣћє гѡвор(о)рє свєтȣ молитвȣ (sic!) божию, да би нась изьбавиѡ г҇сподь бгь ѡдь грѣховь нашиє҇х и помиловалѡ на страшнѡмь сȣдищȣ вѣкȣ вѣкома; а наплашно да се тои дѣли старикмь кмєтємь и кмєтицамь, такогє тко би би҇л ȣбози добри мȣжıє, ѡдь коє сȣ годинє в҇рстє, или крстьıанє и крстьıаницє, кои грѣха нє любє, да имь имаа и хоћє дѣлит р(е)чєни нєти ми ради҇н, како кѡга види и знаа ѡдь нашєга закона, или слѣпа или хрома или мловна или ȣбога, како кѡга видєћи, никѡмȣ три пєрпєрє а никомȣ чєтири а никомȣ .є҇. а никомȣ .ѕ҇. а никомȣ .з҇. а никомȣ .и҇.

такоће и мр̑сниемь людемь, прокажениемъ и слѣпимь и хромѣмь и гладниеⷨ и жедниемь и старцемь и старицаⷨь: тѣмь да се имаа и хоће дав̑(а)ти, како кѡга видеће, на велике благе дни ȣ светȣ недѣлю и ȣ светȣ петкȣ и навлашно на дань светѡга рожаства христова и на свето благовѣщенье и на свето вьзкрсенье госпогие и на дань светѡга георгиꙗ, мѡга кр̑снѡга имена, и на дань светѡга вьзнесенꙗ г̑спогꙗ и на дань светѡга петра и на дань светѡга павла и на дань светѡга стѣпана пр̑вѡмȣченика и на дань светѡга михаилꙗ архангела, на дань свете дѣве[1]) марие, на дн̑ь свѣхь светиех̑: ти све више писанѡ именован̑ѡ, како се и што ȣ семь писмȣ здр̑жи теи .м̑. дȣкать да им̑а дати кнезь тадиоко маровевикь и синовац мȣ марове ваоковићь р(е)ченѡмȣ гостȣ радинȣ ср̑хȣ негове вѣре, кою вѣрȣе и поста, кои пости, да не може ни хоће на мание донести ни ȣчин̑(и)ти више писанѡга имено-ванѡга .м̑. дȣкать, него раздѣлит̑ и разредит̑ право и цѣло и истино за мою дȣшȣ, како се и што више именȣе, ако неће бит причешник̑ божием̑ непослȣшникѡмь и ако хоће, да мȣ е мирна и пѡк(о)ина дȣша придь вишниемь г̑сподомь б̑гомь и прѣдь светѡмь троицомь нераздѣлимѡмь, тѣмь право да ȣп(о)к̑ѡи дȣшȣ мою, коликѡ ȣсхоће г̑дь б̑гь свемогȣћи.

такогере по ти начинь рѣчь по рѣчь, слов̑(о) по слов̑(о), ѡдь тѣхне напрѣ .ѕ. сат дȣкать сталю на ȣфанье божие дрȣгȣ триста дȣкать ȣ ѡбласть и разгледбȣ кнеза андрȣшка сорковевића и тадиока маровевића, да сȣ ѡни томȣи почелѡ и срха разредит и раздѣлит реченѡ задȣшье мое, госта радина, по правѡм̑ правилȣ нищетниеⷨ и ȣбозиемь, слѣпиемь и хромиемь, сиротамь ȣдовицамь, за тѡ вовѣ и ѡставихь ȣ нихь мое реченѡ задȣшье ср̑хȣ вѣре и дȣше и плем(е)нства нихь, да дѣле, како кѡга виде стара или ȣбога а или неволна човѣка, никѡмȣ .г. динаре а нѣкомȣ .д. а нѣкѡмȣ .е. а нѣкѡмь .ѕ. а нѣкомȣ .з. а нѣкомȣ мимо .и. динара. к томȣ да се имаю свѣће жећи за дȣшȣ мою, госта радина, ȣ храмѣхь божиехь на ѡнеи свете велике дни, кои се више именȣю, свакȣ светȣ недѣлю и светȣ петкȣ.

ѡдь веће тогаи задȣшꙗ, кое е ѡдьлȣчено на слȣжбȣ божию и всиех̑ свѣтѣхь, ꙗ гость радинь, не знае свршенꙗ живота мѡмȣ, кьда ли, гдѣ ли, ȣ кое ли врѣме, наредих и средихь и разписахь ѡсталѡ правѡ имание мое, бȣде здравь ȣ памети моиѡи, да стои реч(е)нѡ имание

[1]) Pred time bilo je napisano недѣлие pa je izbrisano.

моіє, сое подпѹно, менне за менне, на мою волю, по соем, ѹ соемь и по сое. а згодило ли б(и) се сьмрть менѣ, гостѹ радинѹ, ѡсталым и нарегѹю ѡсталѡ моіє иманье:

наипроѡ вѹкаои крстьыниц(и), братѹчеди м(и) а кѣерши тортковои .р.и. дѹкать а гостѹ радинѹ нетю ми сеоничанинѹ .р. дѹкать, а дрѹгои вѹкаои крстыниц(и), млашои вѹкини(ои) .р. дѹкать; стоисаои млашои моиѡи шестьдесть дѹкать; вѹкни сестри моиѡи .ѯ. дѹкать; вѹкни сестри моиѡи .т. дѹкать а вѹчици кѣерши моиѡи .с. дѹкат; а тремь крстьым, кои сѹ за мнѡм пошли, наипре да се даа вѹкше .ѯ. дѹкать, драгою .и. дѹкат.....[1]); милсаои крстыниц(и) да се даа .к. дѹкать а радинѹ крстьынинѹ (bis) да се даа .ѯ. дѹкать.

а ѡдь прочнех наиприе да се даа паои неоѣсти м(и) с тремн синми доѣ тисѹѣе дѹкать а кѣерши ми алинци р дѹкать а синооцѹ ми владисаоѹ з дѹма синоома тисѹѣѹ дѹкать а неоѣсти ми кьтаои .р. дѹкать а слѹгамь моіємь, кои сѹ за мнѡм пошли, наиприе вѹкасѹ кѡм(о)рникѹ .р. дѹкат, радосаоѹ и братѹ мѹ вѹкиѣѹ радилооиѣемь ѯ дѹкать, радооанѹ ѡстоиѣѹ .л. дѹкать, а четиремь гоитанооиѣемь, радиоою и михою и радосаоѹ и ѡбрадѹ, соѣмь нимь .о. дѹкат, такѡ да бѹдѹ михою тридести дѹкать а ѡнием соиемь трем .м. дѹкать. радони вѹкотиѣѹ .м. дѹкать, вѹкиѣѹ вѹкашинооиѣѹ .л. дѹкать, ѡбрадѹ и милици, слѹгамь паоинием, .г. дѹкать а гюрѣнѹ и илиє .г. дѹкать а нашемѹ прииптелю, кнезѹ тадинокѹ мароеоиѣѹ, доѣсти дѹкать и шѹбѹ моюцрооенѹ ѡдь аксамита, подстаолієнѹ цибилини, кою ми є дарооаѡ гдњ краль матиш. кнезѹ андрѹшкѹ .р. дѹкать. а за храмь и за гребь гдѣ ми кости бѹдѹ и легѹ .р.м. дѹкать.

а ѡвои нека се знаю покладн праои, гость радинь, що іє тко ѹ мене постаоиѡ, да мѹ не изгине, ни на манниє доге:

наиприє братѹчеда ми, госта радиоою .с.о дѹкать, тои да мѹ се даа дѣтетѹ, а синѹ божиѣка милошеоиѣы сѣрчаниџе да мѹ се да .р.ѯ. дѹкат, а вѹокѹ, гостѹ ѹскопалскѡмѹ, .р.г. дѹкать.

а ѡсталѡ моіє иманье, или є ѹ сѹдооех, или ѹ инѡмь коеѹ, тои да раздѣле четири синооци мои владисаоь и тортко и юраи и радичь. а ѡсталѡ покѹѣьє и иманье моіє тои да се на глаое вѹкни и вѹчиц(и) и михни и тортиѹ и юрью и радичѹ, или би кони, или сѹ соите моіє

[1]) Ovdje ide u originalu kratak prazan prostor.

и бисази, или кое годе пр҃тицие, изамь шȣба са златѡм҃: ѡнаи да е тв҃рткȣ.

тои све више писанѡ именованѡ на ȣфанье божие раздѣлисмо и наредисмо, да добарь начинь и разредьбȣ ȣчине томȣи своемȣ више писани почтени и више именоваани вла҃стел҃(е) кнезь а҃ндрȣшко сорковчевић и кнезь тадноко маровевић и ш ним҃ моꙗ два синовца владисавь и тв҃ртко.

писано лѣть г҃сподне҃х на .ч҃.ȣ҃.ѯ҃.ѕ҃. лѣто м҃сца женара .є҃. дань ȣ дȣбровникȣ.

Народне празновјерице о малу.

Приопћио

Томо Драгичевић

(Жепче).

У здравље и напредак малу.

1. На Јовањ-дан у јутру прије сунца тјерају козе к води па све једну по једну окупају, да те године на козама не буде губе, шуге, него да цијеле године буду здраве. (Стрмница, Власеница.)

2. У вечер Вожића, кад чобан марву кући дотјера узме гребене и метне на врата један на једну страну а други на другу, запали двије свијеће од воска и приљепи једну за један а другу за други довратак и угони мал између оних гребена и свијећа па га онда тамјаном окади.

Кад је то свршио, утрне свијеће, а гребене склопи један у други и метне више врата, куда мал у шталу улази.

Гребени веле, да значе да се мал нераздваја већ да цијеле године иде заједно; свијеће представљају ватру, која има да очисти мал од болести — дакле нека врста лустрације.

Гребени остају више врата до малог Божића, а на мали Божић узме их чобан и даје домаћици у кућу.

Све то мора онај чобан радити, који ће те године мал чувати. (Победарје код Власенице.)

3. Кад домаћин продаје волове или говеда и хоће да гони на пазар, изведе их пред шталу, узме грабље и зупцима заквачи свако оно, које мисли продати, за хрбат и повуче говорећи: „Ја одвукох.“ То је за то, да се више кући неповраћа већ да се прода. Затим ишчупа сваком говечету, које мисли продати мало длаке са чела и закопа под праг од штале, а то чини за то, да неби у воловима срећу и напредак продао. (Крајина.)

4. На Божић прије сунца udари се коњски клинац у пасије корито па се у корито поспе соли и изведу коњи из штале, да ону сол полижу. Кад сол полижу уведу се опет у кланицу, а онај се ексер из пасијег корита извади и у кланици, гдје су коњи, забије у брвно.

Кад се крме коље, изреже му се јабучица, набије на шиљак и у кланици више коња задије, а то све чини се за то, да коњи преко године не добију сакагију. (Кнежина.)

5. Да млада стока расте и напредује, оде се на мали Божић прије сунца и уреже љетораст (младица) од врбе или лијеске па се оном младицом прво теле, јање или јаре, које се у прољеће отели, подигне говорећи: „Онако брзо расло као и ова младица. (Власеница.)

6. Кад мал обаспе лишај, треба одма замјесити просена брашна па узети чеп од фучије и онај чеп замочити у оно тијесто лишај намазати па ће, веле, одмах проћи. (Столац.)

7. На Ђурђев и Спасов-дан не пушта се рано мал на поље, да неби на што нагазио, јер вјештице и чинилице, по раскршћу и другим мјестима, куда мал пролази, остављају свакојаке чарке. За то се чека, да нешто друго прије онуда нађе. (Крајина.)

8. Кад крава неће да љуби теле, нека се преко ње два рођена брата пољубе или нека метну на њу самар па ће одмах теле припљубити. (Крајина)

9. Кад се мал разболи од пролива или иначе од какове болести крепава, направи се жива ватра. Жива ватра како се прави, то је већ нашим читатељима из Гласника земаљског музеја познато: Оно двоје дрвљади, с којим се ватра направила, на двоје се растави, да као струга једна спрама другом гори удаљено 4—6 корака и сав се мал између те двије ватре пропусти, говорећи: „жива ватрице, по Богу мајчице, однеси бол с мога мала." (Власеница.)

10. Немој никад дати свога вола на изор нити коња у кирију другом, јер ће, веле, уклети твој мал. (Власеница.)

11. Љубању од цигана „Гурбеташа" или од љешинара држи народ међу малом и из ње му даје соли, да мал напредује и буде здрав. Гурбетску главу добавити веома је тешко, јер када тко од њих умре остали га тајно по ноћи тако закопају, да му се за гроб не зна. Тако се у цијелом Власеничком котару не зна нигдје за гурбетски гроб прем има више њихових насеобина. (Власеница.)

12. У Власеници не дају чобани нипошто на коњу кроз овце пројашити, а ако то већ мора бити, ваља ти с коња сјахати, или бар извадити ноге из бакрачлија. Исто не дају с коњем кроз мал проћи, ако на коњу у бисагама има соли или хљеба.

13. Од божићне печенице несмије се ни гњат ни кости од ногу пребити, јер би стока храмала. (Власеница.)

14. Волу се несмије ништа опсовати, јер је велика грјехота, пошто волови земљу ору и народ хране (Жепче.)

15. На Божић, кад се куха чесница, укуха се један колач па се у средини проврти и остави до малог Божића.

На мали Божић узме домаћин онај колач, однесе међу говеда (волове) па волу предњаку (дешњаку) натукне три пута на рогове, најприје на десни па на лијеви, онда га преломи поједе он мало, а оно остало даде воловима да поједу. То све ради напретка. (Зворник.)

16. Кад се марвинче уцрва заговарају се црви овако: Узме се срп па прије сунца три пута српом око оне ране за сунцем окружи. Затим се врхом од српа такне у ону рану говорећи: „Бијела њива црно сјеме, мудар сијач, ко их сије [1])."

Послије тога уреже јасикову гранчицу па хајвану свеже стрмоглав (т. ј. што је расло горе окрене се доље) за реп, и црви, веле, морају сви из ране испасти. (Крајина.)

---

[1]) Ова реченица обична је народна загонетка а значи писара, који црним словима пише по бијелу папиру.

17. У Жепчу раде за здравље и напредак мала те да знаде за свога господара, овако:

На Божић пред зору урани домаћин, узме дижву, што се у њу мал музе, оде на воду, одакле се обично вода кући носи; кад он из куће изађе, кућа се за њиме мора закључати, да ко прије њега не би у кућу унишао. Ако од те воде више кућа носи, он ће јагмити, да од свију најпрви на воду дође, да он први уграби срећу.

Кад к води дође, прекрсти се и назове води: „Добро јутро студена водице“. Затим се умије, опере суд, наточи воде и иде кући, а да се не обазире, јер би изгубио уграбљену срећу. Кад дође пред врата од куће, дочека га на прагу укућанин, који је осим њега старији у кући, и он му назове добро јутро и честит Божић, а онај из куће одговара: Честита ти душа пред Богом!“

Чим је то изговорио, поспе га зоби из рукавице, а он уђе у кућу, даде маји воду, па он сам проспје приправљено брашно за чесницу и закуха оном водом, а домаћица укуха од истог тијеста колач волујски.

Колач се у среди прошупљи, домаћица га свега изшара колима, што их утисне филџаном. Кад је маја колач приправила, домаћин распреће ватру главњом (нипошто ожегом) и испече у лугу колач.

Кад га из ватре вади говори: „Боже помози, живили наши волови и мал, било нам сретно и честито!“

Пошто се то све мора прије зоре обавити, узме онај колач, ако има, одмах замјеник старјешине, а ако замјеника нема, иде он сам у кланицу, гдје стоје волови. Кад пред кланицу дође, прекрсти се, отвори врата и назове малу: „Добро јутро“.

Затим прилијепи уз оба довратка по једну свијећу, што је направио доклен се колач пекао, на праг од врата и запали угарком, којим ће све божићне свијеће палити. Затим се окади штала тамјаном, и онај колач натакне волу предњаку (дешњаку), најприје на десни, па на лијеви рог, говорећи: „Боже помози, у добар сат и у добар бат (бахт) и у срећу и напредак мени и моме малу!“ Колач се натакне сваком волу редом по једном на сваки рог.

Кад је свршио, вратив се опет натраг и опет натиче и скида колач од вола и од рога до рога, докле не дође до оног вола предњака, одаклен је почео. Када му је опет на десни рог натакао, не скида колач, већ одријеши вола, па све друге редом, па онога првог изведе из кланице између оне двије свијеће, а за њиме све остале и одведе их на воду, напоји и опет између оних свијећа врати у кланицу. Онај вô са колачем на рогу мора први ући у кланицу, њега првога свеже, а за њим сва остала говеда; положи им лијепа сијена и доста, да се и они на Божић нагосте.

Када је то све обредио, скине онај колач с рога, утрне свијеће и дође у кућу, објеси колач више наћава на клин, гдје остаје до Крстов-дана.

На Крстов-дан изјутра, кад се чељад помоли Богу, узме домаћин онај колач, преломи га и сваком од кућана даде да мало окуси, а остало предаје чобану, који мора сваком живинчету по мало дати, да од тога колача окуси. (С. Тијанић, Желеће.)

18. Неки муслимани, кад им овце не иду у руку (напредак), чине ово:

Домаћица, која је стара преко 50 година (ако у кући такове нема, најми се махсус у комшилуку за тај посао), уђе у тор овцама, па ножем одреска по мало рогова сваког овна, пусти овце из тора, чобан их одрене на пашу, а она узме метлу и помете тор.

У вечер, прије него овце дођу, узме оне одреске од рогова, раздијели на четири дијела и метне у сваки ћошак од тора по један дио, а на њег мало соли, говорећи:

„Кудрет Аллах
кудрет биллах
у вјери истифам
у овцама гроздалија
у јањцима безделија
тамо ђавле ко делија.“

У вечер, када се овце поврате, стане она на струги тора и дочека овце ријечима: „Ој ђелијо, башлијицо моја, дер улети.“ Кад уђе у тор рекне: „Еј Бог дао, стотинили ми се до годину дана. (Јајце.)

19. Кад овца крепа у тору, онда онај, који ће мртву овцу из тора изнијети, обуће сукнену хаљину, дође до уста торски, свуче хаљину и говори: „Не дочеко никада више, да те ради оваке ствари свлачим!“ Затим погледа кроз рукав оне хаљине на крепану овцу у тору и говори: „Види душманина, види курта бугојнина, види крајне однешенине, никад се више не споменуло, никад се више не повратило!“

Затим уђе у тор и однесе или одвуче лешину из тора, кожу згули и прода, а месо даје да пси поједу. (Јајце.)

20. Од траве о м а н а метне се корјена за обруч од дижве музаре да малу сисе не пуцају. (Власеница.)

20. Кад марвинче заболи, онда се кроз кожицу од ласице пропусти соли и даде марвинчету, па одмах оздрави. За то много сељана држе кожицу од ласице. (Власеница.)

21. У Крајини, кад се неком неда у овцама или у другом малу, он прода све кокоши, па оне новце, што за њих узме, смијеша са другим новцем и вели: „Дао Бог, хиљадили ми се!“ Ти новци морају у кући макар једну ноћ преноћити па за њих треба купити оваца или другог мала, па ће му, веле, плахо за руком поћи.

22. Кад говече крви мокри, ухвате жива миша, па га трпају говечету у уста. (Петровац.)

23. Кад пуштају волове из јарма, баце тељиге на земљу, јер веле, ако се волу, кад се из јарма пушта, не баци тељиг на земљу, не море се одморити. (Забрђе.)

24. Кад се коњ куда јаше, има обичај да му се завеже реп, али чим га одјаше треба, веле, реп одријешити, јер се иначе коњ не може одморити. (Забрђе.)

25. Кад се види, да се јањцима залијеже црв у роговима, онда се угрије жице, па се рогови близу главе усијаном жицом пробуше и тако сви црви из рогова испану. (Власенице.)

27. Кад се крмци огубају, онда се у жестокој лукшији три пута оперу и губе нестане. (Гацко.)

О млијеку.

1. На Спасов-дан у јутру прије сунца уреже домаћин један љетораст буков па њиме опаше онај суд, у који ће се преко године стока мусти и стоку ваља одмах у ту посуду помусти, јер ако би чиниоце дознале, све би поквариле, дочим

кад он то учини и стоку у посуду помузе, онда чинилице те године не могу млијека однијети. Кад се сунце рађа скине се онај љето-раст са посуде (кабла или крављаче), па се однесе и метне на један калем (воћку, која је прије годину двије окалемљена, те добро напредује) и говори: „Како овај калем напредовао, онако моја стока напредовала у млијеку. (Удбина, Крајина.)

2. Кад се крава отели, па кад хоће први пут да ју помузу, онда узму испред кућњег прага онога блата, што су чељад на ногама нанијела, умажу дно од дижве, рукатке или оне посуде, што ће у њу краву помусти, помузе краву, па онда скине онај нанос (што је с њим суд по дну намазала, однесе под један калем (воћку младу), откопа ју до жила, па оно блато (нанос) метне на оне жиле и рече: „Ти си се калеме лијепо омладио и понио; тако ти и овоме наносу кажи, а он ће моме малу и евладу, нека се добро младе и поносе и кући млијеко доносе, ко што је и овај нанос донешен“. (Власеница.)

3. Прво млијеко, које се помузе од краве или стоке, не смије ни једно чељаде јести, које жели да има у малу и евладу напредак, већ ваља то млијеко усирити па онај сир на ближњи мравињак бацити, да га мрави изједу, као да је нека врст жртве, зарад свога мала и евлада, да му буде здраво и да доста млијека имао буде. (Власеница.)

4. Да се кајмак и млијеко растави од масла, раде жене овако:

Свуче се рукав с десне руке, ухвати се зубима за мали прст од лијеве руке, сједе се на врећу од костријети (козије длаке), те се тако мете и веле, да ће се одмах масло раставити. (Власеница.)

6. На Ђурђев-дан прије сунца свуку се жене чинилице па оду у ливаду онако голе, само се једним чаршафом или безом загрну, те побацају оне чаршафе по трави да се од росе сквасе и говоре: „Све село пасло, а к мени дошло масло!“ Затим оциједе онај чаршаф у онај суд, што ће она у њега свој мал мусти, и однесе кући. Што од те росе уради није ми рознато, већ кад кући дође, обуче се, дође пред фуруну, у којој се хљеб пече, и пљуне у њу 3 пута. (Папрача код Власенице.)

7. Да чинилице кравама не одузму млијека брани се народ овако:

У очи Божића, Варица, Благовијести и Ђурђев-дана узму чађи, меда, млада масла, бијелог лука и кокошињака, то све скупа помијешају, па кравама помажу по вимену и између рогова и говоре: „Мени мед и масло и сав смок од мојих крава између ногу кравских, а чинилици ено између рогова лук, чађ и кокошињак!“ (Кнежина кот. Власенице.)

8. На Ђурђев-дан прије сунца однесе се на маши ватре и под ћупријом наложи ватра, куда мал на воду или на пашу пролази, па се сав мал преко ћуприје претјера тамо и овамо, па никаква чинилица не ће млијека одузети. (Кнежина.)

9. У вечер Ђурђев-дана сва се стока, говеда, коњи, овце, козе и т. д ако икако море у једну кланицу (шталу) или тор затворе, па се донесе зубача (дрљача), у којој мора бити један клин глогов. Дрљача се прислони у штали у једном буџаку, а за њу се сакрије онај, који ће чувати стоку.

У глухо доба ноћи дођу обично чинилице међу стоку, да гатају и млијеко од мала однесу, а кад оне међу стоку дођу, нека онај, који на њих вреба, баци онај глогови клинац међу чинилице и нека слободно к њима изађе, јер му не ће моћи побјећи. Он ће их познати, па нека онај глогови клинац узме и даде да га свака 3 пута пољуби и да му се закуне, да му стоки ништа учинити не ће, па онда да их слободно пусти. (Крајина.)

10. Кад се крава отели донесе се са три села воде, и крави направи мито (напој), па ће у краве бити цијеле године млијека као воде. Вода се из оног суда не смије нипошто начети т. ј. напити или у што друго одлити, већ ју ваља сву крави дати. (Гацко.)

11. Прву грушаву, која се од краве помузе, треба овако скухати: Узме се наноса (онога грања, што га је вода негдје украј потока нанијела), те граља од плота и једна гужва од вратница торских па се од тога наложи ватра и грушава скуха, па ће, веле, у краве бити доста млијека и кајмака. (Ђубиње.)

12. Масло се обично мете суботом. Домаћица метне под стап једну пару, а када мете говори: „Субота, ајде масло у боту; метем у суботу, ајде масло у боту!“ (Гацко и Крајина.)

13. У Крајини, кад се први пут у прољеће грушава или млијеко почме јести, даду једном малом да једе, домаћица га покрије ћебетом по глави, па му оне грушаве или млијека лије на главу и говори: „Било млијека ко воде, а скоруп дебео ко ово ћебе!“

14. Млијеко се добро чува да не покипи, јер, веле, краве ће млијеко устегнути, надимаће се и сисе ће им пуцати.

Кад већ покипи, онда се брже боље по ватри баци соли и воде па, веле, не ће много нашкодити. (Грачац, Лика.)

15 Кад се млијеко једе или пије, не ваља се одмах за њим напити воде, већ треба узети залогај хљеба, па не ће краве мокрити, кад се почну мусти. (Грачац, Лика.)

16. Жене од Ђурђева до Спасов-дана траже даждењака, па кад га нађу оставе га у земљу до Спасов-дана, на Спасов дан прије изхода сунца туре га у млијеко и оставе док се не угуши, кад је даждењак сасвим мртав и надме се, онда га из млијека извади говорећи: „Како си се ти даждењаче у мом млијеку угушио и цркo, онако се и она, која моме малу млијеко узимала у њем угушила и цркла!“ Затим се баци даждењак. (Власеница.)

17. У вечер Божића иде једно дијете голо међу мал, па са руковети коприве, која је већ прије за то приређена, свако марвинче, које се мисли на прољеће мусти, са копривом по вимену натаре говорећи: „Љућа коприва него она, која би млијеко однијела. (Билек.)

18. У Стоцу затекли су жандари у једном селу у вечер Ђурђев-дана једну женску сасвим голу, гдје мете млијеко у стапу и говори: „Гола ја, голо ми и масло било!“ т. ј. да га доста буде.

19. Чобани направе дан два прије Ђурђев-дана трубу (борију) од врбове коре, метну у њу писак и у вечер Ђурђев-дана по заходу сунца и у јутру рано прије сунца на са̂м Ђурђев-дан у тору код стоке трубе. То је веле тилсум чинилицама, гатарицама и врачарицама, да не могу малу нахудити нити млијеко однијети. (Жепче.)

20. Кад се крава отели, свежу јој стару опанчину за реп, нека се свијет опанку чуди а не кравијем вимену, јер се море овиме урећи кад се неко зачуди. (Сребреница.)

21. У сребреничком котару на Божић прије сунца проврти се кравама бургијом рог па у оне рупице тури тисовог дрвета и воском зачепи па веле, неће моћи чинилице млијека одузети.

22. Кад се крава отели, прва се грушава умузе па се у њу успе кукурузова млива и направи пита. Сва се кућна чељад морају скупити, а домаћица у ону

краљачу или суд, у што је краву помузла, улије мало воде па кашиком свакому укућанину улије мало ове воде за врат, да му низ леђа салети, затим поједу ону питу.

Још је раширенији обичај, да се пита пред укућане постави па који се преварн и први пите узме и окуси, домаћица га полије водом а то све да им крава више млијека даје. (Жепче.)

23. Ђурђевска балега од крава, то јест она, коју крава од у вечер Ђурђевдана преко ноћи до исхода сунца на Ђурђев-дан побалега, покупи се, осуши и добро чува, јер кад се крави одузме млијеко, узме се мало те балеге, 3 драма ћуркута, 1 ока мекиња, шака соли и 3 оке воде а од тога се направи мито и даје крави да попије па ће она одмах млијеко повратити. И кад говече заболи, узме се оне балеге па у мекињама и соли даје говечету да поједе, па веле, одмах ће оздравити. (Жепче.)

Да краве воде.

1. Ухвати се жив мали рак па у вечер метне у једну здјелу, поспе соли једну шаку и то се даје оној крави која неће да води.

2. Када крава неће да води, нађу на дувару од оне кефе длака, што се је с њом зид бјелио и даде крави у хљебу да поједе и крава ће кроз 3 дана водити. (Крајина.)

3. Рубињачу (оно дрво, што се на њему носе хаљине кад се перу) треба добро чувати, јер ако с њоме удариш краву, кобилу и женско марвинче оно ће цијеле године водити. (Љубиње.)

4. Да краве воде: на Божић прије сунца дође домаћин у шталу кравама и рекне: „Добро јутро кравице, ја мислим да ви водите, а ви се телите!“ Тако три пут и уз то се даје мало соли. (Крајина.)

5. Кад крава поваћа, привеже се за воћку, која добро рађа, па пошто бик с краве сиђе, пребаци се преко краве мачка с десна на лијево, а крава се преведе преко једне текуће воде. (Власеница.)

6. Кад краве неће да воде, украде се комадић туђег коњског поводца (улара) па се ситно сасијече и кравама у мелу или соли даје. (Власеница.)

7. Кад крава неће да води, ударе је оном „лилом“, што се у вечер св. Петра пали. (Сребреница.)

8. Да се освједочи, је ли крава стеона, улију јој воде у ухо или у нос па пусте, ако крава рикне и главом махне, стеона је, ако ли се стресе, не махне главом и не рикне, знак је, да није стеона. (Високо.)

9. Кад краве неће да воде, дају им у соли траве „воловод“. (Бистрица.)

10. Кад крава неће да води, дају јој неки у три уторка соли на ташће. Жепче.)

Да се мал близни и да буду женски.

1. Да се овце или козе близне гата се овако:

Узме се онај кукуруз (клип) близнац (то јест када су два на једном стаблу у комуши заједно расла), па се у соли окоми и онда, кад се овнови или јарци у јесен у мал припусте, даје се тај кукуруз малу, па ће се веле близнити. (Власеница.)

2. Да буде више женске јањади овако раде:

У младу недјељу у јесен око св. Луке сваку овцу жена трбухом притисне и рече: „Ајде ојањила ми женско!“ па онда пусти овнове у овце. (Љубиње.)

*

3. Кад се овнови у овце пуштају даје им цура соли па ће им бити веле више женске јањади. (Власеница.)

4. Код Травника кад неко хоће да му се овце близне, донесе из чешагије од добра ата оне тимаротине, и спржи храстова листа у тору и онај пепео разбаца по свему тору говорећи: „Бог окривио мушкотину, чобан дослутио пушкотину, ја сам донијела фушкотину нек не udари гром.“ (Муслиманско.)

Да се волови у плугу не обадају.

1. На Божић, кад ће се ручати, треба да је сва чељад у кући на окупу и да посједа а домаћица донесе све, што је одређено за јело и пиће на један пут и метне пред њих на синију те и она брже боље сједе. Од синије не смије нико устати док се не сврши ручак а то за то, да се преко љета волови и говеда не обадају, већ да буду мирна као и чељад за синијом и ручком. (Стрмница. Власеница.)

Да се волови не убију у врат.

1. На Божић ће онај, који чесницу куха, умити руке у води и оном водом опрати воловима вратове, па му се неће волови убити у врат макар и по киши орао. (Власеница.)

2. На бадњи дан у вечер остави се од вечере нешто граха (на бадњи се дан строго пости па се обично за вечером грах једе) па се на Божић изјутра оним грахом намажу воловима вратови па се неће те године убити у врат. (Забрђе, Мајевица.)

3. На бадњи дан у вечер кад се вечера оставе се оне мрве са синије и на Божић изјутра потрљају се њима воловима вратови. (Кнежина.)

4. Првом браздом, која се у прољеће први пут одоре, натрљају воловима вратове па се те године неће убијати у вратове. (Гацко.)

5. Јармове треба чувати и несмију се на земљи остављати, јер би, веле, могло погано женско преко њих прећи или пас помокрити те би се волови убили у вратове. (Власеница.)

Да се овце јање.

1. Кад се овце неће сваке године да јање, већ преко године, онда у јесен, око св. Луке, дан прије него ће се овнови пустити у овце, узме домаћин 3 овце, затвори у једну зграду и постави једну до друге; затим би узео ону из средине а домаћица би одмах на њезино мјесто стала па рекла оној овци: „Ил ћеш сада ко досада, ил ћеш пасти, или другом допасти?“ Онда домаћица изађе између оне двије овце а домаћин ону овцу постави покрај оне, што је на десно стајала, која сада долази у средину. Сад домаћин зграби ону средњу овцу, подигне да је носи, а домаћица пошкаљи ону овцу што је на лијеву страну стајала, пође вратима и говори: „Шкрк теби, ја одох себи!“ Враћајућ се опет од врата вели: „Залог нама за луд теби.“ Онда мало постане и рекне домаћину: „Пусти је, даће нам свака по јање залога“ и даде из руке свакој помало соли. (Муслим. од Јајца.)

Јалове овце.

1. Чобаница или маја, која обично овце музе, уђе у тор ухвати и свеже најбољу овцу јаловицу па ју тобож музе и говори јој: „Стијена би дала а ти хак;

камен би пуко а ти јок; сестра ти стаде а од тебе чок (много); џанлук вама, тегоба нама, стидио се Бог.“

2. Неке опет одрежу овну длака (вуне) са репа па привежу овцама јаловицама за рог о младој недјељи.

3. У младу недјељу поквасе овцама јаловицама рог па поспу по њему соли да друге овце лижу. (Муслим. од Јајца.)

Коњ.

1. Мораш, вели, од 11 до 12 сати у пола ноћи, отићи у гробље, па од једног крижа (крста) у мараму мало настругати или нарезати, то добро замотати и оставити, да не би изгубио, јер ако изгубиш мореш мртав остати. Када пођеш кући, чиниће се, да за тобом иде хиљаде и хиљаде народа, али ти се немој обазирати, јер ако се обазреш, готов си, већ хајде мирно, доклен из гробља изађеш, онда ти се ништа више причинити неће. Ако се тако препанеш, да мислиш бјежати, онда ти је боље још у гробљу одмах лећи на земљу па ништа бити неће.

Кад си кући дошао махни оном марамом коња по хрптеници и он ће ти бити увијек чист. (Стрмница, Власеница.)

2. Кад коњу стане вода треба преко њега пребацити једну хаљинку као кошуљу или простирач из ђердека. (Власеница.)

Кокоши.

1. Кад туђе кокоши чине зијана, остављају божићне мрве, што остају иза јела па на Ђурђев-дан, прије него сунце изађе, однесу на гувно, гдје оне кокоши долазе и проспу. Кокоши, ако поједу оне мрве, за кратко ће угинути. (Крајина.)

2. Ако се у вечер на божићне и часне покладе, кад се суђе опере, беспера (крпа), којом се суди опрали, баци на таван, неће јастријеб те године кокошију носити. (Кнежина.)

3. Ко по коризми први дан у кућу дође потпаљују га, да им кокоши на јајима леже. И иначе ко дође у кућу, мора сјести, јер ако не сједне, неће ни кокоши на јајима сједити. (Кнежина.)

4. Да кокош, која је купљена, не побјегне, одсијече јој се мало репа и закопа под кућни праг. (Власеница.)

5. Да се пилићи држе заједно и да их кобац не носи, покупе се оне лупине од јаја, из којих су се пилићи излегли и набију све на један шиљак и задију на таван за рог. (Власеница.)

6. Да кокоши заједно иду и да их јастријеб не носи раде овако: На мали Божић прије сунца, узме па плете једно чељаде, обично домаћица, ону узицу, којом је на бадњи дан донесена слама у кућу, а друго чељаде пита: „Шта то радиш?“ Она оговори: „Плетем ноге јастребу да не море у кокоши.“ Пошље направи пред кућом од оне узице на земљи гужву и у средину наспе жита, у коме је о Божићу свијећа стајала, па у један душак три пута викне: „Ћук кока, божићно жито зобале, свукуд ходиле у јату (на једном гнијезду) носиле“ или „Ту ми ходиле у кући ми носиле!“ (Власеница.)

7. Ко хоће да премами комшинске кокоши, да јаја са његовим кокошима носе, оде ближњем комшији на мали Божић прије исхода сунца и зовне комшију именом.

Кад се он одазове полако се говори у себи: „Твоје кокоши ове године с мојим заједно носиле!“ (Власеница.)

8. Домаћице вјерују, да ће кокоши колико пута на Божић жита поспу, онолико пута пронијети и наноса имати. (Власеница.)

9. Да домаћица или домаћин преко године буде сретна у живади, клекне, кад у прољеће угледа први пут мраве, на мравињаку, пољуби мравињак и разгрне руком оне мраве и промјеси говорећи: „Овако се и моја пилад, тучад и патчад из јаја просипала и прогмизила!“ (Бос. Костајница.)

10. Да кокош лежи на јајима, метну жене у гнијездо, кад кокош насаде, један нов ексер и мисле, да не ће с јаја устати, док ју се не дигне. (Крајина.)

11. Ако кокош или пиле на себе преврне чанак то слути великој несрећи. За то се ухвати она кокош или пиле па се с њиме мјери од огњишта до прага тако да се увијек преврће, па ако на праг дође глава, она се осјече, ако пак дође реп, онда се реп одсјече а оно пусти (Власеница.)

12. Ако кокоши много у кућу лете, веле биће зла година. Власеница)

13. Да кокоши добро јаја носе, замијеси се зечијих брабоњака са мекињама па даје кокошима и оне ће јаја безпрекидно носити. (Власеница.)

14. Ко буди пред зору ороза те увијек у једно вријеме запјева? На то одговара ова прича: На небесима имаде бијел ороз. па кад он горе запјева, сви га орози на земљи чују и морају му се одазвати, јер је он, веле, њихов краљ. И ако су виле око Сребренице пјевале „не држи бијела кокота“, овуда католици и муслимани у велике цијене бијела ороза јер да он боље чује, кад онај ороз на небесима запјева. (Жепче.)

15. Оно јаје, што прво пилица снесе, зове се „првоносак“. Оно се јаје испече или скуха па даде мушку дјетету да и оно бајаги кад нарасте буде међу људима први. (Зворник.)

16. Када се о покладима туку јаја за јајеник (ћимбур), што се на покладе, у вечер за сву чељад прави а почне јести тај ћимбур, благосивају се кокоши овако: „Хвала домаћице, да ти Бог кокоши заклони душманина и душманске руке“.

Док чељад јајеник једу, ниже маја оне љуске на шиш и говори: „Ја набодох кокошињег душманина, да им ништа нахудити неможе.“

Онда онај шиш задије на таван за жијоку. (Желеће.)

17. Кокош неваља никада налећи у мјесецу липњу кад липе цвату, јер сви поцркају. За то се она пилад и зову „липњаци“. (Брчка.)

18. Кад се кокош хоће налећи, узме се увјек вепар јаја н. пр. 15, 17. и т. д. у крило или у једну крпу и метне се три угљена међу јаја. То се изтресе полако у гнијездо, — али руком не ваља нипошто јаја дотаћи, — метне се на њих кокош, узме се у руку комадић круха и сједне се на праг од куће и неколико пута викне „ко, кȏ ко!“ Тко жели, да има више орошчића виче „кокорику“. (Брчка.)

19. Домаћин или домаћица, кад у прољеће први пут угледа мраве, сагне се па их пољуби, да те године усне не пуцају. Онда руком мраве промијеси, говорећи: „Овако се моја пилад (гушчад и т. д.) из јаја просипала и прогмизала“ пак веле, да неће мућака бити, већ ће се свако излијећи и напредовати. (Б. Костајница.)

20. На Божић у јутру домаћин убије кокош, очисти, изпече на ражњу. Кокош се на Божић поједе а онај ражањ однесе домаћин и уплиће у кокошињак а једно га чељаде из куће (најбоље домаћица) пита: „Што то плетеш?“ а он одговори: „Плетем јастребу ноге!“ — „Што то плетеш?“ — „Плетем јастребу крила!“ —

Што то плетеш?“ — „Плетем јастребу кљун!“ — Све то мора три пута опетовати, онда се врати у кућу.

Све то се обавља прије сунца, а ражањ мора се уплести у кокошињак док се говори. (Подбетањ, Власеница.)

21. У тешањском котару кад човјек дође к сељачкој кући па затражи ватре да припали цигару или чибук, даду му драге воље, али оне ватре (угљена) неда нипошто од куће однијети, бојећи се, да му јастреб неће пилиће и кокоши носити. Ако му штапом у ватру барнеш (дирнеш), одрезаће ти онога штапа три прста и у ватру бацити, — а и то је да јастреб не дира у кокоши.

22. Кокош, веле, кад се насади стара мјесеца на једну хефту, а да се младога (другога) мјесеца легу, онда неће бити мућака већ једно или два. (Озимица.)

Чин и намет малу.

1. Намет намеће се на мал из освете или злобе, да покрепа. Чинилице чине овако: Украду гужву, што се са њоме вратнице од тора затварају, носе ју кући, метну у њу мало сламе и насаде кокош у њој, тако стоји двије недјеље док пилићи у јајим оживе. Онда узму изпод кокоши половицу оних јаја и закопају на струги, куда мал у тор пролази или у сами тор, говорећи: „Како год ова пилад у овим јајима покрепала, онако и мал, који преко њих прелази!“ (Крајина.)

2. Кад краве ричу, а на очи им иду сузе и млијека им нестане, то је знак, да им је неко млијеко одузео. Онда треба, веле, дурати до младе недјеље па у младу недјељу прије гранућа сунца краве помусти, оно млијеко салити у крмеће корито, набити малу пушку (кубуру) и у оно млијеко изпалити. Од тога веле, да ће чинилици краве покрепати а твоје оздравити. (Гацко.)

3. Кад неко хоће да учини крмцима, добави чавао, с којим је била прикована шиња на колу, па га забију оздо у корито, из којега свиње лочу говорећи: „Како се оно коло окретало и онај чаво, онако се и крмци, који из овог корита јели буду, окретали.“

4. Чинилице, које одузимљу млијеко од туђих крава, оваца и коза, да умноже својим кравама, овцама и козама млијеко врачају (чине) овако:

У вечер Ђурђев-дана наберу траве о м а н а, н а в а л е, к а ј м а ч а р е; са млинског кола ухвате омахе (т. ј. воде, што прска са кола), а са млинског бадња отргну мало коре те оног „наноса“ (муља), што је нанијела вода у брану од воденице. Све се то ситно исијече и помијеша са соли, која је била одређена и трошила се у очи часних постова на покладе па се све то кроз рупу од првог вратила прије сунца на Ђурђев-дан прометне, говорећи:

„Траво „омане“ омањи другим (ту спомиње име, чијем се малу кани учинити) кравама млијеко.“

„Траво навало навали на моје краве, овце и т. д.“

„Траво кајмачаро навали кајмак на моје млијеко.“

„Водо омахо подај да из сиса моји крава или оваца, коза, онако иде, ко што си ти из бадња на коло у обиљу ишла.“

„Коло од бадња подај да мојим кравам, овцам и козам навали млијеко у виме ко што вода наваљује у бадањ.“

„Наносу наноси млијеко од других крава на моје, ко што је тебе вода нанијела.“

„Вратило одврати од мојих крава, оваца и коза чинилице, да им ни једна ништа учинити немогла, докле кроз ову рупу од вратила не прошла.“

Затим се оно све даде кравама, овцама или козама да поједу. Све то се мора обавити прије него се сунце роди. (Гојчин код Власенице.)

5. Приповједао ми је један човјек из околице Власенице на душу, да је својим властитим очима гледао слиједећи догађај:

На Илињ-дан, пред зору, дошла је једна туркиња са рукатком у руци тору свог комшије, скинула једну ногавицу од гаћа са ноге онда узјахала на вратнице од тора као на коња, бацила ногавицу на главу те кроза њу гледала на мал и говорила: „Од Ристе Вуковића неколико, а од Пере Стојшића свеколико . . . . .“ и још нешто, што он разумио није.

Послије тога сашла је са вратница, узела нож из рукатке, ископала једну рупицу у земљу баш под вратницама, куда мал улази и излази из тора, те је улила мало киселог млијека из рукатке у ону рупицу и говорила нешто неразумљиво па је рупицу опет земљом засула. Затим је отишла до чесме под истом кућом, свукла се и ударив три пута ножем по кориту окупала се, говорећи опет нешто Онда је пошла кући носећи хаљине у руци.

То љето она двојица што је она споменула нијесу имала млијека. (Власеница.)

6. У вечер Ђурђев-дана донесе се омахе са пуна млина, који меље, набере се цвијећа милодуха, вратића и планиске папради, и то се све метне у један суд па у јутро на Ђурђев-дан узме домаћин од куће ону ћасу са водом и цвијећем, чељад сва стану у кући, он им назове „добро јутро на добро нам дошо Ђурђев-дан и донио сваке добре среће“ и пошкропи оном водом кућну чељад. Затим оде тору к малу па и њему исто као и кућној чељади назове добро јутро, пошкропи мал у накрст оном водом говорећи: „да Бог одклони од мог мала, куће и евлада свако зло и душманске руке.“

Веле, да ће му те године бити укућани и мал здрав и да ће имати доста млијека. (Власеница.)

7. У вечер Ђурђев-дана узме домаћин луга и ситне прохе, па око тора и зграда, гдје му је мал, обиђе за сунцем и онај луг и проху сије те говори: „Кад чинилица овај луг и ову проху покупила онда и моме малу нахудила“. (Забрђе-Бјелина.)

8. Сваки онај, који чува мал у вечер Ђурђев-дана или којег другог већег благдана па жели, да ухвати и види вјештицу или чинилицу, мора се добро припремити: не смије се прекрстити, мора сву на себи одјећу изврагити т. ј. наопако обући и онда истом може видити, како чинилица тору хода и што око мала ради. (Браници, Власеница)

9. У вечер Божића, кад се мал сагони у тор или у стаје, узму се гребени па се са сваке стране улаза метне по један гребен тако, да мал између њих проћи може, на обје стране запали се по једна вошчана свијећа на гребену, па се сав мал пропусти између њих у тор или у шталу. Тор се закључа, узме се ситне прохе и поспје око стаје говорећи: „Кад чинилица ову проху покупила, лист у гори, побројила, по листу капи, по псу длаке, по орозу перје и по шуми звјерје, онда моме малу нашкодила!“ (Власеница.)

10. На Варов-дан, Божић, Спасов-дан, Ђурђев-дан и Лучин-дан узјашу жене чинилице на вратило па иду од кланице до кланице, туре вратило кроз кланицу и говоре ово:

„Прво и друго мело теби а треће и остало мело мени“. (Власеница.)

11. У вечер Ђурђев-дана и Благовијести у глухо доба ноћи обилазе чинилице око вода, врела и бунара а и текућице, голе и говоре: „Како у овом бунару, (врелу и т. д.) било воде, онако у моје краве мркуље млијека, како ово врело никад не пресушило, онако и моја мркуља млијеком никад не пресушила“. Затим оду у ближњу шталу па изпод туђих крава донесу балеге и својој крави у миту (напоју) дају те тиме преносе млијеко својој крави. (Крајина.)

12. У вечер Ђурђев-дана чинилица, која одузимље малу млијеко, узме грабље и оде до туђег мала и од тора или мала граби грабљами к себи и говори: „Прили, прили, приличице, прели, прели, преличице, Јови (или чији је мал) неколико, мени свеколико!“ „Грабим, грабим себи, Јови неколико, мени свеколико“. Тако раде у накрст око тора или штале на четири мјеста истока, југа, запада и сјевера. То сам својим очима гледао и ушима слушао. (Мало поље, Власеница.)

13. Да кравама или малу одузму млијеко, раде и овако: у Младу недјељу, прије сунца, узму соли и завежу у двије крпе, једну метну с једну а другу са другу страну врата или пута, куда ће оне краве проћи. Кад краве прођу, узму ону сол, саставе и дају својим кравама или малу. (Крајина.)

14. Један старац од Скелана, сребреничког котара, рече ми једноћ у разговору, како је својим рођеним очима гледао, како су на Ђурђев-дан пред зору двије старе жене дошле на Дрину, ту се свукле, ухватиле поруке и играле. Онда узе свака по крављачу, коју су собом донијеле, загазе у воду, заграби мало у крављачу и стану по води пљускати и нешто говорити. Чуо је само, како једна рече: „Овлико онај (именом незнам који) љетос млијека имао“, а заграбив пуну крављачу: „Овлико мени и мојој кући љетос сваки дан.“ Затим се обадвије окупаше, обукоше и одоше кући.

Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe.

Priopćio

Šejh Sejfudin Kemura (Sarajevo).

(Nastavak.)

LIV. Nesuh begova džamija, sadašnja vakufsko-mearifska centralna uprava.

Bijaše prije jedna džamija na domak Latinske ćuprije izmegju tri ulice, t. j.: Aščiluka, Kundurdžiluka i sadašnje Franje Josipove ulica.

Džamija bijaše vidna i lijepa, dosta dugačka a pouska od čerpića zidana, pokrita šimlom i ćeremitom sa kamenom munarom i bila joj je munara s lijeve strane vrata. Merhum Salih efendija Muvekit veli, da je ovu džamiju bio napravio drugi bosanski namjesnik Nesuh-beg i to 856. (= 1452. g.) i da je isti umro u Sarajevu i ukopan pred sadašnjom oficirskom kasinom i kraj nje da je napravio mekteb i česmu a za potrebe te džamije da je uvakufio gotova novca, kuća i zgrada i ziratnih zemljišta i od toga vakufa da se je vidila muhaseba 1197. (= 1782. g.).

Iza osvojenja Sarajeva po Sultan Fatihu prvi bosanski namjestnik Mehmed-beg Minetović podigne za sebe oko ove džamije kuće i zgrade i mukatu od ovih priveže kao prihod ovoj džamiji i po tome se ova mahala kasnije prozvala njegovim imenom, i tim se imenom nazivala sve do iza princa Evgena.

Nalazimo u sidžilu br. 36 jedno šerijatsko riješenje, u kome se veli, da se nalazilo mukate od Minetovića vakufa i u Dônjim Tabacima.

Da je i ovaj mesdžid prigodom navale princa Evgena izgorio, kazuje nam izkaz Ćose Halif paše, u kome se veli: Mehmed bega Minetovića mesdžid u terzijskoj čaršiji prigodom navale izgorio je, te se i sada u ruševnom stanju nalazi. Po tome se razumije, da je u tom vremenu oko ove džamije bila terzijska čaršija.

U narodnoj molbi veli se, da je i ovaj mesdžid u požaru izgorio i još se nije napravio, a imam Mustafa i mujezin Mustafa da su primali plaću od ukamaćenih gotovih novaca.

U sidžilu br. 2. nalazimo ovaj zapisnik:

Nikola, sin Rajanov iz Latinluka, dolazi lično pred šerijatski sud i u prisustvu mutevelije Mehmed bega Minetovića vakufa, Mustafe, sina Sinanova i Nikole, sina Lukina daje ovo očitovanje: Ja prodajem moju kuću u Latinluku, koja je na zemljištu Mehmed bega Minetovića, te koja graniči s jednu stranu kućom Kara Ivanovom, a s drugu stranu rijekom Miljackom, a s treće i četvrte općim putem za 1900 akči s uslovom, da imade rečeni Nikola davati vakufu Minetovića četrdeset akči godišnje mukate, te se to zavede

u sidžil 19. ševala 973. (= 1565. g.). Svjedoci ovoga: Bajezid, sin Hasanov, Hadži Balija, sin Nesuhov, Ahmed, sin Oruč Pehlivanov i Memi Čelebija, sin Hadži Hajdarov.

Godine 1133. (= 1720. g.) bude imenovan bosanskim namjesnikom Abdullah paša Muhsinović, koji je ovaj mesdžid obnovio.

U znak tome donosimo ovaj berat:

برات شريف عاليشان

مدينهٔ سرای بوسنه‌ده واقع مرحوم منت زاده محمد بك نام صاحب الخيراتك بنا ايلديكی اوقافنك
وظيفهٔ معينه ايله متوليسی اولان مصطفی بن محمد بلا ولد فوت اولوب يری خالی و خدمت لازمه‌سی
محلول و معطل قالمغله يرينه ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع الشان خاقانی حسن خليفه ابن
الحاج صالح هر وجهله لايق و محل و مستحق اولمغين توليت مذكوره وظيفهٔ معينه‌سيله متوفای مرقومك
محلولندن توجيه اولنوب يدينه برات شريف عاليشانم ويرلمك رجاسنه نائب مولانا مفتی زاده محمد
توفيق زيد علمه عرض ايتمكين بلا ولد فوتی واقع ايسه موجبنجه مزبوره صدقه ايدوب اشبو
برات همايون عنايت مقرونی ويردم و بيوردمكه بعد اليوم واروب مزبور حسن خليفه ابن الحاج
صالح ذكر اولنان اوقافنك متوفای مرقوم يرينه متوليسی اولوب خدمت لازمه‌سنی بيقصور مرعی
و مؤدی قيلدقدنصكره وظيفهٔ معينه‌سيله متصرف اولوب دوام عمر و دولتم ايچون دعايه مداومت
كوستره شويله بيله‌سز علامت شريفه اعتماد قيله‌سز تحريراً فی اليوم التاسع من رجب الفرد لسنة
ست و عشرين و مائتين و الف ————————

قسطنطنيه

Sadržaj carskog visokog berata.

U Sarajevu u Bosni imade vakuf merhum Mehmed bega Minetovića, u komu je sa izvjesnom plaćom bio mutevelijom Mustafa, sin Mehmedov, koji je bez poroda umro, te je to mjesto tim slučajem ostalo upražnjeno, pa sarajevski šerijatski kadija Muftić Mehmed Tevfik preporučuje Hasan Halifu, sina Hadži Salihova, kao za tu službu vrijedna i sposobna i moli, da ga imenujem i o tome izdam moj visoki carski berat. S toga, ako je zbilja taj mutevelija bez poroda umro, imenujem pomenutog Hasan Halifu na to upražnjeno mutevelijsko mjesto sa izvjesnom plaćom i besplatno izdajem mu ovaj moj visoki carski berat i naregjujem mu, da tu službu odmah nastupi i bezpogrješno vrši, te se bogu moli za mene i moju državu. Neka vam je to znano, da po mojoj zapovijedi postupate.

Pisano 9. redžeba 1216. (= 1801. g.) u Carigradu.

Piše Mula Mustafa Bašeskija, da je ovu džamiju H. Mustafa Bešlija 1207. god. popravio zajedno češmom.

Iza toga nalazimo jednu vakfiju u sidžilu br. 52 na strani 101., u kojoj se spominje ova džamija te je donosimo u originalu i prevodu:

حمد و ثناء موفور و شكر و سپاس نا محصور اول جاعل الظلمات و النور و واقف امور
جمهور اولان رب الارباب و مسبب الاسباب حضرتلرينك دركاه اقدس و باركاه مقدسلرينه ثابت
و مقصوردر و صلوات ناميات و تحيات زاكيات اول سيد سادات و اشرف موجودات شفيع العصات

فی یوم العرصات حبیب خدا رسول کبریا محمد المصطفی صلی الله تعالی علیه وسلم حضرتلرینك مرقد مطهر ومشهد انورلرینه و علی آله العظام واصحابه الکرام حضراتنه مخصوص ومقصوردر * اشبو کتاب صحت انجام ومشکین ارقامك تحریر وانشاسنه باعث و بادی وتسطیر واملاسنه داعی بودر که مدینهٔ سرای بوسنه‌ده جامع عتیق محله‌سی ساکنه‌لرندن ایکن بوندن اقدم وداع عالم فانی ایدن فخر المخدرات عطیه خانم بنت مورو مصطفی اغا حسناته طالبه وتبرعات ومبراته راغبه اولوب «کل شیء هالك الا وجهه» آیهٔ کریمه‌سندن بو دار فنا سریعة الزوال اولدیغنی تفکر واذا مات ابن آدم ینقطع عمله الا عن ثلاث علم ینتفع به و ولد صالح یدعواله و صدقة جاریة کلام کهر نظامنی تدبر ایدوب حال حیاتنده و کمال عقل وصحتنده تصرفات شرعیه‌سی جائزه و تبرعات مرعیه‌سی نافذه اولدیغی حالده حسبة لله وطلباً لمرضاة الله ثلث مالنی وجوه بره وصیت ایدوب مصرة علی ایصاها وفات ایتمکله مومی الیهانك صدریه کبیره قیزلری فاطمه ونفیسه بنت الحاج ابراهیم طرفلرندن خصوص آتی الذکری اقراره وکیللری اولدیغی ذاتی مرسومیتنی معرفت شرعیه ایله عارفان اولان وکیل الخرج محله‌سی سکاننندن مورو زاده سردنکجدی مصطفی آغا ابن ابراهیم آغا واوغلی سردنکجدی ابراهیم آغانك شهادتلریله وکالتی ثابت وثبوت وکالتنه حکم شرعی لاحق اولان مرسومه فاطمه‌نك کبیر اوغلی سرنکجدی سلیمان آغا ابن حسین آغا مجلس شرع خطیر لازم التوقیرده متوفاة مومی الیها عطیه خانمك صدری کبیر اوغلی وتنفیذ وصایاسنه وصی مختاری سردنکجدی سعادتلو عبد الله آغا محضرنده بالوکاله اقرار تام وتقریر کلام ایدوب متوفاة مومی الیهانك مدینهٔ مزبوره‌ده واقع درزیان سوقنده کائن اصحاب خیراتدن مرحوم ومغفور له عیسی بك زاده غازی محمد بك اوقافی عرصه‌لرندن اولوب بر طرفی شاکر الحاج عبد الله اغا دکانی و بر طرفی باکو الحاج احمد ورثه‌سی دکانی و بر طرفی جدار وقف وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز عرصه‌سی وقف مذکوردن و بناسی ملك سنوی یکرمی درت پاره مقاطعهٔ قدیمه‌لو بر باب دکان واتصالنده مخزن و قارشوسنده کره‌وتده موکلتان مرسومتان کندی حصهٔ ارثیه‌لرینی متوفاة مومی الیهانك وقف مذکورده کوچك بزستانده واقع بر طرفی قپو جداری و بر طرفی بزستان جداری و بر طرفی قراینه ملا عبد الله ورثه‌سی دکانی و طرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز سنوی التمش پاره مقاطعه‌لو بر باب دکانی ایله درتیوز غروشی آغای مومی الیه اعطا ایتمك اوزره استیفاء ومبلغ مذکوری متوفاة مومی الیهانك خواص قرالرندن اولوب بولوغ قریه‌سنده ایکی خانه‌لك چیفتلك املاکیله قلوقوچوین قریه‌سنده واقع بر خانه‌سی خواصدن و برخانه‌سی باله جماعتندن اولوب ایکی خانه‌لك چیفتلك املاکنده موکلتان مرسومتانه اصابت وانتقال ایدن حصهٔ ارثیه‌لرندن تقاص وسالف البیان درزیان سوقنده اولان دکان ومخزن وکره‌وتی مومی الیه عبد الله آغایه ثلث مذکور ایچون تعیین وتسلیم و تملیك ایتدکلرینی بالوکاله اقرار و وصی مومی الیه دخی کندی حصهٔ ارثیه‌سنی املاك قراء مزبوره‌ده ثلث حصه‌سندن استیفاء ودکان مذکور ایله مخزن وکره‌وتی ثلث مرقومه تخصیص ایلدکدنصکره وصی مومی الیه عبد الله آغا مجلس شرع نبوی ومحفل منیف مصطفویده لاجل المحاکمه والتسجیل ولاتمام الوقف لاتی

والتكميل متولى نصب وتعيين ايلديكى علماء عاملیندن صالح فندى ابن شعبان محضرنده بالوصايه اقرار نام واعتراف لؤلؤء نظام ايدوب سالف البيان درزيان سوقنده دكان مذكور ومخزن وكرەوتى متوفاة مومى اليهالك ثلث مالندن اخراج وكافۀ حدود وحقوق ومنافع ومشتملاتيله فارغاً عن الشواغل وقف صحيح مؤبد وحبس صريح مخلد ايدوب شويله شرط ايلدىكه متولى مزبور صالح افندى مادامكه حياتده اوله توليت مذكوره متصرف اوله و بعد وفاته مدينۀ مزبوره سوقنده واقع مرحوم محسن زاده عبدالله پاشا جامع شريفنده هركيم مدرس اولورايسه وقف مذكوره متولى اوله ومادامكه حياتده اولام وقف مذكوره نظارتى بروجه حسبى ذمته وبعد لوفات اوغللرم ابراهيم ومحرمه وبعد اولاد واولادينه مشروطه اوله وشويله شرط ايلدىكه دكان مذكور ومخزن وكرەوت امين ومستقيم كمسنەلره ايجار اولنه سنوى حاصل اولان اجارەلرندن ابتدا مقاطعۀ زمين اولان يكرمى درت پاره ادا اولنه و سنوى بش غروش دكان مذكور ومخزن وكرەوت تعميرينه لدى الاقتضا خرج وصرف وجامع مذكورەده درسيه اولمق اوزره سنوى اوتوزغروش مدرسه وظيفۀ معينەيه ويريله ويكرمى غروش جامع شريف مذكورك امامنه وظيفەيه ضم اولمق اوزره ويريله و اوچ غروش وظيفۀ توليت اوله وسكز غروش جامع مذكورك سنوى لدى الاقتضا تعميرينه صرف اولنه وطقوز غروش جامع مذكورك مؤذنى وظيفەسنه ضم اولمق اوزره اعطا اولنه ديو شروط وقيوديني بعدالاتمام وصى مومى اليه عبدالله آغا عنان كلامن سمت رجوعه عاطف اولوب اگرچه سلطان سرير اجتهاد صاحب الهداية والارشاد امام اعظم وهمام افخم حضرتلرينك مذهب خطيرلرنده وقف صحيح وجائز لكن لزومدن عاريدر انجق عالم ربانى و فاضل صمدانى امام محمد ابن حسن الشيبانى رأى خطيرلرنده وقف باطل ومتفرع عليه اولان شروط وقيودى عاطل اولوب وقفدن رجوع واقف ايچون امر معتبر ومشروع اولمغله دكان مذكور ومخزن وكرەوت متوفاة مومى اليهانك ثلث مالنه ادخال اولنمق بالوصايه مطلوبمدر ديدكلرنده متولى مومى اليه صالح افندى جوابنده حقيقت حال بسط اولنان منوال اوزره اولديغى محل اشكال اولميوب انجق امام فاضل ربانى وخبر كامل يزدانى امام ابى يوسف حضرتلرينك رأى منيرلرى اوزره واقف مجرد وقفت ديمكله لزومى افاده ايدر رجوع و استرداد امر محالدر ديو ردندن ابا واستبعاد ايدوب فصل وحسمه طالبان اولدقلرنده حاكم حاسم شرح الله صدره و رفع بالسعادة قدره افندى حضرتلرى جانب وقفه نظر ومناع للخير اولمقدن حذر ايدوب تمهيد قواعد وقفى اولى وتشييد مبادىء خيرى اخرى كوروب صحت ولزومنه وعموم وخصوصنه بقول من يراه حكم صحيح شرعى وقضاء صريح مرعى ايلدكدنصكره فصار وقفاً صحيحاً شرعياً و حبساً صريحاً مرعياً فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجر الواقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى غره ذى الحجة الشريفه من شهور سنة سبع وعشرين ومأتين بعد الالف من هجرة من له غاية العز ونهاية الشرف

شهود الحال

سرطورنائى محمد عارف آغا ابن الحاج صالح ، سرطورنائى عبدالله آغا بوبريك ، علماء عاملیندن

الحاج محمد صادق افندی ، مدرسین کرامدن عیسی زاده فضیلتلو محمد امین افندی ، حصکی محمد ،
ممش آغا الحاج پاشوزاده ، سردن گچدی جینوزاده حسین آغا ، باقری زاده سردن گچی ابراهیم آغا ،
بوره کی زاده عبد الله افندی ، السید صالح امین افندی ، الحاج سالم آغا ، صالح علمدار صحانی ،
عبد الله علمدار سوجوقه ، ملا محمد صحانی ، چزجی الحاج عبد الله ، تاجر علی ع م معمار سنان ،
الحاج صالح اغا اوتوز طقوز ، چزجی صالح علمدار و غیرهم من الحاضرین

„Nebrojena hvala i nekraćena zahvalnost neka je onome bogu, koji je stvorio svjetlo i mrak i poznavaocu sviju poslova i stvoritelju ovoga svijeta, te nek je selat i slava onome, što je ponos svega svijeta i što je gospodar nad gospodarima, koji će se za grijehe svojih sljedbenika na strašnome sudu bogu moliti, božijem milosniku i velikom poslaniku Muhamedu Mustafi, komu neka je slava i na njegov sjajni grob, te na njegovu uzvišenu obitelj i na probrane drugove.

Povod pisanja ovoga jest slijedeći:

Atije hanuma, kći Mustafa age Morića, bivša stanovnica careve mahale u Sarajevu-Bosni, koja je nedavno umrla, i koja je zatražila božiju milost, promislivši da je svaka stvar osim boga ništetna i da je ovaj svijet sasvim u brzo prolazan i još promislivši na rečenicu hazreti pejgamberovu a. s. koja veli: kad čovjek umre, poslovi mu se presijeku osim troje i to: korisno znanje, dobro dijete i vječita darežljivost, te sve to poimajući, a budući pri čistoj svijesti i pameti kao vlasnica svoga čistog imetka i naklonjena dobrim djelima, odredila je od svoga čistog imetka treći dio i neprestano govoreći o tom uvakufljenju slučajno je nenavodno umrla, a njene rogjene i punoljetne kćeri Fatima i Nefisa, kćeri Hadži Ibrahimove, postavile su ispred sebe punomoćnika i to Sulejmana, sina Husein agina i najstarijeg sina rečene Fatime, da ovaj ispred njih kod šerijatskog suda izjavi niže slijedeća očitovanja.

Identičnost pomenute Fatime i Nefise, kao i opunomoćenje Sulejmana sina Husein agina posvjedočili su i kod suda dokazali stanovnici Vekil harč mahale (Alifakovac) Mustafa aga Morić, sin Ibrahim agin i ovoga sin Ibrahim aga, te je nakon toga pomenuti punomoćnik Sulejman aga kao ovlašteni zastupnik u prisustvu Abdullah age punoljetnog sina umrle Atije hanume kao izvršioca ove oporuke kod suda izjavio niže slijedeće očitovanje: rečena umrla Atije hanuma prije svoje smrti zavjetovala je jedan dućan, uz ovi magazu i jedno kreve, koje nekretnine stoje u terzijskoj čaršiji, graniče s jedne strane dućanom Šačira Hadži Abdullah age, s druge dućanom Hadži Ahmeda Beće našljednika, s treće zidom vakufskim, a s četvrte općim putem, a zemljište ovih nekretnina pripada vakufu Mehmed bega Isabegovića, za koje se tom vakufu plaća po dvadeset i četiri pare godišnje mukate, te dalje ista Atije hanuma uvakufila je svoje hise u jednom dućanu postojećem u Malom bezistanu, koji graniči s jedne strane duvarom od vrata, s druge duvarom bezistana, s treće dućanom našljednika Mula Abdullaha Krajine, a s četvrte putem, a za koji se dućan plaća godišnje po šeset akči, te su njegove gore rečene vlastodavke Fatima i Nefisa nagodile se sa prisutnim izvršiocem Abdullahom tako, da svoje dijelove u navedenim uvakufljenim dućanima zamijene za četiri stotine groša, a u čiflucima na Bulozima i na Palima, na kojima ima uvakufljena trećina, da Abdullah aga poteže pravo vlasništva u njihovim dijelovima kao vlasnik i izvršilac testamenta, te je pomenuti izvršilac testamenta Abdullah aga u prisustvu odabranog uleme Salih efendije, sina Šabanova, koga je mutevelijom

ovoga vakufa postavio, pred ovim šerijatskim sudom izrično očitovao, da on treći dio u pomenutom dućanu, magazi i krevetu u ime umrle vakife od cijelog njenog imetka odvaja i za navijek stvarno i istinito u dobrotvorne svrhe zavjetuje i uvakufljuje, stavljajući za to slijedeće uvjete: da pomenuti mutevelija Salih efendija bude mutevelijom ovoga vakufa sve dok je živ, a kad on umre, da bude i postane mutevelijom onaj, koji bude muderisom u džamiji Muhsin zade Abdullah pašinoj, a nadzorništvo ovog vakufa da meni kao počasnom nadzorniku pripađa, te da tu dužnost vršim dok sam živ, a poslije moje smrti da to pravo naslijede moji sinovi Ibrahim i Muharem, a poslije njih njihovi potomci s koljena na koljeno dolazeći. Dalje stavljam uslov, da se uvakufljeni dućan sa magazom i krevetom svake godine pouzdanoj osobi pod kiriju izdaje, i od prihoda ove kirije da se na prvom mjestu isplaćuje po dvadeset i četiri pare vakufske mukate, za tim po pet groša godišnje da se ostavlja na opravak i popravak uvakufljenih nekretnina i da se po trideset groša godišnje daje u ime dersije muderisu, koji bude u pomenutoj džamiji predavao, a po dvadeset groša godišnje da se daje imamu ove džamije kao plaća, a po tri groša godišnje da se muteveliji kao plaća daje, a po osam groša godišnje da se zadržava za opravak i popravak pomenute džamije, a po devet groša godišnje plaće da se daje mujezinu predrečene džamije. I kad je rečeni izvršioc testamenta ove gori navedene izjave izrekao, okrenu riječ i očitovanje na drugu stranu te reče: i ako je po propisima i nazorima velikog imama uvakufljenje dozvoljeno, to ovo uvakufljenje po istim nazorima i po nazoru imama Muhameda, sina Hasanova, nije zakonito za to, što nije stvarno izvedeno, te zbog toga od ovog uvakufljenja odustajem i tražim, da mi se uvakufljeni dijelovi nekretnina u posjed povrate. Na ovo očitovanje prisutni mutevelija odrješito odgovori, da navod taj u stvari postoji, ali propisi i nazori drugoga imama Ebu Jusufa vele, da je svako uvakufljenje na zakonu osnovano, čim se izrekne: „to i to uvakufljavam“, s toga dakle ne mogu dozvoliti, da se te uvakufljenje nekretnine u posjed povraćaju, nego da se uzakoni to uvakufljenje.

Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši u pretres sve gornje navode i imajući u vidu interese vakufa presudi, da je ovo uvakufljenje zakonito, stvarno i istinito izvršeno, te se kao takovo i potvrgjuje. Ko bi ovu presudu oprovrgao ili uništio, njemu će bog sve grijehe na njegov vrat natovariti

Ovo se dogodi i napisa početkom zilhidžeta 1227. (= 1812. g.).

Svjedoci ovoga: Mehmed Arif aga Turnadžibaša, sin Hadži Salihov, Abdullah aga Pobrić, Hadži Mehmed Sadik efendija Ulema, Mehmed Emin efendija Isević Muderis, Mehmed Memiš aga Hadži Pašić, Husein aga Džino, Ibrahim aga Bakarović, Abdullah ef. Buregija, Esejid Salih Emin aga, Hadži Selim aga, Salih Bajraktar sahainja, Abdullah Bajraktar Sudžuka, Mula Mehmed sahanija, Abdullah aga čizmedžija, Mula Alija trgovac, Hadži Salih aga Otuzdokuz, Salih Bajraktar čizmedžija, Hadži Salih Jorgo, Mustafa Bajraktar Hodža, Mustafa baša Nalčaežija, Hadži Abdullah čizmedžija, Sulejman ef. Korah, Mehmed aga Mandžo, Sulejman baša čizmedžija, Mula Osman čizmedžija, Mula Mehmed čizmedžiski alajbeg i Salih baša čizmedžija.

Za tim nalazimo još jednu vakfiju Umi-hane, kćeri Mustafa-bajraktarove, stanovnice Orudž-Pehlivanove mahale u Sarajevu, kojom je uvakufila jednu bašču u Sarač H. Alijnoj mahali u dobrotvorne svrhe izmegju ostalog neki dio i za ovu džamiju.

Za tim nagjoh original vakfije Mustafa ef., sina Hasanagina, stanovnika Hadže Kemaluddina mahale, kojom isti uvakufjuje 9200 groša za ovu džamiju 1271. i meće mutevelijom H. Hafiz Abdullah ef. Kaukčiju, sina H. Ibrahimova.

LV. Mesdžid Hadži Osmanov u Gornjim Tabacima.

Da je merhum Hadži Osman efendija ovaj mesdžid godine 1000. (= 1591.) podigao kazuje nam ovaj tarih, koji se nalazi u Evlijai Čelebinoj Sejahatnami, a koji ovdje donosimo :

Slika 109. Mesdžid H. Osmanov u Gornjim Tabacima.

حاجی عثمان مسجدی

مرحوم مومی الیه حاجی عثمان اشبو مسجدی ۱۰۰۰ تاریخنده بنا أیلمش اولدیغنی اشبو تاریخ تأیید ایدییور :

حاجی عثمان قد بنا هذا البنا — یسر اللّه له فی الجنة

حسبةً لِلّهِ دار الطالبین — منزل عرفان بیت الکاملین

قال تاریخاً له عبد النبی

بقعةً للطالبین القاعدین

۱۰۰۰

„Hadži Osman napravi ovu zgradu, za božju ljubav kuća bogougodnika.“

„Da mu Bog podijeli mjesto u raju, jer je ovo kuća savršenika. Datum mu izreče rob prorokov, „da je ovo mjesto za klanjanje i bogomoljce.“

Prigodom velikog požara, koji se desio 1071. (= 1660. g.), ovaj je mesdžid izgorio, ali ga je poslije kratkog vremena iza toga podigao u ovoj čaršiji tada glasoviti trgovac Hadži Mehmed aga Burić i obnovio ga.

Mesdžid je dosta prostran, ozidan od čerpića, a pokrit šimlom i ćeremitom i jer ima po okolnim duvarima nekoliko pendžera, to je mesdžid vrlo vidan. Na njemu nema nikakve munare, niti ima dvorišta, za to, što je u neposrednoj blizini Miljackine obale i ozidan na utoku rijeke Moštanice u Miljacku.

Priča se, da je hajir sahibija ovoga mesdžida za pokriće troškova njegovih i nekoliko hiljada akči gotovog novca uvakufio, ali o tome nikakvih podataka nisam mogao pronaći. Samo koliko se razumije iz jednog berata, Salih aga Smailagić bio je uvakufio jednu kafanu kraj rečenog mesdžida i odredio je za rasvjetljenje ovoga mesdžida.

برات شريف عاليشان

سراى بوسنه‌ده واقع اصحاب خيراتدن مرحوم اسمعيل آغا زاده صالح آغا نام صاحب الخيرك مدينهٔ مزبوره‌ده دباغان سوقنده واقع مسجد شريفك مصالحنه وكوچك كاتب محله‌سنده واقع جامع شريفك قناديللرينه مجدداً وقف و شرط ايلديكى برباب ملك قهوه‌خانه‌سى غله‌سندن آلنق اوزره يومى دردر صاغ آقچه وظيفه ايله وقف مذكوره‌سنك توليتنى شرط و تعيين ايلديكى ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع الشان خاقانى الحاج مصطفى بن يوسف خليفه هر وجهله لايق و محل و مستحق اولمغين واقف مومى اليهك شرطى موجبنجه توليت مزبوره‌يى مزبور الحاج مصطفى‌يه توجيه اولنوب يدينه مجدداً برات شريف عاليشانم ويرلمك رجاسنه اقضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا اسمعيل زيدت فضائله عرض ايتكين شرط واقفه موافق ايسه وجه مشروح اوزره مزبوره صدقه اويدب بو برات همايونى ويردم و بيوردمكه بعد اليوم واروب مزبور الحاج مصطفى ذكر اولنان وقفك برموجب شرط واقف متوليسى اولوب خدمت لازمه‌سين ادا ايلدكدنصكره يومى درت صاغ آقچه وظيفه‌سيله متصرف اولوب بنم دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوستره شويله بيلوب علامت شريفمه اعتماد قيله‌لر تحريراً فى اواخر شهر محرم الحرام سنه ست وثمانين ومأة والف

اسلامبول

Sadržaj visokog carskog berata:

Salih aga Smailagić, sarajevski dobrotvor, uvakufio je jednu svoju vlastitu kafanu u Gornjim Tabacima čaršije u Sarajevu na dobrotvorne svrhe i odredio, da se prihodi ove kahve troše na osvjetljenje mesdžida u Gornjim Tabacima ulici i džamije u Kućuk Ćatib mahali (Mlini ulica) te je odredio, da se od navedenih prihoda po četiri zdrave akče dnevne plaće daju muteveliji ovoga vakufa. Pošto za to mutevelijsko mjesto preporučuje veleučeni sarajevski kadija mevlana Smail efendija nekog Hadži Mustafu, sina Jusuf Halifina, kao za to mjesto sposobna i moli, da se ovaj imenuje i da mu se o tome dade novi visoki carski berat: na osnovu ovoga imenujem rečenog

Hadži Mustafu mutevelijom rečenog vakufa, da mu se po uvjetima vakifovim za tu službu plaća po četiri zdrave akče dnevne plaće te mu zapovijedam, da tu službu besprikorno vrši i moli se bogu za mene i moju državu. To nek vam je na znanje i po tome postupajte.

„Pisano koncem mjeseca muharema 1186. (= 1772. g.) u Carigradu".

Zatim nalazimo jednu vakfiju u sidžilu broj 42. na 142. strani, u kojoj se spominje ovaj mesdžid. Hadži Mustafa Mlačo iz Peltek Husamudinove mahale uvakufio je za taj mesdžid dvije magaze i jedan dućan u Halačima, da se od kirije daje devet groša godišnje mujezinu i imamu tog mesdžida i da se za tri groša kupi zejtina za paljenje kandilje u ramazanu. Ostatak prihoda da bude mutevelii. To je bilo 21. safera 1218.

Vafkija glasi ovako:

الحمد لله الملك المتعال ذی العظمة والكبرياء والجلال الذی لا يجری فی حكمه التبديل و
الاستبدال ولا يتصور فی سلطانه التحويل والانتقال والصلوة والسلام علی سيدنا محمد صاحب
الشريعة المصونة عن النسخ والزوال وعلی آله واصحابه ذوی الفضل والكمال وبعد سبب تحرير
كتاب وموجب تسطير مقال اولدركه صاحب الخيرات والحسنات راغب البر والنجات طالب الدرجات
مدينۀ سرای بوسنه‌ده پلتك حسام الدين محله‌سی ساكنلرندن ملاچو الحاج مصطفی ابن الحاج
محمد مجلس شرع خطير لازم التوقيرده وقف آتی البيانی لاجل المحاكمه متولی نصب وتعيين ايلديكی
مدينۀ مزبوره‌ده الحاج ادريس محله‌سی سكانندن عباجی الحاج خليل بن ابراهيم محضرنده
تقرير كلام ايدوب بو دنيای دنيۀ سريعة الزوال اولديغنه عارف و اذا مات ابن آدم انقطع عنه
عمله الا عن ثلاث صدقة جارية وعلم نافع و ولد صالح يدعو له حديث سيادت رديفك معنای منيفی
تأمل وتفكر ايدوب وجوه خيرات آتية البيانه غله‌سی صرف اولنمق بابنده مالك اولديغم املا-
كمدن مدينۀ مزبوره‌ده كائن حلاجان سوقنده برطرفی ملك مخزنم و برطرفی الحاج محمد مخزنی
و برطرفی شاكر الحاج عبد الله آغا زوجه‌سی دكانی و طرف رابعی طريق عام ايله محدود سنوی
قرق پاره مقاطعه‌لو عرصه‌سی طويل الحاج مصطفی وقفی و بناسی ملك تحتانی و فوقانی ايكی باب
مخزنلر ايله خذاسنده اولان برباب دكانی جمع مالمدن اخراج ايدوب وقف صحيح شرعی وحبس
صريح مرعی ايله وقف ايدوب شويله شرط ايلدمكه ذكر اولنان ايكی باب مخزنلر ايله برباب دكان
هرسنه امين كمسنه‌لره اجرۀ مثليله ايجار واجارۀ حاصله‌لرندن اولا مخزنين مرقومين ودكان مذكور
حسب الاقتضا تعمير وترميم ومقاطعۀ مذكوره بعد الادا باقی قلان اجاره‌لرندن مدينۀ مزبوره‌ده
باغخانۀ بالا قربنده واقع مسجد شريفده امام اولانلره سنوی طقوز غروش وماه رمضان شريفده
تراويح نمازنی قيلان امامه سنوی التی غروش ومؤذن اولنلره دخی سنوی طقوز غروش وظيفه‌لری
اولمق اوزره اعطا اولنه و هرسنه ماه رمضان شريفده مسجد مذكور درونده اولان برعدد
قناديل ايقاد اولنمق ايچون روغن زيت ولوازم سائره سنه اوچر غروش وكذلك مسجد مذكور
تعميرينه سنوی اوچ غروش خرج وصرف اولنه و باقی قلان اجارلرينه جهت توليت اولمق اوزره
متولی متصرف اوله وشويله شرط ايلدمكه مادامكه بن لابس حيوة اولهم وقف مذكوره متوليسی

اولوپ حسب الاقتضا تبديل وتغيير يدمده اوله و بعدالوفات اولادى و اولادينك اولادى بطناً
بعد بطن صالح وارشدى جهت توليته متصرف اولهلر و بعد الانقراض امانت ايله معروف و
استقامت ايله موصوف اهل سوق بركمسنهٔ انتخاب وحاكم الوقت معرفتيله متولى نصب اولنه ديو
شروط وقفى تمام و بو مقامده ختم كلام ايلدكده متولئ مزبور الحاج خليل واقف مذكورى
بعد التصديق واقف مزبور سمت رجوعه عاطف اولوب اكرچه امام اعظم قتنده وقف مذكورك
وقفيتى صحيحه لكن لزوميله اتصافدن عاريه‌در بناء عليه متولئ مزبور الحاج خليل محزنين مذكورين
ايله دكان مرقومدن قصر يد و بكا ملكيت اوزره ارجاع و ابقاسى مطلوبمدر ديدكده متولئ مزبور
الحاج خليل جوابه متصدى اولوب اكرچه امام اعظم قتنده لزومدن عاريه‌در لكن امام ثانى
أبو يوسف واقف مجرد وقفت ديمكله وقف صحيح ومعتبر اولمنين بو قول شريفى اوزره وقف
مرقومك صحت ولزومنه و شروط مذكورهنك جوابنه حكم اولنمسى بنم دخى مطلوبمدر ديدكده
حاكم شرع خطير سهل الله عليه كل امر عسير طرفينك دليللرين تأمل و مناع للخير اولمقدن حذر
ايدوب وقف مذكورك صحت و لزوميله حكم ايدوب فصار باتفاق علمائنا وقفاً صحيحاً شرعياً
فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم و اجر الواقف على الله الجواد
الكريم جرى ذلك وحرر فى اليوم الحادى والعشرين من صفر الخير لسنة ثمان عشر
وماْتين والف ______________________________

ثـ ______________________________ ود الحال.

صالح علمدار ابن احمد ممى اوغلى ، درزى اشارت ملا صالح ابن محمد ، حصكى محمد آغا بن احمد
چنمى زاده ، دباغ ملا محمد بن الحاج ابراهيم ، ملاچو ملا نعمان بن الحاج محمد ، درزى
مصطفى علمدار ابن عمر آغا قلنو زاده ، ملا فيض الله ابن الحاج احمد بورك اوغلى ، ملا حسن
بن الحاج حسين ع م معمار سنان ، كبه‌جى محمد بشه ابن عبد المؤمن ع م طوپال ايخان ، دباغ
على بن سليم ع م عبد الحليم آغا ، دباغ عثمان بشه ابن عمر ع م وكيل الخرج ، ملا مصطفى بن
الحاج محمود افندى حافظ كتب ، ملا محمد بن الحاج فيض الله ع م معمار سنان ، فرائض
محمد افندى الكاتب ، قاپو زاده الحاج عبد الله آغا

„Hvala Bogu velikom gospodaru, onome, koji nema u svojoj upravi prevrte, te niti ima savjetnika niti nadzornika. Neka je selati selam na našega efendiju, onoga Muhameda, gospodara šerijata, komu ne će doći nikakva prevrta ni pokvarenost, i na kućnu mu obitelj i njegove drugove, koji su postigli vrhunac sreće.

„Povod pisanju jest slijedeći:

„Stanovnik Peltek Husamudin mahale u Saraj-Bosni, Hadži Mustafa Mlačo, sin Hadži Mehmedov, došao je lično pred ovaj šerijatski sud za izvršenje niže označenog uvakufljenja te je u prisustvu po njemu odregjenog mutevelije, Hadži Halila Abadžije, sina Ibrahimova, stanovnika Hadži Idris mahale u Sarajevu dao dobrovoljno niže slijedeća očitovanja: Ja, kao i svaki čovjek, pojmajući, da na ovom prelaznom svijetu

čovjeku svi poslovi prestanu kad umre a tri posla ostaju kao vječna uspomena, a ta su: neprekidna darežljivost u dijeljenju milostinje, korisno znanje i valjano i korisno dijete, odvojio sam od moga čistog nepokretnog imetka niže slijedeće nagrade i to: dvije magaze i uz ove jedan dućan, postojeći u čaršiji Halačima, a graničeći s jedne strane magazom mojom, s druge strane Hadži Mehmedovom magazom, s treće dućanom Šačira Hadži Abdullaha žene, a sa četvrte strane putem, na koja se zemljišta plaća godišnje po četrdeset para mukate Tavil Hadži Mustafinu vakufu, te ove nekretnine za navijek stvarno i istinito na dobrotvorne svrhe uvakufljavam i o tome stavljam slijedeće uvjete: da se ove uvakufljene magaze sa dućanom daju svake godine pod najam pouzdanoj osobi uz primjernu kiriju, te da se od te kirije na prvom mjestu plaća gori spomenuta godišnja mukata i da se ove magaze i dućan od toga po potrebi opravljaju i popravljaju. Dalje da se od preostataka kirije daje po devet groša godišnje plaće imamu mesdžida u Gornjim Tabacima, da se po šest groša godišnje daje onom imamu, koji će u pomenutom mesdžidu uz svjetli ramazan teraviju klanjati, a mujezinu istog mesdžida, da se plaća po devet groša godišnje plaće; da se od toga prihoda svake godine kupi po tri groša zejtina, koji će se uz ramazan u ovom mesdžidu u unutrašnjim kandiljima paliti, a tri groša godišnje da se troši na opravak i popravak ovog mesdžida, a što preko tih troškova ostane ostatka, da to bude i računa se kao godišnja plaća mutevelina.

„Dalje stavljam uvjet, da ja budem ovome vakufu mutevelija doživotno i da njime raspolažem, a kad ja umrem, da to pravo bude nasljedno na moje najstarije i najsposobnije potomke, a kad ovih nestane, da dotični šerijatski sudac izabere za muteveliju sposobna i primjerna čovjeka i imenuje ga. Ova očitovanja vakifova prisutni mutevelija lično potvrdi, a iza toga vakif reče, da i ako je ovakovo uvakufljenje po propisima i nazorima velikog imama dozvoljeno, ono nije stvarno izvršeno, s toga zahtijevam, da mi se uvakufljeni predmeti u posjed i vlasništvo predadu. Prisutni mutevelija, Hadži Halil, na to odgovori, i ako je tako po propisima velikog imama, ipak drugi imam, Ebu Jusuf, u svojim propisima veli, da je uvakufljenje nekretnina svršen čin, čim dotični vakif rekne: „ja to i to uvakufljavam“, s toga moli, da se to uvakufljenje presudom osnaži.

„Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši u pretres sve gornje navode, nagje za shodno te na osnovu nazora stare uleme i gori navedenih propisa drugog imama izreče presudu, da je ovo uvakufljenje stvarno istinito i po šerijatu izvedeno te ga kao takovo i potvrgjuje.

„Ko bi ovu presudu opovrgao ili je uništio, tomu će bog sve grijehe na vrat natovariti, jer bog sve zna i vidi.

„Ovo se dogodi i napisa 21. safera 1218. (= 1803. g.).

„Svjedoci ovoga: Salih Bajraktar, sin Ahmeda Memije, Mula Salih Išaret, sin Mehmedov, terzija, Mehmed aga Hasećija, sin Ahmeda Čengića, Mula Mehmed Tabak, sin Hadži Ibrahimov, Mula Nurman Mlaćo, sin Hadži Mehmedov, Mustafa bajraktar, terzija, sin Omer age Kline, Mula Fejzullah, sin Hadži Ahmeda Bureka, Mula Hasan, sin Hadži Huseinov, Mehmed baša čebedžija, sin Abdulmuminov, Tabak Alija, sin Selimov, Osman baša tabak, sin Omerov, Mula Mustafa, sin Hadži Mahmud efendin, bibliotekar, Mula Mehmed, sin Hadži Fejzullahov, Mehmed efendija Ferajiz, pisar i Hadži Abdullah aga Kapić“.

I ova vakfija govori o ovom mesdžidu:

اسلوبوده زاده صالح آغا بن الحاج عبدالله بن علی آغانك وقفیه‌سیدر

الحمد لله الذی اعز خوص عباده بصرف اموالهم الی انواع الخیرات واعانهم علی اکتساب اصناف المحامد والمبرات والصلوة والسلام علی رسوله ونبیه محمد خیرالبریات وعلی آله وصحابه الی یوم یستظل المرء تحت الصدقات اما بعد اشبو وقفیهٔ جلیل‌الشان وبدع العنوانك تحریر وانشاسنه بادی وتسطیر واملاسنه داعی اولدرکه مدینهٔ سرای بوسنه محلاتندن الحاج ادریس محله‌سی اهالیسندن صاحب الخیرات والحسنات اسلوبوده زاده صالح اغا بن الحاج عبدالله بن علی مجلس شرع خطیر ومحفل دین منیفده وقف آتی البیانی لاجل التسجیل متولی نصب وتعیین ایلدیکی یعقوب پاشا محله‌سی اهالیسندن یوسف سعید افندی ابن الحاج مصطفی محیی افندی محضرنده اقرار صحیح شرعی واعتراف صریح مرعی ایدوب ذکر آتی وقفك صدورینه دکین مالك ملك صحیحمده منسلك اولوب حلاجیان سوقاغنده واقع برطرفدن دباغخانه مسجد شریفك وقف مغازه‌لری وبر طرفدن پانو زاده محمد آغا مغازه‌لری وبر طرفدن عبه‌جیلك طامله‌انی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز طویل الحاج مصطفی افندی وقف عرصه‌سنده مبنی اولوب سنوی ایکیوز قرق آقچه مقاطعهٔ قدیمه‌لو تحتانی برباب مغازه ایله اتصالنده برباب دکان وقوفایده کذلك برباب مغازه وینه آنفاً البیان حلاجیان سوقنده واقع برطرفدن مسجد مذکورك وقف مغازه‌لری وبرطرفدن حربه اوغلی ابراهیم آغا مغازه‌لری وبرطرفدن عبه‌جیلك طامله‌انی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز سالف الذکر طویل الحاج مصطفی وقف عرصه‌سنده مبنی اولوب سنوی یوزیکرمی آقچه مقاطعهٔ قدیمه‌لو تحتانی وفوقانی بربر باب که ایکی باب مغازه وینه مدینهٔ مزبوره‌ده عبه‌جیان سوقنده واقع برطرفدن پانو زاده محمد آغا مغازه‌سی وبرطرفدن قاوقچی زاده ملا ابراهیمك ورثه‌سنك مغازه‌سی وبرطرفدن طامله‌انی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز یعقوب پاشا وقف عرصه‌سی اوزرنده مبنی سنوی ایکیوز قرق آقچه مقاطعهٔ قدیمه‌لو برباب مغازه واتصالنده برباب دکان که جمعاً بش باب مغازه ایله ایکی باب دکاکینك ابنیهٔ مملوکه‌لری اطیب مالمدن افراز وکمال امتیازیله ممتاز رایج فی الوقت یالکز اون بر بیك غروشی حسبة لله تعالی وطلباً لمرضاته فی کل الاحوال وقف صحیح شرعی مؤبد وحبس صریح مرعی مخلد ایله وقف وحبس ایدوب شویله شرط وتعیین ایلدیکه مارالبیان مغازه ودکاکین بهر سنه بامعرفت متولی اخره ایجار اولنوب ومبلغ مذکور اون بر بیك غروش دخی علی وجه الحلال استرباح اولنه ودخی مال وقف مزبور ضایع اولمق احتمالی اولان کمسنه‌لردن حذر اولنوب اولمقوله کمسنه‌لریله معامله اولنمیه ودخی رهن قوی وکفیل مال ووقت حاجتده ایکیسنك بری اولمدقچه ویرلمیوب بعون الله تعالی بر وجه مشروح اجارهٔ مذکوریله ربح مزبوردن اولا عرصهای مذکوره‌لرك مقاطعه‌لری اولان جمعاً آلتیوز آقچه افراز اولنوب وقفهای مزبورلره ادا اولنه ودخی شویله شرط وتعیین ایلدیکه بهر سنه اجاره وربح مذکوردن اوچیوز غروش جهت تولیت اوله وبهر سنه یوز اللیشر غروش جهت نظارتی وجهت جبابت اوله ودخی شویله شرط وتعیین ایلدمکه مدینهٔ مزبوره‌ده بانی جاشوده واقع

ايقاديه وظيفه‌سنه متصرف اوله ودخی شويله شرط وتعيين ايلدمكه با معرفت متولی ارباب استحقاقدن
حافظ القرآن بر ذات بهر يوم قرآن عظيم الشانك ابتداسندن بدأ ايله بر جزء شريف قرائت اولنوب
بهر آيده بر ختم شريف تلاوت و حاصل اولان مثوباتی اولا و بالذات رسول اكرم ونبی محترم
صلی الله عليه وسلم افنديمز حضرتلرينك روح پرفتوحلرينه و واقف مرقومك آباء واجداد واقربا
تعلقات وكافهٔ ارواح مؤمنينه اهدا ايدوب سنوی اوچيوز آلتمش غروش وظيفه‌يه متصرف اوله
ودخی شويله شرط وتعيين ايلدمكه بهر سنه‌ده درت رأس قوچ قربان بايد متولی اشترا اولنوب عيد اضحی
كوننده ذبح ايدوب لحم وجلدينی فقرايه تصدق اولنوب ثوابنی واقف مومی اليه صالح آغا و باباسی
حاجی عبد الله آغا وقرداشلری حاجی علی ومصطفی آغا روحلرينه اهدا اولنه ودخی شويله شرط
وتعيين ايلدمكه رمضان شريفده يوز غروش فقرايه تصدق اولنوب ثوابنی مومی اليهم صالح آغا و
حاجی عبد الله آغا وحاجی علی ومصطفی آغا روحلرينه اهدا اولنه اشبو معينات ايفا اولندقدنصكره
باقی هر نه قدر فضله قالور ايسه ماراليان بش باب مغازه ايله ايكی باب دكاكينك محتاج تعمير وترميملرينه
آنف الذكر الحاج ادريس محله‌سنده واقع چشمه‌نك پيشكاهنده خادم علی پاشا محله‌سنده كائن
شمسی وعينی ده‌ده‌لرك تربه‌لرينه دكين قالدرملرك كذلك محتاج تعمير وترميملری لازم اولدقچه ذكر
مسبوق الحاج ادريس محله‌سنده كائن چتر فخيجه ديمكله عريف مزارستان مسلمين اطرافنه احاطه
دوراق خواجه جامع شريفنده بهر هفته‌ده بر كون اخوان مسلمينه وعظ ونصيحت اولنق اوزره
بر مستحق عالمه سنوی ايكيوز غروش وظيفه ويريله ودخی شويله شرط وتعيين ايلدمكه جامع
مذكوره‌ده هركيم فراش اولور ايسه سنوی اللی غروش وظيفه‌يه متصرف اوله ودخی شويله
شرط ايلدمكه دباغان بالا جامع شريفنده هركيم فراش اولور ايسه سنوی اللی غروش وظيفه‌يه متصرف
اوله ودخی شويله شرط وتعيين ايلدمكه مدينهٔ مزبوره‌ده واقع الحاج ادريس جامع شريفنده
بهر هفته‌ده بر كون طائفهٔ نسايه وعظ ونصيحت ايدن عالمايه سنوی ايكی يوز غروش ويريله
ودخی شويله شرط وتعيين ايلدمكه بهر سنه سكز وقيه‌لك دون ياغندن ايكی عدد مقوا بايد متولی
اشترا اولنوب ذكر اولنان الحاج ادريس جامع شريفنك محرابی صاغ وصول جانبلرنده ايقاد
اولنه ودخی شويله شرط ايلدمكه بهر سنه رمضان شريفده بر وقيه بايد متولی زيت ياغی اشترا
اولنوب جامع مذكوره قپوسی پيشكاهنده بر قنديل ايقاد اولنه ودخی شويله شرط وتعيين ايلدمكه
جامع مزبوره‌ده هركيم مؤذن اولور ايسه مقوا وقنديل مذكوری ايقاد ايدوب سنوی يكرمی غروش
اولمان آغاجلرك محتاج تعمير وترميملرينه صرف اولنه مصارف مذكوره‌دن فضله قالور ايسه بر
منوال محرر استرباح اولنوب اصله ضم اولنه توليت مذكوره‌يه وظيفهٔ مرسومه‌سيله اولاين متصرف
اولوب عامهٔ امور اوقاف مزبوره وكافهٔ مصالح مرتزقهٔ مذكوره عزل ونصب ارباب وظائف و
ازدياد مصارف وابدال وتبديل وتغيير واستبدال وتحويل وتكثير مرةً بعد اخری كراتيله يدمده
ومشيتمده اوله الحاصل هر امرده منفرد ومستقل ومستبد اولوب اموريه كمسنه مزاحم ومانع و
مازع ودافع اولميه ونقد كرانمايهٔ عمر عزيزی خزينه‌دار ارواحه تسليم ايلدكدنصكره توليت مذكوره

ونظارت مزبورهیه وظیفهٔ مرسومه‌لریله اولادم واولاد اولادم واولاد اولاد اولادم بطناً بعد بطن متصرف اوله‌لر نعوذ بالله من عقب الغماضن بعدالانقراض تولیت مذکوره وجهات سائرهٔ مذکوره‌نك توجیه ونصبی مدینهٔ مزبوره‌ده اجرای احکام دین مبین واحیاء اعلام شرع متین ایدن قاضی افندی حضرتلرینك رأی منیر وتدبیر مستنیرلرینه مفوض اوله دیو تعیین وتخصیص شروط وقیود وتبیین وتنصیص عقود برله ختم کلام واستیفای مرام ایتدکدنصکره بالجمله ذکر اولنان عقار محدود ایله نقود مزبوره‌یی فارغا عن الشواغل متولیٔ مومی الیهه تسلیم ایلدیکنده اولدخی وقفیت اوزره بالتولیه قبض وتسلم ایدوب سائر اوقاف متولیین اسلاف کبی تصرف تام ورعایت مراسم شروط وقیوده صرف اهتمام ایلدی دیدکده غب التصدیق الشرعی امر وقف تمام علی تسلیم انجام بولمشکن واقف مومی الیه اسبغ الله علیه سمت اوفاقدن جانب خلافه سلوکیله وقف مزبوردن رجوع و متولی مومی الیهله خصومت ونزاعه توغل ایدوب اولا وقف نقود واکا متضرع اولان شروط و قیوده عند الائمة الثلاثة المتحاریر علیهم رحمة الملك القدیر صحیح اولیوب و ثانیا وقف عقار مفخر ائمهٔ کبار اولان امام اعظم وهمام اقدم سراج الملة والدین استاذ الائمة المجتهدین ابی حنیفه نعمان ابن ثابت الکوفی حضرتلرینك مذهب خطیر و رأی منیرلرنده صحیح لکن غیر لازم اولمغله وقف مزبوردن رجوع ایدوب ذکر اولنان نقود وعقار مرقومی کالاول ملکمه استرداد ایده‌رم دیدکده متولی سخن ساز جواب باصوابه آغاز ایدوب اگرچه حال بالاده تفصیل وبیان وشرح وعیان اولنان منوال اوزره‌در لکن امام زفر علیه رحمة الله الملك الاکبردن امام محمد ابن عبدالله الانصاری علیه رحمة الباری روایتی اوزره وقف نقود واکا متضرع اولان شروط وقیود صحیح وعالم ربانی امام ثالث محمد ابن حسن الشیبانی رأی شریفلری اوزره ذکر اولنان نقود وعقار وقفیتی بعض مشایخ عظام تجویز ایتمکله رد وتسلیمدن امتناع ایده‌رم دیو حاکم موقع صدر کتاب طوبی له و حسن مآب افندی حضرتلری حضورنده واقف مومی الیه ایله مترافعان وهر بری منیفاسنجه فصل وحسمه طالبان اولدقلرنده حاکم مشار الیه لازال الحق جاریا بین یدیه حضرتلری دخی بو بابده تأمل لائق وتفکر فائق ایتدکده تمهید قواعد خیری اولی وتشیید مبانیٔ وقفی احری کورنمکله طرفینك کلامنه نظر ومبطل حق اولمقدن حذر ایدوب عالماً بالخلاف الجاری بین الائمة الاسلاف ومراعیا بجمیع مالابد منه فی الحکم بالاوقاف علی قول من یراه من الائمة المجتهدین رضوان الله تعالی علیهم اجمعین عقار ونقود مذکوره‌نك بالجمله وقفیتلرینك صحتنه وشروط مذکوره‌نك واقف مومی الیه محضرنده حکم ایدیجك واقف مومی الیه عنان کلامنی سمت آخره عاطف اولوب اگرچه اوقاف مزبوره وشروط مذکوره بر وجه مشروح حکم حاکم ایله صحت بولدی لکن حضرت امام ابو حنیفه حضرتلرینك قتنده صحت لزومی مستلزم اولمامغله اوقاف مزبوره لازم دکلدر دیو جمله‌سنی ینه استرداد ایدیجك متولی مومی الیه تکرار جواب باصوابه متصدی اولوب اگرچه ابی حنیفه حضرتلری قتنده حال ذکر اولنان منوال اوزره‌در لکن محرر معانی امام ابو یوسف الشهیر

بالامام الثانى راى خطيرلرنده واقفك مجرد وقفت قوليله وقف صحيح ولازم وصحت لزوى مستلزم
اولوب وامام همام ثالث محمد ابن حسن الشيبانى رأى منيرلرنده تسليم الى المتولى و ذكر تأييد ايله
وقفه لزوم عارض اولغله على رأيها السديد اوقاف مذكورهنك لزومنهده حكم اولنمق مطلوبمدر
ديدكده حاكم مشار اليه لا زال بين الانام مشار اليه امامين همامين راه شريفلرى اوزره اوقاف
مذكورهنك لزومنه دخى واقف موى اليه مواجههسنده حكم صحيح شرعى وقضاء صريح و متحتم
اولوب من بعد نقض وتحويلى محال وتبديل وتغييرى عديم لاحتمال اولدى فمن بدله بعد ما
سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجرالواقف على الحى الجواد الكريم جرى
ذلك وحرر فى اليوم الثالث من شهر جمادى الاخر لسنة اثنى وسبعين و مأتين والف ——————
ش ———————————————————————— هود الحال

شهمانى زاده محمد افندى ، شهمانى زاده عبدالله افندى ، اسكندر الحاج محمد آغا تاجر ، عبهجى
الحاج ابراهيم اوغلى ملا ابراهيم ، برادرى ملا صالح ، الوبوده ملا احمد ، مورنياق عثمان ،
الحاج حسن افندى زاده ، محمد افندى وغيرهم

„Hvala onome bogu, koji je odlikovao odlične pred ostalim svoje robove, koji troše svoj imetak na razne dobrotvorne svrhe i pomogao im, da time steku raznovrsne vječite uspomene, te nek je selatu selam na njegova poslanika Muhameda, koji je ponos stvorenja, na njegovu kućnu obitelj sve dotle, dok čovjek ne počne hladovat pod hladom svojih dobročinstava.

„Uzrok je pisanju ovoga testamenta slijedeći:

„Stanovnik Hadži Idris mahale u Sarajevu-Bosni, dobrotvor Salih aga Sloboda, sin Hadži Abdullahov a unuk Alin, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Jusuf Sajid efendije, sina Hadži Mustafe Muhibi efendije, stanovnika Jakub pašine mahale u Sarajevu, koga je on mutevelijom postavio, dao je niže slijedeća očitovanja: Ja sam vlasnik i posjednik slijedećih nekretnina i to: jedne magaze na donjem boju i do ove jednog dućana i na gornjem boju iste jedne magaze, koje leže u Halačima čaršiji u Sarajevu, a graniče s jedne strane magazom vakufa Gornjo Tabačkog mesdžida, sa druge magazom Mehmed age Panje, sa treće krovom abadžiskih zgrada, a sa četvrte općim putem, na koje se zemljište plaća Tavil Hadži Mustafinu vakufu dvije stotine i četrdeset akči godišnje mukate. Dalje dvije magaze, jedna na donjem, a druga na gornjem boju, u istoj Halači čaršiji, a graniče s jedne strane magazom vakufa Gornjo Tabačkog mesdžida s druge magazama Ibrahim age Bobovića, s treće krovom abadžiskih zgrada, a sa četvrte općim putem, na koje se zemljište plaća po dvadeset i osam akči godišnje mukate Tavil Hadži Mustafinu vakufu.

Dalje jednu magazu i uz ovu jedan dućan postojeći u Abadžiluk ulici, koji graniči s jedne strane magazom Mehmed age Panje, s druge magazom našljednika Ibrahim age Kaukčije, s treće strane damlacima, a sa četvrte općim putem, a za čija se zemljišta plaća po dvije stotine i četrdeset akči godišnje mukate vakufu Jakub pašinu, u svemu dakle pet magaza i dva dućana sa njima pripadajućim zemljištima, te sam ove sve nekretnine od čistog svoga imetka odvojio u svrhu uvakufljenja, a osim toga dodao sam još u gotovu novcu sumu od jedanaest hiljada groša i sve ovo za

božiju volju i mojom čistom namjerom i dobrom voljom na dobrotvorne svrhe odredio te ih evo sada stvarno i istinito za uvijek zavjetujem i uvakufljavam i glede toga uvakufljenja stavljam slijedeće uvjete: da se ove magaze i dućani daju svake godine pod najam preko mutevelije a gotov novac da pomenuti mutevelija na dozvoljene kamate tražiocima daje, i da se čuva ovaj vakifov gotov novac, da ne bi propao, da se za osiguranje kamatnih izdataka uzimaju jaki jamci ili sigurni zalozi i da novac ne daje dok se od ovih makar i jedno osiguranje ne izvrši. Kad se s pomoću božijom uvakufljene zgrade iznajme i kamata od gotovog novca počne naplaćivati, neka se od toga prihoda na prvom mjestu plaćaju godišnje mukate, koje skupa iznose 600 akči dotičnim vakufima.

Dalje stavljam uvjet, da se od ovih prihoda daje po 300 groša godišnje muteveliji kao plaća, a po 150 groša godišnjih nadzorniku i džabiji vakufskom, da se po 200 groša daje godišnje sposobnom hodži, koji će svake sedmice u Hadže Durakovoj džamiji na Baščaršiji muslimanskom narodu držati propovjed, a po 50 groša godišnje da se plaća onome, koji bude u ovoj džamiji pometač — firaš. Naregjujem dalje, da se daje godišnje po 50 groša plaće onome, koji bude pometač — firaš u mesdžidu u Gornjim Tabacima, da se plaća po 200 groša godišnje sposobnom hodži, koji će u Hadži Idrisovoj džamiji svake sedmice držati muslimanskim ženama vjersku propovjed, da dotični mutevelija svake godine kupuje po osam oka bijelog voska za dvije mukave, koje će se u Hadži Idrisovoj džamiji oko mihraba s desne i lijeve strane pripravljati i goriti i svake godine uz ramazan da mutevelija kupi po jednu oku zejtina i pripaljuje ga u kandiljima pred vratima pomenute Hadži Idrisove džamije, a mujezinu, koji bude ove mukave i kandilja palio, da mu se daje po 20 groša godišnje plaće. Zavjetujem dalje, da mutevelija odabere sposobna i hafiza, koji će u ovoj džamiji svaki dan po jedan džuz iz kurana učiti i svakog mjeseca po jednu hatmu učiti za pokoj duši uzvišenog božjeg poslanika a. s., te za spas duše vakifove, njegovih roditelja i djedova, ostale njegove rodbine i pravovjernog muslimanskog naroda, a da se pomenutom učaću hafizu daje po 360 groša godišnje plaće, dalje, da rečeni mutevelija svake godine kupi po četiri ovna, koje će prvi dan kurban-bajrama zaklati, te meso i kožu za spas duše vakifa Salih age, njegova oca Hadži Abdaulah age, brata Hadži Alije i Mustafe sirotinji razdijeliti, i da rečeni mutevelija svake godine uz ramazan po 100 groša sirotinji za spas duše vakifa Salih age, njegova oca Hadži Alije i Mustafe podijeli.

Preko svih gore navedenih zavjeta i troškova što bi od prihoda preteklo, to da se troši na potrebnu opravku i popravku zavjetnih magaza i dućana te na popravku i opravku česme kraj Hadži Idrisove džamije kao i na popravku i opravku turbeta Šemsi i Ajni Dedova u Hadim Alipašinoj mahali, kao i kaldrme oko njih, i dalje na opravak i popravak ograde oko čuvenog muslimanskog velikog groblja „Čekrkčinice“ zvanog, a postojećeg u pomenutoj Hadži Idrisovoj mahali, a što bi i preko ovih troškova preostalo, taj ostatak da se ukamati i time kapital zavjetnog novca povisi. Napokon stavljam uvjet, da ja budem mutevelija ovog vakufa sa odregjenom plaćom sve dok budem živio i da sa ovim vakufom raspolažem po svojoj volji, da sam vlastan sve poslove obavljati, službenike džamije namještati i otpuštati, troškove povećavati, vakufsko dobro mijenjati, povećavati, umanjivati, dužnosti namještenika opredjeljivati i da mene u tome ne smije niko uznemirivati i smetnje mi stavljati, kratko reći, da budem samostalan gospodar toga vakufa, a kad ja po božijem naregjenju umrem, da to mutevelijsko pravo sa odregjenom plaćom pripadne mojim potomcima s

koljena na koljeno dolazećim; a kad i oni slučajno izumru te ih formalno nestane, da nadležni šerijatski sudac, koji po lijepom islamskom zakonu sudi, izabere i imenuje sposobnu ličnost za muteveliju ovoga vakufa sa odregjenom plaćom i gori opredijeljenim dužnostima. Pošto pomenuti vakif sva gore navedena zavjetovanja i stavljene uvjete izgovori i svoje bitne želje opširno očitova, tada dodade još, da je on sve zavjetovane nekretnine t. j. pet magaza i dva dućana, kao i uvakufljeni gotov novac čist i bez ikakva tereta pomenutom muteveliji na raspolaganje i upravljanje uručio, a prisutni mutevelija lično je priznao, da ga je u svoje ruke primio, te da će svoju uvjetovanu mu mutevelijsku dužnost kao i ostale vakufske mutevelije savjesno ispunjavati. Onda se prešlo riješenju toga uvakufljenja, da se isto od strane šerijatskog suda kao svršen čin potvrdi, ali tada prisutni vakif oprovrgnu svoja očitovanja i reče, da odustaje od toga uvakufljenja i time prema muteveliji stvori prijeporno pitanje, rekavši, da uvakufljenje gotovog novca i nekretnina ne može biti istinito, premda po propisima imama Ebu Hanifa Numana, sina Sabitova, to uvakufljenje vrijedi; nu pošto to uvakufljenje još nije stvarno izvedeno i potvrgjeno, za to tražim, da mi se isto u vlasništvo i posjed povrati. Na ovo prisutni mutevelija odrješito odgovori, da u stvari ti propisi postoje, ali po propisima i nazorima velikog imama Muhameda, sina Abdullah Ensarina, takovo je uvakufljenje na zakonu osnovano, a treći imam Muhamed, sin Hasana Šejbanije, veli, da je uvakufljenje gotova novca i njemu podobnih nekretnina po propisima velikih naučenjaka i lejiha stvar dozvoljena, naročito onda, kad je to uvakufljenje osnovano na bitnim uvjetima, s toga ne mogu dozvoliti, da se uvakufljeni predmeti vakifu u posjed i vlasništvo vrate, nego tražim, da se to uvakufljenje zakonitim putem kao svršen čin potvrdi.

„Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši u pretres ove gori navedene činjenice, i imajući u vidu vakufske interese i uzevši u obzir propise i nazore drugog imama Ebu Jusufa, u kojima se veli: da je svako uvakufljenje svršena stvar, čim dotični vakif na sudu izrekne: „ja to i to uvakufljujem“, i propise te nazore trećega imama Muhameda, sina Hasanova, u kojima se izrično kaže, da je svako uvakufljenje svršena stvar, čim se uvakufljeni predmeti dotičnom muteveliji uruče i na raspolaganje ustupe te je ove činjenice i sam mutevelija u svojoj obrani naveo i zatražio, da se to uvakufljenje kao stvarno svršena stvar presudom osnaži. Obzirom na istaknute okolnosti, raspravljajući šerijatski sudac u prisustvu pomenutog vakifa i mutevelije izreče presudu, da je ovo uvakufljenje istinito, zakonito i stvarno po šerijatskim propisima izvedeno i svršeno, te ga kao pravovaljano i na zakonu osnovano potvrgjuje, te nema nikakve zakonite mogućnosti, da bi se ova presuda mogla preinačiti ili uništiti, a ako bi kogod to i učinio, bog će na njegov vrat sve grijehe natovariti, jer bog sve zna i vidi.

„Ovo se dogodi i napisa 3. dan mjeseca džemazulahira 1272. (= 1855. godine).

„Svjedoci ovoga: Mehmed efendija Šehmanija, Abdullah ef. Sehmanija, Hadži Mehmed Skender, Mula Ibrahim, sin Hadži Ibrahima abadžije, Mula Salih dizdar, Mula Ahmed Sloboda, Salih Ahmetašević, Ibrahim Uzunović, sarač, Mehmed ef. Hadži Hasanefendić i Osman Mornjak.

LVI. Ferhad begova džamija u Ferhadiji ulici.

U Ferhadiji ulici na južnoj strani ima jedna džamija, koja se u zvaničnim spisima naziva i piše Ferhad begova džamija a narod je zove Ferhadijom kao i njenu okolnu mahalu.

Džamija je od klesanog kamena sazidana pokrita kubetom, koje je olovom pokriveno, sa kamenitom munarom. U džamiji imade kao i u ostalim minber od izrezanog kamena vrlo krasno i fino napravljen; ima i ćurs, koji i ako je drven, ipak je lijepo napravljen a musandara joj je na kamenitim oblim stupcima. Džamija je dosta široka i duga a dobro i vidna zbog mnogih pendžera.

Slika 110. Ferhad-begova džamija u Ferhadiji ulici.

Vrata su joj na svod a ispred vrata su sofe, pokrite sa tri pomalešna kubeta. Oni su takogjer na kamenim oblim stupcima.

Ovu je džamiju načinio nekakav Ferhad beg i to 970. (=1562. g.), što nam tvrdi natpis, koji se nalazi i danas isklesan na kamenoj ploči, što je više vrata uzidana a glasi:

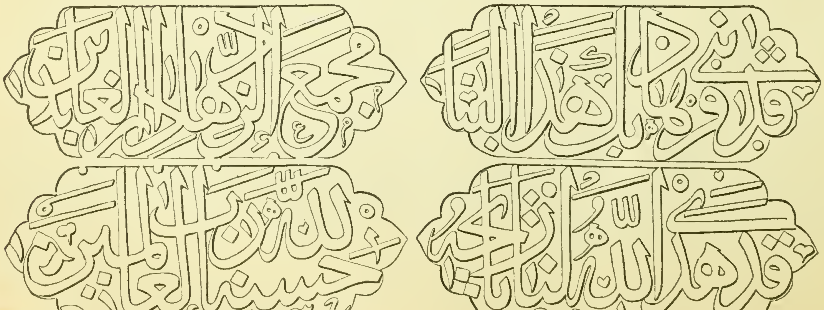

Slika 111. Natpis više vrata Ferhad-begove džamije u Sarajevu.

„Napravi Ferhad beg ovu zgradu, skupštinu dobrijeh, kuću pobožnika.
„Bog nas naputi, da mu izreknemo datum.
„Za volju božiju kao stvoritelja svijeta.
970. (= 1562. g.)“

Za pokriće potreba ove džamije ostavio je u vakuf raznih nekretnina po čaršiji, u Bravadžiluku i Halačima, što nam tvrde neke vakfije. Dalje je napravio uz džamiju mekteb i česmu, koje su postojale do iza okupacije a Evlija Čelebija piše, da je bilo i jedno njegovo imare, koje je Evgenova vremena propalo.

U iskazu Ćose Halil paše veli se: Ferhadbegova džamija, koja postoji u istoj mahali i sada stoji u dobrom stanju i u njoj se klanja, ali je vakifov vakuf propao, samo Skender Kethoda vakufa od nekoliko dućana odregjena je mukata za imama i mujezina ove džamije.

U narodnoj molbi veli se, da je izmegju ostalih popravljenih džamija i ova džamija popravljena, ali da su imam i hatib, Šeh Husein efendija, dnevno imali po petnaest akči, prvi mujezin Bećir i drugi mujezin Ismajil po šest akči dnevne plaće i primali je od kamata uvakufljenog novca; ali pošto su novci u požaru propali a kamata nema, to su molili državu, da im odkle bilo odredi rečene plaće. Još se u narodnoj molbi navagja, da je u ovoj džamiji tada bio muderis Ismajil efendija Šurija, koji je svijetu propovjedao svjetsku nauku i za to imao po deset akči dnevne plaće a četvrtkom je predavao vjersku nauku, za što je imao napose po deset akči dnevno plaće.

U sidžilu br. 10. na str. 32. nalazi se ova vakfija:

حمد و سپاس وثنای بیقیاس اول واضع اساس بقعهٔ ظهور و رافع قواعد بیت معمور
حضرتلرینه مرفوعدرکه عبادت الهیه و معرفت ربانیه‌نك حصولیچون عالم کونی خلق ایدوب
غیب اضافیده اولان اشـیاء معدودك هر برشیٔ مورد فیض لم یزل و مظهر تجلیٔ لا یزال اولدی
وصلوة وسلام اول حبیب خدا وشفیع ورد مهرسپهراصفیا محمد المصطفی علیه من الصلوة ما هو
الاصفی من الدر المصفی حضرتلرینه اولسونکه اب وکلدك ادم مصور اولمزدن اول عرش نبوت
اوزرینه قدم بصدی و آل عظام و اصحاب کرام اوزرینه اولسونکه هر بریسی سبیل هدایته هادی
وطریق مستقیم اوزره منادی اولدی و بعـد سبب تنمیق کتاب صوابمآب اولدرکه مدینهٔ سرای
بوسنه محلاتندن پهلوان اورچ محله‌سی سـاکنه‌لرندن فخر النساء العابدات تاج المستورات الحاجه
فاطمه بنت الحـاج یوسف صانها الله عن البلیات و الافات و رفعها الله فی اعلی المقامات وقتا که
بو دنیای دنیه‌یه عین عبرت ایله نظر و تفکر و محل ادخار زحر آخرت ایچون اولدیغی تذکر ایدوب
حدیث شریف سیادت الیف لیس لك من دنیاك الا ما اکلت فافنیت او لبست فابلیت او تصدقت
فابقیت مضمون سعادت مقرونته واقفه اولوب خواب غفلتدن بیدار اولمغین مدینهٔ سرای بوسنه‌ده
اصحاب خیرات وحسناتدن متوفی فرهاد بك جامع شریفنده قنادیل ایقاد ایچون وسائر وجوه خیراته
صرف اولنمق ایچون واقفهٔ مزبوره‌نك جمله املاکندن اولوب قلوباره دیمکله معروف خانك قارشو-
سنده واقع ایکی طرفی الحـاج عمر دکانی وبرطرفی طریق خاص وطرف رابعی طریق عام ایله محدود
و ممتاز سنوی ایکیوز آلتمش درت آقچه مقاطعه‌سیله عرصه‌سی غازی خسرو بك وقفی و بناسی ملك
اولان برباب دکانی سائر املاکندن افراز و وقف صحیح مؤبد ایدوب شویله شرط ایلدیکه دکان

مذكور سنه بسنه متوليء آتى الذكر معرفتيله بر امين كمسنه‌يه اجارهٔ مثليله ايجار اولنوب اجارهٔ
حاصله‌دن ابتدا ايكيوز آلتمش درت آقچه مقاطعه ايچون اخراج و خسرو بك وقفنه ادا اولنه
اندنصكره اجارهٔ مذكوره‌دن بيك اوچيوز يكرمى آقچه افراز اولنوب فرهاد بك جامع شريفك
مناره‌سنده ليالىء رمضان شريف وسائر ليالىء مباركه‌ده ايقاد قناديل ايچون صرف اولنه ديو وينه
اجارهٔ مذكوره‌دن بيك اوچيوز آلتمش آقچه موقد قناديله اجرت ويريلوب خدمتلرنده قصور
ايتميه‌لر وينه جامع مزبوره‌نك درونده اويحته اولان قناديل ايقادى ايچون ياخود ايكى عدد
روغن مقواسيچون يديوز يكرمى آقچه صرف اولنه و جامع مزبوره‌نك مؤذنى سنه‌ده بر ختم
شريف و هركون بعدالصبح اون بر اخلاص شريف تلاوت و ثوابنى بنم والديم و سائر اقاربم
روحنه اهدا ايدوب سنوى يديوز يكرمى آقچه وظيفه‌يه متصرف اوله و ليلهٔ رغائبده يوز يكرمى
آقچه‌لك شمع روغن فقرايه توزيع اولنه ودكان مرقومك تعميرينه بهر سنه ايكيوز قرق آقچه تعيين
اولنوب لازم اولدقچه صرف اولنه و باقى نه قالورسه متولى متصرف اوله و توليتى همشيره‌م اوغلى
عبدالله بك ابن محمد بك نام كمسنه‌يه شرط اولنوب دكان موقوف يد تصرفنه بعدالتسليم ذيل وثيقه‌ده
مسطورالاسامى صالح بك ابن محمود بك وقرنداشى سليمان بك شهادتلريله وكالتى ثابت اولوب يعقوب
پاشا محله‌سى ساكنلرندن ملا مصطفى ابن احمد چلبى متوليء مزبور مواجهه‌سنده اوزرينه دعوى
ايدوب موكلهٔ مزبوره وقف ايتديكى دكانى وقفيتندن رجوع ايدوب متولينك قصر يدينى دعوى
ايتدكده متوليء مزبور واقف مجرد وقفت ديوب متولى‌يه تسليم ايتدكدنصكره وقفيتى لازمه‌در ديو
رد جواب ايتدكده حاكم موقع صدر كتاب طوبى له وحسن مآب جانب وقفه نظر وصحت و لزوميله
حكم ايلدى فصار وقفاً صحيحاً شرعياً وحبساً صريحاً مرعياً فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين
يبدلونه ان الله سميع عليم و اجر الواقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرر فى اوائل شعبان
المعظم لسنة ست و سبعين ومأة و الف ـــــــــــــــ

شهود الحال

چوقه‌دار عبدالله آغا ، صالح افندى الامام ، ملا محمد بن الحاج عبدالله ، بربر محمود بشه ،
السيد ملا محمد امين حافظ زاده ، صالح بك بن محمود بك ، سليمان بك برادرش ، الشيخ على
بن محمود چلبى ، لوزقو اوغلى ملا محمد ، مؤذن احمد بشه قنطار ، بقال فضل الله بشه ابن بكتاش
حسين صوباشى ، بتر زاده مصطفى بشه ، كاتب كسرى زاده احمد افندى و غيرهم

„Bezbrojna i neizmjerna hvala onome stvoritelju zemalja i najvećih visina i onome, koji je cio svijet stvorio, samo da se njemu robuje te nek je selati selam na onog božijeg poslanika, koji će za oprost grijeha svojih sljedbenika na strašnom sudu boga moliti i na onoga, koji je bio svecem prije nego se je pomiješala voda sa zemljom za tijelo Adem pejgamberovo te na njegovu uzvišenu obitelj i izabrane drugove.

„Povod ovoga pisanja jest slijedeći: Hadži Fatima, kći Hadži Jusufagina, stanovnica Oruč Pehlivan mahale u Saraj—Bosni, koju neka bog od svake muke sačuva i da joj podijeli na onome svijetu dostojno mjesto, promislivši i srčanim očima uvjerivši se da je ovaj lažni svijet prolazan i da je samo za to, da ovi svijet steče

potrebe za oni svijet te promisliviš na hazreti pejgamberovu a. s. rečenicu, koja glasi: čovjeku nema više na ovom svijetu, osim što pojede da uništi i što obuče na se da izdere a što potroši za dobrotvorne svrhe, to mu za uvijek ostane: to je iz vječitoga sna probudi, te uvakufi svoj jedan dućan prema Kolobari za osvjetljenje Ferhad begove džamije i za druge dobrotvorne svrhe, a ovi dućan graniči sa dvije strane Hadži Omerovim dućanom, s treću putem uskim a s četvrtu općim putem, za koji se plaća Gazi Husrev begovu vakufu 264 akče godišnje mukate te odvojivši ovu nekretninu od svog čistog imetka za uvijek je stvarno i istinito uvakufljava i za raspolaganje istoga vakufa stavlja slijedeće uvjete: da niže navedeni mutevelija uvakufljeni dućan potražiocu uz primjernu godišnju kiriju iznajmi, a od prihoda ove najamnine na prvom mjestu plaća po 264 akče godišnje mukate Gazi Husrev begovu vakufu, zatim da od ove kirije po 1320 akči godišnje troši na paljenje kandilja u Ferhad begovoj džamiji uz ramazan i ostale mubareć noći, dalje da daje po 1360 akči pripaljivaču ovih kandilja, koji mora ovu službu marljivo vršiti, osim toga da se daje godišnje po 720 akči na dvije mukave, koje će se u unutrašnjosti ove džamije paliti, dalje da se mujezinu ove džamije godišnje daje po 720 akči, što će u ovoj džamiji hatmu i ihlase za spas moje duše, mojih roditelja i rodbine učiti, dalje da se kupi za 120 akči zejtina svake godine i da se ovi zejtin u oči Regajebske noći sirotinji razdijeli, dalje da se svake godine od navedenih prihoda odvoji po 240 akči, koji će se po potrebi trošiti na opravak i popravak uvakufljenog dućana a što ostane suviška od ovih prihoda da to pripadne muteveliji kao njegova godišnja plaća. A za muteveliju postavljam moga sestrića Abdullah bega sina Mehmedbegova, komu sam i uvakufljeni dućan na raspolaganje predala. Zatim su se Salih beg Mehmedbegović i brat mu Sulejman beg osvjedočili, da je gore pomenuta vakifa opunomoćila Mula Mustafu, sina Ahmed Čelebina, stanovnika Jakub pašine mahale, koji je u ime svoje vlastodavka tužio pred ovim sudom prisutnog muteveliju rekavši, da je njegova vlastodavka i vakifa od tog uvakufljivanja odustala, te u ime njezino traži, da joj se uvakufljeni dućan u posjed vrati. Prisutni mutevelija na ovo dade odrješit odgovor i reče, da se to uvakufljenje ne može vratiti, jer je stvarno izvršeno i uvakufljeni predmet njemu kao muteveliji na raspolaganje predan. Raspravljajući šerijatski sudac uze navedene okolnosti u pretres i imajući u vidu vakufski interes izreče presudu, da je ovo uvakufljenje istinito, zakonito i stvarno izvršeno te ga kao svršeni čin potvrgjuje. Ko bi ovu presudu preinačio ili poništio, bog će mu grijehe na vrat natovariti, jer Bog sve zna i vidi.

„Ovo se dogodi i napisa početkom šabana 1176. (= 1762. g.)

„Svjedoci ovoga: Abdullah aga čokadar, Salih ef imam, Mula Mehmed, sin Hadži Abdullahov, Mula Mehmed Emin Hafizović, Salih beg Mehmedbegović, njegov brat Sulejman beg, Šeh Alija, sin Mahmud Čelebije, Mula Mehmed Vozko, Ahmed baša Kantar mujezin, Fazli baša bakal Bektašević, Hasan subaša i Ahmet efendija Ćesrija pisar.“

Jedna vakfija, koja govori u korist ove džamije glasi u prepisu i prevodu ovako:

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده قالين الحاج على محله‌سنده ساكن ايكن بوندن اقدم وفات ايدن مرحوم الحاج
احمد افندى ابن حسام افندى نام متوفانك وراثتى كبير اوغلى اشبو حافظ الكتاب على چلبى‌يه منحصره اولدىغى
شرعًا ظاهر و متحقق اولدقدنصكره مومى اليه على چلبى مجلس شرع شريف نبوى‌يه بنفسه حاضر اولوب
اعتراف و تقرير كلام ايدوب بابام متوفاى مزبور مرض موتنده ايكن سلك ملك صريحنده اولوب نهر قوشوه

ایله وطریق عام وخاص ایله محدود ومعلومة الحدود باغچه‌سی عقارین جمیع توابع ولواحقیله ملکندن اخراج ورضاءً لله سبحانه وتعالی وجوه بره وقف وحبس ایدوب تنفیذ وقفه وتعیین شروط وقیوده بنی وصی مختار تعیین ونصب واختیار ایلمشدر بندخی وصیت مزبوره‌ئی تجویز ایدوب ایصای مرقومی دخی قبول ایلدم بناءً علی ذلك باغچهٔ مزبوره وقفیت اوزه اولوب سنه بسنه استغلال اولندقدنصکره حاصل اولان نما وغله‌سندن اولا باغچهٔ موقوفه‌نك احیاسنه واطرافنده یاپوننك بناسنه بحسب الاقتضا صرف اولنه اقتضا ایتمدکچه ادّخار اولنوب وقت حاجتده صرف اولنه وخدمت تولیت یومی ایکیشر اقچه ایله کندومه مشروطه اوله ودخی محروسهٔ مذکوره‌ده فرهاد بك محله‌سنده جامع شریفنده هرکون بعد صلوة الفجر بش نفر جمع اولوب تأني وترتیل ایله هربری قرآن عظیم الشاندن مرتباً برر جزء شریف لازم التشریف رضاءً لله سبحانه تلاوت ایدوب ثوابن بابام مرحومك روحنه اهدا ایلیه‌لر وهربری یومی ایکیشر اقچه وظیفه‌یه متصرف اوله واجزاء شریفه‌دن بری جامع مذکورك امامی حسین افندی وبری مؤذنی صالح چلبی‌یه وبعدهما انارك یرینه امام ومؤذن اولنلره مشروطه اوله وبرجزء شریف تلاوتی عمومز اوغلی احمد چلبی ابن عبدالله افندی‌یه ما دام حیاً وبعده اولاد ذکورینه قرناً بعد قرنٍ وبعدالانقراض جامع مذکورك خطیبنه مشروطه اوله وبر جزء لطیف اقربامدن محمدآغا زاده محمد چلبی‌یه ما دام حیاً وبعده اولاد ذکورینه بطناً اثر بطناً مشروطه اوله وبعدهم جامع مذکورك مؤذن ثانیسنه مشروطه اوله وبرجزء شریف احبابزدن محمد خواجه اوغلی عثمان چلبی‌یه ما دام حیاتده اوله وبعدوفاته وقف مرقومك متولیسنه مشروطه اوله ودخی خدمت تولیت بندنصکره اولادمه واولاد واولادمه نسلاً بعد نسل مشروطه اوله وبعد الانقراض صانهم الله تعالی عن الانقراد جامع مسفورك امامنه مشروطه وسابق ذکر اولندیغی اوزره باغچهٔ موقوفهٔ مرقومه‌نك غله‌سی ابتداء باغچه‌نك احیاسنه واطرافی مرماتنه صرف اولنه باقی غله‌سی مرتزقه‌یه منوال مشروح اوزره ویریله ودخی باغچه‌نك تعمیرندن قلان غله ونما مرتزقه‌نك وظائفنه منوال سابق اوزره وفا ایتمزسه اقتضایه کوره نقصانیله اقتسام ایده‌لر ودخی بعض سنه‌ده غلهٔ مذکوره وظائف مرقومه‌ئی احاطه ایدوب ازدیاد دخی اولور ایسه متولی ازدیادی حفظ ایدوب وقت حاجتده مرتزقه‌نك نقصانن تکمیل ویا خود باغچه‌نك ترمیمنه صرف ایلیه وبالجمله متولی اولان کمسنه اجزاخانان مرتزقه رأییله باغچهٔ مرقومه‌نك احیاسنده واستغلالنده وانفع واولی اولان ایله عمل ایلیه وما دام حیواتده اولام اجزاخانانك عزل ونصبی یدمده اوله وتولیت خدمتنده دیدکم کمسنه‌ئی استخدام ایدم واجزاخوانان وقف مزبوره حسبی ناظر اوله‌لر دیو مومی الیه علی چلبی منوال سابق اوزره اعتراف ایدوب باغچهٔ مرقومه وقفیت اوزره ابقا اولندقدنصکره شروط وقیود سالفة البیان اوزره عمل اولنمق حکم برله ما وقع بالطلب کتب اولندی تحریراً فی غره صفرالخیر لسنة اثنین وتسعین والف

شهود الحال

محمد چلبي زركر ☆ محمود چلبى ابن محمدآغا ☆ محمد چلبى ابن اسمعيل افـندى ☆ عمر افـندى بارانى
زبدة المدرسين ☆ عمدة القضاة محمود افندى ابن الحاج حامد ☆ فخرالقضاة السيد عبدالباقى افندى وغيرهم

„U Saraj—Bosni u Kalin Hadži Ali mahali bio je stanovnik Hadži Ahmed efendija, sin Husam efendin, koji je prije kratkog vremena umr'o te je njegov najstariji sin Ali Čebelija došao lično pred ovaj šerijatski sud i očitovao, da iza umrlog mu oca Hadži Ahmet efendije zaostavši imetak njemu pripada, što je i dokazano. Za tim je pomenuti Alija Čelebija pred ovim sudom očitovao, da je njegov merhum otac, bivši na smrtnoj postelji, odvojio od svoga čistog imetka jednu bašču i njenu okolinu, koja graniči sa rijekom Koševom s jedne strane, s druge strane i treće putevima te, odvojivši istu za ljubav božju i sa dobrovoljnom željom, uvakufio je na dobrotvorne svrhe i mene odredio i imenovao staraocem i izvršiocem toga svoga dobrotvornoga čina i ja sam se te dužnosti primio i provedenje toga na sebe preuzeo te na osnovu toga izrično očitujem, da se ova bašča sa okolinom smatra uvakufljenom. Ova uvakufljena bašča mora se svake godine pod najam izdavati i od tih najamnih prihoda ima se bašča sa okolinom po ukazanoj potrebi čistiti i drvenim materijalom ogragjivati a da se pazi, da se od ovih prihoda izlišni troškovi ne čine. Dalje, da dužnost mutevelije sa dvije akče dnevne plaće sebi zadržava. Zavjetuje dalje, da u Ferhad begovoj mahalskoj džamiji svaki dan poslije sabah-namaza polagano i pravilno svaki po jedan džuz kuranski proučavaju i neka poklone sevab duši moga merhum oca i svaki od ovih čitalaca da prima po dvije akče dnevne plaće, a od ovih džuzova da imade po jedan učiti imam ove džamije Husein efendija a jedan mujezin ove džamije Salih Čelebija a poslije njihove smrti, da to pravo pripadne onim ljudima, koji budu imami i mujezini ove džamije. Jedan džuz od kurana da uči naš amidžić Ahmed Čelebija sin Abdulahov sve do smrti svoje, a kad on umre, da to pravo pregje na njegove potomke s koljena na koljeno, a kad i ovih slučajno nestane, da to pravo na hatiba ove džamije pregje. Jedan džuz od kurana da uči naš srodnik Mehmed Čelebija Mehmedagić dok je u životu a kad on umre, da to pravo pregje na njegove potomke s koljena na koljeno a poslije njih da to pravo pripada drugom mujezinu, koji bude u ovoj džamiji služio. Jedan džuz[1]) da uči naš prijatelj i drug Osman Čelebija, sin Mehmed Hodžin, dok je živ a kad on umre, da to pravo pregje na muteveliju ove džamije. Služba mutevelijska da po mojoj smrti pregje na moje potomke s koljena na koljeno a kad njih po božjoj naredbi nestane, da to pravo pregje na imama ove džamije. Kao što sam naprijed kazao, da se od prihoda uvakufljene bašče najprije ista i njena okolina opravlja i popravlja a što pregje viška od tog prihoda, da se taj višak na služitelje ove džamije razdijeli i to ako ne bude po rečenom rasporedu dovoljno izdata plaća, da se ona naknadi kad bude koje godine veća najamnina. Ja pako, dok sam živ, kao mutevelija odregjivaću ljude, koji će te džuzove učiti i ovi ljudi biće počasni nadzornici ovog vakufa.

„Pošto pomenuti mutevelija Alija Čelebija opetovno tvrdi, da je ovo uvakufljenje bašče i njene okoline svršen čin, to se to uvakufljenje ovom presudom kao pravovaljano potvrgjuje.

„Ovo se dogodi i napisa početkom safera 1092. (= 1681.)

„Svjedoci ovoga: Mehmed Čelebija kujundžija, Mehmed Čelebija Smajilefendić, Omer Čelebija Baranija, Hadži Husein efendija muderis, Mahmud efendija, sin Hadži Hamidov kadija i Abdulbaki efendija kadijskog staleža."

---

[1]) Džuz je trideseti dio kurana ili 20. stranica.

Još se nalazi jedna vakfija, u kojoj se spominje ova džamija, ali pošto je ista donešena u popisu sarajevskih džamija ranije, za to je ovdje ne saopćavamo.

U dokaz, da je bio uz ovu džamiju jedan dječački mekteb donosimo slijedeći visoki carski berat u prepisu i prevodu.

برات شريف عاليشان

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده مرحوم فرهاد بك نام صاحب الخيرك جامع شريفى حرمنده مكتبده
اوتوز قرق سنه‌دنبرو معلم صبيانى اولمامغله ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع الشان خاقانى
حافظ عمر بن عثمان هر وجهله لايق ومحل ومستحق اولمغين حسبى توجيه اولنوب يدينه برات شريف
عاليشانم ويرلمك بابنده اقضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا عبد المؤمن الخلوصى زيدت فضائله
عرض ايتمكين حسبى موجبنجه مزبوره صدقه ايدوب برات همايون قيمته مقرونى ويردم و بيوردمكه
بعد اليوم واروب مزبور عمر بن عثمان ذكر اولنان مكتبده معلم صبيانى اولوب صنعت لازمه‌سين
بيقصور مرعى ومؤدى قيلدقدنصكره بروجه حسبى متصرف اولوب بنى دوام عمر و دولتم ايچون
دعايه مداومت كوستره شويله بيلوب علامت شريفمه اعتماد قيله‌لر تحريراً فى اوائل ذى الحجه
لسنة احدى و ثمانين و مأة و الف

المحروسه
اسلامبول

„Pošto je u haremu Ferhad begove džamije, koja je u Saraj—Bosni, trideset do četrdeset godina bio dječački mekteb zatvoren, to je tamošnji šerijatski sudac, veleučeni Mevlana Abdulmumin Hulesija, za to mjesto predložio mualima Hafiz Omera, sina Osmanova, koji je za to sposoban i vrijedan te molio, da ga za mualima imenujem i o tome mu moj carski visoki berat dadem. S toga sam se našao pobugjen, te Hafiz Omera u tom svojstvu imenovao i o tome mu ovaj moj carski berat izdao te mu naregjujem, da tu mualimsku službu besplatno vrši i moli se bogu za moje zdravlje i opstanak moje države.

„Neka Vam je to na znanje, da se mojim carskim zapovjestima pokoravate.

„Pisano početkom zilhidžeta 1181. (= 1767. g.) u Carigradu.“

Ovi mekteb, koji je postojao do velike jangije t. j. do 1296. (= 1879. g.), nalazio se na istočnoj strani džamijskog dvorišta, pa pošto je izgorio, nije se više napravio. U ove džamije harem je dosta prostran i opkoljen duvarom i u njemu ima s obje strane puta, koji vodi u džamiju, mnogo grobova.

Nalazimo još jednu vakfiju, koja izmegju ostalog govori o ovoj džamiji, te je za to donosimo u prepisu i prevodu.

جنتى زاده مصطفى بك ابن فيض الله بك وقفيه‌سى

الحمد لله الواقف على احوال عباده والصلوة والسلام على نبيه محمد وآله وصحبه أجمعين اما
بعد اشبو كتاب مشكين نقاب و فهرست ديباجهٔ بديع الالقابك كتب و انشاسنه باعث و بادى اولدركه
مدينهٔ سراى بوسنه‌ده ياغجى زاده الحاج احمد محله‌سى سكاننددن و قدوة اصحاب الخير معالى اتسام اولان

جنتی زاده مصطفی بك ابن فیض‌الله بك دیمکله معروف مجلس شرعشریف شامخ الارکانه کلوب وقف آتی
البیانك تشیید مبانی صحت ایچون لاجل المحاکمه والتسجیل ولاتمام الوقف الآتی والتکمیل متولی نصب و
تعیین بیوردقلری مذکور یاغجی زاده محله‌سی سکاننده اشبو رافع الکتاب واقف مومی الیهك صلبی
اوغلی فیض‌الله بك محضرنده اقرار تام و تقریر کلام ایدوب كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ ٱلْمَوْتِ آیت کریمه‌سندن
بو دنیا دنیه سریعة الزوال اولدیغی تفکر وتدبر برله احسن منال واطیب اموالمدن اولوب وقف آتی
صدورینه دکین سلك ملکمده وضبط وتصرفمده بولنان سالف البیان یاغجی زاده الحاج احمد محله‌سنك
بك حمامی جاده‌سی زوقاغنده ایکیوز آلتمش اوچنجی نومروده واقع برطرفدن طریق خاص وبرطرفدن
واقف مومی الیهك مستأجر منزلی وبعضاً عبه‌جیك مصطفی آغا ورثه‌سی باغچه‌سی وبعضاً واقف مومی الیهك
دیکر مستأجر منزلی وطریق خاص وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز خارجیه وداخلیه‌یی مشتمل
کبیر ملك قوناغم ایله اتصالنده برقطعه باغچه وینه محلهٔ مزبوره زقاغی مذکورك ایکیوز آلتمش طقوزنجی
نومروده واقع برطرفدن ربی زاده متوفی نوح بك ورثه‌سی منزلی وبرطرفدن طریق خاص وبرطرفدن
واقف مومی الیهك مستأجر منزلی وبعضاً متوفی عبه‌جیك مرحوم مصطفی آغا ورثه‌سی باغچه‌سی وبعضاً
حساغیك عینی افندی ورثه‌سی باغچه‌سی وحایوش محمد علی باغچه‌سی وبعضاً سراچ الحاج عبدالله قالفه آغا
باغچه‌سی وبعضاً یهودی زیور ولد ایساق باغچه‌سی وبعضاً یهودی یاسقا ولد اطام منزلی وبرطرفدن حرغیك
سلیمان آغا بوستانی وبرطرفدن یهودی مائر ولد اطام منزلی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود وممتاز بر
باب ملك منزلی واتصالنده برقطعه کبیر باغچه وبرقطعه بوستان ایله محلهٔ مزبوره‌ده زقاق مذکورك یوز
طقساننجی نومروده واقع برطرفدن جامع شریفك حرمی وبرطرفدن جینو احمد بن الحاج عبدالله منزلی و
بعضاً جینو سلیمان بن الحاج احمد باغچه‌سی وبرطرفدن چولاقویك یهودی یاسقا ولد اطام منزلی وطرف رابعی
طریق عام ایله محدود وممتاز بر باب ملك منزلی واتصالنده برقطعه باغچه وینه زقاق مذکورك ایکیوز
قرق طقوز وایکیوز قرق یدی وایکیوز قرق بش نومرولرده واقع برطرفدن یهودی ایساقویك شوکت ولد
ایساق منزلی وبرطرفدن هندقلی یهودی موشو ولد شیل منزلی وطرفینی طریق عام ایله محدود وممتاز ایکی
باب ملك منزل واتصالنده برقطعه باغچه وبر باب اتمکجی دکان ایله مدینهٔ مزبوره‌ده شیخ فرح محله‌سنك
اوچقدان زقاغنده یدنجی نومروده واقع برطرفدن جینو حاجی صالح ابن حاجی مصطفی آغا منزلی وبرطرفدن
طالیرویك عبدالله آغا بن مصطفی آغا مستأجر منزلی وطرفینی طریق عام ایله محدود وممتاز نهر موشتانیچه
اوزرنده مبنی بر باب آسیاب ایله مدینهٔ مزبوره‌ده سراچخانه چارشوسنك زقاغنده اوتوز اوچنجی نومروده
واقع برطرفدن اوژیچه‌لی حاجی محمد بن الحاج حسن دکانی وبرطرفدن صاریك ابراهیم افندی ابن صالح
مغازه‌سی وطرفینی طریق عام ایله محدود وممتاز بر باب دکان واتصالنده بر باب مغازه ایله مدینهٔ مزبوره‌ده
صغیر کورکچیلك چارشوسنك زقاغنده اوتوز یدنجی نومروده واقع برطرفدن فاضل پاشا ابن مصطفی نورالدین

افندی دکانی و برطرفدن بك امام زاده مصطفی آغا ورثه سی دکانی و برطرفدن واقف مومی الیهك وقف مغازه‌سی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود و ممتاز برباب دکان ایله وخط و یازیلی ختم ایله مختوم کتب جریده مسطور الاسامی اولوب دیباجه‌لرنده وقف یازیلان اوتوز بش جلد کتابلری ملکمدن و مالمدن اخراج و افراز وحسبةً لله تعالی وقف صحیح مؤبد وحبس صریح مخلد ایله وقف وحبس ایدوب شویله شرط ایلدمکه ما دامکه لابس قبای حیات اولەم وقف مذکور تولیتی نفس ذاتمه مشروطه و دلخواه رأیمه مربوطه اوله وقتا که بامر الله تعالی یَا اَیَّتُهَا اَلنَّفْسُ اَلْمُطْمَئِنَّةُ اِرْجِعی اِلیٰ رَبِّكِ رَاضِیَةً مَرْضِیَّةً نداسنه اجابت و دار آخرته رحلت ایتدیکمده اولاد ذکورمدن صلبي اوغلم فیض‌الله بك وقف مذکوره متولی اوله و دیکر اوغلم سعید بك وسلیمان بك و عبدی بك و محمد بك وقف مذکوره ناظرلر نصب و تعیین ایلدم وبعد وفاتهم جهت تولیت و نظارتی اولاد ذکورینه قرناً بعد قرنٍ و بطناً بعد بطنٍ و نسلاً بعد نسلٍ و مذکورلرك اولادلری منقرض اولور ایسه دیکر مذکور حسینه شرط مذکوری انتقال شرط ایلدم تولیتي و نظارتي متصرفلر اوله وبعدما انقراض علماء عاملین و وجوه اهالی اتفاقیله حاکم شرعشریف أمین ومستقیم متولی نصب و تعیین ایلیه و دخی شویله شرط ایلدمکه اولاد ذکورمدن اوغلم مرقوم فیضی بك متولی اولوب قوناق مذکور آلتمش طقوز نومرولو اولان منزلده متولی مرقوم فیض‌الله بك و ناظرلری مرقومون سعید وسلیمان و عبدی ومحمد بکلر ساکن اوله‌لر و بهر یوم تبارك سوره‌سن واوچ اخلاص و جمعه کوننده ویاخود جمعه کیجه‌سنده بش یسٓ شریف تلاوت و ثوابنی روحمه اهدا ایله و بوندن ما عدا اوچ باب منزل و باغچه و بوستان واتمکجی دکان و دکرمن وایکی باب دکانیله مغازهٔ محدود مذکوه‌يي باید متولی ایجار اولنوب حاصل اولان اجاره‌دن بهرسنه مذکور یاغجی زاده حاجی احمد محله‌سنده جامع شریف دروننده اللی غروش ایکی مقوی وضع وایقاد اولنه و بهرسنه جامع شریف مذکورك تفریش و تعمیراتنه طقسان بر غروش باید متولی خرج وصرف اولنه و بهرسنه مدینهٔ مزبوره‌ده خواجه کمال الدین محله‌سنده جامع شریف دروننده یکرمی بش غروش بر مقوا باید متولی وضع و ایقاد اولنه وبهرسنه مدینهٔ مزبوره‌ده فرهاد بك محله‌سنده جامع شریف دروننده یکرمی بش غروش بر مقوا باید متولی وضع وایقاد اولنه وبهرسنه باش چارشوسنده جامع شریف دروننده یکرمی بش غروش بر مقوا وضع وایقاد اولنه وبهرسنه عید اضحیده یوز اون غروش افراز و بر رأس قوج قربان اشترا باید متولی ذبح اولنه لحمك ثلثانی اقربا وتعلقاتنه تقسیم وثلثی وجلدینی فقرایه تصدق اولنه وثوابنی روحمه اهدا ایلیه وبهرسنه مولود آیلرنده مولود شریف قرائت و قاری ایله اهل اسلامه شربت ایچون باید متولی اللی بش غروش خرج وصرف اولنه وبهرسنه قرق بش غروش فقرایه تصدق وثوابنی والدینم روحلرینه و بنم روحمه اهدا ایلیه وینه مدینهٔ مزبوره‌یه تابع اسوراقینوسه‌لو قریه‌سنده واقع چشمه صویي بهرسنه تعمیرینه اون اوچ غروش یدمتولی‌ده حفظ و لازم اولدقچه تعمیرینه خرج وصرف اولنه وبهرسنه طلبهٔ علوم فقرایه تصدق وثوابنی والدینم فیض‌الله بك وام کلثوم روحلرینه اهدا ایلیه منازل و باغچه و بوستان

واتمكجي دكان ودكرمن ودكاكين ومغازهٔ محدوده مذكوره نك تعميرات لازمه‌سى بعد الاجرا غله وفضله‌سى وقف مذكورى اونبر سهم اعتباريله اوچ سهمى جهت توليت وايكيشر سهمدن سكز سهمى ناظرلرم مرقومون سعيد وسليمان وعبدى ومحمد بكلر متصرف اوله‌لر وقف ايلديكم كتابلرى نسل وصلبمزدن اولاد ذكور موجود بولنوب قوناغمدن محل آخره نقل اولنميه وبعدالانقراض طرف شرعيدن نصب اولنان متولى قوناق مذكور وعقارات مزبوره‌يي ايجار ومبالغ معينات مذكوره ومقتضا اولان تعميرات بعد الاخراج فضله‌سى نه قالور ايسه خيرات وحسناته خرج وصرف اولنه تعيين وشروط قيود برله كتب وعقارات مذكوره‌يي يد متولى يه تسليم ومتولى مزبور فيض الله بك واقف مومى اليه مصطفى بكى جميع كلمات مشروطه سنده وجاهاً وشفاهاً تحقيق وتصديق وكتب وعقارات مذكوره‌يي بعدالقبض بالتوليه وقفيت اوزرنده تصرف ايتمك مراد ايلدكده واقف مومى اليه مصطفى بك عنان كلامنى سمت رجوعه عاطف اولوب اكرچه سلطان سرير اجتهاد حضرت امام اعظم وهمام افخم نعمان ابن ثابت افنديز حضرتلرينك رأى خطيرلرنده وقف جائز اولوب اما تصارفدن عارى وحضرت امام ربانى محمدبن حسن الشيبانى عندنده وقف بجميع شروط عاطل وباطل اولديغندن كتب وقوناق مذكور وعقارات مزبور كالاول ملكيتمه ارجاع اولنمق مطلوبمدر ديدكده متولي مرقوم فيض الله بك جواب صوابه آغاز ايدوب اكرچه حضرت امامين همامين عندلرنده حقيقت حال وجه مشروح اوزره اولديغى محل اشكال اولميوب لكن امام فضل رباني وخبر كامل صمداني الشهير بالامام الثانى ابى يوسف حضرتلرينك حضور معالئ موفورلرنده مترافعان اولدقلرنده حكم ديمكله لزومى افاده ايدر ديو ملكيتنه ارجاعدن امتناع ايلدكده حاكم شرع منير سهل الله تعالى عليه كل امر عسير افندى حضرتلرينك حضور معالي موفورلرنده مترافعان اولدقلرى حاكم شرح الله صدره ورفع بالسادة قدره افندى حضرتلرى طرفينك مقدماتنه نظر ومبطل خير اولمقدن حذر برله مبانى وقفى اولى واحرى كوروب عالماً بالخلاف الجارى بين الائمة الاسلاف على قول من يراه جائز وصحتى حائز وقوناغ مذكور وعقارات مزبوره وكتب مرقومه نك صحت ولزوميله وقفيتنه حكم صحيح شرعى وقضاء صريح مرعى ايدوب فصار وقفاً صحيحاً شرعياً واجباً وحبساً صريحاً مرعياً فمن بدله بعد ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان الله سميع عليم واجر الواقف على الله الجواد الكريم جرى ذلك وحرّر فى اليوم الثالث والعشرين من شهر شوال المكرم سنه تسع وثمانين ومأتين والف

شهود الحال

محكمه باشكاتبى يوسف رشدى افندى ٭ اقوه‌لى ابو بكر صدقي افندى ٭ محمد شفيق افندى ٭ دوراني زاده حاجى مصطفى آغا ٭ قيومجى حاجى عبدى آغا ٭ قياقويك حاجى احمد آغا ٭ اسپاهو حاجى مصطفى آغا ٭ قوماشين محمد آغا ٭ بيچاقچيك محمد آغا ٭ قياقويك محمد آغا ٭ كسريك حاجى ادهم آغا ٭ اسكندر حاجى حافظ مصطفى افندى وغيرهم ٭

Sadržaj:

„Hvala onome bogu, koji poznaje stanje svojih robova, te nek je selatu selam njegovom poslaniku i proroku Muhamedu, na njegovu kućnu čeljad i sve pribrane drugove. Uzrok je pisanju ovog testamenta slijedeći: Poznati dobrotvor, Mustafa beg Dženetić, sin Fejzullah begov, stanovnik Jagdži zade Hadži Ahmedove mahale u Sarajevu, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu svoga sina Fejzullah bega Dženetića, stanovnika iste mahale, koga je postavio mutevelijom niže opisanog uvakufljenja, dobrovoljno je izjavio ova očitovanja.

„Pojimajući, da je svaka duša ljudska na ovome, prolaznom svijetu privremena i smrti obvezna, to sam se odlučio, da za božju ljubav kakvo dobrotvorno djelo učinim i za to sam od cjelokupnog i čistog svog nepokretnog imetka odvojio po redu niže navedene nekretnine te ih istinito i stvarno za navijek na dobrotvorne svrhe zavjetovao i uvakufio, a te su: jednu moju veliku kuću, konak zvanu, i uz ovu jednu bašču u Jagdži Zade Hadži Ahmedovoj mahali u ulici Begova Hamama pod brojem 263, koja graniči s jedne strane putem, s druge strane mojom kućom, koju pod kiriju izdajem, i baščom Mustafa age Abadžića nasljednika, s treće drugom mojom kućom, koju pod kiriju dajem i običnim putem a sa četvrte općim putem; — jednu kuću sa velikom baščom i bostanom u istoj mahali i ulici pod brojem 269, koja graniči kućom našljednika merhum Nuh bega Repovca, putem, mojom kućom, koju pod kiriju izdajem, baščom nasljednika merhum Mustafage Abadžića, baščom nasljednika umrlog Ajni efendije Hasagića i baščom Mehmed Alije Hapuša, baščom Hadži Abdullaha Kalfe sarača i baščom Jevrejina Rafe Isakovića, kućom Jevrejina Josefa Atijasa, bostanom Sulejmana Hrgića te kućom Jevrejina Majera Atijasa, a sa četvrte općim putem; — jednu kuću i uz ovu jednu bašču u istoj mahali i ulici pod brojem 190 a graniči s jedne strane džamijskim haremom, s druge strane kućom Hadži Abdullaha Džine i baščom Sulejmana Džine, sina Hadži Ahmedova, sa treće kućom Jevrejina Juse Čolakovića a sa četvrte putem. Dalje dvije kuće i uz ove jednu bašču i jedan ekmeščiski dućan u istoj mahali pod brojem 249, 247 i 245, koji graniče s jedne strane kućom Jevrejina Sevketa Isakovića, s druge strane kućom Jevrejina Moše Hendeklije a sa četvrte općim putem. Dalje jednu vodenicu u Šejh Ferruh mahali u Očektan ulici broj 7, na rijeci Moštanici, koja graniči s jedne strane kućom Hadži Saliha Džine, sa druge kućom Abdage Talirevića, sina Mustafina a sa treće i četvrte općim putem; — dalje jedan dućan sa magazom u Saračima ulici u Sarajevu pod brojem 33, koja graniči s jedne strane dućanom Hadži Mehmeda Užičanina, sina Hadži Hasanova, sa druge magazom Ibrahima Efendije Sarića, sina Salihova a sa treće i četvrte općim putem. Dalje jedan dućan u malom Ćurčiluku pod brojem 37, koji graniči sa jedne strane dućanom Fazli paše Šerifije, sa druge dućanom nasljednika Mustafa age Begimamovića, sa treće mojom vakufskom magazom a sa četvrte općim putem. Osim toga trideset i pet raznih ćitaba, na kojima ima moj pritisnuti pečat. Sve rečene pokretnine i nepokretnine uvakufljavajući o upravi i raspolaganju istih stavljam ove uvjete: da ja budem ovoga moga vakufa mutevelija doživotno a kad dogje vrijeme, da po božjem naregjenju umrem, da to pravo muteveliluka pregje na moga najstarijega sina Fejzullah bega a moji mlagji sinovi Sajid beg, Sulejman beg, Abdi beg i Mehmed beg da budu nadzornici ovoga vakufa, a kad i oni izumru, da budu njihovi našljednici muškoga roda s koljena na koljeno mutevelije i nadzornici ovoga vakufa i kad slučajno nestane našljednika od jednoga sina, da to pravo muteveliluka i nadzorništva naslijede potomci drugih sinova a kada slučajno ovi svi izumru, da dotični i nadležni šerijatski sudac

u sporazumu sa odličnim stanovnicima ove mahale izabere za muteveliju pouzdanu i sposobnu ličnost. Dalje stavljam uvjet, da moj najstariji sin Fejzullah beg kao mutevelija te drugi sinovi, Sajid beg , Sulejman beg, Abdi beg i Mehmed beg kao vakufski nadzornici u pomenutoj kući, odnosno u konaku stanuju i da za spas moje duše svaki dan uče tebarek sure i po tri ihlasa a u petak u veče da uče svjetle jesine. Naregjujem dalje, da mutevelija Fejzulah beg uvakufljene tri kuće sa baščama, bostanom, ekmeščiski dućan, vodenicu i dva dućana sa magazama daje pod kiriju i od prihoda ove kirije da svake godine kupuje po dvije mukave od pedeset groša i ove pripaljuje u pomenutoj Jagdži zade Hadži Ahmedovoj džamiji, dalje od ovog istog prihoda da troši po devedeset i jedan groš godišnje za prostirku i popravak ove džamije; osim toga da kupi svake godine po jednu mukavu od dvadeset i pet groša i ove da u Hadže Kamaludin džamiji pripaljuje, dalje, da svake godine kupi jednu mukavu od dvadeset i pet groša i da istu u Ferhad begovoj džamiji pripaljuje a tako isto da svake godine kupi po jednu mukavu od dvadeset i pet groša i istu da pripaljuje u Baščaršijskoj džamiji. Da svake godine kupi po jednog ovna od stotinu i deset groša vrijednosti i zakolje ga na bajram te trećinu mesa razdijeli porodici a druge trećine sa kožom da razdijeli sirotinji za spas moje duše. Dalje da svake godine uz mevludske mjesece potroši po pedeset i pet groša za učenje mevluda i davanje šerbeta prisutnim pravovjernim muslimanima i muslimankama, da svake godine poradi spasa moje duše i moje matere razdijeli sirotinji po četrdeset i pet groša gotovog novca. Dalje da pomenuti mutevelija svake godine zadržaje po trinaest groša te ove novce po potrebi potroši na opravku i popravku česme u Švrakinom selu. Dalje da svake godine za spas duše mojih roditelja razdijeli po pedeset groša na sirotne gjake medrese.

„Kad se gore navedene uvakufljene nekretnine po potrebi od najamnih prihoda budu opravljale i popravljale, onda da od suviška, koji bi od prihoda preostao, od jedanaest dijelova tri dijela pripadaju kao mutevelijska godišnja plaća a ostalih osam dijelova da pripadne kao godišnja plaća nadzornicima vakufa Sajidu, Sulejmanu, Abdi i Mehmed begu, svakome po dva dijela. Dalje odregjujem, da uvakufljene ćitabe moji muški našljednici, koji budu u konaku stanovali, ne smiju iz konaka na drugu stranu odnijeti a kad oni svi po redu izumru, da je od strane šerijata imenovani mutevelija vlastan kako konak tako i ostale uvakufljene nekretnine pod najam izdavati i na odregjene dobrotvorne svrhe trošiti i po potrebi od toga uvakufljene nekretnine opravljati i popravljati, a što bi mu preko tih troškova preostalo, da taj ostatak utroši na druge dobrotvorne svrhe.

„Sve ove uvjete vakif izgovorivši reče, da je uvakufljene nekretnine kao i ćitabe predao u ruke i na raspolaganje muteveliji Fejzullah begu, koji lično potvrdi sve navode vakifove i priznade, da je uvakufljene nekretnine kao i ćitabe u ruke i na raspolaganje i upravljanje primio te obećaje, da će dužnost mutevelije kao i ostale vakufske naredbe savjesno i marljivo vršiti.

„Pri svršetku ovih očitovanja pomenuti vakif Mustafa beg okrenu riječ na drugu stranu i reče, da uvakufljenje knjiga i konaka i ako je po propisima i nazorima velikog imama Numana, sina Sabitova, dozvoljeno i opravdano, ali pošto nije stvarno izvršeno, to on zahtjeva, da mu se sve uvakufljene nekretnine i ćitabi u vlasništvo i posjed povrate. Na ovo prisutni mutevelija Fejzullah beg sa odrješitim odgovorom reče, ako ti propisi imami Azama i imami Muhameda, sina Hasanova, postoje, ali po propisima drugog imama, Ebu Jusufa, ovako uvakufljenje na sudu ima svoju zako-

nitu vrijednost, s toga ne mogu dozvoliti, da se vakifu u vlasništvo povrate, nego tražim, da se to uvakufljenje presudom osnaži.

„Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši u pretres sve navedene činjenice i obzirom na zakonske osnove, koje postoje, izreče presudu, da je ovo uvakufljenje istinito, stvarno i po šerijatskim propisima svršeno te ga kao takovo i potvrgjuje. Ko bi ovo riješenje i presudu oprovrgnuo ili uništio, njemu će bog na strašnome sudu ove grijehe na vrat natovariti, jer bog sve vidi i zna. Ovo se dogodi i napisa 23. ševala 1289. (= 1872. g.) Svjedoci: Jusuf Ruždi efendija bašćatib mekjeme, Ebu Bekir efendija Bjelopoljac, Mehmed Šefik efendija, Hadži Mustafa Duranija, Hadži Abdija kujundžija, Hadži Ahmed aga Kajmaković, Hadži Mustafa Spaho i Hadži Hafiz Skender i drugi.“

U dvorištu ove džamije nalazi se izmegju ostalih grobova i turnadžibašin grob, koga tarih ovako glasi: *(Slika 112.)*

Slika 112. Natpis s nišana Ali-age turnadži-baše u dvorištu Ferhad-begove džamije.

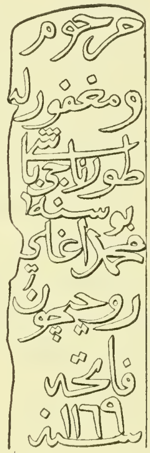

Slika 113 Natpis s nišana Muhammed-age bosanskog turnadži-baše u dvorištu Ferhad-begove džamije.

Slika 114. Natpis s nišana Abubekir-age bivšeg kolćehaje bosanskog u dvorištu Ferhad-begove džamije.

„Nadturnadžija, dvorski pisar Ali aga, koji je i imenjak božijeg Arslana,
Budući bosanski aga pregje u vječitu bašču.
Piknjastim slovima izrekoh mu datum.
„Grob agin neka učini bog vidnim.
1182.“ (= 1768. g.)

U dvorištu do vrata džamijskih nalazi se grob Mehmed age turnadžibaše, koji je ukopan 1169. (= 1755. g.) *(Slika 113.)*

Kod grobnice Aliage Nadturnadžije nalazi se grob predprošlog kolćehaje bosanskoga age Ebu Bećir age, koji je ukopan 1229. (= 1813. g.) *(Slika 114.)*

Nadomak vrata haremskih nalazi se još jedan grob turnadžibaše, koga natpis na uzglavlju ovako glasi: *(Slika 115.)*

„Velika šteta. Čelebi aga bijaše lijepih načela. Dušu napusti i bogu se približi. Budući bosanski aga, čast privremenu ostavi, kad mu se potvrdi vječita rajska čast. Mnogo je lijepih hadisâ napisao i proveo život u pisanju i čitanju.

„Od njegovih zapisa neka bude lijek griješnih bolesti.

„A zar mu ne će biti uzrok oprostu grijeha ova njegova dobra djela?

„Hodi da se bogu pomolimo, jer je to jedina svrha za mrtvog.

„Neka ga bog utopi u more svoje milosti, a na strašnom sudu neka mu bude odgovoritelj ponos svjetski.

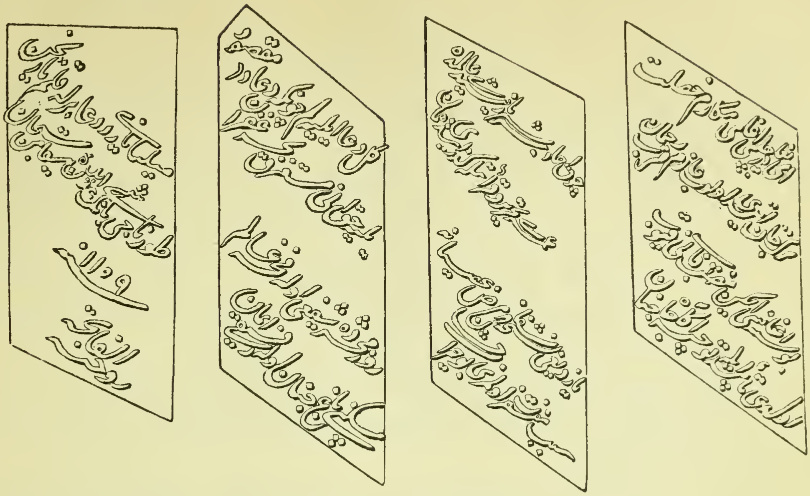

Slika 115. Natpis s nišana turnadži-baše u dvorištu Ferhad-begove džamije.

„Neka mu bog dade mjesto u raju u društvu sa vjerom.
„Mejlija napisa s jednom molitvom, koja mu daje smrtni datum.
„Turnadži baši neka bog podijeli mjesto u raju.“
1159.“ (= 1746. g.)

LV. Hadže Kemaludinova džamija na dnu Ferhadije ulice.

Na dnu Ferhadije ulice ima jedna džamija na lijevoj strani prema sadašnjoj zemaljskoj banci, koja se zove zvanično Hadže Kemaludinova džamija, a narod je zove Čemaluša.

Džamija je od čerpića sazidana a pokrita šimlom i ćeremitom sa kamenitom munarom, ali joj je munara na lijevoj strani pri ulazu podignuta, što je velika rijetkost, jer obično se munare prave sa desne strane džamije.

Džamija je dosta prostrana i vidna, jer ima na svakom duvaru po četiri prozora.

U iste džamije iznutrica je drvena lijepo izragjena.

Ovu je džamiju napravio nekakav Kemaludin hodža i za pokrića njenih potreba ostavio nekoliko hiljada akči u gotovom novcu, što nam tvrdi zvanični dokumenat, koji se nalazi u sidžilu broj 2, a koji glasi ovako:

„Husein sin Abdullahov stanovnik Hadže Kemaludin mahale u Sarajevu, dolazi lično pred šerijatski sud, i u prisustvu Sulejmana sina Alina, daje ovo očitovanje:

„Ovaj Sulejman, sin Alin, duguje Hadže Kemaludinovu vakufu 9500 akči, za koga sam ja jamac.

Slika 116. Hadže Kemaludinova džamija na dnu Ferhadije ulice.

Izgovorivši ovo po zahtjevu pred rečenog Sulejmana, ovo očitovanje zavede se u sidžil 9. dan zilkadeta 973. (= 1565. g.) Svjedoci ovoga: Jusuf sin Nesuhov, Nesuh sin Hasanov, Pervane sin Abdullahov, Husein, sin Skenderov, Mustafa, sin Abdullahov, Sinan Halife, sin Hzrov i Ali Čelebija, sin Hasanov."

Za pokriće potreba ove džamije još je ostavio hajir sahibija Hadže Kemaludin nekoliko zemljišta u mahali Latinluku, što nam tvrdi ovaj zapisnik nagjen u sidžilu broj 2 na strani 407. koji glasi ovako:

„Mihajlo sin Pavlov na šerijatskom sudu daje ovo očitovanje, u prisustvu Nikole sina Marijanova i Hajdara mutevelije Hadže Kemaludinova vakufa u Sarajevu:

„Ja prodajem sa dozvolom prisutnog mutevelije moj dućan i kuću u mahali Latinluku rečenom Nikoli za 9200 akči, i to sa uvjetom, da imade isti plaćati godišnje 500 akči mukate Hadže Kemaludinovu vakufu, kao najamninu za vakufsko zemljište. To se dogodi i napisa 20. dan ramazana 973." (= 1565. g.)

U istom sidžilu na strani 593. nalazimo, da je 974. (= 1566. g.) u ovom vakufu bio mutevelija Ali Ćelebija, sin Hadži Mustafin, imam Sulejman Halife, sin Alin, hatib Muhjudin Halifa, sin Kasimov.

Ova mukata i kasnije je postojala; to nam tvrdi mutevelina potvrda pisana 1197. (= 1781. g.) u kojoj se kaže: da dotični mutevelija dozvoljava nekim hršćanima djelidbu kuće i zgrade, koja postoji u Latinluku, jer da od istih nekretnina plaćaju izvjesnu mukatu godišnje vakufu Hadže Kemaludinovu.

Ovakih dokumenata od ovog vakufa ima priličan broj, koji se kod mene nalaze.

I ova je džamija pri Evgenovoj navali izgorjela, što nam tvrdi: Ćose Halil pašin iskaz, u komu stoji: da je pri neprijateljskoj navali izgorjela, i da je sada u ruševinama.

Narodna molba u Carigrad poslata kaže: džamija Hadže Kemaludinova, i ako je izgorjela, malo je popravljiva, ali pošto su prihodi njeni bili od kamata i mukata, koje se sada ne naplaćuju, to mole državu, da bi davala plaću imamu Ahmedu dnevno 10 akči, Hatibu Ibrahimu 5 a mujezinu Mahmudu 6 akči dnevno.

Kasnije t. j. 1180. (= 1766. g.) ovu je džamiju bosanski valija Silahdar Mehmed paša iz temelja obnovio, te je na kamenoj ploči, koja se više vrata ove džamije nalazi, tarih napisan, koji glasi:

Slika 117. Natpis više vrata Hadže Kemaludinove džamije.

„Ponos zapovjednika čestiti veliki državnik.

„Gospodar dobročinstva, bivši veliki vezir i bez primjera pravedni čovjek.

„Zet svjetskog cara Mehmed paša, koji je svoje imanje na dobrotvorne svrhe zavjetovao.

„Izgorjelu Hadže Kemaludinovu džamiju na novo je napravio i dovršio.

„Sa jednim padom Mejlija izreče lijep tarih.

„Da bog posveti ovu bezprimjernu bogomolju.

1180.“ (= 1766. g.)

Još o popravku ove džamije i o uvakufljenju gotovih novaca, koje je pomenuti Mehmed paša Silahdar uvakufio, donosimo niže carski visoki berat, koji se nalazi u sidžilu broj 29 na 5. strani a koji glasi:

برات شريف عاليشان

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده واقع مرحوم خواجه كمال الدين بنا و احيا ايلديكى جامع شريفك وقفنه مرحوم ومغفورله محمد پاشا نام صاحب الخيرك جامع مذكورى ثانياً بنا و احيا و وقفنه ضم ايلديكى بشيوز غروش نقود موقوفه‌سنك يومى التيشر چورك اقچه وظيفه ايله متوليسى اولان صالح خليفه ابن اسمعيل بلا ولد فوت اولوب يرى حالى و خدمت لازمه‌سى محلول و معطل قالمغله يرينه ارباب استحقاقدن جمله‌ك مختارى اشبو رافع توقيع رفيع الشان خاقانى الحاج مصطفى ابن ابراهيم خليفه هر وجهله لايق ومحل مستحق اولمغين توجيه اولنوب يدينه برات شريف عاليشانم ويرلمك رجاسنه اقضى قضاة المسلمين مولانا اسمعيل زيد فضله عرض ايتمكين بلا ولد فوتى واقع ايسه موجبنجه مزبوره صدقه ايدوب اشبو برات همايونى ويردم و بيوردمكه بعداليوم واروب مزبور الحاج مصطفى ابن ابراهيم خليفه ذكر اولنان نقود موقوفه‌نك متوفاى مرقومك يرينه متوليسى اولوب خدمت لازمه‌سين بيقصور مرعى ومؤدى قيلدقدنصكره يومى التى چورك اقچه وظيفه‌سيله متصرف اولوب واقفك روحى و دوام عمر و دولتم ايچون دعايه مداومت كوستره شويله بيلوب علامت شريفمه اعتماد قيله‌لر تحريراً فى اوسط شهر ربيع الاول لسنه ست وثمانين ومأة والف

اسلامبول

Carski berat.

„U Sarajevu Bosni umrlog Hadže Kemaludina lijepu džamiju na novo podiže i popravi, koja je bila požarom poništena, i njezinu vakufu kao dodatak uvakufio je umrli i od boga pomilovani Mehmed paša, i odredio, da se isti novci daju na kamate, i imenovao kao muteveliju Saliha Halifu, sina Smajilova, koji je imao šest akči dnevne plaće, te je sada bez poroda umro, pa je ovo njegovo mjesto ostalo nepopunjeno i prazno, i na to mjesto izabran je Hadži Mustafa, sin Ibrahim Halifin, koji je kao sposoban i podesan pronagjen, te predložen, da se na to službeno mjesto imenuje, i dotični nadkadija mevlana Ismajil molio je, da mu se o tome previšnji carski berat izda, na osnovu čega imenujem istoga mutevelijom na mjesto umrlog, i ovaj moj carski berat bezplatno izdajem mu i zapovijedam mu, da tu dužnost bezprikorno vrši, dnevnu plaću po šest ćuruk akči uživa, te da se Bogu moli za dušu vakifovu i za mene i moju državu.

„Neka se to zna i po mojoj zapovjedi postupa.

„Pisano u Carigradu u polovini rebijul-evela 1186. = 1772. g. p. h.

Zatim donosim jedan carski berat, koji govori o ovoj džamiji i o uvakufljenju gotovine Silahdara Mehmed paše za istu, koji berat s prevodom ovako glasi:

برات شريف عاليشان

مدينـهٔ سراى برسنه‌ده بوندن اقدم احراق اولنان خواجه كمال‌الدين جامع شريفى سابقا بوسنه واليسى وزيرمكرّم محمد پاشا اطيب ماليله بنـا و احيا ايتمـكله واقف مشار اليهك جامع مذكوره مجددا ترتيب و وقف ايلديكى نقود موقوفه‌سندن آلمق اوزره يومى ايكى آقچه وظيفه ايله وقفيهٔ معمول بهاسنده قيد و تصريح ايلديكى فراش ثاني نصب اولنان اشـبو رافع توقيع رفيع‌الشان خاقانى ابراهيم عاطف ابن صالح هر وجهله لايق و محل و مستحق خدمتنده مقيم بردرلو دخل اولنور حالى يوغيكن اجانبدن صالح بن احمد بر تقريب اوزرينه برات ايتـديردوب مرقومه غدر ايتمـكله فراشلق مذكور مزبور ابراهيم عاطف بن صالح خليفه‌يه برشرط واقف مرقومك رفعندن كما كان توجيه و ابقا و يدينه مجدداً برات شريف عاليشان ويرلك رجاسنه اقضى قضاة المسلمين قاضيسى مولانا احمد يحيى زاده زيدت فضائله عرض ايتمـكله موجبنجه مزبوره صدقه اولنوب اشبو برات همايون ميمنت مقرونى ويردم و بيوردمكه بعـداليوم واروب مزبور ابراهيم عاطف ابن صالح ذكر اولنان جامع شريفنده رفع اولنان مرقومك يرينه برشرط واقف يومى ايكى آقچـه وظيفه‌سيله متصرف اولوب واقفك روحى و دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوسـتره تحريراً فى اوائل شهر جمادى‌الاالى لسـنة اربع وتسـعين ومـأة والف

قسطنطنيه

„Prije izvjesnog vremena izgorjela je Hadže Kemaludinova džamija u Sarajevu-Bosni, koju je bivši bosanski valija, čestiti vezir Mehmed paša, od svoga čistog imetka obnovio i oživio i kao njen vakif i utemeljač zavjetovao gotovog novca za pokriće njenih potreba, megju kojima je odredio po dvije akče dnevne plaće drugom pometaču ove džamije Ibrahimu Atifu, sinu Salihovu, koji je za tu službu vrijedan i sposoban, ali pošto se na to mjesto sa lažnim beratom nameće nekakav Salih, sin Ahmedov, to dotični šerijatski sudac Mevlana Ahmed efendija Jahjaefendić predlaže rečenom Ibrahim Atifa sina Salihova, da se u toj službi sa carskim visokim beratom imenuje i potvrdi: za to po ovom predlogu izdajem besplatno ovi moj visoki carski berat pomenutom Ibrahim Atifu i naregjujem mu, da tu službu sa odregjenom plaćom vrši, da se bogu za mene i moje carstvo moli.

„Pisano početkom džemazulevela 1193. (=1779. god.) u Konstantaniji.“

Važan je dokumenat muhaseba previgjena od strane mutevelije, koja se nalazi u sidžilu broj 35 na 134-oj strani, a glasi ovako:

„Povod pisanju jest ovaj:

„Kao mutevelija vakufa Hadže Kemaludinova i dobrotvora ove, vezira Mehmed-paše, iznosim ovdje tačne račune ovog vakufa do konca zilhidžeta 1209. (= 1794. god. koje sam račune sa stanovnicima ove mahale, koji su počasni nadzornici ovoga vakufa pregledao. Oni su po šerijatu odobreni, te ih niže iznosim:

Dug Mustafa-bega Muzaferije sa zalogom i obveznicom	348	groša	10 p.
„ Ahmedage baščauša sa garantom i obveznicom	33	„	— „
„ Hodže Bajraktara sa garantom i obveznicom	100	„	— „
„ Ibrahima tabaka sa garancijom i zalogom	50	„	— „
„ Husein čauša sa garancijom i obveznicom	200	„	— „
„ Muštafe Šakića sa garancijom i obveznicem	23	„	— „
„ Ahmed baše Kakrimanovića sa garancijom i obveznicom	342	„	— „
„ Ahmeda Sijalije sa garancijom i obveznicom	104	„	— „
„ Huseina odobaše sa zalogom i obveznicom	73	„	— „
„ Osman bajraktara Djulabije sa garancijom i obveznicom	54	„	— „
„ Mustafe Džipe tabaka za zalogom i obveznicom	150	„	— „
„ Mustafe Tabe kahvedžije sa zalogom i obveznicom	162	„	— „
„ hrišćanina Ivana Birke sa garancijom i obveznicom	18	„	— „
Gotovog novca u vakufskoj blagajni	1742	„	10 „
na dugu i gotovini suma	3000	groša	— p.

Zemljište mukate od Latinluk mahale prihod iznosi . . . . 3222 groša

Plaća godišnja imama i hatiba	$31^1/_2$	„
„ mujezina	15	„
„ nadzornika Mula Mehmeda	15	„
„ prvog pometača Mehmeda	12	„
„ Mula Mehmeda, koji salavate uči	12	„
„ Mula Mehmeda klanjača	3	„
„ I. pisara Mula Omera	42	„
„ džabije Mula Omera	3	„
„ tarifi hana Mula Omera	3	„
„ II. pometaču Mula Omeru	3	„
„ Mula Huseinu II. pisaru	9	„
„ muteveliji	$19^1/_2$	„
trošak teftera	3	„
plaća drugog mutevelije	$10^1/_2$	„
troškovi skupa	120	groša

Po odbitku troškova ostaje u vakufu 2831 groš i 10 para.

Još jedan imamski berat donosimo kako slijedi:

برات شريف عاليشان

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده واقع اصحاب خيراتدن مرحوم خواجه كمال الدين نام صاحب الخيرك
بنا ايلديكى جامع شريفنده اوقافى محصولندن آلمق اوزره يومى درت صاغ آقچه وظيفه ايله امام اول
اولان مزراغى اوغلى ابراهيم بن حسن وينه روم ايلى واليسى محمد پاشا نام صاحب الخيرك اوقافى
محصولندن آلمق اوزره يومى ايكى صاغ آقچه وظيفه ايله جامع مزبوره‌ده امام ثانى اولان اسكندر
خليفه حسن رضاسيله هر برلرى كه جهات مذكوره‌سن ارباب استحقاقدن اشبو رافع توقيع رفيع
الشان خاقانى مجلد ابراهيم بن احمد خليفه‌يه فراغ وقصر يد ايدوب مزبور دخى هر وجهله لايق و
محل ومستحق اولمغين جهات مذكوره مرقومانك فراغندن كندويه توجيه اولنوب يدينه برات

شريف عاليشانم ويرلمك بابنده وقف مزبورك متوليسى اولان صالح زيد قدره عرض ايتمكين
فراغلرى واقع ايسه موجبنجه مزبوره صدقه ايدوب اشبو برات همايونى ويردم و بيوردمكه
بعد اليوم واروب مزبور مجلد ابراهيم ابن احمد خليفه ذكر اولنان جامع شريفده فارغان مرقو-
مانك يرلرينه امام اول وامام ثانى اولوب اداى خدمت ايلدكدنصكره جمعاً يومى آلتى صاغ آقچه
وظيفه‌سيله متصرف اولوب دوام عمر ودولتم ايچون دعايه مداومت كوسترملو تحريراً فى اوائل شهر
رجب الفرد لسنة ثلاث و ثمانين و مأة و الف

قسطنطنيه

„Pošto se prvi imam u Hadže Kemaludin džamiji, Ibrahim Mizdragija, sin Hasanov, koji je za tu službu imao četiri zdrave akče plaće, na toj službi zahvalio, a tako isto zahvalio se i drugi imam ove džamije Skender Halifa, koji je imao od prihoda vakufa Mehmed paše Rumeljiskog valije dvije zdrave akče dnevne plaće, to je mutevelija ovoga vakufa Salih za ta mjesta kao podesna i sposobna predložio Ibrahima, sina Ahmedova, Mudželida, i molio, da se isti imenuje i o tome da mu se moj carski visoki berat izda, to sam na osnovu toga predloga rečenoga Ibrahima Mudželida za prvog i drugog imama sa plaćom od 6 zdravih akči imenovao i ovaj mu berat bezplatno izdao, te mu odregjujem da te službe vrši i bogu se moli za mene i moju državu.

„Pisano početkom redžeba 1183. (= 1769. g.) u Carigradu.“

Nalazimo jednu vakfiju glede ove džamije u sidžilu broj 17. na strani 168., koja glasi:

الحمد لله الذى يسر لعباده فعل الخيرات والصلوة والسلام على محمد خير البريات و على آله
و اصحابه الدالين الى الحسنات وعلى من تبعهم بالاحسان الى يوم العرصات اما بعد سبب تحرير
كتاب شرعى و موجب تسطير نصاب مرعى اولدركه مدينهٔ سراى بوسنه‌ده بوزاجى زاده الحاج
حسن محله‌سى اهاليسندن كتاب ذوى الاحترامدن امين السيد محمد افندى ابن المرحوم حافظ السيد
احمد افندى مجلس شرع خطير احمدى و محفل دين مبين محمديده وقف آتى البيانه لاجل التسجيل
متولى نصب و تعيين ايلديكى مصرى الحاج مصطفى افندى ابن ابراهيم محضرنده اقرار تام وتقرير
كلام ايدوب مدينهٔ مزبوره محلاتندن خواجه‌زاده الحاج احمد محله‌سنده واقع بر طرفى طرقچى
حسن بشه ورثه‌سى ملكى و برطرفى يينه ورثهٔ مرقومه‌نك باغچه‌لرى و برطرفى نوسينلى سراج
اسماعيل بشه ملكى و طرف رابعى طريق عام ايله محدود وممتاز وسالك ملكمده منسلك منزلى
حسبة لله الملك الصمد وقف صحيح مؤبد وحبس صريح مخلد ايله وقف وحبس ايدوب شويله
شرط ايلدمكه منزل مذكورك توليت وسكناسنى اولا كندى نفسمه ووفاتمدنصكره اولاديمه واولاد
اولاد اولاديمه الى الانقراض ذكور واناثى على السويه ساكن اوله‌لر و بعد انقراضهم اقربامدن و
ذوى الارحاممدن اقرب اولانلر نسلاً بعد نسل وقرناً بعد قرن الى الانقراض ذكور واناثى على السويه
ساكن اوله‌لر و بعد انقراض الكل خواجه كمال الدين محله‌سنده واقع جامع شريفده امام اولانلر منزل
مرقومده مشروطيت اوزره ساكن اوله‌لر ودخى شويله شرط ايلدمكه وقف ايلديكم منزل مرقومده

مشروطیت اوزره ساکن اولانلر هرکون اوچ اخلاص شریف تلاوت ایدوب ثوابنی والدم و والده‌سی
اولوب عن اصل منزل مذکوری بکا هبه و تملیك ایدن راضیه خاتونك روح پرفتوحنه هبه ایلیه‌لر
وهر سنه‌ده خواجه‌زاده الحاج احمد محله‌سنده واقع جامع شریفده شمع روغندن بر مقوا ایقاد
ایلیه ودخی سکناسی خواجه کمال الدین محله‌ی امامنلرینه انتقال ایلدکده انلر دخی وجه مشروح
اوزره هرکون اوچ اخلاص شریف و هر سنه برر مقوا ایقاد ایدوب ثوابنی مرحومه راضیه خاتون
و بو فقیرك روحنه هبه ایلیه‌لر و دخی شروطیت اوزره ساکن اولانلر لازم و اقتضا ایدن یرلری
تعمیر ایلیه‌لر واکر تعمیرده کسل و عطالت ایدرلرسه اهالیء محله حسبی نظارتلریله دعواجی اوله‌لر دیو فارغاً
عن الشواغل متولیء مزبوره تسلیم اولدخی وقفیت اوزره اخذ وقبض ایلدکدنصکره و قف مومی
الیه جانب رجوعه عازم اولوب عقار امام مختار سراج الائمه ابو حنیفة الکوفی نعمان ابن ثابت
حضرتلرینك مذهب شریفلرنده غیر لازم اولدوغندن منزل مذکوری بنه محاکمه استرداد اولنمسی
مطلوبمدر دیدکده متولی مرقوم جوابنده اکرچه امام مشار الیهك قتنده غیر لازم اولوب امام ابو
یوسف وامام محمد حضرتلرینك قتلرنده وقفت بیکله صحیح و لازم اولمغله وقفیتنه حکم اولنمسی
مطلوبمدر دیدکده حاکم موقع صدر کتاب طوبی له وحسن مأب افندی حضرتلری بعد التأمل جانب
وقفی اولی واحری کوروب منزل مزبورك وقفیتنه حکم برله ماهو الواقع بالطلب کتب اولندی فی الیوم
السابع والعشرین من ربیع الاخر لسنة تسعین و مأة و الف

شهود الحال

فضیلتلو شامی محمد افندی الکاتب ، فضیلتلو مدرس کسری احمد افندی الکاتب ، کسری زاده
سید شاکر علی افندی الکاتب ، شیخ عبد الله افندی الکاتب ، قروی زاده عبد الله الکاتب ،
ولی الدین افندی زاده الحاج محمد افندی الکاتب ، الحاج مصطفی افندی مصری

„Hvala onome bogu, koji je robove obdario dobrim poslovima, te nek je selati selam na onoga Muhameda, na koga je kurân sišao te na njegovu kućnju obitelj i one drugove, koji su bili putovogje pravoga puta.

„Povod pisanja je slijedeći:

„Esejidi Mehmed efendija, sin Esejidi Hafiz Ahmed ef., stanovnik Buzadži zade Hadži Hasanove mahale u Sarajevu, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu po njemu postavljenog mutevelije Hadži Mustafe Misrije, sina Ibrahimova, dao svojevoljno ovo očitovanje: Ja posjedujem jednu kuću, koja postoji u Sarajevu u Hadže zade Hadže Ahmetovoj mahali, koja graniči s jedne strane kućom nasljednika Hasan baše Tarakčije, s druge baščom istih nasljednika, s treće kućom Nevesinjca Smail baše, a s četvrte općim putem, te ovu kuću sada zavjetujem u dobrotvorne svrhe i uvakufljujem je stvarno i istinito za vijek, stavljajući uvjete, da ja budem ovog vakufa mutevelija dok sam ja živ, a poslije moje smrti da to pravo moji nasljednici muškog i ženskog roda po redu naslijede, a kad i njih slučajno nestane, da to pravo naslijede moji najbliži i najsposobniji srodnici s koljena na koljeno, a kad i njih nestane, da to pravo prijegje na imama, koji bude u Hadže Kemaludinovoj mahalskoj džamiji, s pravom, da u toj po meni uvakufljenoj kući stanuje, kao što su i moji potomci stanovali. Odregjujem da svi stanovnici ove kuće imaju po redu, kao i na pošljedku pome-

nuti imam svaki dan po tri ihalasa za spas moje duše i duše moje matere Razije, koja mi je ovu kuću poklonila, učiti, a osim toga da imaju svake godine po jednu mukavu kupovati i istu u Hadže zade Hadži Ahmetovoj džamiji paliti, te da imadu uvakufljenu nekretninu po potrebi opravljati i popravljati. A ako nebi htjeli popravljati je, da im budu tužitelji mahalski stanovnici kao počasni nadzornici ovoga vakufa. Sve ovo izgovorivši vakif, predade bez tereta ovu kuću prisutnom mutevelijі na raspolaganje i mutevelija je kao uvakufljeni imetak primi. Ali iza toga preokrenu vakif svoj govor na drugu stranu i reče: da ovo uvakufljenje premda po propisima i nazorima velikog imama Ebu Hanife vrijedi, ali pošto stvarno nije izvedeno, to on traži, da mu se uvakufljeno imanje u posjed i vlasništvo povrati. Na ovaj zahtjev prisutni mutevelija dade odrješit odgovor i reče, da po propisima drugih imama Ebu Jusufa i Muhameda uvakuvfljenje takovo vrijedi, čim dotični vakif rekne: „to i to uvakufljujem“. S toga traži, da se to uvakufljenje presudom osnaži.

„Raspravljajući šerijatski sudac, promislivši o ovom predmetu, izreče presudu, da je ovo uvakufljenje na zakonu osnovano, te stvarno i istinito kao svršen čin izvršeno.

Pisano 29. rebijulahira 1190. (= 1776. g.). Svjedoci ovoga: Mehmed ef. Šamo pisar, Ahmed ef. Ćesrija, muderis i pisar, Šakir Ali ef. Ćesrić, pisar, Sef Abdullah ef. pisar, Abdullah ef. Kurević, pisar, Hadži Mehmed ef. Velindinefendić, pisar, i Hadži Mustafa ef. Misrić.“

Okolo ove džamije ima dosta široko groblje, koje je popunjeno grobovima, megju kojim se nalazi i grob Sulejman efendije Musića kadije, koji je bio kadija u Sarajevu, onda, kad je general Hildburgshausen došao na Banjaluku 1150. (= 1737. g.). Više njegova groba na ploči nalazi se i dan danas ovaj isklesani tarih:

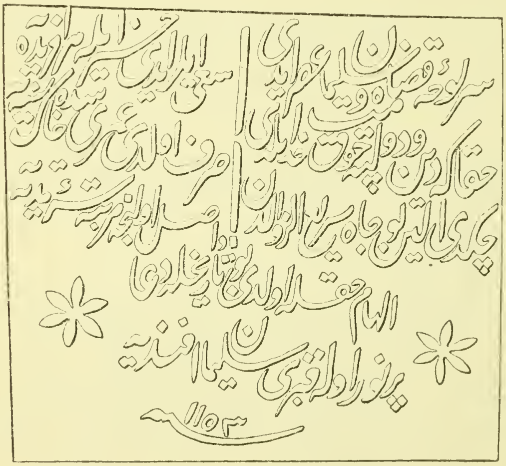

Slika 118. Smrtni natpis Sulejman ef. Musića, koji je ukopan u dvorištu Hadže-Kemaludinove džamije, a natpis je uzidan u duvaru (zidu) niže vrata prema zemaljskoj banci.

„Kao nadkadija dostojan je bio svoga zvanja i imena.
„Nastojao je svakom pojedincu da dobro učini.
„Zaista mnoge je usluge učinio vjeri i carstvu.
„Svoj vijek je potrošio u čuvanju carske zemlje i praga.
„Poteže ruke od ove prolazne časti, da postigne vječitu čast.

„Meni pade na srce dio da mu izgovorim ovim tarih s molitvom.
„Neka bude grob Sulejman efendije pun svijetla 1153.“ (= 1761. g.).

Kraj ovoga kadije ima grobova njegove porodice i drugijeh, ali pošto im nisu tarihi pjesnički sastavljeni, zato ih nisam sve ni pisao. Na dnu ovoga groblja bio je i dječački muški mekteb, koji je vakufska uprava pretvorila u dućan zbog toga, što u ovoj mahali nema muslimanskih kuća ni djece.

Od toga dućana do navrh harema groblje je zagragjeno duvarom, na kome su ostali pendžeri zbog prolaznika da mogu viditi grobove.

Prama ovoj džamiji na gornjem ćošku Sulejmanove ulice uvakufio je svoju kuću toga vremena imam ove džamije Hadži Muhamed Razi efendija, sin Velijudin efendije, u ime ženskoga mekteba, i to 1199. (= 1784. g.), koji je iza toga otišao na Ćabu po treći puta i u Mekki 1200. (= 1785. g.) prije Arefata umro.

وجه تحریر حروف اولدر که مدینهٔ سرای بوسنهده خواجه کمال الدین محلهسنده واقع برطرفی
موسی زادهٔ سلیمان افندی ملکی و برطرفی جالی الحاج محمد ورثهسی ملکی و برطرفی قزاز مصطفی بشه
ملکی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود و ممتاز خارجیه و داخلیهده بیوت عدیده و بوستان و باغچه
مشتمل ملك منزلی حسبةً لله تعالی و طلباً لمرضاته ملکمدن اخراج و وقف صحیح شرعی وحبس صریح
مرعی برله وقف وحبس ایلدم و شویله شرط ایلدمکه مادامکه حیاتده اولام منزل مرقوملك سکناسی
و باغچهنك غلهسی نفسمه مشروط اولوب ترمیم و تعمیری و تبدیل و تغییری یدمده و تصرفمده اوله و
وفاتمدنصکره زوجهم مریم بنت مصطفی نام خاتون حیاتده بولنور ایسه اولدخی منزل مرقومده الی الوفات
ساکنه اولوب باغچهنك غلهسنه متصرفه اوله اولدخی وفات ایتدکدنصکره محلهٔ مزبورهنك امام و
مؤذنی و وجوه محله معرفتیله صالحات نسواندن تعلیم قرآن و تربیهٔ اطفال نسوانه قادره برصالحه خاتون معلّمه
نصب و منزل مرقومده داخلیهده واقع کبیر اوطهلی معلمخانه ایدوب ایچنده تعلیم قرآن وشرائط ایمان
واسلام واحکام وضوء و صلوة و صومی اطفال نسوانه تعلیم ایتدکچه منزل مرقومده ساکنه و بوستان و
باغچهنك غلهسنه متصرفه اوله واکر منوال محرر اوزره منزلده تعلیم قرآن اولمقدن معطل وحالی قالدقده
محلهٔ مذکورهنك امام ومؤذنی و وجوه محله معرفتیله ومعرفت شرعله أمین و مستقیم بر متولی نصب و
تعیین ومنزل مرقوم ایله بستان و باغچهسی بیع لمن یزید اولندقدنصکره اخذ و قبض اولنان ثمن رأس مال
وقف اولمق اوزره حجت وتسجیل و ید متولیه تسلیم اولنوب اونی اون بر حسابی اوزره قوی کفیللر یله استرباح
اولنوب حاصل اولان ربحندن یومی سکز اقچه وظیفهیه متولی و یومی اون اقچه وظیفهیه محلهٔ مزبورهده
معلّمه صبیان نسوانی اولان خاتون متصرفه اولوب و هر رمضان شریفك الکی کیجهسنده بش غروشلق ایکی
مقوا روغن محلهٔ مذکوره جامع شریفنه وضع و ایقاد وکذلك بش غروشلق ایکی مقوا روغن سراج علی
محلهسی جامع شریفنده وضع و ایقاد اولنوب باقی قلان اقچه متولی معرفتیله صو یولی یاخود قالدرم
تعمیرینه خرج وصرف اولنماسیچون اشبو حروف لاجل التمسك تحریر و حاکم الوقت اولان اشرف موالئ کرام
فضیلتلو السید اسمعیل افندی یه تمهیر اولنوب وقف مزبورك صحت ولزومیله حکم اولنمغین من بعد نقض

و زواله محال قالـا مشدر اشبو تمسك مضمونيله عمل ايدنارك حق سبحانه و تعالى دنيا و آخرتارين معمور و سعى‌لرين مشكور و ذنوبنارين مغفور ايليه آمين يا مجيب السائلين وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين ٭ فى ٢١ رجب سنه ١١٩٩

وقف الفقير الحاج محمد
ابن ولى الدين عن محله
خواجه كمال الدين

شـــــهود الحـال

فخر القضاة موسى زاده سليمان افندى ٭ فخر القضاة فوچوى احمد افندى ٭ فخر القضاة لوبنلى احمد افندى ٭
فخر القضاة محمود افندى ٭ فخر القضاة شريف زاده فيض الله افندى ٭ مظفرى امام ابراهيم افندى ٭
قنطارى حسين افندى ٭ مظفرى زاده ملا محمد ٭ مظفرى زاده ملا ابراهيم ٭ صوباشى زاده محمد اغا ٭
قروى زاده محمد افندى ٭ مورتاق زاده ملا عبدالله ٭ اسلامبولى زاده ملا ابراهيم ٭

Povod pisanja je ovaj:

U Sarajevu-Bosni u Hadže Kemaludin mahali postojeću kuću sa bostanom i baščom, koje nekretnine leže u granicama sa jedne strane kućom Sulejman efendije Musića, sa druge strane kućom našljednika Hadži Mehmeda džabije, sa treće strane kućom Mustafa kazaza, a sa četvrte strane putem, a koje nekretnine ja niže potpisani na božiji put na dobrotvorne svrhe za na vijek istinito i stvarno zavjetujem, te o tome stavljam slijedeće uvjete: da ja u pomenutoj kući dok sam živ stanujem i od bostana i bašče prihode pobiram, iste opravljam i popravljam, i sa istima po volji raspolažem. Poslije moje smrti, da moja žena Merjema, kći Mustafina, u toj kući doživotno stanuje i prihode od bostana i bašče prima, a poslije njezine smrti, da mahalski imam i mujezin sa odabranim mahalskim stanovnicima izaberu jednu sposobnu mualimu (učiljicu), koja će žensku djecu učiti kurânu i ostalim naukama ih poučavati, te da se od jedne velike sobe postojeće u pomenutoj kući ženski mekteb podigne, u komu će pomenuta mualima žensku djecu vjerskim naukama učiti, i u istoj kući stanovati i prihode od bostana i bašče primati i ona se kao vlasnica tih nekretnina ima smatrati. U slučaju da bi se to učenje ženske djece zanemarilo i prenepreglo, te bi se mekteb zapustio, tada imaju dužnost mahalski imam sa mujezinom i pribranim mahalskim ljudima u sporazumu sa dotičnim šerijatskim sudcem, da za taj vakuf izaberu valjana i sposobna muteveliju, te da se pomenuta — uvakufljena kuća sa bostanom i baščom javnom dražbom proda i dobiveni utržak, da se preda na raspolaganje muteveliji, koji će primljenu sumu sa 10 do 11% na kamate izdavati i to sa jakim garancijama i od ovih kamatnih prihoda da mutevelija ima po osam akči dnevne plaće, a deset akči da se plaća dnevno mua'imi ženskog mekteba. Dalje, da se svake godine prije ramazanskih noći da se kupe po dvije mukave od pet groša, koje će se u džamiji Hadže Kemaludinovoj paliti, a tako isto da se kupe dvije mukave od pet groša, koje će se u džamiji u Sarač Alinoj mahali postojećoj paliti, a ostatak od ovih prihoda da dotični mutevelija ima trošiti na popravak vodovoda i kaldrma, zbog čega se i ova šerijatska isprava napisa i od strane šerijatskog sudca pečatom potvrdi, i ovomu se dokumentu dadne pravna sudska moć, koja se ne može kasnije ni na kakav način preokrenuti ni uništiti, a ko se ovoga testamenta uzdrži, bog će mu svake grijehe oprostiti.

„Pisano 21. redžeba 1199. (= 1784. g.).

„Dobrotvor ovoga Hadži Muhamed, sin Veliudinov, stanovnik Hadže Kemaludin mahale u Sarajevu.

„Svjedoci ovoga: Sulejman efendija Musić, Mahmud efendija Kadić, Ahmed efendija Fočo, Ahmed efendija Ljubinac, Fejzullah efendija Šerifović, Ibrahim efendija Muzaferija imam, Husein efendija Kantarija, Mula Mehmed Muzaferija, Mula Ibrahim Muzaferija, Hadži Mehmed Subašić, Mehmed efendija Krovo, Mula Abdullah Mornjak i Mula Ibrahim Stanbolić.

„Stanovnik Hadže Kemaludin mahale u Sarajevu-Bosni Salih efendija Pekara sin Osmanov opunomoćio je svoga najstarijeg sina Atifa Mula Ibrahima Pekara za niže slijedeću parnicu i sa šerijatskim punomoćijem ovlastio ga da ispred njega na sudu parnicu vodi, priznaje i potvrgjuje navode, sklapa nagodbe i druge poslove svršava te je ovi punomoćnik Atif Mula Ibrahim Pekara došao lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Hadži Mustafe Misirlića, sina Ibrahima, mutevelije vakufa Hadži Kemaludina te u prisustvu mahalskih stanovnika Omer Refdi efendije kadije, Abdullah efendije Musića, Mahmud efendije, Ahmed ef. Tahmiščije, Abdullahage čauša, Ibrahima Zildže, Mustafe bajraktara, Sulejman ef. imama, Mula Mehmeda mujezina i ostalih vakufskih poslužitelja, koji su počasni nadzornici ovoga vakufa dao je niže slijedeće očitovanje:

„Moj otac i vlastodavac, Salih ef. Pekara, prije nekoliko godina prodao je nešto zemljišta od džamijskog harema ovoga vakufa i od prihoda dobivenog i ukamaćenog novca opredijelio sebi dnevno po jedanaest akči kao dnevnu plaću za nadzornika, pisara i džabiju ovoga vakufa i na to isposlovao i carski berat te tako ovim vakufom protivno vakifskim uslovima neko vrijeme upravljao, zbog čega se vodio spor i razdor izmegju njega, i pomenutog mutevelije Hadži Mustafe Misirlića i ostalih mahalskih stanovnika te su se sada posredovanjem vrijednih muslimana megjusobno glede toga spora dragovoljno nagodili, tako, da je moj vlastodavac i otac Salih efendija Pekara odustao od tih dužnosti i odrekao se do sada primljenih plaća te berate i te dužnosti predao i ustupio prisutnom muteveliji, s uslovom, da mu ne traže naknade za do sada uzimane plaće, na koje je uslove i prisutni mutevelija bezuvjetno pristao te je na taj način ovaj spor megju njima nagodbeno svršen čin a ja u ime moga oca i vlastodavca ovdje očitujem, da više po ovome sporu i raspri ne će se više nikada tužba i rasprava zavesti a i ako bi se zavela, da se kod nadležnih sudova uvažiti ne mogu te da se ovaj spor sada smatra konačno svršenim.

„Prisutni mutevelija Hadži Mustafa Misirlić lično potvrdi i priznade sva očitovanja ovlašćenog punomoćnika Atifa Mula Ibrahima i očitova, da je ovaj vakufski spor na gore navedeni način nagodbenim putem dovršen, s toga se i ova šerijatska osuda po zahtjevu stranaka napisa i izdade.

„Pisano početkom rebijulahira 1190. (= 1776. g.).

Svjedoci ovoga: Ahmed efendija Ćesrija muderis i pisar, Mehmed efendija Samija pisar, Esejid Mehmed Emin efendija Hafizović pisar, Sejid Šačir Ali efendija Ćesrija pisar, Šeh Abdullah efendija pisar, Abdullah efendija Krovo pisar i Hadži Mehmed efendija Velijudinefendić pisar."

Tri godine kasnije pred rečeni mutevelija Hadži Mustafa efendija Misirlić dragovoljno je odstupio spomenuti muteveliluk stanovniku ove mahale Mehmed Memišu i pri odstupu dao je na šerijatskom sudu slijedeći račun, koga u prepisu i prevodu donosimo. On glasi ovako:

خواجه كمال‌الدين وقفك محاسبه‌سى

مدينهٔ سراى بوسنه‌ده خواجه كمال‌الدين جامع شريفه‌سنك متوليسى اولان الحاج مصطفى افندى بيك يوز طقسان بر سنه‌سنك وظايف ومصارفنى نقود موقوفه‌نك ربحندن بعد الادا بيك يوز طقسان ايكى سنه‌سنه محسوب تمسكاتى تجديد ومعرفت شرعله حسابى رؤيت اولندقدن صكره توليت مرقومه‌يى ممش ملا محمده قصر يد و فراغت ايتمكله يدنده بولنان نقود موقوفهٔ مذكوره تمسكاتى مجلس شرعه كتوروب يرينه نصب اولنان متولئ جديد مزبور ممش ملا محمده تسليم ايلديكى بروجه آتى ذكر اولنور فى اليوم الخامش والعشرين من صفرالخير لسنة اثنين وعشرين ومأة والف

مبلغ	
٠٢٧٦٠	در ذمت اوغلى احمد بشه باتمسك
١٣٨٠٠	در ذمت سليمان بشه كبه‌جى باتمسك و باكفالت دامادى حسن بشه ذركر
٤١٤٠٠	در ذمت هلدب الحاج مصطفى دباغ باتمسك و باكفالت قرنداشى حسين بشه
٠٤٤٠٠	در ذمت ميسو اوغلى بقال صالح بشه باتمسك
٠٥٥٢٠	در ذمت طابيك قهوه‌جى مصطفى بشه باتمسك و با استغلال حصهٔ منزل
٦٧٨٨٠	
!١٠٤٠	در ذمت كبه‌جى وقالخانه‌جى حسين بشه باتمسك و باكفالت اوغلى ابراهيم بشه
٠٨٢٨٠	در ذمت قلايجى ووق حسين بشه باتمسك و باكفالت قلايجى ملا احمد
٣٦٠٠٠	در ذمت سوتره‌بيك محمد بشه باتمسك و باكفالت جلبكى مراد بشه
١٣٨٠٠	در ذمت حاجى حيدراوغلى دباغ مصطفى بشه باتمسك و باكفالت هلدب حاجى مصطفى
١٣٧٠٠٠	
٠١٠٩٢٠	در ذمت قأكو ملا ابراهيم باتمسك و باكفالت كچه‌جى عبد المؤمن بشه
٠٠٥٨٨٠	در ذمت شاقيك محمد اوطه‌باشى باتمسك و باكفالت اوغلى مصطفى بشه
٠٠١٤٤٠	در ذمت ناظر وقف مذكور مصطفى علمدار قولجو
٠١٤٤٠٠	در ذمت وسوقى ملا مصطفى باتمسك و باوصيت غروش ١٠ اذا توفى قبل الادا
١٦٩٦٤٠	
٠٢٧٦٠٠	در ذمت ساعتجى سليمان بشه باتمسك و با استغلال حصهٔ دكان
٠٣٠٠٠٠	در ذمت عباجى سليمان بشه باتمسك و باكفالت كاتب وقف
٠١٣٨٠٠	در ذمت بقال باشى چراغى صالح بشه باتمسك و باكفالت دامادى قزاز ملا ابراهيم
٠٠٩٣٦٠	در ذمت شارو اوغلى خباز عبدالله علمدار باتمسك و باكفالت باباسى حسن بشه
٢٥٠٤٠٠	
٠١٣٨٠٠	در ذمت ساعتجى اوغلى بربر ملا صالح باتمسك و بارهن دكان
٠٢١٦٠٠	در ذمت خطيب جامع مذكوره پوه صالح افندى باتمسك

٠١٠٠٨٠ در ذمت قصاب قره صالح عن محله كمال بك با تمسك و با استغلال منزل

٠١٥٢٤٠ در ذمت قويل اوغلى حسن بشه عن قصبهٔ وارش با تمسك و با استغلال منزل

٣١١١٢٠

٠٢١٦٠٠ در ذمت حاجى بك متروكه‌سى خديجه بنت على بك با تمسك و با كفالت زواق مصطفى بشه

٠٣٦٠٠٠ در ذمت حپه دباغ ابراهيم بشه با تمسك و با كفالت دباغ صلاطه مصطفى بشه

٠٠٨٢٨٠ در ذمت فاطمه خاتونه عن محله خواجه كمال الدين با تمسك

٠٠٧٢٠٠ در ذمت خباز فضلى بشه با تمسك

٣٨٥٢٠٠

٠٠٢٤٠٠ در ذمت زلجى علمدار اوغلى صالح بشه با تمسك بعد التسليمات

٠٠١٢٠٠ در ذمت ورثهٔ صوچو با تمسك بعد التسليمات

٠٠٤٢٦٠ در ذمت قطرا اوغلى محمد بشه با تمسك قطعه ٢ بعد التسليمات

٠٠١٠٨٠ نقود موجوده دركيسهٔ وقف

٣٩٣١٤٠

باره	غروش
٣	١٦٣٨

يالكز بيك آلتيوز اوتوز سكز غروش ايله اوچ باره‌در

: ——— بو د الحال

احمد افندى تحميسى ، الحاج عثمان مورناق ، ملا مصطفى بن الحاج عثمان ، ناظر وقف

مصطفى علمدار ، كاتب وقف ملا صالح ، عثمان افندى فنيچى ، عثمان اغا كوركچى ،

الحاج مصطفى بشلى ، الحاج محمد ابلاغى

„Hadži Mustafa Misirlić mutevelija vakufa i džamije Hadže Kemaludinove u Sarajevu-Bosni, došao je lično pred ovaj šerijatski sud i u prisustvu Memiša Mula Mehmeda očitovao, da on više ne će biti mutevelija ovoga vakufa, te da tu dužnost mutevelije dragovoljno ustupa novom i na mjesto njegovo izabranom muteveliji Memišu Mula Mehmedu, komu je pred sudom i dužne senete pojedinih dužnika uručio i račun. koga niže donosimo, sudu položio, zbog čega se ova odluka izdaje.

„Pisano 25. safera 1192. (= 1778. g.).

Po senetu sa izdacima duguje Ahmed baša Šerit	2.760	akči
Po senetu duguje Sulejman baša Čehedžija, garant njegov zet Hasan baša kujundžija	13.800	„
Po senetu duguje Hadži Mustafa Heldup tabak, garant brat mu Hasan baša	41.400	„
Po senetu duguje Salih baša Miso baka	4.400	„
Po senatu duguje Mustafa baša Tabić kavedžija i dao dio kuće u zalog	5.520	„
Po senetu duguje Hasan baša čebedžija, garant sin njegov Ibrahim baša	11.040	„
Po senetu duguje Husein baša Vuk kalajdžija, garant Mula Ahmed kalajdžija.	8.280	„
Po senetu duguje Mehmed baša Sutrebić, garant Murad baša Dželebčija	36.000	„
Po senetu duguje Mustafa baša Hadži Hajdarović, garant Hadži Mustafa Huldup sumu od	13.800	„

Po senetu duguje Mula Ibrahim Keko, garant Abdulmumin baša Kečedžija	10.920	akči
Po senetu duguje Mehmed Šakić, garant mu sin Mustafa	5.880	„
Dug Mustafe bajraktara Koldže nadzornika vakufa	1.440	„
Po senetu duguje Mula Mustafa Dusukija sa oporukom, ako umre prije nego ovaj dug isplati, da se vakufu dadne 10 groša više . . .	14.400	„
Po senetu duguje Sulejman baša sahadžija i daje u zalog svoj dio dućana	27.600	„
Po senetu duguje Sulejman baša Abadžija, garant vakufski pisar . .	30.000	„
Po senetu duguje Salih baša Čiragija, bakal, garant zet mu Mula Ibrahim Kazaz	13.800	„
Po senetu duguje Abdullah bajraktar ekmesčija, garant otac mu Hasan baša	9.360	„
Po senetu duguje Mula Salih berber Svatčić, dao dućan u zalog . .	13.800	„
Po senetu duguje Salih ef. Puho, hatib ove džamije	21.600	„
Po senetu duguje Kana Salih kasap, dao kuću u zalog	10.080	„
Po senetu duguje Hasan baša Kobiljak iz Vareša, daje kuću u zalog	15.240	„
Po senetu duguje Hadidža, žena umrlog Hadži bega, sa garancijom Mustafe Zebke	21.600	„
Po senetu duguje Ibrahim baša Džipa, tabak, garant Mustafa Suta, tabak	36.000	„
Po senetu duga žene Fatme iz Hadži Kemaludin mahale	8.280	„
Po senetu duguje Fazli baša ekmesčija	7.200	„
Po senetu duguje Salih baša Sildžo bajraktar	2.400	„
Po senetu duguju našljednici Sočini	1.200	„
Po dva seneta duguje Mehmed baša Katušić	4.260	„
Gotova novca u kasi	1.080	„
Suma . .	393.140	akči

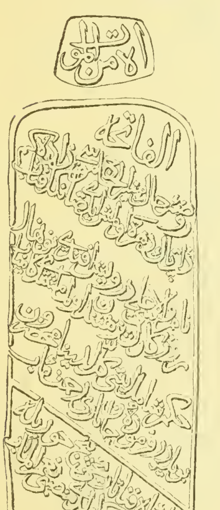

Slika 119. Natpis nišana Derviš Ali-ef Musića u dvorištu Hadže-Kemaludinove džamije.

a u groševima iznosi 1638 groša i 3 pare.

Svjedoci ovoga: Ahmed ef. Tahmiščija, Hadži Osman Mornjak, Mula Mustafa Hadži Osmanović, Mustafa Bajra, nadzornik vakufa, Mula Salih pisar, Osman ef. Križač, Osmanaga Djumrukčija, Hadži Mustafa Bešlija i Hadži Mehmed Ablagija.“

Kod ovako bogate ove zaklade, bilo bi interesantno znati, gdje se ovaj novac sada nalazi?

U dvorištu ove džamije nalazi se grob Musića Derviš Ali efendije, u kog tarih ovako glasi: *(Slika 119.)*

„U bašći rasvijetljene zemlje Hadži Musić bijaše na ovom svijetu kao sunce.

„Njegovo veliko ime bijaše Derviš-Ali ef., koji u mladosti ne okusi nikakve slasti ovog svijeta. Čuvši zapovjed božju nek je sve meni prigotovljeno. Tako je zapovjedio Svemogući, te nek njegova duša u moru milosti.

„Napusti lažne časti Datum mu izagje sa pet rajski djevojaka.

„Rajska kuća bi mu vječita čast 1224.“ (= 1809. g.).

U blizini ovog nalazi se grob Hasanage Novalije u kog tarih ovako glasi: *(Slika 120.)*

„Šteta za onog starog junaka, Nove Hasage. Razasu cvijet života smrtni vjetar. Ima li sada megju agama smrtne straže ovaki starac i poznavaoc vremena? Iz deftera živih pobrisa mu se ime

a popravi se i upisa kod Božije kapije. Na strašnom sudu neka mu bude njegov zagovornik ponos svijeta.

„Njegov grob neka napuni veliki Bog rajskim djevicama.

„Mi smo od Boga došli i Bogu ćemo se vratiti! Neka mu je fatiha 1173.“ (= 1759. g.).

U blizini ovih nalazi se ukopan dobrotvor Dženetić Mustajbeg, čiji tarih ovako glasi: *(Slika 121.)*

„Bijaše od ešrafa ovaj Dženetić zvani. Ime mu je Hadži Mustajbeg a ocu mu Fejzul-lah te dedi Ismailbeg. Neka im je

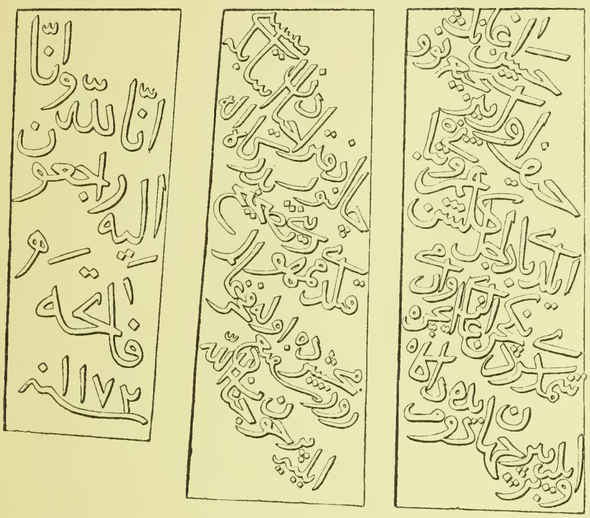

Slika 120. Natpis nišana Hasan-age Novalije u dvorištu Hadže-Kemaludinove džamije.

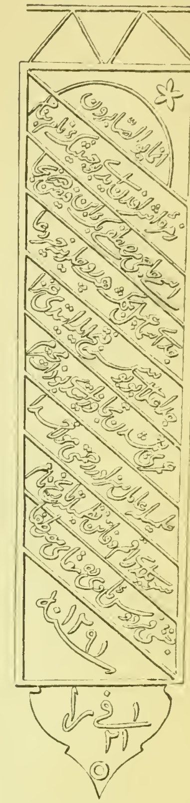

Slika 121. Natpis nišana Mustafa-bega Dženetića u dvorištu Hadže - Kemaludinove džamije.

duši lijepa spomen. Veliki mu je dedo ratovo pri osvojenju ove Bosne, živio je više od 70 g. ovaj prebrani muž. Po znanju se je ravnao te je zaslužan Božje milosti. Izreče rakim pjesnički smrtni mu datum: Neka bude Mustafi mjesto u velikom gizdavom raju.“

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.

Sarajevo, oktobar—decembar. **1911.** Сарајево, октобар—децембар.

GLASNIK ZEMALJSKOG MUZEJA U BOSNI I HERCEGOVINI.

ГЛАСНИК ЗЕМАЉСКОГ МУЗЕЈА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.

Tursko-slovjenski spomenici dubrovačke arhive.

Priopćio

dr. **Ćiro Truhelka.**

4. Hercegovački krajišnici.

Pregled.

Ahmed vojvoda	1466.—1470.	Mehmedbeg Isabegović . .	1506.—1509.
Hamzabeg	1470.—1474.	Davudbeg	1509.—1510.
Sinanbeg	1474.—1475.	Kasumbeg	1510.
Bajazidbeg	1475.—1477.	Mehmedbeg Obrenović, drugi put	1510.—1511.
Jahjabeg	1477.	Hasanbeg Mihajlović . .	1511.—1513.
Sulejmanbeg	1477.—1478.	Mehmedbeg Isabegović, drugi put	1513.—1515.
Ajazbeg	1478.—1483.	Skenderbeg Vranešević .	1515.—1517.
Mustafabeg	1483.—1486.	Mustafabeg Bogojević, sin Dautpaše	1517.—1518.
Ahmedbeg	1486.—1488.	Azami-Hasan	1518.—1520.
Hadžibeg	1488.—1489.	Ahmedbeg	1520.—1522.
Mustafabeg	1489.—1493.	Muradbeg	1522.
Sulejmanbeg	1493.—1497.	Mahmudbeg	1522.
Ahmedbeg Vranešević . .	1497.—1500.		
Mehmedbeg Obrenović . .	1500.—1504.		
Sinanbeg Borovinić . . .	1504.—1506.		

Ahmed vojvoda. O turskim namjesnicima onoga dijela Bosne, koji bijaše pod vlasti hercega Stefana Vukčića, nismo do sada imali gotovo nikakovih vijesti, osim nekolicine imena namjesnika, što ih je po turskim vrelima naveo Bašagić na kraju svoje „Kratke upute u povijest Bosne“.

Kako je humska zemlja — današnja Hercegovina — postepeno došla pod tursku vlast, razlažemo na drugom mjestu a ovdje ćemo samo spomenuti, da su se njeni prvi turski upravitelji zvali vojvodama, poslije nose naslov krajišnika, u dubrovačkim zapisima obično *„craisnicus noster vicinus“* ili naprosto *„craisnicus vicinus“*. Kasnije imaju naslov sandžaka krajišnika *(sanzacus craisnicus vicinus)* a tek u XVI. vijeku dolazi u običaj naziv krajišnika ili sandžaka hercegovačkog *(craisnicus Hercegovine)*.

Prvi namjesnik humski bijaše Ahmed vojvoda. Njegovo se ime spominje u jednom zaključku vijeća umoljenih, od 4. februara 1466. da se daruju svirači susjedne gospode, koji bi po starom običaju na dan sv. Blaža dolazili, da proslave tu narodnu dubrovačku svetkovinu te su tom prilikom bili prisutni i svirači Ahmedova ćehaje. Da su došli ćehajini svirači a ne Ahmedbegovi znači, da Ahmedbeg još u to doba nije bio instaliran u svojoj časti, već je pred sobom po turskom običaju slao ćehaju, da ga zastupa, dok on ne dodje. Megjutim je sam Ahmedbeg skoro došao, jer se već 12. februara 1466. čulo u Dubrovniku, da s vojskom svojom dolazi prema Konavlima te je vijeće zaključilo, poslati mu na dar sukna vrijedna 60 perpera. Malo za tim naumio je posjetiti grad Dubrovnik, da vidi ovaj slavni trgovački emporij na Jadranu te je vijeće umoljenih 23. februara vijećalo, kako će dočekati i ugostiti novog susjeda, komu je dana vlast nad velikim dijelom hercegova zemljišta. To sve se dogagjalo za živa hercega Stefana, koji je u oči svoje smrti gledao rasulo svoje države, pospješeno vlastitom krivnjom.

Hamzabeg je slijedeći vojvoda a spominje se 12. marta 1470. On je poslao svoga poklisara Heraka (Vraneša), da povede jednog Dubrovčanina hercegu Vlatku, da bude vještakom u stvari diobe hercegove ostavštine, o kojoj govore naši dokumenti br. 28.—30, str. 30.—32. Vijeće umoljenih delegiralo je tog povjerenika 17. aprila.

Hamzabeg je na osnovu osude Eminudina, bosanskog vilajetskog kadije, izdao i naš dokumenat br. 37., str. 36., kojim 8. februara 1472. Dubrovčane riješava svake daljnje dužnosti naprama hercegu Vlatku i bratu mu knezu Stefanu.

Dubrovčani izabraše 27. juna 1470. Nikolu Palmotića i Stjepka Lukarevića poklisarima, da odu krajišniku Hamzabegu, da mu se poklone, čestitaju imenovanje i da mu predadu darove, a odsele ostao je stereotipni običaj svaki puta, kad bi stupili na vladu i svake godine slati susjednim namjesnicima stanovite darove. Tako je 12. juna 1471. delegiran Paladin Lukarević s darovima — sukna u vrijednosti od 300 perpera — Hamzabegu; malo za tim poslaše mu nekoliko kosova *(merulos)* na dar (6. jula).

Slijedeće godine intervenirao je Hamzabeg u razmirici izmegju hercega Vlatka i Dubrovčana, što je nastala radi grada Posrednice te je poslao nevesinjskog vojvodu Skendera u Dubrovnik, o čemu je vijeće umoljenih raspravljalo 14. augusta 1472.

Iste godine zapovjedio je sultan Mehmed II. svome slugi voevodi Hamzabegu da bere po svojoj zemlji Vlahe i Vlašiće, koji će kao adžem oglani poći u Carigrad, da ih tamo odgoje za carsku službu a s time je u savezu i carski ferman pisan u Tur-Ali, 24. septembra 1472., što ga donosimo pod br. 38. na str. 37.

O njegovoj provali u Konavlje, koja je Dubrovniku prouzročila velike brige i neprilike, govorili smo na drugom mjestu.

Vojvoda Sinanbeg naslijedio je svog predšasnika Hamzabega koncem god. 1474. jer mu Dubrovčani, 12. januara, odlučiše slati poklisara, da ga pozdrave a Sinanbeg uzvratio je na tu prijaznost, šaljući svoga poklisara sa terdžumanom u Dubrovnik.

U maju posjetio je Sinanbeg Popovo polje te je odavle poslao kao svog poklisara Vuka Vraneša u Dubrovnik, a Dubrovčani izabraše (3. maja) poklisara, koji će ga u Popovu pozdraviti. U to doba desilo se umorstvo nekog Milivoja, ubijena na dubrovačkom zemljištu te je Sinanbeg zato poslao svog imrahora[1]) u Dubrovnik s nalogom,

---

[1]) Imrahor = konjušar, nadglednik štale.

da pošalju poklisara na portu, koji će se radi te krvi tamo suditi. O tome umorstvu radi naša listina br. 48., str. 44.

Od Sinanbega izdan je Dubrovčanom slobodni list od 1. februara 1475., kojim im zajamčuje slobodu trgovine po svome vladanju te se kune carevom glavom, da će svakoga objesiti pred vlastitom kućom, koji se ogriješi protiv dubrovačkog trgovca (sr. pismo br. 42., str. 40.). Odnošaj izmegju Dubrovčana i Sinanbega čini se da je bio vrlo povoljan, jer su ovi čak i njegovoj ženi slali dar u vrijednosti od 120 dukata (21. augusta 1475.).

Bajazidbeg je prvi vojvoda hercegovački, koji nosi naslov krajišnika. Naslijedio je Sinanbega u jesen 1475., jer mu se 31. oktobra šalju obični darovi u vrijednosti od 400 perpera. 1. decembra poslaše mu Dubrovčani, kao i vrhbosanskom sandžaku Balibegu Malkočeviću, riba, voća, slatkiša i jedan ćurak.

Ovo je božićni dar, što ga Dubrovčani od starine u božićno doba slahu bosanskom kralju i svom susjedu hercegu Stjepanu, a slali su ga odsele redovito i njihovim turskim nasljednicima u vlasti, vrhbosanskom sandžaku i svom „susjednom krajišniku“. Ribe bile su marinirane u gelatini, voće *(fructuaria)* u konfiturama a šećer na razne načine.

11. decembra 1476. votiralo je vijeće umoljenih, da mu se opet šalje običajni godišnji dar.

Jahja (Jahaitbeg) naslijedio je Bajazidbega u proljeće 1477.; 18. aprila votiran mu je isti dar kao Bajazidbegu prošle godine 11. decembra, a 21. aprila 1477. šalje mu se poklisar Junije Gradić, da ga pozdravi i da mu predade darove u vrijednosti od 250 dukata. U jednom zapisu zove se *„Jachaitbegh craisnicus noster Bosne“* a iz toga se razabire, da se i onda još Hercegovina smatrala integralnim dijelom Bosne a krajišnik jamačno je bio podčinjen sandžaku vrhbosanskom. Taj je krajišnik bio samo par mjeseci u časti, jer ga već u ljetu naslijedi

Sulimanbeg kao novi krajišnik *„ducatus Bosne“*. U ovom nazivu nalazimo prvi trag potonjega naziva Humske zemlje, koji se do danas sačuvao kao derivat herceške vlasti Stjepana Vukčića u imenu Hercegovine. Nalazim ga u protokolu sjednice vijeća umoljenih od 16. augusta 1477., koje je zaključilo, odaslati Paladina Lukarevića i Franu Pucića u Foču, gdje je bila prijestonica krajišnika, da pozdrave Sulimanbega. Sulimanbega spominje još njegov sluga Esebalija u pismu, što ga donosimo pod br. 58. na str. 51.

Ajazbeg naslijedio je svog predšasnika pred jesen god. 1478. 2. oktobra ove godine došao mu je naime poklisar Turhan u Dubrovnik, da Dubrovčanom najavi zasijedanje svog gospodara a 9. oktobra zaključiše ovi poslati mu poklisarstvo, koje će mu se pokloniti. Ajazbeg stekao je glas kao osvajač Novoga (Castel Novi) a za rata, što ga je vodio u tu svrhu, pokazao se naprama Dubrovčana osobito susretljivim, jer je na granici Konavalja, 1482., postavio posebnog „obarnika“ *(obarnich)* Aliju, koji je imao čuvati dubrovačko zemljište, da tamo ne provale nedisciplinovane ratne čete. Taj Alija dobio je 12. februara 1482. za to 60 perpera nagrade. 16. novembra 1482. došao je kao poklisar vojvode Ajazbega njegov dijak Murat u Dubrovnik, da raspravlja u stvari dukatnika, koji bere „vlaške dukate“ a 23. novembra dalo je vijeće tome Muratu odgovor, koji nam u potankostima nije poznat. (R. 24., 115′., 116′.)

Na Ajazbega odnose se u našoj seriji dokumenata tri pisma: br. 74. na str. 67., kojim oglašuje, da je u Dubrovniku prestala kuga te otvara put onamo i br. 77., str. 70. i 80. str. 72. koji se tiču vražde, provedene protiv Stjepana Bjelanovića iz Konavalja radi umorstva nekog Alije. Pošto je u toj stvari intervenirao i vrhbosanski sandžak Jahjabeg, donosim neke potankosti iz te rasprave opisujući njegovo vladanje.

Mustafabeg, našljednik Ajazbegov, bio je porijeklom Bošnjak. Prem za to nemam direktnih dokaza, čini se, da je identičan sa Mustafabegom Milivojevićem, komu nagjoh spomena u *partes consilii rogatorum.* U prilog toj hipotezi bilo bi i to, da na njegovu dvoru nalazimo u uglednom položaju kneza Milivoja Mihočevića, o kome rade naša pisma br. 107. i 108. (str. 94.), koji je za nj obavljao važnije diplomatske misije. Taj Milivoj bio bi mu prema tome otac. Taj isti Milivoj bio je i novski hamaldar, dakle u vrlo uglednom položaju. I dijak Mustafabegov, koji mu je obavljao važnije kancelarske poslove, bijaše kršćanin i rogjak njegov imenom Radonja Crepović.

On je prvi sa Mustafabegovim subašom 20. oktobra 1483. najavio u Dubrovniku imenovanje Mustafino krajišnikom.

Mustafabeg god. 1484. nije bio u svom stônom mjestu Foči, jer ga zastupa subaša, kako zaključujemo po jednom zapisu od 7. maja 1484., ali nije nam poznato, gdje je boravio.

Slijedeće godine boravio je u Novom, gdje su ga posjetili dubrovački poklisari i s njime ugovarali o prodaji soli u Novom i Risnu te su na osnovu ovih pregovara i carskog fermana, što ga donosim na str. 74. pod br. 84., nastali naši dokumenti br. 88.—90. (Sr. R. 25. 37. dne 6. juna 1485.). 25. juna dobiše dubrovački poklisari u Novom nalog, da krajišniku pokažu slovjenski hudžet i turski spis, načinjen o tome s hamaldari, a kada se Mustafabeg u julu vraćao iz Novoga kući u Foču, počastiše ga Dubrovčani u Konavlima (sr. zaključak od 27. jula 1485.).

U ovo doba mora da se Mustafabeg bavio kojom ovećom gradnjom, jer mu Dubrovčani 14. juna dadoše za plaću 20 staklenih ploča, roba, koja je u to doba u našim krajevima bila još rijedak gost. (R. 25., 38′.)

Neko vrijeme poslije, 29. oktobra 1485., stigla je u Dubrovnik vijest od ćehaje fočanskog subaše, da je na mjesto Mustafabegovo imenovan sandžakom *„ducatus Bosne“,* to jest današnje Hercegovine, carev zet Ahmedbeg (R. 25., 64′.), ali ovaj nije odmah došao u svoju rezidenciju, nego je Mustafabeg odstupio tek u januara iza nove godine 1486. od svoje časti. Dubrovčani mu još 7. januara poslaše oprostni dar od 100 dukata. Do dolaska novoga sandžaka vršio je funkcije njegove fočanski subaša (R. 6. maja 1486.).

Ahmedbega, novog krajišnika, zastupao je, dok nije osobno došao u Foču, subaša fočanski, kome Dubrovčani 6. maja 1486. votiraše dar kao krajišnikovu zastupniku. Kada je Ahmedbeg stigao u svoju rezidenciju, javio je po svome haznadaru svoj dolazak u Foču, a taj je bio već 27. juna 1486. u Dubrovniku, da preda u njegovo ime obične darove. Njemu poslaše Dubrovčani poklisare sa darovima, koji se vratiše u Dubrovnik 22. septembra 1486. Slijedeće godine pošao je Ahmedbeg u Novi, nekoć grad hercega Stefana, koji je imao da postane najvažnijim turskim gradom na ovoj strani mora. Polazeći u Novi pozdravilo ga je dubrovačko poslanstvo, izabrano 25. septembra 1487. Spomena ovom krajišniku nalazim još u jednom zapisniku vijeća umoljenih od 20. decembra iste godine. Ahmedbeg je iskao u Dubrovčana nekoliko pancira, ali je vijeće zaključilo, da mu se molba na uljudan način odbije.

Hadžibeg *(Caxibeg, Chasibeg)* bio je 1484. kratko vrijeme bosanski sandžak a imenovan je našljednikom Ahmedbegovim negdje u početku godine 1488. Na svoje mjesto nije pošao odmah, već je njegov subaša navijestio Dubrovčanom njegovo imenovanje i poslao obične darove, koje je vijeće 21. februara 1488. primilo i uzvratilo. 5. aprila stigao mu je kapidžija kao poklisar u Dubrovnik a Dubrovčani zaključiše 22. aprila poslati mu svečane darove i to 1000 perpera u novcu, dva kavada vrijedna 80 perpera i osim toga tespih sa 100 zrna korala[1]) (R. 25. 233.).

Od njega imamo u našoj zbirci dokumenata pismo od 21. decembra 1489., kojim javlja Dubrovčanom, da je emin novski pošao na portu a ostavio kneza novskog Mihoča Pribisalića kao svog zastupnika, da upravlja novskom carinom (br. 112., str. 98.).

Mustafabega[2]), po drugi put novog krajišnika, nalazimo već slijedeće godine 1489. Njegovo imenovanje najavio je kapidžija njegov Skender i donio Dubrovčanom darove 1. juna a 16. jula poslaše mu Dubrovčani svoje darove. I on je na svom dvoru imao nekoliko kršćana, kojima bi povjeravao važnije misije: kancelara Pokrajca Dijakovića (spominje se 13. augusta 1489.), Vuka Baličevića i Ivana Radičevića, koji se spominje kao poklisari 5. oktobra 1490.

Zadnji put spominje se 7. augusta 1492., kada je poslao Dubrovčanom na dar *„duos zambellotos, duas chamuchas, vnam habenam et quatuor tacias . . .“* a dobio za uzdarje u vrijednosti od 100 dukata. Ovo su valjda bili oprosni darovi, jer već slijedeće godine nalazimo novog krajišnika Sulejmanbega.

Od Mustafabega imamo u našoj seriji ratifikaciju ugovora, sklopljena izmegju novskog hamaldara i Dubrovčana, kojim se uregjuje ispolična prodaja soli u Dubrovniku, Novom, Slanom, Kleku i Risnu (br. 113., str. 98.) i ferman Bajazida II. od 3. aprila 1492., kojim se njemu nalaže, da strogo pazi na to, da se u Novom osim novske soli ne prodaje druga sô, nego samo dubrovačka (br. 117., str. 104.).

Sulejmanbeg najavio je Dubrovčanom nastup svoje časti po poklisaru Ivku Konjhodžiću[3]), koji je 26. marta 1493. bio u Dubrovniku i predao njegove darove. Subaši mu bilo je ime Mustafa, a došao je 15. maja kao poklisar u Dubrovnik. Sulejmanbeg čini se da je bio bolježljiv čovjek, jer već u junu zamolio je Dubrovčane, da mu pošalju liječnika, a ovi zaključiše poslati mu magistra Antuna de Victoriis, Faventinca. Za ovu se uslugu odužio Sulejmanbeg darom, što ga je poslao po svom kapidžibaši a Dubrovčani, od davnine obikli za sve darove susjedne gospode odužiti se darovima u dvostrukoj vrijednosti, poslaše mu 80 dukata i jedan sat *(horologium).* To će biti možda prvi sat, koji je u Bosni prohodao! (Sr. R. 27., 65. od 31. augusta 1493.)

U oktobru 1493. poslaše Dubrovčani Franju Pucića Sulejmanpaši kao poklisara, da intervenira u jednoj stvari, koja je mogla imati neugodne pošljedice. U Konavlima, dakle na dubrovačkom zemljištu, ubijen je sin nekog jenjičara a Pucić imao je da nastoji sklonuti krajišnika, da se stvar riješi po narodnom običaju vraždom. U instrukciji od 23. oktobra ovlašćuje se poklisar, da pristane u ime vražde platiti 20.000 do 30.000 aspri a da odgovornost Dubrovčana u toj stvari bude manja, neka rekne

---

[1]) Mora ih biti po pravu 3 $\times$ 33, dakle 99 zrna.

[2]) Da li je identičan sa Mustafabegom Milivojevićem sinom Milivoja Mihočevića, što se spominje u Partes cons. rog. 26., 21. i u našim dokumentima br. 107., 108., 111. držim prema onome, što je gore rečeno vjerojatnim ali ne dokazanim.

[3]) Konjhodžići su danas muslimani.

krajišniku Sulejmanbegu, da se zločin desio doduše na dubrovačkom zemljištu, ali se krvnici nalaze u Turskoj u vlaškom katunu Pliska i da ondje „trafigaju". (Lett. e Comm. 17., 22.)

I slijedeće godine poboljevao je Sulejmanbeg. 1. juna 1494. poslaše mu Dubrovčani istog magistra Antuna Faventinca, da ga liječi, a u oktobru zamolio ih je opet, da mu šalju liječnika, što mu je vijeće 29. oktobra i uslišalo.

Zanimivi darovi stigoše u Dubrovnik od krajišnika pred novu godinu 1495. i to šest jelena, što ih je donio njegov dijak Mihajlo[1]) a da je onda u Bosni bilo obilja jelena, koji su tu danas posve izumrli, dokazuje to, da je 29. marta 1496. stiglo u Dubrovnik dvanaest košuta kao dar krajišnika Mustafabega.

Čini se da je Mustafabeg nastavio gradnju, koju je bio započeo za prvog svog krajišnikovanja, jer su Dubrovčani 27. februara 1496. zaključili, poslati na dar opet 140 mletačkih stakala.

Našljednik njegov bio je

Ahmedbeg Vranešević. U latinskim protokolima dubrovačkih vijeća redovito se zove Auranessovich, a da to ima glasiti Vranešević možemo zaključiti po tome, što se glasoviti priorat Vrana u latinskim i taljanskim pismima zove *Aurana.* Od ove porodice poznate su nam slijedeće ličnosti: Već 1455. nalazimo Isabega Vranešević a, koji je bio jamačno visoki dostojanstvenik, jer mu Dubrovčani 17. aprila poslaše dara u vrijednosti od 300 perpera, dočim njegovu poklisaru dadoše 80 perpera. Godine 1485. spominje se carev sklav Ibrahim, sin Heraka Vraneša, dakle takogjer Vranešević, koji je 5. maja donio pismo porte u Dubrovnik. Njegov otac bijaše onaj isti Herak Vraneš, koji je 1470. dolazio kao poklisar Hamzabega krajišnika u Dubrovnik i komu kasnije *„datum est regimentum"* od Popova i Trebinja, te su mu Dubrovčani darovali, kada mu je ta služba povjerena, 100 perpera i 2 kavada (12. decembra 1476.). U kojem je srodstvu bio sa poklisarom krajišnika Sinanbega, Vukom Vranešem, koji je 1475. dolazio posaobinom u Dubrovnik, nemogu pouzdano ustanoviti.

Pošto je Ahmedbeg Vranešević zasio na krajišničku stolicu — prva vijest o tom stigla je 26. maja 1497. u Dubrovnik, — zaključilo je vijeće umoljenih 22. juna, da mu pošlje poklisare, koji će ga pozdraviti i predati mu običajne darove pod istim uvjetima, kako su 1. jula 1493. poslani poklisari na pozdrav njegovom predšasniku. Darovi su bili 1000 perpera gotova novca i dva kavada od 80 perpera, a kapidžibaši njegovom poslano je 10 dukata; primjeren dar i subaši.

Poklisaru Mihajlu Restiću naloženo je u komisiji, izdanoj 5. jula 1497., da što ljepše pohvali novog krajišnika Ahmedbega, pred kime ide dobar glas i neka slavi neumrlu uspomenu Isabega Vranešević a. Neka mu i spomene iskreno prijateljstvo, što je od starine postojalo izmegju gospode Vranešević a i Dubrovnika i neka ga zamoli, da i on uzdrži ovo prijateljstvo i bude Dubrovniku sklon. (Lett. e Comm. 17., 75.)

Sudeći po tome možda nije smion zaključak, da je Isabeg Vranešević, što ga nagjosmo u god. 1455. bio otac Ahmedbegov a u doba, kada je ovaj zasio krajišničku stolicu, da je Isabeg bio već mrtav.

24. jula odvratio je Ahmedbeg ovo poslanstvo, šaljući svoga poklisara u Dubrovnik a za darove odužio se sa četiri serdžade, četiri zambelotta i dr.

---

[1]) Dubrovčani odužiše se poslav krajišniku 50 dukata vrijednosti.

Skoro je pokušao Ahmedbeg, da se prijateljskim susjedstvom dubrovačkim okoristi na praktični način, jer 7. decembra 1497. raspravlja *consilium rogatorum* o njegovom pismu, kojim moli Dubrovčane, da mu pozajme 1000 dukata; nu ovi, znajući, kako su krajišnici kratko u svom zvanju te ih porta premještava brzo na drugo mjesto, gdje bi im možda teško bilo utjerati dug, odlučiše uljudnim načinom, odbiti ovu molbu.

Možda je u to doba već i stigao prvi glas u Dubrovnik, da će se Ahmedbeg dignuti sa krajine, jer 3. januara 1498., šaljući Dubrovčani „susjednom sandžaku“ obični godišnji dar od 100 dukata a da ga donekle ublaže za to, što mu ne učiniše volju sa zajmom, dodaše suviše 100 dukata i narediše poklisarstvu, da to preda Ahmedbegu, ako ne bude amoviran iz Bosne.

Ta vijest megju tim se nije obistinila, jer on osta u vlasti i preko ljeta. Saznajemo to po tome, što je vijeće umoljenih 31. jula 1498. zaključilo, poslati posinku (*„posinach“*) Ahmedbega Vraneševića sat bez uteza (*sine contrapensis*); nu već 11. augusta promijenilo je tu odluku u toliko, što je odredilo, da se taj sat dade samom Ahmedbegu a posinku mu drugi sa utezima, vrijedan 6 dukata.

Ahmedbeg Vranešević dignut je sa Hercegovine u početku ljeta 1499. Saznajemo to iz instrukcije, koja je dana 29. jula ove godine dubrovačkim poklisarima, koji su imali poći s haračem na portu. Tu im se megju ostalim nalaže, ako bi se krajišnik Ahmedbeg za njihova boravka desio na porti, neka ga posjete i neka mu se udvaraju. (Lett. e Comm. 17., 88′.)

Na njegovom dvoru bijaše kancelar Pokrajac a uza nj Vuk Baličević, koje često nalazimo kao poklisare hercegovačkih krajišnika (Lett. e Comm. 17., 53′., 69.).

Mehmedbeg Obrenović, sandžak, naslijedio je Ahmedbega Vraneševića negdje pred jesen god. 1500.; bar je vijeće umoljenih 24. oktobra zaključilo, poslati mu na pozdrav poklisara s darovima pod istim uslovima kao i njegovom predšasniku. Prije nego li je došao u Hercegovinu bio je sandžakom u Moreji, što saznajemo po jednom zapisu u vijeća umoljenih od 24. novembra.

Otac mu bijaše isti Petar Obrenović, što se spominje u zapisniku istoga vijeća od 19. juna 1487. kao otac Kalinbaše, gospodara Romanije (R. 25. 174.′). Mehmedbeg, brat istog Kalinbaše, bijaše 1499. kapidžibaša na porti, jer u komisiji od 21. januara 1499. nalažu Dubrovčani svojim poklisarima, da na porti posjete brata Kalinbaše Obrenovića, koji je tamo kapidžibaša i neka ponove staro prijateljstvo. (Lett. e Commiss. 17., 84.)

24. oktobra 1500. zaključiše Dubrovčani, da novom sandžaku pošalju poklisare onako isto, kako su ih slali i njegovu predšasniku Ahmetu Vraneševiću a u komisiji, izdanoj 9. novembra 1500., nalaže se poklisarom, da pozdrave novog gospodara bosanske vojvodine (*signor del ducato de Bosna*) i neka se vesele njegovu uzvišenju, jer je on plemenita roda kneza Petra, koji je bio jedan od najpoglavitijih dubrovačkih gragjana[1]). Neka se veseli i tome, da su svi sinovi kneza Petra došli do velike časti a osobito Kalinbaša i da su svi bili vrli prijatelji grada Dubrovnika, kao što je i Mehmed bio, dok je boravio na porti.

Mehmedbeg vratio je Dubrovčanom ljubav početkom 1501. te je poslao mostarskog vojvodu kao svog poklisara u Dubrovnik, koji je 9. januara predao darove krajišnikove: dvije serdžade, dvije pokrivke, 4 košulje (camucha) i dva kavada od veluta u vrijednosti od 2500 aspri (R. 28., 249′.).

---

[1]) To jest stekao je dubrovački civilitet, ali nije bio porijeklom Dubrovčanin.

U proljeće 1501. obolio je Mehmedbeg a Dubrovčani zaključiše na njegovu molbu, 24. marta, poslati mu kao liječnika istog magistra Antuna, koga su slali i Sulejmanbegu (1493. i 1494.). Zanimiva crta u značaju ovoga sandžaka jest ta, da su mu Dubrovčani, pozdraviv ga prvi puta u novom dostojanstvu, po poklisaru poslali obični pozdravni dar od 100 dukata a Mehmedbeg se ustručavao, da taj dar primi i tako ga poklisar vrati. Dubrovčani prosugjujući svijet po orijentalnom kalufu, komu su se dosele dovoljno izvještili, mišljahu, da je razlog tome odbijanju dara jedino taj, da je bio premalen i kada je Mehmedbeg Obrenović, valjda da se zahvali na usluzi, što mu je Dubrovčani učiniše, šaljući mu liječnika, po svom ćehaji poslao slijedeće godine na dar 6 komada svile u vrijednosti od 40 dukata, odlučio je *consilium rogatorum,* 18. augusta 1501., poslati mu 200 dukata umjesto onih 100, što je lani vratio.

Slijedeće godine pošao je Mehmedbeg preko Trebinja i Konavalja u Novi a Dubrovčani poslaše preda nj poklisara, da ga na prolazu pozdravi. Naputak, po kome se poklisar imao vladati, još je i danas sačuvan u zbirci *Lettere e Commissioni di Levante* u dubrovačkoj arhivi.

24. maja 1502. bijaše njegov poklisar Vuk Baličević u Dubrovniku, da sandžaku isposluje zajam od 20.000 aspri, te je vijeće taj zajam isti dan odobrilo.

Kao zanimivu crticu, koja karakteriše prijateljski odnošaj izmegju Dubrovčana i susjednih sandžaka, spominjem i to, da su Dubrovčani 10. decembra 1502. votirali supruzi Mehmedbega Obrenovića na dar svilena tkiva za 30 dukata.

Koncem slijedeće godine, 16. decembra 1503., zaključilo je vijeće dubrovačko, da pošalje Mehmedbegu čovjeka, koji će nastojati, da naplati lanjski zajam od 20.000 aspri. Razlog tome bila je jamačno bojazan, da će ga porta skoro premjestiti, a da bi im novci u tom slučaju bili izgubljeni, o tome je bio svak osvjedočen. Da se Dubrovčani u toj sumnji nisu prevarili, dokazuje to, da je već 24. januara 1504. stigao pouzdani glas, da dolazi novi sandžak krajišnik.

U kronici Marina Sanuta ima nekoliko prijevoda pisama, koji se odnose na krajišnika Mehmedbega Obrenovića, sva iz godine 1503. U jednom piše kotorskom providuru Sebastijanu Contareno, da mu se je poklisar knez Ivan Radić iz Kotora vratio te obećaje, da će u buduće biti miran i prijazan napram Kotorana, a tomu pismu priložen je slobodni list, kojim obećaje zaštitu svim Kotoranom, koji bi dolazili u njegovu zemlju, da dogju i pogju slobodni i bez zaprjeke. (San. II., 40., 41.) Drugo pismo odnosi se na ugovor izmegju Mehmedbega i providura kotorskog, kojim se kotorskim trgovcem dozvoljava, da pod istim uvjetima dovažaju u Risan sol iz Krfa i Šibenika, pod kojim su Dubrovčani prodavali svoju sol, a to pismo pisano je na osnovu pismene privole, što ju je poslao carski haznadar providuru kotorskom. (S. II., 66.) Napokon je pribilježio Sanuto i jedan ferman od 1503., poslan Mehmedbegu, s kojim mu se nalaže, da oslobodi sve mletačko roblje, zarobljeno iza mira i to kršćane da vrati bezuvjetno, a oni, koji su se poturčili, da sami odluče, hoće li se vratiti ili ostati u Turskoj.

Sinanpaša Borovinić bijaše potomak slavne kuće bosanske, od koje se u bosanskoj povijesti odlikovao osobito knez Tvrtko Borovinić, rogjak i vlastelin Radosava Pavlovića i sina mu Ivaniša, koji je bio oženjen sa Katarinom, kćeri Balšinom a unukom hercega Hrvoje. Kada je propala Bosna, nestaje trag ovoj slavnoj kući, a za Tvrtkom zahtijevala je, kao jedini odvjetak te kuće, baštinu iza oca kći mu Milica, udata za Stjepana Šimrakovića i to njegovu kuću u Dubrovniku i zemlje, što ih je

Tvrtko Borovinić dobio kao dubrovački plemić kod diobe Konavalja u takozvanim „Novim zemljama“ *(Terrae Novae)*. Kada je ona prvi put, 14. juna 1465., zahtijevala, da joj se izruči očevina, odbiše ju Dubrovčani, jer valjda nije mogla dokazati, da ona posjeduje isključivo baštinsko pravo iza Tvrtka Borovinića (R. 18., 117.'). Slijedeće godine obratila se Milica ponovno na Dubrovčane, da joj bar dadu potporu, ali i ovaj put je odbiše (4. augusta 1468.). Tek 7. februara 1469. dadoše joj 50 perpera kirije za kuću Tvrtka Borovinića, u kojoj je stanovao sin Benka Restića. Poslije joj davahu osim te kirije i polovicu prihoda Tvrtkovih zemalja u „Novoj zemlji“ (R. 21., 125., 24. august 1471.). Ako Dubrovčani Milici nisu odmah bezuvjetno izručili očevinu, učinili su to jamačno za to, jer je iza Tvrtka ostalo prećih baštinika, koji se ne javiše, a to je mogao biti samo sin. Sada, nakon više od 30 godina, se taj sin pojavljuje u domovini kao visoki turski dostojanstvenik i gospodar čitave hercegove zemlje pod imenom Sinanpaše Borovinića.

Sinanpašu, koji je do nedavna bio rumelijski beglerbeg, navijestio je 24. novembra 1503. u Dubrovniku njegov poklisar, koji je donio pismo njegovo, u kome izmegju ostaloga javlja, da je u mletačkog trgovca Andrije Gritti naručio neku robu i moli, kada stigne, da ju slobodno propuste kroz Dubrovnik. Isti dan dodan je komisiji poklisarima, koji su s haračem imali poći na portu, nalog, da se, ako putem sretnu novog sandžaka krajišnika, njemu poklone i da mu reknu, da je Dubrovčanom velika utjeha, što je on uzvišen i došao im u susjedstvo već radi dobra prijateljstva, što ga je od starine imao Dubrovnik sa plemenitom kućom Borovinića i neka mu i on bude zaštitnikom i glavnim prijateljem. (L. e C. 17., 137.)

Kada je Sinanpaša stigao u svoj sandžakat poslao je u ime pozdrava Dubrovčanom poklisara — svoga kancelara Vuka Baličevića — sa darovima, a Dubrovčani zaključiše poslati mu darove od 80 dukata i poklisarstvo s istim ceremonijelom, s kojim je zaključeno 14. oktobra 1500. slati Mehmedbegu Obrenoviću a 20. juna 1497. Ahmedbegu Vraneševiću.

Ovi poklisari bili su Ivko Sorkočević i Bernardin Gučetić, koji su imali poći u Foču a u naputku od 1. augusta 1504. naloženo im je, da u svom pozdravnom govoru izjave novom sandžaku, kako Dubrovnik hvali bogu, što im je dao susjeda, kome se radi pravednosti, čovječnosti i svih dobrih svojstva pronio glas po čitavom svijetu. (L. e C. 19., 18.')

U jesen 1504. polazio je Sinanbeg preko Brgata u Novi. Čim Dubrovčani začuše za tu njegovu namjeru, naumiše pozdraviti ga svečanim poslanstvom na prolazu kroz dubrovačko zemljište i izabraše četvericu plemića, koji su 24. novembra 1504. dobili nalog, da idu u Konavlje i da tamo čekaju na Sinanbega Čim čuju, da je ostavio Trebinje. neka mu pogju u susret, neka ga pozdrave, veseleći se dobru mu zdravlju i dolasku i neka Dubrovnik preporuče njegovoj ljubavi, zaštiti i prijateljstvu. Putem neka ga prate i časte sve do Novoga. Pred Novi poslane su naročito ribarske barke, koje su za vrijeme Sinanbegova boravka u Novom imale da njegovu sofru opskrbljuju ribom (L. e C. 19., 38.—40.).

U januaru 1505. dolazio je Sinanbegov poklisar Ivan Grupković u posebnoj misiji u Dubrovnik, o kojoj je vijeće umoljenih raspravljalo, 16. januara a malo kasnije poslan je Sinanbegu kao poklisar „plemeniti muž, lovorom ovjenčani pjesnik“ Petar Menčetić. Sudeći po komisiji, koja mu je izdana 29. februara 1505.[1]), nije njegova

[1]) L. e C., 19. sv.

misija bila osobito važna ali je spominjem radi osobe Menčetićeve, koji je megju dubrovačkim humanistima svoje dobe bio na glasu.

Kako razabiremo iz pisma dragomana Skenderbega, što ga priopćujemo na str. 128. pod br. 145. premješten je Sinanbeg koncem godine 1506. u Smederevo.

Za svoje vlade bio je Sinanbeg velik prijatelj dubrovački a to prijateljstvo nije prekinuo ni onda, kada je postao smederevskim sandžakom. U dubrovačkim zapisnicima nalazimo mu i kasnije često spomena. 15. maja 1507. došao mu je sluga Mustafa u Dubrovnik, 19. oktobra 1512. boravio je tamo njegov poklisar Kurt. Sandžak smederevski Sinanbeg spominje se i 21. februara 1511. a 20. oktobra 1513. stigao je od njega rijedak dar, puna vreća dunavske ribe morune *(piscis morone in vno sacho)*.

Mehmedbega Isabegovića, novog sandžaka krajišnika, karakteriše dragoman Skenderbeg u spomenutom pismu ovako: „a tai sadašni sandžak Esebegovik krotak je človek, kako no za Sinanbega. Na nega da se nešto vele ne tratite i ne spenžate, nego što mu je zakon od pregašneh vrjemeni. S nim je lasno. Takoj da znate." I to malo riječi je u doba, kada bakšiš u turskoj carevini postaje glavnim državničkim načelom, najbolja pohvala državniku.

Ovaj sandžak bio je sin glasovitog Isabega Isabegovića, koji je pod imenom Mehmed-Čelebije bio gospodar Pavlovića zemlje (1466.—1468.)

Iza očeve smrti izgubismo mu trag a nakon 40 godina tek sretamo ga u Hercegovini kao sandžaka.

16. maja 1507. spominje se u dubrovačkim zapisnicama Mehmedbeg Isabegović u savezu sa jednom kaznenom stvari. U Dubrovniku vodila se parnica protiv nekog Gjurgja Komlovića i Stjepana Buraka, koji su uhvaćeni, kako kradu dubrovačke podanike te ih prodaju u tursko robstvo. Pošto su ovi bili podanici Mehmedbegovi, poslao je on svoga poklisara Husejna u Dubrovnik, da ih reklamira i da im on sudi a Dubrovčani predadoše zločince, zajedno sa istražnim spisima, Husejnu. Da se i ovako čisto službene akcije nisu obavljale bez običajnih darova vidimo po tome, da je Husejn donio od sandžaka krajišnika na dar dva komada veluta *„cum floribus de auro"*, 4 komada zambelota, 4 serdžade i 4 pokrivke *(habenae)*, sve vrijedno 80 dukata a oni mu za to dadoše *„pro quodam bono respectu"* 150 dukata.

Malo za tim, u jesen 1507., pošao je Mehmedbeg u Aziju na vojsku protiv Sofiota a vratio se, pošto je Jahjapaša protjerao Šiite iz Cezareje i prodro do Angore [1]), u proljeće godine 1508. kući u svoju krajinu. 11. marta spomenute godine zaključilo je vijeće umoljenih, pismeno mu čestitati sretan povratak i poslati mu poklisarstvo.

Dok su careve vojske vojevale, čas sa manje a čas sa više sreće, na dalekom istoku, nije porta zaboravila ni na strategičnu važnost zapadnih strana. Osmanlijskom carstvu trebala je na obali jadranskog mora tvrda tačka, sa koje bi moglo operirati protiv svog najopasnijeg neprijatelja, republike mletačke, koja je bez ozbiljna suparnika gospodovala morem.

Već prošlu godinu (1507.) počelo se graditi skadarski grad a porta je taj posao povjerila nekom bostandžibaši. Mi to saznajemo po tome, da je ovome bostandžibaši bio utekao rob te je došao u Dubrovnik, gdje ga uhvatiše. Mehmedbeg Isaković zahtijevao je od Dubrovčana, da toga roba pošalju svezana njemu i on da će ga slati bostandžibaši a poslao je u Dubrovnik Murata hodžu, zastupnika novskog kadije, da

---

[1]) Jorga, Gesch. d. osm. Reichs. II., 256.

u toj stvari intervenira. 7. augusta 1507. pristalo je vijeće umoljenih na tu molbu, ali pod uvjetom, da Murat hodža Dubrovčanom potvrdi hudžetom zapisnik o preslušanju ovoga roba, načinjen dan prije u vijeću umoljenih (R. 30. 250′.).

Skadar megjutim, po svom položaju udaljen od mora, nije mogao nikako odgovarati strategičkim zahtjevom pomorskog grada. Daleko zgodnija je točka bila grad Novi u Dračevici, današnji Kastel Novi a nekoć vlasništvo hercega Stjepana, gdje je ovaj proveo iza bijega zadnje dane svoje i stisnuo oči. Tu je bilo starih kula, koje je porta odlučila, da se prošire, opašu zgodnijim bedemovima, da se tako Novi proširi u tvrdi grad i pod zaštitom njegovih bedemova da se stvori turski trgovački emporij, koji će se takmiti s Dubrovnikom. Ovaj veliki gragjevni plan počeo se izvagjati, kada se je hercegovački sandžak Mehmedbeg Isaković vratio sa vojne iz Azije a gradnja povjerena je sandžaku „de Cinganis“ (ili „de Zinganis“). Ovaj je u Dubrovčana zaiskao pomoć pri toj gradnji a vijeće umoljenih zaklučilo je 24. juna 1508., ovlastiti kneza i malo vijeće, da ponude prema carskoj zapovjedi tome sandžaku za plaću brodove, koji će odvući u Novi drvo iz Neretve, što se tamo siječe i ostale stvari, potrebne za gradnju novskoga grada. Tri dana poslije poslao je ovaj „ciganski“ sandžak sa carevim pismom kao poklisara vojvodu Halila, da u Dubrovniku uredi sve potrebne poslove (R. 31., 26′., 27′.). Halil darovao je tom prilikom vijeću dva buzdohana *(„basdochana“)* od gvožgja *„et vnam habenam tritam“*. Po šumama oko Neretve, današnje Gabele, gdje je sada sve goli krš, sjekla se na brzu ruku japija i vozila lagjama; do augusta prevela se na tri lagje u Novi a 2. augusta pregledalo je vijeće umoljenih račun za ovaj prevoz te je odredilo, da se Pauliću Marinoviću za njegovu lagju *„quod est portate curruum 90“*, to jest koja može ponijeti 90 kolnih tereta, plati 45 dukata, Kristoforu Allegreti za lagju od 85 kola 40 dukata a Marinu Periculi za lagju od 75 kola 35 dukata. (R. 31., 38′.) Ovu sitnicu bilježim s toga, da se vidi, kako se tonaža brodora u ono doba računala na teretna kola a cijena za takva jedna kola za put od Neretve do Novoga bila je od prilike $^1/_2$ dukata.

U doba, kada se započela gradnja Novoga, boravio je i sandžak krajišnik Mehmedbeg Isabegović u Novome, ali se tu razbolio a to je možda bilo uzrokom, da se gradnja nije dovršila, jer se u daljnjim spisima sve do godine 1511. ne spominje ništa o njoj.

Bolesni krajišnik poslao je poklisara u Dubrovnik, moleći da mu se šalje liječnik, koji će ga vidati; nu ovaj puta se desila rijetkost, te je dubrovačko vijeće umoljenih odbilo tu molbu, 9. septembra 1508., i to s razloga, jer su se oba dubrovačka liječnika-fizika ustručavala, da idu u Novi. Bolest Mehmedbegova čini se da je bila dugotrajna, jer prem mu je početkom god. 1509., imenovan i došao našljednik, ipak nije ostavio svoga dosadanjeg sandžakata a Dubrovčani zaključiše 19. jula 1509., jer je navodno još u časti, poslati obični godišnji dar od 100 dukata.

Dautbeg, novi sandžak krajišnik, spominje se prvi puta 2. maja 1509. kada dubrovačko vijeće zaključi, poslati mu poklisare, da ga pozdrave. 8. juna poslaše mu na dar šećera i mirodija *(„zucharum et res speciarie“)*.

1. decembra 1509. bijaše njegov sin, Mehmed Čelebija, u Dubrovniku, da se liječi *„a morbo Francie“*. To je prvi historički spomen ovoj teškoj bolesti u Bosni. Bolesnik mora, da je bio teško bolestan, jer obične darove nije predao osobno, nego ih poslao iz kuće, u kojoj je bio odsio. Darovi bili su dva ćilima vrijedna 8 dukata, komad crvena zambellota vrijedan 6 dukata, jedna pokrivka *(habena)* vrijedna 2 dukata i dva pladnja vrijedna 5 dukata.

Kasumbeg, novi sandžak-krajišnik, stigao je u stôno mjesto Foču početkom godine 1510., jer mu se tamo 16. februara šalju dubrovački poklisari a dva dana poslije, 18. februara, stigoše i Kasumbegovi poklisari Vlatko jasakčija[1]) i Karagjoz ćesnegjer (= *„pincerna"*), da najave nastup vlade novog krajišnika. Ovaj je megjutim samo nekoliko mjeseci vladao a zamijenio ga je

Mehmedbeg Obrenović, po drugi puta hercegovački sandžak-krajišnik, komu su 2. augusta 1510. poslani Stjepan Sorkočević i Jakša Gundulić da ga pozdrave. 21. oktobra 1510. predadoše njegovi poklisari Dubrovčanom upravo bogate darove: 2 kom. brokatela, vrijedna 26 dukata, 2 kom. crvena glatka veluta, vrijedna 12 dukata, 2 kom. veluta „figurana" bez zlata, vrijedna 20 dukata, 1 komad crna damaskina, vrijedan 8 dukata, i jedna *„camucha"*.

Slijedeće godine bavio se Mehmedbeg Obrenović izgradnjom grada Novoga, koja je bila zapela tri godine prije, te je, pozivajući se na nalog porte, pismeno zamolio Dubrovčane, da mu dadu lagje, koje će iz Neretve prevesti drvo u Novi, potrebno za tu gragju a vijeće umoljenih odobrilo je tu molbu 10. aprila 1511. Megjutim nije ni njemu kao ni Mehmedbegu Isabegoviću bilo sugjeno, da dovrši ovaj posao, jer je već 2. juna stigla od njega vijest u Dubrovnik, da po nalogu porte polazi na vojnu i da je ostavio kao namjesnika, da upravlja sandžakatom, novskog vojvodu Hasana. Sa te vojne se Mehmedbeg Obrenović nije vratio na svoje mjesto u Foču te ga poslije nalazimo u časti skadarskog sandžakabega (1515.).

Hasanbeg Alibegović-Mihalbegović. Ovog sandžaka-krajišnika nalazimo u dubrovačkim spisima pod dva imena Alibegovića i Mihalbegovića. Tumačiti ćemo to tako, da je jedno ime očevo a drugo djedovo. Prema tome bio je on sin glasovitog Alibega Mihalbegovića, srpskog gospodara, koji je 1459. iza osvojenja Smedereva postao sandžakom novoustrojenog sandžakata. Slijedećih godina taj je Alibeg provaljivao (1460./61.) u Slavoniju, poharao Mitrovicu i dopro čak do Futaka a 1463., kada je sultan Mehmed Fatih osvajao Bosnu, bila mu je zadaća, da svojom vojskom krene od Vučitrna prema Savi, da čuva desno krilo careve vojske od eventualne navale sa strane ugarske. Brat Alijin Skenderbeg odlikovao se braneći 1464. Zvornik od navale i opsade ugarske. Prema tome je Hasanbeg član ugledne junačke kuće a pred njim je išao dobar glas. Prvu vijest o njegovom imenovanju donio je 23. decembra 1511. Husejn, vojvoda Rudina, koji ga najavljuje te priopćuje, da će ga on, dok ne dogje, zastupati. 20. marta 1512. bio je u Dubrovniku poklisar mostarskog vojvode, da u Dubrovniku naruči legjen i bokal *„de auro fino"*, kojim će darivati krajišnika. 7. maja izabrano je poslanstvo, Natal Saraković i Jaketa Gundulić, koje je imalo poći s darovima, da mu se pokloni a vratilo se 5. juna te je od vijeća umoljenih dobilo apsolutorij, pošto je u redu obavilo svoju misiju. U zapisniku sjednice od 7. maja zove se sandžak-krajišnik imenom Alibegović, u onome od 5. juna Mihalbegović, a to je dokazom, da oba imena idu istu osobu a ne možda dvije ličnosti, koje su jedna za drugom slijedili u časti krajišničkoj. Malo poslije, pošto je spomenuto poslanstvo krenulo u Foču, došao je Hasanbegov kapidžija u Dubrovnik te je 13. maja 1512. predao darove, što ih šalje njegov gospodar. U slijedećoj zimi bio je sandžak-krajišnik u Brusi *(Prussia)* u care-

---

[1] U originalnom dokumentu „jasigia". Jasakčja je neka vrst dvoranika, koji je nadzirao ceremonije a kod svečanih prilika pazio na to, da narod ne dogje preblizu paši i da ne smeta prolaziti.

vom taboru te se u januaru 1513. vratio u svoj stoni grad Foču a Dubrovčani mu 13. januara čestitaše sretan povratak i poslaše na dar riba u gelatini, mirodija, voća i konfitura. Prolazeći iz Bruse kroz Carigrad, posjetiše ga dubrovački poklisari, koji su donijeli amo harač, a on je upotrebio tu priliku, da pozajmi od njih novaca. Oni se megjutim od tog zajma otkupiše sa 2 dukata, što mu pokloniše a naračunaše vijeću umoljenih, kada se vratiše kući. (R., 23. juna 1513.) Jedva što se Hasanbeg Mihalbegović vratio, umr'o je. Saznajemo to po zaključku vijeća umoljenih, prihvaćenom 12. februara 1513., gdje se on spominje „pokojnim" a poklisarima, koji imaju da idu s haračem na portu te su usput imali i njemu predati godišnji dar, nalaže se, da taj dar predadu novom sandžaku, koji ima doći iz Anadola, ako ga putem sretnu.

Još se jednom iza njegove smrti spominje Hasanbeg Mihalbegović i to 28. aprila 1513. On je za života u Dubrovniku bio naručio, da mu se kupi *„vnum cauetium de cetenino chermesino"* te je za to poslao 1000 aspri u ime kapare. Sada je došao iz Foče Vuk Baličević, da taj novac — valjda u ime baštinika — reklamira te mu je 18. maja, uz jamstvo Mihajla Pucića, i isplaćen.

Mehmedbeg Isabegović po drugi put sandžak, premješten je, kako je gore spomenuto, iz Anadola u Hercegovinu, a dok osobno dogje da preuzme vlast, imenovao je vojvodu Rudina Musu svojim zastupnikom, što je ovaj javio Dubrovčanima 13. marta 1513, šaljući uz to na dar 13 janjadi. Zapisnik, koji o tome radi, je prvi, u kome nalazimo ime sandžakatu „Hercegovini".

Stigav Mehmedbeg u Skoplje u Novom Pazaru, posla u Dubrovnik svog kapidžibašu sa darom skupocjena sukna u vrijednosti od 90 dukata a jer mu je tu stigla zapovjed, da se vrati u Carigrad, povjeri upravu pokrajine istom kapidžibaši. Ovaj je s povorkom od dvanajstorice sluga svečano predao sandžakbegove darove na 21. aprila 1513. Mehmedbeg Isabegović vratio se megjutim skoro sa porte te mu Dubrovčani 12. jula 1513. mogoše poslati poslanstvo, koje će ga pozdraviti.

Mehmed Isabegović bio je vrlo bogat čovjek a stekao je bogatstvo na taj način, da je mimo svoje funkcije sandžačke bio i trgovac. O njegovom bogatstvu saznajemo iz jednog zapisnika od 15. oktobra 1513., u kome se raspravlja o jednom sandžakovom pismu, gdje se Dubrovčanom javlja, da su mu utekla dva roba sa mnogo blaga i moli, da ih pohvataju i vrate. Megjutim ovi bjegunci nisu nagjeni u Dubrovniku. U isto vrijeme prošao je kroz Dubrovnik a putem u Italiju židov Angjelo (Angelus Ebreus) valjda poslovogja ili ortak Mehmedbegov u trgovini, da tamo kupuje za 600 dukata svile za svog gospodara. 22. oktobra 1513. vraćao se s tom robom preko Dubrovnika i na osnovu pisma Mehmedbegova zamolio, da mu popuste običajnu provoznu carinu. Dubrovačko vijeće odobrilo je tu molbu, ali je sigurnosti radi zaključilo, da to *„in bona forma"* pismeno saopći sandžakbegu.

Slijedeće godine, 1514., bio je Mehmedbeg Isabegović odsutan od svoga sandžakata a zastupao ga je neki Hadžija, od koga je knez Radić Bogašinović stigao kao poklisar u Dubrovnik, da vijeću javi o ovom interregnumu. (18. maj 1514.)

Skenderbeg Vranešević — turska vrela zovu ga Ornosović — imenovan je na mjesto svoga predšasnika Mehmedbega 21. redžepa 921. (= 1. oktobra 1515.) 8. oktobra stigao je poklisar njegovog kapidžibaše Hasana, imenom Elez, u Dubrovnik, da najavi dolazak novoga krajišnika u svoj sandžakat a sam Skenderbeg, jedva što je stigao, krenuo je pod tvrdi grad Klis u Dalmaciji, da ga osvoji. 8. šabana poslao je tatara

na portu sa vijesti, da je osvojio predgragje kliško i opsadom opasao grad. Megjutim on sam nije bio kadar da osvoji tvrdoga Klisa. 16. šabana dobio je i bosanski sandžak Junuzbeg zapovjed, da i on pogje pod Klis.

Uslijed ovoga ratovanja nisu Dubrovčani mogli odmah poslati poklisare, da pozdrave svoga novoga susjeda a tek 13. decembra 1515. izabralo je vijeće umoljenih poklisare, koji su mu imali ponijeti običajni pozdrav i darove, a poklisarima, koji su malo poslije pošli s haračem na portu, naloženo je u naputku od 6. februara 1516., da posjete Skenderbega i da mu predadu 100 dukata dara te da se zahvale, što je tako lijepo primio prvašnje poklisare. Tom prilikom imali su se žaliti radi nekih nasilja a osobito radi umorstva dvojice dubrovačkih trgovaca, koji su poginuli u Gomiljanima i zahtijevati pravdu, koja se hoće za takav zločin i koju je obećao.

Skenderbeg poslao je na to svog kapidžibašu Behrama u Dubrovnik, koji je 6 marta 1516. predao Dubrovčanom kao sandžakov dar jednu lijepu serdžadu, široku 8 aršina, komad crvena zambellota, 1 luk, 1 bukliju i jedan pokrovac. Iste godine došao je sa porte tefterdar Sinanbeg sa carskim fermanom krajišniku Skenderbegu, da po nalogu porte po Hercegovini sakupi 1000 adžemi-oglana. 1516. pozajmiše Dubrovčani Skenderbegu i ono 10.000 aspri, što ih potvrgjuje Skenderbeg, da ih je primio dokumentom, što ga priopćujemo pod br. 167. na str. 149.

Mustafabeg Bogojević (Dautbegović) bio je sin Dautbega Bogojevića, koji je 1502. postao bašalarom (pašem) te mu Dubrovčani 17. augusta rečene godine kao novom bašalaru zaključiše poslati na dar dvije čaše *„de conditione taciarum, que donantur bassalarijs“* (R. 29., 74.').

Prvi spomen Mustafabegu Bogojeviću kao novom hercegovačkom sandžaku nagjoh početkom god. 1517., 16. februara, u naputku poklisarima, koji su polazili da ponesu harač caru Selimu, koji je bio na vojni u Egiptu. Njima je naloženo, da se poklone Mustafabegu Dautbašiću (Bogojeviću), o kome se govori, da je imenovan novim krajišnikom i neka se vesele njegovom dolasku i spomenu staro prijateljstvo i dobrohotnost njegova oca, koji je uvijek bio dobar prijatelj i zaštitnik Dubrovnika. Ako ga ne nagju u svom sandžakatu, neka pogju u Skoplje, gdje će valjda biti na svom čifluku, koji se nalazi dan hoda udaljen odanle. (L. e C. 19., 95'.)

23. februara 1517. već je bio njegov ćehaja Hajrudin, kao njegov zastupnik, došao u Dubrovnik sa pismom svoga gospodara, da najavi njegovo imenovanje i predade bogate darove. Mustafabeg sam nije došao odmah u Hercegovinu, nego je ostao još u Seresu, gdje je do sada bio sandžakom a u Hercegovinu poslao je svoga sina Mahmudbega, da ga zastupa, dok uzmogne osobno preuzeti vladu.

Tek pod kraj ljeta ga nalazimo u Hercegovini a spominje se tamo u naputku, izdanom dubrovačkom poklisaru Marinu Zamanjoviću 10. septembra 1517., koji se šalje u Neretvu, da se pokloni sandžaku Mustafabegu. Poklisaru naloženo je, da jaši u Neretvu do sela Dubrava blizu Počitelja, gdje će, kako se čuje, doći i Mustafabeg sa svojom svitom, da vidi most, što je nedavno sagragjen preko jedne rijeke, zvane Vidovštica ili Bregava izmegju Neretve (= Gabele) i Počitelja, jer je taj most[1]) on sam dao sagraditi. Odavle nakanio je sandžak da pohodi svoj čifluk[2]).

[1]) Taj most još i danas postoji nedaleko Tasovčića preko Bregave.

[2]) Kako saznajemo iz jednog zapisnika od 16. februara 1517. bili su ti čifluci Mustafabegovi dan hoda daleko od Skoplja.

Nastupiv vladu poslao je Mustafabeg Dubrovniku na dar četiri ćilima procijenjena na 13 dukata i 4 komada zambelota, procijenjena na 12 dukata. Kako iz drugih zapisnika saznajemo, imao je Mustafabeg skoro doći u svoj sandžakat i posjetiti Neretvu, a Dubrovčani izabrali su poklisare, koji su imali poći, da mu se tamo poklone. Megjutim se dolazak njegov oduljio a tek 11. marta 1518. izabrano je poslanstvo, koje je pošlo da ga pozdravi. U dotičnom zaključku vijeća umoljenih naročito se ističe, da je to prvo poslanstvo, što se šalje Mustafabegu, sinu pokojnog Dautbaše, *„attenta sua absentia, qui fuit in castris imperatoris in partibus Egipti et Sirie multo tempore"*. Mustafabeg je prema tome sudjelovao u ratovima sultana Selima protiv Egipta i u Siriji.

Mira i dokolice u svome sandžakatu nije se dugo naužio, jer ga par tjedana iza toga zamjenjuje drugi sandžak.

Azami Hasim stigao već u maju 1518. u Foču, jer Dubrovčani već 20. maja izabraše poslanstvo, koje mu se imalo pokloniti i ponijeti darove, njemu i njegovoj dvojici sinova, od kojih je jednome bilo ime Husejn Čelebija, kako saznajemo iz zapisnika od 18. decembra 1518. U to doba vladala je u Hercegovini velika glad i poklisari ponesoše uza se svu hranu, koja im je za čitavog puta trebovalo. Hasanpaša je s toga kupovao u Dubrovčana žita, da kako bilo doskoči oskudici.

Ovaj sandžak nastavio je gradnju novske tvrgjave te je od Dubrovnika zaiskao razne stvari, potrebne za gradnju a jer je u Bosni i Hercegovini u to doba bila oskudica hrane, molio je da mu se pošalje na prodaju i žita. Vijeće zaključilo je 8. juna 1518. poslati to, ali bojeći se, da ne će dobiti za to novce, odlučilo je poslati sa robom trgovca, koji će to sandžaku prodavati i zatražiti naplatu i žita i prevoza. Osim toga dozvolilo je, da 8 zidara i 6 tesara pogju u Novi, da tamo rade oko gradnje grada (R. 34., 260.'). 16. jula poslaše Dubrovčani u Novi na molbu sandžakovu još nekoliko lagja *(grippos)*, kamenja i druge stvari, sve na njegov trošak (ib. 263.).

Kada se car Selim 28. jula 1518. nakon sjajnih pobjeda vratio iz Egipta u Carigrad, poslaše mu Dubrovčani poklisare, da čestitaju na pobjedi a u naputku od 4. septembra naloženo im je, da se uvrate i Hasimpaši *(Chassum)*, koji se Dubrovčanom pokazuje dobrim prijateljem, koji će im dati pisma s preporukom, da im budu od koristi na porti. (L. e C. 19.)

21. jula 1519. stigla je Dubrovčanom vijest, da je Sulejman sin Selimov zasio na prijesto i oni to odmah javiše susjednom sandžakbegu. Koncem ove godine bio je Hasimpaša na vojni u Crnoj Gori te se, kako po jednoj bilješci od 11. januara 1520. razabiremo, vraćao preko Konavalja kući.

Za svoga boravka u Novom imao je Hasimpaša razmirica sa novskim dizdarom. Mora da su to bile zadjevice ozbiljne naravi, jer je porta naročito delegirala prizrenskog sandžaka Ahmedbega Krajčinovića, da sudi o tim razmiricama.

5. Posljednja bosanska kraljica.

Kada je posljednji kralj bosanski Stefan Tomašević 1463. na tragičan način poginuo a kraljevina mu došla pod tursku vlast, nestalo je skoro traga i njegovoj ženi kraljici Mari, kćeri despota Lazara, kojoj je prije, nego li je za volju svoga vjerenika prešla na katoličku vjeru, bilo ime Jelena. U svojoj knjizi „Jajce" slijedio sam donekle slabe tragove, koji nam iza rasula Bosne, ostaše o zadnjoj bosanskoj kraljici: kako je pala u ropstvo bana Pavla Sperančića, kako je izbaviv se nastojala da proda relikvije

sv. Luke Mletčanom i kako se trag njen dvije-tri godine iza pogibije Stefana Tomaševića posve izgubio i uzalud svemu dosadanjem istraživanju nije pošlo za rukom, naći ga. Zato me je upravo obradovalo, kada sam megju spisima, koje nagjoh u dubrovačkoj arhivi, naišao na dva pisma, što ih priopćujem pod br. 92. i 99. na str. 81., 87. ove publikacije. Tu se, 20 godina poslije nego kraljici izgubismo trag, ova spominje svojim djevojačkim imenom Jelena na dvoru sultanovu kao tužiteljica u jednoj dosta zanimivoj parnici.

Sultan u pismu od 24. oktobra 1485. piše Dubrovčanom, da mu je došla na portu bosanska kraljica, kći despota Lazara, te se tužila na Dubrovčane, da je despot Gjurgj bio ostavio u gospode dubrovačke „na telige“ (= u postavu) zlata i oporučio, da se to nakon njegove smrti razdijeli njegovim sinovima. U to umre despot i njen stric a i otac a njihovo imanje osta. Tek onda je poiskala njena tetka, carica (Mara), dio svoga oca Grgura, 353 litre zlata, a Dubrovčani ga isplatiše, dočim njoj ne dadoše ništa. Pošto su preslušani svjedoci posvjedočili, da je carici doista isplaćen njen dio, dočim kraljici nije, zapovjeda car Dubrovčanom, da isplate i ovoj očev dio u iznosu od 353 litre zlata. S ovim pismom poslan je carski kapidžija Kasum u Dubrovnik, da mu se predade rečeno zlato ili, ako imadu koju riječ protiv ove optužbe, da pošalju na portu poklisare, koji će u toj stvari odgovarati.

U drugom pismu od 9. marta 1486. godine javlja sultan Dubrovčanom osudu, koju je izrekao na drugom ročištu. U uvodu reasumira se prva tužba kraljičina, kako je djed njen despot Gjurgj ostavio svoje blago u Dubrovčana u postavu: „zlato i srebro i aspre i kov zlatni i srebrni“. Od toga je njenog oca, despota Lazara, zapalo 353 litre zlata, koje je on još za svoga života iskao od Dubrovčana, da mu vrate, ali oni to ne dadoše. Kraljica je za to izvela svjedoke a car Bajazid poslao je svoga sklava s knjigom u Dubrovnik sa zapovjedi, da se to zlato plati ili da se šalju ljudi na portu, koji će se to odgovarati.

Dubrovčani poslaše poklisare na portu i ovi iznješe pismo despota Lazara, kojim svjedoči, da je sam despot Gjurgj za svoga života uzeo veći dio svoga blaga a ostavio u pokladu samo još 200 litara zlata i „odurisi“, da se to razdijeli na tri dijela njegovim sinovima Grguru, Stefanu i Lazaru a Lazar potvrgjuje u istom pismu, da su on i brat mu Stefan taj njima pripadajući dio primili, tako da od toga u Dubrovniku nije ništa u pokladu ostalo.

Megjutim ustvrdi kraljica, da je ovo pismo krivotvoreno i car sabra nekoliko dobrih i vjerovanih ljudi, „koji znaju pečat despotovu“, i ovi izjaviše, da taj pečat nije despotov. I car posla opet svoga sklava kapidžiju Kasuma u Dubrovnik s ovom osudom: da pošalju na portu 2000 dukata a ako imadu u ovoj parnici još koju riječ, neka opet pošlju na portu čovjeka, da se pri za tu stvar.

Toliko je sadržaj ovog sultanovog pisma pisana 9. marta 1486., koje je stiglo početkom maja u Dubrovnik te je vijeće umoljenih usvojilo 6. maja 1486. *„de donando sclauo turcho, qui venit a porta pro facto filie Lazari despoti — — valorem yperperorum centum viginti“.*

Osuda sadržana u tom pismu postaje to zanimivija, što sam megju onim starim spisima našao i dokumenat, što ga dubrovački poklisari iznješe na porti u dokaz, da su despotu isplatili svu njegovu tražbinu i koji su od porte pozvani vještaci proglasili falzifikatom. To pismo priopćeno pod br. 10. na str. 13. je namira izdana 22. decembra 1457., kojom despot Lazar *optima forma* svjedoči, da su mu poslali po Damjanu Žunjeviću (= Gjorgjiću) vas ostatak, što ga ide od očeve ostavštine. Time su mu učinili

veliku uslugu a on im zahvaljuje, kao da su mu to poklonili. Javlja im, da je po njihovoj želji poslao dva pisma pod visućom pečatju, jedno svoje a drugo brata Stefana, misleći da je to dovoljno, a suviše još šalje i otvorenu knjigu pod visućom pećatju, koju nosi spomenuti Damjan te neka je zaišću od njega. Ovi dokumenti su izgubljeni, ali pismo, s kojim su poslani, sačuvano je pa i sam pečat na njemu te je nesumnjivo autentično.

Da je sultan Dubrovčane ni krive ni dužne osudio, da plate bosanskoj kraljici 2000 dukata, tome nije dokaz samo ovo pismo Lazarevo nego i mnogi zapisi u protokolima dubrovačkog vijeća umoljenih, u kojima se raspravljalo o tome despotovu blagu. Kako je stvar dosta zanimiva, iznosim nekoje od važnijih zapisnika, koji se na to odnose.

4. marta 1454. *Prima pars est de dando libertatem domino rectori et eius paruo consilio dandi ser Pasquali de Sorgo residuum argenti albi, alias depositatum de argento dni. despoti, prout apparet per scripturas superinde factas, faciente ipso ser Pasquale quietationem opportunam et ponendo apud dictam quietationem literam dni. despoti, quam ipse attulit.* (R. 14. 28′.)

30. novembra 1455. *Prima pars est de declarando et specificando in literis, que dirriguntur ad dnum. despotum, quantitatem auri, dati ser. Damiano de Georgio, eius ambassiatori, vz. libras quingentasnovem, vnciam vnam et sachas quinque.* (R. 14. 234′.)

17. septembra 1457. *Prima pars est de offerendo illustri dno. despoto Lazaro et Stephano eius fratri duo tertia ipsis contingentia et spectantia de residuo depositi alias facti in commune nostrum per olim eorum patrem, facientibus ipsis expeditorias communi nostro in ea forma, quam volet presens consilium.*

Prima pars est, de faciendo tres, qui debeant ordinare et ordinatam in scriptis portare presenti consilio formam priuilegij et expeditoriarum, quas vult dominium nostrum a suprascripto despoto Lazaro et Stiepano eius fratre. (R. 15. 149′.)

12. novembra 1457. *Prima pars est de dando ser Damiano Iu. de Georgio, ambassiatori despoti Lazari, duo tertia eius, quod restat in communi nostro ex deposito, alias in ipsum commune nostrum facto, per olim despotum Georgium, eius patrem, vz. partem, spectantem de ipso resto ipsi despoto Lazaro et partem, spectantem Stiepano eius fratri.* (R. 15. 172.)

13. novembra 1457. *Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio, offerendi ambassiatoribus Gregorij, filij olim despoti Georgij, tertiam partem ipsi Gregorio contingentem de resto auri, alias depositati in commune nostrum per dictum olim despotum Georgium, dantibus ipsis originale priuilegium, per quod commune nostrum est obligatum et facientibus scripturas et quietationes opportunas.* (R. 15. 173.)

22. novembra 1457. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, expediendi Damianum de Georgio, ambassiatorem despoti Lazari, leuando denarios ex omnibus officijs et aliunde, prout ipsis melius videbitur.* (R. 15. 177.)

23. novembra 1457. *Prima pars est de faciendo tres, qui debeant ordinare cum ser Damiano Iu. de Georgio scripturas et expeditorias opportunas pro resto depositorum, ipsi ser Damiano pro parte et tamquam ambassiatori despoti Lazari et Stiepani eius fratris et etiam ordinare literas, scribendas dicto despoto Lazaro et Stiepano et omnia portandi presenti consilio.* (R. 15. 177′.)

26. novembra 1457. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, expediendi ser Damianum Iu. de Georgio, ambassiatorem despoti Lazari, et sibi dari duo tertia librarum ducentarum auri, que restant in communi nostro de resto omnium despositorum, alias positorum in commune nostrum per olim despotum Georgium, que duo tertia spectant ipsi despoto Lazaro et Stiepano eius fratri, faciente ipso ser Damiano ambassiatore suprascripto expeditorias opportunas communi nostro.* (R. 15. 179.)

28. novembra 1457. *Prima pars est de dando tribus filiis olim despoti Georgij, vz. despoto Lazaro, Gregorio et Stiepano, cuilibet pro rata, libras nouem auri pro resto, vz. quod restauit in commune nostro ex quinque sachis, vz. de tribus sachis, alias datis ser Alouisio de Restis tamquam ambassiatori olim despoti Georgij et de duobus sachis vltimis, de quibus data est sua rata his diebus ambassiatoribus Gregorij et de quibus, iuxta partes, his diebus captas, dari debent duo tertia ser Damiano Iu. de Georgio ambassiatori despoti Lazari et Stiepani eius fratris ita, quod dicte libre nouem intelligantur pro totali resto totius auri et omnium et singulorum depositorum, alias positorum in commune nostrum per dictum olim despotum Lazarum.*

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, dandi ser Damiano Iu. de Georgio ambassiatori suprascripto libras sex, spectantes suprascriptis despoto Lazaro et Stiepano eius fratri de libris nouem supascriptis auri, habente communi nostro a dicto ser Damiano cautelas opportunas pro dictis libris sex auri, prout ipsis securum pro communi nostro videbitur et prout fuit arrengatum. (R. 15. 180.)

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, scribendi despoto Lazaro et Stiepano, eius fratri, de quantitate ducatorum, datorum ser Damiano Iu. de Georgio, eorum ambassiatori pro retractu auri. (ib. v⁰.).

8. marta 1458. *Prima pars est de incidendo pouegliam depositorum condam despothi et ita incisam ipsam reponere in loco reliquiarum in scta. Maria.* (R 15. 208.)

11. augusta 1459. *Prima pars est de dando ambassiatori Gregorij, filij olim despoti Georgij, libras circa tres auri pro resto, spectante ipso Gregorio de omnibus depositis, que dictus olim despotus Georgius depositavit alias in commune nostrum et pro resto et completa restitutione dictorum omnium depositorum, facientibus ipsis ambassiatoribus communi nostro quietationes, expeditorias et scripturas opportunas.* (R. 16. 65.)

Osim ovih izvan svake sumnje autentičnih zapisnika spomenuti je još, da je u Gundulićevoj kronici[1]), koja je, kako sam se vrlo često osvjedočio, napisana na osnovu autentičkih spomenika dubrovačke arhive te se u njoj sadržaju nebrojena regesta davno već izgubljenih spisa, napisano, kako je, 1457.[2]) Grgur, sin despotov sa sestrom caricom Marom slao u Dubrovnik poklisare, jednog kalugjera i jednog laika, da zaišću očevo blago. Putem su se ovi uvratili u hercega Stjepana i on im je svjetovao, neka ne išću sav poklad, nego samo trećinu, koja ih po zakonu ide, jer da se Dubrovčani na nikoji način ne će dati sklonuti, da postupaju protiv svoje dužnosti. Tako je bila zasluga hercegova, da su ovi doista zahtijevali i dobili trećinu poklada, koja je bila svojina Grgurova. Ove podatke potvrgjuje skoro doslovno naputak izdan 28. novembra 1457. poklisaru, poslanom vojvodi Isabegu, u kome se osim toga još veli, da su poklisari Gjurgjevi i Marini Dubrovčanom vratili i „matice" o tom pokladu. (Lett. e Comm. 16., 180.)

Tvrdnju bosanske kraljice, da despot Gjurgj za svoga života nije dirao u svoje poklade, obara činjenica, da je on po Paški Sorkočeviću 1454. digao ostatak bijela srebra, dakle je u Dubrovniku u općini ostalo samo zlata a slijedeće godine podigao je po svom poklisaru, Dubrovčaninu Damjanu Gjorgjiću 509 libara, 1 unču i 5 aksaga zlata. Iza njegove smrti — umr'o je 1455. u Smederevu — podigli su $^2/_3$ njegove ostavštine njegova dva sina despot Lazar i knez Stefan, po poklisaru Damjanu Žunjeviću Gjorgjiću a originalna povelja, kojom su Dubrovčani u svoje doba potvrdili primitak ovog depota, predana im je te je „incidirana", to jest po običaju tadanjeg vremena anulirana na taj način, da bi se na sredini unakrst makazama zarezala i onda je deponirana u riznici crkve svete Gospe Velike, gdje su Dubrovčani sahranjivali svoje blago i najvažnije dokumente.

Napokon je i Grgur 11. augusta 1459. primio tri libre zlata kao zadnji ostatak njegova dijela i time je vas nekadanji poklad despota Gjurgja isplaćen njegovim sinovima.

Osim ovih vijesti o bosanskoj kraljici Mari-Jeleni našao sam još nekoliko o njoj, što evo iznosim.

U junu 1474. imala je doći bosanska kraljica sa herceškinom od sv. Save, suprugom Vladisava Hercegovića u Dubrovnik a vijeće umoljenih vijećalo je 7. juna 1474. o predlogu, da se obje gospogje, ako dogju u lûku ili ako ostanu u Dubrovniku, počaste jelom i prihvatilo je ovaj zaključak:

„*Prima pars est de honorando reginam, que fuit Bosne, et ducissam sancti Sabe et earum societatem si venient ad portum aut ad ciuitatem nostram in rebus cibariis.*" (R. 22., 122.)

Malo kasnije, 25. juna 1474., prihvatilo je isto vijeće slijedeći zaključak:

---

[1]) Izdanje Nadka Nodila 1893. U „Scriptores II" zagrebačke akademije, str. 348.

[2]) U kronici kriva godina 1455. Po Lett. e comm. di Lev. 16., 180., bilo je to u god. 1457.

„Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, respondendi regine Bosne se excusando, in casu quo petteret aliquid de rebus, quas ipsa dicit spectasse regi Bosne.“

Ovaj zaključak shvatićemo, ako se sjetimo, da je bosanski kralj imao u Dubrovniku nopokretna imetka i to palaču, koju su Dubrovčani darovali bosanskim kraljevima a u Konavlima zemalja. Kako sam već spomenuo u svojoj radnji o dubrovačkim spomenicima godine 1463.[1]), kralj Matija Korvin reklamirao je iza osvojenja Jajca, držeći se pravnim nasljednikom bosanskog prijestola, taj imetak, ali su Dubrovčani onda oklijevali, da se to pitanje definitivno riješi — možda baš obzirom na kraljicu, kojoj bi pripadalo pravo užitka ovoga imetka. Sada, nakon 11 godina, kada je kraljica osobno posjetila Dubrovnik, jamačno je ona potaknula pitanje o kraljevoj ostavštini a vijeće umoljenih dalo je rektoru i malom vijeću direktivu, ako bi ona zatražila riješenje toga pitanja, da se izvinjavaju, kako znadu.

Tri godine poslije, 27. juna 1477., imamo opet vijest o bosanskoj kraljici. Onda je boravio poklisar njen imenom Abraam u Dubrovniku i zatražio — ne zna se u koju svrhu — pomoć. Predlog da se ta pomoć dadne, odbijen je. (R. 23., 137.)

Zadnju vijest o bosanskoj kraljici nagjoh 32 godine iza rasula Bosne u naputku, što je 24. januara 1495., izdan dubrovačkom poklisaru Martolici Restiću, koji je imao da pogje sa haračem na portu.

Tu mu se nalaže, ako bi ga na porti upitali za bosansku kraljicu ili za milostinju, što je Dubrovčani davaju crkvi sv. Mihajla u Jerusolimu, neka se čuva, dati odgovora i neka rekne, da o tome pitanju nije dobio nikaka naputka (Lett. e Comm. 17., 50.).

Iz ove dosta mračne bilješke razabiremo jedino to, da je zadnja bosanska kraljica bila još godine 1495. na životu.

I tu joj izgubih opet svaki daljnji trag!

6. Ahmed paša Hercegović.

Jedna od najzanimljivijih ličnosti dobe sloma bosanske kraljevine, refleks izginula bosanskog srednjeg vijeka i nastupa osmanlijske ere bio je nesumnjivo najmlagji sin hercega Stjepana Kosače, knez Stjepan, potonji glasoviti veliki vezir Ahmed-paša Hercegović.

Mati mu bijaše Barbara, udovica kneza Petra Kliškog, porijeklom srpska princeza, a druga žena hercega Stjepana, kojom se ovaj vjenčao godine 1455. uz veliko slavlje. To je slavlje bilo to veće, što se u isto doba imao slaviti u kući hercegovoj trostruki pir: hercegov i obaju mu sinova Vladisava i Vlatka. Vlatkov je pir megjutim odgogjen i tako se slavio u isti dan pir očev i najstarijega mu sina Vladisava. Od marta do maja 1455. puni su zapisnici vijeća umoljenih o tim sjajnim svatovima, tu se vijeća o dočeku mladih, o poslanstvu dubrovačkom. koje će prisustvovati svadbi i čestitati mladima, o sjajnim darovima, što će ih u ime republike za ručka predati i t. d.

Godinu dana poslije nalazimo pod 13. maja 1456. u istom zapisnika ovu bilješku:

„Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio, respondendi ambassiatori cherzechi Stiepani congratulando et gaudendo de nouo filio sibi nato.

„Prima pars est de donando nouo filio nato cherzecho Stiepano — — yperp. 100 in vno copertorio.

---

[1]) Priopćena u Glasniku zem. muzeja.

Prima pars est de donando Iuanis Vlatcovich, ambassiatori cherczeg Stiepani — — yperp. C in pannis.“

Taj novorogjeni sin, čiji je porod najavio kao hercegov poklisar vojvoda Ivaniš Vlatković i koji je dobio na dar od Dubrovčana skupocjenu pokrivku za bešiku, dobio je po ocu ime Stjepan.

O njegovoj mladosti malo šta znamo. Mati mu je za rana umrla i herceg, prem već sijedi starac, doveo je treću ženu Ceciliju iz Barlete, koja se sigurno nije mnogo brinula za svoje pastorče, a djetetu je bilo jedva 10 godina, kada mu je otac umro, te ostade u svoga brata hercega Vlatka.

Kako je knez Stjepan Kosača dospio u Carigrad te se tamo poturčio, o tome naša vrela šute, a turski historičari zabilježiše cijeli niz legenda. Jedna od tih veli, da je sultan Mehmed II., osvajajuć Bosnu (1463.), krenuo i na Hercegovinu, ali se vratio i poslao Mahmud-pašu (Opukovića) na Hercegovinu, čiji je „kralj“ (= herceg) utekao u „Frenke“ (= u Dubrovnik, u istinu ali u Novi). Otale poslao je, da ublaži cara, svoga sina kao taoca sa bogatim darovima na portu, koja razdijeli Hercegovinu na pola: gornju brdovitu Hercegovinu ostavi Hercegu, a donju rodnu zadrži. Sin se Hercegov na porti poturčio, te dobi ime Ahmed i postade vremenom vezir.

Ovako priča „Mir'ât-ul-kjâinat“ (str. 387.), a za njime mnogi drugi turski kroniste.

Daleko romantičnija je druga priča, koju nam je zabilježio turski putnik Evlijai Čelebija, opisujući osvojenje grada Mileševa. On tu priča ovo: „Ovaj grad bio je stolica hercegovačkog vilajeta, a kada je sultan Mehmed Fatih krenuo da zauzme Bosnu, osvoji Ahmed Paša Hercegović taj grad. O njemu pišu grčki pisci ovako: Ovaj grad Mileševo uzeo je Ahmet paša Hercegović. Dok se još nije poturčio, vjenčao je kćer španjolskoga kraljo. Ugledav Ahmedbegov otac, ban hercegovački, u bračnoj noći djevojku, pomami se, te ne mogav se obuzdati, oskvrni ju. Njegov se sin od teške muke tako rascvili, da je istu noć sa trista konjanika pošao iz ovog grada Mileševa i došao u Ušćup, gdje nagje gaziju Fatiha. Ispričavši mu potanku, što se desilo, poturči se pred sultanovim šehom Akšemsudinom i Mahmudpašom Hrvatom te mu nadjenuše ime Ahmed. Isti dan uze od Fatiha 50.000 probrane vojske sa nekoliko topova i krene iz Ušćupa te stiže do Mileševa, obsjedne ga i bijući topovima osvoji konačno grad a otac mu potajno pobježe. Ahmedbeg posla Fatihu po muzdedžiji[1]) gradske ključeve. Pobjegav Ahmedbegov otac odavle, smjesti se blizu Dubrovnika u grad imenom Blagaj i ostane tude. Kada je Fatih to dočuo, darova mu radostan grad Mileševo sa sandžakom i jednim tugom i sabljom te mu poruči: „Što god osvojiš gradova svoga oca, biće tvoji i ti ćeš u njima vladati[2]).“

Kako se vidi Evlijai Čelebija lokalizovao je tu jednu priču, koja je, kako se čini, dublje ušla u narod, te je refleks historičkog obiteljskog razdora u kući hercegovoj. Priča veli, da je herceg obeščastio vlastitu snahu svoju, ženu svoga sina, a ovaj — Evlija'i Čelebija ga identificira sa Stjepanom, — da se osveti ocu, predao se Turcima, poturčio i onda osvojio očevu zemlju. Da ova priča, u koliko se tiče osobe kneza Stjepana, nema osnova, najbolji je dokaz to, da ovaj u doba kućnog razdora u familiji hercegovoj još nije bio ni na životu, a u doba, kada je Mehmed Fatih osvajao Bosnu, bilo mu je tek sedam godina.

Razlog, zašto je knez Stefan ostavio domovinu, biće taj, da je u svojoj mladosti bio pod rukom brata si Vlatka, a sva je prilika, da ovaj za rasprava kod diobe blaga

---

[1]) Koji nosi veselu vijest.

[2]) Po prijevodu Sejfudina Kemure.

hercegova nije nesebično zastupao interese svoga malodobnog brata. Ogorčenom radi toga sama se od sebe namicala misao, da na porti traži svoje pravo, kao što su ga na porti našla mnoga druga vlastela, koja su bilo u čemu trpjela od koje krivine.

Ako se još sjetimo, da je mati kneza Stjepana bila porijeklom srpska princeza, a rodica carice Mare, onda je lahko razumljivo, da je ogorčeni mladić pošao u Carigrad pod okrilje svoje tetke, koja je na carskom dvoru igrala veliku ulogu. Upoznav tu prilike, knez se Stefan poturčio.

Istina, nestašica historičkih podataka, koji bi razsvijetlili ovu tamnu fazu u životu najmlagjega sina hercega Stjepana nuka nas, da dosadanje romantične priče, koje obragjuju ovaj momenat, nadomjestimo tek hipotezom, a možda će tek budući arhivalni obreti pokazati, da li je ta hipoteza opravdana ili nije.

*

Karijera Ahmed-paše Hercegovića, kako je možemo rekonstruirati na osnovu turskih historika i kroničara, bila je u turskoj službi u kratko ova:

Prvi puta se spominje u turskim vrelima pod imenom Ahmeda, dakle kao musliman, god. 1478., te je bio onda bajraktar. Temelj njegovoj sjajnoj karijeri položen je onim časom, kada mu je 1481. sultan Bajezid, koji je jedva zasio na prijesto dao svoju kćer Fatimu za ženu i imenovao ga ujedno beglerbegom anadolskim a time mu je kao carskom zetu, bar za života svoga punca, osiguran sjajan položaj. Povjerenje, što ga je Bajezid II. stavljao u svoga zeta, nije ga prevarilo, jer već slijedeće godine mu je Ahmedbeg Hercegović, poslan u Taš-il u Anadolu na brata careva, sultana Džema, učinio veliku uslugu, natjerav Džema u bijeg, koji je prebjegao na otok Rodos te se predao Johanitom, koji ga poslije poslaše u Rim[1]).

U prvom egipatskom ratu, u kome je Ahmedbeg nekoliko puta sudjelovao, nije bio osobite sreće. 1485. osvojio je karamanski beglerbeg Karagjoz-paša Tarzos i Adanu, ali Misirci naskoro osvojiše oba grada, a Ahmedbeg, poslan slijedeće godine (1486.) u Misir, nije uspio da vrati oba grada. Glasoviti historik Hadži Kalfa, kojega Turci zovu Ćatib-Čelebijom, bilježi dapače u svom „Takvim-ul-tevarih“u, da je Ahmedbeg Hercegović slijedeće godine 1487. (= 892.), kada se na Ćabi pokazala velika kuga, dopao ropstva u boju sa Čerakizima, ali pošto je sultan misirski odlučio da zaište od porte mir, pustio je Ahmedbega na slobodu, a ovaj, vrativ se u Carigrad, postao je kapudanbašom, to jest vrhovnim zapovjednikom mornarice.

Slijedeće godine 1488. (= 893.) naregjeno mu je, da pogje svojim brodovljem u Skenderiju (Aleksandriju), da pomogne seraskeru Alipaši ugušiti bunu, a dvije godine poslije (895.) pošao je po drugi put u Misir, da pomogne Skenderbegu Mihalbegoviću, kajsarijskom (cezarejskom) sandžaku, ugušiti bunu.

Vrativ se u Carigrad, imenovan je iste godine po drugi puta anadolskim beglerbegom. 902. (= 1496.) postao je, kako Ćatib-Čelebija piše, prvi puta velikim vezirom[2])

---

[1]) Hadikat-ul-vuzerâ Ameda Taiba Omanovića.

[2]) Radi pregleda dajem ovdje listu velikih vezira, koji su vladali u doba, u koje je Ahmedpaša Hercegović živio.

Davudpaša 888.—902.

Ahmedpaša Hercegović, prvi put 902.—903.

Ibrahimpaša 903.—905.

Mesihpaša 905.—907.

Hadim Alipaša 907.—909.

Ahmedpaša Hercegović, drugi put 909.—912.

na mjesto Davudpaše, a slijedeće godine svrgnut je sa vezirstva bez poznate krivnje i postade opet kapudanpašom, te je poslan u Inebaht, gdje je osvojio nekoliko vilajeta.

1503. (= 909.) postade po drugi put velikim vezirom na mjesto Hadim Alipaše ali je opet nakon 3 godine svrgnut, te postade opet kapudanom, a zamijenio ga je u vezirstvu opet Hadim Alipaša, osnivač krasne Alipašine džamije u Sarajevu, gdje je i zakopan.

1510. (= 917.) bio je Ahmedpaša opet velikim vezirom, a kada je car Bajezid, osjećajući smrt blizu, htio da razdijeli svoju carevinu megju oba sina: Ahmedu prijestô, a Selimu Smederevo, ustao je Ahmedpaša Hercegović u vijeću 17. muharrema 916., te se odlučno zauzeo za Selima, a njegovom uplivu ima se ponajviše pripisati, da je Selim 7. safera 918. (= 1512.) proglašen carem.

Sultan Selim odužio se Ahmedpaši za tu uslugu time, da ga je, zasjednuv na prijesto, imenovao velikim vezirom na mjesto Kodža Mustafapaše.

1514. bio je Ahmedpaša kao vojskovogja u istom perzijskom ratu, o kome smo priopćili jedan carev izvještaj. On se doduše ponio junački, ali pošto je u vojsci zavladao nered, te se ova u tugjoj zemlji počela buniti, na svoju ruku četovati i pljačkati, upisalo se to u grijeh Ahmedpaši Hercegoviću i njegovom imenjaku Ahmedpaši Arnautu plemena Dukadžinova, te su oba svrgnuta, jedan s vezirstva, drugi sa zapovjedništva.

Kada je sultan Selim 1516. (= 922.) pošao na Arape, imao je Ahmedbeg Hercegović da čuva Brusu, a malo iza toga je umr'o. Iza sebe ostavio je kao svoj vakuf Ahmedpašinu džamiju u zatonu kraj Stambola, a do nje musafirhanu, imaret i jedan han.

Iza sebe ostavio je i dva sina: Mustafabega i Alibega Hercegovića [1]).

*

Mi ćemo ovaj kratak životopis Ahmedbega Hercegovića upotpuniti sa ono malo pouzdanih historičkih podataka, što ih nalazimo u zapisnicima dubrovačke arhive i tako bar dobiti malo čvršći skelet, oko koga će historičar moći grupirati plastičnu gragju nekritičkih turskih hronografa.

Prva nam je zadaća, bar sublizu ustanoviti doba, kada se je hercegov najmlagji sin, knez Stjepan, poturčio. Pod ovim mu imenom zadnji puta nalazimo spomen u godini 1471., u kojoj se, prema našim dokumentima br. 29. i 30. (str. 31., 32.), potvrgjuje, da je sa svojim bratom hercegom Vlatkom primio ostatak očevine, a prvi puta ga nalazimo pod imenom Ahmeda Hercegovića god. 1474. u fermanu, što ga je donio carev logofet Ibrahim, delegiran od cara, da izmegju Ahmeda Hercegovića i brata mu hercega Vlatka provede djelidbu imetka (br. 41., str. 40.). Biće, da se knez Stjepan malo prije ovoga doba poturčio, jer je Dubrovčanima njegovo tursko ime još neobično

---

Hadim Alipaša 912.—917.
Ahmed paša Hercegović, treći put 917. (samo 5 mjeseci).
Kodža Mustafapaša 917., pogubljen 918.
Ahmedpaša Hercegović, četvrti put 918.—920.
Hadim Sinanpaša 920.—923., (poginuo u Misiru).
Junuzpaša 923. (pogubljen).
Pir Mehmedpaša 923.—926.

[1]) Podatke, na kojima se osniva ovaj prikaz života Ahmedbegova, izvadio mi je iz turskih vrela g. šejh Sejfudin Kemura te mu ovdje na tome trudu toplo zahvaljujem.

te ga u odnosnim zapisnicima vijeća umoljenih zovu još uvijek imenom Stjepana (R. 22., 152'., 155.).

Ime Ahmedovo nalazimo u zapisnicima vijeća umoljenih tek 19. februara 1477. Njega tu Dubrovčani još ne zovu prezimenom Hercegovića, koje se poslije redovito upotrebljava, nego rek'bi, da se posve sigurno ustanovi identitet, zovu ga *„filius olim cherzechi Stiepani“*. Ahmet poslao je u to doba svoga poklisara Ibrahima, da od Dubrovčana ište dio konavoskog dohotka, što ga Dubrovčani tu eufemistički zovu *„honorantia“* i koji su Dubrovčani, od kada im je Sandalj ustupio Konavlje, redovito plaćali kao godišnji danak u iznosu od 500 perpera. Iza hercegove smrti baštinili su taj danak njegovi našljednici, a Ahmed, dorasao do pune dobe — navršio je sada 21. godinu — jamačno je po Ibrahimu zahtijevao trećinu toga dohotka kao našljedstvo iza oca. Dubrovčani isplatiše Ibrahimu tu trećinu i darovaše Ahmedovu poklisaru na dar sukna za 20 perpera. (R. 23—93'.)

Od sele plaćaju Dubrovčani redovito taj dohodak, kojemu je bio rok 3. augusta svake godine, Ahmedbegu, a kada je on bio veliki vezir, šalju ga obično sa haračem na portu.

U novembru iste godine došao je carski sklav u Dubrovnik, da nešto uredi u stvari Živana Pripčinovića i taj je imao da izvrši neki nalog, koji se ticao Ahmed-bega, ali u dotičnom zapisniku nije pobliže označeno, o čemu se tu radilo. (Ibid. 23., 180'.)

Kada je sultan Bajezid II., punac Ahmedov, zasio na prijesto, porasao je naravski i ugled Ahmedov u Dubrovniku, te mu Dubrovčani 13. januara 1485. odlučiše poslati po poklisarima, koji će poći na portu, na dar dvije srebrne čaše. Darovi u srebrnom posugju imadu u ono doba stanovito značenje; jer prvi danak, što ga Dubrovčani obećaše sultanu Muratu, sastojao se u srebrnom sugju, poslije, kada je taj danak povišen i promijenjen u novčani harač, slali su Dubrovčani opet svake godine na portu uz harač i srebrna sugja i to samo caru, veziru, bašalarima i urumelijskom beglerbegu i tefterdaru. Ako su oni isti dar — dvije tace — slali i Ahmedbegu Hercegoviću, to je dokazom, da se on na stepenici svoje karijere uspeo vrlo visoko, te su ga Dubrovčani usporegjivali sa bašalarima.

Do skora postao je Ahmedbeg Dubrovčanom vrlo neugodan. 14. aprila 1488. pisao je sultan Bajezid II. ferman, što ga priopćajemo pod br. 104., na str. 92. naših spomenika. Tu se veli, da je „stari“ herceg (Stefan) ostavio u Dubrovniku „na predavak“ svoje imanje, a od toga da ima još 18.000 dukata. Ahmedbeg Hercegović je nekoliko puta taj novac od njih zahtijevao i Dubrovčani mu ga ne dadoše, pa ih za to poziva, da pošalju ljude, koji će se za to na porti suditi.

Ovo pismo moralo je na Dubrovčane djelovati kao grom iz vedra neba, a bilo im je tim neugodnije, što su radi ostavštine hercegove i prije pretrpili sto jada: sekvestar kralja Matije Korvina, dugotrajne rasprave i razmirice sa hercegom Vlatkom, koji je zastupao i brata si Stjepana, protest republike mletačke, koja je zastupala interes Vladisava i napokon konačna isplata čitavoga poklada, o čemu su se čuvali svi dokumenti; — a sada, kada više ni aspre o tom pokladu nije bilo u dubrovačkom komunu, ustaje najmlagji sin Hercegov Ahmedbeg, te išće ogromnu svotu od 18.000 dukata.

Ovo nije bio prvi pokus, da se od Dubrovčana istisne novaca. Već god. 1477. stigao je carev ferman od 21. maja, što ga donosimo prema transkripciji, koja se sačuvala u *„Traduzioni de fermani etc“*, te je u njoj valjda prepisač zamijenio ime Ahmedovo sa „Ajaz“.

Car tu javlja Dubrovčanom, da mu se potužio „verni i pošteni sluga“ Ajaz (= Ahmed), da mu je otac ostavio 18.000 dukata, ali Dubrovčani ne htjedoše, da mu to plate, nego govorahu, da su 9000 dali „za dušu hercegovu“ a 9000 kralju „ungarskomu“ i nalaže im „ako iznagju, da je tako, kako veli on“, da te novce donesu na „vrata carstva“ (br. 53., str. 47.).

Vijeće umoljenih zaključilo je onda, 29. novembra 1477. odgovoriti sklavu, koji je došao radi te stvari i ujedno pisati Ahmedu (R. 23. 180′), a čini se, da je uslijed toga stvar zaspala.

Dubrovčani su za to i sada mogli u prvi mah misliti, da je to tek novi pokus porte, da iz bogatog Dubrovnika istisne po koji dukat, a u tom shvaćanju moglo ih je učvrstiti i vlastoručno pismo Ahmedbega Hercegovića, koje je valjda stiglo u isto doba u Dubrovnik kao i ferman, te ga priopćujemo pod br. 105. na str. 93., u kojem on sam priznaje, da su s njegovim znanjem isplatili očev imetak bratu njegovu, u njihovim rukama da je očev testamenat i oni će znati, kako će se, kad ih car „pritegne na svjedočbu“ potruditi za nj, kao što će se i on potruditi za njih.

Car dao je Dubrovčanom 5 mjeseci roka, da pošlju „*vekila*“, koji će se radi te stvari suditi, ali rok je prošao, a oni ne poslaše, nego tek kada su slali slijedeći harač. Ovi poklisari ponijeli su prema zaključku vijeća umoljenih od 29. januara 1489. na portu pisma Vlatka i brata mu Stjepana sa njihovim visućim pečatima, u kojim potvrgjuju svojim potpisima i potpisima izvanjskih svjedoka, da su primili vas svoj dio očevine, a uz to ponijeli su i pismo Hamzabegovo i drugih svjedoka, da u Dubrovčana nije od te ostavštine ništa preostalo. (R. 26. 5′.)

Ali kada su ovi poklisari stigli na portu, nije tamo bilo Ahmedbega, jer je dobio timar u Kalipolju i pošao onamo, pa tako nije bilo moguće da se ova rasprava sada provede. Zato je sultan fermanom od 4. aprila 1489. (br. 106., str. 93.) zapovjedio, da Dubrovčani slijedeće godine, kada pošlju harač, s poklisari pošalju i svoje zastupnike, koji će na sudu odgovarati na tužbu Ahmedbegovu.

Megjutim ova je rasprava sve do godine 1493. mirovala a onda je iznova ponovljena.

8. januara 1493. nalazimo u vijeću umoljenih predlog, koji je išao za tim, da se sa Ahmedbegom učini nagodba. Vijeće ovlastilo je svoje poklisare, koji su imali poći na portu, da mu ponude 1000 dukata, ako odustane od svojih zahtjeva pa da mu Dubrovčani ne budu ništa više dužni (R. 27., 17.). 12. januara odobrilo je vijeće dapače i formular namire, koju bi Ahmedbeg imao potpisati, ako prihvati ponudu Dubrovčana (ib. 18′.)

Megjutim dubrovački poklisari Natal Saraković i Nikulin Gundulić, koji su pošli s haračem na portu, ne nagjoše Ahmeda u Carigradu, jer je on bio u Anadolu. Za to potražiše od republike naputak, što će učiniti u toj stvari i dobiše instrukciju, pisanu 20. maja 1493.[1]), s kojom im se nalaže, da uznastoje dobiti od porte dozvolu, da pogju u Anadol i da se tamo s Ahmedbegom mirnim putem nagode a njemu da ponude 2000 dukata, ako odustane od svake daljnje tražbine. Kad dogju pred Ahmedbega, neka se ponize pred njime, neka ga sjete staroga prijateljstva, što je uvijek postojalo izmegju Dubrovnika i njegovih pregja i neka mu razlože neosnovanost njegovih zahtjeva. Ako bi im pošlo za rukom, neka zaištu od Ahmedbega otvoreno pismo o sklopljenoj nagodbi, koje neka potvrdi kaziasker.

---

[1]) Lett. e Comm. di Levante. 17. 6′.—7′.

Ako porta nebi na to pristala, već bi zahtijevala, da se stave na sud, neka ne odu na sud, van na silu, a ako budu osugjeni, neka, upirući se na dokumente, protestiraju pred samim carem i bašalarima.

Megjutim dobili su poklisari zapovjed od porte, da idu u Anadol u Brusu, da se tamo pred kadijom brusanskim pru. Ali oni se prema svome naputku ne staviše na sud te kadija zato osudi „in contumaciam“, da Dubrovnik plati Ahmedbegu ne 18.000 dukata, kako je isprva iskao, nego dvostruku svotu. Na tu vijest poslaše Dubrovčani svojim poklisarima u Carigradu Šimuna Bunića, da im bude na pomoći u toj teškoj parnici a u naputku od 5 augusta 1493.[1]) naložiše im, neka zamole Dautpašu, velikog vezira, bašalare i Skenderpašu, da im se smiluju i pomognu, da stvar dogje ili pred portu ili barem pred koji drugi sud.

Ahmedbegu neka nude za nagodbu 2000—5000 dukata a Dautpaši neka obećaju 500 dukata, ako sklone Ahmedbega, da pristane na ovu nagodbu. Na kraju se nalaže, neka se ponize i plaču koliko mogu, samo da se stvar što povoljnije riješi!

Dubrovčani, koji su inače svoje poklisarske komisije rada kitili poslovicama i epigramima, zaboravili su ovaj put na onu:

Qui timide rogat docet negare[2]).

Trojici dubrovačkih poklisara tek je uspjelo uplivom Dautpašinim isposlovati dozvolu, da pogju u Anadol pred samog Ahmedbega i da se tamo nagode s njime. Zato im je vijeće 13. oktobra 1493. naložilo, da zomole od Dautpaše i ostalih bašalara a osobito od „blagog“ Skenderpaše preporuke i da pogju u Anadol. Pošto im je Dautpaša natuknuo, da će moći doći do nagodbe, ako ponude bar 5000 dukata, ovlastilo ih je vijeće umoljenih da ponude i 6000 a najviše 10.000 dukata i to plativo u godišnjim obrocima od 1000—2000 dukata. Još im se daje ovaj značajan savjet: *„Nel parlar cum Aghmatbassa tignereti modo, se poreti, de parlar cum lui solo, da lui a voi, in* l i n g u a n o s t r a, *perche piu familiarmente poreti parlar“* a u tom razgovoru neka ga sjete one klauzule u hercegovu testamentu, koja glasi: *„conte Stephano et la parte sua recommando a Vlatcho sopra l' anima sua!“*[3])

Ova jedna rečenica daje nam ključ čitavoj nerazumljivoj raspravi: herceg Vlatko, ovlašten očevim testamentom da podiže i dio brata si Stefana, dignuo je novce, a Stjepan — sada Ahmedbeg — ostav praznih ruku, tražio je regres u Dubrovčana!

Na osnovu ovoga naputka došlo je do nagodbe izmegju Ahmedbega i trojice dubrovačkih poklisara. 30. decembra 1493. javiše ovi pismom pisanim „in Seclea“, da Ahmed pristaje na to, da odustane od svake daljnje tražbine, ako mu Dubrovčani plate 10.000 dukata. To pismo bilo je već 13. februara 1494. u Dubrovniku, jer je vijeće umoljenih taj dan zaključilo poslati 2000 dukata kao predujam za prvi obrok odplate a 21. februara odlučilo je, ovlastiti svoje poklisare, da tamo nagju u zajam još 1000 dukata da namire 3000 kao prvi obrok. Slijedeći dan napisan je naputak, kojim se odobrava, da se Ahmedu ponudi, ako od svake daljnje tražbine odustane, svega 10.000 dukata i to tako, da mu se plati odmah 3000 dukata a ostatak u tri godišnja obroka i to dva po 2 a zadnji po 3000 dukata. Ako Ahmedbeg ni na to nebi pristao, neka se vrate u Carigrad, neka traže u Dautpaše savjeta a na porti milosrgja! Caru se šalje istodobno na dar četiri srebrna pladnja[4]).

---

[1]) Lett. e Comm. di Lev. 12. 13′.—15′.

[2]) Glosa na uvezu jedne sveske Libri Rogatorum XV. vijeka.

[3]) L. e C. d. L. 17. 19.—21.

[4]) Lett. e Comm. di Lev. 17. 29′.—31′.

Ako su se Dubrovčani veselili, da je parnica svršena, prevarili su se, jer i ovdje je bilo *„Finis alterius mali gradus est futuri!“* [1])

Sve ove žrtve ostaše uzaludne a dubrovački poklisari vratiše se, nakon što su se dulje od godinu dana mučili u Carigradu i Anadolu, da izvijeste vijeće o svom neuspjehu.

20. augusta 1494. dan je Nikulinu Gunduliću, koji je opet poslan radi ove stvari u Carigrad naputak, koji zvuči kao prava elegija: Nalaže mu se, neka se potuži na porti, da su Dubrovčani ogorčeni, zavili se u crno, svi u plaču, jer vide, da im ne pomaže ni vijerna služba ni ogromni harač; ne hasne im ni povelje, ne hasni posluh! Oni su vas očinji dio isplatili Ahmedu, on im je sam poveljom potvrdio, da ga je primio a sada govori neistinu, da je poklad opet ostavio u njih u pohranu. Tu su njegovu tvrdnju oni uvijek pobijali, ali bez uspjeha. U svojoj su nevolji pristali i na to, da mu plate, ni krivi ni dužni, 10.000 dukata, poslali su u to ime dapače 2000 a 1000 uzeli u zajam, pristali su dapače i na to, da na prvi obrok plate 5000 dukata, novac da uzmu u židova na zajam, a ostalo da plate u dva roka, pa ni to nije koristilo.

Ahmedbeg sada izvodi krive svjedoke, da dokaže, kako je navodno svoju očevinu deponirao u Dubrovniku, a oni nikada nisu ni primali niti izdavali ikaka poklada bez povelje. Ako je zbilja predao poklad, neka pokaže povelju!

Neka se tuži Nikulin na porti, da se Ahmedbeg nije žacao ni zarobiti poklisare, koji su donijeli carski harač na portu, ne bi li tako prisilio Dubrovnik, da mu plati, što išće.

Još se nalaže Nikulinu da na porti skloni bašalare, da pristanu na to, da se dade Ahmedbegu sada 3000 dukata u gotovom a 2000 u robi a ostatak u dva godišnja obroka, a o nagodbi neka zahtijeva, da se načine isprave u asker-kadije i u brusanskog kadije uz uvjet, da se sekvestrirani poklisari oslobode. Ako bi ga porta slala u Anadol, neka tamo nikako ne ide, da Ahmedbeg i njega ne zarobi[2]).

Ovaj put je došlo konačno do zaključka i to tako, da Dubrovčani plate za prvi obrok 5000 dukata a slijedeće godine opet 5000. 17. augusta vijećalo se o tome, da se šalje 5000 dukata u Carigrad *„quos oportet nos soluere Aghmetbasse pro recto vexationum, quas nobis dedit pro deposito paterno“* a u komisiji od 25. oktobra 1495. poklisaru Frani Puciću nalazimo i stavku, kojom mu se povjerava, da Ahmedbaši predade još 5000 dukata kao ostatak njegove tražbine[3]).

Za čitave ove četirigodišnje parnice obustavili su Dubrovčani Ahmedbegu plaćanje njegovog dijela konavoskog dohotka, kako su to obustavili i bratu mu Vlatku, kada je bio s njima u neprijateljskom odnošaju a tek u januaru 1496., kada je poklisar imao poći s haračem na portu, ponio je 192 dukata da ih predade Ahmedbegu u ime njegovoga dijela ovoga dohotka, zaostala u četiri zadnje godine[4]). Ovaj poklisar ima se i Ahmedbegu pokloniti kao novoimenovanom veziru te mu predati kao počasni dar 200 dukata. Računajući vrijeme, što je trebalo da iz Carigrada stigne vijest o imenovanju Ahmedbegovu vezirom u Dubrovnik, možemo zaključiti, da je on imenovan već u decembru 1495.

3. januara 1498. zaključilo je vijeće umoljenih, poslati po poklisarima, koji su imali poći na portu, osim obična dara još 200 dukata *„tamquam bassalario seu vizerio“*, a to će reći, da je Ahmed još bio u vezirstvu; osim toga ponio je poklisar 150 dukata u ime trogodišnjeg konavôskog dohotka. (R. 28. 66.)

---

[1]) Glosa na uvezu jedne sveske *Libr. rogator.*

[2]) Lett. e Comm. di Lev. 17. 40. i dalje.

[3]) Lett. e Comm. di Lev. 17. 58'.

[4]) Lett. e Comm. di Lev. 17. 79'.

U novembru godine 1499. htio je bratučed Ahmedbegov Balša Hercegović, sin brata mu Vladislava, doći u Dubrovnik, ali mu Dubrovčani ne dozvoliše toga, nego mu je malo vijeće, da ga umiri, poklonilo 500 aspri (R. 28. 173.) a Dubrovčani bojeći se, da bi to Balša javio svome stricu, naložiše naputkom od 13. januara 1500. svome poklisaru, koji će poći s haračem na portu, neka kaže Ahmedbegu, da je Balša dolazio u Dubrovnik, ali ga oni „radi nepogode vremena“ ne mogoše dostojno primiti niti mu dadoše zatražena zajma. Balša je otišao posve nezadovoljan, a ako se za to pismeno potuži svome stricu, neka poklisar brani Dubrovnik, da mu ova objeda ne naškodi[1]).

Da je Ahmedpaša Hercegović, prem nije više bio aktivni veliki vezir, u politici osmanlijskog carstva igrao dalje veliku ulogu, dokazuje nam naputak poklisarima na porti od 20. juna 1501.[2]). Tu se nalaže poklisarstvu, da Ahmedpašu zamole, neka bi izvješća, što ih Dubrovčani šalju o dogagjajima u kršćanskim zemljama ostala tajna, jer da se o tome išta pročuje, škodilo bi im to veoma u kršćanskom svijetu, bilo bi im opasno, a moglo bi im prouzrokovati i propast, od koje car ne bi imao nikakove koristi. Iz ove vijesti vidimo dvoje: ponosna dubrovačka vlastela nijesu se žacala u kršćanskim zemljama provagjati špijunažu, da o rezultatima njenim obavijeste portu, a adresa preko koje se te vijesti slahu, bilo je ime Ahmedpaše Hercegovića. U nošoj seriji spomenika ima nekoliko dokumenata, koji se odnose na ta izvješća (br. 135., str. 121.; br. 149., str. 134.; br. 155., str. 138.; br. 157., str. 139.), a porta u tim pismima bilo hvali Dubrovčane za te vijesti, bilo išće nove izvještaje. Izvješća, što ih Dubrovčani slahu na portu, nisu megjutim uvijek odgovarala očekivanjima, a Dubrovčani jamačno su mnogo toga, što su znali i zašućivali. Zato su poklisarima, koji su 1503. polazili na portu, dali naputak, u slučaju te ih tko na porti ukori, da rijetko šalju vijesti s ovih strana, da se ispričaju time, da Dubrovnik na portu šalje samo onda vijesti, ako ima pouzdanih, a ako ove nijesu pouzdane, voli ne slati ih, nego da ih na porti drže nepromišljenim i lahkoumnim *(lezeri)*. (L. e C. 17. 136.)

Ime Ahmedpašino nalazim u godini 1505. u savezu sa slijedećim dogagjajem: u bezistanu u Sofiji, gdje je sjedilo mnogo dubrovačkih trgovaca, dogodila se kragja a megju ukradenim predmetima bili su i novci, koji su bili vlasništvo Ahmetpaše Hercegovića. Pošto se nije našao krivac, odsugjeni su svi trgovci po sredovječnom običaju, da solidarno naknade štetu a 23. januara 1505. izabralo je vijeće umoljenih tri takozvana *„officiales avaree“*, koji su imali taj namet rasporezati na svu robu, imetak i vlasništvo svih trgovaca dubrovačkih u Sofiji, bili oni dućanom u bezistenu ili izvan njega. (R. 30. 8′.)

U proljeće godine 1509. postao je Ahmetpaša vezirom sa dva tûga. To saznajemo iz zapisnika sjednice vijeća umoljenih od 25. juna, koje je raspravljal o računu i troškovniku poklisara Savina Menčetića i Stjepana Sorkočevića, koji su se netom vratili s porte. U ovom se troškovniku nalazi stavka od 18 dukata, što su ih potrošili za dar *„de argento, confectionibus et cera alba“*, kojim su darivali Ahmedbega, kada je kao *„vizerius de duabus turijs“* došao iz Galipolja u Carigrad te su ga prvi puta posjetili. Vijeće je ovaj samovoljni dar svojih poklisara izninmo *„pro hac vice tantum“* odobrilo, ali pod uvjetom, da poklisari ovu stavku svoga računa zakletvom potvrde. (R. 31., 123.)

---

[1]) Lett. e Comm., di Lev. 17., 92′.

[2]) Ibid. 100.

13. augusta 1509. bijaše u Dubrovniku poklisar Ahmetpaše, sandžaka galipoljskoga, da Dubrovčane pozove na jednu veliku islamsku slavu u kući Ahmetpašinoj — na sunet njegovih sinova.

Na ovaj poziv kao da se Dubrovčani ne odazvaše, a kada ga je Ahmetpaša ponovio, zaključiše, darovati 100 dukata Ahmetpaši *„qui superioribus diebus nos inuitauit ad celebrandum circumcissionem filiorum“*. (R. 31., 176.)

O trećem imenovanju Ahmetpašinom za velikog vezira stigla je prva vijest početkom oktobra 1510. a vijeće zaključilo je poslati mu kao svome protektoru a sada bašalaru, koji je netom na novo imenovan na tu čast, 100 dukata, što će ih poklisari ponijeti, kada sa haračem pogju na portu. (R. 31., 251.)

Pod datumom 21. marta 1513. našao sam bilješku, da su Dubrovčani poslali naročito u Mletke, da tamo naruče za 1200 dukata skupocjena sukna, namijenjena Ahmetpaši na dar, ali nisam našao, zašto mu se darivao taj nada sve bogati dar. Možda je to tek naručba Ahmetpašina, koji je s time naumio darivati mladoga cara, sultana Selima.

Kada je Ahmetpaša po četvrti puta postao vezirom, vijećalo je vijeće umoljenih 14. novembra 1515. *„de donando Aghmatbasse Cherzegouich bassalario ad presens porte per oratores nostros“*. (R. 33., 235.)

Ovdje ćemo završiti naša regesta, koja mogu poslužiti, da se upotpuni životopis čovjeka, rogjena Bošnjaka, koji je na porti imao ne samo velik ugled, nego i odlučan upliv. Spomenuti ćemo samo još to, da Ahmetpaša u svom orijentalnom sjaju i raskošju nije zaboravio na sve veze, koje su ga nekoć vezale uz domovinu. Na njegovu dvoru življahu i nekoliko njegovih zemljaka: Grgur Desisalić, koji je 26. juna 1492. bio kao njegov poklisar u Dubrovniku i Radič Bogašinović, kome darovaše Dubrovčani 2500 aspri, kada je po Ahmedpašinoj posaobini došao u Dubrovnik (1. februara 1501.).

Da je on i svoga kuma, Dubrovčanina Andriju Sorkočevića[1]) imao uza se, to saznajemo iz jednog naputka, izdana 26. januara 1502. dubrovačkim poklisarima, koji su imali da nose harač, u kome se ovaj zove Ahmetpašinim „compare“ te se veli, da je u njega služio[2]).

Ahmetpaša umr'o je u početku godine 1519. Zaključujem to iz naputka, dana 16. februara dubrovačkom poklisarem, koji je imao poći sa haračem na portu, u kojem se Ahmetpaša Hercegović zove pokojnim *(„olim“)*. U tome naputku nalaže se poklisarem Stjepku Sorkočeviću i Nikši Buniću, da predadu sinovima pokojnog Ahmetpaše 144 dukata i to u ime konavoskog dohotka za iduću godinu 48 dukata a 96 dukata za dvije prediduće godine, koji su lane vraćeni. Ako bi našli kojeg od sinova osobno, nalaže im se, neka ga posjete i neka nastoje sprijateljiti se s njima spominjući im staro prijateljstvo očevo i njegovih predšastnika, koji su uvijek bili dobri i tijesni prijatelji sa Dubrovnikom i njegovi zaštitnici.

Ti sinovi, koji naslijediše iza oca konavoski dohodak, bili su Alibeg i Mustajbeg Hercegović, a u našoj zbirci imamo dvije namirnice o ovom dohotku, jedna od god. H. 955. a druga čak od god. 984. (br. 179., 180.). Prema tome su Dubrovčani taj dohodak redovito isplaćivali eto već četvrtomu koljenu kuće Kosačine[3]).

---

[1]) To je isti Andruško Sorkočević, koji je bio zvršitelj testamenta gosta Radina.

[2]) Lett. e Comm. di Lev. 17. 106'.

[3]) Prvi koji je dobivao taj danak bio je Sandalj, po njemu Herceg Stjepan, po ovome Ahmedpaša i sada sinovi njegovi!

Za Alibega Hercegovića znade se, da je bio za vlade sultana Sulejmana Velikoga na porti kapidžibaša (nadkomornik), poslije sandžak u Rumeliji, ali je radi kostobolje morao poći u Misir, da se liječi. Tu je umr'o u dosta mladim godinama. Bio je na glasu kao pjesnik-liričar, koji je pjevao pod pseudonimom „Sirija". Njegov život i pjesnički rad obraditi će ruka vještija ovoj zadaći[1]).

7. Dodatci nekim našim dokumentima.

Br. 1. U savezu sa dolaskom careva „verna vlastelina" Karača i s njegovom misijom jesu i ovi zaključci vijeća umoljenih:

12. augusta 1430. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo paruo consilio, prouidendi de domo vna pro habitatione istius Teucri huc de proximo venturi prout eis melius videbitur.* (R. 4. 216.)

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo consilio, prouidendi de IIII^{or} nobilibus, qui debeant cortizare Teucrum venturum, prout eis melius videbitur. (ib. 216'.)

15. augusta 1430. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, respondendi littere Teucri ambassiatoris.* (R. 4. 218.)

9. septembra 1430. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo paruo consilio, respondendi et ornate se excusandi ambassiatori teucro, quod stare debeamus prout stamus et vtraque pars vz. nostra et Radosaui non audeat nec debeat alteram partem offendere vllo modo vel forma et hoc vsque ad festum natiuitatis dni nostri Yhu Xpi proxime futuri.*

11. septembra 1430. *Prima pars est de dando dicto ambassiatori teucro duc. auri trecentos sexaginta in denarijs et rebus secundum dno rectori et suo paruo consilio videbitur.* (R. 4. 232.)

Br. 3. O Alibegovu dolasku u Dubrovnik i o njegovoj zadaći nalazimo ove zapise:

21. juli 1431. *Prima pars est de honorando Alibeg teucrum huc venturum in faciendo expensam prout alijs hactenus factum est per manus officialium nostrorum.* (R. V. 23.)

Prima pars est, quod ipse Alibeg allogiari et hospitari debeat in domo voiuode Sandagl. (ib.)

22. juli 1431. *Prima pars est de mittendo bregentinum, qui est in aqua et vnam barcham Alibech ad Slanum et duos ex nobilibus nostris, qui sunt ellecti ad cortizandum ipsum Alli.*

25. juli 1431. *Prima pars est de requirendo et rogando pulcro modo Alibeg subassam, quod hic, penes nos, remanere debeat, quousque responsum habitum fuerit ab imperatore Teucrorum et nichilominus mittere velit vnum ex suis de melioribus cum oratore nostro ad ipsum imperatorem et eidem domino imperatori parte sua circa materiam opportune scribere et cum eo, quod ab ipso habitum fuerit, venire ad consilium rogatorum.* (R. 5. 26'.)

26. juli 1431. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et eius minori consilio, respondendi Alibeg pro itu et recessu suo et pro eo, quod habet agere et operari tam in Trebigna, quo iturus est, quam in via ad portam imperatoris Teucri, quando illuc appulsus fuerat et dandi sibi vnum ex nostris, qui ipsi ostendat contratam Tribigne et aliarum zuparum, nobis concessarum.*

Prima pars est de donando eidem subasse Alibeg in totum, scilicet ipsi subasse, duc. auri sexcentos. (R. 5. 27'.)

Prima pars est, quod dominus rector cum suo minori consilio possit promittere siue promissionem facere vltrascripto Alibeg subasse, si ipse personaliter fuerit et venerit ad dandum et dederit ipse nobis possessionem zuparum et castri Clobuch, nobis concessorum per imperatorem teucrum, habita per nos pacifica possessione ipsorum, — — ducatos auri mille quingentos (R. 5. 28.)

Prima pars est, quod ser Petrus de Lucari, orator noster, prescolari debeat in Pristina Alibeg subassam, si id voluerit ipse Alibeg (ib. 28.)

27. jula 1431. *Prima pars est, quod die crastina ad maius consilium, quod erit, vocari debeat Alibeg subassa vt sedeat nobiscum.* (R. 5. 30'.)

Br. 4. Jagup (=Jakub) bio je i nekoliko tjedana prije toga kao poklisar baše romanijskog u Dubrovniku, što svjedoči ova bilješka:

---

[1]) Dr. Safetbeg Bašagić u svojoj još neštampanoj radnji o Bošnjacima, koji su se odlikovali kao turski pjesmici.

31. maja 1431. *Prima pars est de firmando literam, scriptam basse teucro Romanie, lectam in presenti consilio.*

Prima pars est de donando Agub ambaxiatori basse teucri Romanie — vnam petiam panni veronensis et ducatos auri decem. (R. 8. 12′.)

Br. 5. i 6. Kletvenice, što ih iznosimo u ova dva dokumenta, najvažniji su aktovi u našoj zbirci pa je zato potrebno za njihovo razumijevanje i tumačenje iznijeti bar najvažnije rasprave, koje su se u dubrovačkom vijeću o tome raspravljale.

Važniji su ovi zaključci:

22. septembra 1441. *Prima pars est de eundo ad maius consilium pro leuando libertatem, dandam domino rectori et eius minori consilio cum consilio rogatorum, quod possint tractare et firmare pacta et accordium cum imperatore magno Turcorum et bassa Romanie et alijs suis viserijs et consiliarijs, in honorando predictum imperatorem et dictos dominos bassam, viserios et consiliarios omni anno donis et honoribus et ambaxiatis a ducatis mille auri inferius, prout ipsi domino rectori et dicto suo consilio ac consilio rogatorum melius videbitur cum clausulis, capitulis et solemnitatibus opportunis. Et hoc pro redimendos nostros mercatores, existentes in iurisdictionibus dicti imperatoris Turcorum cum suis (!) mercantijs et auere ac pro franchicijs et libertatibus ab eo imperatore obtinendis, in possendo mercantizare et traficare libere et secure per queque territoria Turcorum et pro conseruatione status Ragusii . . .* (R. 8. 50.)

Na margini: *Libertas pro honorando magnum Turcum et suos viserios. Sacramentum pacis.*

4. decembra 1441. *Prima pars est de eundo ad maius consilium pro leuando libertatem, dandam domino rectori et eius minori consilio cum consilio rogatorum, per quam annuatim expendere possint de denariis nostri comunis vsque ducat. CCCC auri ultra ducatos mille, expendendos vigore partis maioris consilij capte in maiori consilio sub. XXIII. mensis septembris proxime preteriti, in honorando imperatorem Turchorum et dominos bassam, viserios et consiliarios suos omni anno cum donis et ambaxiatis et pro franchicijs et libertatibus, ab ipso imperatore obtinendis.* (R. 8. 70′.)

Na margini: *Libertas accipienda a maiori consilio pro duc. CCCC, expendendis ad portam.*

16. marta 1442. *Prima pars est de accipiendo pro albergo nuncii imperatoris, ad nos venientis, vnam ex his duabus domibus vz. aut illam Stiepani aut illam vay. Iuanis Paulonich.*

Prima pars est de acceptando domum vay. Iuanis.

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et eius paruo consilio, faciendi expensam grossorum trium singulo die pro quolibet capite personarum, quas secum duxerit dictus ambaxiator et similiter grossos tres pro singulo die et quolibet equo, quem secum habuerit cum hoc, quod si officiales, ad hoc deputati, minus expenderint, id quod superfuerit, restitui debeat comuni nostro. (R. 8. 104′.)

19. marta 1442. *Prima pars est de induciando super franchationem ser Nicole de Goze et Petri de Primo ambaxiatorum nostrorum, qui fuerunt ad imperatorem Turchorum et facto super eorum exposite ambassiate.*

Post prandium. Prima pars est de acceptando poueglias, impetratas ab imperatore Turchorum per nostros ambaxiatores et lectas in presenti consilio.

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, possendi expendere singulo die yperp. decem pro expensis oris, faciendis ambaxiatoribus imperatoris Teucrorum, donec stabunt Ragusio, non obstante parte superinde capte.

Prima pars est, quod in iuramento prestando Alibegh, ambaxiatori imperatoris Turcorum, si contentabitur, dominus rector cum dicto minori consilio facere debeat dictum iuramentum et si non erit contentus de dicto domino rectore et suo minori consilio, de reducendo et reportando ad consilium rogatorum, quod consilium rogatorum prestare debeat id iuramentum. (R. 8. 106′.)

21. marta 1442. *Prima pars est de acceptando et affirmando vnam ex duabus poueglis, factis super sacramento, faciendo Alibegh, ambaxiatori suprascripto, in presenti consilio.* (R. 8. 107.)

Prima pars est de acceptando et firmando pouegliam sacramenti magnam, in qua incluxus est tenor poueglie imperatoris Turchorum, lectam in presenti consilio. (R. 8. 107′.)

28. marta 1442. *Prima pars est de donando suprascripto Alibegh et canzellario grecho, qui cum eo venit.*

Sa. pars est de eundo ad maius consilium, pro dando libertatem suprascripto d. rectori et minori consilio cum consilio rogatorum, donandi suprascriptis a ducatis quingentis infra in illis rebus et per illum modum et formam, de quibus ipsi d. rectori et suo consilio cum predicto consilio rogatorum videbitur.

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et eius paruo consilio, loquendi cum Alibech Turcho et impetrando, vt de Ragusio scribat in opportuna forma in Sclauonia et Arta in omnibus locis, vbi opus visum fuerit, pro pace facta et etiam pro liberatione mercatorum nostrorum et auere eorum. (R. 8. 110′.)

31. marta 1442. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et eius paruo consilio, donandi suprascripto Alibecho in illis rebus, de quibus sibi videbitur ducat. quingentos et suprascripto Dimitrio cancellario greco duc. auri centum.*

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et eius paruo consilio, essendi ad colloquium cum Alibech Turcho et se agrauandi valde super famulo, qui verberaint figuram virginis Marie Maioris et rogare, vt vellit punire illum. (R. 8. 111.)

Br. 9. (str. 13.). Ovo pismo, koje sam datirao „poslije 1454.“ ide sigurno u godinu 1468. Razloge, iz kojih to zaključujem, razložio sam u poglavlju o vrhbosanskim sandžacima, govoreći o bolesti Isabegovoj u drugoj periodi njegove vladavine.

Da je Mehmed Čelebija zbilja sin Isabegov i tomu sam iznio tamo dokaze, a da se on u sahu na margini zove „*bin Ishak*“ a ne „*bin Isa*“, dakle po djedu a ne po ocu, odgovara turskom običaju, da su pojedinci volili zvati se po djedu — ako je bio slavan čovjek i osnivač plemena, nego li, što je običajnije bivalo, po ocu.

Br. 11.—13. (str. 15.—17.). Kako razabiremo iz dva dokumenta od godine 1442. (br. 5. i 6.) Dubrovčani se obvezaše slati caru svake godine poklisara sa „darom“ od 1000 dukata u srebrenom sugju. Taj dar slali su oni slijedećih godina sve dok despotu Gjorgji Brankoviću nije pomoću junaka Sibinjanina Janka vraćen njegov dio Srbije. Dubrovčani, zaslijepljeni sjajnim uspjehom ovoga junaka, mišljahu, da je turska pogibao za sva vremena minula. Porta je preko Isabega Ishakovića (v. o.) 1446. prvi put opomenula Dubrovčane, da šalju taj danak, ali ovaj puta im je pomoglo mito i tako je prošlo više od deset godina a Dubrovčani porti ne plaćaju danka, tek od potrebe šalju susjednim turskim vojvodama i sandžacima darove. 1457. urgirao je Isabeg po carevu nalogu Dubrovčane, da plaćaju danak a za njime stajala je na okupu velika vojska, o kojoj su dolazili zli glasovi u Dubrovnik. I Dubrovčani moradoše se odlučiti, da plaćajući danak odvrate sa sebe oluju. Pošto je ali ove godine u Bosni i Dubrovniku harala silna kuga, nijesu mogli slati poklisare na portu odmah, nego tek slijedeće godine odaslani su Paladin Gundulić i Paladin Lukarević, koji se u našim dokumentima spominju, na portu, da nose darove i da ublaže njen gnjev.

Naputak, što im ga je dalo vijeće umoljenih, sačuvan je još danas u 16. knjizi zbirke *Lettere e Commissioni di Levante* na str. 190.—194. Tu im se nalaže, da se najprije uvrate vojvodi zapadnih strana Isabegu i neka zamole od njega preporuku, koja će im biti na pomoći na porti. Kada dogju na portu, neka ponude svake godine kao počasni dar srebrna sugja u vrijednosti od 300 dukata a svake treće poklisara, a ako to bude malo, neka makar pristanu na 600 dukata i neka reknu, da je Dubrovnik siromašan grad, koji će jedva moći i toliko nasmoći. Ako im bašalari uzvrate, da su oni carevu ocu Muratu donosili prije veći dar, neka opet istaknu svoje sadašnje siromaštvo. U ostalom Muratu su davali 1000 dukata godišnjeg dara, jer ih je oprostio carine u zemlji, otetoj despotu Gjurgju, a kada mu je zemlju vratio, sam ih je oprostio od davanja dara i svake druge obveze. U dokaz tome nose uza se carska pisma, koja neka pokažu.

Da im posao bolje uspije, nalaže im se, neka na samu govore sa vezirom Angjelovićem i neka mu ponude 200 dukata, a onda neka govore i s drugim vezirom — ali da Angjelović ne sazna — i neka i ovome ponude 50—100 dukata, da im oba budu na pomoći.

Ako dogje do sporazuma s portom, neka zaištu o tome tri povelje, jednu tursku, jednu grčku i jednu slovjensku i neka car o tome u isto vrijeme obavijesti i bosanskog kralja. Na kraju ovlašćuju se poklisari, da pristanu i na godišnji dar od 1000 dukata i nalaže im se, da na dvoru posjete caricu Maru i kneza Grgura, sina despota Gjurgja.

Ovi poklisari stigli su 8. maja 1458. u Suboticu na Resavi, gdje su našli bašu Angjelovića. Ovaj im je pravio poteškoća, htio je da obavi sve sam, pozivajući se na to, da je za to od cara ovlašten a za uslugu zahtijevao je za se dar od 1500 dukata. Megjutim je uspjelo poklisarima isposlovati, da ih je pustio pred cara, koji im je dao ona gore spomenuta dva dokumenta, s kojima se obvezuju plaćati godišnji dar od 1500 dukata.

Spomenuti je, da je koncept za povelju sultanovu načinjen u Dubrovniku te su ga poklisari ponijeli sobom a na porti je valjda promijenjena svota i stavka, kojom se obvezuju Dubrovčani, slati svake godine mjesto svake treće, kako su prvobitno htjeli, poklisare.

Na povratku uvratili su se oba poklisara, kako saznajemo iz dok. br. 12., opet Isabegu.

Dubrovačke kronike bilježe, da je god. 1458. danak povišen na 5000 dukata, megjutim, kako vidjesmo povišen je ovaj puta dar od 1000 dukata, što su ga davali nekoć Muratu na 1500 dukata. U našoj zbirci to potvrgjuje namira br. 11. za godinu 1458. a za slijedeću godinu namira od 7. novembra 1459. (br. 14., str. 17.). Da su oni plaćali čak i god. 1465. samo 1500 dukata, to posvjedočuje naš dokumenat br. 20. (st. 23.).

Prvi put nalazimo, da je danak iznosio 5000 dukata u godini 1468. (br. 24.) i 1469. (br. 27.) a značajno je, da se i u ova oba dokumenta taj danak još uvijek zove eufemističkim imenom d a r a, a ne haračem.

Uzrok ovomu povišenju bio je po kronisti Gunduliću taj, da je porta reklamirala, da se danci, što ih Dubrovčani plaćahu u ime stonskog, svetodmitarskog i konavoskog dohotka bosanskom kralju — godišnje svega 2500 perpera, koji se od osvojenja Bosne nijesu nikome plaćali, imadu za ovo pet godina naplatiti porti a to je iznosilo 3500 dukata a sa dosadanjim „darom“ od 1500 svega 5000 dukata za god. 1468. Slijedeće godine nastojali su Dubrovčani, da im se taj harač snizi na 3000 ili bar na 4000, ali im ta želja nije ispunjena. (R. 20., 290.)

15. maja 1471., dakle malo iza provale Hasanbegove u Konavlje, kada su dubrovački poklisari Ioko Bunić, Nikša Palmotić, Vlahuša i Nikša Kabužić na porti ishodili oslobogjenje konavôskog roblja (br. 32., str. 33.) zapovjedio je Sultan Mehmed II., da za slijedeću godinu plate 9000 dukata a dalje po 10.000. Namiru vrhu 9000 dukata za godinu 1471. priopćio je Miklošić (str. 514.) a mi priopćujemo nekoliko njih vrhu 10 000 (br. 47., str. 43.; br. 50., str. 45. i br. 55., str. 46.).

Na osnovu dokumenta, izdana 2. marta 1478. (br. 55., str. 48.), obvezaše se Dubrovčani za to, što je od 2 na 5% povišenu carinu za same Dubrovčane snizio opet na 2% plaćati 12.500 dukata harača a sultan zapovjedio je već 28. februara 1478. krajišniku Sulejmanbegu, da im „odnimi“ tu carinu i naknadi, što je suviše uzeto od 1. decembra do sada (br. 57., str 50.). Namira za 12.500 dukata harača za slijedeću, 1479. godinu priopćena je pod br. 60., str. 52.

1480. povisio je sultan Mehmed II. harač na 15.000 dukata (br. 65., 66., 67., str. 57.—60.), ali je sultan Bajazid II., kada je zasio na prijesto i Dubrovčanom potvrdio povlastice, snizio ga opet na 12.500 (22. novembra 1481., br. 71., str. 63.).

Br. 23. str. 26. Gundulić u nastavku Restićeve kronike[1]) piše o ovim knjigama slijedeće: *Haveva gia d' estate il Grande Signore mandato con lettere sue Scandro Sclavo*

---

[1]) Izdao Nodilo u „Scriptores“ zagreb. akademije II., str. 378.

alla repubblica, al quale fu risposto in presenza di giudici etc. Domandò il Sclavo da parte di Marco[1]) *Jacomo, medico del Gran Signore, alcuni libri, attinenti alla sua professione, cioè: Nicolo Fiorentino sopra l' Avicenna, Glosa di Marsilio sopra etc. e 4º d' esso Avicenna e l'espositioni di Tadeo sopra l' istesso; delli quali libri la republica fece procuratione e glie li mando con Marino di Giure Missìta.*

Prema tome može se rekonstruirati u pismu posve korumpirani i skraćeni naslov ovih knjiga.

Br. 26. Prije isplate dohotka Brailova prihvatilo je vijeća umoljenih ovaj zaključak:

10. januara 1469. *Prima pars est de induciando ad dandum denarios, illi qui petit vti successor Braili Tesalouich et interim offerendo rationem, eam petentibus.* (R. 20. 113.)

Br. 28., 29., 30. (str. 30.—32.). O ovoj konačnoj isplati poklada, zaostala još u dubrovačkom komunu, raspravljalo se u više sjednica vijeća umoljenih. (R. sv. 20. 261. id.) Najvažniji momenti bili su u kratko ovo: 17. aprila 1470. zaključeno je, poslati kojeg Dubrovčana sa poklisarom vojvode Hamze hercegu Vlatku; 10. jula 1470. zaključilo se, isplatiti Stjepanu, sinu pokojnog hercega Stjepana, 4000 dukata, koji su njegov dio Sandaljeve ostavštine od 12.000 dukata, ako on načini namiru i dobavi — ako je nagje — obveznicu, što su je dali Dubrovčani za taj poklad; 21. jula 1470. ustanovljen je koncept potvrde, što će herceg Vlatko i brat mu Stjepan izdati Dubrovčanom, kada im izruče novac. Po taj novac došli su osobno herceg Vlatko i knez Stjepan do sv. Jakova niže Ploča a novac su im predala tri dubrovačka plemića u prisutnosti carevog sklava Alibega, poklisara bosanskoga sandžaka Ajazbega Mehmeda i hercegovačkog krajišnika Hamzabega Hajradina te brata Alibegova Smajla. Tu je 26. jula 1470. Dubrovčanom o tome izdana potvrda Alibegova, koju donosimo pod br. 29.

Br. 31. Na istu stvar odnose se i ova dva kasnija riješenja vijeća umoljenih:

7. januara 1472. *Prima pars est de francando ser Jacobum de Bona, quod possit ire ad viam Nouomontis aut alibi ad loca Turcorum ad desbratandum causam debiti, contra eum quesiti per portam imperatoris et teneatur dare plegariam, de eundo ad disbratandum dictam causam et portare claritudinem; et si non disbrataret, dicta plegaria teneatur, ipsum dare viuum aut mortuum dominio nostro, quem si non darent, eo casu ipsi plegij restent debitores, de quanto fieret debitor per portam.* (R. 21. 120.)

Prima pars est, quod plegiaria suprascripta intelligatur pro summa asprorum quinquagintaquinque millium et quod si porta capiet personam suam, vz. ser Jacobi pro dicto debito et de hoc afferatur claritudo sufficiens dominio nostro, vel si ipsi plegij dabunt ipsum viuum aut mortuum, tunc predicta plegaria sit et intelligatur libera. (R. 21. 120.)

Br. 36. (str. 35.). Spomena jednom hercegovačkom sandžaku po imenu Pašangitbeg nisam našao ni u kom drugom spomeniku. Datum, što smo ga dali pismu (1471.) valja tako shvatiti, da je pisano poslije godine 1471. jer se otkupljivanje konavôskog roblja, odvučena za Hamzabegove (Kasumbegove) provale, oteglo nekoliko godina. Pošto je ferman prepis, moguće je, da je ime korumpirano te za pravo ima značiti Bajazidbeg. To je tim lašnje vjerovati, što su Dubrovčani to ime redovito pisali korumpirano Pasaitbeg a ovo već naliči onom „Pasangitbeg“. U tom slučaju išlo bi pismo u doba od 1475.—1477.

Ovo je dakako samo konjektura!

Pošto Pašangitbega ne nalazim ni u kom drugom spomeniku, nisam ga ni uvrstio u svoju listu krajišnika.

Br. 48. (str. 44.). Na ovaj dokumenat odnose se slijedeći zaključci vijeća umoljenih.

9. juna 1474. *Prima pars est de respondendo imrachor voyuode Sinanbegh, qui venit pro facto olim Miliuoy, quod nos mittemus ad portam pro hac causa et de scribendo etiam dicto voyuode Sinanbegh super dictam causam.* (R. 22. 208.)

---

[1]) Ovako jamačno mjesto „*magistro*“.

12. oktobra 1476. *Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio concordandi Vlachis Bagnanis pro occisione vnius eorum, facta in Canali; et ad quod concludetur in achordio, solui debeat per commune et pro eo, quod commune soluet, ipsum commune habeat regressum super homicidam pro tanto, quantum reperietur de bonis ipsius homicide et pro resto habeat regressum super contratam Canalis. Et ipso achordio facto, dictus homicida sit liber veniendi Ragusium (Cassa).*

Secunda pars est, quod id, quod concordabitur, solui debeat per contratam et ipsa contra postea habeat regressum super homicidam. (R. 23. 48.)

13. oktoba 1476. *Prima pars est de dando de denariis communis nostri iperp. centumquinquaginta pro parte iperperorum 300 pro acordio, facto cum Vla$_c$his Bagnanis pro occisione vnius illorum, facta in Canali et commune nostrum debeat habere regressum de eo, quod soluet, super homicidam et eius bona pro tanto, quantum reperietur de bonis suis et pro resto statim debeat habere regressum super contratam Canalis et contrata habeat regressum super homicidam de eo, quod soluet pro eo et homicida sit liber, cum solueret, ad veniendum Ragusium. Et pro predictis debeant fieri scripture opportune cum ipsis Vlachis.* (R. 22. 48′.)

Br. 57., 58. (str. 50., 51.). Na Sebaliju, koji se spominje u oba pisma, odnose se ove stavke:

29. oktobra 1477. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, loquendi cum Sebalia, misso Ragusium ad exigendum dohanam nouam et scribendi Sulimanbego, craisnico nostro, prout fuit arrengatum.* (R. 23. 173.)

4. aprila 1478. *Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio, vocandi Sebaliam Turchum et sibi ostendendi id, quod imperator et Sulimanbegh scribunt pro dohana et petendi et accipiendi ab eo rationem de eo, quod debet nobis consignari a prima die decembris citra et faciendi sibi scripturas opportunas.* (R. 23. 220′.)

6. aprila 1478. *Prima pars est de donando Sebalie Turcho, qui stetit Ragusij ad exigendum dohanam . . . . .*

Prima pars est de donando Radossauo diacho, qui fuit cum dicto Sebalia ad exigendum dictam dohanam. (R. 23. 222.).

7. aprila 1478. *Prima pars est de dando libertatem domino rectori et suo minori consilio, quietandi Sebaliam Turchum pro prouisione, quam dicit, sibi limitatam fuisse per Sulimanbegh et in litteris, que per nos sibi fient, debeat fieri mentio de eo, quod habuerit pro dicta sua prouisione et similis mentio fieri debeat in litteris, quas ipse nobis faciet.* (R. 23. 223.)

4. septembra 1478. *Prima pars est de donando Exebalie, subasse in Choza, — in pannis yperp. XL.* (ib. 277′.)

Br. 58., 61., 63., 72. (str. 51., 53., 54., 65.). Na aferu Živana i Kristofana Pripčinoviće, o kojoj rade ovi dokumenti, odnose se još i slijedeći zapisnici vijeća umoljenih.

27. decembra 1471. *Prima pars est, quod Ziuan Pripcinouich debeat dare fideiussionem, de eundo ad portam aut ad chadias, ad desbratandum facta gabellarum, quas tenuit in Bosna.* (R. 21. 167′.)

4. februara 1477. *Prima pars est, quod Ziuan Pripcinouich et conseruatores bonorum Giuraghi Pripcinouich cum scientia sclaui (sc. Imbraini*[1]*) debeant contractare venditionem charmusini et si non inuenerint emptorem, debeat dictum charmusium deliberari ad incantum.* (R. 23. 87.)

7. februara 1477. *Prima pars est de consignando sclauo turcho Ziuanum Pripcinouich, quando dictus sclauus eum petet et dicet, se velle equitare, ipso facto sclauo faciente dominio nostro cautelam per scripturam de consignatione, sibi facta de dicto Ziuano et de faciendo ipsum Ziuanum associari cum dicto sclauo vsque ad confinia Turchorum.* (R. 23. 88.)

10. februara 1477. *Prima pars est de dimittendo de carcere Ziuanum Pripcinouich sub bona custodia, quando erit opus, vt interveniat in venditione carmusini secundum partem captam die quarto presentis.* (R. 23. 88′.)

14. februara 1477. *Prima pars est de dando sclauo turcho, quod ex quo carmusium vendi non potest ad contatos, nisi cum maximo interesse, si vult dictum charmusium, sumus contenti, ipsi sclauo illud dare, ipso faciente nobis vnam scripturam de receptione dicti carmusini in opportuna forma et narrando in ipsa scriptura, quod ipse accepit ipsum carmusinum in manibus suis, ne imperator haberet damnun, quia ad contatos vendebatur cum maximo interesse et cum hoc, quod dicta scriptura debeat scribi per Turcos et Ziuan Pripcinouich teneatur dare plegiariam de ducatis mille in casu, quo dicta scriptura non subscriberetur et non corroborabitur per Turcos et dicta plegiaria acceptari debeat per consilium rogatorum.* (R. 23. 91.)

---

[1]) To je sin kneza Heraka Vraneša.

12. jula 1477. *Prima pars est, quod dominus rector cum minori consilio debeant vocare Johannem Pripcinouich et sibi dicere, quod est nobis molestissimus aduentus sclaui Ragusium contra olim Giuragh, eius fratrem et sua bona, quia clare cognoscimus, hoc esse opera ipsius Johannis, de quo hebemus maximas vexationes et videtur tendere ad dedecus dominii nostri, cum videatur ex hoc deesse iustitiam Ragusii, que est omnibus parata et etiam ipsi Johanni, si vult querere iustitiam coram nobis. Quare admoneatur, quod quietet hanc rem et si aliter faciet, fortasse penitebit tempore, quo non proderit sibi. Et de his, que sibi dicentur, sibi imponatur silentium et deinde dicatur sclauo, quod nos sumus parati, exequi mandatum imperatoris de rebus Giuragh Pripcinouich, que reperientur.*

22. novembra 1477. *Prima pars est de dicendo Chadaro sclauo, quod possit vendere domum et res, que inueniuntur, olim Giuragh Pripcinouich, tamquam res illius, qui fuit amaldarius; et emptor domus, cum solueret ipsi Chadaro pretium ipsius domus, non possit molestari per aliquos creditores dicti Giuraghi, reseruato iure heredibus et tutoribus heredum dicti Giuragh contra Ziuanum Pripcinouich et eius bona, si aliquod ius habent seu habebant contra ipsum Ziuanum pro facto dicte amaldarie.* (R. 23. 177′.)

11. decembra 1477. *Misser lo rector cum el suo menor conseglio debiano chiamar Ziuan Pripcinouich et Chariadin sclauo et etiam debiano chiamar Aias sclauo et lo Turco, che assuma la dohana et al dicto Chariadin in lor presentia debiano dir: Voy ne hauete rechiesto, che debiamo consentire ad Zohanne, el qual e qua presente, ch' el possa vender auer, impegnar li soi beni, per satisfar al grande Signor per la dohana ch' el tiene. Ve respondemo, che Ziuan e libero ad vender et impegnar quello, che e suo, per satisfar al dicto grande Signore. Et cussi venda et impegna, como meglio li piace. Et ex nunc ad voy, Chariadin, demo liberta de far quello, che ve piace de quello che e del dicto Ziuan. Et etiam ve consignemo el dicto Ziuan in persona et cum voy altri testificamo, che se altro intervignera del dicto Ziuan da mo auanti, non vogliamo, sia imputato ad noy. Et se algun altro aiuto volete da noy, noy siamo parati far tuto quello, che se puo per vtilitade et bene del grande Signore, del qual siamo et intendemo esser boni et fideli seruitori.*

Die suprascripta declarata et pronunciata fuit responsio suprascripta suprascripto Chariadino, presente suprascripto Ziuano Pripcinouich et in presentia Aiasi sclaui imperatoris Turcorum et Exebalie Turci, qui colligit Ragusij dohanam nouam. (R. 23. 184.)

Sveska zapisnika vijeća umoljenih, od 1478.—1481. izgubljena je. U njoj se radilo o svršetku ove parnice te nam o tome nema drugih vrela, nego poznate već dubrovačke kronike. Da upotpunim ove vijesti, donosim samo izvadak iz jedne još neobjelodanjene kronike, koja se čuva u arhivi i u koje se stvar prikazuje nešto različno nego u ostalih.

1479. *In questo anno Giuan Pribcinouich Raugeo staua in Constantinopolli et praticaua con la corte del gran Turcho procurando a tradere la citta di Raugi, qual cosa come sepero li Raugei, spesero duc. 3000 alla porta et hebbeno detto Giuan in loro forza. Quelo menato a Raugi fecero scopare in pregion et suo corpo getorno in mare.*

In detto anno il gran Turcho uolse, che li Raugei, per auere li dato Giuan Pribcinouich, paghino del tributo piu duc. 3000 all ano, che sono in tutto 13.000 et cosi cresciti il tributo alli Raugei.

Br. 77. (str. 70.). Amo se odnosi slijedeće:

4. marta 1483. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, vocandi Bielanum de Canali, patrem Stiepani Bielanouich, qui occidit illum Turchum in Canali, pro quo frater eius cum sclauo portauit literas imperatoris, quod aut dictus Stiepanus mittatur ad voyuodam Aiasbegh, aut quod soluantur aspri 25. M. pro sanguine dicti occisi, aut quod dictus Bielanus omnino vadat ad dictum sclauum et fratrem dicti occisi et componat prout melius poterat pro sanguine dicti occisi. Et facta dicta compositione, portetur ad presens consilium ad declarandum, quis debeat soluere quantitatem compositionis, excepto semper communi nostro, quod non debeat soluere dictam compositionem in totum nec in parte.* (R. 24. 138.)

6. marta 1483 *Prima pars est de scribendo pro facto illius Turci, qui fuit occisus in Canali per Stiepanum Bielanouich de Canali et pro quo frater occisi cum sclauo his diebus venit Ragusium*

Prima pars est de tractando achordium cum patrono dicti Turci occisi, videlicet cum Penzizia.

Prima pars est de tractando dictum achordium per nuncium.

Prima pars est de scribendo voyuode Aiasbegh literas, que sibi darj debeant in casu, quo achordium non sequetur.

Secunda pars est, quod minus consilium inueniat dictum nuntium, sed prouisores portent commissionem et literas consilio rogatorum.

7. marta 1483. *Prima pars est de declarando in commissione, danda Nicole Pasqualis, quod si dicta commission firmabitur, quod possit componere ab aspris 25. M. infra pro facto Halie Turci, qui fuit occisus in Canali. Et hoc debeat facere nomine patris Stiepani Bielan.*

Prima pars est de firmando commissionem Nicole Pasqualis, ituri ad Jachibeg bassam, sanzachum Verchbossanie et ad Aghmat Penziziam pro facto illius Turci, qui fuit occisus in Canali.

Secunda pars est de corrigendo.

Prima pars est de firmando literas directiuas, vnam Aghmato Penzizie, alias Aiasbasse.

Prima pars est de mittendo donum Aghmato Penzizie — — yperp. XXV. in pannis. (R. 24. 139′.)

24. marta 1483. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, respondendi voyuode Halie, prout fuit prius responsum, se excusando. Et nihilominus interim dari debeat omnis modus et ordo, quod ille homicidiarius de Canali habeatur in manu et quod capiatur Vuchassinus Marinouich.*

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, expendendi ab yperp. 50 infra, in illum, qui daret dominio nostro illum de Canali, qui occidit illum Turchum. (R. 24. 144′.)

27. marta 1483. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, soluendi pro illo Turcho, qui fuit occisus in Canali per Stiepanum Bielanouich et componendi ab aspris XVIII. M. infra prout melius poterunt et quicquid expositum est aut exponetur, sit expensis contrate*

Prima pars est, quod dominus rector cum minori consilio debeant exhortare Haliam, quod velit dare in manu nostra Stiepanum Bielanouich, qui est in Draceuiza, sicut ipse palam fatetur, vt nos possimus illum dare Aiasbasse, sicut mandat per suas literas imperator; et si hoc faciat, de offerendo sibi suam consuetam prouisionem de aspris 25. M., videlicet aspros 2500 et de pluri, quod restabimus sibi obligati. Si autem recusabit hoc facere, debeat sibi responderi, quod ex quo pro nobis non deest, sed pro ipso Halia, adimplere mandatum imperatoris, nos sumus missuri ad Aiasbegh et ad imperatorem et speramus, quod iuste excusationes nostre audiantur et exaudent. (R. 24. 145.)

31. marta 1483. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, concordandi prout melius poterunt et prout eis melius videbitur pro Turco, occiso in Canali, ab aspris XV. M. infra, computatis aspris, que dabuntur Halie voyuode pro suo recto de X. pro cento, secundum mores Turcorum et, concluso negotio, mitti debeat ad faciendum scripturas opportunas, antequam numerentur pecunie. Et si non poterunt concordare modo predicto, mitti debeat ad Aiasbassam et ad portam.*

2. aprila 1483. *Prima pars est de dando nunc aspros X. M. fratri Turci, occisi in Canali, faciente Halia voyuoda literam asprorum 25. M. cum subscriptione testium sicut promitit, quousque fiet litera per chadiam, qua litera facta per chadiam, tunc dari debeat Halie duc. quinquaginta.* (R. 24. 146.)

Br. 88., 89., 90. (str. 77.—80.). Na predmet, o kome rade ova tri spisa odnose se još i ovi zapisi:

6. juna 1485. *Prima pars est de scribendo oratoribus nostris, qui sunt sub Novi apud sanzach, quod cum amaldario, mediante conroboratione et consensu dicti sanzachi et chadie, firment tam pro viis quam pro sale, prout ipsi oratores per eorum literas diei quarti presentis ad nos scribunt, que litere eis mitti debeant accopiate. Et pro Rixan restent cum amaldario ad hanc condicionem, videlicet, quod nos dabimus sub Noui salem, vt conuenimus et, ipse de dicto sale mittat sub Rixan prout et quantum sit et vult, sed quod vendatur pro ipso et pro nobis prout aliud sal nostrum venditur et quod de his faciant scripturas opportunas iuxta formam carte, que ipsis mitti debeat.* (R. 25. 37′.)

25. juna 1485. *Prima pars est de mittendo oratoribus sub Noui chozat, factum in littera sclaua inter nos et amaldarium, qui oratores debeant illud et aliud in litera turcha, quod est penes eos, presentare Mustaphabego sanzacho, sed debeant curare, de rehabendo dictos chozatos si poterunt et illos reportare Ragusium.* (R. 25. 41′.)

23. oktobra 1485. *Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, possendi expendere a ducatis centum infra in duobus eminis, vz. emino imperatoris et emino amaldari de Noui, si aperient salem nostrum, quod vendatur secundum pacta et prout confirmauit imperator.* (R. 25. 60.)

Br. 93. Na dug Marka Kozičića odnose se i ova dva zaključka vijeća umoljenih, koji ujedno zasvjedočavaju, da je naše datiranje pisma Sulejmanbegova (u god. 1485.) posve ispravno:

18. aprila 1485. *Prima pars est de dando fidam Marco Cosicich per dies octo proxime futuros cum hoc, quod teneatur ire ad Verchbossaniam ad se presentandum per manus dni. sanzacho, vt stet ibi ad justitiam, prout imperator scribit per suas literas.*

Prima pars est, quod quinque prouisores debeant ordinare et ordinatas portare presenti consilio literas missiuas imperatori et sanzacho de Verchbossania pro facto Marci Cosicich. (R. 25. 20′.)

Prima pars est de donando sclauo turcho, qui venit pro Marco Cosicich — yperp. triginta in pannis.

19. aprila 1485. *Prima pars est de firmando literas directiuas imperatori et Solimano sanzacho Verchbossanie pro facto Marci Cosicich.* (R. 25. 21.)

Br. 100. (str. 89.). Poklisar, što je prema ovom dokumentu poslan u Mletke dospio je u Dubrovnik oko 10. jula a vijeće stvorilo je ovaj zaključak:

10. jula 1486. *Prima pars est de concedendo vnam barcham expensis communis nostri sclauo turcho ituro Venetias — — vsque Curzolam.* (R. 25. 112.)

O povratku ovoga poklisara u Dubrovnik govori ovaj zaključak:

23. oktobra 1486. *Prima pars est de donando ambassiatori turcho, qui fuit Venetiis et reuertitur de Venetiis ad imperatorem — — tacias sex.* (R. 25. 125.)

Br. 107., 108. (str. 94., 95.). Na predmet, o kome se govori u ovim pismima, odnosi se ovaj zaključak:

31. marta 1489. *Prima pars est, quod ser Sauinus Mich. de Babalio teneatur infra dies duos aut restituisse Mustaphabegh Miliuoeuich sclauam suam, que stetit in 'domo dicti ser Sauini, aut debeat ipsum Mustaphabegh achordasse et pacificasse pro dicta sclaua, attento quod eius vxor dixit palam et alta voce de fenestra domus, audientibus famulis regiminis et famulis dicti Mustaphabegh, quod dicta sclaua fuit in eorum domo, sed abijt, animo prius saltandi in mare, quam redire in manus Turchorum.*

Na margini: *Die III. aprilis 1489. contrascripta claua (sic! mj. sclaua) capta fuit et posita in carcere et propterea ser Sauinus restat liber.* (R. 26. 21.)

Br. 110. Amo ide:

8. januara 1490. *Prima pars est de donando sclauo, qui venit pro amaldariis — — — duc. decem.* (R. 26. 75.)

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, respondendi literis allatis per dictum sclauum, tam ab imperatore, quam ab sanzacho. (ib.)

Br. 121. (str. 108.). Vijesti, za koje se sultan s ovim fermanom zahvaljuje, donijeli su mu dubrovački poklisari Martolica Restić i Ivan Kabužić. U njihovoj komisiji izdanoj 24. januara 1495. nalaže im se: *„se per caso sereti domandati de li movimenti et venuta in Italia del re de Franza, direti ch' el e vero, ch' el dicto re, per quanto noi intendemo et de questo e publica voxe. Et prima e venuto in Italia et per via del paese del duca de Milano“*. Otale da je francuski kralj pošao u Toskanu, uzeo Fiorencu, Luku, Pizu, Sienu i druge gradove, ali da je valjda prava njegova namjera ta, da osvoji napuljsku kraljevinu. Što će slijediti sada, ne zna se, samo se čuje, da je kralj uljegao u Rim. (Lett. e Comm. di Lev. 17., 50.)

Br. 127. (str. 114.). Amo se odnosi ovaj zaključak:

21. aprila 1498. *Prima pars est de donando emino siue sorzie, qui scribit prouintiam Bosne — — aspros 5000.*

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, mittendi ad confinia nostra, si venerit sorzia ad ipsa confinia, ser Nicholam Io. de Palmota et vnum alium, qui ipsis videbitur et cum illa commissione, que ipsis videbitur. (R. 28. 82.)

Br. 128. (str. 114.). Kositra i gvozdene žice za pravljenje topova tražio je car od Dubrovčana i tri godine poslije, kako svjedoči ovaj zapisnik:

20. aprila 1501. *Prima pars es de excusando se imperatori turcho a concessione stagni et fili ferri, pro quibus scribit.*

Secunda parst est, quod prouisores ordinent et portent minori consilio reuersum.

Prima pars est de donando sclauo, qui portauit suprascriptas literas — — aspros mille. (R. 28. 270.)

Br. 136. (str. 121.). Da se udovolji želji Ahmedpaše Hercegovića, izraženoj u ovom pismu, zaključilo je vijeće umoljenih slijedeće:

8. jula 1500. *Prima pars est de mittendo correrium ad portam et de scribendo imperatori et Aghmetbasse Cherzegouich de nouis occurrentibus, sicut ipsi rogauerunt per eorum literas.* (R. 28. 216'.)

Br. 145. (str. 128.). Pošto su dubrovački poklisari imali poći na portu, votiralo je vijeće umoljenih dragomanu Skenderbegu, iznimno zatraženi dar ovim zaključkom:

12. januara 1507. *Prima pars est de donando dragomano porte per manus oratorum nostrum vltra consuetum, pro hac vice tamen, attentis eius litteris.* (R. 30. 203.)

Br. 150. (str. 135.). U stvari ostavštine Deli Hamze Abdulahovića, umrlog na trgovini u Dubrovniku, zaključilo je vijeće umoljenih ovo:

10. januara 1512. *Prima parst est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, faciendi consignare bona quondam Deli Chamze Abdulacouich Turci de Verbosanie, hic superioribus diebus defuncti, Mahmuto Turco, eius fratri, qui venit pro dictis bonis cum Isufo, quem scribit Ferisbegh sanzachus Verbossanie, fuisse socium dicti defuncti, attentis literis dicti sanzachi et attento chogiato, facto nobis per chadiam de Noui, facientibus ipsis Machmuto et Isufo expeditoriam opportunam receptionis.* (R. 32. 79.)

Br. 151. (str. 135.). Pismo vrhbosanskog sandžaka Ferizbega, koje smo datirali izmegju godine 1505. i 1512. ide sigurno u godinu *1507*. Vidi, što je o tome rečeno govoreći o ovom sandžaku i ispravi prema tome datum!

Br. 165., 166. (str. 145.—148.). Slična izvješća cara Selima o svojim pobjedama na dalekom istoku dolazila su češće i poslije u Dubrovnik. Eto nekih zapisnika, koji se na to odnose:

5. augusta 1516. *Prima pars est de donando antescripto zauso (sc. Mustafe) imperatoris, ituro Venetias, qui nobis attulit literas imperatoris eius victorie contra Sophianos, scriptas die primo Julij in Asia in padaliste*[1]) *Cogna*[2]), *cum quibus literis nobis presentauit vnum caput, missum per dictum imperatorem vnius ex principalibus Sophianis, occisis, sicut scribit. In qua victoria non fuit persona imperatoris.* (R. 34. 42′.)

29. oktobra 1516. *Prima pars est de donando vllacho filii imperatoris*[3]), *ad nos misso ex Adrinopoli cum literis dicti filij imperatoris, qui nobis significat, dictum imperatorem, patrem suum, in partibus Asie obtinuisse victoriam contra soldanum Egipti et quod, capto dicto soldano, amputauit et subegit dominium suum.* (R. 34. 49.)

6. novembra 1516. *Prima pars est de donando misso imperatoris Turcorum Schendero, ad nos misso ex Alepo cum literis dicti imperatoris, significantibus nobis victoriam imperatoris contra soldanum Chairi apud Alepum die XXIIII. augusti proxime preteriti.*

Prima pars est de dando libertatem dno. rectori et suo minori consilio, mittendi Romam ad summum pontificem exemplum in latinum dictarum literarum imperatoris Turcorum de victoria sua, presentandum per dom. Damianum Allegreti. (R. 34. 62′.)

9. novembra 1516. *Prima pars est de mittendo donum imperatori Turcorum pro congratulatione victorie habite contra soldanum Egipti, nobis literis suis significate . . . . . quantum et prout missum fuit anno transcato pro congratulatione victorie, habite contra Sophianos.* (R. 34. 63′.)

1. jula 1517. *Prima pars est de donando vllacho filii imperatoris Turcorum seu tabellario aut nuncio, ad nos misso ex Andrinopoli, nomine Alia, cum literis dicti filii imperatoris, nobis significantibus maximam victoriam imperatoris, patris sui, sibi significatam per literas dicti imperatoris, qui subjugauit et supposuit imperio suo Egiptum, Siriam cum toto imperio soldani Chaieri, capto ipso nouo soldano et sibi presentato et interfecto et necatis omnibus Mamaluchis, exhortans dominium nostrum, vt faciat signum leticie et nominat dictum Aliam caput de li seimeny.* (R. 34. 144′.)

8. Epilog.

Svršavam! — Listajući još jednom po svojim bilješkama, izvagjenim iz starih svezaka dubrovačke arhive, zapinje mi oko još o koju sitnicu, koju sam mogao spomenuti, da radnja bude potpunija, slika sitnastija. Ali biti će i tomu vremena a mene zadovoljava zasad i ovaj prvi pokus, da na osnovu dubrovačkih dokumenata prikažem jedan važan i do sada skroz taman odsjek naše povijesti.

Hoće li svakoga zadovoljiti, komu ova knjiga dospije u ruke?

Neće! — jer još uvijek ima ljudi, kojima je slatko naći i u jaju dlaku; ali ove pozdravljam sa epigramom, što ga je duhoviti dubrovački kancelar u času dokolice zapisao na omotu svojih kvaterna:

„Iniqua raro maximis virtutibus fortuna parcit.“

[1]) Biti će slovjenska riječ „padalište“ tabor. — [2]) Iconium. — [3]) Sulejman.

III.
Popis imenâ i nazivlja.

(Brojevi označuju stranice).

[1]) Opaska. U tekstu br. 107. valja čitati, gdje se govori o Sulejmanpaši mjesto ПО КОИНИКꙊ sastavljeno ПОКОИНИКꙊ (pokojniku). Prema tome je Sulejmanpaša onda bio već mrtav.

Два стара натписа из Херцеговине.

Приопћио

Стеван Р. Делић.

(Са 11 слика.)

Полице.

На источној страни Требиња, одмах преко воде, разасуто је сеоце Полице. Оно се састоји из Горњих и Дôњих Полица, спадају опћини требињској, а некада бијаше ту главно мјесто жупе требињске. По својим остацима и рушевинама из прошлости, могло би се рећи, да је два пута веће било, него је данашња варош требињска. Од свих остатака највише се истичу порушена црква и стара кула.

Рушевине поличке цркве леже на сјеверо-источној страни села — на крају, гдје престаје крш и голијет, а пружа се уз Требињчицу лијепа раван са радним башчама. На истоку, а готово на узмаку те равни, просуло се је старо гробље, а у средини до воде дижу се црквене зидине.

Црква је скоро сва читава до крова — он је дигнут и однесен, а зидана је материјалом од гробница, а на гробницама, т. ј. притисла је гробове и гробне плоче и стећке те је у њој све гроб до гроба, а гробни каменови вире испод црквеног зида. По томе није ту била првобитна црква, него навише једно 150—200 метара у страни, гдје се уз пут темељ и рушевина познаје, као и од манастира покрај ње калуђерски станови, гдје су сада вртови, звани — »Ћелије.«

Прва црква, како народ тврди, бијаше посвећена св. Ђорђију, а и дôња, но када је горња порушена, а дôња подигнута на гробљу — то тачно нико не зна. Било је то по свој прилици иза доласка Османлија, јер бијаше на путу, те је склонише на сјевер у гробље покрај ријеке, а прама Градини.

У црквеном зиду, као што је споменуто, налази се много камења од гробних плоча и стећака, већином ишарано. Осим тога пуно још има опеке, особито у своду апсиде, те изнутра пелијешем испод ћемера олтарског лијеп корниш од бијелог, меканог камена вапненца. Даље је у олтару, када се закопа, много каменова затрпаних, украшених различитим фигурама и крстовима, те ступац испод часне трапезе, а предњи — западни зид цркве из двора је урешен су три камена бијела, у којима су крстови устесани на одскок, а поредани су: један више врата, а два десно и лијево од врата.

Црква је дугачка 9 *м* 90 *цм* — са апсидом 11 *м* 90 *цм*, широка 4 *м* 52 *цм*, а висока преко 3 *м*, дочим јој није свукуда једнака дебљина зида од 60 *цм*. Апсида је у луку зидана, а шћемерена је седром, те се и данас добро држи. Остала је црква била на дрвене кључе, те цијела покривена плочом.

Врата су са западне стране, не стоје посред зида, него су више сјеверно занешена, а улаз је заоквирен каменим дирецима, те се у цркву спушта низ степенице.

Дôњи праг врата, у коме је прва степеница укопана, гробна је поклопница са натписом, објављеним у I. књ. овога листа год. 1892., стр. 31.—32.

Камен са натписом дигли су стари с гроба, као и остали матиријал црквени, и узидали га као дôњи праг на улазу у цркву, притисли га нешто зидом, а нешто каменим довратницима, да се камене плоче по сриједи виђело нешто мање од половице. Но то није све. Стари Поличани не само да турише ту плочу под ноге, него је још и окрњише: истесаше у њој прву — горњу степеницу, а тим натпис осакатише и учинише голему штету — у незнању и простоти својој[1]).

Но од овога натписа други је много спретнији био.

Управо до олтара сјеверним зидом из двора пружа се гробна плоча 232 *цм* дугачка, 17 *цм* дебела, док је испод црквеног зида вири 100 *цм* у ширину. Под овом је плочом друга усправљена и пода њу за 15 *цм* унесена, сва укопана у земљу и заклоњена камењем. Откопавањем у прољеће 1907. године — одваливши испод онога унесеног дијела плоче два камена: један 85 *цм* дуг, 40 *цм* широк, 20 *цм* дебео и други 40 *цм* дуг, 40 *цм* широк, 20 *цм* дебео — открио сам на њој натпис и од плоче се с натписом сада види 200 *цм* дуљине и 36 *цм* ширине (остало је под земљом), а дебела је 16 *цм*.

На плочи је овај натпис:

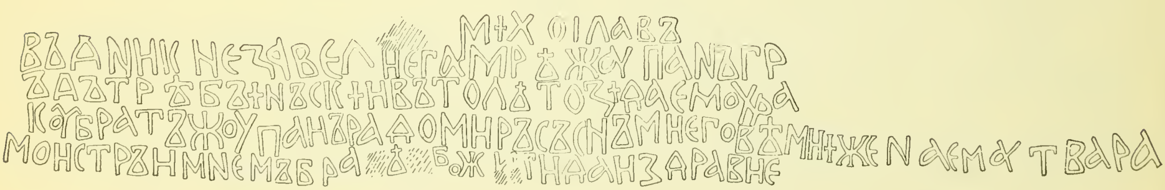

Слика 1. Натпис на гробници жупана Грда.

М+ХО+ЛА ВЪ
ВЪ ДNН КNЄЅА ВЄЛНЄГА МРѢ ЖОУПАNЪ ГР
ЪДЪ ТРѢБЪ+NЪСК+ Н ВЪ ТО ЛѢТО Ѕ+ДА ЄМОУ РА
КОУ БРАТЪ ЖОУПАNЪ РАДОМНРЪ СЪ СNЪМН ЄГОВѢМН + ЖЄNА
ЄМОУ ТВАРА
МОНСТРЪ НМNЄМЪ БРАѢ БЖ[Є] ТН ДАН ЅАРАВНЄ

---

[1]) Што њима претече, млађи — ограђивајући ово гробље 1891. год. — одоше још даље, те скоро све гробне плоче и стећке разбише, а многе и цијеле узидаше до воде, да им Требињчица гробље не рије и не притискива. Тако је цијели зид до воде од тога камења са гробова, а има и у ријеци доста читавих плоча, па — како говоре — до пола ријеке је гробље. Највећи стећак до данас се сачувао у плотини и дугачак је 1·75 *м*, широк 0·70 *м*, висок 1 *м*; под њим је

Чита се:

Въ дни кнеза велиега Михоила въмрѣ жупань Гръдъ трѣбъинъски и въ то лѣто зида ему раку братъ жупанъ Радомиръ съ с(и)нъми еговѣми и жена, ему. Твара моистръ им(е)немъ Браѣ. Б(о)же ти даи здравие.

Натпис је лијеп — много љепше писмо од онога на прагу — и посве је очуван. — Тече у четири реда од којих су први, други и четврти по 102 *цм* дугачки, а трећи 153 *цм.* При клесању је мајстор Браја испустио у првом реду име вељега кнеза »Михојла« и од ријечи „въмрѣ“ прво „въ“ и уклесао изнад реда у дуљини од 29 *цм*, те сав натпис заузима ширину од 24 *цм*.

Слова су неједнаке дуљине; има их од 2 до 6 *цм*; најкраће је „о“ уз „оу“.

У натпису споменуте личности до сада су — колико знадем — повијести непознате. Но свакако ће овај натпис бити млађи од онога на прагу из доба краља Владислава (1234.—1237.), што се види и по писму.

Да ли је ова плоча при градњи цркве овдје ударена, или је управо овдје гроб жупана Грда не може се установити без даљег откопавања, чиме би се оборио и црквени зид — јер је на горњој плочи. Свакако је случајно ова плоча с натписом сачувана.

Приповиједају, да су се у старо доба у ово гробље копале одличније и богатије породице требињске, јер бијаше код манастира. Остало бијаше гробље на »Црквини« више Полица, гдје су се до окупације копали сви Поличани; тамо им бијаше згодније и чишће, па вољаху — и ако је удаљеније и ружније на главицу узаћи — него у ово уз воду [1]).

То би мишљење оправдала можда и ова два гробна споменика.

Јужно од овога гробља, више Горњих Полица, диже се обрушена стара кула. Зидана је лијепим, тесаним камењем с темељом четвртастим и страницом од 7·27 *м*, те се тако у четврт диже у висину 4·40 *м* — управо у којој је висини дôњи праг врата. Овдје је — на томе четвртастом ступу — уписана кружница са премјером странице квадратне основице куле, и одавде се диже у облац до врха, док ту облину с прва̂ обухваћају са четвртастога дијела из чошета као неки шиљасти залисци, оштра брида, у висину 2·37 *м.* Изнад њих је за 0·64 *м* камени пâс около цијеле облине.

поставак 2 *м* дугачак 1·20 *м* широк, а дебљином је у земљу запао. До њега је други мањи, а оба се налазе на западној страни од цркве у плотини од њиве, коју растављa пут од гробља, а пуна је гробова као и улица, што води на воду. Пред црквеним вратима, с десне стране на улазу, такођер је остао стећак 1·82 *м* дугачак, 0·75 *м* широк и 0·60 *м* изнад земље висок. И њега су покушавали пребити — види се на њему удубина од удараца маља.

[1]) Црквина је прозвана по цркви, која на томе бријегу бијаше; а била је највећа од свију поличких цркава, и најдуље се одржала у цијелости са свога лијепога склоништа. Веле — да је из̂ некаква села ондје долетјела с тога, што је некаква жена опране пелене и на њу метнула, да се суше.

Прије окупације претворише је Турци у кулу, јер на згодну бијаше мјесту за обрану Требиња, а Поличани су се исто копали код ње. По окупацији разорише је, те се сада намјесто ње бијели тврђава Црквина.

Око цркве бијаше пространо гробље, а како приповиједају и мноштво стећака са натписима. Данас се од тога ништа не налази, јер је сав камен утрошен у зидове; гробље поравњено, а Поличани се почеше копати доље код воде.

Гробови су изнутра лијепо зидани каменом, а неки картани смјесом: креча, пијеска и опеке. Пуни су костију, а наслаган је гроб сврх гроба, те су растављени само поклопницама (плочама).

Према томе изглед је куле сложен из два дијела: дôњег у облику ступа и горњег у облику ваљка. *(Слика 2.)*

Врата су са западне стране над четвртастим дијелом у облини. Заокружена су тесаним, каменим довратницима и улаз је споља 137 *цм* висок, 80 *цм* широк, док је иза довратника пространији и у луку сведен: 167 *цм* (с луком 190 *цм*) висок и 100 *цм* широк. У довратницима се познају рупе — с јужне стране двије за багламе, са сјеверне за браву и мандал. Улаз је сада у кулу немогућан без прислона басамака. Прије се улазило на ћуприју, од које је

Слика 2. Кула »Бранковића«.

заостао зид — звани »Мостина« — што се је пружао у размаку од 2·72 *м* упоредо са западним зидом куле. Дебљина му је 1·13 *м*, а заостала дуљина 3·30 *м* — мјерена од југа, док је од сјевера обрушена — и висина до 1·70 *м*. У овоме зиду — који се дизао у висину према вратима — били су басамаци. На њ се је наслањала ћуприја, спуштана са два камена (ступца), узидана под дôњим довратником, који су давно одбијени. Четвртасти дио куле запремала је чатрња, сћемерена у висини врата. Ћемер је срушен, чатрња засута, па се с врата сада спушта 1·52 *м* у јаму, пуну насипа. Осим врата, у овоме првоме боју куле нема никаква прозора за улаз свјетлости; четири су са врло малим рупама за стрелице, или данашње пушкарнице. Два су одмах с обје стране врата; уз врата усправним страницама високим 72 *цм* и противним у облику

лука, те основном дужином од 60 *цм.* Шукотни је отвор уз довратнике, те се с поља и не опажа, као ни остале рупе; а кроз ове двије рупице брањен је приступ к вратима, те се је кроза њих могао одбити непријатељ и копљем, ако би на који начин до њих дошао и пошто би се ћуприја дигла уз кулу.

Десно и лијево од ових прозора још су два: јужни 1·75 *м* одмакнут и сјеверни 1·70 *м.* Величине су 1·05 *м* висине, 1 *м* ширине и у луку зидани с малим, округластим отвором.

Ова су четири прозора доста пространа, да је браниоц у њима комотно сједио. У једној су висини — 1 *м* изнад заосталог руба од ћемера, док је пети у источном зиду изнад њих — 1·65 *м* над ћемером. Овај је и много већи: висок 1·65 *м*, широк 1·30 *м* и удаљен од јужнога за 2·60 *м* и сјевернога 3·90 *м.* По заостале двије рупе са стране, види се да је пред овим прозором била нека узвишица за браниоце, а такођер и узлаз с ње на горњи бој, који је опет на ћемеру."

Ћемер се почео полако дизати с чатрње, редајући се у низовима једнако камење спиралним низом, сужујући се при врху док те обручеве није завршио и зачепио један камен. Премјер му је шупљине на чатрњи 5 *м*, а висина му је сада са насипа у чатрњи 5·60 *м*, док му је прије износила с чатрње 4·08 *м.* Зид је дебео на прагу врата 1·09 *м* и у тој се дебљини диже до трећега боја.

У други бој пролази се кроз ћемер. Остављена су у њему сјеверо-источно, а лијево више велике пушкарнице, врата, доље у ћемер — као доњи праг — ударена велика плоча, те горе мања, да тај отвор изгледа као трапез са основицом 110 *цм*, горњом 50 *цм* и висином 95 *цм.* Као што је споменуто, узлазило се на њих са оне узвишице испред пушкарнице, што је сада посве теготно, ради кривине ћемера и нагнесене плоче, те лежи стрмо.

С плоче се иде на лијеву страну завијено уз седам камених басамака на ћемер. Нижу се уз облину куле и зид ћемера у висину 1·82 *м*; високи су: 47, 22, 18, 22, 23, 23, 27 *цм*, од којих су доњи 47, а горњи 27 *цм*, док им је дужина 1 *м.* Ћемер је горе раван и обрасао травом и древећем (кошћелама). У зиду су два прозора за свјетлост и седам пушкарница. Прозори су оквирени с поља каменим дирецима, отвором 95 *цм* високи, 66 *цм* широки, но унутрашњим 120 (са луком 150) *цм* високим, 80 *цм* широким и 1 *м* дубоким. Један гледа на запад, други на сјевер. У каменом су оквиру рупе од гвоздених шипака (решетке), које су однесене. Пушкарнице су ћемерене, а изгледа иносмјерна са доњом страницом 55 *цм*, горњом 35 *цм*, висином 75 *цм.* Размјештене су у неједнаком размаку.

Идући од западног прозора лијево нижу се облином куле и пушкарнице и прозори у међусобном размаку: 47, 40, 86, 175, 150, 250, 55, 35, 100 *цм.* Највећи је размак изнад улаза (јаме) на ћемер, по чему је судити, да се није тај ходник поклапао.

У висини од 3 *м* изнад површине ћемера малко је умакнут зид, откле је по свој прилици почимао трећи бој куле. Тај умакнути дио диже се сада 2 *м* висине и у њему су два велика прозора за свјетлост. Гледају на југ и запад, оквирени с поља каменим дирецима и у њима рупама од гвоздених шипака; за трећину су мањи од оних у другом боју (65 *цм* високи, 46 *цм* широки) с унутрашње стране сћемерени и много пространији. При врху су још три мала прозора, но два потпуно отворена: један на сјевер, други на сјеверо-исток, док из трећега вири тек рупица на исток.

У овоме боју куле биле су пушкарнице изнешене као камени далафи, избочени над површином зида. Низале су се површином садањег зида, на коме су заостале камене конзоле, које су носиле косо положене плоче, у средини с рупом за стрелице, са страна затворене, а доље потпуно отворене. До недавно су се три добро усчувале (јужно-западно, јужно и источно), но и њих оборише као и остале са зидом изнад њих, те се не зна, да ли је ова кула имала још који бој. Свакако је овај бој имао још 2*м* висине, што и старци памте, но нико се не сјећа крова куле, нити им је ко о њему приповиједао од њихових старих[1]).

Садања је висина куле преко 15*м*, а веле да је износила од 18 до 20*м*.

Около куле је била пространа авлија (заостао зид 52 корака дуг и 39 корака широк), а под њом су омеђине од кућа[2]), пуне цигле. Цигле има и у кули, а у горњем боју налази се узидане као и у авлији, те крупно стуцане у клаку с пијеском.

Кула је при .страни, на стрму обронку Голог брда, — испод ње се спушта јака стрмен у поље. *(Слика 2.)* Изнад ње (управо уз дуљину авлије) иђаше стари, знаменити, дубровачки пут на Билећу, Гацко, Фочу и т. д., ради чега је неки и зову ђумруканом, јер да је овдје узиман ђумрук или царина на путу из Дубровника кроз Требиње у Херцеговину[3]).

Неки је зову »грчком,« но већином »Бранковића,« те њиве испод куле у пољу зову се »Бранковина«, као и двије куће у селу (даље од куле) »Бранковића куле«.

За њу је народ везао име Вука Бранковића, као и у косовској пјесми, гдје кнез Лазар шаље књиге између осталих и —

У Требиње на Херцеговину
Своме зету, Вуку Бранковићу.

Веле — кула му је била стражара, испод ње двори, из којих се ишло у кулу тајним пролазом кроз земљу; у пољу ливаде за коње (»Бранковина«), а оне двије куће начинио је својим дворјанима[4]).

Оставивши на страну, ко је зидао кулу, свакако је ово резиденција старих господара Травуније. Међу њима бијаху Младен и Бранко, дјед и отац Вуков.

Војвода Младен бијаше 1323. године, господар Требиња, који се још 1318. године спомиње као жупан Младен; посљедњи пут 1326. године међу свједоцима у повељи краља Уроша III.

Младена је замијенио у Требињу син Бранко, који је предводио војску и с њом нанио Дубровчанима доста штете у Жупи, у рату између Дубровника и Стевана Дечанског (1326.—1328.). Негдје 1336. или 1345. (када му би написан

---

[1]) Судећи по мноштву изломљене цигле била је њоме покривена.

[2]) Међу њима има и млађих, у којима су до пред окупацију становали Косићи, Влачићи и Кукурићи. Градњом ових кућа разорвали су авлију и старе дворове. У кули су становали пандури за побуна у требињском крају, па и у кућама Кукурића, који веле, да су кулу највише пандури обрушили за Вукаловићева устанка. Тада је у њој стајао и Адем Зуков с Корјенићима. У кули су биле велике кошћеле *(Celtis betulifolia)* и они су их исјекли.

[3]) И ако је пут уза њу пролазио, прама њему не имађаше прозора, него само пушкарнице; ваљда што је од стране. Сада изнад куле иду нове цесте на Голо брдо, Петрину и Срач и т. д.

[4]) Једна је била на облац као и ова кула. Од ње је камен дигао и себи начинио кућу Мул-Алија Цвијетић. Рушевине јој се још добро држе међу кућама Џемалића (код Јоцине куће).

псалтир под градом Борчем) спомиње се у својој постојбини Дреници. Поставши Душан царем (1346.) дао му је севастократорство и поставио га поглаваром града Охрида. Мртав се спомиње 1365. године[1]).

Колико је Бранко господарио над Требињем тачно се не зна, но свакако повећи број година, а то је по свој прилици до пресељења у Дреницу — односно у Охрид, јер се је — иза Херцега Стјепана — од свих господара и намјесника требињских најбоље одржао у успомени народној.

По Бранку остала је кула »Бранковића« и њиве »Бранковина«, кога је касније народ замијенио са сином Вуком[2]).

И у горњем натпису сачувана имена жупана Грда и Радомира, као и на црквеном прагу жупана Прибилше — бијаху овдје двори.

Кључ.

Увала између Цернице и Кључа посута је већим и мањим хумкама — главицама. Многе су од њих притисле старе гробнице, а на некима су опет развалине цркава. Тако на југо-истоку испод града, на главици Ћућеници неколико је гробних плоча и један стећак на шљеме. Дугачак је 1·55 *м*, широк 84 *цм*, висок 1·50 *м* (до косог дијела 1·20 *м* и 30 *цм* до шљемена). Положен је дуљином од запада к истоку.

Дуљином сјеверне стране исклесана су два коњаника: оболи бијесне парипе и јурнули један к другоме, положеним копљима у рукама, да се боду, — и тек је 55 *цм* размак између коњских глава, па да се и они под њима сучеле и тукну. И док ова страна стећка приказива сукоб бораца, по ширини од источне стране тај крвави призор тумачи натпис у четири реда:

АСЕ ЛЕЖИ РАДОЊА РАТКОВИЋЬ
ПОГИБОХЬ ПДЬ ГРАДОМЬ
ПДЬ КЛУЧЕМЬ ЗА СВОГА
ГДНА ВОЕВОДУ САНДЛА

Чита се:

Асе лежи Радоња Ратковићь
погибохь п(о)дь градомь
п(о)дь Кључемь за свога
г(оспо)д(и)на воеводу Санд(а)ља.

Како се види, тај се крвави призор — двобој — одиграва за силнога властелина и великога војводу, Сандаља Хранића-Косачу, господара овога Кључа; а под Кључем: Радоња Ратковић пада, а кључко поље — уз горњи стећак — чува грозну успомену на њему одиграну, прозвавши се Добој.

Натпис је из Сандаљева доба (1392.—1435.) и можда је он подигао овај гробни споменик Радоњи, који је могао погинути у метежу, насталом смрћу Павла Радиновића (23. аугуста 1415.). Ратко је свакако од властеоске породице

---

[1]) Л. Ковачевић: Вук Бранковић (Годишњица Николе Чупића, књ. X., стр. 227.—228.).

[2]) И у Нудолу у Корјенићима — сада у Црној Гори — има »Бранковина« са старом кулом »Бранковића«, за коју народ такођер веже име Вуково. Је ли и ово постало на горњи начин — незнам. Но јамачно од туда потјечу они лажни Бранковићи, како су се сами прозивали — »родом од Корјенић-Бранковић«, или — »Корјенића-Бранковића«.

Ратковића, прозвате можда и по њему самоме, а спомињу се и за Херцега Стјепана (1435.—1466.). Мисли се да потјечу из Невесиња или Нудола.

Сандаља, у своје вријеме најмоћнијега властелина, Кључани и уопће Гачани зову краљем и о њему приповиједају разно. Кључ је наслиједио од Грка, које је истјерала зла година, па су отпртљали по леду и снијегу од глади на море.

Сазидан је при страни под Рудим брдом (1167 *м*), огранком Бабе планине (1737 *м*), на уздигнутој узбрдици као и читаво село пред њим. *(Слика 3.)* Опрућиле се тим пристранком три високе, дугачке стијене, као зидови заоштрена шљемена, упоредо од истока к западу, рушећи се нагло у дубоку јаругу »Ријеке«, којом отјече вода у Понор, кад ужасном тутњавом за великих киша и копње сњегова прокључа из Вилине пећине. Од тих коса, које народ зове лиње, двије се пружају узвишенијим пристранком, а трећа

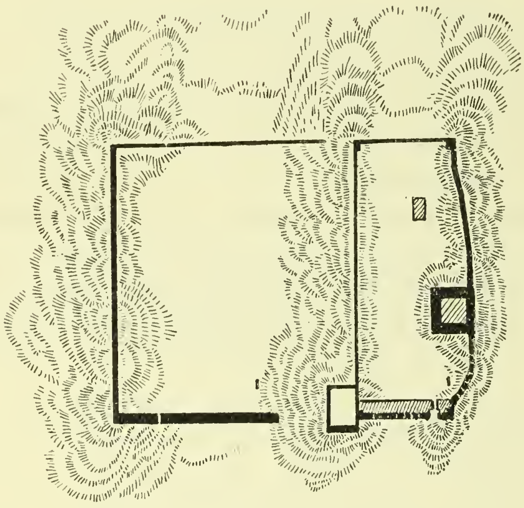

Слика 3. Тлорис града Кључа.

нижим; прве двије затварају горњи, а нижа дôњи град. Висина тога стјеновитог зида (косâ) различна је, као и дебљина. Почима оштрацем, прелази у дебљину и тако се једнако измјењива, док се великом стрмином и оштрином не сурва у споменуту јаругу, с које је стране скоро и немогућан узлаз уз те »провалије« — како их народ зове — особито горње. *(Слика 4.)* Највећа је висина средње косе наднесене над дôњим градом, као и од запада над јаругом. Сјеверна се пружа у размаку 60—80 корака упоредо са подножјем Рудог брда, а дебљина јој је стијене 2—6 *м*, висина 5—8 *м* и више. Тај је размак отегнута равница — »плаца« звана, по којој има вртова и појата; на западу се нагло руши к јаруги Вилине пећине, до које се може спузати том стрмином самога осутог камења и пијеска, а да се и не обилази путем с јужне стране истог града. Ту стрмину зову »Шупљи вал«.

Ове су три природне зидине затворене од истока и запада умјетним зидом — то је град Кључ. *(Слика 5.)*

Источни зид горњега града унесен је међу упоредне стијене. У њему су врата скоро до сјеверне стијене. Сведен је отвор 1·70 *м* висок у дебелом зиду,

у који су унесени камени довратници и у средини дебљине тога отвора уоквирен је пролаз 80 *цм* широк и преко 1 *м* висок, над којим је шупљина

Слика 4. Кључ. Поглед са запада.

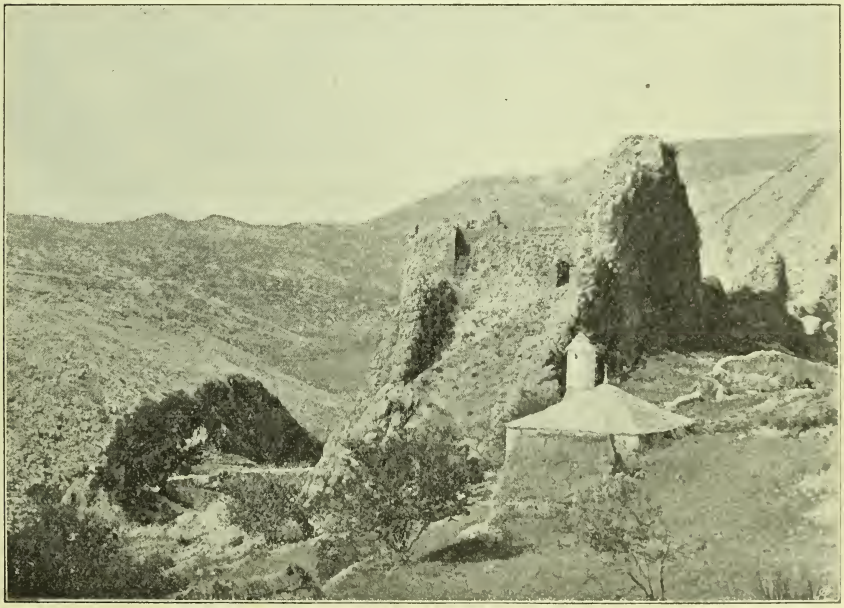

Слика 5. Кључ. Поглед изнад џамије.

лука 50 *цм* висока. Иза довратника је унутрашњост као и спољашност шира: спољашност 1·45 *м*, унутрашњост 1·15 *м*, те је пролаз кроз врата дугачак: 2 *м* до довратника, 20 *цм* дебљина довратника и 1·28 *м* иза довратника — у

свему 3·48 *м*, а то је дебљина источног зида, који је испод врата дебљи, косо се спуштајући к земљи. Испред дôњег пријеког прага је засјечена стрмина и

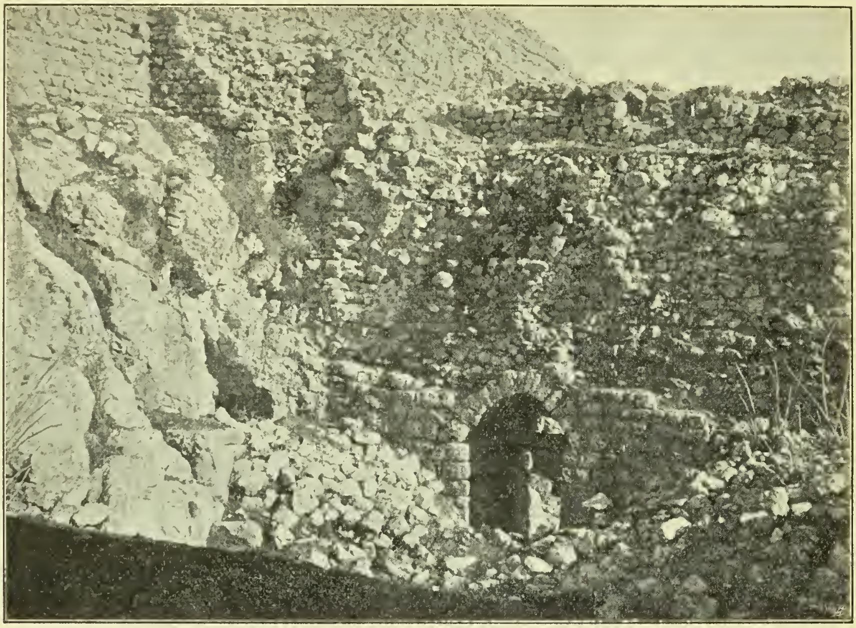

Слика 6. Кључ. Улаз.

Слика 7. Поглед на предњи зид из града са западног зида.

до њега су у литици усјечени басамаци, којима се пење и пролази између узбрдних прагова у град, гдје се иза њих познају повелике јаме у зиду, у које су улазиле греде при затварању врата. *(Слика 6.)*

Унутрашњост је града отегнута равница: 51 *м* дугачка, 19·2 *м* широка, стрмо оборена к вратима, да ова остају као у јами и не виде се са западног дијела града. *(Слика 7.)* При улазу с десне је, сјеверне стране, у камену исклесана столица (види *слику 6.*); даље од ње к западу, на највишем гребену стијене, масивна, четвртаста кула — табија. Ту су топови стајали. На њу се је сада тешко успети. С поља је обухваћа стијена — сјеверну страну, те су јој остале три у граду. Висином надмашива цио град, а диже се скоро по средини сјеверне косе. Дебљина јој је зида 1·8 *м*, а дужина четворне странице 8 *м*.

Јужно од врата, над највећом стрмином средње косе, диже се на скоро усправној стијени у четврт отегнута кула — тамница. Изнесена је ширином од 3·4 *м* према истоку изван предњег градског зида, а тако и на југ дуљином од 7 *м* изван косе, како се то види на *слици 8.* Ово је без двојбе била кула стражара или војводин стан, но народ је зове тамницом, чему је служила турског времена. При дну је био тајни излаз у дôњи град, што се на слици тек повећалом опажа као и пушкарнице. Горњи јој је источни зид сада дебео 1 *м*, а остали по 80 *цм*. Она је на југо-источном углу града, док се до ње и према њој на сјеверо-источном углу, одмах повише врата, познају обурване зидине, ваљда од мале каке стражаре: 1 *м* ширине, 2 *м* дуљине. Зову их »табијама«, приповиједајући, да су оваке биле на сва четири угла градска са малим топовима без кола.

Пушкарнице се опажају и у табије, која је изумом барута и употребом топова засута, а прије је јамачно била кула. У њу се не може уљећи.

Осим тих кула у граду је још, 3 *м* широка и 4 *м* дугачка, засута чатрња западно од табије, те некаке разроване зидине између чатрње и тамнице — ваљда од каке још зграде.

Зидови су у кула били јаки и дебели, а предњи је бедем зидан у дебљини до 3·5 *м*. Та се је дебљина дизала до 4 *м* висине изнад врата. Ту се је зид сужавао и чинио ходник за браниоце града и дизао се је тањи зид од 1 *м* дебљине, у коме је био низ пушкарница у висини од 50 *цм* над ходником. Пушкарнице су неједнака облика; има их пукотних, рупастих и на шљеменаст прозор. (Види *слику 6.*) Овај се зид с пушкарницама у истој дебљини савија иза мале »табије« и попуњава стијене са сјеверне стране, гдје је велика табија. Западни и јужни зид дебео је 80 *цм*, с које стране ваљда није било опасности од непријатеља. Зидан је у два реда камења и унутрашњост је попуњена смјесом камења, клака и пијеска. Ова се смјеса сврстнула и окаменила, те се добро држи, дочим је двојно камење опало. (Види слику 4.) Ово се види и на кулама. Тим је камењем засута и унутрашњост града и око града, — све се је скоро сорвало, као и западни зид, па се не знају пушкарнице.

Пењање и верање по граду веома је теготно, као и улаз у њ. Насип, који је ваљда водио до капије, сурван је, те су врата остала високо у зиду над јаком стрмином литицâ. *(Слика 9.)*. Сада се вере побочном стијеном: провлачи се кроз процјеп 1·4 *м* широк и преко 2 *м* висок, и нуже се 2·2 *м* косом каменом гредом до врата.

Дôњи је град много нижи и скоро једнаке дуљине, по двојином ширине од горњега. У њему је све обурвано, те се прилично распознају само зидине

зграда на југо-источној страни. С југа је заштићен високим, стрмим стијенама, попуњеним зидом. Зид га је затварао и с истока и запада, док се од сјевера надносила стјеновита, стрма коса горњег града.

Зидан је чврсто као и горњи град, но од западне је стране много приступачнији непријатељу, него ли горњи. С тога су увале међу упоредним косама обију градова затварала по неколика зида, спуштајући се у размаку један испод другога до у провалије. (Види *слику 4.*) Капија му се није сачувала, но улаз је био са сјеверо-источне стране, као и данас; иза њега је десно дугачка

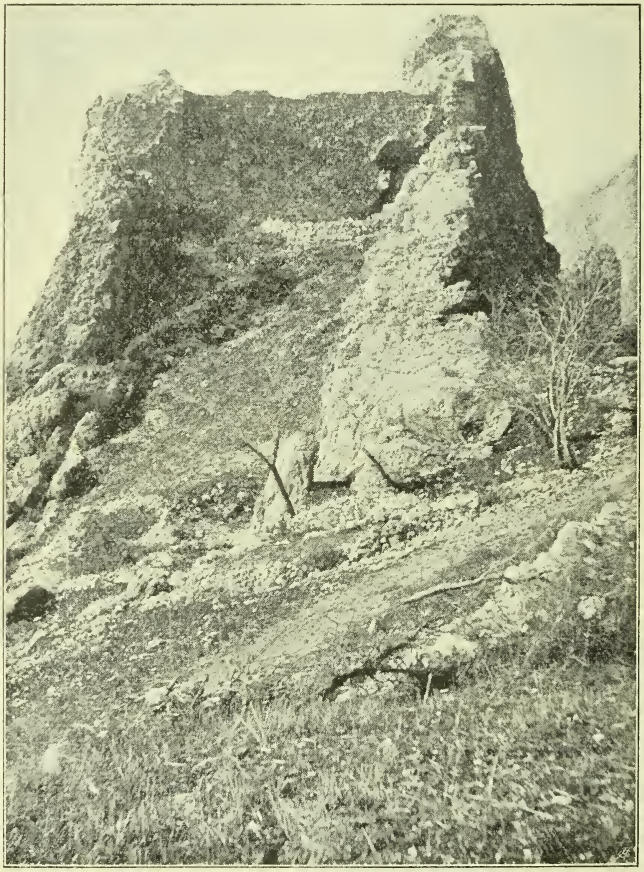

Слика 8. Кључ. Поглед са Стôца.

камена столица — управо испод тамнице. У погибељи се бјежало наднесеном косом и улазило тајним пролазом у горњи град.

Пред градом је џамија, за коју веле да је била црква. Поправљајући је 1905. год. одвалили су довратник с натписом, који је био окренут у унутрашњост зида, па су га опет на исти начин узидали [1]).

Југо-источно од џамије изнијела се масивна стијена прама граду са заравњеним тјеменом, од које се у правцу средње градске косе опружио прама

[1]) Некима је било по вољи, да се ја позовем из Метохије, но други су се противили и тек ми трећи дан јавили, кад су камен узидали, изговарајући се, да нијесу могли дангубити са зидањем, док мене позову, да им прочитам. На овај начин пропада многи натпис.

истоку осамљен гребен, као наставак њезин, те се као и она стрмо обара к југу. *(Слика 4.)* На стијени је камена столица »краља Сандаља«. са исклесаним сједалом: 68 *цм* дугим, 35 *цм* широким и 40 *цм* високим. Друга је оборена са стијене, а да ли је још која била — не зна се. По њима се зове стијена — »Стôца« и около ње куће на узвисици косе — »куће на Стôцима«. Источно од њих диже се и кула »кључког капетана«. *(Слика 10.)*

Од Стôца к сјеверу, при страни до кућа, је »Бебова башча«. У њој је старо гробље, које масивним нишанима подсјећа на старе гробнице, од којих су можда и начињени. На њима су уз остале уресе уклесани напети лукови са стрелицама.

Југо-источно од ових мезара избија испод стијене обилно кључко врело »Студенац«. Около њега је обзидана пространа софа. Вода је проведена каменим жлијебовима на чесму, а заокружују је и наткривају врбе и шљиве.

Слика 9. Кључ. Поглед испод Стôца на доњи град.

Од града води испод чесме стари калдрмисан пут пољем — Добојем — у Церницу, други изнад чесме страном — »Гајем« — до на обронке Врхова изнад Цернице, гдје се с првим састаје. Од потоњега одвајају се двије посве стрмените путање увалом између Врхова и Видеша (1139 *м*) на Мартин (врело), и између Видеша и Рудог брда преко Седла на Рупе (поноре) у Пропоље. Овим се пријеким путевима доста теготно слази у Кључ, док су два прва удобна, особито онај пољем. С њим се састаје под дôњим градом стрменити пут — Почивала, који се дуљином преко 400 корака југо-западно оборио између града и Стôца. Води испод града и њиве »Табачнице« преко Ријеке у Заграце. Под Заграцима се рачва на троје: к западу се продужава под именом баничин пут — »Баница« — и води испод Бабе планине; к југо-истоку »Лијена план« и к југу »Краљев пут,« водећи у Брестице.

Заграци су село — у правцу преко 200 корака — западно према граду, растављени дубоком увалом Ријеке. Куће су на пристранку као на каквој тераси, која се изнијела прама Кључу.

С ње се види »Вилина пећина«, зјајући до »Шупљег вала« у сјевероисточном углу увале, пукла огромна шупљина у вертикалној коси Рудог брда. Уздужна је отвора, пагнута смјера на лијево. Заглављена у дôњој трећини отвора огромном стијеном чини двоја врата: горња пространа и дôња мања, иза којих се отегла узбрдице колосална плочаста литица. Иза ње је јама, велике дубине; бацивши у њу камен, пада у воду и чудновато одјекива. Кад поплине Гатачко поље, из дубине избија вода и прелијева се низ плочу. Кључани се и Заграчани спуштају иза плоче доље к језеру и бацају камење у воду, што га налазе у

Слика 10. Кула кључког капетана.

излоканим јамама (кобањима их зову), да одјекива у пећини. Пред њом је много камења и стијена, што га је вода избацила. *(Слика 11.)*

Вода отјече увалом — Ријеком — 300 корака дугом у Понор, овалну литичасту јаму. Пред њим је млин, а веле, да је и у њему био, те показивају излокане жлијебове по боковима скоро усправне јаме, којима се је вода рушила на млинска кола.

Преко воде се прелази камењем — скакалима, но кад за великих плима затутњи и покуља Вилина пећина, немогућан је прелаз. Уз то набуја и нагрне Степенички поток у Церничко поље[1]), који се саљева у Јасовицу под Катуништем у пољу. Загрцају ли сада обје јаме — и Јасовица и Понор, поплине цијела увала од Степена до Заградаца, и људи се веру стијенама изнад Вилине

[1]) Гдје га зову »Рјечином« (Речина народ изговара).

пећине из Заградаца у Кључ и обратно, или се одбијају Каменим брдом на Степен. Испод Кључа и Црнице право је језеро, а спојени су горњим путем — страном кроз Гај.

Тада из Вилине пећине сукља и грца вода уз велику тутњаву у кључима, по чему се је прије назвао Кључ, него ли по затвору долине (и ако се испод њега сужила и стисла, те опружила дуљином до 1000 корака, да се опет испод Заградаца прошири), или да је био кључ (Schlüssel) Гацка и чувао друмове, — да га је добио са свога стратегијског положаја под литицама Рудог брда[1]). Сада се село зове Кључ, а град — »кључки град«, или — »град у Кључу«.

Заграци су се прозвали, што су »за градом«. Под њима је пећина — »Голубинка« — према Вилиној пећини — и зове се по голубовима, што их има у њој.

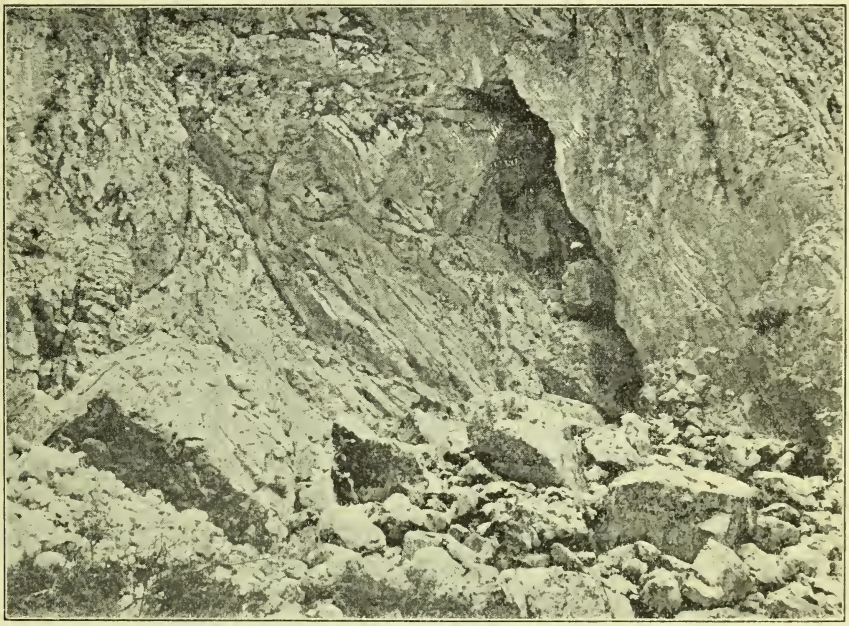

Слика 11. Вилина пећина. Поглед са Заградца.

У Вилиној пећини има мноштво слијепих миша (неки држе и о њима пишу као о »чопоровима ластавица«), а зове се по »вили«, коју су у њој виђали.

По народном предању Кључ су зидали Грци. Послије њих припао је краљу Сандаљу, кому га је касније преотео Херцег Шћепан, а од овога Турци.

Зна се, да Кључ бијаше главно боравиште Сандаљево. У њему је 10. децембра 1410. издао исправу, којом продаде Млечићима варош Островицу у Далмацији. Након смрти прве своје жене, Катарине, 1412. године, ожени се Јеленом, удовицом иза покојног зетског кнеза, Ђурђа Страшимирова Балшића, а кћерком погинулог кнеза Лазара († 15. јуна 1389.). Народ држи, да је то »Јела Милошева« (Обилића), па да ју је Сандаљ силом довео себи за жену и с тога је

[1]) Ово би име прије ишло Вратару у Сућесци, који је у истину затварао тјеснац и једини туда пролаз у Тјентишта на знаменитом дубровачком путу.

под стражом чувао у Кључу. Веле, да је она саградила цркву пред градом, као и оне у Церници: под Маковим валом, на Црквини за кућом Шулића, на Беглуку, двије на Шупљетици, на Ханској главици (ту има и гробља, а био је и хан).

И ако је забиљежено остало, да је Сандаљ: »владар живахна духа и оштра ума, а уза то веома љубезан«, у народу је остало, да је Јела с његове лоше ћуди и поступања више пута покушавала побјећи[1]), па најпослије и побјегла пут Бањана. Том приликом да се је окренула и повикала: »Хеј, моје злато!« и — »Хеј, мој мужу!« — оставши на спомен тога »Златна страна« и »Мужевице«. У Бањанима је родила мушко дијете, замотала га и оставила у коприви, од кога су Копривице.

Тако народ, па и још више прича о »краљу Сандаљу«, који се је у истину за Остоје и Твртка II. уздигао до краљевске моћи и угледа. То се види из даровнице, издане Дубровчанима 24. јуна 1419. на Стјепан пољу под градом Соколом, показујући, да није Остоји подложан, него управо раван: а иза Твртковa крунисања (1421.) осили се још више, да је фактички био угледнији и славнији од њега.

Тому је доста припомогла и женидба с Јеленом, ступивши тим у сродство с Балшићима и деспотом Стеваном и Ђурђем.

Присвајајући земље сусједних кнежева рашири баштину својих предака, Вука Храње и војводе Влатка, те ју склопивши очи (15. марта 1435.), остави своме синовцу Стјепану у пространим границама са многим тврдим градовима.

О Херцегу Стјепану говоре, да је био »Србин-ришћанин«, а Сандаљ »безвјерац«, јер је кињио и мучио Јелу. Не држе их сродницима, а најмање, да је био Сандаљ Шћепану стриц. Сродницима држе, а неки и браћом: Херцега Шћепана, Деспота Ђура и Васојевића Ива. Први је отео од Сандаља Кључ и Херцеговину, други Црну Гору, трећи Арбанију.

Зна се за Херцега Стјепана, да се је често бавио у Кључу, као и његови синови. Ту је примао и посланства. О паду његову у турске руке прича се као и о осталим Херцеговим градовима.

Херцег је своме сину испросио дјевојку у »Талији«. Када су је довели у Кључ, свиди му се и узе је себи. Син разјарен устане противу оца, па — »ја ху, ја феттха!« и право у Стамбол. Потурчи се, измоли у султана војску, дође у Херцеговину и удари на Кључ. Био га је седам година из Зборне гомиле. Немогавши му ништа нахудити примаче се к Церници и војску размјести једну у поток прама Макову валу, а једну под Маков вао. Свој чадор намјести за Маковим валом и стаде бити град. Немогући му ни сада ништа учинити, одабере се из војске 1500 шкрлучи, учине дову, обуку се у ћефине, па ударе на град: пољем коњици, а брдом пјешаци. Први дођу на град: Мехо, Хасо и Хусо. Нанесу их коњи — сва три дорастаста, лисаста и тврдоусна (тврдоглава), те Мехо удари мииздраком у врата.

Херцег побјегне у Благај[2]), а син се натисне за њим. За ноћ начини кулу више града, па му и њега узе, а он побјегне у Дубровник и отјера благо. Бојећи

[1]) У ту је сврху слала своје вјерне слуге, да извиђају пут, по чему су добили име: Дулићи, Казанци, Вратковићи и т. д., јер слуге описивајући јој земљиште како изгледа, наглашивали су, да је као: долчићи, казани, врата и т. д. С њима је и сама ходила и извиђала, те причају, да је у Дулићима побила у земљу два дрвена ступа.

[2]) Веле, да је Херцег са женом, кћери и благом побјегао тајним излазом на запад прама Заграцима и на три се стране разбјегли, од чега су и остала она три пута: Лијепа план (по кћери Љепави), Краљев пут (по Шћепану), Баница (по жени му).

се и ту синове потјере, преваре га Дубровчани и напише: »Прође Херцег и протјера благо«. Затраживши кашње благо, покажу му Дубровчани писмо, а он — »од муке попије шербе и ено га улибрана у Дубровнику на полицији: побочио се и црн је...«

Шехите, погинуле под Кључем, покопају у »Бебовој башчи«, међу њима и Хуса са обиљежјем на нишану: натегнут лук са стрелицом[1]). Мехо и Хасо буду награђени за јунаштво заповједницима Кључа. Од њих су Мехићи и Хасићи; од потоњих, као и градских диздара, Диздаревићи, настањени у Коритима по запуштењу кључког, а подигнућу корићког града. Цркву преокрену у џамију, поправе град, настане се у њему и около њега Турци, као и у Церници.

Тако народ о паду Кључа, што би пало у вријеме Херцегова рата са Дубровником (1451.—1454.). Но он се је држао противу Османлија и иза Херцегове смрти († 22. маја 1466.) у рукама његових синова. Пао је, по свој прилици, с Горњом Херцеговином у њихове руке (1479.).

Османлије нијесу запустили Кључа; спомиње се 1519. год. у турско-мађарском уговору о миру. Рамберт (Rambert) га је забиљежио 1533. год. као рушевину. Њему се таким причинио ваљда издалека, а у њ се није свратио. У свом путопису (Сејахатнами) од год. 1070.—1075. по Хиџ. (1659.—1664.) спомиње га Евлија Челебија и описива: »Међу двије велике планине на малом бријегу на описким литицама налази се зачудна тврђава, сва од тесана камена саграђена, на пет углова су двије куле, једна према другој и су два топа, а на сјеверној страни преко јарка са вратима. Има дванаест кућица плочом покритих, једну малешну џамију и водену чатрњу[2]). Саградитељ му је херцеговачки бан, а освојитељ Ахмед паша Херцеговић. По закону султан Сулејман ханову хâс је херцеговачког паше. Војвода је заповједник, лијеп је каза са сто и педесет акчи. Имаде јењичарски сердар, градски диздар, градски људи, начелник и биљежник, харачки емин, мимарага и неколико одличника и првака, те сијело ћехаје. Из ове тврђаве сиђосмо западу намучив се сто хиљада мука, а касније, идући право истоку кроз продолице, стигосмо за пô сата у град Церницу. Кадија и војвода сједе у граду Кључу, а народ живи овдје без њих. Уредна варошица је под једним бријегом, има једну џамију, шест месџида, једну медресу, два мектеба, једну текију, хан, једну бању и осамнаест дућана, а свега тристо и педесет плочом покривених кућа без башча и винограда. Касабица начињена је једноставно, али јој је зрак сасвијем лијеп.« (Гласник земаљ. музеја, књ. XX., стр. 321.—322.)

Кључ (Fortezza di Cliuz) спомиње се и у ратовима турско-млетачким иза пада Херцег-Новог (1687.). Тако у похвалницама Петра Двода (Pjetro Duodo) од 24. маја 1691. и Алојза Моченига (Alvise Mocenigo) од 6. новембра 1717. Нов-

---

[1]) По чему их зову циганима, тумачећи да је то даулбас, што су га носили пред војском.

[2]) Чудновато да наводи куле су пет углова, — њих нема, нити су таке биле, а нијесу ни једна према другој. Топови су се одржали до наших дана. Мали су, гвоздени и без лафета — леже на земљи. Врата су на исток, а процјеп је стијене на сјевер, куда се сада провлачи до пред врата. Ово ће свакако бити погрешка, јер кашње излазећи из тврђаве сађе западно — ваљда низ Провалије! Као што је речено, из горњега се града излази источно на врата, спушта се стрмо литицом и заокренувши се сјеверно пролази се процјепом стијене, те се савија југозападно низ Почивала под гôрњи град. — Куће мисли у дôњем граду, гдје су биле и за Сандаља и Херцега Шћепана, па су до недавна у њему становали Мехићи и Хасићи. Џамија је пред градом, гдје ваљда и куће броји. Чатрња је у горњем граду, а чесма пред градом, коју и не спомиње, као ни у Церници.

љанима. (Томо К. Поповић. Херцег Нови. стр. 48. и 51.). А у XIV. пјесми »Српског Огледала« о Вуку Томановићу, гдје се опјева плијен Љубовића оваца и ставља се у 1737. год., спомиње се Кључ. Бијаше се придесио паша на Гацку са три табора аскера, кад му дојавише за плијен и од Ровина Вука. Паша даје тристотине друга пјешца и коњика, да га ухвате и уз то још:

Дава паша блага триста ћеса
И све Гацко поље под харачом,
Да му купи гроше и дукате,
Да не дава цару и везиру!
И врћ' ћу га у Кључ капетаном!

Кључ се спомиње и 1768. год. Наиме у половини мјесеца јануара те године изиђе Шћепан Мали из Мајина на Цетиње. То збуни сусједне Турке херцеговачке и арбанашке, те стану оправљати градове и у њих довлачити храну, џебхану и војску, па се потуже и у Цариград, тражећи помоћи у војсци, јер да се налазе у великој опасности. Међу агама и заповједницима херцеговачких градова (Никшића, Клобука, Требиња) спомиње се и кључки у Гацку. (Д. Милаковић, Историја Црне Горе, стр. 126.)

Кључ се и кашње спомиње у народним пјесмама — његови капетани и диздари. А год. 1831. бијаше се у њ затворио с војском Турханија пред Смаилагом Ченгићем. У њему је тамновао Стојан и Петко Ковачевић 1861. (?) год. и из њега скочили и побјегли.

И тако се је Кључ одржао са своја два стара топа скоро цијелу турску владавину. Напуштен је пред окупацију, када је подигнут град у Коритима. За посљедних буна затварали су Кључани у њ хајван, што и сада чине с прољећа и јесени. Љети у оба града саде Мехићи кртолу као и између провалија. Њихова је својина, а куће су им биле у дôњем граду, док их не напустише и разоргаше се. Веле, да је уз прватње буне сав дôњи град био наткривен дрвеном јапијом.

Стари Хакија Капетановић-Тановић није био сретан, да замијени свога оца у капетанству, пред којим их је било седам из њихове породице. Добио им га је јунаштвом на Габели Омер буљукбаша, потурчени ускок Тановић са Мајина из Боке, — ваљда 1694. год., јер су је 1715. разорили Млечићи.

Иза окупације раскопавао је Кључ и по њему ровио инжинијер, Хуго Једличка, па је и она два топа скинуо с града и однио. Налазе се у сарајевском музеју.

Prilog Statutu Poljica.

Priopćio

J. Ceresatti (Srinjine).

(Sa jednom tablom.)

Presvijetli pl. Pavić, sada umirovljeni podnamjesnik Dalmacije, izdade otrag koju godinu poljički statut t. j. zakonik, po kome se je vladala slobodna poljička knežija u Dalmaciji.

Ovih dana, prevrćući župske spise sela Srinjina (nahode se u srednjim Poljicima stare poljičke knežije u Dalmaciji), namjerim se na jedno pismo pisano rukopisom poljičkom glagolicom.

Selo Srinjine (broji oko 700 duša) dijeli potok »Vilar« u dva dijela: s jedne strane odlomak zvan »Tvrčići«, a drugi »Srinjane«. Izmegju ova dva odlomka opstoji još od starine seoski antagonizam, koji se ni danas nije ukinuo.

I ovo pismo baš se bavi tim pitanjem.

Držim shodnim, iznijeti ga na javu u prepisu sa današnjim običnim slovima, koje bi moglo služiti kao prilog onog općenitog štatuta izdatog od pl. Pavića.

Napomenuti mi je, da sam ga vjerno prepisao — uti jacet — samo sam za bolje razumijevanje neke riječi odijeljeno prepisao, jer imade na dosta mjesta po dvije ili tri riječi napisane skupa.

Ovo se pismo čuva u župskom arhivu u dvostrukom, a rek bi po svemu, da ih je jedna te ista ruka pisala.

Jesus i Marija Amen.

1698. miseca julija na 25.

Ovo neka se zna, kako se sastaše sejlani Srijnani i Tvrčićani sejlani jedni i druzi za učinit pravi sklad meću sobom u napridak od ovoga dneva.

Prvi kapitul. Ako bi se našlo meju nami da je lupež ukrejo lupeškim načinom od žita od masta od pšenice, od svake struke, što vala dvi libre da jema platiti u selo koliko naću sejlani i osude ga: ako bi bijo starišina od kuće, da mu se ubije goveče i sejlani da piju i jidu na negove istancije, a on da plati svu škodu = ako li bi učinijo mlaji jnegov da se jema starišina podložit = ako se nebi tijo podložiti: da plati starišina, ča je imenovano ozgor = a da sejlani učine, kako je pravo i ča učine, dobro da su učinili = i da on nima poć na drugu pravdu — veće pred svoje sejlane — a da mu učine pravu pravdu: ako bi poša na drugu pravdu, da plati zgor imenovanu osudu. Kapitul drugi. Ako bi se naša u selu muzuvir, da ga jemaju

karat svi sejlani jedni i druzi i da plati zgor imenovani osud i da ga jemaju izagnati jnegovi bratimi izmeju sebe; ako li nebi otili, da izrenu ostale skule tu skulu izmeju sebe, u kojoj je on bratim.

Prošti se ova kniga pred svimi sejlani jednimi i druzimi i rekoše, da su svi kuntenti i podpisaše se svi jednom rukom: svidok Ivan Suturičić — Ivaniš Delisin i svi ostali sejlani ovo bih učijneno na Brisniku[1]*) istoga miseca i godišta zgor imenovanoga.*

D$^{o(m)}$ Mikula Mužinić
svidok i pisa ovo.

(Ispod ovoga čita se nadalje:)

1719. miseca aprila na 16.

Mih svi sejlani Srijnani i Tvrčićani obe skule sve ovo potvrdismo, kako je ovo zgora prvo pisano i još činimo iznova ovi kapitul svi sejlani Srijnani i Tvrčićani obe skule dogovorno: a to jest: ako bi sagrišijo koji bratim ter bi ga izagnala negova skula izmeću sebe — da ga druga skula ne ima ni more prijati meju se u svoju skulu brez dopušćena iste skule, iz koje je izagnat; ako li bi ga koja skula primila, da ona skula ima platiti libar tride(s)et u crkvu blažene gospe.

Takojer ako bi umro koji bratim ali drugo čejlade od kuće bratinske u kojoj skuli, da ima udil gaštalac od skule, u koje (je) mrtvac avizati gaštalca od druge skule, a gaštac bratime: ako li bi koji gaštalac ovo valijo da plaća u svoju skulu libricu voska a bratim bu(du)ći avizan ter nedoša kući, gdi je mrtvac, pomoć sprovoditi mrca s ostalom braćom, da ima platiti u svoju skulu po librice voska = ako li nebi moga poći na sprovod bratim rotni cića koga očita uzroka, da ima poći drugo čejlade do kuće: ne došavši, da ima platiti, kako je zgora.

Takojer da nimaju Srijnani ni Tvrčićani sami po sebi obirati kurata ni remetu, nego li u dogovoru, kako je bilo vazda od starine = prvo se dogovorivši svi skladno pako prokuraturi ili kojim se naredi neka ga ponude i mole, kako se pristoje s poštenjem: ako li bi bilo mišaline izmeju jedni i druzi sejlani: a to da su niki za jednoga a niki za drugoga, kako se uža zgaćati: neka se brušketa kud bude veće naka onako i bude: liše prvo dogovora da se nima nišće činiti = ako bi se tko naša da bi u ovo valija, da ima svekolike poštovati.

I ovo se prošti prid svima sejlani jedinim i druzimi i biše svih kuntenti = i još učini se ovo, da svaka skula u sebi drži ovaku kartu, neka se nitkor ne more izvitovati, da nije ovo zna.

D^{on} Jura Vukičević
pisa po nare(d)bi svi kako je zgora.

Otraga u jednog egzemplara: Karta s Tvarčićani u drugog egzemplara: S Tvarčićani 2 od ugovora.

---

[1]) Mjesto po sredini izmegju oba odlomka, koje se i dandanas tako naziva.

Tabla.

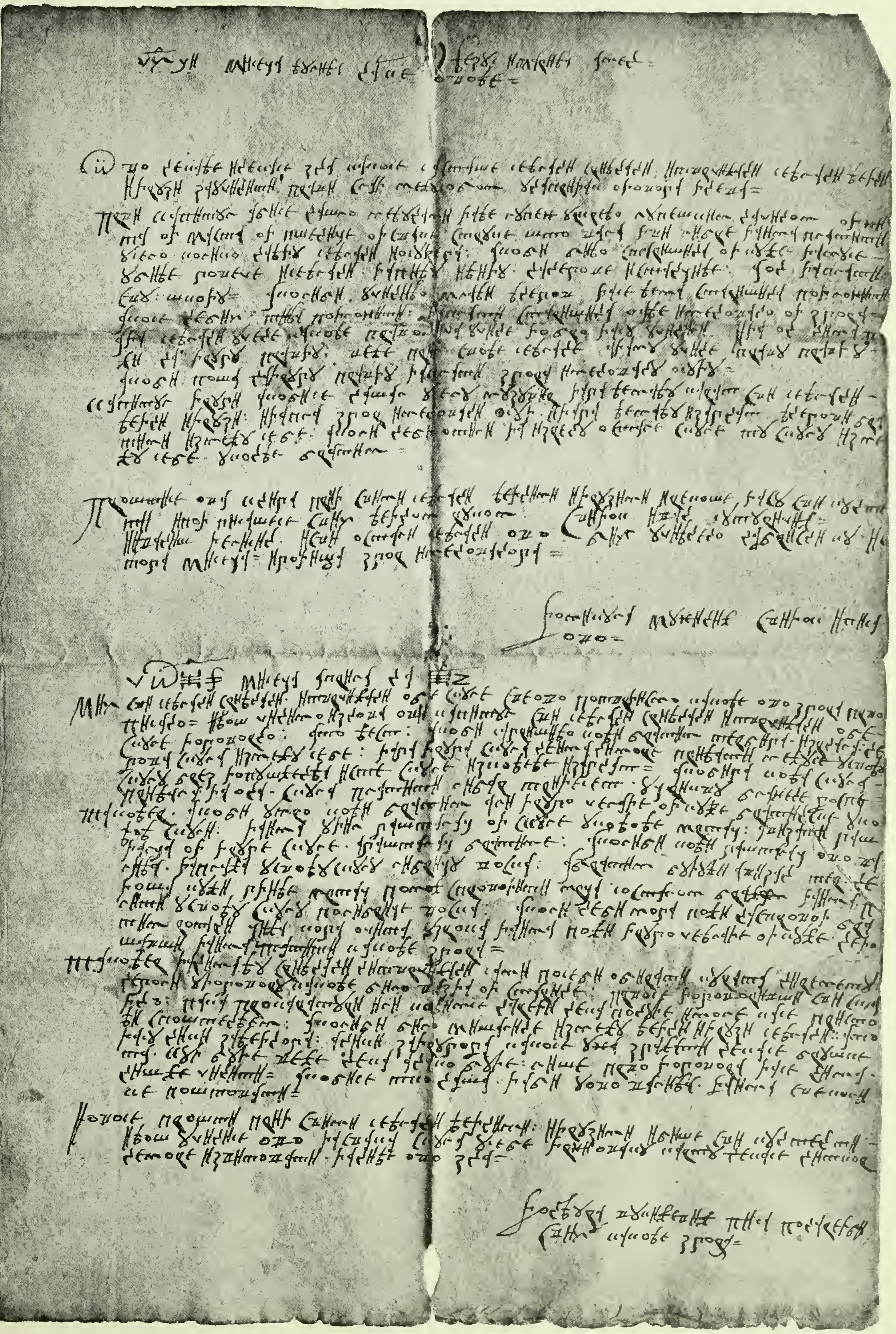

Херцеговачки манастири.

Пише

др. **Владимир Ћоровић.**

I. Требињски манастир (Тврдош).

I.

Са ванредним погледом на читаву жупну долину све до Дражидола, управ изнад Требишњице, на њеној десној страни, на подножју некад шумовитог Кличања, на избоченим и оштрим хридинама, био је подигнут требињски манастир богородичиног успенија, познат у народу, по имену околних двају села Тврдоша, као Тврдош.

Име Тврдош не долази никад у старијим споменицима. Манастир се зове просто: **цркьва ѹспѣнїа прѣсветїє богородице вь Трѣ[бинѣ]** (1509.); **храмъ оуспѣнїа пречистиє богородице вь Трѣбынию** (1524.); **въ монастїрѹ глаголемомь Трѣбинию** (1654.); **храму идѣже ест оуспѣнїє прѣсветые владичице наше богородице, на мѣстѣ зѡвомо Трѣбине** (1562.); **храму оуспенїа прѣсветеи богородице, иже ест въ Трѣбинѹ** (1602.)[1] и т. д. У Требињу самом спомиње се у старијим споменицима само храм св. Стефана; развалине једног манастира, прича се, да су се могле видјети још прије 70 година у кастелу. За њих причају католици, да је то био манастир св. Михајла, а православни, да је био богородичин. Осим њих нарочито је познат манастир св. Петра у Чичеву, близу Требиња[2]).

Да овај манастир успенија богородичиног није био у самом Требињу, него ван њега види се из овиих спомена. У рукопису манастира Савине бр. 149. има овај раније лоше издан запис из 1622. године:[3]) **✠ Сїю лѣствицѹ и главизни Маѯимови и Исихїа прѣзвитера кѹпи азъ грѣшни ирмо Иларїѡ**

---

[1]) Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи, бр. 404., 451., 1504., 629., 919.

[2]) Dr. C. Jireček: Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer (Sitzungsberichte der Wiener Akad. CXXXVI.), Wien 1897., стр. 33.—34. Народ зове кастелски манастир именом: Ићесар. Ср. и биљешку Ст. Р. Делића, Školski Vjesnik, 1906., стр. 166.

[3]) Љ. Стојановић, сп. дј., бр. 1122.

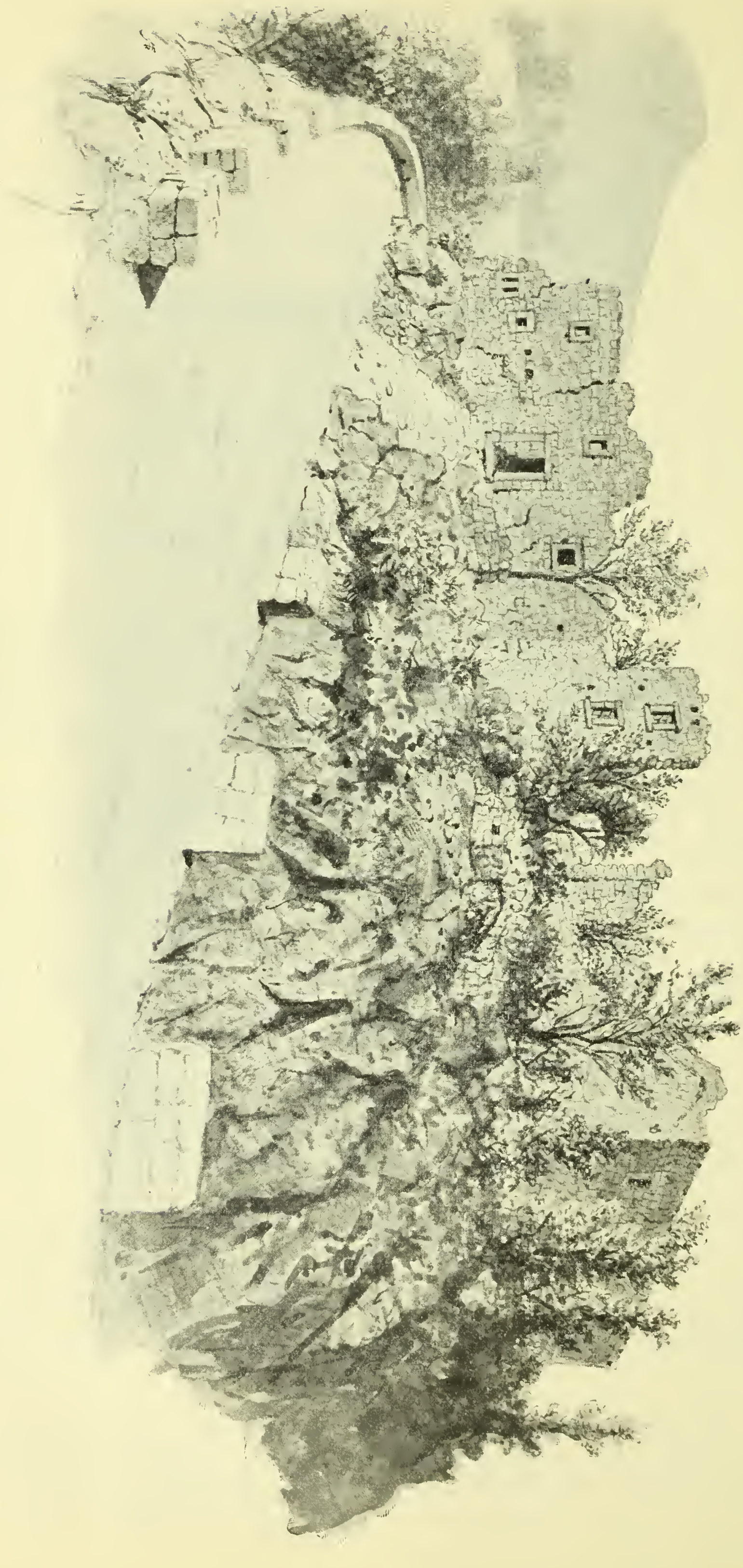

Слика 1.
Рушевине манастирске посматране с требињског пута.

хиланарскы ценою сребра ф ас ѿ Михаила дїакона, еже ѥ въ Керасїи и приложыхъ ю монастиру оуспенїа прѣчтїе бгомтери въ жупи Требинѣ, да ѥ на ползу чътущимъ ю. И аще нѣкто дръзне ѿнимити ю и на другу страну подати или любо каковою вещїю дръзне ѿнимити, такови да буде прокле ѿ га ба и ѿ прѣчтїе бгомтери и ѿ чтнi стхъ ѿцъ, купно и ѿ все стъ. лѣ. зрл. У молби манастира Савине сенату млетачком, да им дозволе градњу нове цркве, 9. марта 1776., вели се: *nella conquista di Castel Novo furono i primi a rassegnarsi sudeti di uostra serenità li monaci e calogieri del monastero situato sotto Trebigne.* Положај манастира према води Требишњици опредјељују и ове ријечи из приложеног писма од 3. септембра 1693.: *il monastero della B. V. di là della aqua di Trebigne.* И ово мјесто из извјештаја млетачког провидура од 12. јула 1690.: *distrutta così tutta la pianura di Trebigne, non sussiste di là dell' acqua altro, ch' el monastero, due forte torri e la villeta di Mostachi situata tra l' un e l' altre*[1]). Најзанимљивија и најважнија је биљешка из 1694. год., у којој се вели, да је у провинцији требињској *(provincia Trebigne)* велик мост *che solo concede il passo all' altra riva* са кулом, а у близини да се налази *monistero de' calogeri, fabbricato in un' erta collina della stessa linea, cinto di mura quadruplicate e d' ogn' intorno da grossa e perfetta palificata*[2]). Манастир је удаљен од саме вароши Требиња, данашњег, четири и по километра; од његових предграђа, која се исто прибрајају требињској опћини, од Засада три, а од Мостића два километра.

Као за многе православне манастире на Балкану, нарочито у Светој Гори, тако се прича и за манастир требињски, да су га основали цар Константин и царица Јелена давши му име Тврдош по тврдини терена на ком је основан[3]). Та је традиција прилично стара, и ако, наравно, није истинита. Њу спомиње 1701. славонски владика Стефан Љубибратић, казујући како је манастир подигао цар Костантин ѥште сушти ему вь Риме[4]). У једном запису поменика данас у Дужима тој се традицији додаје, да је манастир био обновљен 1270. од краља Милутина за митрополита кир Василија и игумана кир Венијамина сь инеми свещеноиноци и православьними болари и васеми христи(ѩ)ни и тї хьтитори светаго сего храма[5]). Запис тај је без вриједности. 1270. године Милутин још није био краљ; он је то истом од 1282. Сам запис године ѧсо показује, да је несавремен и према том непоуздан. У то доба (све до проглаcа патријаршије) ми смо имали само једног архијепископа, остали су сви били епископи. Ниједан од српских архијепископа до патријарха Јоаникија није се звао Василије. Има, најзад, и традиција, да је овај манастир саградио Херцег Стјепан[6]).

---

[1]) Il Montenegro da relazioni dei provveditori veneti (1687.—1735.). Roma 1896., стр. 67.

[2]) Jireček, op. cit., стр. 34.

[3]) Књижевни радови Нић. Дучића I, Биоград 1891., стр. 6.—7.; Л. Ниновић: Српски споменици из травунске околине, Биоград 1910., стр. 50.

[4]) Starine XVI., стр. 103.

[5]) Дучић, сп. дј., стр. 8.—11.; Стојановић, сп. дј., бр. 4300.

[6]) В. Врчевић, Летопис, књ. 270, 1910., стр. 56.—57.

Најпоузданији запис о првим почецима требињског манастира имамо у савинском октоиху. Марко Требињац, који је писао тај запис 31. марта 1509. године, каже, да је то радио по наредби архијереја кир Висариона, при архијепископу Јовану въ мѣстѣ ѿ них сьзданнѣи цркви ѹспѣнїа прѣсветїе богородице въ Трѣбинѣ [1]). По том излази, да су кир Висарион и кир Јован основали тај манастир, саздали га. Биљешке о њима обојици скупио је И. Руварац [2]). Упада у очи, да се обојица архиепископа спомињу у исто вријеме као оснивоци манастира. То упада тим више у очи, што се оба означавају као владике херцеговачке, само се за Јована вели, да је насљедник престола Св. Саве (прѣдрьжещѹ прѣстоль светаго Саввїн). Али то није ништа необично. Херцеговина, у њезином широком и ранијем обиму, имала је по два митрополита. Ево примјера: 1601. год. у житомишљићком мјесечнику спомиње се митрополит „херцѣговски" кир Леонтије Милешевски [3]); 1605. он се спомиње и у пивском манастиру. У исто доба 1602. има запис другог, требињског митрополита, кир Силвестра на једном законику [3]). Руварац је упозорио на два митрополита Лонгина и Симеона око 1615. оба херцеговачка, од којих се први означава у једном запису из 1623. као митрополит „петровски и полхерцеговски". Име петровски је по Петрову манастиру на Лиму; он је митрополит источне Херцеговине, гдје су манастири Малешева, Враништица, Морача, светотроички манастир код Пљеваља и Дубочица [4]). Важно је, да је та подјела трајала и касније, и ако је за мало престала иза 1651., и да је и тражена. У преговорима са Аустријом 1737.—1739. наши људи тражили су и аустријске власти биле су вољне, да им се даду два епископа: *eppiscopi qui tantum duo essent, nempe Herzegoviensis et Czernogoriensis,* у предлогу цару вели се: die zahl deren Bischoffen anverlangter massen verbleiben zwey von Herzegowin und zwey von Hersiogrot [5]). Двојица архијепископа у релативно малим епархијама не мора да зачуђава; 1484. спомињу се у још мањој Иванбеговој Зети један архијепископ и један епископ. Око 1710. имају чак три херцеговачка, од којих је један био у Херцег Новом.

Н. Дучић је, по ранијој једној сумњи Руварчевој, кушао да докаже непоузданост овог записа [6]). Он је, на име, узео да је Јован, који се овдје спомиње, пећки патријарх Јован, а Висарион да је онај доцнији митрополит херцеговачки. Тако је, наравно, дошао до закључка, да је запис несавремен и непоуздан, јер догађаје из 1592.—1599. ставља у 1509. Кад се, међу тим, види да има, осим овог записа, још и других, који знају за личности обојице споменутих епископа, онда сумња Дучићева пада сама по себи. Остаје само један детаљ, који је он изнио у корист записа и који је врло важан. То је поменик митрополита херцеговачких манастира Требиња, у коме се као прва двојица наводе његови

[1]) Стојановић, сп. дј., бр. 404.

[2]) О хумским епископима и херцеговачким митрополитима до године 1766., Мостар 1901., стр. 11.—12.

[3]) Стојановић, сп. дј., бр. 5633., 919., 1132.

[4]) Руварац, сп. дј., 15.—18. Н. Дучић: Књижевни радови II., Београд 1892., стр. 278.

[5]) I. Langer: Nord-Albaniens und der Herzegowina Unterwerfungs-Anerbieten an Oesterreich 1737.—1739. Wien 1880., стр. 26., 54.—55.

[6]) Н. Дучић: Књижевни радови I., стр. 21.—26.

оснивачи Висарион и Јован. Иза њих долази Марко, који се први пут спомиње 1524. године. И други подаци из тог записа вјерни су: тако онај, да је 31. марта те године била Лазарева субота; тачан је круг сунца и мјесеца; тачан навод да је тад царевао Бајазид[1]). Занимљиво је напоменути, да су и у доба кад је манастир пропао, била два митрополита Саватије и Нектарије, оба за њ необично заинтересована.

Вијести о манастиру кроз XVI. стољеће врло су оскудне. У толиким описима Херцеговине, које су давали разни путници, он се не спомиње ни једном. И то с тога, што је био на страни, не на домаку и видику главних друмова, којим су ишле разне експедиције. Оне су се искључиво кретале или старим путем преко данашњега Арсланагића Моста на Рудине или са Бргата на Слано и одатле даље кроз Попово; у оба случаја далеко од манастира.

Из хисторије манастира у XVI. вијеку знамо данас само ово: да су калуђери 1517. купили једну њиву Суботину у селу Грабљима за 450 акчи[2]); да је ту 1524. Јован Малешевац написао један минеј и да му је јеромонах Симеон приложио 1562. књигу стихосиј[3]). Има, осим тога, у манастиру Дужима једно сребром оковано тетраеванђелије и на корицама његовим налази се овај запис: вь лѣт ҂зпе (7085.=1577),† си тетроваглель (!) ѹспенна с҃теі б҃це ва Требинѹ. Пред крај стољећа вођени су преговори с херцеговачким владиком Висарионом, који је ту становао, о заједничком устанку свих Хришћана против Турака у савезу са западним хришћанским силама под папиним протекторатом. 24. априла 1596. потписао је и владика Висарион са шест главара и војвода у Требињу писмо, којим се означују као одани Аустрији и спремни радити за њу и којим дају пуномоћ фра Доминику Андријашевићу за цара Рудолфа[4]). Није, према том, немогуће, да су ти преговори и вођени у манастиру, гдје је био владика; нарочито то изгледа вјероватно онда, кад се зна, да су калуђери били у том покрету најревноснији агитатори и главни посредници.

У XVII. стољећу вијести су о манастиру врло честе и обилате и, што је много важније, потпуно разноврсне.

Имање манастирско знатно расте. По попису из 1615. године, који доносимо у прилогу, манастир је имао неколико њива и винограда, на које су калуђери имали да плаћају не као порез, него као земљарину, 220 аспри[5]). Инвентар се богати лијепим прилозима. Тако су манастиру поклањани сребрени крстови 1634., 1692. и један незнано кад од неког Вујадина[6]) или му остајали као онај Јоаникијев послије смрти ког брата[7]). 1637. добио је манастир рипиде, 1650. поклони проигуман Јоаникије с дружином једну петохљебницу. 1602. дарова херцеговачки митрополит један законик, 1622. хиландарски игуман Иларион књигу Лествицу, 1652. при-

---

[1]) Руварац: О нећким патријарсима, Задар 1888., стр. 18. ff.

[2]) Гласник Земаљ. Музеја 1908., стр. 113.

[3]) Стојановић, сп. дј., бр. 451., 629.

[4]) Slavische Bibliothek, II., стр. 292.—293. Руварац: О нећким патријарсима, стр. 50.—51. Ј. Н. Томић: Пећки патријарах Јован. Земун 1903., стр. 41. ff.; 47. ff.; 75. ff.

[5]) По једном овјеровљеном али знатно оштећеном талијанском пријеводу турског фермана из 1629. упућена новском кадији. (Арх. манастира Савине.)

[6]) Стојановић: Записи, бр. 1261., 1959., 4677.

[7]) ibid. Зап. бр. 1566. Година на крсту Елевтеријеву, како је саопштио Н. Ружичић (Старинар XI., 1894., стр. 110.) није з҃г него з҃с и он, према том, иде у год. 1692.

носи му неки пуковник Јован једно еванђелије, које окива скимник манастирски Михајло[1]).

И сам манастир имао је средстава да набавља утвари. 1659. рађена је за њ у Биограду лијепа и скупа плаштаница; 1637. израђена су за њ два дискоса; још 1615. начињен му је прилично велик сребрни ћивот.

По примјеру других наших монаха, који су ишли у Русију и Влашку, да од тамошњих православних владалаца ишту прилоге за манастире, ишли су и калуђери требињски. 15. јуна 1646. одредио је угровлашки господар Јован Матеј Басараба, да се даје манастиру по 1800 аспри годишње, а духовницима, који по то дођу, по 200 аспри за трошак.

Извјесну агилност показивао је нарочито настојатељ Исаија. Он је 1654. преписао у манастиру за њ књигу тројадик; 1656. дао је да се окује један крст манастирски. Написао је, осим тога, једно писмо, којим моли помоћ за манастир од добрих људи, јер: **въ сїа прискрьбна и ноужна врѣмена насилованїа и даны и бѣди, а помощи ни ѿкоудоу не имами развѣ ба и вась православнихь Хрітїань**[2]), и упутио га је по једном брату међу побожне Хришћане. Та је помоћ била потребна иза зулума и намета Али-паше Ченгића, које онако живо описује инок Гаврил 1651.: **Тогда монастыри великые бѣди и нѹжде подимахѹ, не цѣнмахѹ хилꙗдами аспри, него по три и по четири хилꙗдѣ грошевъ ѿ монастыра възымахѹ**[3]). Јер Фазли паша, везир босански, наметнуо је силне порезе, да може издржати војску под Клисом и Будимом и да у опште може оперисати спрам Млечића. Огорчење турско због тих намета и ратовања у Далмацији осјетили су не само наши људи и требињски манастир, него и католици. 1653. опљачкан је манастир у Рами и у њему убијено неколико фрањеваца; а »ostali bosanski samostani bješe nemilo poharani i oglobljeni«[4]).

Као један од оних, који је иштући милостињу за овај манастир допао до руског цара и добио »обичное жалованье« 17. марта 1654. спомиње се неки Арсеније митрополит херцеговачки. Наша врела не знају никако за тог митрополита[5]) и он нам с тога изгледа сумњив као и многи други типови калуђера путника. Да је и у Русији постао сумњив види се по том, што је на захтјев патријарха Никона био затворен у павловски манастир, гдје је и умро[6]).

Требињски се манастир нарочито истиче у доба митрополита Василија Јовановића (1639.—1671.), популарног острошког светитеља, под којим су се 1651. спојиле обје херцеговачке митрополије. Због политичких прилика Василије

---

[1]) ibid. Зап. бр. 1456., 1294., 919., 1122., 1488.

[2]) Гласник срп. ученог друштва, књ. 63., (1885.), стр. 238.—239. Ср. осим тога: Записи, бр. 1504., 1530.

[3]) Записи, бр. 1467.

[4]) M. V. Batinić: Djelovanje Franjevaca, II., Zagreb 1883., стр. 125.

[5]) У Савини има крст пренешен ваљда из Требиња, на коме стоји само година 1654. и име Арсеније без ознаке функције. Записи, бр. 1506. Могуће је, да се тај члан братства издавао на путу и у Русији за митрополита, да би тако имао више успјеха, можда у корист манастира, а можда и у своју.

[6]) Руварац: О хумским епископима, стр. 19. О том архијепископу пише опширније: Ст. Димитријевић, Односи пећских патријараха с Русијом у XVII. веку (Глас С. К. Академије, LVIII.), стр. 236.—238., 264.—265.

је заједно са босанским митрополитом Епифанијем и бањским епископом Исаијом покренуо поново питање о унији православне цркве с католичком. Он је, на име, у традицији патријарха Јована желио ослобођење Хришћана од Турака и видио је, да му је то могуће само помоћу католичких држава Аустрије и Млетака и упливом папиним. С тога, да би папу задобио за ту идеју, он жртвује своје досадање припадништво цариградском патријарху. Ту идеју њих тројица јавно истакоше 1648. године у доба кандијског рата.

1661. је Ћирил, игуман требињског манастира, однио папи Александру VII. Василијево писмо, којим овај увјеравајући папу о својој привржености моли свету столицу, да препоручи манастир пажњи дубровачке републике и да им помогне против Турака. 25. априла исте године одговорио је папа на то писмо обећавајући и благосивајући; исти дан писао је и дубровачкој републици. Он им у том писму вели како *Basilius, archiepiscopus Hercegovinae cum suo monasterio trebinensi post agnitam orthodoxae fidei veritatem et huic sancte sedi praestitam obedientiam vobis multo magis carus et acceptus futurus sit* и како они у интересу цркве треба да настоје, да се ови уздрже и ојачају предусретљивошћу католика. 3. Јануара 1671. писао је Василије и игуман Атанасије из „монастира светие госпе“ папи Клименту X., који је „крьстıаньства kроуна и дика и похвала“ за велике „тѹге и неволе, кое отъ проклетиехъ Турака 'трпимо на ове страни за ове рати“. Биједа је њихова велика; „не оуздамо се“, веле „у дроугога нѣго оу господина бога и оу 'тебе, свети оче“. Гоњени су, пате, трпе и готово очајавају; моле се у манастиру пред крстом, што им га је послао папа Александар. Шаљу два брата Филипа и Симеона, да се поклоне папи и искажу свој јад. Из тог писма дознајемо, да је папа слао манастиру и новчане помоћи, које се за задњих девет година ради рата нијесу могле подизати. Мисија Филипова и Симеонова и сад, у главном, иде за тим. Труло им се, веле, увинуло на великој цркви; од великог потреса 1667., од кога је страдао Дубровник, оштећени су им парасури око цркве; у турској земљи треба много харча. „А ми не имамо своиехъ много бащинъ, него що просимо по земли, те се 'тиемъ помажемо“ [1]). Помоћ им на то сигурно није изостала, и ако им стварна новчана биједа није била велика. Управо тих година куповао је владика Василије неке земље и обнављао манастир Острог. А број калуђера био је око 30, што ни мало не показује оскудицу манастира.

Усљед велике близине требињског манастира дубровачком и нарочито млетачком територију, утицајем политичких струја тамошњих, са извјесном сигурношћу у случају напасти и прогона и осим тога усљед сталних тежња нашега елемента да се ослободе Турака, била је политичка активност требињских владика и калуђера увијек велика. Ми смо имали прилике да видимо, како су они учествовали у Грдановом устанку, који је настао пред крај XVII. стољећа и како су имали политичких тежња и у вријеме кандијског рата. Али јаче и најодређеније устали су они против Турака у вријеме ратовања такозваног Светог Савеза, 1684.—1699. 1687. године 10. децембра владика Саватије, који

---

[1]) A. Theiner: Vetera monumenta Slavorum Meridionalium, II., Zagrabiae 1875., стр. 160.—161.; стр. 201.

је по свој прилици замијенио у Биоград премјештеног Симеона Љубибратића, био је присутан, кад је поп војвода Вукашин Гавриловић са Никшићима положио заклетву вјерности млетачкој републици и кад је војвода Исаија Батолић из Дробњака обрицао Млечићима, да ће с 200 четника чувати Грахово од Турака и не дати, да се проводи храна у Клобук [1]). 1688. молио је игуман манастира с братством, да би их Аустрија узела у заштиту и драговољно су се потчињавали њеној власти [2]). Изгледа, да је њима било стало само до тога да се ослободе, па ма то било од ма које хришћанске државе.

У борбама, које су иза тога настале, учествовали су са свима Хришћанима јужне Херцеговине и калуђери манастира требињског и стекли су не малих заслуга за успјехе млетачког оружја. То изрично признају млетачке власти и млетачки поданици, нарочито у писму од 12. Маја 1696., које саопштавамо у прилозима, истичући у том ревност владике Нектарија Зотовића.

Учествовање то раздражило је Турке нарочито и они су 1693. године заузели манастир [3]). С тога Теофил Радуловић са 34 калуђера прелази у млетачку област у Херцег Нови. Њему и друштву његову дају млетачке власти једну малу цркву Богородичину у Мељинама, којој је најстарији траг сачуван у запису на петохљебници из 1652. године [4]). Осим тога дали су им у близини те цркве двије напуштене турске куће са три ливаде, са дозволом да их могу оправити. Поред тога им дају и нешто земље у Подима и један пашњак у Репаљу.

1694. год. догодила се катастрофа манастира. Млечићи су у борбама преотели манастир, који је био добро утврђен *„cinto di mura quadruplicate e d' ogn' intorno da grossa e perfetta palificata“*. Кад су одатле морали узмицати наредио је проведитор Марћело да се манастир лагума, да се не би Турци по ново утврдили у њему [5]). Учинили су, дакле, оно исто, што су и двије године раније учинили са цетињским манастиром [6]). Дан пропасти манастирске није нам познат.

Народна традиција зна само, да је манастир похаран и разорен од Турака. У једној занимљивој пјесми »Разрушење манастира Тврдоша« [7]) прича се, како

---

[1]) Il Montenegro da relazioni, стр. 12.

[2]) Гласник земаљ. музеја 1890., стр. 12.

[3]) Да су Турци били заузели манастир слиједи из тог, што су га Млечићи разрушили, »да се не би Турци у њему п о н о в о учврстили«. (K. Jireček, Das christliche Element, стр. 34.) Заузимање то догодило се иза 24. новембра 1692., а прије септембра 1693., Јер 24. нов. 1692. био је сишао владика Саватије у Херцег Нови и јавио Јовану Буровићу, да се Турци купе у Новом Пазару на зимовалиште, на што је овај јавио проведитору: Mi dispiace questa venuta di nemici in Hercegovina, perché dubito che ne daranno da fare. (Il Montenegro, стр. 104.). О опасности за манастир нема ту спомена. Прије 9. септембра 1693. напустио је Радуловић с калуђерима манастир, јер му тај дан већ издају млетачке власти писмену потврду за ово уступање кућа и земаља. Напади на манастир и његово заузеће могли су бити одмах почетком 1693., кад су Турци у Херцеговини почели да бивају активнији,

[4]) Записи, бр. 1485. Ср. Младен Црногорчевић: Манастир Савина, Београд 1901.

[5]) Jireček, ibid.

[6]) Јов. Н. Томић: Црна Гора за морејског рата. Београд 1907., стр. 227. ff.

[7]) Вук Стеф. Караџић: Српске народне пјесме (држ. изд.), VI., Биоград 1899., стр. 305- до 314.

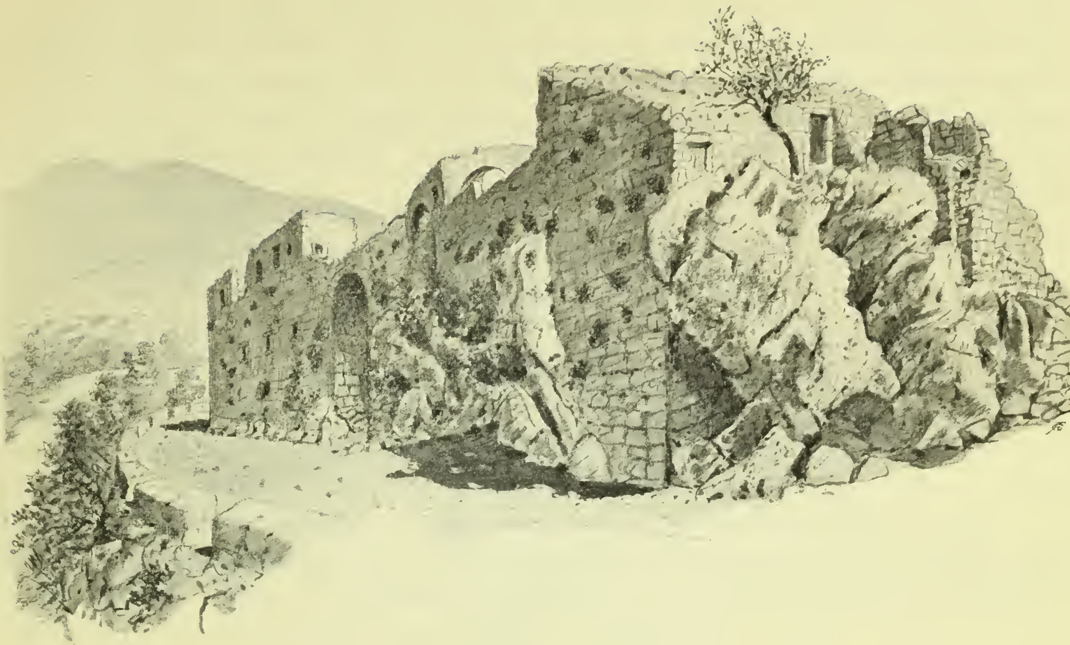

Слика 2. *a*.
Манастирске рушевине гледане с Требишњице.

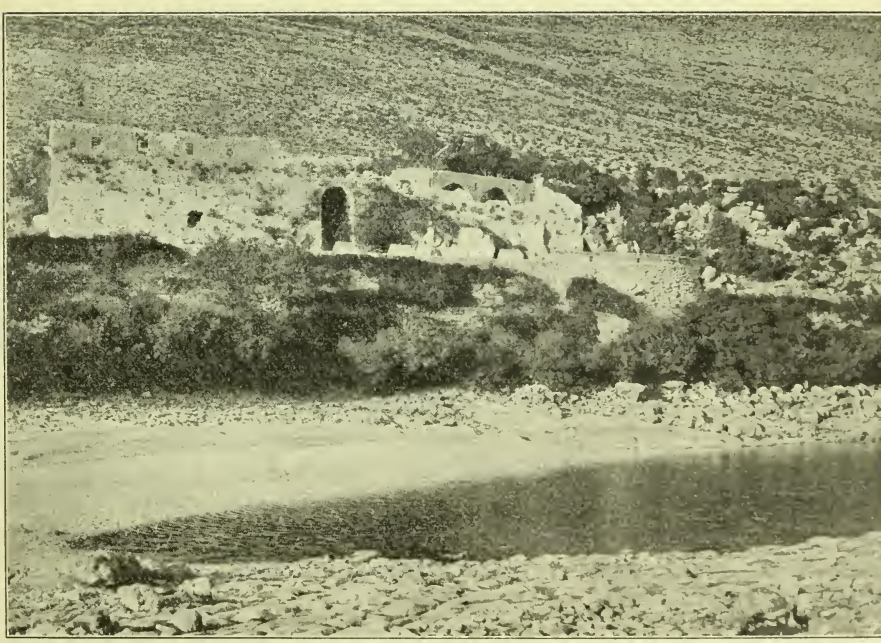

Слика 2. *б*.
Манастир гледан с друге обале.

је мостарски Осман паша са 30 делија дошао пред манастир, хулио на св. Василија и хтио да га спали. Али га светац упакази, почеше громови и муње и он у страху замоли милост и обећа редовно слати манастиру годишњу помоћ по два товара зејтина и тамјана, товар воска и позлаћено кандило од 12 ока. Његов син Али паша није хтио да послије смрти очине ради исто тако, него скупи велику војску, да похара манастир. А имао је зашто како народ мисли:

У Тврдошу бјелу манастиру,
У њему је тридест калуђера,
И толико ђака књижевника;
У њему је до триста ђемија,
Сто читлука, двадест спаилука,
Сто парипа коња седленика,
Двјеста крава, а триста волова,
Без јесапа коза и оваца.
Избе су им препуњене вином,
А амбари зоби и шенице.

Кад се војска примицала светац сам рече да бјеже у Острог, јер је од Бога суђено, да се разруши манастир. Калуђери покупише утвари и одежде и побјегоше, а Турци оплијенише и лагумаше манастир.

Манастир се у гомилу стресе,
Ал' се не да манастирска црква.
Трипут у њу лагум постављаше,
Ни ћемера дигнут' не могоше,
Но и данас тако стоји пуста,
По њој Божји свеци написани.

И калуђери требињски, који 1695. год. из Херцег Новог моле за помоћ да оправе манастир, веле у свом писму, како се налазе **„ва сиа приморски тѣснота“: по разорени и прѣгнаніи ѿть проклетихь чадь агаранскихь**[1]).

Калуђери требињски прешли су дијелом већ 1693. у област млетачку, а дефинитивно послије пада манастира одлучише, да ту и остану. Један само дио није могао да се растави од свог манастира, него се склони у пређашњи метох манастирски у Дужи, гдје на скоро подигоше нов манастир, пошто су им турске власти потврдиле све пређашње посједе требињскога. Требињски калуђери, осјећајући оскудицу Савине, обратише се молбом православном свијету, да им помогне обновити манастир, подићи ћелије, начинити собу са путнике, ископати бунар. Гледали су, у исто вријеме, да од млетачких власти добију још који комад земље и да им се не пази много на порезе, како је у многом било под Турцима. 12. октобра 1695. добили су, кад је млетачка војска продрла дубоко у Херцеговину, оне земље и винограде, што су их имали раније и мислили су, да ће моћи обновити стари манастир. С тога се велик дио калуђера и вратио на рушевине. 4. августа 1696. потврдио је сенат споменуту одлуку и опростио им порез за вријеме рата. 8. јануара 1702. дао им је господар угровлашки J. Константин Басараба помоћ

---

[1]) Starine, XVI., стр. 101.—102.

од 45 талира сваке треће године, а калуђерима, који дођу по њу, по 13. Њему је дошао митрополит Нектарије, кога је писмом од 31. октобра 1701. топло препоручио митрополит славонски Стефан Љубибратић, да проси за обновљење требињског манастира. И то „**не такмо за ѡбнаженіе светіе ѡбителіи нъ аште за ѡскѫденіе и ѹмаленіе вьсмаа божественны книгь и светіи ıконь и чьстнины ѡдеждь**“[1]). Он је добио и од руског цара 1702. и 1710. по 100 рубаља за требињски манастир[2]).

Оскудица у утварима не изгледа ипак, да је била велика. У Савину је пренесен ћивот требињски, плаштаница, шест крстова, велике двери, које су рађене око 1683. (**поиде Тѹрчинь на Бечь**) и на којима стоји: **и аще би благоволиѡ бь и сьградала се в҄ліка црква ѹ Требиню да се имають вьместит ѹ цркв҄ѹ треб.**[3]) и доста књига. Сам владика Саватије имао је, колико се данас зна, осам разних рукописа, од којих су седам црквени. Чак не изгледа, да је било велике оскудице ни у новцу. Јер зна се, да је владика Саватије дао 1701. год. 1000 дуката за откуп владике Данила[4]).

Владика Саватије, коме је 19. јуна 1695. сенат млетачки одредио мјесечну плату од 50 либара из коморе херцегновске и 40 либрица сухога хљеба из депозита, био је с почетка у Чардаку, на по пута између Херцег Новог и Савине. Одатле је прешао у Топлу, ту саградио једну црквицу и покуповао неке земље. Цркву у Топлој почету 1709. довршио је и освјештао 1713. поставивши јој за туторе два Херцеговца: Симу Милутиновића Магазина из Требиња и Дуку Поповића из Попова[5]). Како му је ту, вели се, било тијесно за све калуђере, он их један дио врати у Херцеговину, други упути у Паштровиће у Дуљево, а он остане са 17 другова[6]). Његов синовац Стефан добио је 21. септембра 1717. у Попову за савинске калуђере око 40 канапа земље дијелом ораница, а дијелом винограда, који су прије припадали Турцима. Он је 26. марта 1723. у Савини издао задњи дио новчаног завјештања владике Герасима Рупића пивском манастиру, и то је учинио у друштву са Леонтијом архимандритом „**ѿ монастира требинскога**“, али није старог тврдошког, него новог душког.

Калуђери манастира Савине и Дужи знајући, да су из истог браства, били су склопили овај уговор: »1. Слободно је калуђерима из манастира Савине и Дужи прелазити из једнога у други, као у свој, кад би год наступила така потреба. 2. Кад који од калуђера умре, да се шаље саландар из тога манастира другоме за спомен. 3. Манастир Савина да шаље сваке године пред Божић манастиру Дужима барјело уља, страну сухијех смокава, лимунова и наранаца; а манастир Дужи уздарје Савини: товар шенице, страну сира, масла и јегуље габеоске«[7]). Уговор је тај, вели Н. Дучић, држан до 1844., када је укинут због

---

[1]) Starine XVI., стр. 103.—104.

[2]) Руварац, сп. дј. стр. 25.

[3]) Споменик С. К. Академије XXVIII. (1895.), стр. 30.; Зап. 2114.

[4]) М. Црногорчевић: Манастир Савина, стр. 68.

[5]) С. Д. Магазин, 1868., стр. 145.

[6]) Ibid.; Т. К. Поповић: Манастир Савина, Котор 1909., стр. 12.

[7]) Књижевни радови I., стр. 31.—32.

пограничнијех тешкоћа пријеноса[1]). До почетка двадесетих година XIX. стољећа у Савини је увијек било требињских калуђера; требињски калуђер је био и Данило Рајовић, под којим је сазидана нова савинска црква 1777. године.

Н. Дучић спомиње, да је Тврдош, требињски манастир, опустио сасвим тек 1708. год. и да су га мином у ваздух дигли сами калуђери одлазећи из њега[2]). Ја не знам ниједног аутентичног документа на основу кога Дучић говори, да је манастир опустио те године. Традиција, да је манастир из страха од Турака дигнут у ваздух динамитом, тачна је, само није тачно оно друго што се на то надовезује. Манастир је у главном напуштен, ја мислим, послије катастрофе, а рад на поправку његовом оступањем Млечана 1699. године. Турци, намтећи задње догађаје, нису сигурно дали, да се зида и оправља тврди и бунтовни стари манастир, него су за црквене потребе дозволили, да се подигне мали и незнатни манастир у Дужима.

Име требињског манастира спомиње се, као што смо видјели, и у почетку XVIII. стољећа, кад је владика Нектарије ишао да купи милостињу за њ. Али то не доказује, да је манастир постојао; напротив, радило се о том да се подигне његов метох Дужи и нова Савина или евентуално да се и он обнови. Да није било изгледа, да ће се брзо обновити, види се по том што су његове двери 1703. стављене у савински манастир с оном примједбом. Дужи се спомињу први пут тим именом 1749. у једном запису, али је манастир постајао и раније нешто под именом требињског манастира Богородичиног успенија. Он је наставио традицију старог манастира и замијенио његово мјесто.

II.

Кратак опис рушевина манастирских из 1864. дао је Вук Врчевић. »На црквеном олтару«, вели он, »још је читав ћемер (свод) и по њему се виде доста прилично измоловани на около четири евангелиста, а над светом трапезом при своду свети дух, али од свете трапезе плоча нема јој ни трага. Свуда на около зидови црквени оборени су до темеља, као и све ћелије ђе су калуђери живјели у грдним гомилама, по којима се уфатила огромна купјенова драча и маховина. Јошт се у првобитности налази једна четвероуголна равница, свуд на около ограђена клачним зидом над ријеком Требишницом, ђе су калуђери љети по вечери сиђели и уживали лад, и у тихој самоћи сматрали речену ријеку. Јошт се види једна подземна густијерна свуд на около тако оклачена да би рекао човјек да је лани од највјештијег европејског мајстора окартано . . . Види се ђе су биле конубе, амбари, појате и гувна као и ондашњи уљаник у коме су по казивању народњем били најмање 500 улишта пчела. Види се у првобитној грађи у гомили камења ђе је била манастирска трпезарија и пространо гробље свуда на около цркве ђе су се калуђери копали, а на около авлије мноштво гробова ђе се — по свој прилици — оближњи народ копао, но и прво и последње не види се од

---

[1]) Т. Поповић нема право, кад за прекид тих веза криви страх Макарија Грушића или можда његову злу вољу (сп. дјело, стр. 14.). Писмо у прилогу X. одбија то најбоље.

[2]) Сп. дјело, стр. 29.

самораста свакојаки дрвета, купјене и љуте драче, већ само онда кад би чојек врх гробља дошао«[1]).

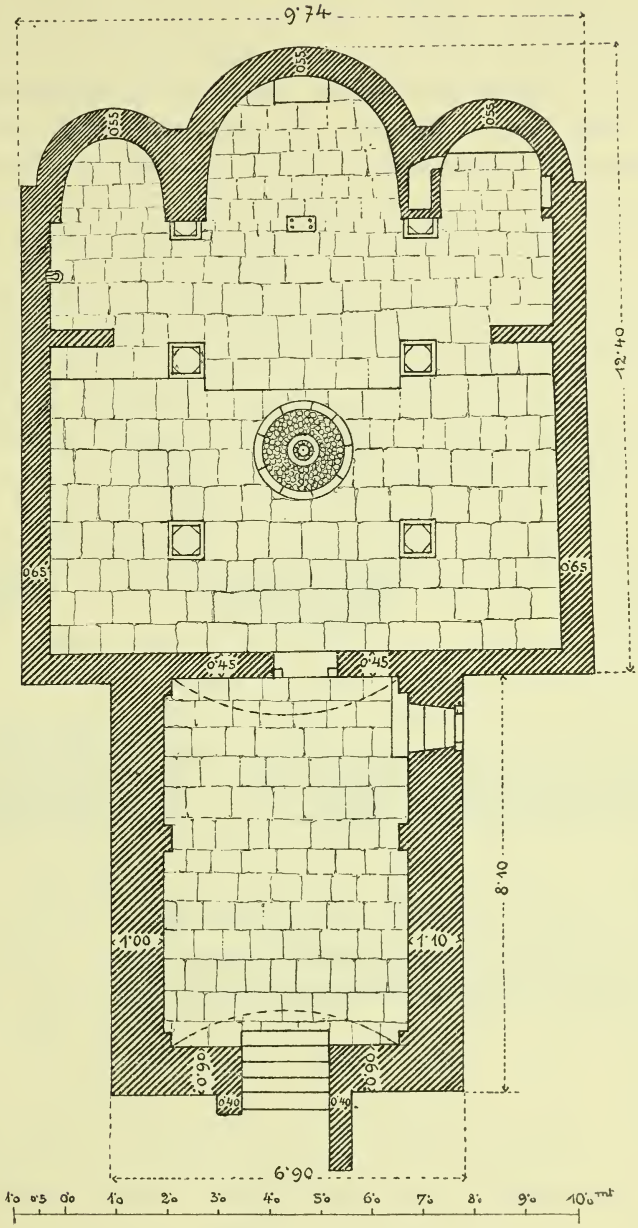

Слика 3.

Од тада се много промијенило. Сељаци су сами искрчили око улаза драчу и очистили један дио западних зграда; нешто су, нарочито у новије доба, крчили и војници, истина више на штету. Кад сам ја у марту ове године дошао тамо нашао сам улаз чист, пут до храма искрчен од драче али засут камењем.

---

[1]) Летопис, књ. 270., 1910., стр. 57.—58.

трпезарију сву потпуно испчишћену. И мјесто храма било је прочишћено. Оно, што је Врчевић држао за олтар, било је предворје храма; од фреска сачувало се само неколико остатака на зиду, док је дољи дио руба, такозвани пасац, са орнаментима прилично одржан. Око глава не еванђелиста, него апостола (могли су се наћи што вијенци око главе, што дијелови главе, од деветорице) нашао сам три ознаке: ѲѠ (ѲѠМА) IѠ (IѠАНН) и ВР (В[А]Р[А]ТОЛОМЕИ). То је на источном дијелу зида (слика задња). На западном је тих трагова много мање и руб је потпуно оштећен. Под црквени од већих плоча паралелопипеда био је изрован у предворју на два мјеста, испод степеница на уласку и на лијевој страни одмах испод зида, који је био преграда молилишту. То су, причају сељаци, откоповали војници (спомињу војнике регимента бр. 81. и 101.), да нађу каквих ствари. Источни дио молилишта био је затрпан камењем и засут земљом. Горњи дио олтарског зида дозидали су сељаци обичном сухозидицом, кад се почело на дан Св. Василије, 29. априла. да служи овдје. Остали дијелови манастира и данас су, исто онако, обрасли драчом и купином, као и у доба, кад их је Врчевић гледао. Гробље са југозападне стране употребљавају сељаци и данас; најстарији новији крстови су из 1877. године.

У априлу почео сам у друштву са музејским сликаром Г. Гермом и са шест радника претраживања и ископавања у том манастиру. Оно, што смо при том нашли и констатовали, прилично је занимљиво, и ако није онолико, колико смо се надали и очекивали.

Улаз у манастир је уз једну кратку косу покалдрмљену страну са југоистока. Врата, која су сад у пола зазидана, била су широка 1·60 *м*, а висока 1·80. Одмах иза улаза је и с једну и другу страну ниска софа (60 *цм*), која је на десној страни широка 90, а на лијевој 60 *цм*, јер пут води у косо. Свод изнад врата је од јаког камена, одлично грађен, и хвата и изнад софе. Висина му је 2·40 *м*. Уз обичне калдрмске степенице долази се на лијевој страни на један отвор (висина 1·48 *цм*, ширина 64 *цм*), који је окренут према води. Испод тога отвора, који је служио, као и сада често у Херцеговини, за макаре (т. ј. жица, низ коју се спушта и диже суд с водом), зид се наслања на оштре голе литице и са једним дôњим отвором чини, испод ћемера, главни подрум. Иза тога кроз два велика и широка сводовита отвора (ширина 3·80, а висина 2·40 *м*) улази се у манастирску малу авлију. Трећи такав отвор хвата у луку до руба зида и није, како изгледа, имао за што нарочито да служи. Одавде води пут равно у трпезарију, гдје се још добро види мјесто за прање (такозвана пролѐвача), а испод ње, одмах до врата, силаз у подрум низ степенице добро отесане. Други улаз из авлије на десно води у цркву из трпезарије. Улаз је био у предворје храма кроз једна мала врата (висина 1·80 *м*, ширина 70 *цм*). Главни улаз у предворје храма је са југозападне стране.

Храм *(слика 3.)* је добро очуван по границама. Успјело нам је. да на источној страни нађемо остатке зида са фрескама и да одгрнувши земљу тачно добијемо читав простор цркве. Ту смо, у главном, сконцентрисали сав наш рад и предузели највише откопавања.

Облик храма је обичан. Предворје је знатно уже од молилишта и сасвим необично оно је и врло велико. Ширина је молилишта 9·80 *м*, а ширина предворја 4·80 *м*. Дужина је цркве 12·40 + 8·10 *м* свега 20·50 *м*; то је свакако била једна од највећих манастирских цркава у свој Босни и Херцеговини. Зидови

предворја су знатно шири од зидова молилишта (1·10 : 0·65 *м*) и то с тога, што су старом зиду призидали и ослоне зидове за споредне зграде, које су се подизале уз предворје. Апсида са дијелом круга у основи има ту особину романског грађевног стила, која није била страна ни Византинцима. Осим постамената за четири главна стуба требала су, како ми је напоменуо г. Андра Стефановић, да буду по страни још два, који су имали да држе свод. Упозорен на то ја сам нашао у даљини 1·40 *м* од лијевог стуба у страну доиста траг једног нешто мањег постамента. Другоме нема никаква трага. Богородичино коло је попуњено камењем црвене, плавкасте и сивкасто бијеле боје, са основама правилних шестерокута. *(Слика 4.)*

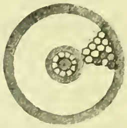

Слика 4.

Грађевина сама врло је солидна. Добро отесани вапненац у квадратастом и паралелопипедном облику, какво налазимо у толиким далматинским зградама у Трогиру, Дубровнику и Котору, само у нас нешто примитивније сложено, узидан је одличном карницом. Утисак кваре стубови око прозора сувише несразмјерни спрам грађевине и сувише уски. Орнамената нема много. Стубови су црквени, као што се види на *слици 5.*, без икаква накита, исто тако сви

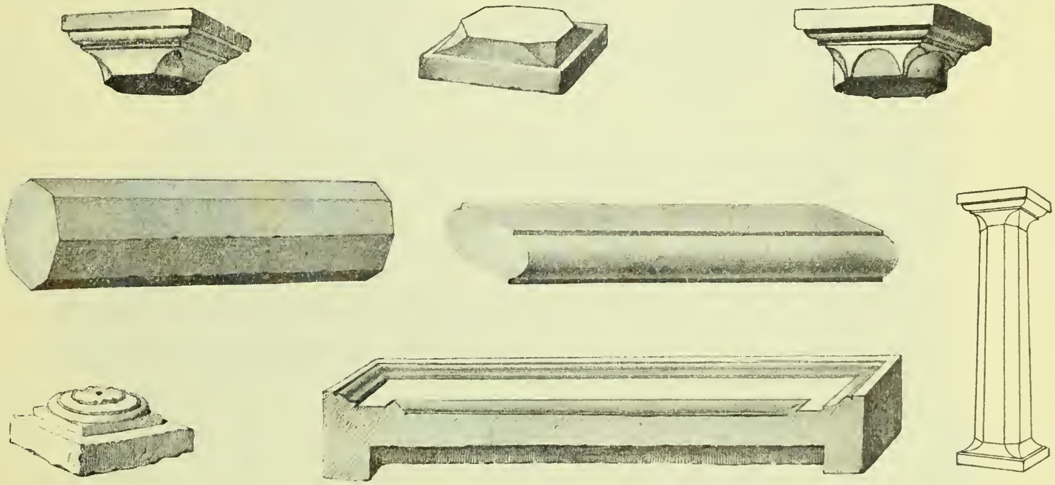

Слика 5.

оквири прозора. Лијепо израђени су довратници врата из предворја у молилиште, орнаменти су с јасним особинама почетака ренесансе *(слика 6.)*, док у вијенцу другог једног каменог украса изнад врата мотиви имају више старијег. *(Слика 7.)*

Ћивот храма, који се данас чува у Савини, са оним кубетима у облику тијара, у чисто готском стилу, није слика манастира. *(Слика 8.)* Исти такав, само нешто мањи, ћивот налази се и у старој српској цркви у Сарајеву, а ми сви знамо, како је потпуно друкчији њен прави облик. Сличан ћивот по облику, али не и по стилу израде, налази се и у манастиру Завали. Мала врата за олтар, што се чувају у Савини *(слика 9.)*, показују све карактеристичне особине византијске радње изрезивања у XVII. стољећу. Из тога времена, у главном, из доба патријарха Пајсија је и живопис у манастиру. Јер исти рад, с истом

техником и истим карактеристичним орнаментима (ликови и сцене нијесу сачувани), нарочито у пасцу, који има у неукуснијој мјери старије грчке мотиве, имамо и у манастиру Завали из 1619. год., у горњој цркви у Мостаћима код Требиња из 1630. год. и у манастиру Добрићеву, све у близини нашега манастира.

Око цркве су зграде свуда осим на десној страни. Иза благоваонице није било зграда ни на једну страну, него је слободан простор на лијево обухватао сав дио пред предворјем храма. На лијево од тога био је узак тријем, чије је

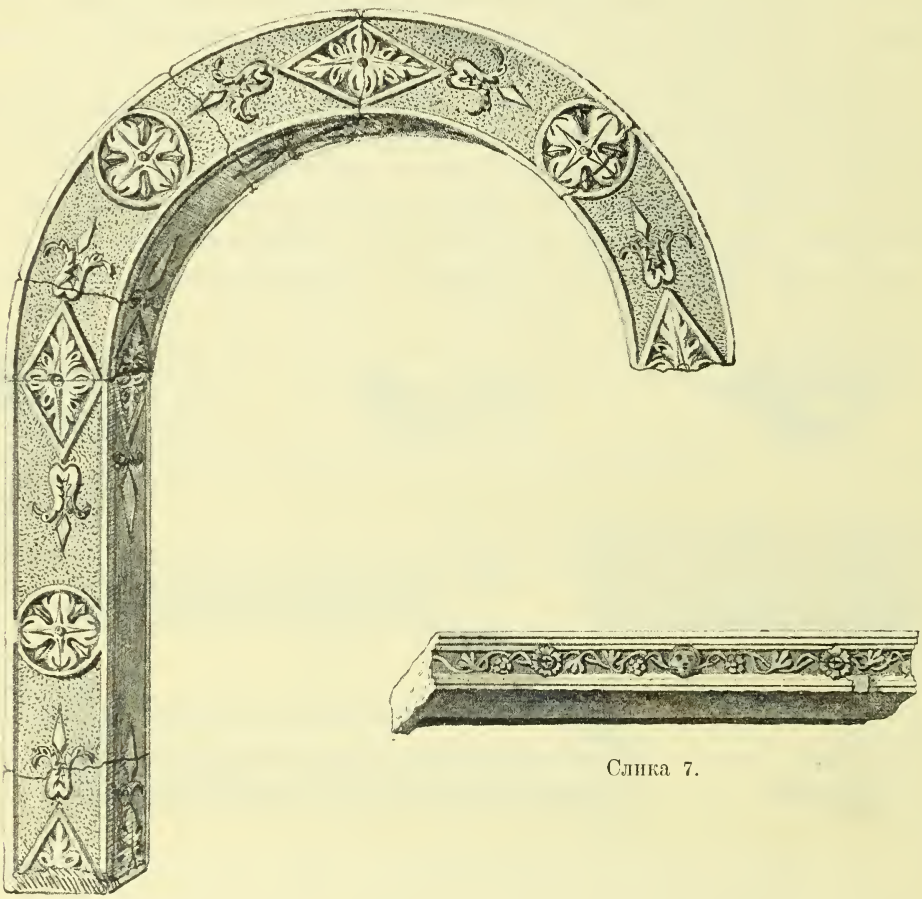

Слика 7.

Слика 6.

подножје још сачувано, а испод њега, уз десну страну цркве било је гробље мало, ваљда за братство манастира. Иза храма према сјеверу и сјевероистоку подигнуте су биле ћелије и друге зграде, а иза њих се пружало велико гробље, у правцу према југозападу.

Да видим гробове, начин закопавања и да евентуално нађем нешто у њима, ја сам дао отворити у авлији три гроба, на којима су биле приваљене велике плоче. (Једна је од њих највиша била 1·58 *м* дуга, 36 *цм* висока а 52 *цм* широка.) Испод земље у дубини од 45—55 *цм* наилазио сам на поклопнице камене, какве се и данас употребљавају у Херцеговини. Костури су били потпуни, главом окренути према истоку, али нити на њима, нити уза њих могосмо

нађи иједне ствари[1]). Као у већини наших цркава, тако су и овдје у читавом храму, осим олтара, закопавани угледнији људи, овдје, ваљда, митрополити херцеговачки. Али, на жалост, ови су гробови, као што раније споменусмо, раније откопавани и кости им испреметане. У четири гроба, која смо отворили у предворју храма, дочекале су нас кости измијешане са земљом одмах у дубини од 15—30 *цм*, исто тако у три гроба у самом молилишту. Једино два гроба, с лијеве стране олтара, одмах под њим, остала су раније недирнута. Оба су врло занимљива. У једнога је висина 83 *цм*, ширина 66 *цм*, а дужина само 1·10 *м*.

Слика 8.

Гробница је отесана и не може бити сумње, да није до краја откопана. Дôњи дио костура је очуван потпуно, док је горњи у нереду. У другоме је гробу висина 80 *цм*, ширина 62 *цм*, а дужина 1·85 *м*. За први гроб ја бих поставио ову тврдњу, коју потврђује и народно вјеровање: у њему је мртвац закопан сједећи. Једино тако могу да протумачим онако кратак гроб и то, да су кости дôњег дијела тијела очуване у реду, док су горње пале, па се саме разметнуле. У другом гробу ноге су окренуте према олтару, а у њему није било поклопница. Ниједне ствари нијесмо нашли у оба та гроба.

[1]) То, што се употребљавају поклопнице и што ни у једном гробу нема трага дрвету, доводи ме до закључка, да су ту закопавани људи, као и данас по Херцеговини, без сандука, а да су ту доношени у заједничким носилима.

Народних предања о том манастиру и Св. Василији, који је ту био и чије је тијело ту дуго чувано има много. Тако се, међу осталим, прича и то, да је због пакости свога браства морао да бјежи у Острог и да се отуда вратио истом

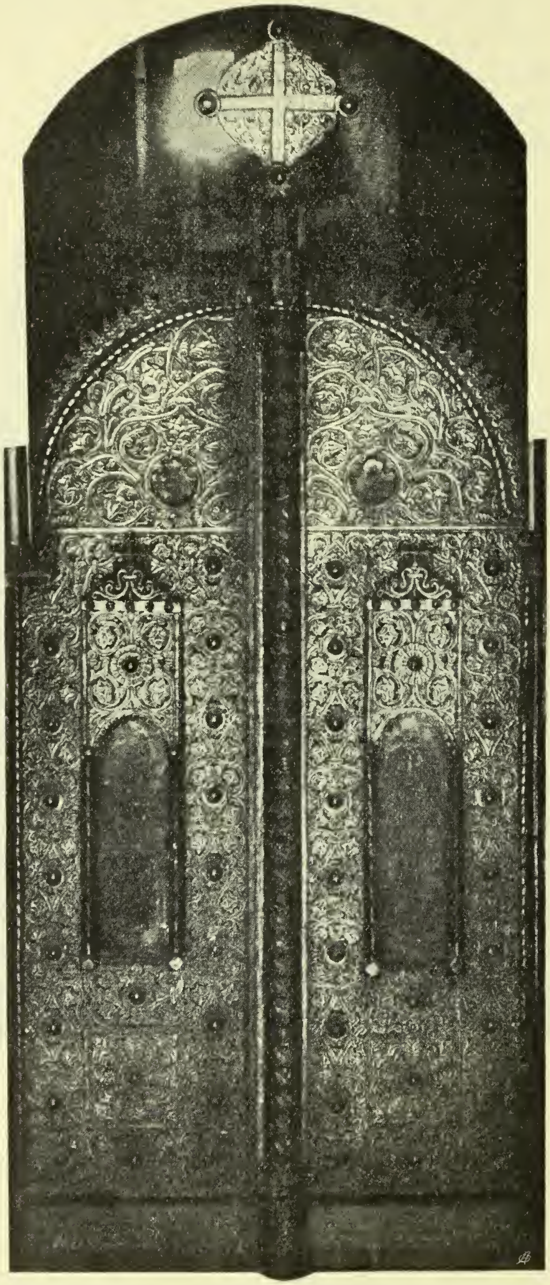

Слика 9.

онда, кад је осјетио потребу да увјери калуђере о својој невиности и светости. То је свакако друкчије од оног предања, да је он као архимандрит требињски ишао у Свету Гору и Русију и да је вративши се отуд затекао похаран и разорен манастир, па да је онда подигао себи двор на Рудом Пољу у Оно-

гошту¹). У нашој традицији, наравно без оних легенада, које се вежу уза њу, има нешто истине. Јер се зна, да је 1667. Василије купио Вељи До̂ од Саве Лаковића за 12½ гроша²) и да је 1666. био у Острогу, „оу поустинѣ“ и да је ту обновио манастир и приложио „оусрдно свои троуд и свое имение“³).

Осим њега народ не спомиње више ниједног митрополита, нити које друго лице. Сви су се спрам њега заборавили и ишчезли потпуно. Ја више нисам чуо ни оно, што се раније причало Врчевићу, да су ту крунисана три српска краља⁴), ни ма шта друго из националне традиције.

Прилози.

I.

1615.

Попис манастирских земаља по званичном турском катастигу.

Tradutt^e^.

Copia auttentica estrata dal registro del cattastico Imple esistente in Constantinopoli, in cui vengono espresse le terre, che possedono li monacci della chiesa chiamata Santa Maria nella tenuta di Trebigne, soggetta sansaccato d' Ercegovina.

L' anno mille vinti... (истрто) *sive di Nat. Sig. 1615.*

Sono le terre della chiesa nominata..(истрто) *Gospoia sive Santa Maria quelle de Vinachi, Budhomonica, di Siroca Luca, di Marcoline, di Sobottine, di Cavatine et vigne et quelli tutte nel tempo de partim^to^ sono state possedute delli monaci della soprad^a^ chiesa.*

Tradotta da me Rinaldo Corli publico dragomano.

Copia tratta d' altra simile esistente appo il Monsig^re^ Vescovo Savatia Vladica incontrata et sigillata da me Fran. Rossi coad^e^ pretorio. Castel Nuovo di 21. Agosto 1700.

(У архиву манастира Савине. Долази званична потврда с печатом, да је копија вјерна).

II.[5])

15. јуна 1646.

Ј. Матеј Басараба, господар угровлахијски, даје манастиру сваке године по тисућу и осам стотина аспри, а духовницима, који по то дођу 200 аспри за трошак.

Въ законѣ[6]) повелѣ[7]) гъ бъ сно ісльво на въсѣко[8]) лѣто десестьвовати[9]) елика аще стежи. И съвѣдещи аплы[10]) сти и бгносни оци съвещіае

¹) Вук Стеф. Караџић: Скупљени граматички и полемички списи III. 1., стр. 431.—432. Врчевић вели, да је отишао под Острог из жеље за пустињаштвом, Летопис, књ. 270., 1910., стр. 58.

²) Вук, ibid., стр. 430.—431.

³) Л. Нинковић: Споменици манастира Острога. Цетињски »Дан«, 1911., стр. 86.—87.

⁴) Врчевић, сп. дј., стр. 57.

⁵) У другој повељи, која слиједи, даној од Костантина Басарабе исти је овај увод, само са малим измјенама. Језик је у другој бољи и више словенски; у првој је неук. Отступања другог увода дају се овдје у напоменама.

⁶) Мѡѷсеевѣ; ⁷) заповѣда; ⁸) в'се; ⁹) дати слꙋжителем' жертвенникꙋ гдню десѧтинꙋ ѿ въсѣхъ лѣтныхъ плодѡвъ земныхъ и ѿ иныхъ притѧжаний; ¹⁰) сіе оубо повѣленіе вѣдꙋще и стіи апли и бгоносніи ѿци оуставиша на пол'зꙋ и спсеніе дꙋшамъ нашимъ.

на помощ и на благодѣтество дша наше, и предаше на послѣни чедо и ѿви млтвоѫ и бдѣние и пото, ѿви млтиѣми и покание ѿгрѣбати[1]) се ѿ въсѣкы злъ, съ въсѣкои вѣрою да готови бѫде услишати слаки гла:[2]) приидѣте къ мнѣ въси тружаещиса и ѡбрѣменѣнїи и аз упокои вы;[3]) приидѣте благословение ѡца моего наслѣдꙋити уготованое ва цртво ѿ слꙋжение мирꙋ. възалка бо се дасте ми ясти, въжежда напости ме, странень бѣ и въведости ме[4]), болень[5]) и вь тенице бѣ приидоте къ мнѣ. Се[6]) же и аз благовѣрни и благочьстивїи хртолюбїнвїи и самодръжаний Iѡ Матею Басарабь воеводѫ, бжїею млтїею бжїею дарование ѡбладаещю ми и гпвоещю ми въсои земле оугрровлахїикое рекше послѣдовати убо древни цре и гпрь и землѣна съ благодѣтество и мирни проповодише и нбномꙋ цртвие сподобише се. паки въспоменꙋ гв ми слово Дави прорка и цра глащіа: блажень мꙋ[7]) милꙋи ве днь ако усмотри словеса сво(а) на сꙋ въ вѣкы непоѥжитса. И паки имже ѡбразо желае еле на истоники вонїи, сице желае дша мое къ тебе бе. Тѣ[8]) же убо желание въжелѣ гва ми къ стомꙋ бжтвнꙋмꙋ монастирꙋ глими Требине, хра успение пречтѣи влчице нши бце приподви Марїа ѿ срскою земле, поꙋкрѣпити и утвръдити учини и приложи гь ми стмꙋ монастирꙋ вишепи на въсако лѣто по тысаща ѡсми сътъ апри и приходещии братїе спеез двѣстѣ април, да бꙋде стомꙋ мнатирꙋ въ укрѣпление и бжтвни иноко въ пищю, а гвд ми вѣчное въспоминие. И по ѿшетвю гвд ми е е въ си мирна съмртъ, аще комꙋ въроучи гъ бъ начини скитрѡ бити влале влакое земле или ѿ срчнаго плода гв ми или по грѣсѣ наше или ѿ иноплѣмени млиби съ имени бжїи како утвръти сьи хрисовꙋ гва ми, да по милости стаа монатирꙋ ѿ бга данаго ва стежание съ чиви дꙋх сти настави, ѥко са хс спь нашь заповеда и ре: бꙋдете млтви ѥко да имати раздрѣшение грѣхо въ страшное и второе пришетвїю и млтва же и покро пречтїа мтере наше бце и въсѣ сти да преварити и сподобити

---

[1]) да оуклоним'са всякаго зла и да въ онѣ оуготовим'са ко еже слышати пресладкїй; [2]) спсителевъ, иже есть; [3]) и ово; [4]) нагъ и ѡдѣасте ма; [5]) и посѣтисте мене; [6]) Сеи заповѣди и азь хртолюбивый Iѡ Кон'стан'дин' Басаравъ Воевода, млтїю и даромъ вседер'жителя бга гдртвꙋющїй в'сею землею оугровлахїискою желаю поревновати и царемъ и гдаремъ древ'ным' подражати, иже земными въ благодѣтел'ствѣ насладѣшаса и нбных благъ добродѣтелїй ради во мїрѣ причастники быша; [7]) щедрай и дааи расмотрит словеса своа; [8]) нов текст.

Табла I.

и ѡ Ха сѹдіе стаги и зрещии дрѹ дрѹга велими лици вь цртви нбнѣмн вь вѣкн вѣко ами. Се же оубо и светелію положи гвд ми па Гіѡрма ве ба кралескіи и па Драгоми ве дво и па Радѹ ве ло и па Строе ве вн и па Дінкѹ ве спата и па Преда ве клю и па Барбѹ ве сто и па Радоѹл ве ко и па Дръгѹши ве пе и па Костати ве по и спрани па. Ѹдрище Нътѹре вторіи ло. И писа аз Сооаре вь насто граоѹ ѹ Тръговище, мца ю, еі дни ѿ Адама вь лѣ зрнд.

(Оригинална повеља с печатом у архиви манастира Савине. Извод из ње дао је С. Новаковић, Starine XVI., стр. 100. По њему М. Црногорчевић: Манастир Савина, Београд 1901., стр. 47.).

III.

9. септембра 1693.

Млетачке власти одређују требињским калуђерима, који су им прешли, мјесто на Мељинама, у цркви Богородичној и дају им право да обнове за себе старе турске куће и направе манастир.

Noi Daniel Dolfin p^{te} kan^{re} per la Ser^{ma} Rep^{ca} di Ven^{a}, Prou. Gen^{le} in Dalm^{a} et Alb^{a}.

Hauendo per riddursi alla pub^{ca} divoz^{ne} il Pre Teofilo Radulouich con trenta quattro altri di suo seguito tra Calogeri del rito Greco con altri seruenti abbandonato il monastero della B. V. di là dell' aqua di Trebigne, colle abbondanti rendite che godea in paese ottomano quel luoco pio, ed essendo necessario prouuedere essi religiosi di chiesa e casali, onde possano nelle uicinanze di questa piazza formar il loro domicilio, coll' assegnare nella ristrettezza de' terreni già a tanti nuoui sudditi distribuiti qualche porzione che serua in parte ad alimentare tanto numero de sacerdoti, noi però fatto riflesso alle presenti loro occorrenze, terminiamo, e coll' autorità ord. da più Ducali dell Ec^{mo} Senato a questa carica impartita, decretiamo quanto segue.

Sia in primo loco a medesimi calogeri assignata la chiesa della Beata Vergine posta in Megline nelle uicinanze di questa piazza, che essendo appunto tempio del rito greco, potranno iui celebrare i loro sagrifici et offici diuini, supplicando l' altissimo per la prosperità del Serenissimo Dominio e delle armi cristiane.

Attrouandosi uicine alla chiesa stessa due muracche ouuer casali diroccati furono l' uno del Cap. Daut Solmanaghich e l' altro de Turchi incogniti con tre campi di terra inculta a quelli annessa, permettiamo à medesimi che possano fabbricare e ristaurare detti casali e seruano loro di monastero e di riceuere formandoui anco l' horto necessario à loro bisogni.

Concediamo d' auantaggio in locazione pura à medesimi campi sei posti nella uilla di Podi, furono già assegnati del Reu^{mo} Pred. suo Cornaro all' armiraglio Nicolo de Cattaro, obbligati à farlo per dar modo di uiuere à sudditi che di nuouo capitano alla pubblica diuozione, permessaci la facoltà in ducali di 17. Maggio 1692. di leuarli a quelli che non habitano in questa piazza, come non si è fin hora curato di farlo esso Armiraglio, al quale però non douranno esser tolte l' uue pendenti di quest' anno da qualche campo d' essi sei, che s' attroua vignato, quali tutti douranno de cetero intendersi assegnati ad essi calogeri e farsene in cattastico il necessario traslato,

acciò possa anco da stessi essigersi il canone limitato in recognizione del dominio diretto.

Attrouandosi primo in quella prossimità un luoco communale detto Repagl atto per pastura d' animali, de quali non hanno condotta qualche porzione essi calogeri, però lo stesso à medesimi assegniamo prouz^{te}, perchè per tal effetto se ne seruano e facino anco coltiuare quella parte ch' è aratoria, di cui pure s' intenderanno obbligati pagar l' ordinario canone alla camera esclusi dalla grande assegnazione campi due tenuti de Mitar Chuch e campi un e mezzo di Lazo Zorouich ambi da Crusseuizze di quali ne sono al' posto.

Le presenti rilasciamo a' medesimi calogeri in atto puro prouisionale e fino ad altra pubblica deliberazione salue sempre qualsisia altra ragione del Serenissimo Dominio commettendone il registro non solo in questa lag^{ria}, ma nella camera fiscale a lume de Ministri Communali. In quorum fidem.

Castelnuouo, il 9. settembre 1693.

(Оригинал у архиви ман. Савине. Српски пријевод тог писма дао је Младен Црногорчевић у »Шематизму православне епархије бококоторске за год. 1900«. Дубровник 1900., стр. 37.—39.).

IV.

12. октобра 1695.

Млетачке власти дају пребјеглим калуђерима требињским напуштена мјеста, да се у њима поново настане, с уговором за извјестан порез.

Noi Daniel Dolfin p^{te} k^{r} per la Ser^{ma} Rep^{ca} di Ven^{a}, Prov. Gñale in Dalm^{a} et Alb^{a}.

Essendosi col favore del Sig^{r} Iddio doppo la caduta di Citluc dilatato il confine e portandosi diversi popoli ad habitare la Prov^{a} di Trebigne e di qua e di la dall' aqua, per il che risolviamo col beneplacito pub^{co} restituirsi nel luoco stesso li 30 calogeri, sacerdoti e laici, che vennero alla divastazione l' anno 1693. supplicando per chè si concedesse locatione a medesimi de' terreni e vigne ch' essi godeano in quella pertinenza e che servivano per alimento d' essi religiosi e loro serventi. Però concorrendo tutti i buoni riguardi di rimetter essi religiosi sul luoco loro e render consolati anco i sudditi del rito loro che li desiderano, coll' autorità impartita dell Ec^{mo} Senato à questa carica concediamo ad essi calogeri in tit^{o} di semplice donazione li pezzi di terra che furono di loro privata ragione sotto il Turco, senza però estendersi ad alcun altro loco ne posto sia dagl' Ottomani, nè da loro sudditi. Con obligo di corrisponder annualmente à S. Scr^{ta} T. 3:10 per art. campo niseato e T. 2:10 per l' ar^{t} in questa camera fiscale. Permettendo à medesimi l' uso della loro chiesa, monastero e horti ch' havessero e relasciando le presenti salve qualsi sia altre ragioni del serenissimo dominio. E in quorum fidem.

Castelnuovo, li 12. ottobre 1695.

Aloise Marchetini.

(Оригинал с печатом у архиви ман. Савине. Српски пријевод ове повеље дао је М. Црногорчевић: »Шематизам православне епархије бококоторске за 1900«. Дубровник 1900., стр. 39.).

V.

12. маја 1696.

Млечани се заузимају за калуђере манастирске, који су много учинили за републику.

Ser^{mo} Prn͠pe.

La nobil provincia di Trebigne che vanta Vescovato e che fà memorabile nei passati secoli si è finalmente à gloria delle armi di V. S. ridotta in potere di questo Augusto Dominio. Gli ec͠cmi generali di Dalmazia hanno longamente conspirato all' acquisto et Dio Sig^{re} hà permesso all' ec͠cmo Pr K^{v} General Dolfin doppo l' acquisto di Citluc di soggettarla al suo Cristianissimo Dominio auendo non pocco operato in simil propitio esito il Monsig^{r} Nectario Vescovo di Ercegovina et li d. d. del monastero della Beata Vergine Assunta, situato di là dell' acque di Trebigne, eccittati da più lettere di essoec͠cmo generale. Con li loro uffizii andavano insinuando à quei popoli del loro ritto greco riccoverarsi alla Reggia e Pia Divozione di Vostra Sublimità, con quali ancor essi abbandonando li commodi, che in quel ricco monastero godevano si umiliarono al sud^{o} ec͠cmo comandante avendo sofferto con somma amarezza vedere il loro monastero rovinato e dissipato da barbari con tutte le loro sostanze e beni. Riducendosi pure essi à Castel Novo è provisti nell' interino da sua ecc^{a} Generale d' alcuni pesi di biscotto, nel qual soggiorno non hanno preterito instruire sempre li nuovi sudditi del loro ritto alla venerabile osservanza e leal vassallaggio ad un Dio e religioso Prn͠pe, com' è la S. V. Ampliatosi però con la caduta di Citluc il publico confine espulsi li Turchi di quà et di là dalle acque di Trebigne e passate le armi dell' C. C. V. V. fino à monti che segregano quel distretto da Gliobellia si è popolata di nouvo quella provincia e resta sotto li auspizii del venero glorioso nome assicurato il possesso. Et li D. D. di detto monastero della santissima Assunta della dietà dello stesso ec͠cmo General rimandati alle antiche loro sedi facendo li rihavere li beni patrimoniali, che il monastero med^{mo} sotto l' Ottomano godeva al quale quantunque non si contribuiva alcuna gravezza essendo esenti di quelle sua ecc^{a} ad ogni modo non servendo li l' auttorità come disse conceder dette immunità con terminazione 12. 8bre 1695. Hà obbligati detti D. D. de suoi beni pagare lire 3:10 per campo e vigna come in quella che si umilia à piedi della S. V. per il placeat et approbazione implorando genuflessi dalla publica munificenza col pratticato sotto l' infedeli l' esenzione di dette gravezze almeno durante bello. Convenendo ristaurare detto tempio e beni resi inculti e devastati e ne correnti motti essendo necessittari stare vigilanti al divertimento delle aggressioni de confini. Grazia che li obbligarà à mantenere sempre più in fede detti popoli et porger incessanti preghiere all' Altissimo per la prosperità delle armi publiche et augmentare alli stati di questa cristianissima reppublica, come certamente si impegnano.

1696. 12. Maggio.

Che sia rimessa à savi dell' una e l' altra mano. Consig^{vi}.

Bolo Bernardo,	*Piero Emo,*
Anzolo Morosini,	*Zvanne Corner,*
Z. Bassa Foscarini,	*Allessandro Bon.*

(Препис у архиву манастира Савине.)

VI.

4. августа 1696.

Млетачке власти дају требињским калуђерима земље и винограде, њихово раније власништво.

Silvester Valerio Dei Gratia Dux Venetiarum etc.

Nobili et sap. viro Danieli Delphino, equ., Prou[r] *Nostro Generali in Dalmatia et Albania fideli, dilecto et dilectionis affectum. Con l' aquisto importante della piazza di Citluch effetosi pun. pub*[o] *dominio anco nelle provincie de Trebigne, et avuta grande ristesso nelle pontuali vostre di primo luglio caduto effersi restituiti molte popolazione dalle antiche loro abitazioni e nel luoco stesso e loro monasterio ridotti li trenta calogeri, sacerdoti e laici, che gia si diedero alla devotione della Signoria Nostra l' anno 1693. Mentre però con l' oggetto prudente di moversi costanti nella rasseg-natione verso il pub*[co] *nome se propriamente diretta la virtu vostra con la facolta compartita dal Sen(a)to di conceder a medesimi calogeri con vostra terminatione di 12. ottobre 1695. in titolo...* (истрло се) *atione di terreni e di vignati, che possedevano in quelle pertinenze sotto il Turco, e ch' erano loro patrimoniali, con obligo dell' ordinario canone. Come venimo in deliberatione col Senato di approbare la locatione stessa e l' assegnamento che se l' e fatto de medemi campi, cosi concorremo volontierì ad' essentare essi religiosi, tanto benemeriti nell' acquisto di quella provintia durante la presente guerra. Dalla contributione de canone, onde con questo atto della publica munificenza infervorino le preci loro à dio signore per le maggiori prosperita della republica nostra. E dove occorresse delle presente na farete seguire li registri neccessarii.*

Datae in Nostro Ducali Palatio die quarta Augusti, indictione quarta, MDCLXXXXVI.

Agostin Radaldini Seg[o].

La presente fù intercessa da Monsignor Illmo Arcivescovo Nectarie superiore delli trenta calogeri infrascritti di Trebigne e Arcigovena.

(Копија у архиву српске општине у Требињу.)

Савремен пријевод овог писма налази се у архиви ман. Савине и гласи:

Силве́стро Вале́рїѡ по мл҇ти б҇жїей дꙋждъ млетачкїй и҆ прочаѧ.

Племени́томе и҆ мꙋдромꙋ ч҇ловѣкꙋ Данїилꙋ Делфинꙋ витезꙋ, провидꙋрꙋ на́шемꙋ, ћене́ралꙋ ꙋ Далма́цїю и҆ А҆лбанїю; вѣрно и любе́зно и любе́зно вѣрностъ: С добићемъ корнстнїемъ ѿ пїаце Читлꙋка пр҆ꙋжило се г҇дско владанѣ ꙋ҆ држа́ве ѿ Тре́бинѧ, долазимо ꙋ҆ позна́ню с на́шомъ мл҇ти по твоиема пе́рваго ꙋлїа прошастога, да се повратїо мно́гїй пꙋкъ на нихова ста́ра теме́лѧ и҆ на исто мѣсто ꙋ҆ нихо́въ монастръ прикꙋ́пили сꙋ се тридесе́тъ калꙋђера, с҇щеника и҆ нихові́ехъ слꙋ́гахъ, кои сꙋ се предали ꙋ҆милѣно г҇дствꙋ нашемꙋ годища 1693. Та́ко за ꙋ҆зрокъ разабра́нїй за ꙋ҆держат и҆хъ вѣрнїехъ ꙋ҆ нихо́вꙋ покло́нствꙋ пре́ма г҇дскога и҆мена, тако́ се управъ упꙋтила твоѧ мꙋ́дростъ с ѩкости, коѩ ти се заповиђела ѿ сена́та, те си пода́рїѡ и҆стїемъ калꙋђерима с҆ твоїемъ ѿлꙋченѣмъ 12. ѡктомбра 1695. на титꙋѡ ѿ самога ꙋ҆здержа́нѧ зе́млѣ и҆ винограде, що́ сꙋ ꙋ҆жива́ли ꙋ҆ ѡне стра́не под Тꙋрчи́номъ, що е би́ло ѿтече́ство, по дꙋжности по наре́дномꙋ ка́нонꙋ. Тако долазимо ꙋ ѿлꙋче́ню сена́та

потвердити наємъ истинемъ и нареѣенѣ исто, што се нима учинило ѿ земалахъ, тако мїи пристаемо доброволно ѿпростити истиема сщенницима толико доброзаслужитела у добиѣу ѿдъ ѿне державе, доклѣнъ е дурала садашнѧ ратъ. Ѡставленъ канонъ дакле за ѿво дѣло ѿ гдске мл҃сти за згрнати се с ниховїемъ мл҃твами гду Богу за вѣку среѣу владанѧ нашега. И ѣе би требовало ѿ ове наредньешъ преписанїе.

Дата изъ нашега дуждевскога палаца аугуста 4. 1696.

Аугустинъ Радалдини секретаръ.

Изъваѣена ѿ канцеларїе сакрете с допущенѣмъ ѿ преведре господе.

Шевацинано Контарини нодаръ дукалскїй.

VII.

8. јануара 1702.

Војвода и господар угровлашки Ј. Константин Басабара даје требињском манастиру сваке треће године 45 талира, а калуђерима, који дођу по милостињу 13, по примјеру Јана Мат. Басарабе.

Иза увода, који је исти као у Матејевој повељи (бр. II.), долази овај наставак.

Тогѡ ради на сїе мое желанїе сице кой давшей ми сѧ вїнѣ ѩкѡ прїйде преѡсщени... (истрло се) ..тель и митрополитъ Нектарїе... к намъ приносѧ и хрусовулъ дѣда моегѡ ѡ бзѣ почившагѡ Іѡ Маѳїѧ Басараба воеводы сотворшагѡ мл҃ть и пожалованїе стому и бжтвенному монастырю именуему Требиню ѿ сербскиѧ земли, идеже есть храмъ оуспенїе прстыѧ влцѧ нашеѧ бцѧ и присно двы Марїѧ, имже хрусовулъ. Тогда во дни его бгства прихождаху благовѣрнїи и ...прїимаху мл҃тиню на все лѣто. Бывшему же овому стому монастырю на мѣстѣ ѿдаленомъ и не могущы инокѡ растоѧнїѧ ради мѣста прїити ѿ тогѡ врѣмене искати тоѧ... чиненыѧ мл҃тынѧ оу нихъ бывши гдрей прежде насъ. Оувидѣвшъ же и азъ бжїимъ съизволенїемъ наслѣдствующїй ему вышеречѣному гдрю прадѣду моему сїе бгоугодное дѣло и хрусовулъ егѡ гдрства ѡ мл҃тини ѿ тогѡжде преѡсщенагѡ вышереченагѡ митрополита намъ преставленый ревнуѧ по гдѣ бзѣ и по той вышереченои стой ѡбители и не хотѧщъ ѡставити тому бгоугодному дѣлу егѡ гдтва моегѡ вышереченнагѡ прадѣда ѡ бзѣ оупокоеннагѡ презираему быти, сѣизволихъ из свѣтлагѡ срца и ѡбнови и азъ овый ветхїи хрусовулъ егѡ гдтва и учини да прїиду благоговѣннїи иноци ѿ овагѡ монастырѧ ко исполненїи третїагѡ лѣта по мл҃тыню, да прїиму и ѿ насъ по можности

нашей мл҃тыни ѡбаче по пѣнѣземь ѕ҃, еже чини талерѡ ме. Да бꙋде тое на оутверженїе ст҃омꙋ монастырю и блгоговѣнны инокѡ на пищꙋ, моемꙋ же гдтвꙋ и оупокоенным родителемъ моим на вѣчнꙋю памать. Оустави дати и братїемъ приходащым мл҃тына ради на и потребꙋ и иждивенїе по пѣнеземь аѡ, еже чини талерѡ гі п. И оустави и оутверди гпдтво мое, да бꙋдет сїа вчиненаа мл҃тына неповижна и непоколебима и непрезираема доидеже мене гдь бгь подержи во житїи семъ. А по преставленїи нашемъ ѿ міра сегѡ, егѡже гдь бгъ избере и оудостои быти гдремъ и ѡбладателем сей земли оугрохїйской (!) молителным гласом оусерднѡ овагѡ желаемъ да воспрїимет сїе нше бгоꙋгодное дѣло авленое к сей ст҃ой ѡбители благоволителни срцемъ и млтивним на ово зрѣнїемъ очесь, и да не презрит сегѡ и да благоволи не ѡставити да прїиде сїе вышенаписаное и сочиненое и оутвержденое подаанїе мл҃тыни во ѡскꙋдѣнїе и оумаленїе или какы ѡбразомь во всеконечное лишенїе или забвенїе. Но по оуставленїю из моегѡ благоволителнагѡ срца и сочиненїю сꙋммы оглавленїа или множае да оумилосердствитса щедро подателнꙋю свою овы блгоговѣни инокѡ простирати десницꙋ. Бгъ же во трци славимыи мл҃тыню подающаго ѿ смерти избавлающїй и животъ вѣчный сїнце комꙋ ѡбѣщавый не ѡстави егѡ рꙋки ѡскꙋдѣти ѿ всѣ благъ сходащы съ высоты съ мирны пребыванїемъ во своем гпдтсвованїи и во вѣцѣ бꙋдꙋщїе во жизни непрестающей во мѣсто земны щедродаанїй воздастъ емꙋ и(з) обила и мздꙋ потрасенꙋю и преисполненꙋ и дшꙋ егѡ насыти видѣнїемъ своего лица съ всѣми млтивыми в повечерномъ дни вѣчнагѡ своегѡ црствїа. И оутверди сїй всечестный и бгоꙋгоныи хрусовꙋл с пописами всѣ благороних и вѣрних боаринѡв моегѡ гпдства, иже пописꙋютса по именемъ: гдинъ Корнѣ вел. бан. и Строе вел. дворникъ и Дїнкꙋл вел. логофе, Михаил Кантакꙋзено вел. спатарю, Шербан вел. вистїар и Вергоу вел. ключарь и Дꙋмитрашкѡ вел. постелник и Шербан Кантакꙋзино вел. пъхарни и Радꙋл вел. столни и Бꙋ.... вел. коми и Ѳома Кантакꙋзино вел. слꙋцѣрю и Костандин вел. питарю и строител Стефань Кантакꙋзино вторыи логофе.

И написаса сей хрусовꙋл во гпдарствꙋющемь градѣ Бꙋкꙋрещи в четыри на десатый годъ моегѡ гпрстованїа ѿ Исара.

Іанꙋарїа дне и во лѣто ѿ созданїа мірꙋ ҂зсї.

Печат: Иѡ. Костанд. Басарабь воевода бжїю мастью гсп..... оугровлахиск...

(Оригинал у архиви ман. Савине. Извод дао С. Новаковић: Starine, XVI., стр. 100.—101.).

VIII.

21. септембра 1717.

Млетачке власти дају калуђерима из Савине напуштене турске земље, са условом да од њихових прихода дају десетину држави.

Мы Алвиже Мѹценнго Третїи за преведрѹ респѹбликѹ венецїанскѹ проведиторъ генералъ ѿ ѡрѹжїа въ Далмацїи и во Албанїи и прочаѧ.

На име преведре господе венецїанске и с властїю коѧ е дана овои карики ѹ дѹкалима преѹзвишенога сената давамо провизионално и с титѹломъ просте донацїони гднѹ ѡцѹ игѹменѹ греческаго закона Стефанѹ Любибратићѹ, кои безпрестанно все сѹвише заслѹжива съ своимъ прилѣжанїемъ и вниманїемъ плодоносним ѹ многе должности госпоцке слѹжбе канапахъ землѣ ѡколо двадесетъ, диѡ кои е за ѡранѣ, а дрѹги дио за винограде ѹ Поповѹ, ѹ селѹ Драчево съ мѹравомъ, коѧ е землѧ прїе была Тѹрчина Рѹстемь бега Сѹнлаганића, а ѹ селѹ Звалине дрѹгїехъ канапа двадесеть, исто диѡ ѡть ѡранѧ, а дно ѹ виноградима с кѹћомъ, коѧ е вила Тѹрчина Мѹстафе Азића, имајући ползовати се с овомъ и вещи домь и битъ ѹчастници сви остали честные монахи саввынскїе. Бити ће дѹжни чинить ихь ѡратъ и копатъ и даватъ сваке године ѹ познанѣ высокога правога господства преведрога принципа истинитѹ и праведнѹ децимѹ ѿ свакога плода, кои би се родїо на ѡнои земли и то безь вреда и съ наблюденїемъ свакога дрѹгога госпоцкога разлога или кога дрѹгога, комѹ би была дана ѡна землѧ прїе. В вѣрѹ чего.

Ѹ Которѹ на 21. Септемврїа 1717.

(Пријевод из тог времена у архиви ман. Савине.)

IX.

26. марта 1723.

Игуман манастира Пиве Аксентије узима поклад владике Герасима Рупића за њихов манастир од владике Стевана Љубибратића и Леонтија, архимандрита требињског манастира. Први дио поклада узео је од њих раније.

Мца марта въ кѕ на ҂афкг ѹ Ново, ѹ монатирѹ Савин.

Нека се зна по ѡвомѹ пимѹ алити полиц, кое да бѹде веровано вазда и на вакомѹ метѹ прдь духовни и цветовни (!) чино, како ѧ ѡтаць

Аѵ̈ѯентїе Гавриловић порекло Маргити, нинѣ игꙋма ѿ монатира Пиве, прими ѿ рꙋкꙋ гна влке Стева Любибратића и ѿ ѡца Леѡнтиа, архимандрита ѿ монатира требинского, прими ꙋ мое рꙋке цекина алити ꙋнгара р, вели стотинꙋ. А прво прошаши година примимо ѿ исти вишеречении ѡтаць ѿ монатира Савине и исти їгꙋма са монѡ братїѡ ѿ монатира Пиве примимо цекина т н, вели триста и педесет. А ѡво е све прьво и садашне ѿ покоинога преставалшаго се влке Герасима Рꙋпића, що е ѡставиѡ на своеи самрьти за свою дшꙋ ꙋ нашъ монатирь пивки. За то и исти їгꙋма Аѵ̈ѯентие ѿ вишеречениа Пиве монатира чини ѡво пимо своиѡ рꙋко ꙋверениꙗ ради и положи свои печа и попиа своею рꙋкою за болше верование и ѡбещаю се полати ѿ монатира наше пимо сь печатѡмь монатирскние: како смо примили ми сва братиꙗ и ѡци нашего монатира примисмо цекина ѿ вишеречени ѡтаць са Савине цеки ꙋ н, вели четири стотине и педесе. И игꙋма Аѵ̈ѯентие авермава горниє писмо своѡ исто рꙋкомь.

Печат: Аксентїе їеромонахь Пиваць.

(У архиви манастира Савине.)

X.

22. марта 1829.

Одломак из писма савинског игумана Макарија Грушића, у ком моли викаријалну курију, да изради слободан сход савинским и душким калуђерима, јер су оба браства од старине иста по тврдошком манастиру.

Отъ православне куріе вкаріалне.

Монастиръ Дꙋжи ў Требинꙋ, в предѣлѣ тўрецки, естъ населѣнъ ôтъ овога монастира саввинского, када е стари монастиръ Твердошъ разоренъ отъ Тўрака. Будꙋћи била изашла воиска принципова ў Требинѣ ӥ ў исти монастиръ Твердошъ, да освое ôнаи требински кадилўкъ ӥ тако множество Турака навали и одолѣше принциповои воиски ӥ воиска принципова стаде бѣжати. Владика, кои се тада нахоћаше ў монастиръ су тридесетъ калућера говори Бадовѣру генералу млетачкомꙋ: Что ћемо сада ми? Отъговара: Аите са мномъ. И тако доће владика сў тридесетъ калўћера ў Нови и даде мꙋ принципъ ово мѣсто ӥ тако почеше оваи монастиръ градити.

Видећи се влка, да не могў ôвћенъ живиети толико нихъ раздиели братство пола нихъ съ влкомъ ôстаде ôвћенъ, а половина возврати се ў Тр бинѣ, гдѣ имъ е била како една капела ӥ ту наново заћеше градити монастиръ, зове се Дꙋжи. Како что изговараю наше провелеће ми смо и данасъ едно брасство. Данасъ ў овому монастирꙋ Дꙋжи има десетакъ свяценика. Оваи нашъ саввински монастиръ вазда е ӥмаô требинские свяценика; покоини ӓрхимандритъ Данилъ Раиовићъ, кои е градио ову нову церкву, онъ е Требиняцъ био. Све су овденъ калућери из Турске били.

Сада изъ Дужи монастира дошла би два свяценика ў оваи свои монастиръ саввински, алӥ бое се отъ владаня турецкога и не смию, да имъ не буде разоренъ

ниховъ монастиръ ӥ да не би страдали. Моли се пречестнѣиша кӱріа епіскопска, ӑко е сада време, ако ли не, а оно со временомъ, да би преставила ко преузвишеномꙋ говернꙋ за нашъ монастиръ: ми се можемо послӱжити изъ монастира Дꙋжи съ допуштенѣмъ нашега капитаната ӧколишнога и нашие Хр̃тиана, ӱздамо се, да бисмо ми одержали ӱ заповиедника отъ Требиня Асанъ бега за два священика.

Саввина 22. марча 1829.

(Архив конзисторије которске, бр. 89. од 1829.)

XI.

Печат манастира чува се данас у архиви српске црквене општине у Требињу. Пречник му је 6·3 *цм*, а натпис му гласи: **сіє печат монастіра требінскога храма оуспеніє светіа богородици.** У печату је израђена сцена успенија.

Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe.

Priopćio

Šejh Sejfudin Kemura (Sarajevo).

(Nastavak.)

LVIII. Hadži Osmana Nalčadžića mesdžid na Banjskom brijegu.

Pri vrhu Banjskog brijega, na ćošku, ima jedan mesdžid, koji se u zvaničnim spisima zove Nalčadži Hadži Osmanov mesdžid, a narod veli, „na Banjskom brijegu".

Slika 122. Mesdžid Hadži Osmana Nalčadžića na Banjskom brijegu.

Mesdžid je od čerpića ozidan, a pokrit kao obično šimlom i ćeremitom i sa drvenom munarom, pomalešan, na tijesnu zemljištu. Prem u dvorištu nema grobnica ipak ima na sokačnim duvarovima prozora, koji umjesto demira imaju drvena perdeta.

U mesdžidu osim ćursa i musandare nema drugo ništa, a sofe su mu pomalešne i od dvorišta ogragjene drvenim parmacima, izmegju kojih drveni stupci krov drže.

Ko je bio taj Hadži Osman Nalčadžija i kad je on ovaj mesdžid popravio, to nijesam mogao saznati, samo se nalazi u sidžilu broj 2, da je tutor malodobne djece Hadži Osmana Nalčadžića, nekakav Memija, sin Nesuhov, izdao gotovi novaca 5800 akči na kamate Mehmedu, sinu Alinu, početkom mjeseca šabana 973. (= 1565. g.) te se iz toga može zaključiti, da je ovaj hajir sahibija malo prije toga ovaj mesdžid napravio, ali pri navali princa Evgena prigodom velikog požara i ovaj je mesdžid izgorio. U narodnoj molbi veli se, da je mesdžid Hadži Osmana Nalčadžića za nevjerničke navale izgorio i uvakufljeni gotov novac propao, te mole državu, da ga obnovi a imamu Ahmedu i mujezinu Ahmedu da odredi iz državnih sredstava dnevnu plaću.

7. ševala 1201. (= 1804.) uvakufljen je pred sarajevskim šerijatskim sudom dio imetka stanovnice Nalčadži Hadži Osmanove mahale u Sarajevu, Fatime, kćeri Hadži Abdullaha Bajraktara a unuke Ali agine, koja je prije izvjesnog vremena umrla, prije smrti zavjetovala treći dio imetka na dobrotvorne svrhe, a za izvršioca uvakufljenja ovlastila svoga muža Ali agu, sina Hadži Husanova. Uvakufljeno je pet hiljada i pet stotina groša u gotovom novcu a osim toga jedan dućan u Abadžijskoj čaršiji, a odregjeno je, da se od prihoda ovog vakufa izmegju ostaloga svake godine izdaje po trideset groša godišnje plaće onome imamu, koji bude služio u džamiji Nalčadži Hadži Osmanove mahale, dalje, da svake godine kupi po dvije mukave u vrijednosti od šeset groša i pali ih u pomenutoj džamiji, osim toga da se mujezinu u ovoj džamiji plaća po osamdeset groša godišnje, da se u ovoj džamiji svakoga ramazana po jedna hatma na ponos uzvišene duše božijeg poslanika i pejgambera proučava.

LIX. Mesdžid Hadži Ahmeda Jagdžića u Gornjoj Čemaluši.

U Sarajevu bio je u gornjoj Čemaluši ulici, naprama današnoj Tržnici, jedan mesdžid na dosta prostranu zemljištu.

Mesdžid je bio od čerpića ozidan, šimlom i ćeremitom pokriven sa drvenom munarom, a bio je prilično fin i lijep.

Osnivač, bio je sarajevski glasoviti trgovac Jagdži zade Hadži Ahmed, koji ga je napravio 957. (= 1550.) i za održavanje istoga uvakufio nekoliko hiljada akči i naimenovao mutevelijom Hadži Memiju, sina Huseinova, koji izdaje uvakufljene novce na kamatu, i to: Isa Baliji, sinu Huseinovu, 6000 akči, Hasanu, sinu Hadži Huseinovu 10.000 akči i Huseinu, sinu Perijinu 12.918 akči, i još nekim drugim, o čemu se nalaze ugovori u sidžilu broj 2.

Ovaj je mesdžid prigodom navale princa Eugena 1109. (= 1697.) takogjer izgorio, a u iskazu Ćose Halil paše se kaže, da je izmegju ostalih džamija i mesdžida i ovaj mesdžid izgorio i konačno do temelja se porušio. U narodnoj molbi, poslatoj u Carigrad, veli se za ovaj mesdžid ovako: Jagdži zade Hadži Ahmedov mesdžid izgorio je a i uvakufljeni su novci propali, te mole državu, za popravak mesdžida i za plaću imamu Jahiji, dnevno šest akči, a mujezinu Ahmedu četiri akče dnevne plaće.

Iste godine obnovio je sarajevski tefterdar Muhamed efendija ovaj mesdžid, koji je do skoro postojao. Više vrata mesdžida na kamenoj ploči bijaše ovaki tarih isklesan:

تاريخ

صاحب الخيرات عامل الاموال يعنى محمد افندى دفتردار
اخاص مالدن ايدوب افراز ياپدى بو مسجدى نعم الدار
اوچلر امداد ايله ديدم تاريخ مسجد نو بناى دفتردار

١١١٨ — 1706.

„Gospodar dobročinstva, sakupljač poreza, to jest Muhamed efendija Defterdar od svog čistog imetka izvadi i napravi ovaj lijepi mesdžid.

„S pomoću trojice izgovorih datum: Napravi nov mesdžid Defterdar 1118.“ (= 1706.).

Ovaj Mehmedi ef. Defterdar pošao je 1121. godine, svršetkom safera, iz Sarajeva u Travnik i tu ga 2. dan rebiul-evela, u utorak megju, podne i ikindijom, ubi grom, njega i konja, te ostaše na mjestu mrtvi. Sve do 1295. (= 1878. g.) bio je mesdžid otvoren a onda je uzet za askersku potrebu. Nekoliko godina stajao je opet prazan a 1311. (= 1894. g.) konačno je porušen, te ga više nema.

Godine 1269. (= 1852.) uvakufio je stanovnik ove mahale, Mustafa beg Dženetić, sin Fejzullah begov, u dobrotvorne svrhe jednu bašču i nekoliko dućana, te je neki dio njihovih prihoda namijenio i za ovaj mesdžid.

Od prihoda te bašče, koja se nalazila u Kulin-balinoj mahali, namijenio je dvijestopedeset groša a od ove sume da se izdaje imamu, koji bude uz teraviju klanjao u Jagdži zade Hadži Ahmedovoj džamiji po 80 groša, mujezinu u istoj džamiji po 40 groša i za ovu istu džamiju da se uz ramazan kupi za 90 groša zejtina, koji će se na duplo u džamijskim kandiljima paliti, a 40 groša godišnje da se daje vajizu, koji će u ovoj džamiji uz učajluke svake hefte po dva puta narodu propovijedati.

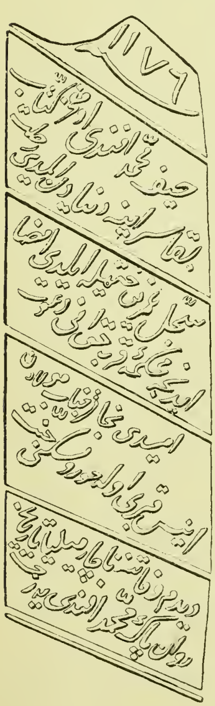

Slika 123. Natpis na grobnici Mehmed efendije Defterdara

Ovo se dogodi i napisa 15. dan mjeseca džemazulahira 1179. (1762.). Ispred ovoga mesdžida, s obje strane puta, bilo je dosta prostrano groblje, ali je porušeno.

Ostalo je samo nekoliko spomenika, a izmegju njih grob baškjatiba Muhamed efendije, koga natpis, ovako glasi:

„Velika šteta, Muhamed ef., ponos pisara, pregje u vječite saraje sa lažnog svijeta; protokol životni svršetkom se potpisa, čim ga pozvaše božjem sudu. Nadamo se njegovu spasu od velikoga Boga. Rajske djevojke neka mu budu drugarice u grobu a mjesto mu raj. Bez četiri reče mu Mejlija smrtni datum:

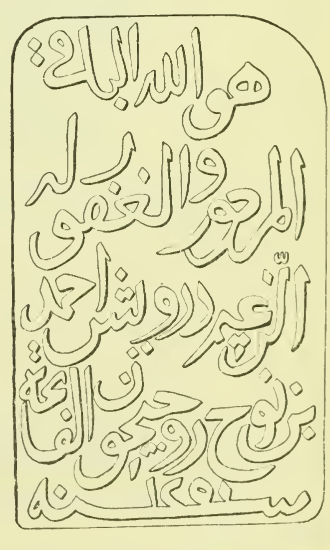

Slika 124. Natpis na grobnici Derviš Ahmeda, sina Nuhova.

Čisto putovanje Muhamed ef. neka je božjoj milosti 1176." (= 1762. g.).

Kraj njega nalazi se još jedan grob, a natpis mu ovako glasi:

„Bog je vječit. Umrli i od Boga pomilovani Zeim Derviš Ahmed, sin Nuhov, neka mu je duši fatiha. Godine 1251." (= 1835. g.). *(Slika 124.)*

LX. Haseći Hatunov mesdžid za Banjom.

Za Gazi Husrev begovom banjom u Čemerlinoj ulici bijaše jedan mesdžid, koji se nazivao Haseći Hatunov mesdžid, dočim se izokolna mahala danas zove „Za banjom".

Mesdžid danas je do temelja razoren a bio je pomalešan od čerpića sazidan, na svakom su duvaru bila po četiri pendžera a bio je pokrit šimlom i ćeremitom sa drvenom munarom. U mesdžidu bio je jedan ćurs i musandera, kao i u ostalih mesdžida, ali ga je na žalost uz veliku jangiju, koja se desila iza okupacije do godinu plamen progutao te se kasnije ovaj mesdžid nije ponovio. Oko mesdžida ima prilično harema i u njemu nekoliko grobova i to muslimanskih odličnika, megju kojima se nalazi i jedan grob, koji je iz okolo ponisko ogragjen klesanim kamenjem, a na srijedi stoje nišani oko 70 *cm* visoki sa sedam uglova, na kojim nema znaka da li su muški, ili ženski, samo se na njima nalazi isklesan tarih, koji glasi:

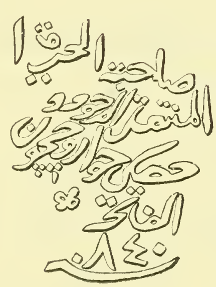

Slika 125. Natpis na grobnici kadune Have Hasećije.

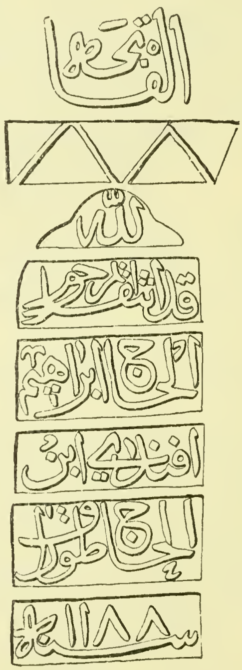

Slika 126. Natpis sa grobnice Hadži Ibrahima Durakovića.

To jest: „Gospodarica dobročinstva, umrla i od Boga pomilovana Hava Hasečina. Nek joj je duši fatiha. Godine 840. (1436)."

Pokraj nje se nalazi grob Hadži Ibrahim efendije, sina Hadži Durakova, u koga natpis veli:

„Pregje u vječnost umrli i od Boga pomilovani Hadži Ibrahim ef., sin Durakov god. 1188. (= 1774.)". *(Slika 126.)*

Do njega je opet grob Mehmeda Durakovića, na kome natpis glasi: „Umrlog i od boga pomilovanog Mehmeda, sina Ahmeda Hadži-Durakovića, neka je duši fatiha. Godine 1239.“ (= 1823.).

Dalje do njih se nalazi grob, Mula Ibrahima Muhića a natpis mu glasi:

„Nema Boga osim Boga i Muhamed je božji poslanik. Neka je fatiha duši umrlog i od Boga pomilovanog Mula Ibrahima, sina Hadži Mustafe Muhića, koji traži božje oproštenje. Godine 1230.“ (= 1814.)

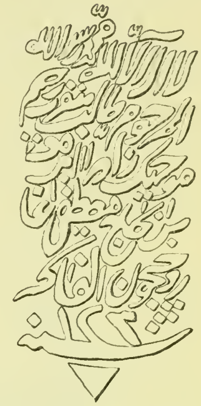

Slika 127. Natpis sa grobnice Mula Ibrahima Muhića.

Hava, utemeljiteljica ovog mesdžida, bijaše supruga nekog „hasećije“, to jest povjerenika, kome je bilo povjereno da pobire prihode carskih hâsova. Ime tome hasećiji ostalo nam je nepoznato, ali čini se, da se je on za rana, kada su Turci prodrli u Sarajevsko polje, nastanio u Sarajevu i njegova supruga, imenom Hava, podigla je ovaj mesdžid pred svoju smrt i zato se ovaj mesdžid, kao i mahala, prozvala njezinim imenom.

Da je ovaj mesdžid za pokriće svojih troškova imao gotovih uvakufljenih novaca, svjedoči nam zvanični akt, koji se nalazi u sidžilu broj 2, a veli: Alija, sin Hzrov, mutevelija Haseći Hatune vakufa, izdaje na kamate 5000 akči Memiji, sinu Skenderovu, i to 9. dan safera 973. (= 1566. g.).

Da je i ovaj mesdžid u velikom požaru, pri navali princa Eugena, izgorio, razabiremo iz popisa Ćose Halil pašina.

U narodnoj molbi veli se: „Haseći Hatun mesdžid je pri navali nevjerničkoj izgorio a imam mu Mehmed imao je od kamata uvakufljenog novca dnevno po šest akči plaće, mujezin Abdulah četiri akče, a Hasan ef. Logarić, koji je bio vaiz, petnaest akči dnevno, te mole državu, da se i ovaj mesdžid napravi i služiteljima odredi plaća“. Kasnije su ovaj mesdžid mahaljani uz državnu pomoć obnovili a poslije toga ga je neki Mehmed Memiš aga, sin Hadži Abdullahov, stanovnik ove mahale, opet popravio i uza nj sagradio dječački mekteb i o tome načinio vakfiju, koji se nalazi u sidžilu broj 55, na str. 170.; koja ima ovaj sadržaj:

„Hvala onome Bogu, koji je gospodar veličine i vječnosti, u čijem se carstvu neda zamisliti kakva promjena i prelaznost, te neka je selatu selam na našeg efendiju Muhameda, gospodara onoga šerijata, koji je očuvan od pokvarenosti i prolaznosti, te na njegovu kućnu obitelj i drugove, koji su postigli vrhunac sreće. Uzrok pisanju ovog testamenta jest slijedeći: Stanovnik Haseći Hatun mahale u Saraj-Bosni, Hadži Mehmed Memiš aga, sin Hadži Abdullahov, promišljajući u svojoj pameti, da se dobrotvorno djelo deseterostruko nagragjuje i poimajući, da će svaki dobrotvor po rečenicama pejgamberovim na vječitom svijetu hladovati u hladu svojih dobročinstava, napravio je u pomenutoj mahali jedan dječački mekteb i, dovršiv ga, došao je lično pred ovaj šerijatski sud, te u prisustvu Mehmed Šaćir efendije, sina Mehmed Mujid efendije, stanovnika Ivlakovali Hadži Mehmedove mahale u Saraj-Bosni, koga je on za niže navedeno uvakufljenje postavio mutevelijom, izjavio je dragovoljno slijedeća očitovanja: Ja sam od cijelog svog nepokretnog imetka sa dozvolom prisutnog mutevelije odvojio dva dućana u bezistanu Pazarbulske čaršije u Sarajevu, na čija se zemljišta plaća odregjena godišnja mukata Gazi Isabegovu vakufu, u izvjesnim granicama ležeća; dalje odvojio sam jednu plodnu bašču u Uskjudar Ahmed Čelebinoj mahali u Sarajevu,

koja graniči s jedne strane baščom Ibrahim age Musakadića, sa drugu i treću stranu baščama Mustafa paše Velioglića i rečenog Ibrahima Musakadića, a sa četvrtu općim putem, te sam ove nekretnine na božiji put u dobrotvorne svrhe za navijek istinito i stvarno uvakufio i glede toga stavio slijedeće uvjete: da ja budem ovoga vakufa doživotni mutevelija, a kad ja po božijoj zapovjedi umrem, neka bude mutevelijom moj najstariji i najsposobniji sin, a iza ovoga po redu starješinstva moji potomci muškog i ženskog roda s koljena na koljeno idući, a drugi mlagji potomci da budu nadzornici ovoga vakufa, a kad i oni svi slučajno izumru, da nadležni šerijatski sudac u sporazumu sa gragjanima i stanovnicima mahalskim izabere i imenuje podesnu ličnost za muteveliju.

„Dalje stavljam uslov, da se od najamnine, koja će se od ova dva dućana primati, najprije plaća vakufska godišnja mukata, a od ostatka kao i od prihoda uvakufljene bašče da se dućani i bašča opravljaju i popravljaju, a deseti dio prihoda da prima mutevelija kao svoju godišnju plaću, a od ostalog suviška, da se izdaje plaća mualimu dječinjem, koji bude služio u ovom mektebu u Haseći Hatun mahali, koga sam ja podigao, a od preostavše najamnine od drugog dućana da mutevelija opravlja i popravlja mekteb u Kebkebirovoj mahali i ogradu muslimanskog groblja u spomenutoj mahali, i da se od istog suviška isplaćuje godišnja plaća dječačkom mualimu u mektebu Kebkebir mahale.

„Pomenuti vakif, dovršiv ova očitovanja, reče, da je uvakufljena dva dućana kao i bašču predao na raspolaganje prisutnom muteveliji Mehmed Šakir efendiji, koji priznade, da ih je na upravljanje primio, te lično potvrdi sve navode vakifove, koji iza toga okrenu svoja očitovanja na drugu stranu i reče: Premda je po propisima imami Azama Ebu Numana, sina Sabitova, ovako uvakufljenje dozvoljeno, ono ipak nije stvarno izvršeno, s toga tražim, da se uvakufljene nekretnine muteveliji oduzmu i meni u posjed i vlasništvo vrate. Na ovo prisutni mutevelija odrješito odgovori; da ti propisi imami Azama postoje, ali propisi i nazori drugog imamu, Ebu Jusufa, vele, da je uvakufljenje nekretnina svršen čin, čim dotični vakif pred sudom rekne „To i to uvakufljujem“ a propisi trećeg imama, Muhameda, sina Hasanova, vele: da je uvakufljenje stvarno svršena stvar, čim se uvakufljeni predmet dotičnom muteveliji predade na raspolaganje i upravljanje; s toga ne može dozvoliti, da se uvakufljene nekretnine vakifu u posjed povrate, nego traži, da se to uvakufljenje zakonom presudom osnaži.

„Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši u pretres navode stranaka i imajući obzir na interes vakufa, na osnovu starih običaja i postupaka, izreče presudu, da je ovo uvakufljenje na šerijatu osnovano, istinito, stvarno i pravno izvršeno te se kao pravovaljano potvrgjuje.

„Ko bi ovu presudu oprovrgao ili uništio, njemu će Bog na strašnom sudu sve grijehe na vrat natovariti, jer bog sve zna i vidi.

„Ovo se dogodi i napisa 11. dan rebijulahira 1230. (= 1804. g.).

„Svjedoci ovoga: Hadži Abdullah ef. Pandža, Hasan efendija Neretljak, mekteb hodža, Mehmed aga Tulić, Sulejman aga Mašić, Abdullah aga Kasabašević, Ibrahim aga Adžemović, Hadži Mustafa aga Kustura, Hasan Bajraktar Pračo, Hadži Ibrahim Sudžuka, Hadži Salih Sukić, sarač, Mula Ibrahim Hasanagić, Hadži Ahmed, sin Mustafin Fočak i ostali.“

Još je i Fejzullah aga, sin Abdullah age Klempe, uvakufio jedan svoj bostan u korist ovoga mesdžida i rečenog mekteba, a šeriatski hudžet o tome nalazi se u vakufskoj centralnoj upravi.

LXI. Kasim kjatibov mesdžid na Pehlivanuši.

Uz Pehlivanušu ulicu, na desnoj strani na ćošku, ima jedan mesdžid, koji se zove Kasim kjatibov mesdžid.

Mesdžid je od ćerpiča ozidan a pokrit šimlom i ćeremitom sa drvenom munarom. Sofe su u mesdžida pomalešne i od dvorišta parmacima ogragjene.

Dvorište je od sokaka zagragjeno duvarom a na duvaru su pendžeri, jer je dvorište popunjeno odličnim grobovima.

U sidžilu broj 1. careve džamije spominje se neki Kasim kjatib, koji je kupio kuću u Sarač Hadži Alinoj mahali god. 951. (= 1544.), a do dvije godine iza

Slika 128. Kasim kjatibov mesdžid na Pehlivanuši.

toga načinio je ovaj mesdžid i zasnovao mahalu, koja se i dan danas zove njegovim imenom.

Prema mesdžidu, na drugom ćošku, podigao je jedan dječački mekteb, koji još i danas postoji. Za pokriće troškova mesdžida i mekteba uvakufio je gotova novca, što nam svjedoče zvanični dokumenti, koji se nalaze u sidžilu broj 2, a glase:

„Mutevelija Kasim kjatibova vakufa Elias, sin Huseinov, daje na kamate 600 akči Gazi, sinu Hasanovu iz Jakub pašine mahale početkom ramazana god. 973. (= 1565.) uz jamstvo Balije, sina Hasanova iz Jakub pašine mahale, Ibrahima, sina Abdullahova iz Čekrkčine mahale i Muruveta, sina Inhanova iz Čoban Hasan mahale“.

Dalje: „Mutevelija Kasim kjatibova vakufa Šudž'a halife, sin Huseinov, daje na kamate od ovog vakufa gotovine 3000 akči Mezidu, sinu Hasanovu, stanovniku iste mahale sa 10% kamata, a Mezid mu daje svoju kuću u istoj mahali u zalog, s uslovom,

da on u njoj stanuje, a da muteveliji plaća 500 akči godišnje kirije. To se dogodilo 24. dan ramazana god. 974 (= 1566.)".

U ovoj istoj godini uvakufio je nekakav Ibrahim, stanovnik ove mahale, u korist ovoga mesdžida 1000 akči u gotovu i predao muteveliji Šudž'a halifi, a ovaj ih izdaje na kamatu i to: 600 akči Osmanu, sinu Šudža'ovu, stanovniku Sarač Hadži Aline mahale a 400 akči Baliji Nesuhovu, stanovniku Ahmed Čelebine mahale i obojica su za jamstvo tih zajmova dali svoje kuće u zalog.

Godine 1109. (= 1697.), kada je princip Eugen popalio Sarajevo, izgorio je i ovaj mesdžid, što tvrdi Ćose Halil pašin iskaz, a u narodnoj molbi, u Carigrad poslatoj, veli se, da je ovaj mesdžid pri navali inovjeraca izgorio i imam mu poginuo, a imao je od kamata uvakufljenog novca po šest akči dnevne plaće, mujezin Hasan četiri akče, te mole državu, da im mesdžid obnovi i gore navedenim službenicima naredi plaću iz državnih sredstava te su iza toga do malo vremena stanovnici ove mahale ovaj mesdžid obnovili. Poslije je Mustafa efendija, sin Ahmed efendin, stanovnik Buzadžića mahale, uvakufio jednu svoju bašču u korist ovog mesdžida, o čemu se vakfija nalazi u sidžilu broj 56, na strani 26., koju u originalu i u prijevodu ovdje donosimo:

بوزاجی زاده حاجی حسن وقاسم کاتب جامعلرینه عائد وقفیه‌سی

حمد بی حد وثناء لا یعد اول مالك الملك والملكوت ورب العزت والجبروت حضرتلرینه
که عبادینه فکر سدید ورأی رشید میسر ایدوب والله یدعو الی دار السلام ویهدی من یشاء الی
صراط مستقیم دعوت وهدایتنه مظهر قلدی والوف صلوة نامحدوده وصنوف تسلیمات غیر معدوده
اول افضل بشر وشفیع روز محشر اعنی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم حضرتلرینه اولسونکه کافهٔ
انامی دار السلامه دعوت ودین حق مبینه ارشاد وهدایت قلدی ودخی آل عظام واصحاب کرامنه
که هر بری نجم برج دین وکوکب اوج یقیندر رضوان الله تعالی علیهم اجمعین وبعد اشبو
حروف مشکین نقاب وصحت نصابك تحریر وانشاسنه بادی وبو الفاظ عنبرین مشام وسداد
انتسابك ترتیب واملاسنه داعی اولدرکه مدینهٔ سرایده واقع بوزاجی زاده الحاج حسن محله‌سنده
ساکن صاحب الخیرات وراغب الحسنات فخر القضاة مصطفی افندی ابن الحاج احمد نام کمسنه
مجلس شرع شریف شامخ العماد ومحفل دین منیف راسخ البنیانده وقف آتی البیانه مشروطیت
اوزره نصب ایلدیکی همشیره زاده مصطفی افندی ابن الحاج احمد نام کمسنه محضرنده اقرار صحیح
شرعی واعتراف صریح مرعی ایلدیکه سالف ملکمده منسلك محلهٔ مزبورهده واقع اولوب برطرفی
مقدما زوجه‌م فاطمه بنت محمد چلبی‌یه با حجت شرعیه بیع ایلدیکم خانه وباغچه‌یه متصل وبرطرفی
برادرم سلیمان ملکی وبرطرفی کمرلی الحاج علی ملکی وطرف رابعی طریق عام ایله محدود
خارجیه تعبیر اولنور برصوبه وبرقهوه اوطه‌سی وبئر ماء وکنیف وحولونی وذات اشجار مثمره
ملك منزلی وباغچه‌سی وبنه تیروغلاوچه قریه‌سی حدودنده نهر بوسنه اوزرنده دائر سقف
واحدن واقع درت کوز آسیابی وآکا متصل باغچه وبوستانمی حسبةً لله العلی الاعلی وطلباً
لمرضاته المتعالی وقف صحیح شرعی وحبس صریح مرعی ایله وقف وحبس ایلدم وشویله شرط

ایلدکه مادامکه بندم حیاتده اولهم منزل مزبورده کندم ساکن و آسیاب مرقومه کندم متصرف
اولوب وفاتمدنصکره زوجهم فاطمه بنت محمد چلبی مادامکه حیاتده اولوب زوج آخره متزوجه
اولمدقچه ملك مزبورده ساکنه اولوب آسیاب مسفوره متصرفه اوله و تعمیرندن ازدیاد محصولنی
کندی لوازمنه صرف ایلیه و بعد وفاتها حاکم لوقت افندی حضرتلری متولی مرقوم معرفتیله و
محلهم اولان بوزاجی زاده الحاج حسن جامعنك امامی معرفتیله و اهالئ محله نظارتلریله ملك
مزبوری و آسیاب مرقومی بیع من یزید ایدوب قیمتلری یوز سکسان بیك آقچه یه بالغ اولورسه
ثمننی دست متولیه تسلیم و وجه شرعی اوزره اونی اون بر حسابی ایله استرباح اولنوب حاصل
اولان ربحندن متولی مزبور یومی آلتی آقچه وظیفه یه متصرف اوله و بعد وفاته اولاد ذکورینك
اصلحی و اولادی اولادی الی الانقراض متولی اوله‌لر و ربح مرقومدن صلبیه قزم صفیه یومی
سکز آقچه یه وظیفه یه متصرف اولوب مقابله سنده هر یوم بر یس شریف تلاوت ایدوب
ثوابی حضرت حبیب اکرم و نبی محترم صلی الله علیه وسلم روح پرفتوحنه و روحمه و والدیم
ارواحنه اهدا ایلیه و بعد اولادی واولادی اولادی الی الانقراض مداومت ایدوب وظیفهٔ
معینه‌لرینه متصرف اوله‌لر و ینه ربح مرقومدن دیکر قزم امهانی سکز آقچه وظیفه یه متصرف
اولوب مقابله سنده بر سورهٔ ملك و اوچ اخلاص ایله اون صلواة منیفه قرائت ایدوب ثوابی
سرور انبیا محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم روح شریفنه و نیم روحمه و والدینم ارواحنه اهدا
ایلیه و بعد وفاتها اولادی و اولاد اولادی الی الانقراض وظیفهٔ مرسومه یه متصرف اوله‌لر
و بامر الله بریسنك اولادی منقرض اولورسه وظائفی آخرك اولادینه نقل اولنوب ذکور و اناث
علی السویه تقسیم ایلیه‌لر و ینه ربح مرقومدن برادرم سلیمان ایکی آقچه وظیفه یه متصرف اولوب
مقابله سنده هر یوم اوچر اخلاص شریف واونر صلواة منیفه قرائت ایدوب ثوابنی حضرت
محمد مصطفی و آل واولادی ارواحنه هبه ایلیه و بعد وفاته اولادی واولاد اولادی قرائت
مرقومه یه مداومت ایله وظیفهٔ مرسومه یه متصرف اوله‌لر و ربح مزبوردن بوزاجی زاده الحاج
حسن جامعنك امامی هرکیم اولورسه هر یوم سکز آقچه وظیفه یه متصرف اولوب عقیب صلوة
الخمسة اوچر اخلاص جهریله قرائت ایدوب ثوابنی حضرت شفیع روز محشر خیر البشر محمد
مصطفی صلی الله علیه وسلم روح شریفلرینه اهدا ایلیه وجامع مزبورك خطیبی هرکیم اولورسه
برای خدمت خطابت یومی اوچ آقچه وظیفه یه متصرف اوله و ربح مزبوردن جامع مرقومك
ایکی مؤذنلری برای خدمت تأذین یومی اوچر آقچه وظیفه یه متصرف اوله‌لر و ربح مرقومدن
قرنداشم اوغلی عبدالله جابی اولوب برای خدمت جبایت یومی ایکی آقچه یه مشروطیت اوزره متصرف
اوله وقزم امهانی اوغلی احمد وتقفمه کاتب اولوب برای خدمت کتابت یومی ایکی آقچه وظیفه یه
متصرف اوله و بعد وفاتهما اولاد اولادلرینك ذکور اصلحی جابی وکاتب اولوب وظیفهٔ معینه‌لرینه
متصرف اوله‌لر و ربح مرقومدن هر سنه رجب شریفده اون وقیه‌لق ایکی شمع متولی اخذ
ایدوب جامع مذکورده ایقاد ایلیه و هر سنه خرج محاسبه یوز سکسان آقچه ویریله شویله

شرط ایلدمکه منزل مرقوم و آسیاب مذکور تقدیر اولنان سالرنده ناقص بیع اولنور ایسه یوز سکسان بیك آقچه‌یه بالغ اولنجه متولی وظیفه‌سندن غیری وظائفه ربقه چکلوب اتمام اوله وا کر زیاده بیع اولنور ایسه وقف ایچون یدك اتخاذ اولنوب عیاذاً بالله تعالی اصل مال وقفده نقصان ترتیب ایدرسه ازدیادندر ضم وتکمیل اولنه ودخی مدینهٔ سرایده واقع الحاج جعفر محله‌سنده برطرفی صفیه قادون باغچه‌سیله و برطرفی عثمان شه باغچه‌سیله وطرفینی طریق عام ایله محدود و ممتاز ذات اشجار مثمره اولان ملك باغچه‌می منوال سابق اوزره وقف وحبس ایلدم و شویله شرط ایلدمکه مادامکه حیوتده اولهم کندم متصرف اولهم و بعد الوفات باغچهٔ مزبوره مدینهٔ سرایده واقع قاسم کاتب محله‌سنك مسجدنده امام اولان ثلثان ومؤذن اولان ثلث حصه‌یه متصرف اولوب وظیفه‌لرین حاصل اولان غله‌سندن اخذ ایلیه‌لر وقف مزبوره اهالیٔ محله حسبی ناظر اوله‌لر ومسجد مزبورك مؤذنی درویش مصطفی بهر یوم برر یسن شریف تلاوت ایدوب ثوابی روحمه و والدیم ارواحنه هبه ایتدکدنصکره باغچهٔ مزبوره‌نك غله‌سندن یومی ایکی آقچه وظیفه‌یه متصرف اوله و باغچهٔ مرقومه سنوی اجاره ایله متولی یدیله ایجار اولنوب متولی یدیله وظائفی تقسیم اولنه ودخی شویله شرط ایلدمکه مادامکه کندم بو دار بی بقاده لباس حیوة ایله آراسته و زیور زنده‌کانی ایله پیراسته اولهم وقفمده عزل ونصب وتبدیل وتغییر وتحویل وتکثیر مرةً بعد اخری یدمده اوله و محلهٔ مزبوره اهالیسی وقفمه حسبی ناظر اوله‌لر واقف مزبور شروط مرقومه‌سنی منوال مشروح اوزره نصب وتعیین وتنصیص ایدوب ختم کلام واستیفاء مرام ایلدکده متولی مزبور وقف مرقومی شفاهاً تصدیق ووجاهاً تحقیق ایلدکدنصکره واقف مزبور عنان کلامنی سمت رجوعه عاطف اولوب وقف عقار اکرچه اخیار ائمه اولان اما اعظم وهمام افخم واقدم ابو حنیفهٔ کوفی حضرتلرینك مذهب خطیرلرنده صحیح وجائزدر لکن عقار مذکوره بعد زمان مال نقوده مبدل اولمسی شرط ایلدیکم اوزره لازم کلمکین مال نقودك امام اعظم قولنده وقفیتی صحیح اولمامغله وقفمدن رجوع ایده‌رم دیدکده متولیٔ مزبور جوابه شروع ایدوب اکر امام اعظم قولنده مال نقودك وقفیتی صحیح دکل ایسه امام ابی یوسف قولنده جائزدر دیو وقف مرقومی رجوعدن منع ایدوب واقف مرقوم ینه جوابه متصدی اولوب اکرچه امام ابی یوسف قولنده جائز ایسه لازم دکلدر وقفمدن رجوع ایده‌رم دیدکده متولیٔ مزبور ینه دعوایه متصدی اولوب امام ابی یوسف قولنده اکر لازم دکل ایسه امام زفر قولنده لازمدر دیدکده واقف مزبور بروجهله رد جوابه قادر اولمامغین حاکم موقع صدر کتاب طوبی له وحسنمآب افندی حضرتلری جانب وقفی ترجیح وصحت ولزومنه حکم ایتمکین فکان المنزل المزبور والرحی المذکور والحدیقة المرقومة وقفاً صحیحاً لازماً مسجلاً وحبساً شرعیاً مؤبداً لایوهب ولایورث ولا یبدل ولا یغیر ولایتعرض فمن بدله بعدما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه ان الله سمیع علیم واجر الواقف علی الحی الجواد الکریم وعلی هذا وقع التحریر والاشهاد فی غره ذی‌القعدة الشریفه لسنة ثلثین ومأة والف من هجرة من له العز والشرف

شـــهود الحال

مصطفى المؤذن ، حسام الدين افندى الكاتب ، فخر المدرسين مصطفى افندى الكاتب ، فخر
الكتاب عطاء الله افندى ، فخر التجار الحاج حسين وزلو ، فخر الاشباه بچاره عبد الله افندى ،
فخر الاماجد والاعيان دفتردار عبد الله افندى ، فخر القضاة ابراهيم افندى برچوى ، فخر القضاة
محمد افندى آغا زاده ، فخر المدرسين الكرام عبد القادر افندى ، عمدة العلماء المحققين الشيخ
محمد افندى سريه زاده ، فخر القضاة عبد الله افندى حرقى زاده ، فخر الائمة محمد افندى .

„Nebrojena hvala stvoritelju neba i zemlje i onome, koji je svojim pravim robovima podijelio bistru pamet, s kojom će razumjeti božije zapovijedi, kojima ih Bog poziva, da steku raj. Neka je neograničeni salat i neizbrojni selam na onoga Muhamed-Mustafu, koji je najodličniji od sviju ljudi i koji će na strašnom sudu moliti za svoje griješne sljedbenike i na onoga Muhameda, koji je cijeli svijet pozivao i napućivao na pravi put, te na njegovu uzvišenu obitelj i na pribrane njegove drugove, koji su bili kao zvijezde predhodnice.

„Povod pisanja ovog testamenta jest slijedeći: Stanovnik Buzadži Hadži Hasanove mahale, Mustafa efendija, sin Hadži Ahmedov, koji je kadijskog čina, dolazi lično pred ovaj svjetli šerijatski sud i u prisustvu svoga sestrića Mustafa efendije, sina Hadži Ahmedova, koga je imenovao privremenim mutevelijom ovoga vakufa, dragovoljno izjavljuje niže slijedeća očitovanja: Pošto sam nakanio da izvršim dobrotvorno djelo, to ovdje lično, dragovoljno i istinito očitujem, da sam niže slijedeće moje vlastite nekretnine za navijek uvakufio i to: jednu malu kuću u Buzadžinoj mahali, koja se sastoji iz jedne sobe, kafane, bunara, zahoda i dvorišta i uz ovu jednu bašču, koje nekretnine graniče s jedne strane kućom i baščom moje žene Fatime, kćeri Mehmed Čelebine, koju sam joj prodao, s druge kućom moga brata Sulejmana, s treće kućom Hadži Alije Čemerlije a sa četvrte putem, a osim toga jednu vodenicu sa četiri vrtla na rijeci Bosni na kraju sela Krivoglavaca i uz ovu bašču i bostan, te sve ove nekretnine za božiju ljubav uvakufljujući, stavljam o upravljanju ovih uvakufljenih nekretnina slijedeće uvjete: da ja u ovoj uvakufljenoj kući stanujem doživotno i da sa uvakufljenom vodenicom upravljam, a poslije moje smrti da moja žena Fatima, kći Mehmed Čelebina, u ovoj kući stanuje sve do smrti, ili eventualne preudaje a sa uvakufljenom vodenicom da upravlja i da ovu vodenicu opravlja i popravlja a ostali prihod iste da troši na svoje kućne potrebe; a kad i ona umre, da tadašnji šerijatski sudac u sporazumu sa mutevelijom i dotičnim imamom Buzadži Hadži Hasanove mahalske džamije i pod nadzorom mahalskih stanovnika ovu kuću i vodenicu javnom dražbom proda i ako se od prodaje istih dobije 80.000 akči utrška, da se od ove sume odvoji osmina i preda mutevelijі u ruke a da mutevelija ovu osminu u gotovom novcu putem šerijata sa 10 do 11 % dozvoljenih kamata daje tražačima na zajam i da od tih prihoda prima mutevelija po šest akči dnevne plaće, a kad on umre, da to pravo našljedstvom prelazi na njegove potomke s koljena na koljeno dolazeći, sve dok ih teče. Dalje, da se od tih prihoda izdaje po 8 akči dnevno mojoj malodobnoj kćeri Safiji, koja će naregjivati, da se svaki dan uči po jedan „Jâsîni-šerîf“ pred dušu božijeg ljubimca i najpribranijeg poslanika s. a. v. s. i za spas moje duše i duša mojih roditelja i da to pravo sa navedenim uslovima naslijede i njena djeca s koljena na koljeno idući. Dalje, da se od tih prihoda daje po osam akči

dnevno mojoj drugoj kćeri Umihani, koja će naregjivati, da se uči za dušu uzvišenog božijeg poslanika Muhamed-Mustafu s. a. v. s. po jedna sura melekj, po tri „Ihlâsi-šerifa“ i po deset salevata za spas duše moje i mojih roditelja, a to pravo da naslijede i njezina djeca s koljena na koljeno idući; da se mome bratu Sulejmanu od tih prihoda daju po dvije akče dnevno, koji će narediti, da se svaki dan uče po tri „Ihlasi-šerifa“ i po deset salevata pred dušu pejgamberovu s. a. v. s. i za spas duše moje i mojih roditelja i da to pravo sa obvezom navedenih učenja prelazi na njegovu djecu s koljena na koljeno idući. Dalje, da se od tih kamatskih prihoda daje imamu, koji bude u Buzadži Hadži Hasanovoj džamiji služio, po osam akči dnevne plaće, koji će po svršetku svih pet namaza u ovoj džamiji učiti po tri „Ihlâsi-šerifa“ pred dušu velikoga pejgambera a. s. v. s.; da se hatibu, koji bude u ovoj džamiji izdaju po tri akče dnevne plaće u ime te službe a dvojici muezina u istoj džamiji da se daje svakom po tri akče dnevne plaće. Da u ovom vakufu bude džabija moj bratić Abdullah a da mu se za tu službu daje po dvije akče dnevne plaće; da bude pisar ovoga vakufa Ahmed, sin moje kćeri Umihane, a da mu se za to plaća po dvije akče dnevno, a kad ovi džabija i pisar umre, da to pravo naslijede njihova muška djeca s koljena na koljeno idući. Dalje, da se od ovoga prihoda svake godine u mjesecu redžebu kupi po dvije svijeće od deset oka težine te da se zapale u spomenutoj džamiji; da se od ovih prihoda svake godine potroši po 180 akči na pregledanje godišnjih vakufskih računa. Stavljam dalje uslov, ako se ne bi spomenuta kuća sa vodenicom za odregjenu i gore navedenu svotu prodala, da se u tom slučaju svim službenicima ovoga vakufa, osim mutevelije, plaće smanje, sve dotle, dok se od ovih uštednja ne namiri svota od 80.000 akči; a ako se rečena kuća sa vodenicom za veću svotu proda, da to ostane kao fond, sa kojim bi se možebitna vakufska šteta naknadila. Dalje uvakufljujem jednu plodnu bašču, u Hadži Džaferovoj mahali u Sarajevu, koja graniči s jedne strane baščom Safije-kadune, sa druge baščom Osman-bašinom, a sa treće i četvrte općim putem, te istu kao i predrečene nekretnine za navijek stvarno i istinito uvakufljujem i stavljam slijedeće uvjete: da ja sa ovom baščom upravljam dok sam živ, a poslije moje smrti, da se ova bašča pod kiriju daje i od prihoda ove kirije, da prima dvije trećine imam Kasim kjatibovog mesdžida a jednu trećinu da prima muezin ove džamije; da ovome vakufu budu počasni nadzornici stanovnici Kasim kjatibove mahale i da sadašnji muezin Derviš Mustafa u ovom mesdžidu svaki dan uči po jedan „Jâsîni-šerif“ na spas moje duše i duša mojih roditelja a za to da prima po dvije akče dnevne plaće, koje će mutevelija isplaćivati i bašču pod najam davati. Stavljam uvjet, da ja sa ovim vakufom doživotno ravnam, njegove službenike odregjujem, promjenjujem, otpuštam, vakuf povećavam, ili promjenjujem a da mi budu u tom počasni nadzornici stanovnici ove mahale.

„Kad je pomenuti vakif sve ove uvjete očitovao i dovršio, prisutni mutevelija lično ih kao istinite potvrdi. Iza toga je pomenuti vakif oprovrgnuo te riječi uvakufljenja, te reče: Ako je ovako uvakufljene po propisima i nazorima Imami Azama Ebu Hanife i dozvoljeno, ipak ne može se kao stvarno izvedeno smatrati za to, što će se po mojim uvjetima ovo uvakufljenje u novac pretvoriti, a uvakufljenje gotovog novca po propisima pomenutog Imami Azama nije dozvoljeno, s toga tražim, da mi se uvakufljene nekretnine u posjed i vlasništvo predadu. Prisutni mutevelija na ovo odrješito odgovori, da priznaje, da ono nije po navedenim propisima dozvoljeno, ali je ipak po propisima Imami Ebu Jusufa dozvoljeno, s toga da ne može uvakufljene nekretnine vakifu povratiti. Na ovo vakif odgovori, da priznaje propise Imami Ebu

Jusufa, ali da i ovi to ipak ne dozvoljavaju. Prisutni mutevelija na ovo odgovori, makar to po propisima rečenog imama ne bilo dozvoljeno, propisi Imami Zufera izrično takovo uvakufljenje dozvoljavaju, s toga vakif ni na koji način ne može te nekretnine natrag u posjed dobiti. Raspravljajući šerijatski sudac, uzevši u pretres ove raspravne navode te obzirom na bitne interese vakufa izreče presudu, kojom se ovo uvakufljenje navedenih nekretnina kao vječiti zavjet po šerijatu stvarno, nepobitno i istinito smatra, tako da se uvakufljene nekretnine ne mogu nikada promijeniti, naslijediti, umanjiti i pokloniti, nego da ostaju kao vječito uvakufljeni predmeti.

„Ko bi ovu presudu oprovrgnuo, ili je hotimično htio obezvažiti ili uništiti, tome će gospod Bog sve grijehe na strašnom sudu na vrat natovariti, jer Bog sve vidi i zna.

„Ovo se dogodi i napisa početkom zilka'deta 1130. (= 1717. g.)

„Svjedoci ovoga: Mustafa Mujezin, Husamuddin efendija pisar, Mustafa efendija muderiz pisar, Abdullah efendija, knjižničar, Hadži Husein Vižlo, trgovac, Abdullah efendija Bičare, Abdullah efendija Defterdarija, plemić, Ibrahim efendija Brčo, kadijski ponos, Mehmed efendija Aga-zade, kadijski ponos, Abdullah efendija, muderiz, Šejh Ahmed efendija Srnić, ulema, Abdullah efendija Hrkić, kadijski ponos i Mehmed ef. ulema".

Ovaj vakuf vremenom je skoro sasvim upropašćen, što nam svjedoči mutevelijski berat, kojim se imenuje mutevelijom ovog vakufa, na predlog kadije Rašida Mustafe Mektubije, Ahmed, sin Mustafin. U tom se beratu motivira imenovanje time, da je duže vremena ova bogomolja zapuštena i vakuf u oskudici te se pokazala potreba, da se za ovaj vakuf imenuje mutevelija, koji će imati po vakfiji odregjenu plaću od pet groša godišnje.

Berat je pisan 11. zilka'deta 1232. (= 1816. g.) u velikom gradu Konstantiji.

Ovaj je mesdžid i danas u dobrom stanju, a tako isto i dječački mekteb.

(Nastaviće se.)

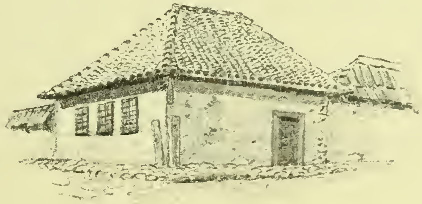

Slika 129. Mekteb Kasim kjatibov.

Један српски натпис из XII. вијека[1]).

Приопћио

Владимир Ћоровић.

Узидан у темељном зиду мале црквице у Полицама недалеко од Требиња. црквице, која је данас запуштена и ако није порушена сасвим, обрастао у купину, мало изнад Требишњице, налази се овај запис доњим дијелом урођен у земљу:

ВЪ ДНИ КНЕЗА ВЕЛИЕГА МIХОIЛА ВЪМРѢ ЖОУПАНЪ ГРЪДЪ ТРѢБЫНЪСКI И ВЪ ТО ЛѢТО ЗIДА ЕМОУ РАКОУ БРАТЪ ЖОУ-ПАНЪ РАДОМИРЪ СЪ СИНЪМИ ЕГОВѢМИ I ЖЕНА ЕМОУ ТВАРА МОИСТРЪ ИМИНЕМЪ БРАѢ[НЪ]...[РАБЪ] БОЖИ ГИ ДАИ ЗДРАВИЕ

У тој истој црквици налази се и онај гробни натпис из времена краља Владислава, који су саопштили гг. Вид Вулетић-Вукасовић и др. Ћ. Трухелка, узидан у њој као праг[2]). Ова два натписа тако сачувана казују нам, да је та црквица из доцнијег времена и да су радници узимали као материјал за њу надгробно камење, које је било негдје у близини. Сличан случај био је ту 1906. год., у најближој околици, кад су покрај старог Петрова манастира зидали нову цркву употребљавајући за њу на неким мјестима материјал старог манастира и блиске старе гробнице.

Натпис овај спада међу најстарије наше споменике. Због нарочите важности његове ми ћемо га проучити детаљно обраћајући пажњу на све његове особине.

*

Велики кнез Михајло, по ком се датира овај запис, може бити само онај »последњи мали дукљански владалац«, који је од Немање и његове браће био тешко притијешњен[3]), те је његова жена Десислава, «по свој прилици у бегству« стигла 20. августа 1189. у Дубровник, гдје је предала опћини двије

---

[1]) Госп. Васо Бабић, трговац у Требињу, упозорио ме на тај натпис и ја му на томе и овдје изричем своју захвалност.

[2]) Viestnik hrvat. arkeol. družtva, IX. (1887.), стр. 114.; Гласник зем. музеја IV. (1892.), стр. 31. Ср. и Ђ. Стратимировића у Споменику С. К. Академије, XXVIII. (1895.), стр. 13.

[3]) Knesius quoque Michahel, cui Diocletiane ecclesie cura et sollicitudo modica est, ab auunculis molestatus, ad ea, que nos cupimus. nunc intendere minime valet. (I. Kukuljević: Codex diplomaticus II., 115.)

лађе[1]). Док се тај Михајло у писму надбискупа дукљанског Гргура назива само knesius, дотле се у писму његове жене, којим потврђује то давање лађа, наводи, да је она magni comitis Michaelis uxor[2]), дакле кнеза велигга.

И личност жупана Грда не би нам била непозната, кад би била вјеродостојна она даровна Десина повеља манастиру св. Марије од Пулсана у Апулији и потврдна повеља бана Славогоста манастиру св. Бенедикта на Локруму, обје из 1151.[3]), јер се у обје међу свједоцима наводи и iupanus Gerdessa. Али, и ако су повеље фалзификоване, то још не значи, да су и личности измишљене; напротив, фалзификаторима је било у интересу да наведу што значајније и што познатије личности за свједоке, да тако боље заметну траг. Као за такву личност они су из оног доба, можда, могли да чују нешто о њиховом блиском сусједу, требињском жупану Грду, кога и наводе међу Zachulmie nobilibus.

Жупан Радомир није из ближе познат; непознато је и женско име Твара, ако то није треће лице трајног аориста (аналози: писа, чрьта) од глагола (с)тварати.

Жупан Грд је умро прије неприлика кнеза Михајла, у оно доба, кад је овај још био главни господар требињске области. Дукљанска династија, против које је енергично иступио велики жупан Деса за владе Радослава сина Градињина, била је изгубила Зету и Травунију и остала јој је само у борби приморска област (maritima regio) и крај од Котора до Скадра[4]). У оним борбама и метежу иза Десиног пада они су ваљда освојили један дио ранијих својих посједа и међу њима требињску област. До доба угарско-српског савеза послије смрти храброг и опасног цара Манојла та је област могла бити у држави Михајла, нашљедника Радосављева, а у доба тог савеза, кад је Немања са својом браћом почео успјешну офанзиву према Далмацији и Дукљи, онда је несумњиво изгубио Михајло тај крај спрам хумског господара Мирослава. »Од Немањина времена« вели Јиречек »нема више дукљанских владалаца од старе куће и у титулама Немањиних нашљедника редовно се истиче стварање њихове државе из два дела, српске области и Приморја.«[5])

Палеографске особине текста потсјећају на најстарије наше споменике. Велик дио слова по форми је истовјетан словима на натпису Кулина бана;[6]) нарочито угласто ъ, необично з, онда и, које има средњу црту положено, а не косо; осим тога слово к, које уз главну црту добија неповезан додатак у облику угластог слова є; даље слова оу (у нас и са карактеристичном лигатуром ꙋ), л, л, д. Као у Мирослављевом Еванђелију има ѣ за ѣ и за ꙗ, као тамо и као у Хилендарском Типику има и онај занимљиви облик слова и са једном усправном цртом и малим потезом преко њега: †. И као у оба та споменика ни овдје нема принципијелне разлике у употреби тих двају знакова и и і[7]). Једино облик ѣ је знатно друкчији, него у осталим нашим споменицима.

[1]) Јиречек-Радонић: Историја Срба, Београд 1911., стр. 254.
[2]) Srgj, 1906., стр. 54.
[3]) Smičiklas: Diplomatički zbornik II., бр. 70. и 72.
[4]) J. Črnčić: Popa Dukljanina Lětopis, Kraljevica 1874., стр. 59.
[5]) Сп. дјело, стр. 254.—255.
[6]) Ср. фотографију у Гласнику зем. музеја, X. (1898.), стр. 618.
[7]) Ср. Љ. Стојановића напомене у Споменику С. К. Академије, XX. (1893.), стр. VI.

Језик је исто тако најстаријег типа. Као у Мирославьеву Еванђелију и овдје долази облик въмрѣ за оумрѣ, као у старијим споменицима долази придјев келии за доцније келикъ [1]), стара су оба инструментала имнемъ и снъми, гдје је врло карактеристично испадање основних вокала є и и. За облик єговѣми има Даничић само један примјер из XIII. вијека [2]). Као и други наши босански споменици и овај натпис има є за іє: здракиє, келиєга.

Ријеч рака sepulcrum долази у нашим врло раним споменицима, имамо је међу осталим у биографији Ћириловој, у Првовјенчанога и Доментијана. Ријеч моистрь позната је из оног фрагмента са потписима Дубровчана, које Миклошић ставља у XII. вијек; тако се зове неки Драгун: Дьрагоунь моистрь [3]). Она се налази и иначе; у једном хрватском разводу из 1275. спомиње се: «мојстар двора цесараства«; на запису једне цркве из 1463. спомиње се моистарь, који је »дјелао« [4]).

*

Од уредништва овог часописа дознао сам, да је и Г. С. Делић снимио овај натпис и уступио га овдје за штампу прилажући нацрте по отиску. Отисак тај добар је и вјерно одговара моме; због тога ја овдје дајем само своје независно читање и свој коментар томе натпису.

[1]) Ср. М. Н. Сперанскій: Мостарское (Манойлово) боснійское евангеліе. Варшава 1906., стр. 37.

[2]) Историја облика, Биоград 1874., стр. 207.

[3]) Monumenta serbica, стр. 7.

[4]) Gj. Šurmin: Hrvatski Spomenici (Monum. hist.-jurid. VI.), стр. 72., 238.

Zemaljska štamparija u Sarajevu. — Земаљска штампарија у Сарајеву.